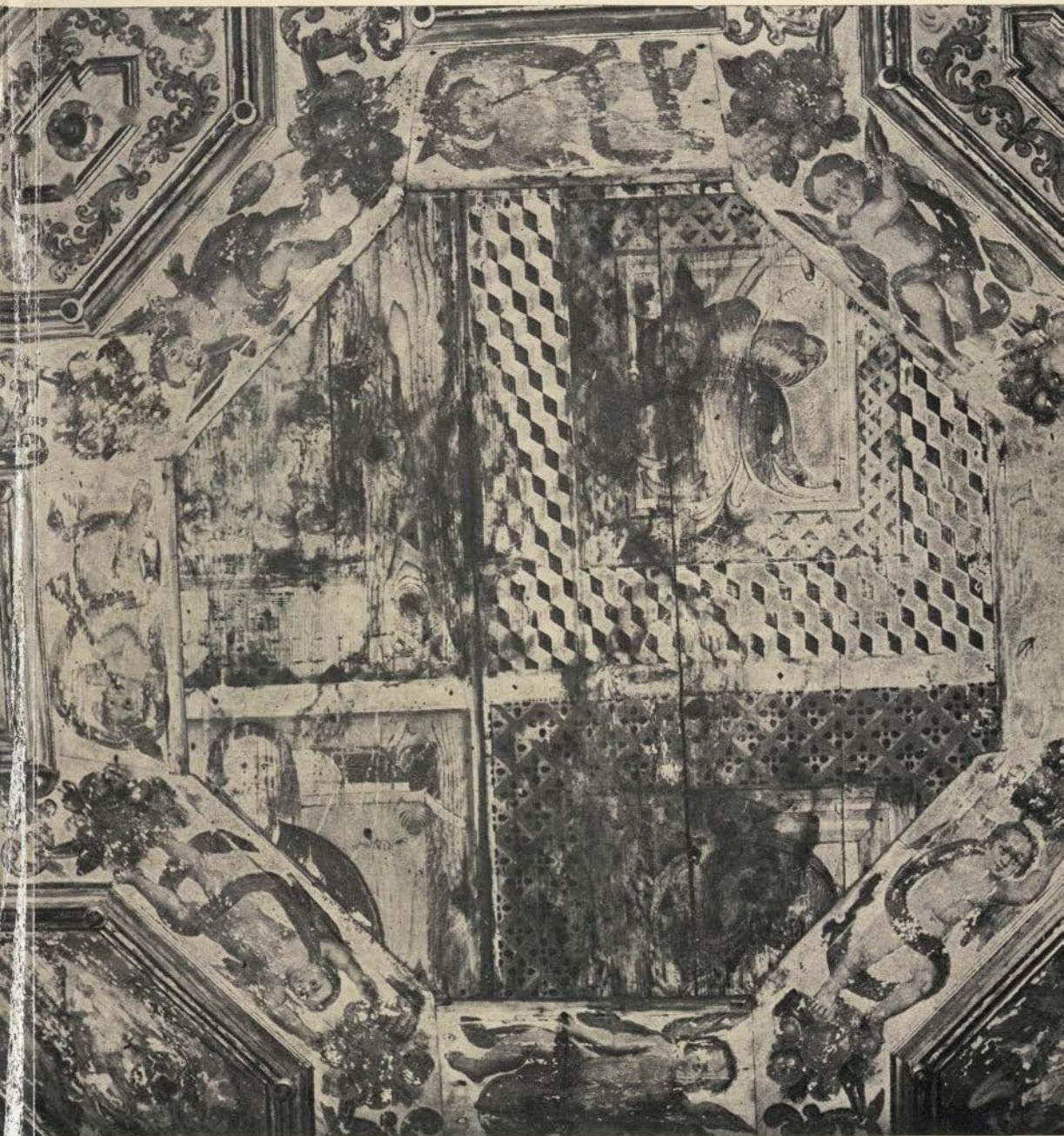

UDK 719 = 863

YU ISSN 0350-9494

VARSTVO SPOMENIKOV

UDK 719—863

YU ISSN 0350—9494

871 2 4 5 6 7 8 9 0 1 2 3 4 5 6 7

VARSTVO SPOMENIKOV

REVIIA ZA TEORIJO IN PRAKSO SPOMENIŠKEGA VARSTVA

A PERIODICAL FOR RESEARCH AND PRACTICE
OF MONUMENT CONSERVATION

VARSTVO SPOMENIKOV
REVIIA ZA TEORIJO IN PRAKSO SPOMENIŠKEGA VARSTVA

A PERIODICAL FOR RESEARCH AND PRACTICE

OF MONUMENT CONSERVATION

LJUBLJANA

1988

Izdaja/Issued by: Zavod SR Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine
YU 61000 Ljubljana, Plečnikov trg 2 p. p. 176

Glavna in odgovorna urednica/Editor in Chief: dr. Iva Curk

Souredniki/Co-editors: Davorin Vuga (arheologija) Božidar Premrl (lektorstvo član-kov), Jana Kranjec-Menaše (prevodi), Romana Tomše (UDK)

Uredniški odbor/Editorial Board: prof. dr. Nace Šumi, prof. dr. Sergej Vrišer, prof. dr. Peter Fister, Ivan Bogovčič, dr. Ivan Sedej, mag. Jelka Pirkovič, Zvezdana Koželj

Naslov uredništva in uprave/Address of the Editorial Office and Administration:
Zavod SR Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine YU 61000 Ljubljana,
Plečnikov trg 2 p. p. 176

Naslovna stran: Gosteče, p. c. Svetih treh kraljev. Detajl na novo odkritega lesenega stropa, ki ga je povsem prekril mlajši (foto V. Benedik)

Cover: Gosteče, filial church of the Three Kings. Detail from the newly discovered wooden ceiling, which was once entirely covered by a more recent one
(photo V. Benedik)

VARSTVO SPOMENIKOV izhaja enkrat na leto. Sofinancirale: Kulturna skupnost Slovenije in Raziskovalna skupnost Slovenije. Iskra - Avtomatika, industrija za avtomatiko — Tisk: Tiskarna Tone Tomšič, Ljubljana — Naklada 850 izvodov — Za strokovne podatke in mnenja odgovarjajo avtorji

VARSTVO SPOMENIKOV (MONUMENT CONSERVATION) appears once a year — The issue is subsidized by Cultural Community of Slovenia and Research Community of Slovenia. Iskra - Avtomatika, the Industry for Authomatics — Printed by Tiskarna Tone Tomšič, Ljubljana — Printed in 850 copies

Po mnenju Republiškega komiteja za kulturo je publikacija oproščena plačila temelj-nega davka od prometa proizvodov

ČLANKI

ARTICLES

- I. Bogovčič: Za boljše restavratorstvo 5 For a perfect restoration process
- M. Slabe: Prezentacija arheoloških sp. 13 Experiences in Presentation of Archaeological Patrimony
- T. Brate: Varstvo tehnične dediščine 23 Methodology of the Preservation of Technical Patrimony
- I. Curk: Prostorske enote 31 Units with Common Characteristics
- N. Štupar-Šumi: Galerija v Štanjelu 35 Spacal's Gallery at the Castle of Štanjel
- Vodopivec, Krapež: Rokopis iz Kopra 45 Conservation of a Manuscript Written with Iron gall Inks
- M. Sagadin: Ob konservaciji Ajdne 51 Conservational Activity at the Late Roman Ajdna
- M. Strmčnik-Gulič: Rimska peč na Hajdini 59 Conservation of the Roman Pottery Kiln at Hajdina (Ptuj)
- J. Höfler: Freske v c. sv. Jurija v Ptuju 67 Wall-Paintings in the Church St. Georges at Ptuj
- V. Gojkovič: Ob restavriranju v Ptuju 75 Restorers Ascertainings during the Works in the Church at Ptuj
- Z. Koželj: Naselja v podeželskem prostoru 89 Historic Centres in Rural Areas
- M. Arh: Vrt Vseh svetih v Ljubljani 101 All Saints' Gardens — Plečnik's Žale at Ljubljana
- J. Erdelji: Konservacija orožja iz Ptuja 117 Conservation of Arms and Armour from the Museum at Ptuj
- G. Makarovič: Gamberk o stanovanjski kulturni 125 Romanesque Castle of Gamberk about Residential Culture
- J. Pirkovič: Urbanistični spomenik Kostanjevica 163 Kostanjevica as Urban Monument
- M. Dražumerič: Sv. Andrej v Kovači 169 St. Anthony's Church at Kovača vas
- Mahne, Perpar, Premzl: Primeri merske analize 175 Examples of Modular Analysis
- In memoriam — O. Jugovec 183

Arheološka dediščina	187 Archaeological Heritage
Etnološka dediščina, ljudska arhitektura	276 Ethnological Heritage, Vernacular Architecture
Umetnostna, arhitekturna, urbanistična dediščina	308 Art, Urban and Architectural Heritage
Restavratorski center	328 Center of Restoration
Zgodovinska in tehnična dediščina	338 Historical and Technical Heritage
Razno	348 Miscellaneous
VSEBINA STROKOVNIH NALOG PRI URBANISTIČNEM NACRTOVANJU	349 CONTENTS OF MATERIALS FOR URBAN PLANNING
RAZGLASITVE	353 DECLARATION OF MONUMENTS
Cerknica	353
Grosuplje, Ljubljana, Mozirje	354
Logatec, Ljubljana, Radovljica	355
Jesenice, Koper	358
Ajdovščina	359
Maribor — Ruše	361
METODOLOGIJA	362 METHODS
ICOMOS — LISTINA O STARIH MESTIH	365 ICOMOS — CHARTE ON HISTORIC TOWNS
KAZALO — IMENIK VS 20—29	366 INDEX — GEOGRAPHIC NAMES VS 20—29
BIBLIOGRAFIJA M. ŽELEZNICK	395 BIBLIOGRAPHY M. ŽELEZNICK
POPRAVEK (bibliografija I. Komelj)	396 CORRECTION

... in je zato potreben delavnostnički odnos s katerim se od obroba do izkoristitve vsega, kar je na voljo, da se lahko dosegne resnična in trajna popolnjava. ...

ZA POPOLNOST RESTAVRATORSTVA

Ivan Bogovčič

FOR A MORE PERFECT
RESTORATION PROCESS

POVZETEK

Če je restavrator tisti, ki naj skrbi za ohranitev ali pa vsaj za upočasnitev propadanja kulturne in naravne dediščine, potem si je mogoče predstavljati odgovornost, ki je restavratorjem in restavratorski stroki s tem naložena.

V tej zvezi je mogoče zlahka oceniti pomem vestranske vzgoje in strokovne izobraženosti za tiste, ki jim je zaupano to koljivo delo.

Vzgoja in strokovno izobraževanje sta bila pomembna dejavnika v vseh obdobjih človeške zgodovine in prav tako skupinsko delo, ki le od časa do časa izgublja svoj pomen, pa ga venomer znova odkrivamo.

If the restorer is the one who is supposed to care for the preservation, or at least for the slowing down of the deterioration of cultural and natural patrimony, then it is easy to imagine the responsibility that has with this been pinned upon restorers and the restoring profession. In connection with this, it is possible to estimate the importance of universal education and professional proficiency of those to whom this delicate job was entrusted.

Upbringing and professional education have been important factors in all periods of human history, just as has been team work which from time to time loses its meaning, but is always rediscovered.

Moto:

«Un monde qui oublie ses monuments a perdu pour toujours le besoin du monumental»

(G. Bernanós)

Restavrator kot poklic in restavratorstvo kot stroka sta še vedno pojma, ki nista niti celostno predstavljena, kaj šele definirana. Restavratorstvo je mešanica znanosti, različnih ožjih strok in umetnosti; je novodobna, a kljub temu že zgodovinsko opredeljena stroka. Ko govorimo o restavratorstvu in restavratorjih, presegamo ozko pojmovanje likovno opredeljenega restavratorja (likovna izrazna in likovna uporabna dediščina), pogojno tudi preparatorja kot nižje stopnje, in mislimo s tem dejavnost in poklic, ki obsega vso naravno in kulturno dediščino.

Tako danes ne poznamo samo restavratorja kiparja in slikarja, pač pa pogojno tudi restavratorja arhitekta, statika, kemika, biologa in še nekatere stroke, ki so, čeravno še vedno neformalno, v sožitju s to plemenito dejavnostjo in jo počasi, a vztrajno oblikujejo kot posebno, novo restavratorsko stroko.

Tej stroki ob boku bodo še vedno predstavniki drugih strok, ki ji bodo dajali specifične oblike pomoči, a bodo še vedno ostali v svojih temeljnih strokah (kemiki, mikrobiologi, fiziki, mineralogi, meteorologi, klimatologi, hidrologi, geologi...).

Vzgoja in izobraževanje nekoč

Seveda ne moremo govoriti o vzgoji in izobraževanju v restavratorski stroki nekoč, pač pa lahko sledimo izobraževanju na sorodnem področju, iz katerega je vzniknilo. To je likovno področje. Pa prisluhnimo mislim Cennina Cenninija, ki je v obdobju renesanse pisal traktat o slikarstvu. Po njegovem je bilo treba leta dni učenja za elementarno risbo. Šest let je učenec prebil z mojstrom v njegovi delavnici, da bi se seznanil z ribanjem barv, kuhanjem lepil, mešanjem mavca, pripravo tabel, nanašanjem premazov, poliranjem, pozlato... Še šest let je potreboval za proučevanje barv (ne pozabimo, da si jih je slikar pripravljal sam), lakov, zlate draperije in za poglabljanje v študij stenskega slikarstva. V tem času je učenec vedno risal, tudi ob praznikih.

Ni kaj reči! Trinajst let je mladenič (dekleta se, seveda, niso smela ukvarjati s tem moškim poklicem) ob budnem očesu in verjetno včasih težki roki mojstra vpjal znanje in brusil svoj talent, da bi znal svoja hotenja prelititi v nekaj trajnega, v likovne stvaritve, ki so morale zadostiti strogim cehovskim kriterijem. Tudi ko je učenec končal učno dobo, mu ni bilo takoj dano ubrati lastno ustvarjalno pot. Še nekaj časa je delal z mojstrom in za mojstra in šele z leti je, če je bil močna osebnost, postal samostojen mojster, ki je lahko ustanovil svojo delavnico in prenašal prejeta znanja in svoje izkušnje na mlade.

Sl. 1. »Moderni restavrator«

Fig. 1. — "Modern restorer"

Podobno je bilo v vseh časih in deželah — tudi v deželah bizantinskega vplivnega območja. Tajfe (Taife) — delavnice — so skrbele za slikanje ikon, stenskih slik in iluminacij, prav tako pa še za vzgojo mladih. Koliko časa je bilo treba za obvladovanje poklica? Verjetno podobno kot v Italiji za Cenninija.

Na Vzhodu so sicer prevladovali meniški slikarji, vendar na izrazito interdisciplinaren način. Denimo pri nastanku ikone, je v ustvarjalnem procesu sodelovalo več akterjev. Eden je pripravljal leseni nosilec, drugi je pripravljal podsnovo, tretji jo je premazoval in brusil, naslednji je prenašal risbo na belo ploskev in graviral ornamente, peti je zlatil predvidene površine, eden pa je moral, seveda, izdelati slikovno plat ikone, ki je bila praviloma kanonizirana in tudi tehnično oziroma tehnološko šablonizirana, vendar kljub temu od »šole« do »šole« različna, specifična.

Delitev dela ali skupinsko delo je prevladovalo tudi v Zahodni in Srednji Evropi. Delavnice, ki so skrbele za visoko kvaliteto in prav tako za kvantiteto, so imele smotorno porazdeljene zadolžitve po znanjih, talentu in izkušnjah. Znati je bilo treba izbrati les, ga posekatи v pravšnjem času, ga sušiti zadosti dolgo in tudi pripraviti za nosilec bodoče slike. Les so, na primer, kuhalni v čebulnem soku. Skrivnosti, ki še našim pradedom niso bile neznane, so utonile v pozabo, saj jih je izničila sodobna tehnologija z naglim razvojem, a včasih kljub temu z za naše potrebe neustreznimi rešitvami.

Na Vzhodu in Zahodu so poznali tudi pisane (teoretične) priročnike za učenje tehnologije, ikonografije, likovne estetike, perspektive in podobno. Sem sodijo že omenjeni Traktat o slikarstvu C. Cenninija pa Leonardov traktat, Heraklejeve tri knjige De coloribus et artibus Romanorum, Teofilova Schedula diversarum artium, skrivnosti starega egipčanskega mojstra iz Leidenskih papirusov, Mappae clavicularis, rokopis iz Lucca v Italiji ...; na Vzhodu pa poznamo Erminijo Dionizija iz Furne in Tipik škofa Nektarija. Seveda to ni vse, a že bežen pregled te literature nam da dovolj širok vpogled v obsežnost in temeljitoz vlogo in izobraževalnih procesov, ki so izoblikovali mojstre in osebnosti, katerih dela še danes zaneseno občudujemo. Kljub neugodnim pogojem so ta dela preživelata stoletja.

Odnos do dediščine in lastnega ustvarjanja

Ko sem omenjal cehovski odnos do kvalitete in trajnosti dela, sem imel v mislih predvsem odnos mnogih današnjih »individuumov«, ki se skoraj ne menijo za trajnost in tehnično-tehnološko kvaliteto ustvarjenih del. Velik delež imajo pri tem odnosu pomanjkljiva vzgoja, nepopolna izobrazba, ali še bolje izobraženost posameznega ustvarjalca kot soustvarjalca neke celote — kulturne dediščine.

Kot restavrator bi naj bil sicer s takim razvojem zadovoljen, saj zagotavlja generacijam obilico dela. Vendar ni tako. Prav tako pomemben del restavratorske dejavnosti je, poleg ohranjevanja kulturne in naravne dediščine preteklih dob, tudi ozaveščanje slehernika, ustvarjalca ali imetnika; prvega mora spodbujati k ustvarjanju trajnih vrednot, drugega pa k spoštovanju teh trajnih vrednot, kajti le tako bomo zanamcem zagotovili vpogled v kontinuiteto človeškega ustvarjanja.

V času, ki ga živimo, opažamo menjavanje obdobjij gospodarskih kriz in vzponov v hitrejšem ritmu, kot so jih v preteklih obdobjih. To spreminjanje se odseva tudi v našem odnosu do dela. Zaradi včasih slabših razmer se ponujajo cenene rešitve, ki so lahko celo pogubne za obravnavana dela. Proti temu pa se moremo boriti le s kompletnejšimi, ustreznou vzgojenimi in izobraženimi strokovnjaki, z ustreznou opremo in prostorskimi zmogljivostmi.

Vzgoja in izobraževanje

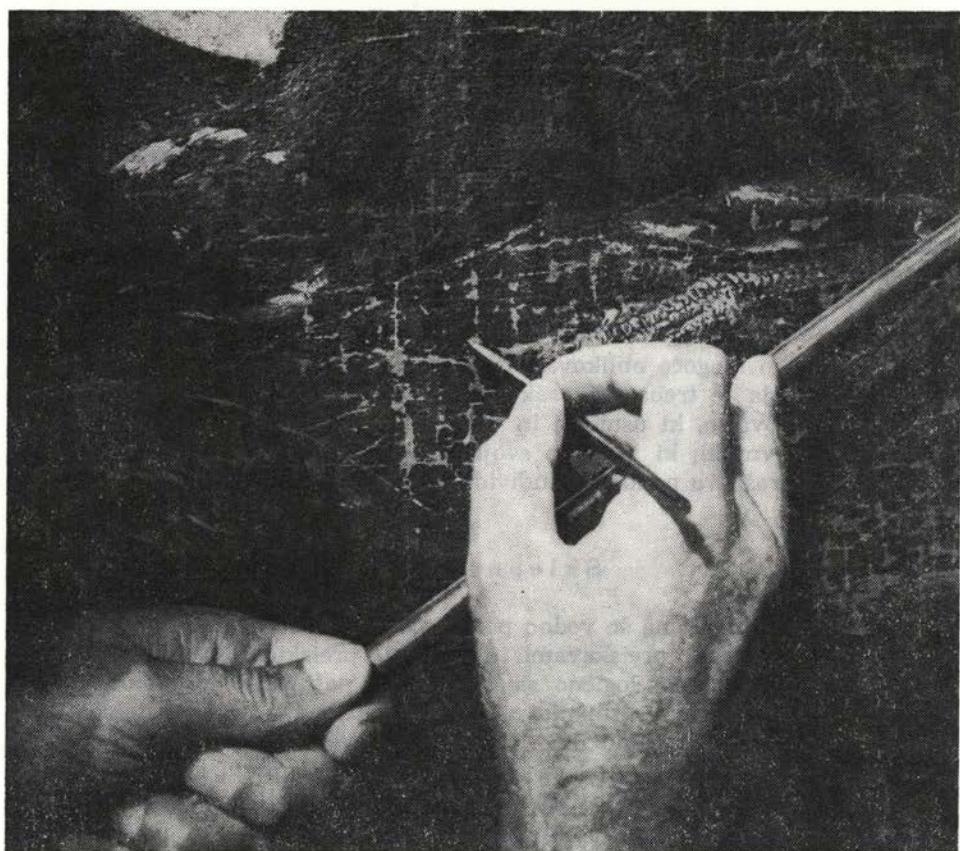
Gledano skozi ozko prizmo mnogih strokovnjakov s področja varovanja naravne in kulturne dediščine, je izobraževanje restavratorskega kadra previsoko zastavljenno. Po njihovem mnenju bi zadostovali dobri obrtniki: zidarji, mizarji, rezbarji. Treba je povedati, da je mnogoplrost in različnost dediščine tako, da terja tudi v tem oziru vse vrste in stopnje strokovnjakov. Vzemimo na primer zlati rezljani oltar. Pri njegovem nastanku je sodelovala ekipa (delavnica), ki bi jo iz današnjega zornega kota členili na mizarja, rezbarja oziroma pozlatarja, kiparja in slikarja (polihromacije). Ta členitev bi bila smotrna tudi danes v restavratorstvu, če bi bilo mogoče oblikovati enote, katerih letni program dela bi bil zapolnjen v zadovoljivi meri in bi omogočal smotorno izrabo take ekipe. Pri tem ta hip zanemarjam drugi del ansambla, ki dopolnjuje tako ekipo s svojimi posebnimi znanji (mikrobiologija, kemija...).

Na srečo se pogledi na to problematiko bistrijo in se zmeraj več strokovnjakov zaveda pomembnosti pravšnje vzgoje in strokovne podkovanosti restavratorskih delavcev ter se strinja z vedno večjimi zahtevami po temeljitejši in široki strokovni izobrazbi. S takimi in podobnimi vzgibami se zadnja leta lotevajo izobraževanja tudi v zahodnih državah, kjer je bilo mnogo restavratorjev (mislim na likovno dediščino) s srednjo šolo in takšnimi ali drugačnimi dopolnilnimi tečaji. Ob tem ne morem mimo Icomovega komiteja za konservacijo. Mnogi nesporazumi izvirajo iz tega, da je restavratorjevo delo »predvsem ročna spretnost«, »Vendar mora, kot pri kirurgu, ročna spretnost sloneti na teoretičnem znanju in na sposobnosti takoj oceniti situacijo za spremembo ukrepa ali odstranitev morebitne nevarnosti«. Tudi v ostalem gradivu je zelo mnogo jasnih misli in opredelitev o dejavnosti restavratorjev, interdisciplinarnem sodelovanju (»...restavrator mora delati v teamu. Kirurg tudi ne more biti še radiolog, patolog ali psiholog. Tako tudi restavrator ne more biti hkrati ekspert za umetnost, umetnostno zgodovino, kemijo in/ali druge naravoslovne ali humanistične vede...«) ter o urjenju in šolanju restavratorskih kadrov.

Prav vzgoja in izobraževanje bi morala temeljiti na mnogih tisočletnih izkušnjah o tesni povezavi praktičnega dela s teoretičnimi znanji in s temeljito splošno izobrazbo oziroma razgledanostjo. Ta poklic združuje znanja s področja likovnega ustvarjanja (estetika, tehnologija), umetnostne zgodovine in metodologije poseganja v predmete dediščine z razumevanjem in spoznavanjem možnosti, ki jih pri delu ponujajo spremljajoče stroke, kot so kemija in druge naravoslovne vede.

To delo je tesno povezano tudi z likovnim talentom, saj sodi ta dejavnost v likovno poustvarjanje. Na tako občutljivem področju, kot je likovna dediščina, to pomeni izredno odgovornost, saj se mora restavrator likovnih del nenehno vživljati v ustvarjalni svet raznoterih avtorjev vseh obdobjij in prostorov, nenehno balansirajoč na ostrini noža, v večni nevarnosti, da bo uničil tuje delo, neponovljivo stvaritev.

Ena izmed poglavitnih stvari, ki bi jih bilo treba obvladati ali se z njimi vsaj temeljito seznaniti, je vsekakor kopistika. Z obvladovanjem te snovi bi se bodoči restavrator (kipar, slikar) seznanil z vrsto tehnik in tehnologij, v katerih so naši predniki ustvarjali danes skrbno varovana in zelo cenjena dela. Na ta način bi se seznanili s stratigrafijo v posameznih tehnikah, z uporabljenimi materiali in njihovimi lastnostmi, z neskončnimi možnostmi površinske obdelave slik, kipov, s pozlato, ki ni ena, pač pa je raznovrstna, tako po tehniki izdelave kot po načinu zunanje (površinske) obdelave.

Sl. 2. Restavratorjeve roke (foto J. Gorjup)

Fig. 2 — Restorer's hands (photo J. Gorjup)

Prav pozlata je lahko preizkusni kamen temeljnosti restavratorskega znanja, saj se nanjo pogosto gleda zgolj z obrtniškega izvedbenega vidika, manj pa kot na likovno tvorno izraznost. Za primerjavo si predstavljam oltarno kompozicijo, grobo deljeno na arhitekturni del in proste figure. Pozlata na arhitekturi poudarja blišč dekoracije, medtem ko pozlata draperije poleg tega da poudarja bogatost draperije, draperijo tudi likovno sooblikuje. Pri draperiji se da s poliranjem gradirati mehke dele gube od ostrih vrhov in pregibov, kar je dopolnitev kiparskega modeliranja. Tudi ni vseeno, s čim je lepljeno zlato (mixtion, poliment, zgoščeni sokovi...), kako je pripravljena in površinsko obdelana podsnova, da o čisto restavratorski obdelavi poškodb na stari pozlati niti ne govorimo.

Zanemarjamo tudi vlogo orodja, ki se je uporabljalo pri nastajanju umetnin. S študijem teh detajlov si ustvarimo podlago za temeljito površinsko obdelavo tretiranih del. Pomanjkanje klasičnih materialov nas ovira pri kvaliteti posegov in hromi vsa prizadevanja restavratorjev za ustrezeno zblizevanje z avtorskim delom.

Izkušnje preteklih dob

Povrnimo se zopet k skupinskemu delu kot temeljnemu vzoru vsake malo večje restavratorske enote, ki se loteva obsežnejših in kompleksnejših posegov. Ta vzor lahko iščemo v nekdanjih delavnicih, odmrlih v prejšnjem stoletju, ko se je začenjalo ne toliko individualno ustvarjanje likovnih del, pač pa svojevrstem izolacionizem, samozadostnost, ki ji nismo kos niti danes. Pa vendar lahko te dragocene izkušnje preteklih dob izkoristimo pri našem strokovnem restavratorskem delu. Kot sem že omenil, so na primer oltarje ustvarjale cele verige strokovnjakov, ki so bili kot posamezni členi nepogrešljivi, vendar na različnih ravneh zahtevnosti.

Analogno je mogoče oblikovati enote tudi pri restavriranju takih in sorodnih del, le da je treba pri vsakem posegu na mesto nekdanjega mojstra postaviti povezovalca, ki usmerja in vodi poseg. Ta team je razširjen z nelikovnimi strokovnjaki, ki vsak po svojih močeh soustvarja novo vrednoto in blaži etično vprašljive poudarke individualnih načinov in rešitev.

S klepne misli

V Sloveniji praviloma še vedno posegamo v dedičino z nezadostnimi pravami, raziskavami, preiskavami, analizami, preizkusi in sintezami vseh spoznanj, iz katerih šele logično sledi program postopkov in metod posega. Premalo tudi skrbimo za izmenjavo strokovnih mnenj, kar vse lahko samo pozitivno dopolnjuje uspešno delo. Vse preveč (tudi zaradi ekonomskih razlogov in ne samo iz neznanja) se zadovoljujemo z improvizacijami. Pri tem se spomnim misli prof. Bohuslava Slanskega, da v restvratorstvu nastopajo ciklične stagnacije (če spremljamo razvoj restavratorstva od 17. stoletja dalje).

Menim pa, da je dolžnost in pravica restavratorjev, da se tem improvizacijam skušamo upreti in stopimo na tla korektnosti in spoštljivosti ter ko-

renito spremenimo odnos vseh dejavnikov, od planerjev do financerjev varovanja oziroma ohranjanja kulturne dediščine. Zgodovina je slepa za okoliščine, v katerih je bilo kaj storjeno, ostanejo samo posledice kot gola dejstva, ki bremenijo in obtožujejo. Dobrodošlo bi bilo vsaj zrno cehovske odgovornosti in doslednosti.

LITERATURA

- Cennini, Cennino: *Traktat o slikarstvu*.
- Da Vinci, Leonardo: *Traktat o slikarstvu*.
- Slansky, Bohuslav: *Technika malby*.
- Mazalić, Djoko: *Slikarski materijal starih ikonopisaca koji su radili u Sarajevo i način kako su ga upotrebljavali*.
- Gradivo Delovne skupine za izobraževanje Icomovega komiteja za konservaciju (A. Ballestrem, R. Isar, J. Bridgland, Ch. von Imhoff).

izkušnje smo na objektih, ki jih je vloga obnovljivih kulturnih dediščin načrtovana tako, da so obnovljivi objekti vključeni v lokalno kulturno dediščino. Vloga teh obnovljivih objektov je, da se uvrstijo v sklad z lokalno kulturno dediščino in zagotovijo, da bodo edini del arheološke dediščine, ki bo vključen v sklad z lokalno kulturno dediščino.

IZ IZKUŠENJ PRI PREZENTIRANJU ARHEOLOŠKE DEDIŠČINE

Marijan Slabe

FROM OUR EXPERIENCES

IN THE PRESENTATION

OF ARCHAEOLOGICAL PATRIMONY

POVZETEK

Naša povojna prezentiranja arheoloških spomenikov bi mogli uvrstiti v naslednje skupine: parkovne ureditve (Sempeter v Savinjski dolini, Ljubljana — Jakopičev vrt in šola Majde Vrhovnik, Drnovo, Celje — Sadnikov vrt), samostojne spomeniške enote (Ptuj — peč, Kranj, Lanišče, Vrtovin, Ljubljana — emonsko obzidje pri Cankarjevem domu, Krancelj — Škofja Loka, Otok pri Dobravi, Vrhnik), spomeniški ambienti s funkcionalnim značajem (Ljubljana — galerija Severna emonska vrata, Ajdovščina — tržnica), spomeniki v naravnem okolju (stolp pri Štampetovem mostu, Rodine, Vranje, Vrtovin), spomeniki znotraj objektov, tj. vključeni v njihovo strukturo (Ljubljana — kloaka v Igrški ulici in Likovno razstavišče R. Jakopiča) ter formalistično izrazne predstavitev (Ljubljana — Kardeljeva ulica). Zbrane so izkušnje z ozirom na obstojnost pa tudi pričevalnost tako prezentiranih spomenikov.

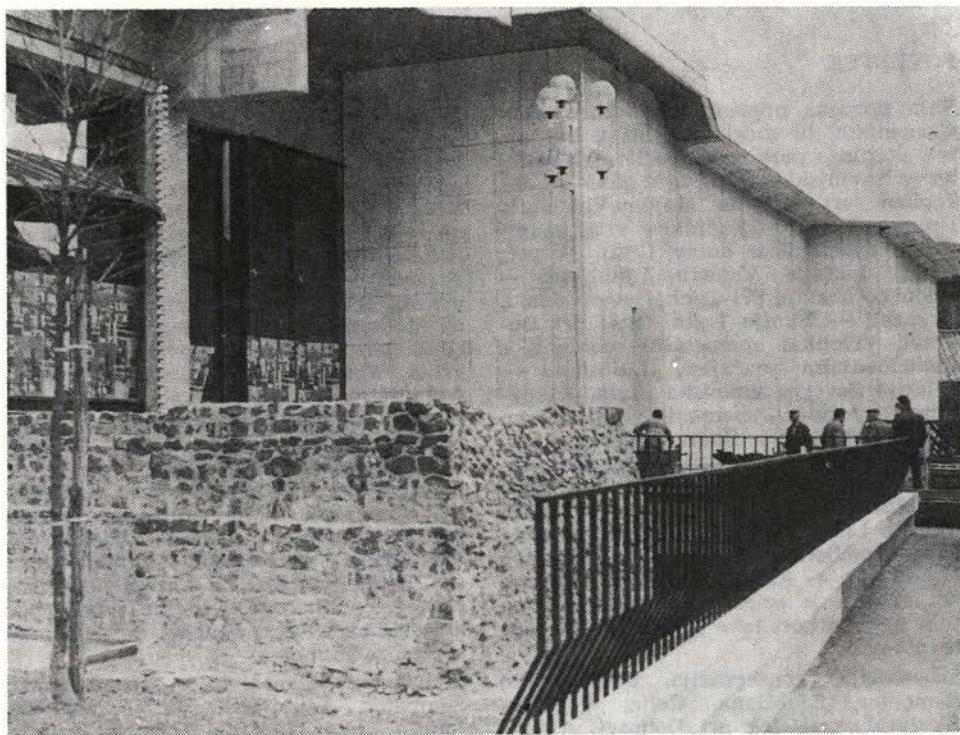
arheologija, konservacija, prezentacija, Sempeter, Ljubljana, Celje, Vrhnik, Škofja Loka, Otok pri Dobravi, Ajdovščina, Kranj, Lanišče, Ptuj

Temeljna silnica mojega razmišljanja vodi k prikazu reševanja nekaterih problemskih vprašanj, ki se zastavljajo ob prezentaciji arheoloških odkritij po 2. svetovni vojni pri nas. V teh, sicer ozko začrtanih potezah naj torej s predstavljavo svojih spoznanj v praksi poskušam odstreti tista med njimi, ki so se pokazala kot, lahko bi rekli, izhodiščne smernice pri dosedanjem delu in so še vedno ustvarjajoče gibalo naših trenutnih prezentacijskih udejanjanj.

All our after-war presentation of archaeological monuments could be placed into the following groups: park presentation (Šempeter in the valley of the Savinja, Ljubljana — Jakopič's garden and the primary school Majda Vrhovnik, Drnovo, Celje — Sadnik's garden), independent monument units (Ptuj — the Kiln, Kranj, Lanišče, Vrtovin, Ljubljana — the walls of Emona near Cankarjev dom Ivan Cankar Cultural Centre, Krancelj — Škofja Loka, Otok near Dobrava, Vrhnika), environments regarded as monuments and having a functional character (Ljubljana, Severna emonska vrata Northern Emona Gate gallery, Ajdovščina — the market), monuments in their natural surroundings (the tower near the Štampe bridge, Rodine, Vranje, Vrtovin), monuments within objects, i.e. incorporated in their structure (Ljubljana, the cloaca sewer on Igrška Street and the art gallery Rihard Jakopič), and formalistic expressional presentations (Lj., Kardeljeva Street). Experiences were collected with regard to the subsistence as well as witness-bearing of thus presented monuments.

archaeology, conservation, presentation, Šempeter, Ljubljana, Celje, Vrhnik, Škofja Loka, Otok pri Dobravi, Ajdovščina, Kranj, Lanišče, Ptuj

Sledeč razvoju prezentacijskih posegov, ki jih pogojujejo na eni strani časovno spoznavni nivo in sploh vrednotenje arheološkega spomenika na določeni stopnji dojemanja, na drugi strani pa objektivne razmere, moramo vsekakor že na začetku povedati, da so bile večinoma vse dosedanje povoje prezentacijske izvedbe, tudi če jih gledamo z današnjega zaznavnega vidika, opravljene na izjemno visoki ravni. Seveda so pri nekaterih od njih igrale odločajočo vlogo dane objektivne možnosti in vrsta vseh mogočih pogojev, ki so narekovali posamezne pristope k izvedbi prezentacije. Vseskozi pa sledimo rdečo nit, ki se vije skozi temeljno izhodišče, da mora vsako prezentacijsko dejanje izhajati iz resnično kvalitetne, predhodno pripravljene dokumentacije, ki omogoča temeljiti vpogled v spomeniške ostaline in tudi v analizo predlogov, ki naj bi usmerjali izvedbo dokončne prezentacije.

Sl. 3. Rimski zid pri KD Ivana Cankarja v Ljubljani (iz fototeke Mestnega muzeja Ljubljana)
Fig. 3 — Roman wall beside the Cultural Center Ivan Cankar (from the photo archives
of the Ljubljana Town Museum)

Seveda pa so, to je treba povedati, te odločitve veliko lažje, kadar gre za odkrito spomeniško dediščino, ki leži zunaj obstoječe urbane tvorbe ali se vanjo ne vključuje neposredno, torej ni nanjo vezana oziroma je neodvisna od obdajajočega, urejenega urbanega tkiva, kjer mora arheolog skupaj z urejevalcem prostora odkriti tiste prvinske smisle in odgovore, ki bodo resnično vzpostavili ustrezno in kvalitetno ravnotežje med prezentiranim spomenikom

ali spomeniškim območjem in prostorom, ki ga obdaja, pa naj gre za parkovno ureditev z zgolj spomeniškim značajem, del parka, za del nove urbane celote, ki ima delno tudi funkcionalni program, ali samo njen samostojni spomeniški člen itd.

Sicer pa bi lahko naše povoje prezentacijske izvedbe razdelili oziroma povezali z vidika njihovega današnjega nahajališča in funkcije v naslednje dočneješe skupine: parkovne ureditve arheoloških ostalin (Šempeter — grobnice in plani grobovi, Ljubljana — Jakopičev vrt in park ob osnovni šoli Majde Vrhovnik, Drnovo, Celje — antični tempelj); samostojne spomeniške enote (Ptuj — peč, Kranj, Ljubljana — emonsko obzidje pri Cankarjevem domu in Emonec, Otok pri Dobravi, Vrhnika); spomeniški ambienti s funkcionalnim značajem (Ljubljana — galerija Severna emonska vrata, Ajdovščina — tržnica); spomeniki v naravnem okolju (stolp pri Šampetovem mostu, Rodnje, Vranje, Lanišče, Krancelj — Škofja Loka, Vrtočin); spomeniki znotraj objektov, tj. vključeni v njihovo strukturo (Ljubljana — kloaka v Igrški ulici in Likovno razstavišče Riharda Jakopiča); formalistično izrazne predstavitev (Ljubljana — Kardeljeva ulica).

Znotraj teh opredelitev moramo zlasti izpostaviti, da se posamezna arheološka območja, prezentirana s parkovno ureditvijo, razlikujejo med seboj. Tako npr. pri arheološkem parku v Šempetu ne gre za povsem in situ prezentirane arheološke ostaline in, kot vemo, se rekonstrukcija ponekod, v nekaterih prvinah, ne sklada z obstoječimi spomeniškovarstvenimi načeli. Vendar je bila

Sl. 4. Obnova rimskega stolpa pri Šampetovem mostu — ob Dolinski poti (foto Slabe)
Fig. 4 — Restoration of the Roman tower at Šampetov most (bridge) near Dolinska pot (way) (photo Slabe)

pri tem iz različnih pozitivnih vzrokov vseskozi prisotna silnica za pridobitev celostne arhitektonske podobe prezentiranih spomeniških objektov, ki kažejo celovit tako likovni kakor tudi vsebinski izraz. Obstojecu prezentacijo je moč zagovarjati tudi zaradi sedanje manjše ogroženosti spomenika pred atmosferilijami. Večkrat so morali biti zaradi slabe ohranjenosti stari členi tudi zamenjani z novimi, ki pa so bili izdelani po načelih spomeniškovarstvenega kánona in ne zahajajo v posnemanje klasicistične obdelave, tako da jih že po videzu lahko ločimo od originalov. Spomeniki so po načrtu J. Černigoja vključeni v nov miljé; postavljeni so na kraju, kjer so bili izkopani (vendar ne in situ) in ki je z zeleno zaveso in parkovno ureditvijo ločen od okolice, ob tem pa je arhitekt dopustil obiskovalcu dokaj intimnega vzdušja, ki je gotovo primerno za tako spomeniško območje.

Morda naj mimogrede še navržem, da se je pred leti pojavila zelo odločna zahteva po verifikaciji obstoječe prezentacije teh spomenikov z motivom, da je pri posameznih spomenikih vsiljena določena — sicer nedokazana — osebnostna varianta prezentacije. Izvršene naj bi bile celo nekatere meritve in analize in, kot mi je bilo ustno sporočeno, je moč marsikaj, kar je danes predstavljeno kot verodostojno, ovreči. Žal niti podatkov o končnem uspehu niti ustnih sporočil, ki bi predocila zaključek teh ugotovitev, nisem mogel dobiti. Ob tem bi rekel le to, da je že glede na razvoj metodike dela, nič manj pa tudi zaradi novih znanstvenih motivov ta verifikacijska poteza nadvse zanimiva in je verjetno prav, da mlajše generacije, kar nam je že tudi znano, v določenih časovnih presledkih, ko ugotovijo, da je to potrebno, verifikacijo tudi opravijo. Vendar bi pribil tudi tole: prezentacija šempetrskih spomenikov sodi v začetne čase naše konservatorske stroke po vojni in pomeni za tisto obdobje izjemen strokovni uspeh, ki bi ga po mojem mnenju tudi nove analitične metode s kakršnimikoli vrednostnimi komponentami bogsigavedi kako ne zmanjšale, če bi jih sploh bilo treba upoštevati za korekturo.

Izhodišče za obstoječo predstavitev sta narekovala tako najdena glavnina arhitektonskih kosov kakor tudi dejstvo, da je bilo treba doomponiranje uporabiti le v minimalni meri, zato bi bilo razdvajanje oziroma puščanje spomenika v nesestavljeni celoti tudi nesprejemljivo, ne glede na to, da tak objekt deluje na človeka kot spomenik šele v vsej svoji celovitosti in, kot smo že omenili, v vsej svoji likovni vrednosti. Temeljna odstopanja pri prezentaciji pa so tudi natančno prikazana v publikaciji J. Klemenc-V. Kolšek-P. Petru: Antične grobnice v Šempetu, Katalogi in monografije 9, Ljubljana 1972.

Kot primer drugega tipa pa naj omenimo arheološko prezentirano območje ob osnovni šoli Majde Vrhovnik ali Jakopičev vrt v Ljubljani, kjer gre za popolno predstavitev ostalin in situ in kjer parkovna ureditev pomeni zgolj dopolnitev mestnega parkovnega inventarja. Izhodišča za prezentacijo arheoloških ostalin ob OŠ Majde Vrhovnik so izhajala iz načela, da je treba konserverirati in prezentirati celotno odkopano območje in ne samo osrednji del ter tako prikazati vse ohranjene razvojne stopnje; da je treba osrednji del spomeniškega kompleksa z mozaiki in piscino (pozneje je bil ta program še nekoliko razširjen), ki je bil tudi najbolj občutljiv za vremenske razmere, zavarovati še s primerno stavbo — streho in da je treba vključitev spomenika v širše okolje obravnavati skupaj s celotno poznejšo ureditvijo kraja.

Sl. 5 Lanišče nad Kalcami — rimski stolp v zaporah (foto: Slabe)
Fig. 5 — Lanišče above Kalce — Roman tower in bars (photo Slabe)

Povsem svojski pristop k prezentaciji pa predstavlja del zahodnega emonskega obrambnega obzidja v Erjavčevi ulici pri Cankarjevem domu. Ob raziskavah je bila tu dokumentirana izredno dobro ohranjena zahodna stranica obzidja z delom stolpa, in to ne v majhnih dimenzijah. Po dolgotrajnih vseh mogočih peripetijah je uspelo ohraniti in predstaviti le majhen delec zidu in stolpa. Njuna masa pa ne sloni na originalnih tleh, marveč je bila v času gradnje Cankarjevega doma premaknjena, saj ležijo spodaj prostori stavbe, kasneje pa je bila spet postavljena na svoje staro mesto. Pri tej, v marsičem kuriozitetni predstavitvi, ki pomeni nekaterim tudi dokaj posrečeno obliko prezentacije, je treba vendarle reči, da ni moč naglasiti njenega zadovoljivega vključevanja v ožji prostor, saj se ta zidna gmota ob velikosti Cankarjevega doma ne samo izgubi, marveč je tudi izpovedno jecljava. Drugače bi verjetno bilo, če bi bil prezentiran in ohranjen kasneje podrt večji del stranice, ki bi ga bilo možno vključiti tudi v zahodno steno Cankarjevega doma in se pri tem držati nekdanjega emonskega rastra.

Ostalih skupin ne bi opisoval podrobnejše in sistematičnejše, ker bi zašel predaleč. Ni namreč moj namen podati celovite vsebinske in analitične podobe, marveč bolj izpostaviti določene naglase v tej problematiki. Zdi se mi bolj potrebno, da v nadaljevanju poskušam navesti tudi nekaj praktičnih, doslej že uporabljenih in preizkušenih napotkov. Kot prvo moram predvsem poudariti, kako pomembno je pri prezentiranju uporabljati ustreerne gradbene ma-

teriale. Ti morajo biti ne samo kvalitetni po odpornosti, marveč morajo biti tudi v določenem medsebojnem konstruktivnem odnosu s še ohranjenim originalom. Izkušnja nas uči, da bi bilo treba za vsako prezentacijo posebej izdelati vsaj okvirne analize materiala oziroma sploh gradiva, s katerim naj bi obnovili spomenik, zlasti pa veziva, ki naj bi ga uporabljali za samo zidno strukturo, omet in podobno. To se nam obrestuje predvsem po obnovi spomenika, ko se slednji, če smo izbrali ustrezna gradiva, neprimerno bolje »obnaša« kot pa takrat, ko je bilo to opravljeno površno. Zelo pomembni so zlasti primerno izdelani ometi na zidovih, njihova podlaga, oblikovanje, struktura, kvaliteta malte in drugih veziv itd. Zgodilo pa se je že in se še dogaja, da ne moremo vedno preiti k povsem ustreznemu prezentacijskemu posegu, že zaradi tega, ker nam primanjuje ustreznih izvajalcev-zidarjev, ki bi ga bili zmožni strokovno pa tudi kvalitetno opraviti.

Posebno pozornost je treba posvetiti tudi odvodnjavanju posameznega spomenika oziroma območja, na katerem spomenik leži. Ničesar nismo napravili, če nismo te akcije izvedli na primerni strokovni ravni ob sami prezentaciji. Način odvodnjavanja pogojuje teren največkrat sam. Razlika v pristopu bo gotovo odvisna bodisi od kamnitih tal bodisi od zemljišča, ki zadržuje vodo. Zopet me izkušnja navaja k temu, da naglasim, da na poroznih ali kamnitih zemljiščih odvodnjavanje zahteva predvsem pripravo nagnjenosti terena. Nikakor pa ni potrebna vedno neposredno ob zidovih izdelana drenaža, ki, kot pri običajnih izvedbah drenaž objektov, sestoji npr. iz obkopa stene znotraj in zunaj ter zasutja z rečnimi oblicami ali pa iz ustrezno pripravljenih ob stenah položenih cementnih cevi. Mogoče pa je uporabiti tudi bolj zapletene in tudi dražje, a vsekakor kvalitetnejše vrste hidroizolacije, ki so zlasti smiselne pri objektih z zidovi večjih dimenzij. Tu gre pravzaprav za enostavni zračni kanal vzdolž stene, zgrajen v običajni zidni strukturi, ki je na obeh koncih odprt za zračenje. Višina kanala kakor tudi cevi je seveda nižja od hodne površine in sega do spodnjega nivoja temelja. Kot poseben primer hidroizolacijskega sistema naj omenim tudi rabe umetnih materialov, predvsem v zadnjem času, in sicer kot prevleko zidnih površin ali injicirane v strukturo zidu. Slednje se obnese v prvi vrsti pri obnovi oziroma pozidavi zidov na odprtih krajih, kjer ne gre samo za talni in navpični prodror vlage, ampak je treba upoštevati tudi njene stranske učinke (dež z vetrom).

Krovna zaščita spomenika je prav tako pomembna in njena dokaj specifična problematika je pogosto pred nami, zlasti še ob raznih znanih primerih v sosednjih deželah. Vendar se mi zdi, da smo danes že prešli strešno zaščito spomenika, ki je sledila historicističnim ali individualno-formalističnim načelom. Vsak nov arhitektonski element navadno popolnoma spremeni med drugim tudi odnos človeka do spomenika oziroma spomeniške ostaline, saj ga prevzame povsem na novo ustvarjeni prostor, ki mu jedro predstavitve in sploh vrednosti spomenika v marsičem zakrije. Pri objektih tega tipa postavljajo avtorji kot rečeno svoja izhodišča v želji po subjektivnem posnemovalno-formalističnem obravnavanju spomenika. Primer takšne vrste percepциje spomeniške vsebine v historicističnem slogu zgrajenem objektu nam vsekakor nudi mitrej v Ptuju, kjer si prav lahko zastavimo vprašanje, ali bi se danes za tak model prezentacije še odločili, saj ga ne po estetskih niti drugih današ-

njih merilih ne moremo zagovarjati, čeprav predstavlja prezentacijski element svoje dobe in mu ne moremo odreči določenih kvalitet, med katerimi sta go-to izredna primernost in ugodnost za lažje ohranjevanje arheoloških ostalin. Vendar se podobni primeri prezentacije še pojavljajo, čeprav ne pri nas.

Povsem nasprotni koncept pa vsebuje dvoje prezentiranih spomenikov oziroma območij, in sicer je eno Otok pri Dobravi, kjer je arhitekt O. Jugovec z leseno slavnato streho prekril celotni prezentirani spomenik in ga z njegovo zunanjim podobo vključil v obstoječe, še dobro ohranjeno naravno okolje. Posebno pomembno pa je, da spomenika ni zaprl — ločil od okolja, marveč ga je z njim stopil in poiskal tisto izhodiščno točko v kreaciji arhitekture, ki zagotavlja spomeniku njegovo integriteto in nedotakljivost. Dosegel je pravzaprav ravnotežje med spomenikom in okoljem in s tem izpolnil osnovno zahtevo, ki jo postavlja predstavitev vrednot spomenika. Drug tak primer pa je že omenjeni arheološki park ob OŠ Majde Vrhovnik v Ljubljani, kjer je bilo treba predvsem doseči vizualno enotnost celotnega spomeniškega kompleksa brez kakršnekoli z novo gradnjo vsiljene cenzure, ki bi spomenik ločila na dva, na silo omejena dela, hkrati pa zavarovati najbolj problematično področje tako visoko ovrednotenega spomenika. Skratka, izbran je moral biti tak način zavarovanja, pri katerem bi bila nova konstrukcija zgolj funkcionalno zaščitno sredstvo, ne pa nov zaprt objekt, ki bi omejeval in onemogočal stik z bistvom osrednje podobe v kompleksu celotnega prezentiranega spomeniškega območja. Pri tem naj še poudarim, da je ta središčna točka v končni fazi le dokument nadaljevanja človekovega ustvarjanja v sodobnih družbenih razmerah.

Sl. 6. Ljubljana — del emonskih severnih vrat ob Titovi cesti (fototeca Mestnega muzeja Ljubljana)

Fig. 6 — Ljubljana — part of the northern gate of Emona in Titova Street (from photo archives of the Ljubljana Town Museum)

Sl. 7. Ljubljana — zavarovani rimske mozaiki pri šoli Majda Vrhovnik (iz fototeke Mestnega muzeja Ljubljana)

Fig. 7. — Ljubljana — preserved Roman mosaics by the school "Majda Vrhovnik" (from the photo archives of the Ljubljana Town Museum)

Poskus zanimive krovne zaščite pomeni tudi predstavitev antične peči v Rabeljiji vasi v Ptiju, ki pa še ni dokončno opravljena. Pri takšnih prezentacijah je treba biti zelo previden in poskrbeti za to, da tudi novi konstrukcijski element estetsko zadovolji in se primerno vklopi v neposredno okolje. Ob prezentacijah se namreč tudi lahko zgodi, da se izgubi ena temeljnih vrednosti spomenika, ker na gledalca ta ne vpliva neposredno in, kot smo tudi že omenili, ga težko pripelje do posebne razmišljajoče predstave. Seveda je treba priznati tudi to, da za nekatere vrste objektov — zlasti za grobove — še nimamo ustreznih prezentacijskih receptov in da je treba tako obravnavati primer za primerom ter iskati najbolj smiselne rešitve. Pri podobnih ali lahko bi rekli skoraj enakih primerih namreč ne moremo kar avtomatično slediti izhodiščnemu načinu predstavitev. Pri vseh takšnih prezentacijskih posegih pa moramo izpostaviti tudi izreden strokovni napredek v zadnjih letih, ki se kaže v uporabi vrste dognanih tehničnih načinov in sodobnih gradiv, kar je bilo prej vsekakor neznano v naši arheološki konservatorski dejavnosti.

Kot vrhnja zaščita samega zidu, stoečega na prostem, je bila doslej pogosto uporabljana travna ruša, redkeje tudi asfaltna prevleka ali, kot že rečeno, poseben maltni premaz. Sodeč po mnenju izvajalcev posameznih prezentacij, ki zasledujejo dogajanja v zidni strukturi, se je do zdaj najbolje obnesla ruševnata plast, ki se je na nek način prirasl na zgornjo zidno strukturo in je obenem tudi izolator, kar pri tem vsekakor ni nepomembno. Za to govori npr. stolp pri Štampetovem mestu, kjer kljub neugodni legi opažamo ugodno obnašanje zidne strukture. Za dober in razmeroma dolgo trajen obstoj pa so porok tudi novi umetni premazi. Vendar je treba pri uporabi teh tehnik obračati pozornost na to, da so fuge med kamni izpeljane tako, da voda ne zastaja na površini med amorfno kamnito maso, vezano z malto, marveč da kot po kanalih odteka na rob.

Naj se mimogrede dotaknem tudi višine obnove posameznih zidov oziroma objektov, kajti posebno vprašanje, ki se odpira pred nami, je do katerih dimenzij naj bodo zidovi prezentirani oziroma do kakšnega obsega se lahko strokovnjak spusti pri prezentaciji. Navadno se tam, kjer za to nimamo drugačnih dokazilnih elementov, podrejamo odnosu spomenika do drugih eventualno še ohranjenih stavbnih razsežnosti ali estetskemu narekovaju, seveda pa ne smemo v zvezi s tem zanemariti niti vizualnega naglasa, ki nam ga nudi okolica, to je vklapljanju spomeniških ostalin v okolje. Seveda pa si nikdar ne bi smeli dovoliti poseči v spomenik tako daleč, da bi mu odvzeli integralnost oziroma pričevalnost in prešli v strokovno oporečno ali celo lažnivo predstavitev. Pri stolpu na Turnovščah sta imela tako prevladujočo vlogo zunanjji izgled in vizualna poanta. Na tržnici v Ajdovščini pa bodo npr. zidovi ostankov kopališča prezentirani do take višine, ki bo ustrezala tudi funkcionalnim namenom. Medtem pa višina prezentiranega emonskega obrambnega zidu na Trgu osvoboditve še ni zaključena. Z obstoječo višinsko dimenzijo je v marsičem izgubljen vizualni pomen in izpovedni naglas, ki bi ga nujno potrebovali za smiselnou predstavitev arheološkega kompleksa v tem dokaj občutljivem prostoru. Ne nazadnje pa bi ta dvignjena masa ugodno »korespondirala« z bližnjimi arhitekturami.

Tudi tla v spomeniških prezentacijah so pomemben člen v kompleksnosti posega, zlasti še, če za njih ni najdenih originalnih dokumentiranih členov. Tu pač ne moremo drugače, kot da poskušamo nadomestiti tlak z odgovarjajočimi, sorodnimi elementi, ki jih poznamo z drugih najdišč oziroma naj bi se uporabljali v času, ko je bil spomenik še v funkciji, ali pa da preidemo v nekaterih celotah na tlak, ki naj bi vsaj estetsko ustrezal prezentiranim členom. Pri spomenikih posebej v raščenem okolju so lahko tla v takem primeru obdelana oziroma prirejena zgolj kot preprost hodni nivo ali pa s travo, kar vsekakor ustreza nadaljnemu varovanju spomenika. Vedno je treba imeti pred očmi, da mora biti odnos stavbnih elementov med seboj, tudi če zanje nimamo ustreznih potrdil, vsaj skladen in ujemajoč. V takšnih primerih uporaba predvsem strukturalno in barvno različnih gradiv na enem spomeniku ali območju ni pripomočljiva, in sicer že zaradi načina samega vzdrževanja ne, kaj šele zaradi enovitosti in pogleda na novi prezentirani objekt. Vsaka prezentacija mora biti izvedena tako, da bo na spomeniku lahko opravljati tudi redno vzdrževanje in da si pri uporabi preveč zahtevnih tehničnih načinov ne zapremo vrat za kakršnekoli nadaljnje vzdrževalne posege. Vedeti je tudi treba, da pomeni vzdrževanje spomenika pogostokrat večji problem od same prezentacije, in to iz različnih vzrokov, ki pa jih tu ne bi našteval.

Za konec še tole. Kot smo lahko že opazili iz besedila, je tudi neposredna okolica spomenika pomembna v sklopu prezentacijskega programa. Ponavadi so uporabljane različne ozelenitve, od zelenih zaves (Šempeter) do odprtega, golega prostora (Jakopičev vrt), obraslega samo s travo. Na Vrhniku smo pri stolpu na Turnovščah prav zaradi neposredne bližine novega objekta izbrali za tisto stran zeleno pregradno zaveso, ki naj bi neustrezeno ozadje spomenika na eni strani zakrila, na drugi pa še poudarila pogled od daleč na svetle zidne stene; na drugih straneh pa je spomenik obdan s travnato površino.

V naravnih okoljih pa je vsekakor treba dati spomeniku toliko prostora, da lahko »diha« in ga nikakor ne smemo zapreti z gosto drevesno strukturo. Razumljivo je tudi, da v urbanih celinah ni vedno potrebno iskati neke posebne ozelenitve. V Ajdovščini npr. se bo na novo prezentirano območje vklapljal v obstoječi urbanistični raster in bodo ostaline praktično le kvalitetno dopolnilo obstoječemu stanju.

Glede na situacijo se je treba odločati pri vsakem primeru posebej. Včasih je celo dobro, če iščemo transparenco z okoliškim prostorom. Vendar pa je treba vedno imeti pred očmi to, da spomenik z okoljem ne izgubi svoje vrednostne komponente, marveč da pomeni predvsem njegov naglas.

zadetek se na podlagi vključevanja tehnike na drevjej podzemje na id. zelo varen in zdravljiva za tej troljave je na varstvo spoznati splošen obvezovanje za vključevanje tehnike celotnih in izdelkov iz sklopa tehnične dediščine v edinstvu sicer delovno ni javnost obzira of id. id. na vključevanje.

UVOD V METODOLOGIJO VARSTVA TEHNIŠKE DEDIŠČINE

Tadej Brate

INTRODUCTION TO THE METHODOLOGY OF THE PRESERVATION OF TECHNICAL PATRIMONY

POVZETEK

Sestavek skuša na kratko definirati tehničko dediščino, odnos v širši družbeni skupnosti do te dediščine, načine klasifikacije te dediščine, zbere nekaj izkušenj pri obnovi in prezentaciji tehničke dediščine in opozori tudi na napake, ki se jem je treba izogniti, govori o smotrih in ciljih varstva ter o nalogah v prihodnosti.

The article tries to give a short definition of technical patrimony, of the attitude of wider society towards this patrimony, the manners of classification of this patrimony. It collects a few experiences from the renovation and presentation of technical patrimony and draws attention to mistakes which ought to be avoided, and speaks about the goals and aims of the preservation and of its future tasks.

Varovanje

Varovanje tehničke dediščine se je pri nas začelo uveljavljati pravzaprav šele po drugi svetovni vojni z ustanovitvijo Tehničkega muzeja Slovenije (TMS). Poleg glavne ustanove v Ljubljani je bila ustanovljena vrsta zbirk ali posebnih muzejev, ki so predstavljalni ali varovali določena področja tehnike. Tako so nastali muzej železarstva na Jesenicah, kroparski muzej kovaštva itd. Z vedno hitrejšim razvojem tehnike in s hitrimi spremembami v tehnologiji in proizvodnji se je pokazala potreba, da bi pri varovanju tehničke dediščine aktivneje sodelovali tudi zavodi za spomeniško varstvo. Prvi korak je bil storjen l. 1948, ko je Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine SRS zaposilil svetovalca za to področje.

Mnogokrat se zastavlja vprašanje, kaj pravzaprav je tehnička dediščina. Tuji strokovnjaki za industrijsko arheologijo dajejo na to vprašanje različne odgovore. Najbolj splošen je ta, da je tehnička dediščina pravzaprav večji del tistega, kar je človek ustvaril in zgradil, vse, kar nas obdaja in je delo človekovih rok. Ob tem se seveda vprašamo, mar ni delo spomeniškovoarstvene službe varovanje vsega tega. Odgovorimo lahko z NE in NE! Če bi varovali vse oblike in načine dela, tehnologije in izdelke človekovega uma in rok, bi samodejno zavrli razvoj, naš svet pa bi se spremenil v živeči muzej.

Naloga spomeniške službe je ustrezeno ovrednotiti človekovo delo tako v preteklosti kot v sedanjosti in varovati le tiste markantne objekte, predmete

ali načine dela, ki so posebej vplivali na razvoj človeške družbe in so potrebni za poznavanje našega tehniškega razvoja. Prav pri tej nalogi pa se spomeniška služba neredko ubada z velikimi problemi in dilemami kako varovati tehniško dediščino, ne da bi to oviralo razvoj in napredek naše družbe v prihodnosti. Smo družba, ki vedno bolj varuje priče svoje preteklosti in skuša s spoznavanjem preteklosti — bolj ali manj uspešno — gledati v prihodnost.

Kdaj postane tehniška ostalina kulturna dediščina?

Verjetno je to eno najpomembnejših vprašanj na področju varovanja tehniške dediščine. Stroja, naprave ali tehniškega objekta ob njegovem nastanku nihče ne šteje za bodočo dediščino, temveč se šteje predvsem kot sredstvo za pridobivanje dobrin, mesto zaposlitve, prometna naprava itd. Med obratovanjem objekta ali naprave se človekov odnos do njiju spreminja: od začetne navdušenosti nad novostjo, prek vsakdanje brezbrinosti, monotonosti dela do odklanjanja dela zaradi zastarelosti, togosti in neprimernosti naprave.

Izredno hiter razvoj znanosti in tehnike zahteva uvajanje novosti na vseh področjih tehnike in konkurenčnosti na trgu. Staro in izrabljeno se mora umakniti novemu. Najpreprostejša in tudi največkrat uporabljenata postopka odstranitve sta rušenje objekta in razrez stroja v staro železo. To se običajno zgodi z neverjetno naglico. V naši deželi smo postali pravi mojstri za uničevanje vsega starega. K temu nas sili v prvi vrsti neustreznazakonodaja, ki terja od lastnika tehnične ostaline, da jo fizično uniči, saj je šele tedaj mogoče izbrisati stroj iz dokumentov, ki lastnika zavezujejo v vsakomesečnem plačevanju dajatev. Predpis o fizični likvidaciji starih strojev in naprav je eden glavnih vzrokov za hitro izginjanje in propadanje naše tehniške dediščine.

Seveda pa mnogokrat ne teče vse tako, kot smo pravkar opisali. Ko objekt iz raznih vzrokov zapustijo ljudje in se mu ne dovaja potrebna energija, se razmere v njem drastično spremenijo. Pravimo, da je nastopila »smrt« objekta ali naprave, s tem pa se takoj začne tudi razpadanje in razkroj. Ker ni več običajne energije, dela in nadzora, se sprva demontira in odnese vse, kar ima kakšno komercialno vrednost. Opustošeni objekt sameva in se spreminja v skladišče, prebivališče potepuhov, živali brez lastnikov ali pa postane celo igrišče za okoliške otroke in vir lahkega zasluga nepridipravom, ki preprodajajo demontirane elemente.

To je čas mirovanja in pospešenega propadanja tehniške dediščine. Nastopi pozaba in nezainteresiranost, kar bi lahko označili z nekakšnim vakuumom interesov. Podirajoči se ali razpadajoči objekt ali stroj pa največkrat čaka na srečno naključje, da bi zbudil interes ozaveščenih posameznikov ali spomeniške službe.

Ob ostalini, ki jo nenadoma odkrijemo, se vprašamo, ali je to res tehniška dediščina, vredna varovanja, ali pa naj objekt prepustimo nadaljnjiemu propadanju. Da bi dediščino pravilno ovrednotili, potrebujemo ustrezne kriterije za njenovo varovanje.

V Varstvu spomenikov št. 29 je Jelka Pirkovič v sestavku o vrednotenju kulturne dediščine dala osnovne smernice za tako vrednotenje. Uporabne so tudi za ocenitev tehniške dediščine. Naj jih na kratko ponovimo in naštejemo:

- avtorsko merilo,
- razvojno merilo,
- kulturno-civilizacijsko merilo,
- tipološko merilo,
- zgodovinskopričevalno merilo,
- prostorsko merilo,
- stopnja krajevnega pomena,
- stopnja regionalnega pomena,
- stopnja nacionalnega pomena,
- stopnja mednarodnega pomena.

Po natančnem preverjanju vseh kriterijev in primerjavah ostaline z ustrezeno dokumentacijo se odločimo za varovanje ali prepustimo objekt ali stroj uničenju.

Mnogokrat se prav pri varovanju tehniške dediščine stvari zapletejo ob temeljnih vprašanjih. Naša zakonodaja — ne preveč posrečeno — loči premično in nepremično dediščino. Za premično dediščino naj bi bil pristojen TMS, za nepremično pa zavodi za varstvo naravne in kulturne dediščine.

Toda kaj je premična in kaj nepremična dediščina.

Pri starih gradovih, arheoloških izkopalinah itd. so stvari bolj ali manj jasne.

Večji problem pa je s tehniško dediščino. Delitev te dediščine na premično in nepremično postane hočeš nočeš nelogična. Staro letalo, npr., je premična dediščina, dokler leti, ko obnemore in je letenje z njim prepovedano, pa postane tipična nepremična dediščina, saj ga je premikati praktično nemogoče. Podoben primer je z železnico. Postaje, mostovi, signali, tiri in predori so nepremična dediščina, lokomotive, vagoni, drezine, plugi, žerjavi itd. pa so premična dediščina. Toda nelogično je, da bi se ena ustanova ukvarjala z eno polovico in druga z drugo polovico nekega področja tehnike, saj je železnica kot celota tako pri proučevanju kot pri delovanju nedeljiva.

Kako torej deliti premično in nepremično dediščino na področju tehnike? Morda bi odgovorili takole:

Za premično dediščino štejemo tiste naprave, stroje ali strojne elemente, ki jih je mogoče preprosto premikati oziroma je bila njihova osnovna funkcija premikanje oziroma gibanje. Ta teorija je v nasprotju z nekaterimi tehniškimi napravami, kot je npr. železnica. Železniške proge, postaje in predori so pomagala za delovanje vlakov in doseganje poglavitnega namena — gibanja in potovanja.

Morda pa lako odgovorimo drugače. Premična dediščina je vse tisto, kar lahko človek s silo svojih mišic premakne. A spet zdvomimo. Ali je torej star tovornjak, ki je sicer še mobilen, nepremična dediščina? S silo mišic ga pač ne moremo premakniti.

Gre torej za vprašanja, na katero bo treba ob nadalnjem delu še podrobneje odgovoriti.

Ko smo tehniško ostalino proučili, jo ovrednotili in določili, da jo bomo zaradi izpolnjevanja kriterijev varovali, je preteklo običajno že precej časa. Naj se sliši še tako neprijetno, kruta resnica je, da mnogokrat spomeniška služba začne reševati tehniško dediščino šele takrat, ko je močno poškodovana ali na robu dokončnega propada. Spomeniška služba začne »biti plat zvona«, poškodbe na objektu, ki postaja naša dediščina, pa so tako hude, da so potrebna velika sredstva za njeno ohranitev in zavarovanje.

Pri obnovi dediščine se pokažejo nove ovire, saj denarja za obnovo običajno ni dovolj oziroma ga sploh ni. Mnogokrat rešujemo dediščino s pomočjo delovnih organizacij ali celo po zaslugi osebne pobude pešice zainteresiranih posameznikov.

Vendar ugotavljamo, da spomeniška služba ni vedno »gasilec v zadnjem trenutku«. V preteklih letih smo večkrat pravočasno opozorili lastnika stroja, naprave ali objekta, da ima nekaj, kar lahko štejemo za pomembno tehniško dediščino. Žal spomeniškovarstvena služba tudi tedaj, ko pravočasno ukrepa, ni vedno uspešna. Kot primer naj omenim uničenje največje vodne turbine v Evropi Leonard, ki se je vrtela v valjarni na Javorniku do leta 1985. Kljub zagotovilom vodstva železarne Jesenice in železarskega muzeja so jo razdrli, njene dele pa »začasno deponirali« med starim železom. Tudi razglasitev turbine Leonard oziroma njenih delov za tehniški spomenik ne vlica upanja v uspešno ohranitev in prezentacijo tega pomembnega tehniškega spomenika.

Obnova in prezentacija dediščine

Ko je dediščina končno ovrednotena in proglašena za tehniški spomenik, pa se glavno delo šele začne. Zastavi se vprašanje, kako bomo ostalino prezentirali in kakšna bo njena nova namembnost. Prav tako se vprašamo, v kakšno stanje je treba tehniški spomenik rekonstruirati.

Običajno se je vsak objekt, stroj ali tehniška naprava v času obratovanja predeloval, obnavljal ali moderniziral. Mnogokrat so tehnološke ali organizacijske spremembe spremenile tehniško napravo do nespoznavnosti. Sprememba tehnologije je mnogokrat bistveno spremenila namembnost tehniškega objekta. Zato je treba poiskati prvotne načrte in dokumentacijo, da bi ugotovili, kakšen je bil stroj ali objekt v prvotnem stanju. Študij dokumentacije in razvoja stroja ali naprave nas vodi k razmišljanju, kakšen videz naj ima dediščina poslej. Ločimo tri osnovna stanja:

— Dediščini povrnemo njeno prvotno podobo.

— Dediščino ohranimo v stanju, v kakršnem je bil na zadnji dan delovanja.

— Dediščino povrnemo v čas, ki je bil odločilen ali po svoje poseben; tako nam dediščina najprimernejše prezentira neki čas in delovne postopke.

Velja naj pravilo, da je treba dediščino obnoviti tako, da bo kar najzgovorneje pričala o svojem času, nastanku in poslanstvu.

Naj omenim nekaj primerov:

Obnova ljubljanskega tramvajskega voza iz leta 1901 je primer rekonstrukcije močno predelanega vozila v prvotno stanje. Ko je tramvaj zapustil tovarno, je bil po svojem videzu — iz današnjega zornega kota — najzanimivejši in odličen primerek začetkov elektrifikacije pri nas.

Seveda tako ne moremo vedno ukrepati. Če je dediščina v svoji zadnji podobi dajala vpogled v celoten razvoj neke panoge ali njenega dela, varujemo njen videz ob koncu obratovanja.

Zanimiv primer je stara ljubljanska elektrarna, zgrajena leta 1896. Če bi ji hoteli povrniti prvotni videz, bi morali do polovice podreti dimnik in približno tri četrtine vseh objektov. Morale bi odpasti dvorana z dizelskimi motorji iz leta 1924 in kotlovnica ter turbinska dvorana iz leta 1930. Seveda bi bilo rušenje nesmiselno, saj nam objekt celotne elektrarne prezentira razvoj elektrifikacije Ljubljane.

Mnogokrat pa varovanje in obnova dediščine ne poteka po opisanih pravilih. Zaradi pomanjkanja dokumentacije in zaradi neznanja se na stroj ali objekt montira vse, kar pač pride pod roke konservatorjem. Tipičen primer je lokomotiva JŽ 28-029, izdelana leta 1912. Poleg iskrolovne naprave na dimniku in acetilenske razsvetljave ter oznake vojaške kategorije iz prve svetovne vojne — elementov iz časa nastanka lokomotive — ima predelan parni stroj (okoli leta 1950), ima sodobno oznako, tlačne zavore, nadgrajen tender itd., to je dele, ki jih je dobila ob koncu obratovanja. Strojni elementi enega obdobja izključujejo elemente drugega obdobja in zato ne smejo biti skupaj prezentirani na spomeniku. Paziti moramo torej, da dediščino enotno prestavimo v določen čas z določeno tehnologijo in načini dela. Vsakršno mešanje časovnih obdobij je nedopustno in zmede opazovalca spomenika.

Ko se odločamo za prezentacijo dediščine, moramo vedeti, kakšna bo njena prihodnost oziroma čemu bo služila:

— Dediščina bo ostala nespremenjena, v stanju, v kakršnem smo jo našli, a ustrezeno zavarovana.

— Dediščina se bo vključevala v delovni proces sodobne industrije, vendar bo nadaljevala svojo staro proizvodnjo.

— Dediščina se bo vključevala v proces sodobne proizvodnje in bo dobila novo funkcijo in namembnost.

— Dediščina bo obnovljena postavljena v določeno časovno obdobje in prezentirana kot zgodovinski oziroma muzejski eksponat.

Kot zgled uspešne prilagoditve tehničke dediščine današnjemu času in potrebam navajamo lokomotivo JŽ 03-002 iz leta 1913, ki jo uporabljajo za vleko muzejskih vlakov. Da bi lokomotiva lahko obratovala v skladu z današnjimi železniškimi predpisi, je bila ohranjena v stanju iz zadnjih dni svojega rednega delovanja. Lokomotiva ima električno razsvetljavo, sodobne odbijače, ima le tlačne zavore in ustrezeno znižan dimnik. Njena predelava v stanje prve svetovne vojne bi onemogočala njen reaktiviranje. Upoštevaje sodobne predpise in dokumentacijo, je lokomotiva odličen delujoči tehnički spomenik.

Seveda pa obnavljanje tehničke dediščine ni vedno tako uspešno. V želji da bi imeli dediščino, ki je ni več, se tudi potvarjajo tehnički spomeniki. Kot zanimiv primer lahko navedemo lokomotivo JŽ 135-001, ki so si jo železničarji

izdelali iz podobne, a mnogo mlajše lokomotive JŽ 28-053. Opozorim naj tudi na nekatere muzejske vagone turističnega vlaka, ki z avtentičnostjo, žal, nimajo nič skupnega. Pomanjkanje dokumentacije in strokovnega kadra lahko povzroči tudi take anomalije.

Končno se vprašamo, kje in kako bo tehniški spomenik postavljen in prezentiran javnosti. Za nepremično dediščino, kot so tovarne, mostovi, prometnice itd., lokacije običajno ne moremo izbirati. Paziti moramo, da se ustrezeno vključijo v moderno urbano okolje. Postavitev strojev kot tehniških spomenikov pred tovarnami ali v parkih se zdi preprostejša, žal pa to ni res. Zadnja leta opažamo samozvano varovanje dediščine tako, da star stroj ali napravo po koncu obratovanja kratko malo postavijo na prosto, prebarvajo in preustrojijo zobju časa. Premalo zavarovani spomenik začne propadati, tako zaradi vandalizma kot zaradi korozije. Značilni primeri so stari stroji, postavljeni pred raznimi ljubljanskimi tovarnami, lokomotive na železniških postajah in letala na Brniku. Veljalo naj bi pravilo, naj se dediščina prezentira tam in tako, kot je delovala vso svojo življenjsko dobo. Vozila naj bi bila brez izjeme spravljena v zaprtih prostorih. Postavljanje tehniških spomenikov kot skulptur na javnih mestih je treba preprečevati, saj tako prezentacija pospešuje propad dediščine.

Smotri in cilji

Tehniško dediščino lahko učinkovito varujemo le, če imamo zbrano ustrezeno tehniško zgodovinsko in tipografsko dokumentacijo ter imamo nenehen pregled nad terenom. Terensko delo mora obsegati tako topografske raziskave določenih tem kot tudi občasno nadzorovanje že ohranjene dediščine. Dosevanje delo na področju varovanja tehniške dediščine na Zavodu za varstvo naravne in kulturne dediščine SRS smo skušali opravljati čim bolj v skladu s temi zahtevami. Uspešnost našega dela je odvisna predvsem od finančnih sredstev, ki pa, žal, ne dopuščajo večjih poglobljenih akcij. Dokumentiranje in evidentiranje tehniške dediščine je v glavnem omejeno na enodnevne terenske oglede... Potrebe bi bile topografske obdelave posameznih območij, ki pa zahtevajo več časa in sredstev. Vsekakor pa lahko naštejemo tudi nekaj uspešno opravljenih nalog, ko smo obdelali celotna območja, npr. ugotavljanje tehniške dediščine v železarni Jesenice, na sečoveljskih solinah itd.

Za učinkovito varovanje tehniške dediščine pripravljamo ustrezeno topografsko dokumentacijo z evidenco tehniške dediščine. Z regionalnimi zavodi bomo morali organizirati nadzorno službo za obstoječo tehniško dediščino, obenem pa pravočasno opozarjati lastnike na novo odkrite dediščine, da jo bodo pravilno obravnavali in varovali.

Poleg strokovnega varovanja tehniške dediščine pa je zelo pomembna tudi ustrezena publicistična dejavnost. Vsa pomembnejša dediščina naj bi se strokovno obdelala in objavila v ustreznih publikacijah. Opise dediščine naj bi objavljal tudi v obliki reportaž in kratkih zapisov v dnevнем ali revialnem tisku, na radiu in televiziji.

Seznanjanje družbe z delom spomeniške službe, z njenimi cilji in rezultati je dejavnost, katere pomena se še premalo zavedamo. Zbuditi moramo interes

za varovanje tehničke dediščine ne le pri strokovnjakih, temveč tudi pri preprostih delavcih, ki se vsak dan strečujejo s tehničko dediščino.

Seznanjanja družbe naj bi se lotili že v osnovnih šolah in ga nadaljevali na naslednjih stopnjah izobraževanja. Poseben poudarek bi morali dati izobraževanju študentov, ki naj bi se seznanili z zgodovino panoge, ki jo študirajo. Zavedati se moramo, da bodo študentje nekoč vodilni delavci, ki jim bo zaupano upravljanje in varovanje družbenega premoženja. Z ljudmi s primernim in strpnim odnosom do tehničke dediščine bo spomeniška služba uspešneje sodelovala in opravljala svoje poslanstvo. Delavci v spomeniškem varstvu se moramo neredko boriti z najrazličnejšimi pred sodki, manjvrednostnimi kompleksi zaradi nerazvitosti in obupno omejenostjo nekaterih okostenelih vodilnih ljudi v delovnih organizacijah, ki našega dela ne poznajo oziroma ga sploh nočejo poznati. Da bi se na tem področju stvari zasukale na bolje, pa morajo poskrbeti visokošolske ustanove.

Dediščina jutri

Poleg vzgojne vrednosti, ki jo ima tehnička dediščina v okviru ustreznih muzejev ali delovnih organizacij, bi se morali truditi, da bi čim večji del starih strojev in naprav dalje deloval v prvotni funkciji. Le delovanje tehničke dediščine v povezavi z živim človekom in delom lahko daje celotno podobo nekega načina proizvodnje in nekega časa.

Vključevanje tehničke dediščine v turistično ponudbo Slovenije naj bi bilo eden izmed ciljev varovanja. Slovenski muzejski vlak, delovanje veržej-skega plavajočega mlina na Muri, vsakoletno zbijanje splavov na Savinji in predvideno ponovno aktiviranje stoletne Panzove žičnice v Soteski so lepi zgledi povezave delajoče tehničke dediščine s turizmom. V tujini zadnja leta pospešeno vabijo turiste na oglede ostalin tehničke dediščine in s tem ustvarjajo vedno večji turistični promet. S tehničko dediščino, ki jo hrani naša dežela, ter njenou ustrezno strokovno prezentacijo in obnovo bi lahko zelo obogatili tudi našo turistično ponudbo.

čimorje danes nami dobrovolj ali obvezno omogočiti ali izkoristiti vstopenje na univerzitetno področje ali pa naši življenjski odnos s tem. Nekaj je potreben, da se naši življenjski odnosi ne bodo vplivali na našo delavnost na univerzitetu.

DOLOČANJE PROSTORSKIH ENOT S SKUPNIMI LASTNOSTMI

(za načrtovanje varstva kulturne dediščine v prostoru)

Iva Mikl Curk

THE DETERMINATION OF SPACE UNITS WITH COMMON CHARACTERISTICS

(for the planning of the preservation of cultural patrimony within landscape areas)

The preparation and planning always comprise two levels in the preservation of cultural patrimony. The first, more extensive one is just as vitally necessary and provides the basic atmosphere, favourable to the preservation, ensures a policy within which there is room for this kind of activity. On the second level, individual interventions and measures are planned. On the first level, it is of course impossible to deal with an individual object; we must at this stage draw attention to singular space units which have many common characteristics and should therefore be dealt with together while the conservation is being planned. In order to divide Slovenia into such areas, we made use of various theoretical cognitions from different historical branches, such as history of agriculture, history of functional building of settlements in individual periods, of aesthetic accents in a landscape, and above all the knowledge originating from the so-called environmental archaeology. Thus all settlements, hamlets and more distinctive mountain farms to the edge of the narrowest territory form in which or on which they were built were taken for a "space unit".

POVZETEK

Priprava in načrtovanje v varstvu kulturne dediščine ima vselej dva nivoja. Prvi, širši, je prav tako usodno potreben in zagotavlja osnovno vzdušje, ki je varstvu naklonjeno, zagotavlja politiko, v kateri je prostor za varstvo. Na drugem pa se načrtujejo potem posamezni posegi in ukrepi. V prvem seveda ne moremo operirati s posameznim objektom, tu moramo opozarjati na posamezne prostorske enote, ki imajo mnoge skupne lastnosti, ki jih kaže zato pri načrtovanju varstva skupaj obravnavati. Da smo Slovenijo razdelili na taka območja, smo se posluževali različnih teoretičnih spoznanj iz raznih zgodovinarskih disciplin, zgodovine agrarne panege, funkcionalne gradacije naselij v posameznih obdobjih, estetskih poudarkov v krajini in zlasti spoznanj tako imenovane arheologije okolja. Za enoto smo tako šteli vsa naselja, zaselke in izrazitejše gorske domačije do roba najožje terenske izoblike, ki so v ali na njej zgrajeni.

V skladu z Zakonom o naravni in kulturni dediščini se izvaja varstvo nepremične dediščine na dva načina: z aktom o razglasitvi in z družbenim planiranjem, v katero sodi tudi urejanje prostora. Prvo moremo zelo poenostavljeno označiti za zahtevo in obveznost, drugo pa prej za predlog, za spodbudo. Rezultat obeh procesov mora biti, kar zadeva kulturno dediščino, enak: ohranjeni in kolikor mogoče urejeni kulturni spomeniki in kulturna dediščina,

ki bogatijo življenjsko okolje in družbeno življenje. Seveda ima vsak proces več faz, vsaka faza pa svoje delovne operacije. Pri vsem je nujno potrebno tudi raziskovalno delo, da so interesi varstva pri vsakem usklajevanju podprtji s čvrstimi argumenti. Usklajevanje interesov bi se moralo v načrtovanju in izvajanju varstva večkrat ponavljati ali bi moralo sploh nenehno potekati, saj varstvo zahteva od mnogih subjektov družbenega življenja tudi odpovedi in žrtve, v zameno pa daje dolgoročne koristi vsej družbeni skupnosti. Vse to, seveda, brez usklajevanja ni izvedljivo.

Priprava strokovnih osnov za načrtovanje pa tudi priprava programov za izvedbo neposrednih konservatorskih posegov (akcij) ima več ravni, vselej pa vsaj dve.¹ Na prvi, širši, ki je prav tako nujno potrebna, se določajo osnovne možnosti, osnovno vzdušje, ki varstvo sploh omogoča. Na njej je treba posvečati pozornost skupinam, območjem pa tudi dejavnostim, ki se same z varstvom naravne in kulturne dediščine ne ukvarjajo, morejo pa nanj zelo močno vplivati. Tako se je npr. treba v interesu varstva naravne in kulturne dediščine povezovati in strokovno sporazumevati z rudarstvom, kmetijstvom, gozdarstvom, energetiko itd., se usklajevati z njihovimi razvojnimi usmeritvami na območju vse republike, sicer se tudi v občini ni nadejati ustreznih rezultatov.

Cilj razumljivo oblikovati strokovne osnove za varstvo večjih, s prostorom definiranih skupin v dolgoročnem planu SR Slovenije in uporabiti kot spodbudo za razvoj ves potencial kulturne dediščine naše domovine je vodil večletna strokovna prizadevanja v Zavodu SRS za varstvo naravne in kulturne dediščine pa tudi nekaj raziskovalnih etap naloge Vsebinske, materialne in topografske raziskave kulturne dediščine, ki poteka prek Znanstvenega inštituta Filozofske fakultete za Raziskovalno skupnost Slovenije (PORS 10). Strokovne osnove smo morali pripravljati sočasno z zbiranjem gradiva. Izdelek je nastajal hkrati v teoriji in za prakso.

Dejstvo je, da se prostor naše republike že fizičnogeografsko deli na večje število regionalnih in subregionalnih enot. Kulturna dediščina prav tako nastopa v skupinah. Te skupine določajo poleg prostorskega, naravnega okolja tudi zgodovinska, oblikovalska, vizualna ali druga vsebinska in oblikovna logika, pa tudi istorodnost konservatorskega posega v preteklosti in isti vir ogroženosti. Take enote morajo vplivati na proces usklajevanja interesov pri planiranju in v začetnih fazah planiranja jih je treba obravnavati skupaj, kot celote. Po tem vidimo, da, ko analiziramo logične skupine, ko skušamo določiti prostorske enote posameznim skupinam kulturne dediščine, nimamo še opravka ne z oblikovanjem dokončnih razvojnih usmeritev ne z varstvenimi režimi iz Zakona o naravni in kulturni dediščini, marveč šele z informacijo, ki naj pripravi pot za izdelavo obojega.

Dela smo se lotili pomanjkljivo opremljeni: atlasa celotne kulturne dediščine pač nimamo. V mejah naših možnosti smo vendarle izdelali zamenek atlasa posegov na kulturni dediščini, objavljenih v zadnjih štiridesetih letih (po krajevnih skupnostih). Ta pregled vsebuje podatek, za katero vrsto kulturne dediščine gre in za kakšno vrsto posega: raziskava snovi, tipologije, kronologije, topografija — evidenca; razglasitev ali drug akt; soglasje — pogoj; sanacija ali popravilo — začeto, končano; prezentacija — začeta, končana. Gostota takih znakov in njihov značaj sta nas vodila pri pripravi različno

senčenih območij na zemljevidu SR Slovenije v merilu 1 : 250.000.² Ko pa smo morali v letu 1987 v kratkem informacijo prevesti v večje merilo (1 : 25.000), smo morali, če smo želeli ohraniti vsaj osnovno poučnost prvega prikaza, obravnavati tudi prostor, in ne zgolj posameznih lokacij. Pikčasta struktura na zemljevidu namreč ni uporabna za konfrontacije s conami energetskih objektov in komunikacij ali tudi izrabe kmetijskih zemljišč. Pri tem delu smo uporabili najprej več interpretacijskih in zgodovinskih zemljevidov slovenskega ozemlja: tako npr. tipov ljudske arhitekture, narečij, velikih gospoščin itd.³ Za določanje vsebinsko zaokroženih manjših prostorskih enot pa smo poleg teh meja, ki so se več zelo redko razpredene, morali tam, kjer nam manjkajo druge, bolj podrobno in splošno dosegljive obdelave, uporabiti izkušnje arheologije okolja.⁴ Uporabili smo logiko oblik prvinskih prostorskih struktur naselij iz predindustrijske družbe, logiko najnujnejšega in stalnega prostora zelo majhnih naselij in zaselkov, ki so se z glavnim oskrbovali sami.

Pomagala nam je logika treh vzorcev:⁵ a) železnodobnih gradišč in njihovega minimalnega prostora v gričevnatem svetu, zlasti tam, kjer jih je zelo mnogo in iz približno istega časa, b) struktura poznoantičnih priběžališč med Savo, Sotlo in Savinjo ter c) rimskodobna struktura na Dravskem in Krškem polju.

Ad a) Prvi vzorec obsega v posamezni enoti vselej več ravni naravne oblikovnosti tal, vsaj najbližje dolinsko dno pa tudi logični del celote (grobišča po pobočju in v dolini!). Tako smo pri zaokrožjanju naselbinskih cenot v gričevnatem svetu vselej posegli po plastnicah nižje ravni in omejili celote po okoliških dolinah.

Ad b) Pri drugem vzorcu se kaže priběžališče, kulturni in upravni poudarek strukture, vselej prostorsko izločeno iz ostale strukture. Čistina njegovih pobočij je funkcionalno mnogo bolj poudarjena. Zato smo podobno omejevali tudi območja, katerih središče je grad ali cerkev na vzpetini: za enoto smo šteli le teme vzpetine in njena pobočja.

Ad c) Pri tretjem vzorcu pa opažamo, da so se v zgodovini vedno znova razmejevale površine najprej po vodnih tokovih ali robovih teras. Te smeri so narekovale potek poti na najbolj ekonomičen način. Šele dalj v prostor, proč od vizualnih opor se je potem razpredla struktura zemljiških enot v bolj ali manj pravilnih pravokotnih likih.

Popolnoma jasno nam je, da so naši zemljevidi šele začetek razlage. Logika velikih prometnih sistemov (tudi železnic) je pri tem še deloma zanemarjena, prav tako logika oziroma »nelogičnost« velikih, enkratnih premikov (npr. smeri turških vpadov, smeri vojaških operacij med NOB itd.). Zgolj povečevali smo območja, ki se jih dotika ali jih ali jih prečka katera izmed prometnic, in sicer v smer komunikacije: savska dolina med Savo in Zidanim mostom⁶ npr. je od nekdaj pomenila velikansko oviro za tak promet in stike, ki se naravno, spontano razvijajo. Tak spontani promet se je zgostil na krajih, kjer se stranski vodni tokovi in z njim povezane doline stekajo v Savo. Stičišča obeh dolin in glavnina stranske doline so tako vselej posebna prostorska celota (tako Zagorje, Trbovlje, Hrastnik, poudarjeno Zidani most). Hkrati pa je dno savskega kanjona spet posebna celota: tam se je od pradavnine razvijal »veliki« promet, na velike razdalje, načrten, hoten. Ostanki vlečne poti in

lokacije objektov ob naravnih ovirah (rečnih brzicah, na primer) ter železniška trasa z opremo so spomeniški elementi te izrazite celote, ki je sama po sebi kulturna dediščina.

Naš izdelek naj bo torej eno izmed pojasnil. Védenje o tem, da je velik del našega prostora poleg tega, da je gozd ali kmetijsko zemljišče ali stanovanjski fond ali druga naravna in tvarna dobrina, tudi naravna in kulturna dediščina, je, kot z grenkovo ugotavljam,⁷ še vedno silno majhno. Prav tako je v našem javnem življenu še mnogo premalo razširjena zavest o tem, da iz povezave — naravne in umetne, grajene — iztrgani objekti mnogokrat zgube velik del svoje dokumentarne vrednosti, mnogo svojega doživljajskega, torej kulturnega naboja, da se je o njihovi usodi mnogo teže pametno odločati. Jasno je, da se mora marsikaj podedovanega umakniti staremu, toda za pravilno odločitev je treba posebno dosti informacij in primerjav. Hkratna obravnavna nujnega »funkcionalnega« prostora posamezne skupine objektov lahko tu mnogo pomaga, četudi praksa to avtoričino osebno vero, vero strokovne službe na sploh pa tudi konservatorska načela vsak dan na prav krute načine zanikuje.

Tudi zaradi tega ali prav zaradi tega moramo že zdaj, ko smo v dokumentacijsko gradivo za strokovne osnove za planiranje vključili prvo fazo nekega izdelka, prikazati delovno metodo in njen prvi rezultat — tako strokovni kot tudi širši javnosti. Na podlagi take predstavitve bo namreč mogla strokovna javnost v nadaljevanju bolj tvorno sodelovati, širša javnost pa bo mogla prizadevanja stroke bolje razumeti. Toda če velja za kateri izdelek, potem prav gotovo velja za našega, da kdor obstane, nazaduje. Delo moramo nadaljevati, tudi v dobro zastavljenih interdisciplinarnih raziskavah.

OPOMBE

1. Prim. J. Pirkovič, Varstvo spomenikov (VS) 29, 1987, str. 55 ss; N. Štupar-Šumi, VS 23, 1981, str. 55 ss; P. Fister, VS 28, 1986, str. 13 ss. — 2. Dolgoročni plan SR Slovenije 1986—2000, kartografski del IV, Ur. list 1/1986, 17. 1. 1986 (Zasnova varstva naravne in kulturne dediščine ter območja za razvoj turizma; tudi I. Curk, D. Vuga, VS 25, 1983, 151 ss. — 3. B. Grafenauer, Zgodovina slovenskega naroda, Ljubljana 1954—1974, I. V.; več avtorjev, Zgodovina narodov Jugoslavije I—II, 1953 do 1959; več avtorjev, Zgodovina Slovencev, Ljubljana 1979; zlasti pa več avtorjev v Gospodarska in družbeni zgodovini Slovencev, Zgodovina agrarnih panog, I, II, 1979-80 — 4. Teorija razčlenjena v zborniku (delo več avtorjev) A. Clarke, Spatial archaeology, Oxford 1977. Pri nas v praksi uporabljena zlasti pri interpretacijah na Rodiku, v blejski okolici, v razpravah B. Slapšaka in A. Pleterskega, ki so pred izidom. Prim. tudi A. Pleterski, Arheol. vestnik 1987. Enaki metodološki pristopi tudi J. Pirkovič, VS 24, 1982, 55 ss; I. Sedej, VS 22, 1980, 67 ss, zlasti 72; J. Curk, Sinteza III, 1965, 2 ss; M. Hazler-Papič, VS 28, 1986, 45 ss. — 5. S. Gabrovec v Praistorija jugoslavenskih zemalja V, Sarajevo 1987, 79 ss s citirano literaturo, tudi Arheološka najdišča Slovenije, Ljubljana 1975. Tudi posamezne specifične obravnavne, S. Ciglenečki, Arheološki vestnik 29, 1978, str. 482 ss; I. Mikl-Curk, Godišnjak zaštite spomenika kulture 8-9, 1985, str. 29 ss. — 6. tudi J. Curk, Časopis za zgodovino in narodopisje 50, NV 15, 1979; I. Stopar, Svibno, Vodniki 114, 1982. — 7. Napisano v dneh, ko smo — kdove kolikič — razlagali vrednost in pomen Kučarja pri Podzemlu v Beli krajini, ko so v imenu lokalne samouprave in »odločitve krajanov« uničevali prazgodovinske nekropole okrog Mokronoga, ko je razumljiva in naravna želja obavarovati kar največ vaških zemljišč — mnogo prepozna zo pametno ukrepanje — začela potiskati traso načrtovane ceste na Krasu v območje znanega in zavarovanega prazgodovinskega gradišča.

zadnjih let pač ponujajo drugih ni enako, miščejo se številni razlozi svetih enot, spredeljajtev ali tistih mestov, ki so načrtno navedeni v temu slikarskem gradu.

Nekaj spomina na dnevnino življenja v Štanjelu je v spodnjem delu predstavljen z naslovom "Galerija v Štanjelskem gradu".

SPACALOVA GALERIJA V ŠTANJELSKEM GRADU

Nataša Štupar-Šumi

SPACAL'S GALLERY AT THE CASTLE OF ŠTANJEL

Lojze Spacal donated a part of his paintings to Slovenia. In 1986, the decision was taken to arrange to rooms of the "palatium" of the castle of Štanjel for his permanent exhibition. The palatium with its three-light windows or its "belvedere" is the most perfectly shaped part of the whole castle. It was created in 1661. It undoubtedly leans upon older architecture and is closely linked to an older defence wall of the settlement. This is reflected also in its stylistic characteristics: the axes leading from one room to another through middle portals are fractured. In order to arrange the gallery, the only possibility was to reconstruct the entire building together with its most important stylistic details. Unless this was done, the whole would be much too mutilated, and the surroundings of the gallery's collection too modest. Details were reconstructed on the basis of elements preserved in the palaces of Primorska. Thus doors and windows were renewed, also stonemason's details, the balustrade of the staircase fence which needed to be interpolated for the reasons of functionality. A number of restorers became qualified for this job while the work took place.

architecture, palace, Baroque, gallery, reconstruction

POVZETEK

Lojze Spacal je poklonil Sloveniji del svojih slik. V letu 1986 je bilo odločeno, da se za stalno zbirko uredi prostor v palaciju gradu v Štanjelu. Palacij s triforom ali z belvederom je najbolj oblikovan del grajske celote. Nastal je l. 1661. Vsekakor pa sloni na starejši arhitekturi in je povezan s starejšim obrambnim obzidjem naselja. To je vplivalo tudi na njegove stilne posebnosti: osi, ki vodijo iz sobe v sobo skozi sredinske portale, so lomljene. Za ureditev galerije je bila edina možnost stavbno celoto tudi v poglavitnih stilnih detajlih rekonstruirati. V nasprotnem primeru bi bila celota mnogo preveč okrnjena in ambient galerijske zbirke preskromen. Detajle smo rekonstruirali na osnovi elementov, ki so ohranjeni v primorskih graščinah. Tako smo obnovili vrata in okna, kamnoseške detajle, oblikovali pa tudi balustre za ograjo stopnišča, ki ga je bilo iz funkcionalnih vzrokov treba interpolirati. Ob delu se je usposobila vrsta izvajalcev.

Arhitektura, dvorec, barok, galerija, rekonstrukcija.

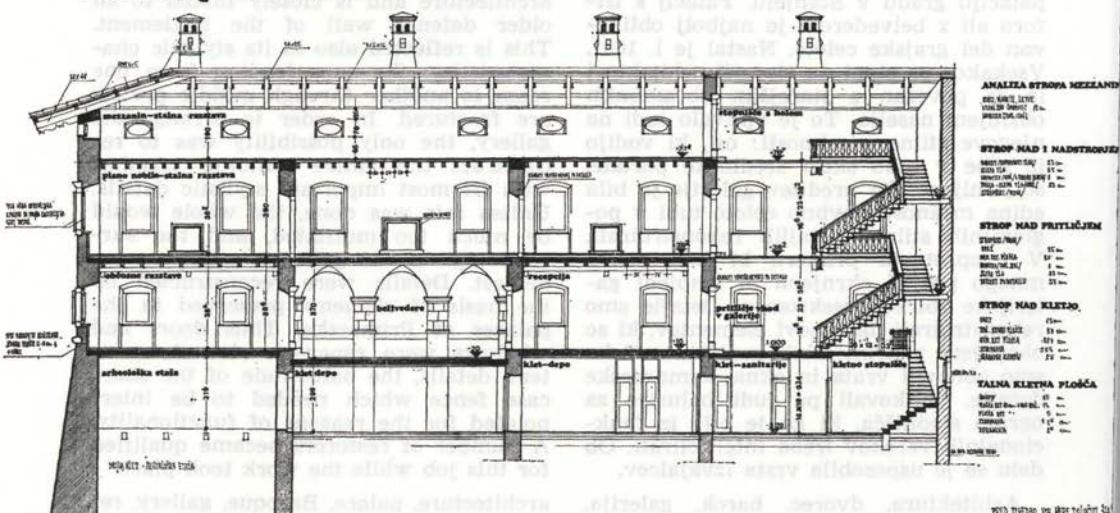
Že več let je, odkar je na Primorskem prisotna zamisel o stalni zbirki Lojzeta Spacala, slovenskega slikarja, živečega v Trstu, ki bi ponazarjala mnogostransko in bogato življenjsko delo tega mojstra moderne grafike, delo, ki mu dajejo pečat strukture, asociacije in simboli kraške pokrajine in njenih značilnih naselij. Pobudo za stalno zbirko je dal tudi Spacal sam, saj je ponudil vrsto svojih del Slovencem v trajno last. Lani je pred slikarjevo osemdesetletnico dozorela odločitev Izvršnega sveta Skupščine SRS, Zavoda SRS za varstvo naravne in kulturne dediščine, Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine.

ščine Nova Gorica, Skupščine občine Sežana in drugih ustanov, naj se galerija Lojzeta Spacala uredi v deloma že obnovljenem baročnem palaciju štanjelskega gradu.

Palacij s triforo ali palacij z belvederom je arhitekturno najbolj oblikovan del grajske celote. Nastal je leta 1661, ko je bil graščak Johan Filip Cobenzl. O tem nam govori napisna plošča nad vrati »ganjka« v nadstropju palacija.

Stavba ima dokaj enoten, ambiciozno oblikovan baročen videz, stoji pa na zidovih iz starejših obdobjij. Nekaj zanimivih ugotovitev so nam prinesle začete, a nedokončane stavbnozgodovinske raziskave. Stavbna gmota palacija je zamejena s stolpom, ki je branil vhod v naselje, in s stolpom, ki je v bistvu renesančna obrambna rondela, v baroku nadzidana in vključena v fasadno celoto dveh palacijev. Arheološke raziskave v rondeli so pokazale pod temeljnimi zidovi ostanke starejše stolpaste obrambne arhitekture, ki se veže na močan zid, potekajoč po sredi kletnega dela rondele, in se nadaljuje v prostore zgornjega grajskega palacija iz 16. stoletja. Nejasna pa je situacija ob stiku rondele s palacijem iz 17. stol., kjer so bili zidovi močno poškodovani, vendar je sprejemljiva domneva o prvotnem priključku rondele na obrambni zid, na katerega se je kasneje naslonil palacij s triforo.

vzdolžni prerez 1:50

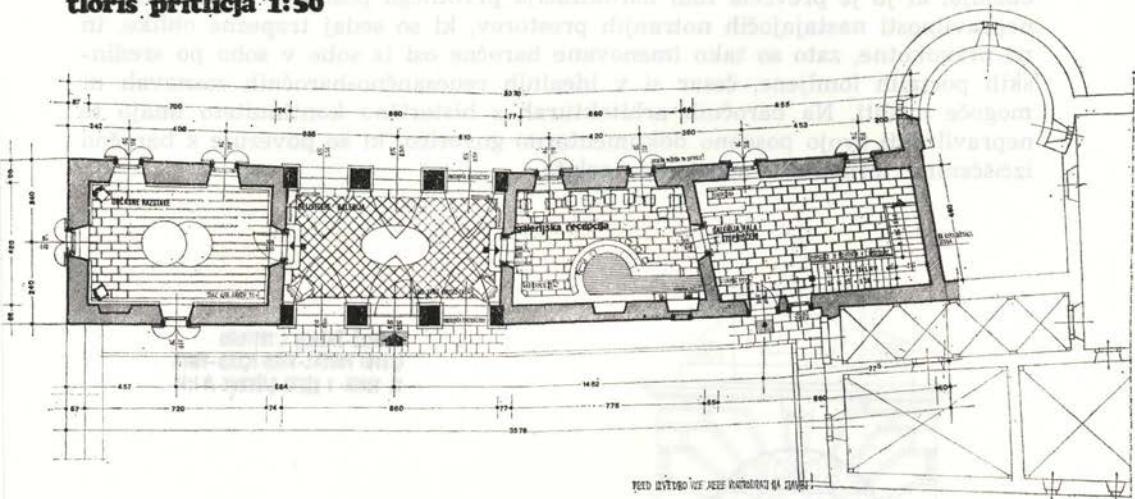

Sl. 8. Stanel — grajski palacij s triforo: ureditev Spacialove galerije (prerez)

Fig. 8 — Stanel — the castle's palatium with a three-light window: the setting of Spacial's Gallery (section)

Raziskave stolpa obzidja kažejo, da je bil prvotni vhod v Štanjel branjen z visokim obzidjem, jarkom in dvižnim mostom. To obzidje se nadaljuje v liniji palacija. Kletni prostori tega dela gradu so bili v baroku zasuti. V prostoru, ki meji na vhodni stolp naselja, smo odkrili dvoetažno klet, sploh pa je to prostor, ki je z vseh strani obdan z močnimi zidovi in priča o posebni funkciji, ki jo je imel v sklopu kletnih prostorov. O nekdanji rabi kletnih prostorov

tloris pritličja 1:50

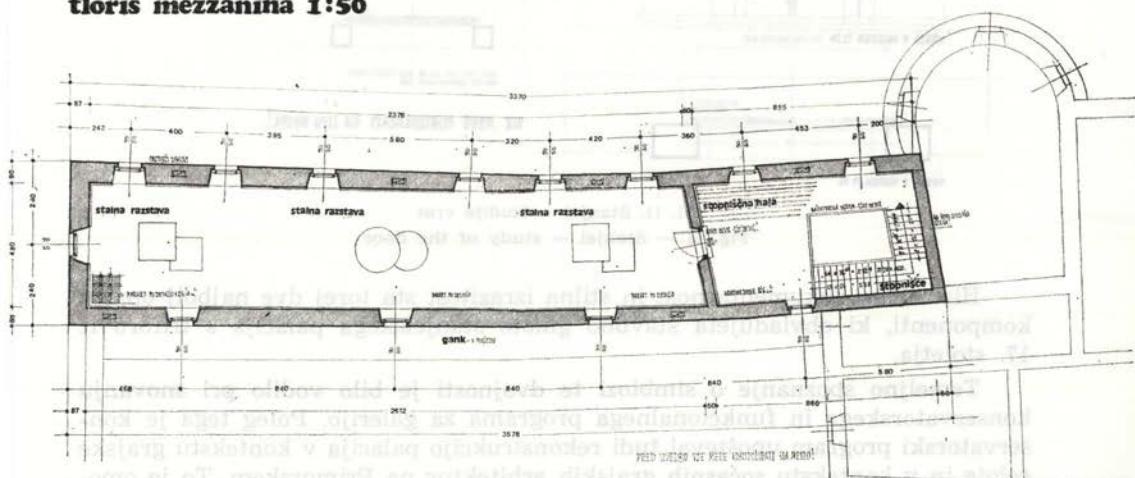
Sl. 9. Stanjel — palacij s triforo: tloris pritličja

Fig. 9 — Stanjel — palatium with the three-light window: ground-plan of the groundfloor

govore svetlobne line, zidne niše in ohranjeni portali — ti potrjujejo domnevo o predbaročni fazi pozidave na tem mestu, ki je nastala potem, ko je obzidje z rondelami izgubilo obrambno funkcijo.

Palacij s triforo je torej naslonjen z zunanje strani na prvotno obrambno zidovje, kar nam še posebej dokazujejo močni fasadni zalomi, ki so nastali kot posledica obrambne obzidine po raščenem terenu. Trasa prvotnega

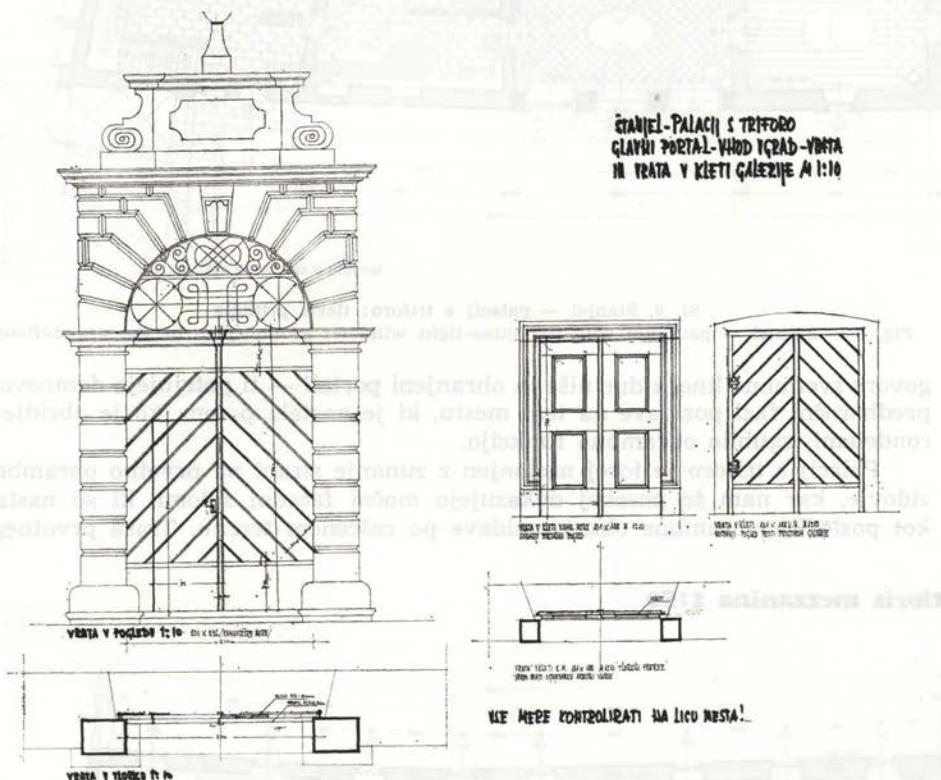
tloris mezzanina 1:50

Sl. 10. Stanjel — tloris mezzanina

Fig. 10 — Stanjel — ground-plan of the mezzanine

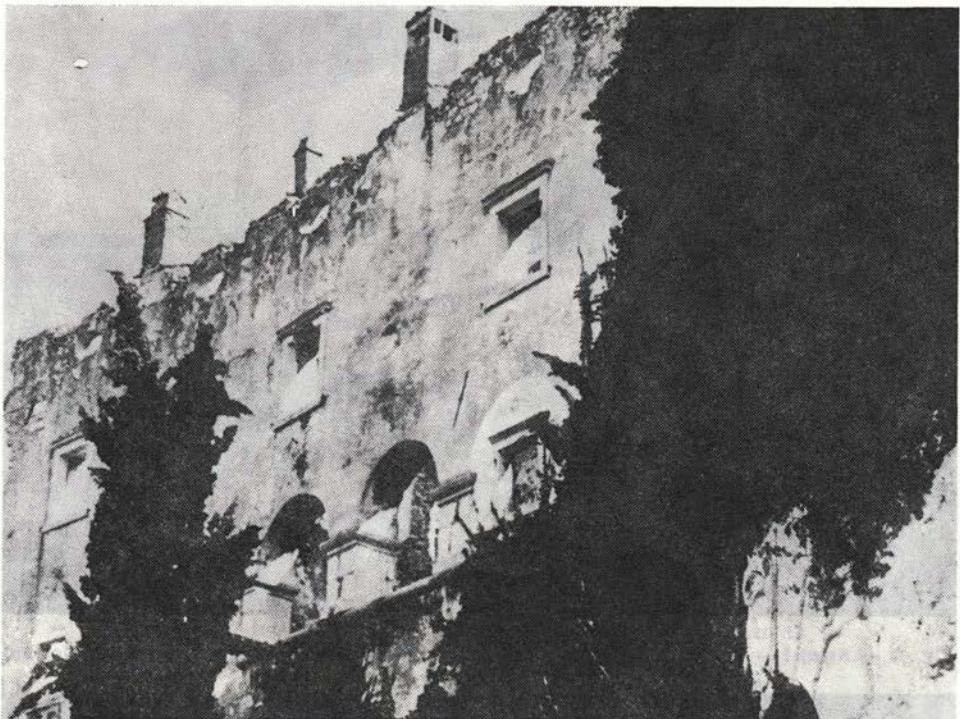
obzidja, ki jo je prevzela tudi barokizacija prvotnega poslopja, se kaže tudi v nepravilnosti nastajajočih notranjih prostorov, ki so sedaj trapezne oblike, in ne pravokotne, zato so tako imenovane baročne osi iz sobe v sobo po sredinskih portalih lomljene, česar si v idealnih renesančno-baročnih zasnovah ni mogoče misliti. Na baročnih arhitekturah s historično kontinuiteto imajo te nepravilnosti svojo posebno dokumentarno govorico, ki se povezuje z baročno izčiščenimi formami v sugestivno celoto.

Sl. 11. Stanjel — študija vrat
Fig. 11 — Stanjel — study of the door

Historična dokumentarnost in stilna izrazitost sta torej dve najbolj opazni komponenti, ki obvladujeta stavbno gmoto štanjelskega palacija s triforo iz 17. stoletja.

Temeljno spoznanje o simbiozi te dvojnosti je bilo vodilo pri snovanju konservatorskega in funkcionalnega programa za galerijo. Poleg tega je konservatorski program upošteval tudi rekonstrukcijo palacij v kontekstu grajske celote in v kontekstu sočasnih grajskih arhitektur na Primorskem. To je omogočilo zvesto rekonstrukcijo nekaterih detajlov in vpogled v hierarhičnost arhitekturnih elementov v sklopu stavbnih celot. Tako spoznane arhitekturne

Sl. 12. Stanjel — palacij s triforo pred deli (foto: Jože Gorjup)

Fig. 12 — Stanjel — palatium with the three-light window before the works (photo J. Gorjup)

konstante, značilne za grajske arhitekture 17. stol., so dopolnile tudi vednost o velikopoteznosti njihovih notranjih zasnov.

Projekt galerije upošteva historično rekonstrukcijo palacij, odločitev, ki jo je podprla tudi strokovna komisija zavoda SRS za naravno in kulturno dediščino. Za tako odločitve govorita predvsem visoka ocena grajskega objekta v sklopu naselbinske celote in dejstvo, da so v stoletjih na Krasu izginile domala vse grajske arhitekture s srednjeveških lokacij, je Štanjelski grad edina izjema.

Historična rekonstrukcija gradu pomeni zvesto ohranjevanje zgodovinske dokumentarnosti in slogovne potence grajskega objekta, tako fasad kot notranjih prostorov z vsemi detajli. Na podlagi strokovnih odločitev daje rekonstrukcija historično in slogovno izčišcene grajske prostore. Združitev vseh zgodovinskih vrednot in galerije pomeni novo kvaliteto, ker omogoča doživljajsko intenzivno sožitje med sodobno likovno tvornostjo in historičnim ambientom.

Za postavitev galerije so nam bile na voljo štiri grajske etaže, v vsaki etaži po štirje prostori, ki se vrstijo drug za drugim. Za galerijo bomo uporabili tudi prostore mezanina, ki so rabili nazadnje za podstrešje. Prostor ob renesančni rondeli, kjer je bila najprej v prvem nadstropju grajska sobana, ve-

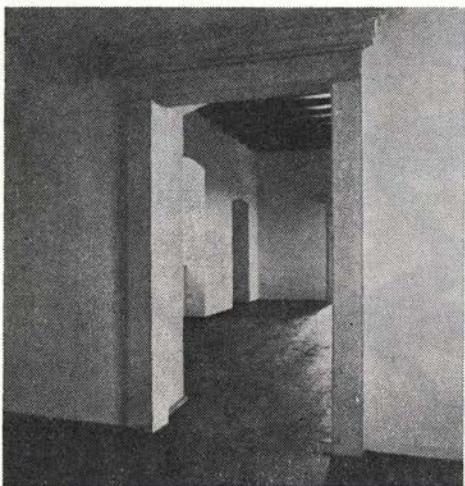
Sl. 13. Stanjel — palacij s triforom po obnovi (foto: Jože Gorjup)

Fig. 13 — Stanjel — palatium with the three-light window after restoration (photo J. Gorjup)

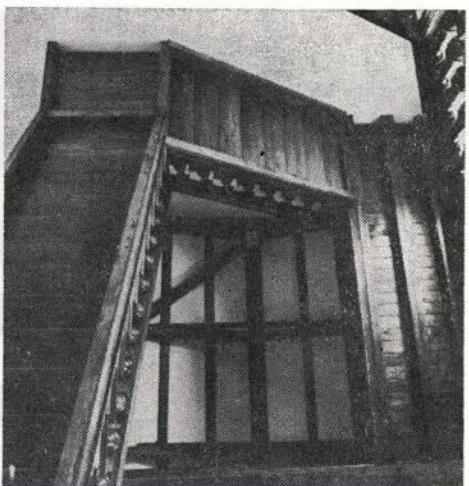
Sl. 14. Stanjel — dvoriščna fasada pred deli (foto: J. Gorjup)

Fig. 14 — Stanjel — courtyard façade before the works (photo J. Gorjup)

Sl. 15. Stanjel — pogled v galerijske prostore v 1. nadstropju

Fig. 15 — Stanjel — view of the gallery rooms on the first floor

Sl. 16. Stanjel — pogled na balustradno stopnišče iz pritličja

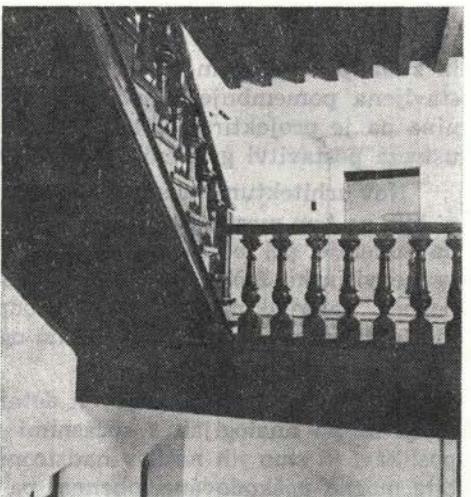
Fig. 16 — Stanjel — view of the balustrade staircase from the groundfloor

zana v zaporedje prostorov z medsebojno povezavo, je bil po projektu določen za galerijsko stopnišče. Sicer so posamezne etaže po galerijskem programu izkoriščene tako, da rabijo kletni prostori za depoje in sanitarije, pritličje je z dvema vhodoma, recepcija bodočemu gostinskemu prostoru in stopniščem namenjeno obiskovalcem galerije in komunikacijam.

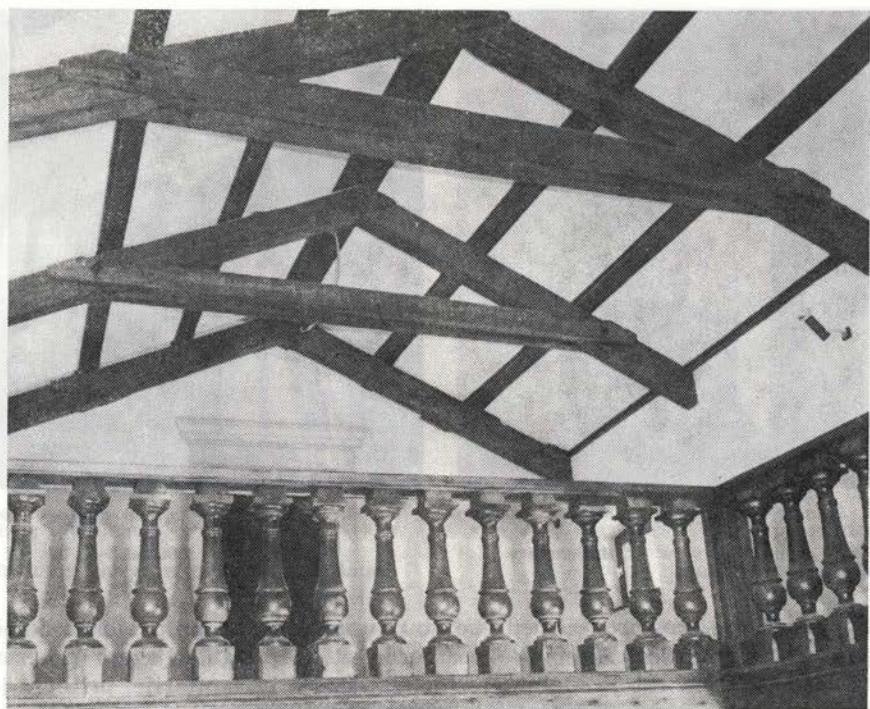
Sl. 17. Stanjel — stopnišče med 1. nadstropjem in mezaninom

Fig. 17 — Stanjel — staircase between the first floor and the mezzanine

Sl. 18. Stanjel — vhod s stopnišča v galerijske prostore

Fig. 18 — Stanjel — entrance from the staircase to the gallery rooms

Sl. 19. Stanjel — pogled iz stopniščnega boka na balustrado in ostrešje
Fig. 19 — Stanjel — view from the staircase flank of the balustrade and the roofing

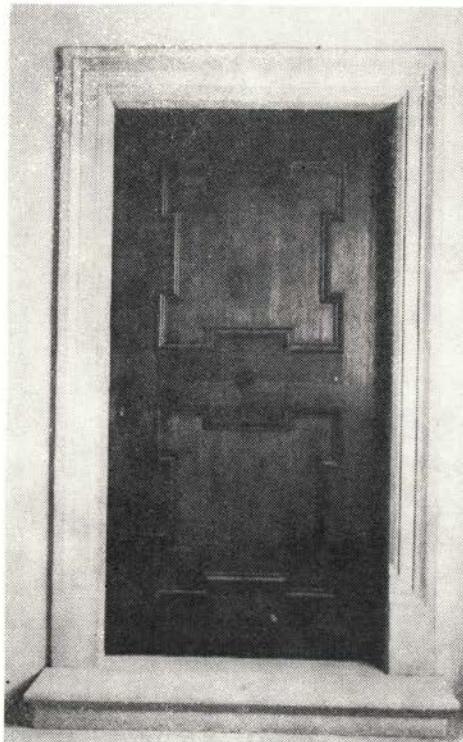
Prvo nadstropje, tako imenovani »piano nobile«, s stopniščnim hallom in zunanjim ganjom je jedro galerije. V prvem nadstropju naj bi bila razstavljena pomembnejša Spacalova dela, zlasti veliki formati, prostor mezzanine pa je projektiran kot enovita dvorana z odprtим ostrešjem, kar najbolj ustreza postavitvi grafičnih eksponatov.

Nov arhitekturni element palacij je stopnišče, ki ga v historičnih obdobjih ni bilo na tem mestu. Stopnišče je trovamno in poteka po zunanjih stenah, tako da sodeluje pri oblikovanju sredinskega prostora, v katerem se ponuja z vsake višinske točke stopnišča drugačen pogled na galerijske predprostore s portalni, galerijskimi mostovži in odprto ostrešje. Stopnišče, predprostori in mostovži so ograjeni z balustradno ograjo, ki je velika likovna atrakcija stopniščne celote.

Kakor že rečeno, so bili vsi detalji rekonstruirani po dosegljivi dokumentaciji in po analogijah s sočasnimi arhitekturami na Primorskem. Stenskih poslikav, ki smo jih našli v nadstropnih sobah, nismo rekonstruirali, ker so bile močno poškodovane, obenem pa so bile zelo kasnega nastanka (19. stol.) in niso pomenile posebne kvalitete. Grajski kamini, ki so bili dokumentirani v grajskih sobah, niso doživeli prenove zaradi finančnih težav. Leseni balustri so projektirani po sočasnih formah, ohranjenih v primorskih palačah.

Dosedanja obnova palacija je bila izvedena v pičlih petih mesecih. Pri tem ne smemo prezreti izrednih naporov izvajalcev, ki so morali brez izkušenj izdelati celo vrsto zahtevnih detajlov in se sproti učiti konservatorskih veščin.

Sedanja rekonstrukcija palacij pa zaradi pomanjkanja sredstev ni zajela pritličnega prostora na levi strani belvedera in treh kletnih prostorov, kjer naj bi bili v bližnji prihodnosti manjši gostinski prostori. Iz istih razlogov nista bili obnovljeni fasadi, razen na dvoriščni strani, kjer so bila na novo narejena prvotna okna in dokončan v grajski ganjk z baročno ograjo.

Sl. 20. Štanjel — portal z vrtati v pritličju
Fig. 20 — Stanjel — portal and door on the
groundfloor

Štanjelski grajski palacij iz 17. stol. je doživel svojo »renesanco«. V aprilu bo Spacialova galerija odprta za javnost. Obnova tega dela gradu je velik prispevek k reševanju štanjelskega grajskega kompleksa in naselja, morda se s tem obetajo Štanjelu svetlejši časi.

zavojninsko na plasti učinkovitosti ali spominskega na en ali drugi v sklopu vseh tistih, ki so v tem obdobju bili v uporabi v Evropi. Tako je bil v sklopu vseh tistih, ki so v tem obdobju bili v uporabi v Evropi.

NAČIN KONZERVIRANJA ROKOPISA CATHASTICO DE SCRITTURE DE S. NICCOLO D'OLTRA IZ LETA 1568, PISANEGA Z ŽELEZOGALNIM ČRNILOM

Jedert Vodopivec, Vilma Kapež

POVZETEK

V članku je prikazan način zaščite rokopisov, ki so poškodovani zaradi škodljivega vpliva železogalnih črnih na papir kot pisno podlago. Dokončna konservacija poškodovanega gradiva še ni opravljena, ker proces razkrajanja papirja in zaustavitev katalitskega vpliva železovih ionov na celulozne molekule še ni povsem razjasnjen.

CONSERVATION OF MANUSCRIPT WRITTEN WITH IRONGALL INKS

ABSTRACT

In the article a conservation method of manuscript damaged by irongall inks action on paper is presented. Conservation of damaged material with a complete inhibition of the degradation process is not possible yet.

O rokopisu

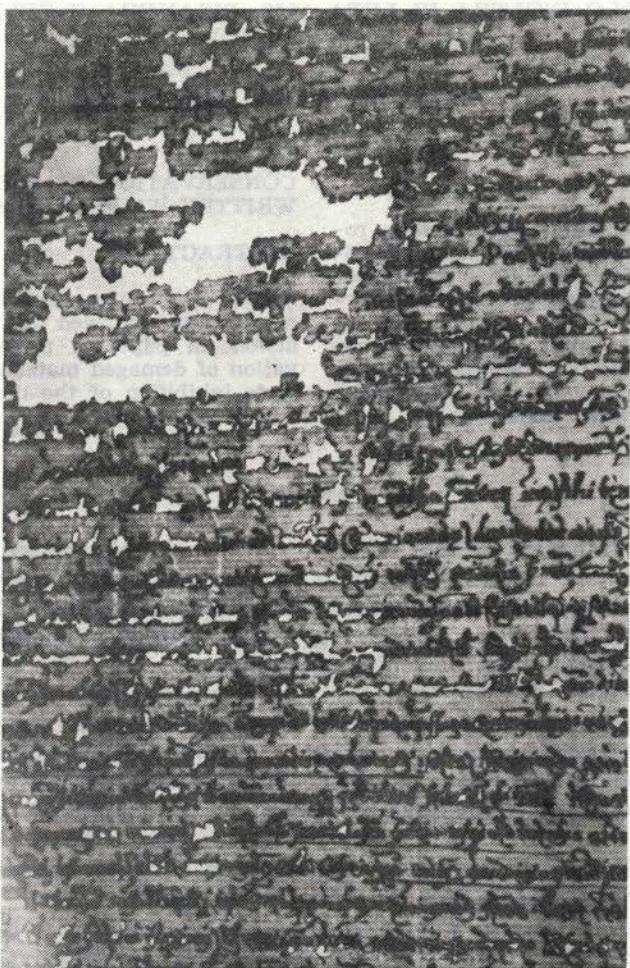
Osrednja knjižnica Srečka Vilharja v Kopru hrani med svojim dragocenim gradivom tudi večje število zanimivih starih rokopisov. Eden izmed njih je Cathastico de scrittura de S. Niccolò d'Ultra Diocesi justinop. Est Monasterij S. Nicolaj de Littore Ven. Rokopis je v letih 1986/87 restavriral Konservatorski oddelek Arhiva SR Slovenije v Ljubljani.

Gre za prepise oziroma izvlečke iz pomembnih listin, ki se nanašajo na samostan San Niccoló d'Oltra (danes Ankaran) in njegova posestva, pridobljena z donacijami, zapuščinami, nakupi... Ovojni naslov rokopisa na še originalni platnici je v latinščini in zaradi obrabe pisave teže berljiv. Iz ovojnice in hrbtnje strani glavnega naslova razberemo, da je rokopis iz leta 1568, obsega 189 foliov in meri 31×22 cm. Pisna podlaga je papir. Razen nekaj izjem je tekst v latinščini. Zelo zanimive so posamezne notarske oznake. V koprsko knjižnico je rokopis prišel leta 1954. Prej je bil v privatni lasti.

Samostan San Niccoló d'Oltra so ustanovili benediktinci iz Benetk. Njihov samostan v Benetkah, imenovan San Niccoló del Lido je užival velik ugled, zato je bil deležen neštetih privilegijev in bogatih fevdov, predvsem v Istri. Tako mu je leta 1070 (ali 1072) podaril tržaški škof Adargere (ki je upravljal tudi koprsko škofijo) cerkev sv. Apollinara na vzpetini Gasello (danes Ankaran) z vsemi posestvi (vinogradi, oljčnimi nasadi itd.). Ko so se tu naseli beneški menihi, so ljudje cerkev in kraj kmalu poimenovali San Niccoló d'Oltra.

Točen datum ustanovitve samostana ni znan. Po podatkih z neke kamnite ploščice je menda bil zvonik zgrajen leta 1572. Podatek iz leta 1686 pa nam

pove, da so se omenjenega leta izvajala zaključna dela na samostanskem pročelju. Leta 1573 so beneški menihi zaradi kuge, ki je divjala v Istri, samostan zapustili. Kasneje, ko je minila nevarnost bolezni in okužbe, pa so ga spremenili v svojo letno rezidenco.

Sl. 21. Koper — rokopis: Tekst je poškodovan zaradi vpliva železogalnega črnila
Fig. 21 — Koper — manuscript: the text was damaged because of the iron-gale ink

Z ukinitvijo benediktinskega samostana San Niccoló del Lido v Benetkah leta 1770 je beneška republika ukinila tudi samostan San Niccoló d'Oltra v Ankaranu. Leta 1774 ga je odkupil ugledna koprska družina De Madonizza in ga spremenila v razkošno in elegantno družinsko vilu. Pod Italijo je stavba

postala aristokratski hotel. Morska plaža v neposredni bližini pa se je poimenovala po starem samostanu Lido di San Niccolo. Samostanska stavba rabi tudi danes turističnim namenom.

Konserviranje rokopisa

Letnica nastanka rokopisa določa tudi starost papirja. Pisna podlaga izhaja iz srede 16. stoletja, lahko pa je celo starejša.

Za papir iz te dobe je značilno, da ima odlične mehanske in kemične lastnosti. Če je bil rokopis pisan z ustreznim črnilom in mu nista preveč škodovali temperatura in vlaga, je papir dobro ohranjen. Obstojnost dokumentov je torej odvisna ne le od kvalitete pisne podlagi in klimatskih razmer, v katerih se hranijo, temveč tudi od kvalitete pisne snovi.

Razvoj pisnih snovi se je začel na Kitajskem že približno 2700 let pred našim štetjem. Kitajci so izdelovali kakovostne črne tuše iz saj različnih organskih snovi: lesa, naravnih smol in olj, krvnega serumca itd. z dodatki naravnih dispergorjev. Črne tuše na osnovi saj so uporabljali tudi v srednjem veku in jih uporabljamo še danes.

V srednjem veku pa so začeli izdelovati še druge tipe črnih iz različnih rastlinskih izvlečkov in brez ali z dodatkom železovih soli. Od takrat pa do danes so se za pisanje uporabljali predvsem tile tipi črnih:

— TUŠI so kemično izredno obstojna črnila iz saj, z močno kontrastnim zapisom. Kemično so inertni do podlage in se z njo vežejo samo mehansko. Z drgnjenjem se lahko odstranijo s površine pergamenta ali papirja. Njihova prevelika mehanska občutljivost je vodila k iskanju drugačnih črnih, ki bi se močneje vezala s podlago.

— ČRILA V RJAVA V TONU so pripravljali po različnih recepturah iz rastlinskih izvlečkov. Izdelovali so jih za pisanje in risanje. So presojna, odporna proti svetlobi, vlagi in mehanskem delovanju. Kljub nekaterim izboljšavam še vedno niso zadoščala vsem zahtevam po kakovostnem črnilu. Bila so premalo kontrastna.

— ŽELEZOGALNO ČRNILO so zaradi primernih lastnosti začeli uporabljati v začetku srednjega veka. Izdelovali so ga iz rastlinskih ekstraktov, ki vsebujejo taninsko kislino, z dodatkom železovih soli, naravnih veziv in topila (voda, vino ali kis). Zaradi boljše viskoznosti so včasih dodajali manjšo količino kislinskega klorida (HCl) ali svinčevega klorida (H_2SO_4).

Zapis s tem črnilom je sprva brezbarven. Potemni šele, ko poteče kemična reakcija med komponentami in se črnilo kemično veže s podlago. Postane črnorjav, pač glede na koncentracijo črnila. Na svetlobi obledi, vendar ga je mogoče s kemičnim postopkom oživiti.

Železogalno črnilo zasledimo na dokumentih od začetka srednjega veka do danes. Na žalost je mnogo takih rokopisov poškodovanih. Poškodbe so odvisne od koncentracije nanešenega črnila. Pri večini poškodovanih primerov je pisna podlaga mehansko manj obstojna in ponekod popolnoma preperela. Na mestih z večjo koncentracijo črnila — naslovi, inicialke ali podčrtana mesta —

papir pogosto izpada skupaj s tekstrom. Tak dokument je za listanje neuporaben (slika 1).

Na opisano vrsto poškodb so opozarjali bibliotekarji in arhivisti že na konferenci v St. Gallnu 1898. Vzrokov razpada niso poznali. Zapise so zavarovali samo s tanko svileno tkanino, prilepljeno s škrobnim lepilom. Tako zavarovan rokopis je bil zaščiten pred hujšimi mehanskimi poškodbami, nikakor pa ni bil odpravljen vzrok razpada.

Omenjeni način zaščite so uporabljali do srede tega stoletja, dokler niso na področju papirne konservacije začeli izkoriščati odkritij naravoslovnih ved. Prve raziskave tega pojava so kazale, da je vzrok razkrajanja celuloznih molekul tvorba H_2SO_4 in s tem povečana kislota papirja, najnovejše raziskave pa kažejo, da je vzrok še drugje.

Podobne poškodbe opazimo tudi pri podobah na papirju, naslikanih z nekaterimi bakrovimi pigmenti.

V proizvodnji papirja je že dolgo znano, da nekateri ioni kovin (Fe, Cu, CO) delujejo kot katalizator pri razkrajanju celuloznih molekul. Nekateri raziskovalci (1, 3, 4, 5, 6) so izpeljali sklep, da je vzrok poškodb na gradivu kataлизsko delovanje teh ionov. Ti vplivajo na oksidativno radikalski razkroj celuloznih molekul. Reakcija se pospeši prisotnosti organskih nečistoč, vlage, svetlobe in žveplovega dioksida.

Podrobni mehanizem razpada še ni dokazan predvsem zaradi tega, ker se stari recepti za črnilo razlikujejo od danes znanih in zaradi dolgotrajnih kemičnih sprememb vseh pisnih komponent med razpadanjem. Umetni načini staranja ne kažejo nikoli povsem enake slike kot naravno staranje. Rabijo lahko le za model.

Trenutno stanje raziskav po svetu še ne omogoča dokončnih zaključkov. Dejstvo, da črnila na osnovi železovih spojin v navzočnosti H_2SO_4 in brez dokazljive vsebnosti žveplene kisline povzročajo enako razkrajanje pisne snovi, vodi k sklepanju, da reakcija lahko poteka v kislem ali alkalnem mediju.

Zanimive so ugotovitve pri analizah podlage in veziv v pigmentih: pri večjih koncentracijah magnezijevih soli, ki se uporabljo kot polnila ali veziva, je poškodba dosti manj izrazita ali pa sploh ni opazna. Inhibitorsko delovanje pripisujejo (1) morebitni tvorbi stabilnih kompleksov z magnezijem.

V restavratorski delavnici Arhiva SR Slovenije smo konservirali in restavrirali že nekaj primerkov tako poškodovanega gradiva. Eden izmed njih je torej tudi rokopis iz nekdanjega samostana San Niccoló d'Oltra, last Osrednje knjižnice v Kopru.

Mikroanalizo površine zapisa in papirja smo izvedli z elektronskim mikroskopom na Inštitutu za vakuumsko tehniko v Ljubljani. Rokopis je pisan z železogalnim črnilom.

Papir je bil izredno krhek in na mestih z večjim nanosom črnila že popolnoma pretrgan. Zaradi kislosti površine (pH 4—4,5) smo se odločili za nevtralizacijski postopek.

Rokopis smo poprej razvezali in posamezne liste, položene med zaščitne mrežice, nevtralizirali po temelju postopku:

1. faza: mokro čiščenje z neionogenim detergentom etolat 99 (15 minut),

2. faza: izpiranje s tekočo vodo (15 minut),

3. faza: nevtralizacija v nasičeni raztopini kalcijevega hidroksida (15 minut).

Tako očiščene liste, posušene na zraku, smo premazali s štiriodstotno vodno raztopino nizko polimerne metilceluloze MC 40. Nizko polimerno premazno sredstvo je ugodnejše, ker molekule laže prodrejo v strukturo lista papirja in degradirana vlakna povežejo med seboj. Listu je s tem povrnjena mehanska odpornost, ki jo je izgubil z razkrojem celuloznih molekul. Istočasno tvori lepilo film, ki ščiti črnilo in površino papirja pred vlogo in prahom.

Predele papirja, kjer ga je črnilo že prežrlo, smo prelepili s tankim japonskim papirjem, manjkajoče dele pa z debelejšim.

Za prelepljanje mehansko izredno krhkih površin je tanek japonski papir primernejši od svilene tkanine iz teh razlogov:

— Svilena tkanina je beljakovinskega izvora in zato kemično bolj občutljiva kot papir, ki je izdelan iz kvalitetnih dolgovlknatih celuloznih surovin.

— Cena svilene tkanine je neprimereno višja od cene japonskega papirja najboljše kvalitete.

— Najtanjsa tkanina je vedno debelejša od tankega japonskega papirja, kar je pri posameznih listih skoraj zanemarljivo, opazno pa postane pri knjižnem bloku z več kot sto listi.

Za utrjevanje listov smo uporabili nizko polimerni tip metilceluloze (MC 40 4 %), za lepljenje pa višji polimerni tip metilceluloze (glutin 2 %). Uporabljeni tip celuloze ustrezata tem konservatorskim zahtevam:

- sta kemično in biološko inertna,
- tvorita brezbarvni mat film,
- lahko se reverzibilno odstranita,
- imata odlične adhezijske lastnosti.

Nevtralizirane in utrjene liste (pH površine je ca. 8) smo ponovno uredili v knjižni blok in zvezali v originalni vezavi s pergamentno platnico.

Prvi del zaščite je tako končan. Sledi drugi del: hranjenje in uporaba.

Pri železogalnih črnilih so pogoji za hrambo strožji, ker so v gradivu še vedno Fe ioni, ki pri povečani vlagi, vplivu svetlobe in SO₂ povzročajo ponovno razkrajanje celuloznih molekul. Izognemo se mu samo s popolno odstranitvijo motečih ionov oziroma z njihovo vezavo v stabilen kompleks, to pa še ni dovolj raziskano.

Za potrditev ali izboljšavo opisane metode so potrebni dodatne raziskave kemičnega razkroja in opazovanje obstojnosti zaščite že restavriranega gradiva glede na razmere, v katerih se hrani.

LITERATURA

1. Williams, J. C., Fowler, C. S., Lyon, M. S., Merrill, T. L.: Metallic Catalysts in the Oxidative Degeneration of Paper, Preservation of Paper and Textiles of Historical and Artistic Value 1, Ed. Williams, Advances in Chemistry Series 164, Amer. Chem. Soc. Washington DC, 1977.

2. Brannahl, G., Gramse, M.: Untersuchungen an Tinten, Archivalische Zeitschrift, 70, str. 79—98, 1974.

3. Banik, G., Stachelberger, H., Wächter, O.: Investigation of the Destructive Action of Cooper Pigments on Paper and Consequences for Conservation, Preprints of IIC — Congress, Washington 1982, str. 75—78, 1982.
4. Emery, J. A., Schroeder, H. A.: Iron-Catalyzed Oxidation of Wood Carbohydrates, *Wood Science and Technology*, 8, str. 123—137, 1974.
5. Banik, G., Stachelberger, H.: Phänomene und Ursachen von Farb- und Tintenfrass, *Wiener Berichte ber Naturwissenschaft in der Kunst*, Band 1, str. 189—213, 1984.
6. Shahani, J., Hengemihle, F. H.: The influence of Cooper and Iron on the Permanence of Paper, *Historic Textile and Paper Materials Conser. and Charact.*, Advances in Chemistry series 212, Amer. Chem. Soc., Washington DC 1986.

LITERATURA

1. Williams, R. C., Turner, G. R., Pownall, M. E., Miskell, T. L.: *Physical Chemistry of the Cellulose Fibre*, Butterworths, London 1972.
 2. Williams, R. C., Turner, G. R., Pownall, M. E., Miskell, T. L.: *Chemical Structure of Cellulose Fibres*, Butterworths, London 1972.
 3. Williams, R. C., Turner, G. R., Pownall, M. E., Miskell, T. L.: *Properties of Cellulose Fibres*, Butterworths, London 1972.

KONSERVATORSKA DELA NA AJDNI NAD POTOKI

Milan Sagadin

ON THE CONSERVATIONAL ACTIVITY AT THE LATE-ANTIQUE AJDNA

POVZETEK

Zaradi velikega zanimanja neposredne okolice teče že več let akcija za konservacijo in prezentacijo arheoloških sledov — ruševin na izraziti vzpetini na južnem pobočju Karavank. Ostaline izvirajo iz pozne antike in segajo do prepadnih skalnih robov. Detajli zidave zidu in sestav veziva so izredno pomembni za interpretacijo celote. Hkrati pa visokogorska klima zahteva dokaj radikalnih posegov in tudi pokritje sledov, če naj bo konservacija učinkovita in če naj sledovi ostanejo vidni. Naše prizadevanje želi kar najbolj ustreči vsem tem zahtevam. Ker moramo zidove sanirati s strani in temeljiti tako, da jih še podkopljemo, se je pri delih pokazalo tudi nekaj novih spoznanj: cerkev je segala povsem na strmo pobočje in tako je vodil tudi dostop do nje. Posebno zahtevna naloga bo prezentacija ometov.

Owing to the great interest of the immediate surroundings, activity has been going on for a number of years in order to conserve and present the archaeological traces — ruins on an expressive rising ground on the southern slope of the Karavanke. The remains reach back to the Late-Antique period and run down to the rocky edges of the abyss. The details of the manner of wall building and the structure of the binding are of utmost importance for the interpretation of the whole. The high-mountain climate demands rather radical interventions and at the same time the covering up of the traces in order to make the conservation efficient and the traces at the same time still visible. Our endeavours are to obtain the best solution and meet with all these demands. As the walls must be sanitized from the side and the groundwork sapped, a few things became known while the works were carried out: the church used to stretch all the way to the steep slope, and such was also its access. The presentation of plastering will represent a particularly demanding task.

Poznoantična naselbina na Ajdni se je zastavljala kot konservatorski problem pravzaprav že od leta 1978, ko so sondažne raziskave Gorenjskega muzeja prešle v sistematično izkopavanje. Misel o prezentaciji in konservaciji te naselbine pa se je porodila že leta 1976, ko so prve sonde pokazale, za kakšen objekt in kakšno najdišče gre.

Na predlog Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine SRS je bil spomladji leta 1980 k pripravi konservatorskega programa pritegnjen tudi Zavod za spomeniško varstvo v Kranju. Rezultat komisijskega ogleda lokacije in nekaterih poprejšnjih razgovorov je bila odločitev, naj se odkrita starokrščanska cerkev večji del ponovno zasuje. Pri tem smo imeli pred očmi

Sl. 22. Ajdna — nivo prvotnega cerkvenega praga, viden v strukturi zahodnega zidu
Fig. 22 — Ajdna — level of the original church threshold, visible in the structure of the western wall

Sl. 23. Ajdna — Zazidan prvotni vhod v osi cerkvene ladje — z notranje strani.
Ohranjen je še nastavek južne špalete

Fig. 23 — Ajdna — walled-in original entrance in the axe of the church nave — from the inside. The base of the southern edge wall is still preserved

Sl. 24. Ajdna — Izkopani temelji narteksa
Fig. 24 — Ajdna — excavated groundwork of the narthex

Sl. 25. Ajdna — Z ožjim zidom zazidan prvotni vhod in nadzidan del zahodne stene

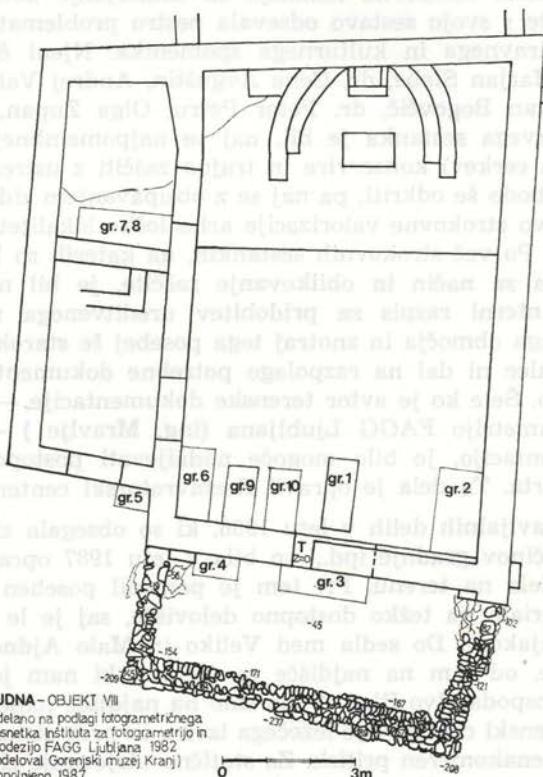
Fig. 25 — Ajdna — original entrance walled-in by a narrower wall and the above built part of the western wall

predvsem številne probleme, ki spremljajo prezentacijo arheoloških objektov v naših podnebnih razmerah in ki bi bili na Ajdni še toliko bolj zaostreni. Konservirali in prezentirali naj bi morebiti le prezbiterijski del. Vendar pa se

Kulturna skupnost Jesenice kot financer del s tako stopnjo prezentacije ni zadowljila. Vztrajala je, da je spomenik treba v kar največji meri predstaviti javnosti, saj je bilo zanimanje zanj res izjemno. Zadolžila je Zavod za spomeniško varstvo v Kranju, naj poskrbi za prezentacijska in konservatorska dela, ki naj imajo prednost pred raziskovalnimi. Konec leta 1981 je bila sestavljena in sklicana strokovna komisija za usmerjanje konservatorskih del na Ajdni, ki je že s svojo sestavo odsevala pestro problematiko tega izredno kompleksnega naravnega in kulturnega spomenika. Njeni člani so bili: dr. Nace Šumi, dr. Marjan Slabe, dr. Cene Avguštin, Andrej Valič, dr. Iva Curk, Rado Smerdu, Ivan Bogovčič, dr. Peter Petru, Olga Zupan, Milan Sagadin. Sklep njenega prvega sestanka je bil, naj se najpomembnejši objekt naselbine (predvidoma cerkev) konservira in trajno zaščiti z ustreznim prekritjem, ostali objekti, ki bodo še odkriti, pa naj se z obispavanjem zidov le nakažejo v tlorisu. Za izdelavo strokovne valorizacije arheološke lokalitete je bil zadolžen Gorenjski muzej. Po več strokovnih sestankih, na katerih so bila izoblikovana osnovna izhodišča za način in oblikovanje zaščite, je bil nato v letu 1983 sestavljen tudi interni razpis za pridobitev ureditvenega načrta celotnega najdišča kot širšega območja in znotraj tega posebej še starokrščanske cerkve. Vendar raziskovalec ni dal na razpolago potrebne dokumentacije, zato se je delo zelo zavleklo. Šele ko je avtor terenske dokumentacije — Inštitut za geodezijo in fotogrametrijo FAGG Ljubljana (ing. Mravlje) — leta 1985 dal ustrezno dokumentacijo, je bilo mogoče nadaljevati postopek za pridobitev ureditvenega načrta. Ta dela je opravil Restavratorski center SRS.

Po več pripravljalnih delih v letu 1986, ki so obsegala zlasti analize materiala, zidov, načinov gradnje ipd.¹ so bila v letu 1987 opravljena tudi prva konservatorska dela na terenu. Pri tem je pomenil poseben problem prevoz gradbenega materiala na težko dostopno delovišče, saj je le del poti mogoče opraviti s tovornjakom. Do sedla med Veliko in Malo Ajdno smo za prevoz uporabljali konje, od tam na najdišče pa žičnico, ki nam jo je dalo in postavilo Gozdno gospodarstvo Bled. Vodo smo na najdišče napeljali po približno 500 m dolgi alkatenki cevi z višje ležečega izvira in prek sistema veznih posod, ki je zagotavljal enakomeren pritisk. Za statično utrjevanje zidov je bilo treba vse temelje najprej izpodkopati do nosilne osnove. Izkop smo opravljali z arheološkim nadzorom, posebno pozornost pa smo posvetili prostoru pred zahodno cerkveno steno. Glede na številne analogije in glede na grobove v tem delu smo domnevali, da utegne biti tu še neodkrit narteks. To domnevo je potrjeval tudi del že odkritega zidu ob zunanjem severozahodnem vogalu² (sicer interpretiranem kot oporni zid) in v strukturi zahodnega zidu jasno viden zidan prvotni vhod v osi ladje (sl. 1, 2). Tako narteks kot prvotni vhod, ki se med seboj pogojujeta, sta seveda bistveni sestavini tudi pri načrtovanju in oblikovanju sistema zaščite in prezentacije objekta, zato je bilo toliko bolj pomembno razrešiti ta problem. Po odstranitvi zaščitne humusne plasti,³ ki je bila nasuta po izkopavanjih tega dela že v letu 1979, smo ponovno očistili dele maltnegata tlaka, vidnega predvsem ob jugozahodnem vogalu cerkve. Takoj pod njim pa smo našli južni zid narteksa. Ta se po 3,6 m pravokotno obrača proti severu in se priključuje na že prej odkriti zid, ki izhaja iz severozahodnega vogala cerkve. Tako smo odkrili celoten tloris narteksa z notranjimi merami

$3 \times 6,9$ m (sl. 3), ki je tako kot cerkev nepravilne trapezaste oblike (zunanja mera severnega zidu 3 m, južnega pa 3,6 m). Debelina zidu je 50 do 60 cm, temelji pa so nekoliko razširjeni (do 90 cm), zlasti pod zahodnim zidom, ki je nosil pritisk dela pobočja. Temeljenje je izredno solidno, vseskozi na živi skali, tako da v ohranjeni višini zidov ni bilo nikakršnih zdrsov. Pri takem načinu

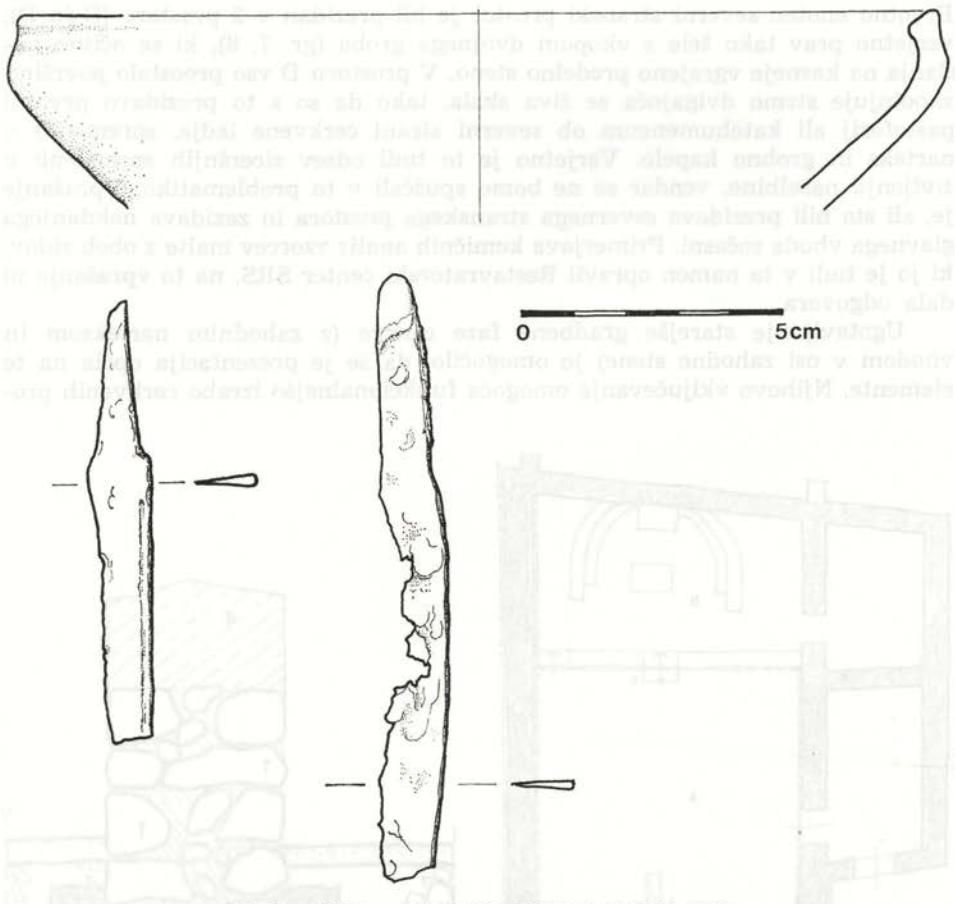

AJDNA — OBJEKT VIII
izdelano na podlagi fotogrametričnega
posnetka Instituta za fotogrametrijo in
geodezijo FAGG Ljubljana 1982
(sodeloval Gorjenski muzej Kranj)
Dopolnjeno 1987
Zavod za varstvo naravne in
kulturne dediščine Kranj
res. M. Segedin

Sl. 26. Ajdna — dopolnitve tlorisa objekta VIII
Fig. 26 — Ajdna — completion on the groundplan of object VIII

temeljenja so nastale velike višinske razlike, saj se na razdalji 3,5 m od cerkvenega praga pobočje spusti že za 2,37 m. Spodnji del narteksa je torej funkcional kot škarpa, ki je ustvarjala kolikor toliko ravnega prostora pred cerkvijo. Kljub temu, da sta od zahodnega zidu mestoma ohranjeni le dve vrsti kamenja, je tu in tam opaziti gradnjo »na ribjo kost«.

Odkritje narteksa ni pomembno le za dopolnitev doslej znanega cerkvenega tlorisa, pač pa — kot že rečeno — tudi za izdelavo oziroma dopolnitev načrta prezentacije tega objekta. Narteks in vhod v zahodni steni konkretno zaznata faznost nastanka sedanjega cerkvenega tlorisa. Nesporo je, da sta se uporabljala sočasno. Opustitev vhoda v zahodni steni je očitno posledica adap-

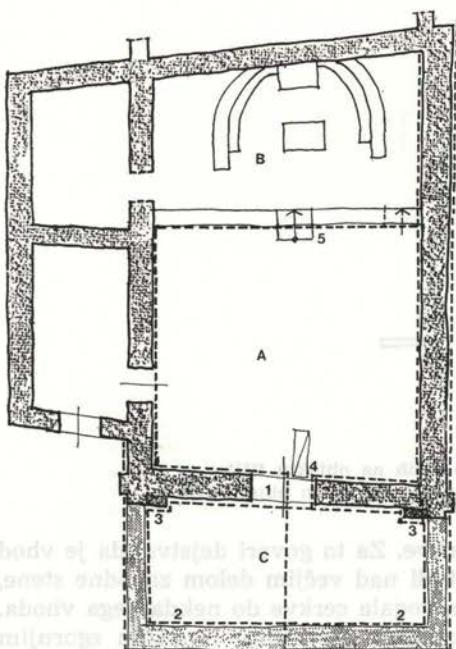

Sl. 27. Ajdna — najdbe ob delih na objektu VIII
Fig. 27 — Ajdna — finds during the works on object VIII

tacije, ki je sledila večjemu porušenju cerkve. Za to govori dejstvo, da je vhod zazidan s tanjšim zidom, ki je nadzidan tudi nad večjim delom zahodne stene, zlasti je to dobro vidno od jugozahodnega vogala cerkve do nekdanjega vhoda. Prehod oziroma stopnica med širšim spodnjim (starejšim) in ožjim zgornjim (mlajšim) zidom nakazuje, do kod je bil zahodni cerkveni zid takrat porušen (sl. 4). Kaže, da domala do tal. Po obnovi cerkve je bil očitno ta osrednji vhod zazidan, torej tudi narteks ni bil več obnovljen, vhod v cerkev pa je bil speljan prek severnega stranskega prostora (prostor C).⁴ Datacija teh prezidav je seveda vprašljiva, lahko pa domnevamo, da je bil osrednji grob v cerkvi (grob 1), ki leži tik za prvotnim vhodom (in na zunanjji strani grob 3), vkopan šele potem, ko je bil ta vhod že zazidan. Tudi pri ostalih cerkvah tega časa na območju Vzhodnih Alp opažamo, da se grobovi izogibajo najbolj frekventiranim delom prostora, v katerem so vkopani. In ne nazadnje — tudi pod sekundarnim vhodom skozi prostor C in severno cerkveno steno ni bil najden noben grob.

Prvotno enoten severni stranski prostor je bil prezidan v 2 prostora (C in D), verjetno prav tako šele z vkopom dvojnega groba (gr. 7, 8), ki se očitno napolnilo na kasneje vgrajeno predelno steno. V prostoru D vso preostalo površino zapolnjuje strmo dvigajoča se živa skala, tako da so s to prezidavo prvotni pastoforij ali katehumeneum ob severni strani cerkvene ladje, spremenili v narteks in grobno kapelo. Verjetno je to tudi odsev siceršnjih sprememb v življenju naselbine, vendar se ne bomo spuščali v to problematiko. Vprašanje je, ali sta bili prezidava severnega stranskega prostora in zazidava nekdanjega glavnega vhoda sočasni. Primerjava kemičnih analiz vzorcev malte z obeh zidov, ki jo je tudi v ta namen opravil Restavratorski center SRS, na to vprašanje ni dala odgovora.

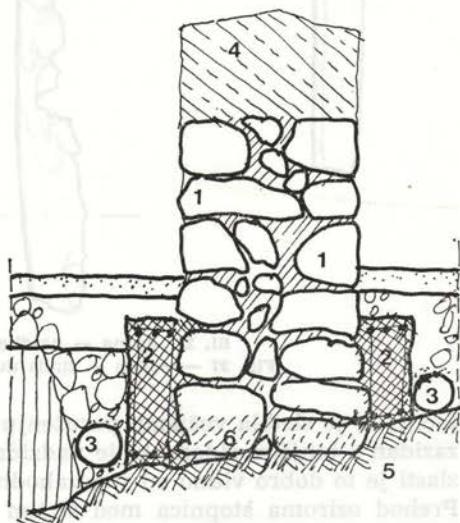
Ugotavljanje starejše gradbene faze cerkve (z zahodnim narteksom in vhodom v osi zahodne stene) je omogočilo, da se je prezentacija oprla na te elemente. Njihovo vključevanje omogoča funkcionalnejšo izrabo cerkvenih pro-

Sl. 28. — Ajdna — interpretacija za dela
Legenda:

- A ladjad cerkve
- B prezbiterij zaščiten, pokrit s kamenjem
- C do žive skale odprt narteks ponovno pozidan in zasut
- 1 dokazan glavni vhod v cerkev, ki je bil kasneje zazidan
- 2 temeljen, sirdan in pozidan narteks do višine praga z armiranobetonskim jadrom
- 3 ojačani del celnega zida verjetno v 9. stol. predvsem kot okras fasade
- 4 grob, da bi ga ohranili se ojačan temelj z armirano betonsko konstrukcijo umakne

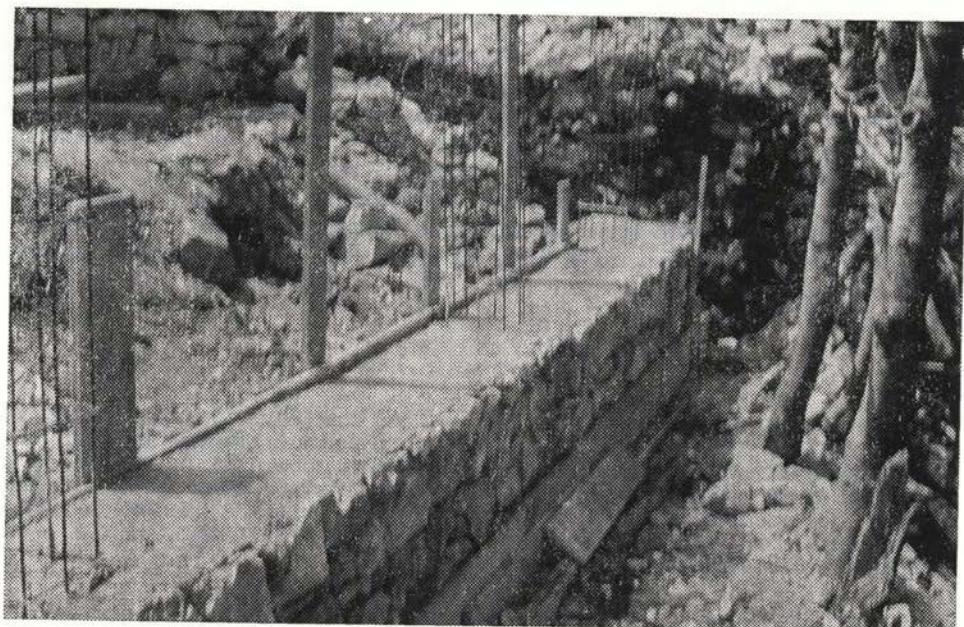
Fig. 28 — Ajdna — interpretation of the works

Sl. 29. Ajdna — načrt sanacije zidu
Legenda:

- 1 — obstoječi zid
- 2 — ojačan armirano betonski temelj s $\phi 6 \times 6$ milimetra
- 3 — drenažni sistem
- 4 — predvidena zaščitna zazidava
- 5 — živa skala
- 6 — ponekod preperelo območje temelja

Fig. 29 — Ajdna — plan of the sanation of the wall

Sl. 30. Ajdna — pogled na delovišče
Fig. 30 — Ajdna — view of the area of the works

Sl. 31. Ajdna — Novo temeljenje narteksa
Fig. 31 — Ajdna — new groundwork of the narthex

storov in arhitekturnih elementov. Tako pozidava prvotnega narteksa vsaj do višine parapetnega zidca omogoča obiskovalcem uporabo dodatnega prostora, ki ga sicer okrog cerkve zelo primanjkuje. Pultna streha nad narteksom, prislonjena ob zahodni zatrep dvokapne strehe nad cerkvijo, pa lahko v precejšnji meri prestreza močne severozahodne vetrove, ki bi utegnili biti nevarni za sicer preveč odprto in izpostavljeno zahodno fasado. Tudi aktiviranje prvotnega vhoda v osi zahodne stene je mnogo prikladnejše. Prekritje celotne cerkve mora biti namreč zaradi večje avtentičnosti dvokapno, zaradi močnih vetrov in obilnih padavin pa čim nižje. Tako za vhod skozi severni stranski prostor ne bi bilo mogoče dobiti ustrezne višine. Vhod v osi cerkvene ladje ta problem reši.

OPOMBE

1. M. S(agadin), VS 29, 1987, str. 274. — 2. A. V(alič), VS 27, 1985, str. 266, sl. 93. — 3. Drobnih najdb ni bilo. Tu objavljamo le tri naključne najdbe, ki so jih obiskovalci pobrali na najdišču pred našim prihodom in med njim, ne spadajo pa k cerkvi. Opozoriti je treba na odlomek skodelke iz sivorjave žgane gline, nekoliko mešane s peskom. Posoda razširja inventar keramičnih oblik v Ajdne, ima pa dobro paralelo na Gradcu nad Praprotnim — S. C(iglenečki), VS 27, 1985, str. 279. — 4. Razdelitev prostorov po: A. Valiču, VS 27, 1985, sl. 93.

OB KONSERVACIJI RIMSKE LONČARSKE PEČI NA HAJDINI

Mira Strmčnik-Gulič

ON THE CONSERVATION
OF THE ROMAN POTTERY KILN
AT HAJDINA

POVZETEK

Pri izkopu temeljev za stanovanjsko hišo so na Hajdini pri Ptuju odkrili tudi lončarsko peč iz srednje antike. Bila je dobro ohranjena. Peč smo po raziskavi morali prenesti na novo lokacijo, blizu najdišča, tam smo jo mogli prezentirati. V ta namen smo jo morali odlieti, izpodkopati in dvigniti. Na novi lokaciji smo naredili poseben temelj, samo peč smo pa zavarovali s sintetičnimi hidrofobnimi premazi in utrjevalci. Ker smo ugotovili, da bi klasična streha mogla vzbujati lažne domneve o izgledu objekta, smo izbrali raje moderno konstrukcijo s trikotnimi steklenimi polji. Okolico je zasadilo komunalno podjetje, ki celoto tudi vzdržuje kot opozorilo na pomembno arheološko najdišče.

arheologija, premestitev, opeka, glina, konservacija — utrjevanje

During the excavations of the groundwork of an apartment house at Hajdina near Ptuj, a pottery kiln was discovered which dates back to the middle Roman period. It was well preserved. After the research, it had to be moved to a new location near the original site, where it could be presented. In order to do so, it had to be decanted, excavated and lifted. On the new location, a special basis had to be constructed and the oven itself protected by synthetic hydrophobic coatings and consolidators. Since we realized that a classical roof might evoke false ideas about the object's outlook, we rather decided to chose a modern construction with triangular glass fields. The surroundings were arranged and planted by a communal firm which maintains the whole complex in order to draw attention to an important archaeological site.

archaeology, removal, bricks, clay, conservation-consolidation

Pri nadzoru izkopov za stanovanjsko hišo na parc. št. 1152/3, k. o. Hajdina, smo med rimskimi gradbenimi ostalinami odkrili tudi rimske lončarske peč iz srednjega cesarstva.¹ Peč je bila za naše razmere dokaj dobro ohranjena in kot tako primerna za konservatorske posege (sl. 1). Ne bo odveč, če na tem mestu še enkrat povzamemo, da je okroglo oblikovana (sl. 2) in z ravnimi stenami, visoka 1,50 m, z zunanjim premerom 1,67 m, notranjim zgornjim robom 1,25 m in notranjim spodnjim robom 1,35 metra. Debelina stene znaša do 25 cm, v celoti ohraneno rešeto je globoko 75 cm in debelo 23—25 cm. Višina kurišča ni zanesljiva, ker je vhod na zunanj strani deloma poškodovan, zato smo vzeli razdaljo od sredine rešeta do dna kurišča, ki je 54 cm.

Peč je grajena iz lomljene opeke pomešane z opečnatimi drobcimi in prahom z zamazanim notranjim obodom in zgornjim robom s polkrožnim presekom. Na rešetu je 23 luknj, premera 7—10 cm, ki po ploskvi niso enakomerno

Sl. 32. Hajdina — rimska lōnčarska peč znotraj stanovanjskega objekta (foto: Mira Gulič)
Fig. 32 — Hajdina — Roman pottery kiln within a dwelling object (photo Mira Gulič)

razporejene, saj so na obodu gostejše kot proti sredini. Nanj so vzporedno položene štiri opeke $43-57 \times 17-22$ cm, močno ožgane od vročine in razpokane. Po današnjih primerjavah so verjetno služile kot regulatorji vročine.

Kurišče smo odkrili na severovzhodni strani peči, obokano z opeko in prav tako zamazano. Kupola je morala imeti na vrhu eno ali več odprtin, vendar se zaradi obdelovanja zemljišča ni ohranila, saj je ležal zgornji obod peči le 25 cm pod površino.

Razmere na zemljišču so dopuščale prezentacijo, vendar peč ni mogla ostati in situ zaradi že izdelane lokacije stanovanjske hiše. Zato smo se odločili za prenos na bližnjo parcelo št. 2175, k. o. Ptuj.² To pa je terjalo dodatne posuge, ki doslej pri nas v taki obliki niso bili znani.

Postopek smo začeli z odkopom okrog peči za pripravo prostora za odlitek in potem za dvig peči.³ Postopek za odlivanje peči je potekal takole:

1. Zunanji obod peči smo razdelili na 18 približno enakih ca. 30 cm širokih delov (= razdelkov). Najprej smo vsak razdelek zamazali s tanko plastjo vlažne gline, ki smo jo odkopali kar pri peči sami, jo zgnetli in ji dodali vodo, da je bila primerno tekoča.

2. Na to plast smo nanesli plast raztopljenega mavca, debelo 2—4 cm (sl. 3).

3. Nanj smo pritisnili žični preplet 3 mm/3 mm, na katerega
4. smo zopet nanesli plast mavca tako, da je žico popolnoma prekrila (sl. 4).
5. Na vsaki strani žice smo postavili po en pokončen lesen opornik in ga pričvrstili z juto.

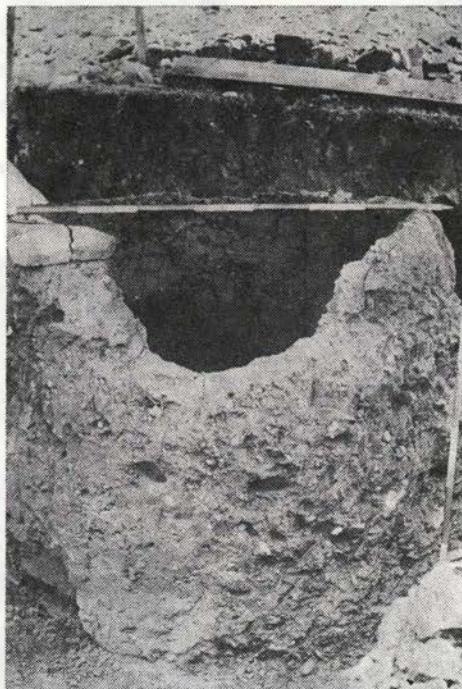
6. Juto smo zamazali in zgladili zopet z mavcem (sl. 5).

7. Nazadnje smo obod peči zvezali z dvema železnima žicama \varnothing 4 mm; žici smo nategnili s spojkami.

Notranji obod peči smo odlivali po istem postopku kot zunanjega (sl. 6), nazadnje pa še rešeto.

Celotna debelina nanešenih plasti je znašala 7—10 cm. S tem je bilo odlivanje končano in začeli smo spodkopavati peč za vstavitev tramičev.

Nosilni fundament peči je bil narejen iz prodnikov, vezanih z malto, katerih površina je bila zravnana z drobnim peskom. Spodkopavanje je bilo zaradi tega zelo oteženo in počasno. Začeli smo na sredi peči z izkopom 14 cm široke luknje in skozenj potisnili tramiček s premerom 14×12 cm. Nato smo od

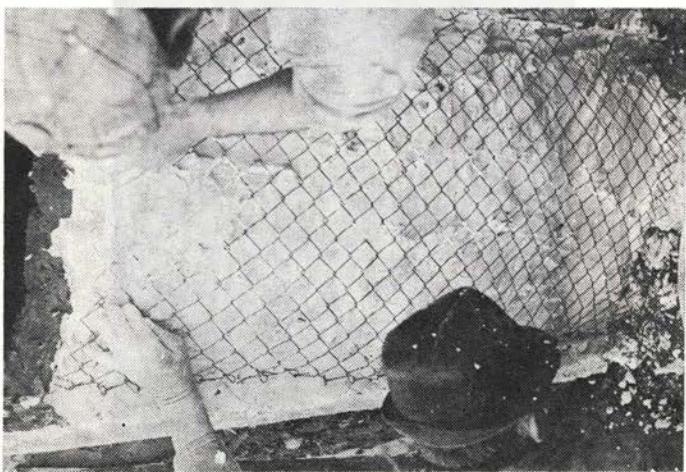

Sl. 33. Hajdina — rimska lončarska peč po odkopu in pred konservacijo (foto: Mira Gulič)

Fig. 33 — Hajdina — Roman pottery kiln after excavation and before conservation (photo Mira Gulič)

Sl. 34. Hajdina — odlivanje peči (2. faza): nanos plasti mavca na plast gline (foto: Mira Gulić)
Fig. 34 — Hajdina — casting of the kiln (phase 2): a layer of plaster covers a layer of clay
(photo Mira Gulić)

Sl. 35. Hajdina — odlivanje peči (3. faza): prekrivanje žičnega prepleta z mavcem (foto: Mira Gulić)
Fig. 35 — Hajdina casting of the kiln (phases 3 and 4): the inter-weaving of wire being covered by plaster (photo Mira Gulić)

Sl. 36. Hajdina — odlivanje peči (faza 5 in 6): pričvrstitev opornikov z juto in mavcem (foto: Mira Gulič)

Fig. 36 — Hajdina — casting of the kiln phases 5 and 6: props fixed by jute and plaster (photo Mira Gulič)

Sl. 37. Hajdina — odlivanje notranjega oboda peči (foto: Mira Gulič)

Fig. 37 — Hajdina — casting of the inner circumference of the kiln (ph Mira Gulič)

srede na vsako stran sproti podstavljeni ostale tramiče, skupno 16, dolžine 3 m. Ob strani smo jih ojačili z dvema močnejšima tramoma za pritrdirtev jeklene vrvi dvigala (sl. 7 in sl. 8). Peč smo dvignili s petindvajsettonskim dvigalom, jo postavili na tovornjak in prepeljali na prej omenjeno mesto znotraj zazidalnega okoliša ob Rimski cesti.

Po komisjskem posvetu z Wacker-Chemie GMBH iz Münchna in Gradbenim finalistom, TOZD Podi in tlaki iz Maribora smo se lotili utrjevanja sestave peči.⁴

Po snetju mavčnega kalupa na vrhnjem robu peči smo zvrtali vertikalne luknje po celi višini oboda in vanje vstavili železne palice \varnothing 12 mm na razdalji po 10 cm ena od druge v cikcaku po širini oboda peči (sl. 9). Vse palice smo nato zalili s tekočim poliuretanom, da smo jih povezali z osnovno. Ko se je vse posušilo, smo po vrhu vse palice zvarili in tako dobili trden obod. Potem smo se lotili globinskega utrjevanja od zunaj, in sicer tako, da smo snemali po osminkah kalupa eno za drugo in sproti utrjevali s tekočim poliuretanom (vlivali v vrtine s cevko) in utrjevalcem OH. Utrjevali smo do nasičenosti materiala, nato pa smo prekinili za 14 dni, da je le-ta »dozorel«. Po tem postop-

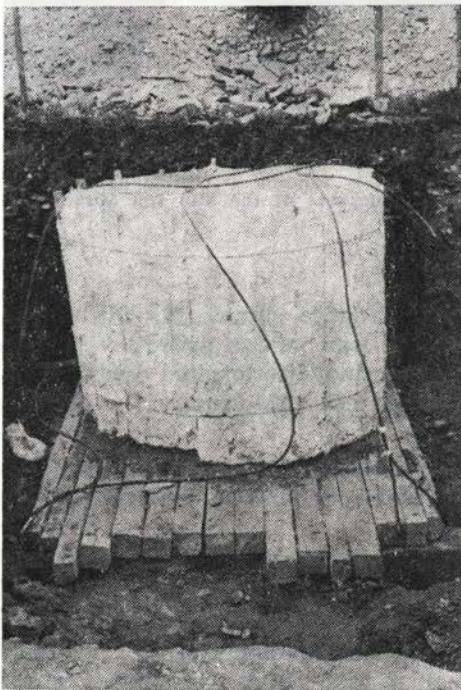
ku smo utrdili še površino, prav tako z Wackerjem OH in prelivali še z Wackerjem 190 do nasičenosti (zaščitna plast).

Po utrjevanju smo se odločili za dozidavo zgornjega dela peči, tj. kupole. Da bi se čim bolj približali originalnemu materialu, smo jo sezidali iz rimske opeke, prenešene iz Rabelče vasi. Vezali smo jo z apnenem malto in na koncu zaribali z glinasto plastjo, ki pa se, žal, lušči in bo treba spoj z opeko še ugotoviti. Zaradi boljšega vpogleda v rešeto in sploh v notranjost peči smo na vrhu ob strani pustili odprtino, ki bo služila tudi za morebitna popravila (sl. 10).

Na koncu je treba še povedati, da smo kurišče ob izdelavi kalupa morali odstraniti in smo ga sedaj po dokumentaciji rekonstruirali in utrdili kot zgoraj, z omenjenimi preparati.

Ob izbiri kritine smo ugotavljali, da bi klasična streha lahko delovala moteče z ozirom na objekt. Moderna konstrukcija manj vpliva na objekt, bolj ustrezja konservatorskim načelom in ni v nasprotju s spomeniško vlogo objekta. Tako smo se odločili za pleksi steklo, oblikovano v trikotne plošče, postavljene na kovinske nosilce.

Okolico je zasadilo Komunalno podjetje Ptuj in jo tudi vzdržuje.

Sl. 38. — rimska lončarska peč po odlivanju in podložitvi s tramiči; pripravljena za dvig (foto: Mira Gulič)

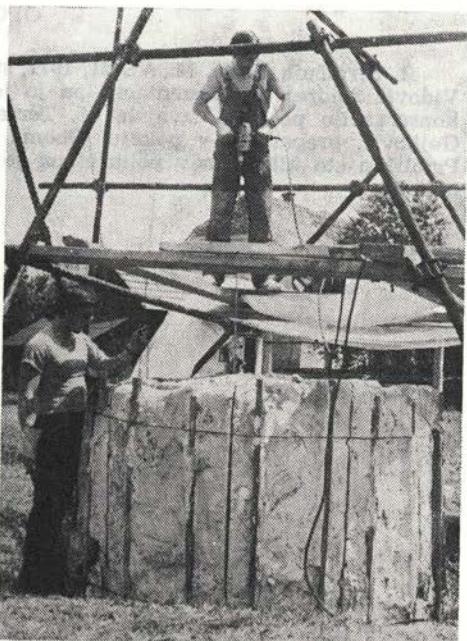
Fig. 38 — Hajdina — Roman pottery kiln after casting and underlaying with small beams, ready to be lifted (photo Mira Gulič)

Sl. 39 Hajdina — dvig peči in prenos na kamion (foto: Mira Gulič)

Fig. 39 — Hajdina — lifting of the kiln and transfer to the truck (photo Mira Gulič)

Instituto za arheologijo je v letu 1982. po končani konservaciji in restavraciji obnovil in posvetil rimski lončarski peči na Hajdini. Na fotografiji je prikazana obnova peči na novem mestu.

Sl. 40. Hajdina — začetna faza konservacije peči (foto: Mira Gulič)
Fig. 40 — Hajdina — beginning phase of the conservation of the kiln (photo Mira Gulič)

Sl. 41. Zg. Breg — rimska lončarska peč po končani konservaciji in prezentaciji na novi lokaciji (Zg. Breg) (foto: Mira Gulič)

Fig. 41 — Zg. Breg — Roman pottery klin after the completed conservation and the presentation on the new location (Zg. Breg) (photo Mira Gulič)

OPOMBE

1. Strmčnik Gulič, M., VS 21, 1977, str. 218. — 2. Parcelo je velikodušno odstopil Vidovič Andrej, po prezentaciji pa jo je odkupila občina Ptuj. — 3. Odlivanje in konzervacija peči sta izvajala M. Teržan, restavrator na ZVNKD Maribor, in J. Gojkovič, preparator v pokoju. Obama se na tem mestu lepo zahvaljujem. — 4. Približno sto kilogramov poliuretana je kot reklamni vzorec podaril Gradbeni finalist.

— — — — —

zadnjem restavratorju so odkrili nekaj zelo pomembnih fresk, ki kažejo na obnovitev cerkve v srednjem veku. Ta je bila v tem času že dobro obnovljena in sploh nujno potrebovala obnovitev. Torej je bila obnovljena in sploh nujno potrebovala obnovitev.

FRESKE V CERKVI SV. JURIJA V PTUJU

Janez Höfler

WALL-PAINTINGS IN THE CHURCH OF ST. GEORGE'S AT PTUJ

The last restoration works carried out in the church of St. George's at Ptuj show that, with the exception of the Early-Gothic western "empore", the interior of the church had not been entirely covered with frescoes during the Middle Ages. Important traces of frescoes were found in the western "empore" and on its once open northern and southern exterior, along the entire southern aisle including the baptismal chapel, in the nave and on the inner side of the last Romanesque arcade to the north-east. They date back to the time from the 13th to the 16th centuries and represent a nice illustration of the main stylistic currents which were present in the art of wallpainting in those particular historic and geographic circumstances. The western "empore" offers, with its latest discoveries, the only (for the time being) well preserved and continual example of wall-painting in Slovenia in the 13th century.

POVZETEK

Zapažanja ob zadnjem restavriranju cerkve sv. Jurija v Ptaju kažejo, da z izjemo zgodnjegotske zahodne empore notranjščina cerkve v srednjem veku ni doživel celovite poslikave. Omembe vredni sledovi fresk so se pokazali v zahodni empori in na njeni nekdaj nezazidani severni in južni zunanjščini, po vsej južni stranski ladji vključno s krstno kapelo, v glavni ladji in na notranji strani zadnje romanske arkade na SV. Segajo od 13. do začetka 16. stoletja in lepo ponazarjajo slogovne tokove, ki so v tem zgodovinsko-zemljepisnem prostoru zajeli stensko slikarstvo. Zahodna empora pa ponuja z zadnjimi odkritji za zdaj edini dovolj dobro in sklenjeno ohranjeni primerek stenskega slikarstva 13. stoletja na Slovenskem.

Odkritja ob zadnji restavraciji mestne župne cerkve sv. Jurija v Ptaju kažejo, da razen zgodnjegotske zahodne empore notranjščina cerkve v srednjem veku ni doživel kakšne celovite poslikave, marveč da je šlo za občasno okraševanje posameznih delov stene glede na razvoj stavbe same, v skladu s potrebami in možnostmi upravljalcev cerkve in posameznih plemiških in meščanskih naročnikov. Omembe vredni sledovi fresk so se pokazali v zahodni empori in na njeni nekdaj nezazidani severni in južni zunanjščini, po vsej južni stranski ladji z všteto krstno kapelo, v glavni ladji in na notranji strani zadnje romanske arkade na severovzhodu. Segajo od 13. do začetka 16. stoletja in lepo ponazarjajo slogovne tokove, ki so v tem zgodovinsko-zemljepisnem prostoru zajeli stensko slikarstvo v poltretjem stoletju poznegra srednjega veka. Daleč najpomembnejše odkritje je restavratorja pričakalo v zahodni empori, ki nam ponuja za zdaj edini dovolj dobro in sklenjeno ohranjeni primerek stenskega slikarstva 13. stoletja na Slovenskem.

njeni primerek stenskega slikarstva 13. stoletja na Slovenskem. Posebno pozornost zbuja tudi okrasitve ene izmed enot južne ladje, medtem ko imajo druge freske bodisi zaradi manjše kvalitete ali nezadostne ohranjenosti bolj ali manj dokumentarno vrednost.

Da je bila sedanja gotska pevska empora v času, ko je nastal njen neohranjeni zgodnjegotski prostor, ki ga je bila kritika pripisala salzburškemu nadškofu Eberhardu II. (druga četrtina 13. stoletja), poslikana, je bilo znano že ob prvem temeljitejšem pregledu notranjščine.¹ Prizori Ustvarjenja Eve, Marijinega oznanjenja in Poklona sv. treh kraljev na severni steni so obetali ciklični prikaz Geneze ter Kristusovega rojstva in otroštva. Zadnje čiščenje poslikave severne stene sicer ni prineslo bistvenih novosti, a je utrdilo našo predstavo o osnovni ikonografski razporeditvi fresk. Prizorom iz Geneze je bil namenjen zgornji narativni pas poslikave, katerega začetek, v kasnejšem gotskem polžastem stopnišču, prikazuje Ustvarjenje Eve. Naslednjo sliko je prekril zid stopnišča — najbrž je prikazovala Izvirni greh — medtem ko težko razberljivi ostanki v empori sami namigujejo na upodobitvi Izgona iz raja in Abrahamovega darovanja Izaka. Na spodnjem pasu je paralelno potekal ciklus Kristusovega rojstva in otroštva, začenši z Marijinim oznanjenjem, nameščenim pod Evinim ustvarjenjem. Tudi tu je druga podoba cikla, ki je bržkone prikazovala Kristusovo rojstvo, zaradi stopniščnega zida uničena; ohranil se je le del jasli z obema živalma in votline, v kateri je po tedanjem bizantinskem običaju ležala Marija. Temu prizoru sledi še deloma dobro ohranjen Poklon sv. treh kraljev, ki se je nadaljeval s precej slabše razvidnim Begom v Egipt. Poslikava desne polovice severne stene je deloma (za sedanje orgelsko omaro) neodkrita, v preostalem delu pa povsem uničena.

Medtem ko je bila vsebina severne stene bolj ali manj znana, prinašajo odkritja na zahodni in severni steni bistveno dopolnitev ikonografskega programa poslikave zahodne empore. Na zahodni steni se je pokazal pretežno simbolično-dekorativno ubran preplet vitic, v katerega so na levi strani stene vstavljenе dopasne podobe prerokov z napisnimi trakovi, ki jim na desni ustrezano dopasne podobe apostolov. Srednji del stene med obema polstebroma novega gotskega oboka je sekundaren in tanjši; ne kaže zavreči misli, da je tu bil nekdaj prostor podaljšan za pomol z oltarjem, kot reminiscenca na starosvetne zahodne kore. Sistem poslikave južne stene se dekorativno in tematsko podreja obema prvotnima oknom. Ob oknih je bilo naslikano četvero monumentalnih angelških postav — čuvajev luči, od katereih se je lepo ohranil levi v desni poli, v frontalni drži in z žezлом ter majhno kroglo v rokah. Pod angeli oziroma tik pod oknom je bila stena razdeljena na dva ožja in s cikcakastim ornamentom razmejena vodoravnna pasova, ki sta zdaj večidel uničena. Zgornji je prikazoval neke like v zgodnjegotskih medaljonih, deloma razmejenih ali uokvirjenih s preprosto naslikano arhitekturo; njihov smisel ni razberljiv. Na desni, pod velikim angelom v polprofilu, sta dve ženski postavi v drži, ki spominja na upodobitve pametnih in nespametnih devic. Postavi v drži, središčne konzole prvotnega oboka je okrašena s tankim vitičjem z bršljakovimi ali trtnimi listi. Podobna ornamentika, prekinjena z nekimi loki, je tudi na spodnjem pasu. Tudi tu je tisti del stene, ki ga zakriva orgelska omara, ostal neodkrit.

Kljub vsej mikavnosti na novo odkritih partij zahodne emporje je treba reči, da je njena poslikava kot celota vendarle slabo ohranjena. Velike površine so povsem uničene, pri bolje ohranjenih večinoma manjka gornja barvna plast, ki bi pričarala oblikovalske kvalitete fresk. Preglavice povzroča tudi to, da se poslikava ni ohranila v vsem ikonografskem razponu, kar velja še posebej za izginuli prvotni obok prostora. Zaradi vsega tega se freske zde kot eklektičen, stilno in ikonografsko nehomogen organizem, kakršnemu ni lahko najti pravega mesta v času in prostoru. Vendar kaže, da je dosedanja datacija fresk v drugo četrtino 13. stoletja, temelječa na posameznih konservativnih ikonografskih rešitvah in tradicionalni figuraliki severne stene, prezgodnja. Na novo odkriti deli poslikave na zahodni in južni steni nam poleg nekaterih izrazitih gotskih elementov dekoracije razkrivajo odmeve t. i. cikcakastega sloga (Zackenstil), kakor se je v slikarstvu vzhodnoalpskih dežel uveljavil z znamenitimi freskami v zahodni empori stolnice v Krki na Koroškem (ok. 1260). To pa ni samo »terminus ante quem non«, marveč je treba zaradi nekaterih momentov računati še z dodatnim časovnim presledkom.

Gledano v celoti, pomeni poslikava ptujske zahodne emporje, ki jo bo treba datirati v zadnje desetletje 13. stoletja (ok. 1290—1300), prehodni romansko-gotski »risarski« slog z občutno okrepljenimi gotskimi elementi. Tu gre tako za sledove nemškega »Zackenstila«, ki jih je treba razumeti kot izzvenevanje tega umetnostnega pojava, kot za novo elegantno modo v figuraliki in tudi posamezne gotske elemente v dekoraciji. Cikcakasti slog prihaja najjasneje na dan v prerokih na zahodni steni, ki se jim gube na oblačilih značilno skicozno lomijo, zaslediti pa ga je mogoče tudi na sicer redkih fragmentih figuralike na južni steni. Obe celopostavni »devici« pod lokom gotskega četverolistna na severni steni sta kar se da tipični predstavnici »nove« mode s pointiranimi obrvmi ter dolgimi in tankimi kodri, vidi pa se tudi, da se cikcakasti slog tu že umika mehkeje usločenim linijam. V zvezi s tem bi lahko govorili tudi o modernejšem obraznem tipu redkih ohranjenih apostolov na zahodni steni in celo treh kraljev na severni steni, kljub njihovemu tradicionalnemu kratkemu oblačilu. Kar zadeva dekorativni repertoar, je treba opozoriti na ostanke naslikane arhitekture na jugu pa na elegantne vitice, kjer ni več najti romanskih palmetk, pač pa trtne oziroma bršljanove liste. Treba pa je poudariti, da gotika teh frsek še živi v mejah možnosti, ki jih je ponujal nemški »Zackenstil«. Gotike, ki jo je prineslo v Srednjo Evropo prek Kölna posredovano francosko slikarstvo poznega 13. stoletja, tu še ni.

Kot smo nakazali, poslikava zahodne emporje krške stolnice (ok. 1260) ni edini spomenik, s katerim lahko primerjamo ptujske freske. Časovno in tudi zemljepisno ji je bližje štajersko-avstrijsko nasledstvo krškega »Zackenstila« z vrhuncem v t. i. škofovski kapeli nekdanjega samostana Göss na Štajerskem (ok. 1282/1285) in v ciklusu fresk, ki jih je dal napraviti vitez Gozzo v dominikanski cerkvi v Kremsu na Donavi (pred 1288). V začetku 14. stoletja nastopi v avstrijsko-štajerskem prostoru nov »francoski gotski slog z oporiščem v t. i. slikarski šoli samostana St. Florian; prvo znano in najkvalitetnejše delo te »sole« v stenskem slikarstvu so freske v kapeli Göttweigerhofkapelle) iz časa ok. 1305—1310. Z datacijo v čas ok. 1290—1300 se poslikava zahodne emporje ptujske proštiske cerkve izmika-

zgodovinski dobi salzburškega nadškofa Eberharda II. Kot pobudniki pridejo zdaj v poštev že ptujski gospodje, ki so ravno v tem času po zaslugu kralja Rudolfa Habsburškega stopili na zmagoslavno pot vzpona med štajerskim deželnim plemstvom.

Najstarejše ohranjene in odkrite slike v ladji ptujske proštijske cerkve krasijo notranji pas prve arkade severne stene na vzhodu. Celotni lok je razdeljen na štiri pravokotnike (»kasete«), katerih prvi na vzhodnem slopu je odkrit le do polovice. Od tod do nasprotnega slopa si sledi upodobitve; malofiguralno Križanje, vidno samo do polovice, Kristus v slavi, Imago pietatis in dve stoječi ženski postavi v profilu, z rokami, dvignjenimi v molitvi, očitno naročnici teh slik (in verjetno tudi ustanoviteljici oltarja, ki je stal pod to arkado). Kristus v slavi je postavljen na običajni zahodnjaški način, v mandorli in blagoslavljajoč, v kotih so simboli evangelistov. Križanje in Imago pietatis sta uokvirjena z romansko-gotskim trolistom. Na Križanju, ki je precej slabše ohranjeno, se vidi, da Kristus visi na viličastem križu in spuščen, kot je bilo v navadi v pozmem 13. in zgodnjem 14. stoletju. Trpeči Kristus (Imago pietatis) je prikazan malo več kot do pasu, gol in z opasico okoli ledij, v desnici drži tri žeblike. V koteh nad lokom sta angela z žalujočimi gibi rok. Ozadje je modro. Nimbi so vtisnjeni v omet. Nad donatoricama so sledovi kratkega napisa, najbrž njuni imeni, ki ju nismo mogli razbrati.

Očitno imamo pred seboj delo v istem zgodnjegotskem risarskem slogu kot v empori, četudi ne povsem iste smeri in kvalitete. V obeh donatoricah se opažajo sledivi cikcakastega sloga. Tudi njun obrazni tip še nekoliko spominja na tistega v zahodni empori, a je izgubil precej nekdanje elegancije. Očitno gre že za začetek 14. stoletja, o čemer govore predvsem dolge in mehke črte v oblačilih donatoric, Kristusovega plašča v slavi in opasice, ki ovija Kristusova ledja v Imago pietatis. S tem soglašajo tudi paleografske značilnosti napisov ob simbolih evangelistov in ne na koncu tudi sam motiv trpečega Kristusa v izjemni ikonografski rešitvi, ki bi jo bila mogla spodbuditi sanktflorianska slikarska šola iz prvega desetletja 14. stoletja.

V severni ladji sledov drugih slik ni. Bogatejša je južna ladja s podaljškom krstne kapele. Tu je več slik, ki segajo od začetka 14. do začetka 16. stoletja. Zgolj zgodovinsko vrdenost imajo grbi, naslikani na steni nad prvo in drugo prvotno arkado (ozioroma, če štejemo od krstne kapele, nad peto in šesto arkado). Ščitki imajo še preprosto obliko prve polovice 14. stoletja. So opremljeni z napisnimi trakovi in jih je mogoče identificirati. Tista dva nad prvo travejo pripadata družini Obraern: zapisani sta imeni Frintzal in Albrecht, ki ju sicer ne poznamo, a vemo za več drugih članov te družine, ki so bili v prvi polovici in sredi 14. stoletja salzburški fevdniki v Ptuju in v okolici. Nad drugo travejo so grbi treh poimensko navedenih vitezov Pesničarjev: Friderika, Gotfrida in Hermana, ki je označen kot glavar družine. Zadnji se v listinah omenja med 1302 in 1307 kot fevdnik ptujskih gospodov.

Nad tretjo in zadnjo romansko arkado južne ladje se komaj vidijo sledovi neke obsežnejše kompozicije votivnega značaja. V sredi se da razbrati prizor Kristusovega vstajenja, na levi so obrisi neke proti sredini obrnjene klečeče

figure z napisnim trakom, verjetno donatorja ali donatorice, na levi neka sedeča figura. Vsebino in namen slike je sporočal fragmentiran napis z letnico 1377, ki obroblja lok arkade; paleografske karakteristike tega napisa se povsem ujemajo tudi, žal, nerazberljivim napisnim trakom domnevnega donatorja, tako da ni dvoma, da se letnica 1377 nanaša tudi na samo poslikavo arkadne stene.

Dalje so zanimivi ostanki fresk na nekdanji severni in južni zunanjih stenih vhodne lope oziroma empore, ki so zdaj v zadnji zahodni traveji južne ladje (krstni kapeli) in na baročnem stopnišču, ki na severu vodi na pevsko emporo. Gre za italijansko usmerjene slikarje druge polovice 14. stoletja, za katere je znano, da so po sredozemskem običaju radi slikali na zunanjščinah cerkva. Tudi te freske so se, žal, ohranile le v skromnih odlomkih. Na jugu je viden le konček bordure s tipičnim kozmatskim vzorcem, potekajoče vzdolž obstoječega gotskega okna, ki je prvotno razsvetljevalo vhodno vežo z južne strani. Nekaj več je ohranjenega na severu. Odkrit je krepak in bogato okrašen zgornji obrobni pas neke slike z več prizori, ki so najbrž prikazovali Kristusovo rojstvo in otroštvo. Močan in mesnat spiralasto zasukan akant je prekinjen z osmerokrakim medaljonom, v katerem je doprsna podoba nekega preroka s kapuco in z napisnim trakom, ki se mu vije iz medaljona navzdol. Dekoracija pasu, oblika medaljona in prerokov obrazni tip sodijo med tipično blago potupočih italijanskih delavnic poznega trečinta, kakršne so od srede 14. stoletja dalje napolnile umetnostni prostor takratne Dolnje Avstrije in Štajerske. Če zanemarimo v vsakem pogledu zapoznelo tvornost »furlanskih« slikarjev na osrednjem Slovenskem, je to edini odkriti primer te vrste na sedanjem slovenskem ozemlju.

15. stoletje uvaja votivna freska s Križanjem na severni steni glavne ladje nad prvo zahodno arkado. Prikazuje Križanje z Marijo in Janezom Evangelistom, ki se jima na desni pridružuje sv. Peter, na levi pa kleči donatorjeva družina. Zgoraj na levi je slikar mikavno ponazoril donatorjevo bogastvo s hišami oziroma ogradami, v katerih so upodobljeni sodi, živila in skrinja z denarjem. Okvir je sestavljen iz šabloniranega pasu z več vzorci, na sredi stranic in v kotih okrašenega s plastičnimi diskami. Freska ni posebno kvalitetno delo. Modeliranje je šibko, potegnjene figure svetnikov z otrdelimi potezami mehkega sloga govore za lokalnega slikarja v nasledstvu slikarjev z Gornje Mure (t. i. Murtaler Schule) in čas okoli 1430 ali celo 1440.

V vsakem pogledu zanimivejša je poslikava prve, vhodne pole južne ladje, ki je, po vsem sodeč tvorila neko zaključeno in posebej okrašeno kapelo. Nastala je v dveh fazah: stene sodijo še v 15. stoletje, medtem ko so obok poslikali šele v 16. stoletju. Severna stena kapele je na zgornjem delu prikazovala ikonografsko komplikirano upodobitev simboličnega Križanja, t. i. Živi križ. Osrednji del upodobitve je zaradi vgrajenega baročnega epitafa sicer uničen, a se iz ostankov na levi in desni strani vidi, za kaj gre: na naši levi Marija, na desni Eva, obe ob t. i. drevesu spoznanja v teološko zgrajeni anti-tezi, zgoraj na vrhu Bog oče z dvema assistirajočima angeloma. Najmonumentalnejšo upodobitev te teme v vzhodnoalpskem prostoru je prispeval Tomaž Beljaški v cerkvi sv. Andreja v Vratih (Thörl) pri Podkloštru na Koroškem (ok. 1470). Tudi podloge južne stene je namenjeno zanimivi ikonografski temi,

ki jo zaznamuje napis pod njo: *Triplex stat(us) mundi. Simbolično ponazarja tiste tri stanove, ki so po spekulativnih predstavah srednjega veka sestavljeni ogrodje človeške družbe: kmetje v delu na polju, vojaki in duhovniki pri maševanju, nad njimi Kristus z dvignjenimi rokami in angeli z napisnimi trakovi.* Pod upodobitvijo simboličnega Križanja so sledovi treh uokvirjenih prizorov, od katerih se da razbrati le prvi kot mučeništvo sv. Lovrenca. Okrašeni sta tudi dve polji oboka, nad severno in nad južno steno, z zelo slabo ohranjeno rastlinsko ornamentiko zgodnjega 16. stoletja, v kateri sta nad severno steno vpleteni figuri dveh prerokov (eden izmed njiju je Danijel). Vse kaže, da je bila tu nameščena neka morda sv. Lovrencu posvečena kapela, katera plemiški lastniki se skrivajo za dvema poškodovanima grboma levo in desno ob ciklusu pod Živim križem.

Obnavljane freske so precej slabo ohranjene, kar velja zlasti za tiste na severni steni. Drža obeh stranskih likov Živega križa, Marije in Eve, v določeni meri spominja na omenjeno upodobitev Tomaža Beljaškega v Vratih. Na tega koroškega »Apela« spominja tudi slog figur na upodobitvi treh stanov, brez očitnih sledov sočasnega nemškega sloga »zmečkanih gub«,

Sl. 42. Ptuj, proštijačka cerkev — obnovljena fasada

Fig. 42 — Ptuj, Provostship Church — renewed façade

a tudi že daleč od »mehkega sloga« prve polovice 15. stoletja. Obstajajo torej rahle zvezе s Tomažem Beljaškim, ki omogočajo tudi datacijo teh fresk v čas okoli 1470—1480. Na kakšne delavnische povezave ni mogoče pomisliti, omenimo pa lahko, da Tomaž na Štajerskem ni bil neznan, saj so mu leta 1485 zaupali izdelavo zahtevne »kužne slike« na zunanjščini današnje stolnice sv. Egidija v Gradcu. Pripomnimo naj, da se je ta slikar odlikoval po upodabljanju zamotane ikonografske tematike, kamor sodi poleg Živega križa tudi slika treh stanov sveta. Njegov iz mehkega sloga prve polovice 15. stoletja izhajači način je tako enkraten v vzhodnoalpski slikarski produkciji druge polovice stoletja, da ga težko zgrešimo.

Končno kaže omeniti še dvoje svetniških postav na severni steni zadnje, krstne kapele v južni ladji, na levi in na desni ob gotskem oknu. Povsem je ohranjena le desna, sv. Sebastijan s puščicami v rokah, v lepi noši časa okoli 1510—1520. Od sv. Martina na levi, ki z mečem razpolavlja svoj plašč, je ostal le zgornji del. Po vsem sodeč odlično delo severne renesanse v običajni modni predstavitvi časa.

OPOMBE

1. E. Cevc, 'Nova umetnostnozgodovinska odkritja v Ptuju', Zgodovinski časopis VI-VII (1952/1953) (Kosov zbornik), 1953, str. 301—329.

Pričajoči prispevek je nekoliko skrajšana in predelana verzija članka podpisnega, ki z naslovom *Ob novih odkritjih srednjeveških fresk v mestni župnijski cerkvi sv. Jurija v Ptaju, Preliminarna opažanja in ugotovitve* izide v Časopisu za zgodovino in narodopisje (Maribor). Tam je v opombah navedeno tudi primerjalno zgodovinsko in umetnostnozgodovinsko gradivo z obstoječo literaturo.

**UGOTOVITVE IN ODLOČITVE RESTAVRATORJA PRI DELIH
V PROŠTIJSKI CERKVI V PTUJU**

Viktor Gokovič

**THE RESTORER'S ASCERTAININGS
AND DECISIONS DURING THE
WORKS IN THE PROVOSTSHIP
CHURCH OF PTUJ**

POVZETEK

Zunanjščina: Romanski deli zidu niso ometani, manjkajoči bloki peščenca so dopolnjeni z istovrstnim kamnom, celota pa zaščitena z utrjevalcem. Na gotskih delih stene je obnovljen prvotnemu enak omet z apnenim vezivom.

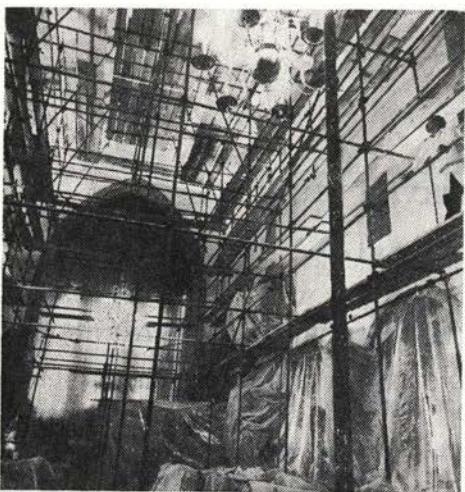
Notranjščina: Zvezne smo sledili najbolj kvalitetnim ometom, ki so bili pod korom in v glavni ladji pretežno romanski, v južni ladji pa prvi in drugi gotski. Na teh ometih smo konservirali novoodkrite freskovne in a secco poslikave s tem, da smo a secco slikarijo na koncu zaščitili s calathonom. Sicer smo dosledno uporabljali apneno vezivo, rebra pa smo natopili z glineno vodo. Z opreme smo morali sneti tudi po osem plasti oljne poslikave. V presbitериju smo ohranili kot najbolje ohranjene kompozicije iz zgodnjega 19. stoletja.

Več let so trajala obsežna restavratorska dela (prim. VS 26, 317, 27, 346, 28, 332), ki so ptujski proštijski cerkvi, brez dvoma enemu izmed najbolj pomembnih kulturnih in zgodovinskih spomenikov na naših tleh, vrnila nekaj starega sijaja in omogočila, da danes še bolj živo dojemamo častitljivo starost te cerkve in umetniško snovanje rodov pred nami. Dela so finančno omogočili Kulturna skupnost Ptuj, Kulturna skupnost Slovenije, Župnijski urad Sv. Jurija in župljani. Župnija je opravila tudi obilo prostovoljnega dela.

Zunanjščino smo najprej očistili grobih poznejših ometov in ohranili vsem tistim delom zidov, kjer je to mogoče, prvotni videz. Romanskih delov zidov nismo ometali — zdaj je videti strukturo zidu iz velikih blokov viniškega

The exterior: the Romanesque parts of the wall are not covered with plaster, the missing blocks of sandstone are filled in by the same kind of stone, the whole is protected by means of a consolidator. On the Gothic parts of the wall, the renewed plastering is equal to the original one and has a lime binding.

The interior: we mostly traced the plasters of the highest quality, which were mainly Romanesque beneath the choir and in the nave, in the southern aisle the first and the second were Gothic. With these plasters, we conserved the newly discovered frescoes and "a secco" paintings in such way that the "a secco" paintings were in the end protected by calathone. In other cases, the lime-cast was used consistently, and the groins were wetted by clay water. Even as many as eight layers of oil colour had to be removed from the chuch equipment. In the presbiteriy, wall paintings from the early 19th century were kept since they were the ones that were best preserved.

Sl. 43 Ptuj — poodrana glavna ladja
Fig. 43 — Ptuj — nave with scaffolds

Sl. 44 Ptuj — detalj Križanja iz glavne ladje
Fig. 44 — Ptuj — detail from the crucifixion

Sl. 45 Ptuj — delo na Križanem
Fig. 45 — Ptuj — works being carried out on the crucifixion

Sl. 46. Ptuj — obnovljena južna ladja proti vzhodu
Fig. 46 — Ptuj — renewed southern aisle, eastward

peščenca. Manjkajoče dele smo nadomestili s kamnom iz še danes živih kamnolomov. Na zgornjih delih zidov pa smo obnovili gotske omete v originalni tehniki in z apnenim vezivom. Površine so seve zaščitene z utrjevalcem (Wacker H-Sandstein).

V notranjosti cerkve nas je čakalo še težje in bolj zahtevno delo, zato pa tudi mnogo novih spoznanj. Začeli smo delati pod pevskim korom in v glavni ladji. Že pri postavljanju odrov se je pokazalo, da se pod beležem ponekod skrivajo slike, da pa bo zelo težko konservirati tudi močno poškodovano poslikavo iz zadnje faze (19. st.). Pod korom okrasja ni bilo, pač pa smo odkrili zelo kvaliteten prvotni omet, tenek z vrstanimi fugami. Kjer je bilo treba, smo ta omet dopolnili na stari način, tako da smo dosledno uporabljali apnene beleže. Prav tako smo obravnavali glavno ladjo, tudi v njej je danes odkrit prvotni omet. Poslikavo smo odkrili le na delu severne stene. Upodobitev Križanega z Marijo, Janezom Evangelistom in Sv. Petrom je naslikana na tenki, kvalitetni

prvotni omet v tehniki a secco. Za plombiranje smo omet sestavili enako kot za montažo reber v glavni ladji — uporabili smo spet apnena veziva. Površino slike smo na koncu zaščitili s calathonom. Rebra smo obravnavali po vsej cerkvi enako, prepojili smo jih z glineno vodo.

Mnoga dela so nam dali elementi korne ograje, pri kateri smo odstranili poznejše zidce. Morali pa smo demodelirati nekaj manjkajočega krogovičja in profilov. Tudi tu smo uporabili peščenec, podoben prvotnemu.

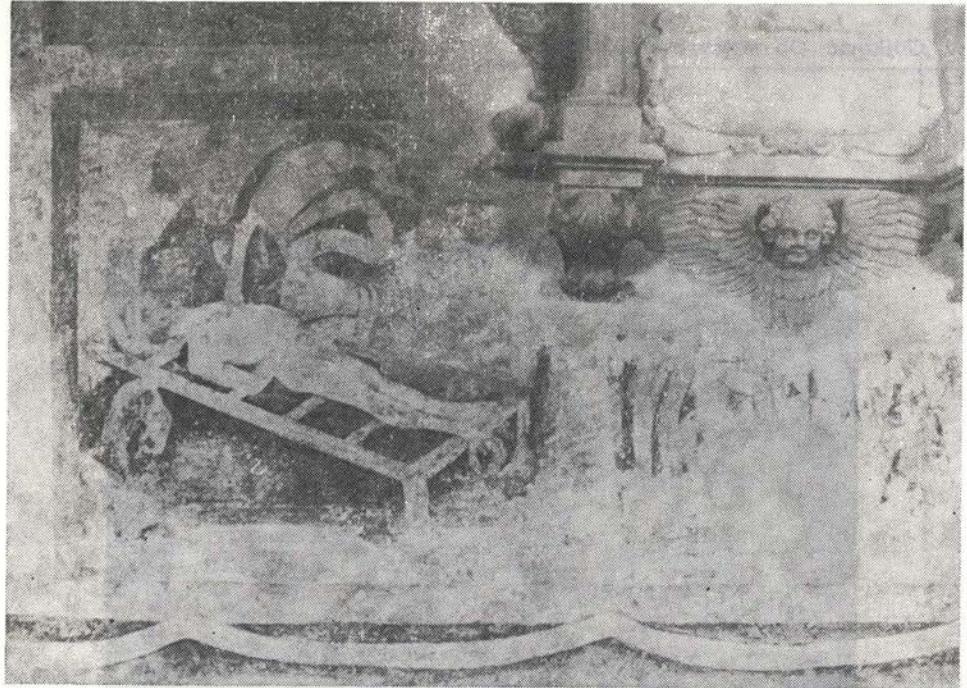
Delo smo nadaljevali v krstni kapeli in zahodnem delu južne ladje. Tu smo odprli zazidano okno. Ob snemanju ometov se je prikazala obsežnejša, četudi poškodovana poslikava. Bila je v tehniki a secco in so zato snemanje ometov, plombiranje, dopolnjevanje kontur in zaščita površine pomenili zelo zahteven poseg. Pri tem smo se držali istih metod in smo uporabljali iste materiale kot pri prejšnjih delih. Plombirane dele smo dopolnili s konturami, ki so potrebne za razumevanje kompozicij, vendar le tam, kjer je to nesporno

Sl. 46. Ptuj — obnovljena južna ladja proti zahodu
Fig. 47 — Ptuj — renewed southern aisle, westward

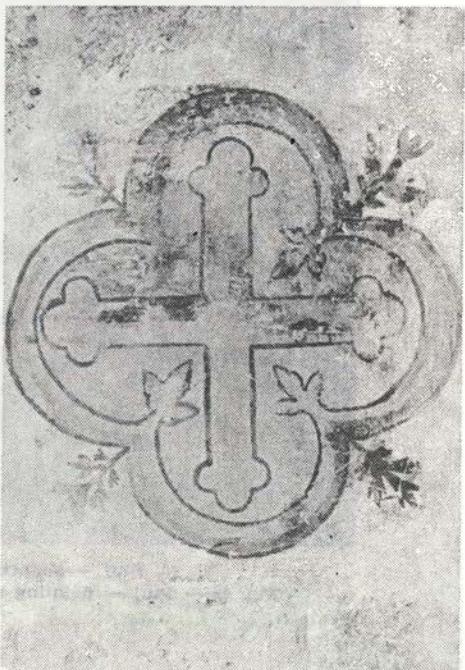
Sl. 48. Ptuj — slikarija v zahodnem delu ladje
Fig. 49 — Ptuj — painting in the western part of the nave

Sl. 49. Ptuj — detalj slikarije v zahodnem delu južne ladje
Fig. 49 — Ptuj — detail of the painting in the western part of the southern aisle

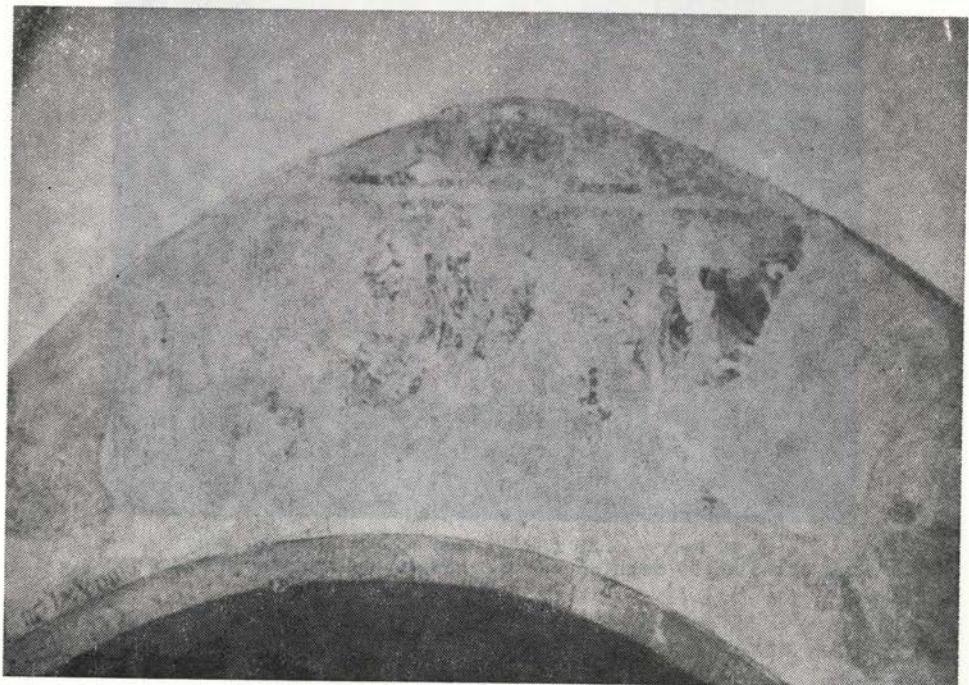
Sl. 50. Ptuj — detalji slikarije v zahodnem
delu južne ladje
Fig. 50 — Ptuj — detail of the painting in
the western part of the southern aisle

Sl. 51. Ptuj — detalji slikarije v zahodnem
delu južne ladje
Fig. 51 — Ptuj — detail of the painting in the
western part of the southern aisle

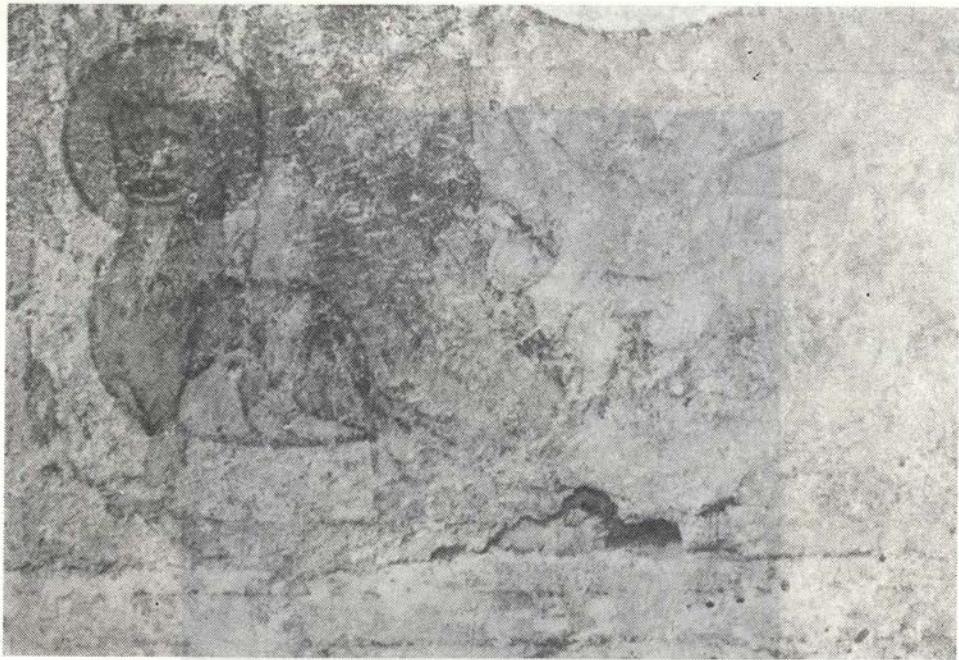
Sl. 52. Ptuj — detalj slikarije v zahodnem delu južne ladje
Fig. 52 — Ptuj — detail of the painting in the western part of the southern aisle

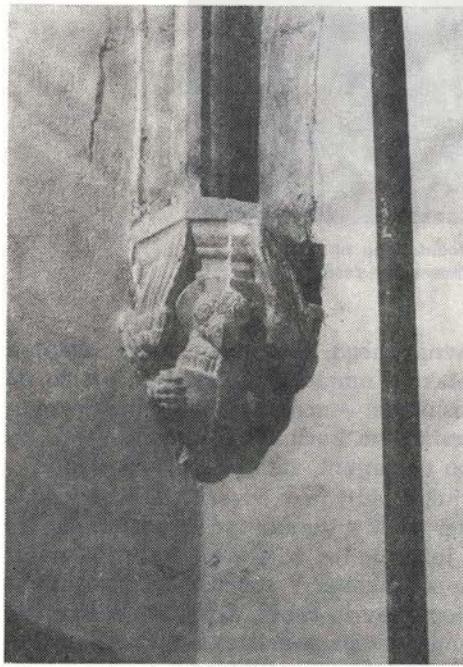
Sl. 53. Ptuj — detalj z vzhodnega dela južne ladje
Fig. 53 — Ptuj — detail from the eastern part of the southern aisle

Sl. 54. Ptuj — detalj z oboka med severno in glavno ladjo
Fig. 54 — Ptuj — detail of the vault between the northern aisle and the nave

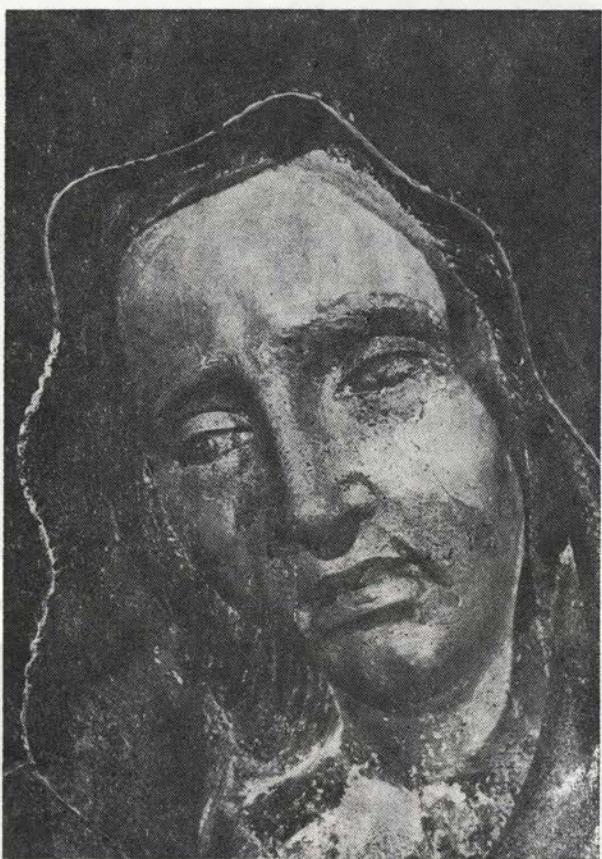
Sl. 55. Ptuj — detalj z oboka med severno in glavno ladjo
Fig. 55 — Ptuj — detail from the vault between the northern aisle and the nave

Sl. 56. Ptuj — konsola v severni kapeli
Fig. 56 — Ptuj — console in the northern
chapel

Sl. 57. Ptuj — konzola v južni ladji z letnico
1415
Fig. 57 — Ptuj — console in the southern
aisle, dated 1415

Sl. 58. Ptuj — obraz Sočutne po obnovi
Fig. 58 — Ptuj — Pietà face after restoration

mogoče, predvsem po severni steni obravnavanega dela južne ladje. Celotna poslikava je bila na zelo kvalitetnem gotskem ometu. Pod njim je bil še en gotski omet in na njem so se kazali deli poslikave — ornamentov, ki se ujemajo, kot smo kmalu videli, z ornamenti na freskah na koru. Ti fragmenti fresk pa so v zahodnem delu južne ladje zelo slabo ohranjeni, zato jim nismo sledili.

Potem smo nadaljevali dela v ostali južni ladji in v severni ladji. Izkazalo se je, da je vsa stena južne ladje, tam kjer vodi v glavno ladjo, poslikana. Na gotskem ometu, ki je starejši od obokov južne ladje, so freske, katerih značaj in kompozicijo je moč zgolj slutiti. Ostale so odkrite. V severni ladji poslikave ni bilo, zahtevna pa je bila obravnavava sklepnikov in reber. Zdaj, ko je za nami že delo v prezbiteriju porušene cerkve minoritskega samostana v Ptuju, moremo ugotoviti, da so rebra v obeh cerkvah podobno profilirana.

Največje presenečenje je prav gotovo prineslo snemanje ometov pod loki med glavno in obema stranskima ladjama. Tam smo zadeli na najstarejšo posli-

kavo v glavni ladji, saj je bila naslikana na prvotni omet teh prebojev. Ta slikarija je morala tako nastati hkrati s prizidavo obeh stranskih ladij. Zanimivo je, da je pri teh kompozicijah barvna plast freske (te poslikave so namreč v tehniki fresko) zelo uničena, risba pa je jasna in delno poglobljena.

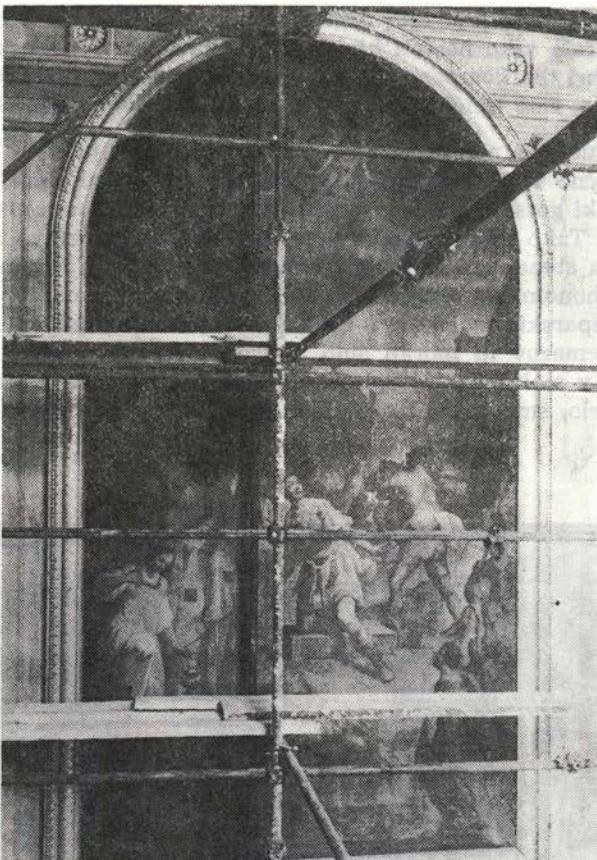
Povsem drugačne naloge so nas čakale v prezbiteriju. Tam smo se morali spoprijeti z močno uničeno Schifferjevo poslikavo iz začetka prejšnjega stoletja. Neznatni ostanki gotskih fresk in poškodbe prvotnega ometa niso upravičevale večjih posegov. Tako smo poslikavo predvsem očistili, poslikavo na oboku ohranili v celoti, na stenah pa le figuralne kompozicije. Tudi tu smo barvno plast zaščitili s calathonom. Na oltarju smo sneli več oljnih premazov, prav tako tudi s kvalitetnih kiparskih izdelkov. S kipa Sočutne smo morali npr. odstraniti kar osem takih premazov in morali smo bistveno izboljšati relief odločne umetnine, ki je bil v stoletjih zelo zabrisan. Veliko oljno sliko z glavnega oltarja, Schifferjevo delo, smo restavrirano namestili na severno steno v prezbiteriju.

Sl. 59. Ptuj — delno očiščen oltarni relief
Fig. 59 — Ptuj — partially cleaned alter relief

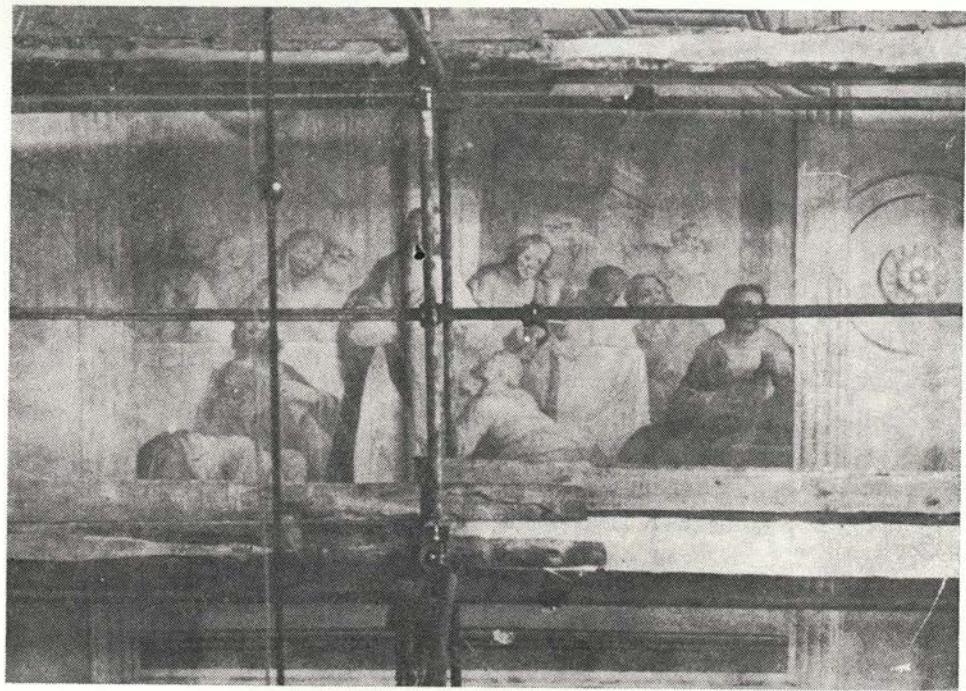
st. »vzajemno povezanih s
človeškim življenjem«.
Začetek je ovat
... znanje.

Način na katerem
... ujetih
slavobdževanja
... vredno izločo
... razloq uravniči
... ljudi eden drug
... in imenitost
... temu vredno
... zravnijo ugodno
... ujetih.

Sl. 60. Ptuj — glavna oltarna slika
Fig. 60 — Ptuj — main alter piece

Na koncu smo delali na freskah na pevski empori. Očistili smo jih in delno plombirali, celote, ki je že zelo poškodovana, pa zaradi orgelske omare ni mogoče odkriti. Vrhinja barvna plast je tudi na teh freskah izredno poškodovana in načeta.

Sl. 61. Ptuj — poslikava na steni presbiterija
Fig. 61 — Ptuj — paintings on the presbytery wall

Sl. 62. Ptuj — poslikava na oboku presbiterija
Fig. 62 — Ptuj — paintings on the presbytery vault

čim bolj aktualnoj temi. Deliljev objekt se na mestovini X. letnikov edenkratno ni omenjen ali je bilo konkretno navedeno, da je bil obnovljen ali izkoristil. Izbira je bila podobna tudi pri izboru za naselja, ki so bila izbrana z upoštevanjem kriterijev, ki so bili določeni v predmetu morilom na obnovljivo in uporabljivo dobo.

ZGODOVINSKA SREDIŠČA V PODEŽELSKEM PROSTORU

Zvezdana Koželj

HISTORIC CENTRES IN RURAL AREAS

POVZETEK

Gradivo predstavlja okvir vsebine bodočega slovenskega dela teksta za publikacijo Delovne skupnosti Alpe-Jadran, podkomisije za zgodovinska središča, z delovnim naslovom »Zgodovinska središča v podeželskem prostoru«. Podrobne sestavine teksta, kot so predlogi, kriteriji za izbor primerov, definicije zgodovinskih središč v podeželskem prostoru same, predstavitev problematike urejanja prostora in politika varstva ipd., se bodo še usklajevale in dopolnjevale. Ker pa se nam zdi, da predstavljajo posamezna poglavja iz gradiva pripomoček, oporo za razmišljjanja in opozorila k določenim aspektom problematike podeželskega prostora, tako pri delu za inventar najpomembnejše dediščine (zlasti pri urbanističnih spomenikih), še bolj pa pri procesu celostnega družbenega, ne samo prostorskega planiranja, objavljamo naš sestavek.

Govorimo o zemljiski razdelitvi, tipologiji kmečkih domov, tipologiji vaških naselij, o drobljenju zemljiske posesti, preobrazbi naselij v podeželskem prostoru, o sedanjem stanju, razvoju zakonodaje in na koncu naštetejmo kriterije za izbor reprezentantov.

etnologija, vas, kmečka domačija, zemljiska posest, tipologija naselij, zakonodaja

The material represents the outline of the contents of the future Slovene contribution to the publication of the Regional Alpe-Adria (the Alps-the Adriatic) Community, written for the Sub-commission for Historic Centres, its working title being "Historic Centres in Rural Areas". The more detailed components of the text, such as various suggestions, criteria for the choice of objects, definitions of historic centres in rural areas themselves, the presentation of the problems of arrangement of space and of the conservation policy, etc., will be further adjusted and supplemented. But since we feel that individual chapters from this material represent useful aid, support for further studies, and a warning concerning certain aspects of the problematics of rural areas, be it in the process of working on the inventory of the most important heritage (mostly in connection with urban monuments), and more so in the process of the whole social planning, not just the space planning, we decided to publish our text. We deal with cadastral division of land, typology of peasant homes, typology of village settlements, with the division of farms into small pieces of land, with the transformation of settlements in rural areas, with the present-time situation, with the development of legislation, and we finally itemize the criteria used in the choice of representatives.

ethnology, village, farmhouse, land property, typology of settlements, legislature

Uvodoma moramo ponoviti znano dejstvo, da so oblike naselij nasploh, ne samo vaških, določene z naravnimi danostmi, s kulturnimi in etničnimi vplivi. Med naravnimi danostmi moramo upoštevati pri oblikovanju tipa naselja: kvaliteto in površino obdelovalne zemlje, bližino vode, osonenost

in nadmorsko višino. Z razvojem pa so začele vplivati tudi prometne poti, energetski viri in koncentracija surovin. Skratka, če povzamemo: širše razmere določajo gospodarski značaj naselja, ali bolje rečeno: prostori za naselje so bili izbrani v skladu z gospodarskim in proizvodnim načinom kolonistov. Po krajevnih razmerah pa se ravna oblika naselja. Žal ni nikoli doslej pritegnilo dovolj pozornosti dejstvo, da se razširjenost kulturnih vplivov (v tem primeru tudi vaških naselij) ujema z morfološko podobo naše dežele!

Po osnovni gospodarski dejavnosti, po naravi dela, s katerim se ukvarjajo prebivalci, razlikujemo ruralna, urbana in mešana naselja. Ker pa obravnavamo naselja, katerih spomeniške vrednosti so nastale in dosegle vrhunec v fevdalni in kapitalistični dobi, moramo uporabljati kategorije preteklih dob. Tako lahko govorimo o naseljih vaškega, trškega in mestnega značaja.

Večina trgov in mest je nastala v 12. in 13. stoletju tako, da so dotedanjim vasem podelili tržne pravice in jih spremenili v trge, kasneje v mesta, ali pa so ustanovili tržni kraj na novo v bližini starega trgujočega naselja. Prometno ugodna lega je bila za razvoj trga v mesto najpomembnejša. Marsikateri trgi, ki so bili bolj umetno zasnovani, so shirali in danes niso dosti večji od običajnih vasi, medtem ko so druge trge poživile mestne funkcije kapitalistične dobe, ugodna lega ob cesti oziroma železnici, upravna vloga, industrija.

Ker so bila mesta in trgi v dokajnji meri obravnavana že v prvem skupnem poročilu o zgodovinskih središčih, bi se v tej predstavitvi omejili na vasi kot majhna zgodovinska središča v podeželskem prostoru. Zakonodaja (Zakon o naravni in kulturni dediščini, Ur. l. SRS, 1/81) govorí o njih kot o naselbinskih območjih in starih vaških jedrih kot kulturni dediščini ter o vaških naseljih ali delih naselij kot iz nje izluščenih kulturnih spomenikih.

Tako bi lahko definirali majhno zgodovinsko središče v podeželskem prostoru kot vsako strnjeno skupino objektov in naselje, v katerem so razvidne jasne sledi starejše strukture z ohranjenimi ključnimi deli zasnove, stavbnega tkiva in pogledov na naselje. Prevladujoča gospodarska dejavnost mora temeljiti na kmetijstvu ter na nanj navezujoči se obrti, trgovini in prometu. Taka definicija se ujema z definicijo iz prvega poročila o zgodovinskih središčih, ki pravi, da »naj bo upoštevano kot zgodovinsko središče vsako strnjeno naselje ali njegov posamezni del — v katerem so razvidne jasne sledi starejše strukture, neodvisno od cene kvalitete in kvantitete zgradb, kjer se kaže tudi njihova izvirna gospodarska, politična, kulturna, verska in družbena funkcija. Ta definicija ima neposredne posledice na operativni ravni: iz tega namreč izhaja, da se štejejo za zgodovinska središča bodisi stari deli večjih mest kot tudi manjša mesta — vse to z namenom njihovega ugotavljanja — ali popisa; bodisi vaška naselja, kot tista iz prvega obdobja industrializacije; kot takih pa ne pojmujejo izoliranih zgradb ali naravnih in krajinskih kompleksov«. (Delovna skupnost Alpe-Jadran, Podkomisija za zgodovinska središča, Prvo skupno poročilo o zgodovinskih središčih, Ljubljana 1985, str. 50—51.)

Zemljiska razdelitev

Ker je bila kolonizacija rodovitne zemlje vzrok za nastanek naselij, so njihove oblike v tesni povezavi z oblikami zemljiske razdelitve. Kolonizacija

je bila spontana, pa tudi načrtna: tako so bile tudi oblike zemljiške razdelitve zelo različne. Vsekakor pa so določale nastanek oblik naselij v podeželskem prostoru, kot je sistematično prikazano v tabeli:

Tip zemljiške razdelitve:

v celku

na proge

na grude

na delce

Tip naselja:

samotna kmetija

verižno naselje, dolga vas

zaselek, gručasta vas

kompleksna vas

Oblike zemljiške razdelitve so odvisne predvsem od reliefsa, proizvodnega načina in družbenih razmerij. Razlikujemo omenjene tipe zemljiške razdelitve, ki pa le redko nastopajo kot izključne oblike.

Pri razdelitvi **v celku** je celotno zemljišče, ki se razteza v geometrično nepravilni površini in ki pripada enemu kmečkemu gospodarstvu, v enem kosu. Pri razdelitvi **na proge** ima vsaka posest le eno progo, ki se razteza za hišo. Razdelitev **na grude** obstaja pri zemljiški posesti, ki je sestavljena iz manjših parcel v razpršeni legi. Njive so različnih velikosti in tudi nepravilnih oblik. Pri razdelitvi **na delce** je zemljišče razdeljeno na večje število manjših delcev, ki imajo najrazličnejše oblike. Vsak tak delec se znova deli na številne vzporedne jermenaste njive. Vsaka razdelitev na delce ima tudi nerazdeljeno območje, ki ga vsa vaška skupnost upravlja kot skupen pašnik, vrt ali gaj.

Tipologija kmečkih domov

Kmečki dom, najmanjšo samostojno gospodarsko-stanovanjsko celoto sestavljajo stanovanjska in gospodarska poslopja. Ker so bili z določenimi tipi naselij pogosto povezani ustrezni tipi kmečkih domov, ki izpričujejo stalna načela organizacije stanovanjskih hiš in gospodarskih poslopij, je za razumevanje tipologije naselij, nujno potreben tudi prikaz tipologije domov.

Velikost in razporeditev stavb znotraj kmečkega doma sta neposredno povezani z obliko poselitve in sta po zemljiški razdelitvi naslednja stopnja človeškega posega v krajino.

Gručasti dom je skupina samostojno stojecih, večinoma postopoma grajenih stanovanjskih in gospodarskih poslopij, ki v kompoziciji ne kažejo geometričnega reda. Vsekakor pa njihova razporeditev ustreza racionalni organizaciji dela v zaokroženi gospodarski celici. Take domove so postavljali na samotnih kmetijah, v verižnih naseljih, zaselkih in gručastih vaseh.

Geometrično pravilni domovi

V nasprotju s spontano rastjo gručastih vasi, so bili v vaseh, ki so nastale z načrtno kolonizacijo in zemljiško razdelitvijo, domovi načrtovani po načelu geometrične ureditve.

Stegnjeni dom sestavljajo objekti, združeni v eni vrsti. Taki domovi so značilni za ozke obcestne vasi, v katerih je bilo zemljišče razdeljeno na ozke

proge. Na alpskem območju pa so stegnjeni domovi nastali kot zaščita enotne strehe pred slabimi vremenskimi razmerami.

Vrh hlevni dom je zelo pogosten v osrednji Sloveniji: vedno so ga gradili na pobočjih. Pod stanovanjsko etažo ima hlev in klet, ki imata vhod od zunaj.

Vzporedni dom nastopa podobno kot stegnjeni dom v strnjeneh obcestnih vaseh, kjer so bile zemljiške proge toliko široke, da so lahko vzporedno razporedili stanovanjsko hišo in gospodarska poslopja.

Vogalni dom ali **dom na vogel** poznamo v alpskem in panonskem območju. Tam stoji kmečka hiša z gospodarskimi poslopiji pod eno streho, le da sta oba dela sestavljena pravokotno drug na drugega.

Tristrani dom ali **dom v ključu** je načeloma vogalni dom, ki so mu dodali še vzporedno tretje krilo. Ta oblika je omejena na panonsko območje.

Štiristrani dom je najpopolnejša oblika geometrično oblikovanih domov; pozidano ima tudi četrto stran, ki jo prekinja le pokriti vhod z velikimi vratimi. Posebna oblika takšnega doma nastopa le v Beli krajini.

Tipologija vaških naselij

(Kot osnovo imamo pred očmi vas; s tem mislimo poselitveno, ne upravno enoto!)

V času razcveta oziroma vrhunca vasi v 19. stoletju je bila njihova oblika odvisna predvsem od prostorske razporeditve domov, njihove notranje organizacije in medsebojne oddaljenosti. Po številu in razporeditvi domačij, ki oblikujejo naselje, razlikujemo: **samotno kmetijo**, **razloženo naselje** (tu so samotne kmetije povezane s skupno strukturo, vendar je ohranjena individualnost domačij) in **strnjeno naselje** (določa ga skupen omejen notranji prostor).

Vsekakor pa bi moral biti za tipologijo najpomembnejše merilo prostorski koncept vasi. Ker je lahko linearen ali razvejen, načeloma ločujemo predvsem dolge in kompleksne vasi.

Tipi:

Samotna kmetija je skupina objektov, ki v gospodarskem oziru oblikujejo samostojno celoto. **Zaselek** je najmanjša oblika sklenjenega naselja. **Verižno naselje** je prehodna oblika med samotno kmetijo in strnjениm naseljem (tvorijo ga linearne nanizane skupine ločenih domačij). Fara,² ki jo geografija označuje kot cerkveno gručo, obsega poleg cerkve še šolo, večinoma tudi gostilno in trgovino, ki zadovoljujejo potrebe okoliškega kmečkega prebivalstva.

Dolge vasi so nastale izključno z načrtno kolonizacijo ravnine: na ravninah ob mejah dveh kultur, kar je določalo okolje, ali pa na zemljiščih, pripravljenih posebej zanje s krčenjem ali osuševanjem. Po obliki so enoredne ali dvoredne.

Večina **kompleksnih vasi** se je doslej označevala kot **gručaste vasi**. Poleg njih moremo razlikovati še **zvezdaste**, **tržne** in **mrežne** vasi. Vsem omenjenim

vasem, kakorkoli se že razlikujejo druga od druge, je skupen daljši zgodovinski razvoj, viden v tlorisnih naseljih, ki kažejo bolj kompleksno zasnovo od dolgih vasi.

Najstarejše vasi, ki imajo tudi najbolj kompleksne tlorise, so nastale na ostankih poprejšnjih gradbenih kultur, katerih naselitveno tradicijo so vsaj deloma nadaljevale. Arheološka izkopavanja in najdbe dokazujejo, da so isti prostori poseljeni že od neolitika dalje. Slovenci so bili do naselitve pretežno živinorejci in so poseljevali svojemu proizvodnemu načinu ustrezejše višje predele z zaselki in gručastimi vasmi, ki so nastale bodisi s povečanjem zaselkov, fare ali pa so bile že ustavnovljene kot take. Pomembno je poudariti, da je prostorsko oblikovanje gručastih naselij povezano mnogo bolj z oblikovnostjo zemljišča kot z zemljiško razdelitvijo. Z načrtno kolonizacijo, ki so jo izvajali nemški fevdalci in cerkveni veljaki, so nastajale v ravninah dolge vasi, ki naj bi omogočile kmetom kar najbolj enaka posestva in obdelovalne možnosti. Da bi razumeli razprostrjenost oblik poselitve v Sloveniji, je vsekakor treba upoštevati tudi samotne kmetije, ki so nastale kasneje kot zaselki in vasi.

Pri nas prevladujejo majhna vaška naselja. Pred moderno industrializacijo in urbanizacijo so bile vasi s petdesetimi domačijami že redke, s sedemdesetimi do sto domovi pa že kar izjeme (vse to velja za osrednje slovenske pokrajine). Največje vasi so v Prekmurju, na ravnini, razmeroma velike pa so tudi na Krasu.

Drobljenje zemljiške posesti

S koncem mlajše načrtne kolonizacije v 15. stoletju je dobila poljska razdelitev na Slovenskem v glavnem že današnji obseg in podobno. Potem pa je sledilo drobljenje zemljiške posesti; še posebno po zemljiški odvezi v preteklem stoletju so nastajale velike spremembe v lastništvu in so se drobile parcele. Agrarna reforma je po prvi svetovni vojni prispevala k večji razkosanosti poljskih površin, to pa se je po drugi svetovni vojni z nacionalizacijo veleposesti in razdelitvijo zemlje med zemljiške upravičence še nadaljevalo. Deloma je zemlja vseeno ostala v sklenjenem obsegu v zadružnih obratih, kjer je oblikovana v velikih zaokroženih kosih. Podobno zunanjemu podobu kažejo tudi vaška polja, na katerih je bila opravljena komasacija in na katerih je bil vpeljan kooperantski način obdelave.

V bližini večjih urbanih aglomeracij, v zadnjem času pa tudi ob manjših podeželskih naseljih, se širi parcelacija v obliki kvadratnih stavbnih zemljišč, ki je povečini povsem prekrila prvotno strukturo zemljiške razdelitve.¹

Kmetijski prostor je v Sloveniji izredno razdrobljen, tako v zasebni kakor tudi v družbeni lasti. To stanje presegamo edino z različnimi agrarnimi operacijami, od katerih so pri nas najbolj uveljavljene arondacija, komasacija in vedno pogostejša melioracija. Ti posegi omogočajo preurejanje in razvoj kmečkih naselij ter njihovo prostorsko reorganizacijo, po drugi strani pa rušijo podedovano strukturo zemljiške razdelitve.

Preobrazba naselij v podeželskem prostoru

Od 16. stoletja dalje se je vasem z izrazito agrarno funkcijo temeljito spremenjala njihova podoba zaradi deljenja starih hub, fevdalnih, podložniških kmetij. Še dosti večje spremembe je povzročilo nastajajoče kajžarstvo, ki se je na Slovenskem začelo širiti od 15. stoletja dalje. V kapitalistični dobi se je razlika med mestom, trgom in vasjo močno zabrisala: sejmi so bili tudi po vaseh, trgovec se je lahko naselil kjerkoli, obrt in industrija prav tako, zlasti na pripravnjejših, za promet ugodnejših krajih. Nekatere vasi so dobine precej mestnega značaja, ker so postale sedež upravnih uradov, zlasti sedež sodnih in političnih okrajev. Poleg fužinarskih naselij z drobnimi domačijami so doživljala posebno preobrazbo naselja ob velikih cestah: v nekaterih zaselkih so zrasli veliki furmanski domovi s prostranimi hlevi in drobne domačije, ki so se sčasoma preobrazile v sklenjene obcestne vasi. Podobno so se zelo razširila naselja na sedežih župnij in vikariatov. Marsikatera izmed teh starih farnih vasi se jasno deli na tri različne dele: prvotno vaško gruntarsko jedro, mlajši kajžarski del in na gostilniško trgovsko skupino, ki jo tvorijo večja in ne popolna kmečka poslopja. Šola, krajevni urad, žandarmerija in poštna postaja ter trgovina so imele že višjo vlogo v hierarhiji poselitve. Ker so omenjene zgradbe nastale po naročilu oblasti, so dobine tudi tipično obliko, ki jih je ločevala od kmečkih domov. Jasno in glasno lahko rečemo, da so se s širjenjem industrije prvič pojavili objekti, katerih oblika ni bila kontrolirana, s tem pa se je začelo razpadanje podobe vaškega prostora. Z javnimi zgradbami, ki so bile zgrajene pod vplivom funkcionalizma, so to podobo vedno bolj uničevali.

Od začetka 19. stoletja dalje praviloma niso več nastajala povsem kmečka naselja. V tem razdobju so se temeljito preobrazila mnoga stara kmečka naselja zaradi posledic zemljiške obveze, še dosti bolj pa zaradi spremembe v načinu prometa in vse bolj napredujoče industrializacije in razvoja mest.

Vsekakor moramo omeniti, da so gručaste vasi doživljale večjo preobrazbo kot vrstne (polje v sklenjenih progah se je drobilo in razraščalo!).

Razvoj železniškega prometa je imel velikanske posledice za naša naselja: velike ceste so zamrle in večina furmanskih naselij se je prilagodila kmečkemu značaju svoje okolice. Vasi, ki so z železnico dobine povezavo do delovnih mest v industriji, so prve kazale znamenja sprememb v gradbeni strukturi.

Industrializacija podeželja je zajela dotej izrazita kmečka naselja zlasti v bližini železnice, in sicer posebno v zunanjem pasu večjih mest, ter jih oblikovno in vsebinsko popolnoma preobrazila, medtem ko se je večina primestnih vasi popolnoma zlila z mesti.

Poleg naselij v podeželskem prostoru, ki so v stoletjih spremenjala svojo obliko, pa obstaja vrsta majhnih, v zavetju ležečih zaselkov, ki so ostali povsem nespremenjeni od nastanka dalje.

Opozoriti moramo tudi na to, da se je v prvi polovici 19. stoletja že okreplil vpliv mestne arhitekture na kmečke domove. Ti so se zgledovali predvsem po večjih hišah v predmestjih. Po drugi strani pa se je pokrajinska diferenciacija po zemljiški odvezi umikala notranji diferenciaciji na vasi!

Po drugi svetovni vojni je bila dodeljena nacionalizirana zemlja družbenemu sektorju, da bi rekonstruirali kmetijstvo z ustanavljanjem velikih, moderno opremljenih socialističnih proizvodnih enot, ki bodo sposobne organizirati družbene proce dela s postopnim podružbljanjem vse kmečke zemlje. Vendar sta takšna toga ideoološka shema in pretirano vlaganje v industrijo povzročila še večji beg kmečkega prebivalstva v mesta. V petdesetih letih se je začelo ponovno investiranje v kmetijstvo, beg v mesto zaradi razvrednotenja zemlje pa je dobil bolj značaj dnévnih migracijskih tokov, ker se je podeželsko prebivalstvo v novih razmerah vse bolj odločalo za polkmečko gospodarjenje z dodatno zaposlitvijo v bližnjih industrijskih krajih.

Ker smo s policentričnim sistemom razvoja v Sloveniji načrtovali, da bi naj le deset odstotkov zaposlenih bivalo več kot pol ure vožnje od svojih delovnih mest, je bilo logično, da je urbanizacija najmočneje vplivala na vasi, ki so s svojo lego in dostopnostjo lahko prevzele nove naravne ali centralne funkcije in ki so se lahko po teh pričakovanjih gravitacijskim območjem bližnjih večjih središč pridružile.

Krajinska slika kaže postopoma praznjenje odročnejših predelov in zgoščanje v ravninah in dolinah, ob vitalnejših urbanih središčih in prometnicah, kjer se nova zazidava vztrajno vrašča med tradicionalna vaška jedra.

V politični in strokovni zavesti se je izoblikovala predstava o »urbanem kontinuumu«, po kvaliteti opremljenosti in oblikah bivanja izenačenem poselitvenem prostoru, ki naj bi postopoma izbrisal meje in razlike med vasio in mestom. Tako se je že v šestdesetih letih 20. stoletja kriza identitete v prostoru, do tedaj značilna le za povojno anarhično rast mest, razširila tudi na podeželje. Tam so povzročili razvrednotenje kmetijske zemlje in njeni nesmiselno izkorisčanje ter lokacijsko in gradbeno nepremišljeni posegi postopen razkroj njegove tradicionalne kulturne podobe. Omenjeni nepremišljeni posegi so: gradnja na najkvalitetnejši obdelovalni zemlji in na vidnih, dominantnih, krajinsko neprimernih legah; neprimerne nadomeštne gradnje in adaptacije obstoječih objektov, oblikovno neprilagojene nove gradnje (še posebno tiste z novo funkcijo) in naselja sekundarnih bivališč ob obstoječem stavbnem fondu.

Sedanje stanje naselij v podeželskem prostoru

Projekt spontanega razvoja poselitve, imenovan Slovenija 2000, je močno odvisen od vizije družbenogospodarskih usmeritev (pogojev in možnosti). Mnogi so prepričani, da zakonitosti, ki oblikujejo obstoječe omrežje naselij, ni mogoče spremeniti v kratkem času in da bodo obstoječe grajene strukture (naselja, prometna infrastruktura) še dolgo determinanta prihodnjega razvoja. Z uveljavljeno skrbjo za večjo samooskrbovalno sposobnost, ki se ne nazadnje kaže tudi v sprejeti agrarnoekonomski politiki, lahko pričakujemo postopno spremicanje intenzivnosti in smeri tokov prebivalstva, ne pa radikalno novega vzorca poselitve.

Ce gledamo z vidika razvoja urbanizacije na podeželska naselja nasploh in s tem na razmestitev in gibanja prebivalstva na območju SR Slovenije,

ugotavljamo samosvoje, nezaželene težnje z vidika varovanja naravne in kulturne dediščine:

— le kakšnih 300 naselij ima spomeniške vrednosti, od tega so 103 vaška naselja, ki se morajo obvezno upoštevati pri pripravi in oblikovanju dolgoročnih in srednjeročnih planskih aktov kulturnih skupnosti in družbenopolitičnih skupnosti v SRS.

— Postopoma se prazni oziroma stagnira približno 3000 od 6000 slovenskih naselij, kar pomeni približno 50 %.¹⁴

— V SRS obstaja približno 200 naselij vseh stopenj osrednosti, okoli katerih se v večji ali manjši meri spontano koncentrira blizu 60 % vsega prebivalstva.¹⁵

— Za Slovenijo je značilna »razložena koncentracija« na dobrini tretjini predvsem ravninskega (kotlinskega prostora).¹⁶

— Delež kmečkega prebivalstva (kot indikator stopnje urbanizacije) upada še posebno v odmaknjenih območjih; po nekaterih izračunih ga je le še za 2 %.¹⁵

— Leta 1972 je živilo na podeželju še 60 % vseh prebivalcev.

Ugotavljamo, da nam manjkajo prave urbane zgostitve na eni strani in spodbujevalni ukrepi za usmerjanje in doseganje racionalne poselitve v ruralnem prostoru. V začetku osemdesetih let pa se že opozarja na težnjo k večanju migracij v ruralna območja in s tem večanju števila ruralnega neagrarnega prebivalstva.

Večina dosedanjih gradbenih in krajinskooblikovalskih posegov v podeželski prostor, bodisi v obstoječih ruralnih naseljih ali v novih naselitvenih tvorbah, priča o popolni neustreznosti sedanje urbanistične in oblikovalske prakse, tako glede izbire tipa naselij in stavb, preverjanja možnih konfliktov med uporabniki območja kot glede varstva naravnih virov in kulturnih ter naravnih vrednot. Vse povedano je v grobem rečeno rezultat nepoznavanja te problematike, načina življenja v podeželskem naselju in značilnosti krajevnega oblikovanja bivalnega, delovnega in rekreacijskega prostora.

Prikazano problematiko obravnava Dolgoročni plan SR Slovenije za obdobje od leta 1986 do leta 2000 kot eno najpomembnejših, saj pomeni reševanje problemov prostora in varstva okolja eno izmed temeljnih razvojnih usmeritev SR Slovenije v tem obdobju.

Zakonodaja

Do 18. stoletja so na obliko naselij in objektov vplivale kvečjemu zemljiska gospodstva, tedaj pa je prevzela pobudo za razvoj vasi in domov država. Gradbeni predpisi so v splošnem samo s prepovedjo spreminjači nekatere tradicionalne sestavine hiše, obrtniško stavbarstvo v 19. stoletju pa je vnašalo tudi po konceptu nove prvine. Tako so v devetdesetih letih 18. stoletja že izdajali požarne rede posebej za podeželje in posebej za mesta in trge: že z ureditvijo naselja samega so skušali omejiti požare!

V novih stavbnih redih, ki so začeli nastajati po letu 1848, so prihajale do veljave poleg požarnovarnostnih tudi druge potrebe, po varnosti pred po-

plavami in po higieni. Leta 1862 je prešla gradbena uprava v pristojnost občin, leta 1867 pa so deželni zbori dobili pravico izdajati gradbene predpise.

V stari Jugoslaviji so za podeželje obvezljali stari predpisi: banu je bilo naloženo, naj z gradbenimi in sanitarnimi organi poskrbi, da se bodo pripravili tipski projekti vaških hiš za razne krajine glede na tamkajšnje podnebne razmere.

Za slovensko povojo prostorskoplanersko prakso je značilno, da je uvedla za urejanje podeželskih območij le ohlapan dokument urbanističnega reda in da pravo ruralno prostorsko planiranje ni bilo nikoli uvedeno.

Šele konec sedemdesetih let smo na področju družbenega in prostorskega planiranja začeli bolj razmišljati o podeželju, o prostoru in o človeku v njem ter o nujnosti interdisciplinarnega načrtovanja prostora in urejanja naselij. Tedaj smo se začeli zavedati, da podeželje ni več neusahljiv vir delovne sile in da prostor ni več neomejena dobrina. To spoznanje nam nalaga, da poleg reševanja problemov, ki jih vsiljuje urbana koncentracija (poselitev kvalitetne zemlje, onesnaževanje naravnih virov, spontani rekreatijski tokovi...), opuščamo izrazito pasivno in restriktivno obravnavanje podeželja, ki je bilo preveč pod vplivom mesta.

Planiranje razvoja in urejanja vasi pojmujeemo z novo zakonodajo (Zakon o sistemu družbenega planiranja, Ur. l. SRS, 1/1980) kot sestavni del družbenega planiranja, ki celostno obravnava proces družbene, gospodarske in prostorske preobrazbe, posodobitve in razvoja podeželskih naselij ali delov naselij v širšem ruralnem prostoru tako v kvalitetnih kot kvantitetnih pozitivnih premikih bivalnega, delovnega in socialnega vaškega okolja.

Priprava izvedbenih nalog pomeni osnovo za izvajanje dogovorjenih nalog in akcij v kratkoročnem in srednjeročnem obdobju, ki so rezultat usklajenih družbenih ciljev, interesov in možnosti, oblikovanih v procesu kontinuiranega, sočasnega planiranja vseh zainteresiranih subjektov v sklopu celostnega planiranja.

Zakon o urejanju prostora (Ur. l. SRS 18/84) določa pojem urejanja prostora, način vključevanja planiranja v prostoru v sistem enovitega družbenega planiranja in na podlagi tega določa posebne pogoje za urejanje prostora, določa vsebino prostorskih delov planov in postopke za usklajevanje interesov v prostoru.

V zakonu so oblikovani posebni pogoji za urejanje prostora kot konkretni napotki, ki se upoštevajo v celotnem procesu urejanja prostora in se razčlenijo in sankcionirajo v sektorskih zakonih (Zakon o vodah, Ur. l. SRS 38/1981, Zakon o gozdovih, Ur. l. SRS 18/1985, Zakon o kmetijskih zemljiščih Ur. l. SRS 17/1986 itd.). V zakonu je določeno, da se s prostorskimi deli dolgoročnih planov občin podrobnejše usklajujejo različni interesi na območju pomembnejših naselij in na tistih območjih zunaj naselij, na katerih se prepletajo različni interesi, ki jih je treba med seboj dolgoročno uskladiti. (Te sestavine so urbanistične in krajinske zaslove.)

Pri prostorskem delu srednjeročnega družbenega plana občine je posebej določena vsebina, ki se nanaša na sprejemanje odločitev o kompleksni graditvi na območjih, za katera se pripravlja prostorski izvedbeni načrti.

Osnova za urejanje naselij in drugih posegov v prostor (Zakon o urejanju naselij in drugih posegov v prostor, Ur. l. SRS 18/1984) so določbe srednje-ročnega družbenega plana občine, iz katerega prostorski izvedbeni akti črpajo programske rešitve, jih tehnično in oblikovalsko obdelajo in uskladijo z drugimi elementi v prostoru. Zazidalni načrti so predvideni za gradnjo novih naselij ali novih delov naselij, ureditveni načrti za prenovo in sanacijo ter dopolnjeno gradnjo obstoječih naselij ali njihovih delov in za urejanje tistih posegov v prostor, ki nimajo značaja graditve; za načrtovanje infrastrukturnih objektov zunaj naselij so predvideni lokacijski načrti. Kot poseben prostorski izvedbeni akt pa so predvideni prostorski ureditveni pogoji za tista območja občine, ki se ne urejajo na podlagi prostorskih izvedbenih načrtov.

Prenove obstoječega stavbnega fonda, ki se ureja, kot smo že omenili, z ureditvenimi načrti, ne ureja poseben zakon, temveč je obravnavana le v Zakonu o stanovanjskem gospodarstvu (Ur. l. SRS 3/1981). Ker prenova ni zakonsko podrobnejše urejena, se je lotevajo različno od občine do občine. Zadnje čase obstoja vedno več teženj po enotnejšem urejanju te problematike, še posebno pa je pereče financiranje prenovitvenih posegov. Medtem ko je prenova mest: Ljubljane, Maribora, Pirana, Škofje Loke že utečena, se prenova vasi ubada z začetnimi težavami (npr. prenova Koštabone, Žirov, Goč).

Da bo prenova hitreje stekla, nam zagotavlja Dolgoročni družbeni plan SR Slovenije, ki zatrjuje, da bomo to dejavnost postopoma uveljavili kot redno dejavnost v stanovanjskem gospodarstvu, v katero bo namensko vložena približno četrtnina sredstev za stanovanjsko investicijsko dejavnost.

Kriteriji za izbiro primerov

Ohranjenost celotne zasnove, ožjega območja in širšega vplivnega območja naselja v neokrnjeni obliki, še posebno pa ohranjenost:

- tlorisne zasnove,
- arheoloških slojev,
- razmerij med pozidanimi in nepozidanimi prostori,
- stavbnega tkiva v celoti (ki ima vsaj lastnosti stavbne dediščine): tj. višine objektov, stavbnih gmot, gabaritov, oblik strešin; razmerja med stavbnimi odprtinami in polnimi stenami, barvami in slogovnimi poudarki,
- pogledov na spomenik (silhuete spomenika iz različnih smeri, petih fasad, robov naselbinske celote itd.).

Primeri

(Stevilo in vsebina izbranih primerov bo kasneje izbrana po dogovoru)

OPOMBE

1. Gabrijelčič, Peter, Urejanje in varstvo kulturne krajine, Ljubljana 1985, str. 264—265.

2. Durjava, Matjaž, Načela oblikovanja slovenskih kmečkih naselij in ljudske arhitektуре, Maribor 1986, str. 13.

3. Karlovšek-Debelak, Mihevc, Repič-Vogelnik, Razvoj in urejanje vasi na Slovenskem I, Urbanistični inštitut SRS, Ljubljana 1980, str. 462.

4. Prav tam, str. 462.

5. Po podatkih Zavoda SRS za družbeno planiranje: 2 % je zgolj kmečkega prebivalstva, medtem ko so ostali, ki se ukvarjajo s kmetijstvom, polkmetje!

LITERATURA

Dolgoročni plan SR Slovenije za obdobje od leta 1986 do leta 2000, Zavod SR Slovenije za družbeno planiranje, Ur. l. SRS 1/1986.

Durjava, Matjaž, Načela oblikovanja slovenskih kmečkih naselij in ljudske arhitekture, Maribor 1986.

Gabrijelčič, Peter, Urejanje in varstvo kulturne krajine, Ljubljana 1985.

Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, Zgodovina agrarnih panog I, Agrarno gospodarstvo, Ljubljana 1970.

Ilešič, Svetozar, Sistemi poljske razdelitve na Slovenskem, Ljubljana 1950.

Karlovšek-Debelak, Mihevc, Repič-Vogelnik, Razvoj in urejanje vasi na Slovenskem I, Urbanistični inštitut SRS, Ljubljana 1980.

Koželj, Zvezda: Tipologija slovenskega ljudskega stavbarstva, rokopis, gradivo za katalog »Tradicionalna arhitektura in stavbarstvo Jugoslavije«.

Melik, Anton, Slovenija I, Geografski oris, Ljubljana 1963.

Naravna in kulturna dediščina ter njeno varovanje, Analiza, Republiški komite za kulturo, Ljubljana 1986.

Narodopisje Slovencev I, Ljubljana 1944.

VRT VSEH SVETIH — PLEČNIKOVE ŽALE V LJUBLJANI

Mojca Arh

ALL SAINTS' GARDENS —
PLEČNIK'S ŽALE

POVZETEK

Ta svojevrstni kompleks poslednjega slovesa na osrednjem ljubljanskem pokopališču je že 50 let po svojem nastanku svojevrstni konservatorski problem. V zadnjih letih smo morali na objektih opraviti obsežna konservatorska dela, ki so sanirala škodo, nastalo med drugim tudi zaradi vegetacije, tako bistvene sestavine celotnega arhitekturnega kompleksa. Mnogo problemov je povzročilo tudi usklajevanje okolja novozgrajene cerkve poleg tega kompleksa in ohranitve integritete in identitete Plečnikovih Žal. Žale svoje prvotne funkcije od leta 1979 ne opravljajo več, zato smo se dogovorili, da je treba financiranje objektov urediti kot za vse druge javne spomenike, ki imajo zgolj kulturno, pričevalno funkcijo. Domnevamo, da razmišljanje o ponovni uporabi Žal ob pogrebih na vzdrževanje objektov ne more bistveno vplivati.

This unique complex of the last parting at the central Ljubljana cemetery represents only 50 years since its formation a peculiar conservational problem. During the recent years, extensive conservational works had to be carried out on the object in order to remove the damage caused among other things by the vegetation which is an essential component part of the entire architectural complex. The adjustment of the newly built church surroundings with the previous complex also presented numerous problems, as well as the preservation of the integrity and identity of Plečnik's Žale. Žale no longer perform their original function since 1979. It was therefore agreed that the financing of these buildings should be settled in the same manner as that of any other public monuments which have a merely cultural, witness-bearing function. We presume that the maintenance of the objects cannot be essentially influenced by the recent consideration on the possibility of resuming the original function of Žale for funeral purposes.

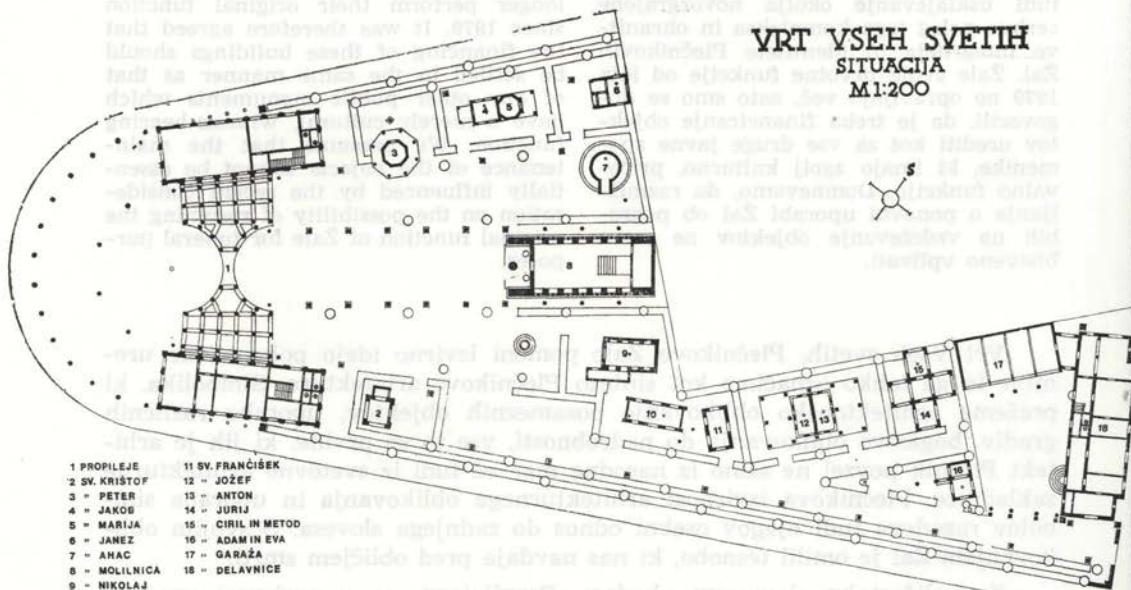
Vrt Vseh svetih, Plečnikove Žale pomeni izvirno idejo pokopališke ureditve in ga lahko označimo kot sintezo Plečnikove arhitekture. Simbolika, ki prežema arhitektonsko oblikovanje posameznih objektov, uporaba različnih gradiv, bogastvo oblikovanja do nadrobnosti, vse to so prvini, ki jih je arhitekt Plečnik povzel ne samo iz narodne marveč tudi iz svetovne arhitekturne zakladnice. Plečnikova izvirnost arhitekturnega oblikovanja in uporaba simbolov razodeva tudi njegov osebni odnos do zadnjega slovesa. S svojim oblikovanjem Žal je omilil tesnobo, ki nas navdaja pred obličjem smrti.

Za veličastnim slovesnim vhodom, Propilejami, so v parkovni ureditvi v določenem redu razporejene mrljiške veže. V arhitekturnem oblikovanju posameznih objektov razločimo zgodovinski razvoj stilne arhitekture s

Sl. 63. Propileje pred obnovo. Vidni so različni barvni odtenki na popravljenih stebrih
Fig. 63 — Propylaeum before restoration.
Various colour shades can be seen on the repaired columns

VRT VSEH SVETIH SITUACIJA M 1:200

1 PROPILEJE	11 SV. FRANCIŠEK
2 SV. KRIŠTOF	12 — JÓZEF
3 " PETER	13 — ANTON
4 " JAKOB	14 — JURIJ
5 " MARIJA	15 — CIRIL IN METOD
6 " JANEZ	16 — ADAM IN EVA
7 " AHAC	17 — GARAŽA
8 " MOLILNICA	18 — DELAVNICE
9 " NIKOLAJ	
10 " ANDREJ	

PO ORIGINALU IZDELAL: LRZSVNKD

Sl. 64 — Tloris celote — risba

Fig. 64 — a) Groundplan of the whole — a drawing

členi, ki so značilni zlasti za objekte, namenjene obredom, pogrebu, veličastju. Središče tvori kapela-molilnica s svojim preddverjem. Vsi parkovno urejeni prostori z vegetacijo, s svetilkami, klopmi, z znamenji med vežicami so načrtovani in izpričujejo skladnost arhitekture in urbanistične ureditve celote. Tudi vse stavbno pohištvo in detajli zunanjščine in notranjščine so skrbno oblikovani do nadrobnosti.

Plečnikove Žale izpričujejo arhitektovo bogato poznavanje zgodovinskega razvoja arhitekture, izvirnosti in osebni način obravnavanja arhitekturne problematike pri projektiranju pokopališke ureditve.

Občinski komite za družbene dejavnosti Ljubljana Bežigrad je na predlog Ljubljanskega regionalnega zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine dne 7. 10. 1986 že drugič izdal odločbo o začasni razglasitvi Plečnikovih Žal za kulturni in zgodovinski spomenik.

Glede na zakonske in upravne postopke je rok odločbe o začasni razglasitvi potekel dne 7. 10. 1987. leta.

Navajamo njene glavne točke:

I. Plečnikove Žale razglašamo začasno za kulturni in zgodovinski spomenik, ker so v svojih izvirnostih in v arhitekturni kakovostni rešitvi med najinteresantnejšimi pokopališkimi ureditvami v evropski arhitekturi.

II. Stavni deli Plečnikovih Žal so:

Celno poslopje s portikusom in pripadajočimi prostori, molilnico, 14 kapel, dežavnica, garaže.

Poleg arhitekturnih objektov sestavljajo notranji odprt prostor Plečnikovih Žal vsak, na posamezno arhitekturno in celotno notranjo ureditev navezujoč se člen (stebri, svetilke) ter pripadajoča zunanja, kakor tudi notranja oprema posameznih arhitektur in prvotna vegetacija.

III. Imetnik oziroma imetnik pravice upravljanja spomenika, ki se predлага za začasno raglasitev je:

K. o.	Vl. št.	St. parcele	Kultura	Izmera	Imetnik	Imetnik pravice upravljanja
Bežigrad	1168	1375	Park	483	SLP	Pogrebni zavod
Bežigrad		1373	Park	353		oz. Komunalno
Bežigrad		1370/1	Zgradbe	1425		podjetje Ljub-
Bežigrad		1370/1	Dvorишče	6060		ljana, TOZD
Bežigrad		1371/1	Park	1126		Žale
		1372	Park	810		

Za arhitekturni spomenik velja varstveni režim, ki določa varovanje celotnega območja Plečnikovih Žal z vsemi arhitekturnimi objekti, notranjo in zunanjo opremo ter pripadajočo prvotno vegetacijsko ureditvijo.

Varstveni režim prepoveduje:

— vsa vzdrževalna dela in vsako adaptacijo brez strokovnega mnenja Ljubljanskega regionalnega zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine,

— za vsako preureditev neposredne okolice Plečnikovih Žal mora podati soglasje Ljubljanski regionalni zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine.

Pravice in odgovornosti imetnika spomenika so opredeljene v Uradnem listu SRS, št. 1/81 (člen 31, 32 in 36).

Sl. 65. Propileje pred obnovo. Vidni so različni barvni odtenki na po-pravljenih stebrih

Fig. 65 — Propylaeum before restoration. Various colour shades can be seen on the repaired columns

Strokovne naloge v zvezi z varstvom spomenika opravlja pooblaščena strokovna organizacija — Ljubljanski regionalni zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine.

Osnovne razvojne usmeritve in funkcija spomenika so kulturno turistične in arhitekturne, za dokončno namensko rabo spomenika pa bo potrebno izdelati podrobni program obnove in ureditve ter dokončno opredeliti funkcijo in namen objekta v družbenopolitični skupnosti Ljubljane.

Plečnikove Žale od nastanka do danes

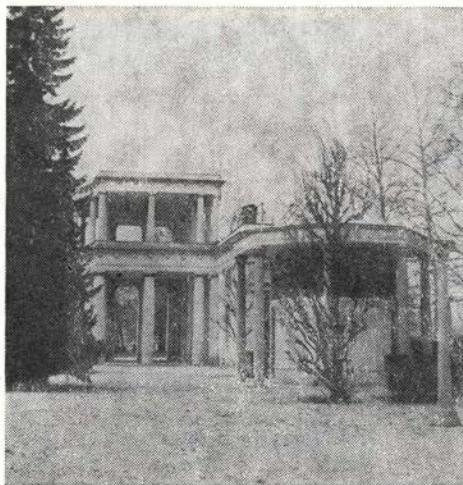
Plečnikove Žale, Vrt vseh svetih, so bile kot fragment arhitektovega velikopoteznega načrta za ureditev Svetokriškega okraja zgrajene v letih 1938—1940. Z ureditvijo Žal pa se je arhitekt Jože Plečnik od načrtovanja v letu 1937 ukvarjal pravzaprav do konca svojega arhitekturnega snovanja. Tako je leta 1956 izdelal variantne predloge za preselitev Navja, načrt za monumentalno vojaško pokopališče pa je izpopolnil z velikim mavzolejem in vrsto stavb ob pokopališkem zidu. Uresničenje Plečnikove zamisli so v prvi

vrsti ovirale težave z zemljiščem. Večina zemljišča, predvidenega za ureditev Žal, je pripadala zasebni vrtnariji. Zato se je moral Plečnik omejiti le na majhen kos zemljišča, kjer je lahko postavil samo vhodni portal, Propileje, z mrliskimi vežicami. Za postavitev župne cerkve, ki jo je predvidel v tem sklopu, pa ni bilo mogoče dobiti zemljišča.

Plečnikove Žale so svojo namembnost in funkcijo ohranile vse do leta 1978.

Po vojni se je razvoj pokopališča nadaljeval po spremenjenih izhodiščih. Površina zahodno od sedanjega pokopališča do vključno opredeljene Gramozne Jame je bila v generalnem planu urbanističnega razvoja mesta Ljubljane leta 1966 določena kot rezervat za širitev pokopališča. Leta 1967 je bil tudi izdelan zazidalni načrt za podrobnejšo ureditev pokopališča. Predvideval je nadaljnje širjenje pokopališča v etapah in lokacijo glavnih objektov. Že ta dokument je predvideval selitev osrednjega dela proti severu, na lokacijo ob upepeljevalnici. Pokopališka zakonodaja in nove razvojne usmeritve so narekovale graditev upepeljevalnice leta 1978 in selitev pokopališke dejavnosti s Plečnikovih Žal. Leta 1979 so bile Plečnikove Žale opuščene in njihovo vlogo je nadomestil nov poslovilni objekt. Takšno odločitev so tedaj narekovali tudi sanitarni in funkcionalni razlogi. S tem, da se pogrebi zdaj začenjajo na drugi strani celotnega pokopališča, je spremenjen tudi osnovni koncept ureditve pokopališča, saj mu Plečnikove Žale niso več vhodni del.

Leta so minevala in Plečnikove Žale so samevale. Razen stanovalcev v upravni zgradbi Propilej, garažah in delavnikih prostorih, uslužbencev Komunalnega podjetja, TOZD Žale, obiskovalcev ni bilo. Komunalno podjetje, TOZD Žale je sicer opravljalo nujna vzdrževalna dela, a le v mejah skromnih

Sl. 66. Kapela Sv. Ahac
Fig. 66 — St. Ahac's chapel

Sl. 67. Kapela Sv. Janez in tumulus — kapela Sv. Ahaca
Fig. 67 — Chapel of St. John and tumulus — the chapel of St. Ahac

Sl. 68. Molilnica
Fig. 68 — Oratory

Sl. 69. Znamenje kot del zunane ureditve kompleksa

Fig. 69 — Wayside shrine as a part of the external arrangement of the complex

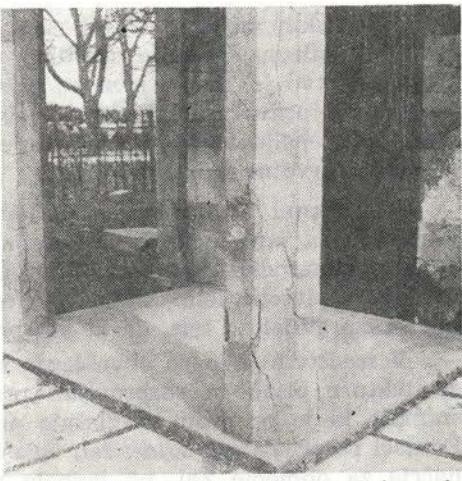
Sl. 70. Vodnjak z manjkajočim odtoknim delom

Fig. 70 — Fountain with the missing outflow

Sl. 71. Premočna razraslost popenjalk na kapeli Sv. Marija

Fig. 71 — Too many creepers on the chapel of St. Mary

Sl. 72. Vidne močne poškodbe stebrov in manjkajoča kljuka na vrath — kapela Sv. Marija

Fig. 72 — Badly damaged pillars and the missing door-knob — St. Mary's chapel

Sl. 73. Popolna zaraslost Sv. Marija in Sv. Jakob

Fig. 73 — St. Mary's and St. Jacob's completely covered with creepers

amortizacijskih sredstev. Začeli smo opažati kraje kljuk in žlebov in druge vrste vandalizma (razbite svetilke), pa tudi vreme in letni časi so storili svoje. Dejstvo je, da se javnost, pristojne in strokovne službe ter strokovni krogi niso pravočasno (torej že ob načrtovanju razširitve pokopališča in gradnje upepeljevalnice) dovolj zavedali, kakšna bo usoda Plečnikovih Žal po izgubi prvotne namembnosti.

K večjemu zanimanju za usodo Plečnikovih Žal so gotovo prispevala intenzivnejša strokovna raziskovanja arhitekturnega opusa in priprave ter velika mednarodna razstava del Jožeta Plečnika. Ugotavljamo pa lahko, da se je v skoraj desetih letih, odkar so Plečnikove Žale izgubile prvotno vlogo, bolj malo razpravljalo o tem, da bi jim prvotno namembnost vrnili.

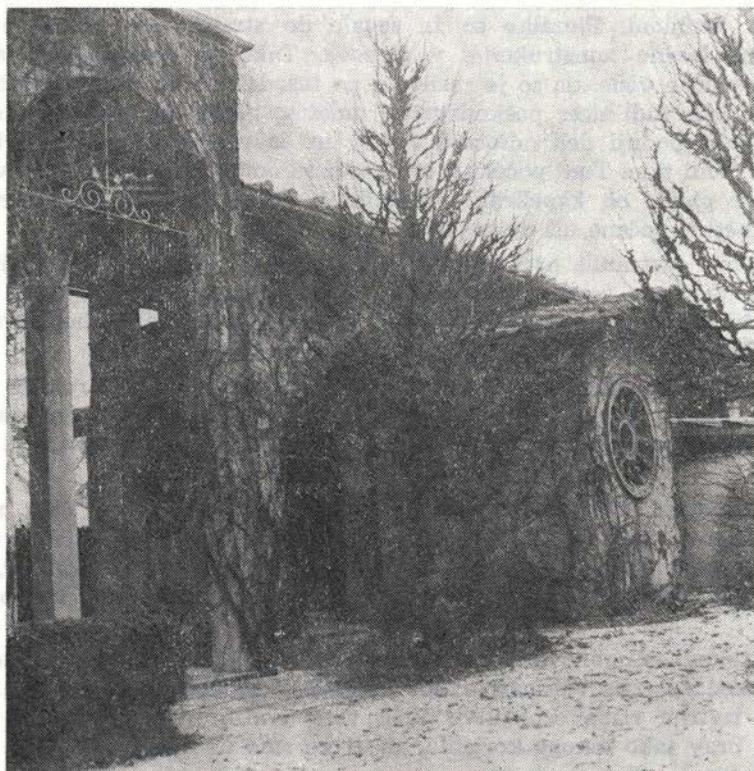
V sredstvih javnega obveščanja so strokovnjaki in poznavalci Plečnikove arhitekture pisali in razpravljal predvsem o propadanju spomenika in o sramoti, ki jo po svetu razglašajo nekateri tuji strokovnjaki za arhitekturo. Domači razpravljavci so se, žal, oglasili prepozno, že po sprejetju zazidalnega načrta za območje Žal, po javnem natečaju in javni predstavitvi in izbiri prvonagrajenega načrta za gradnjo cerkve — po posegu v integrireto Plečnikovih Žal.

Pobudo za učinkovitejše varovanje arhitekturne dediščine Jožeta Plečnika pa je dala Skupščina mesta Ljubljane leta 1982, ko je sprejela usmeritev, naj se objekti Plečnikovih Žal namenijo za kulturne dejavnosti. Restavratorski center Slovenije je z najemno pogodbo, ki jo je sklenil s komunalnim podjetjem Ljubljana, prevzel del delavnic (v njihovih prostorih so se klesale figure Robbovega vodnjaka) in severni del Propilej. Arhitekturni muzej pa naj bi s Plečnikovim skladom uredil stalno razstavo Plečnikovih najbolj reprezentativnih del v osrednji kapeli (ta namreč ni nikdar imela funkcije molilnice), mrljiske vežice pa naj bi bile same po sebi in s primernimi dopolnitvami (dokumentiranim gradivom iz Plečnikove zapuščine) muzejski eksponat.

Seveda je tako odločitev narekovala v prvi vrsti skrb, da kompleks ne bi propadal. Z začasnimi rešitvami in s kompleksno obnovo skušamo najti dokončno odločitev za namembnost in funkcionalnost posameznih objektov.

Učinkovitejše varovanje arhitekturne dediščine Jožeta Plečnika se je začelo z obnovo memorialnega kompleksa Navje. Ustanovljen je bil odbor za obnovo Navje, ki ga je vodil takratni predsednik Mestnega komiteja za urbanizem in varstvo okolja mgr. d.i.a. Vladimir Mušič, sedanji podpredsednik Skupščine mesta Ljubljane. Uspešna obnovitvena akcija je bila omogočena s finančnimi sredstvi v okviru družbenega dogovora, katerega podpisniki so bili mesto Ljubljana, ljubljanske občine, Kulturna skupnost Slovenije, Ljubljanska kulturna skupnost in Komunalna skupnost ljubljanskih občin. Ob koncu obnovitve Navja je postajala še bolj pereča sanacija in obnova Plečnikovih Žal. Da bi omogočili sistematično obnovo, je bil pripravljen tudi nov družbeni dogovor za obnovo Plečnikovih Žal. Generalni program obnovitvenih del sta januarja 1985 pripravila Restavratorski center Slovenije in Ljubljanski regionalni zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine.

Udeleženci tega dogovora naj bi bile vse ljubljanske občine, mesto Ljubljana, Ljubljanska kulturna skupnost, Komunalna skupnost ljubljanskih občin in Komunalno podjetje, TOZD Žale. Družbeni dogovor sicer še ni podpisan, vendar pa so se zbirala sredstva že v letih 1985, 1986 in 1987, leta 1986 pa se je tudi že začela obnova.

Sl. 74. Popolna zaraslost kapele Sv. Anton in Sv. Jurij
Fig. 74 — St. Anthony's and St. George's chapel, completely covered with creepers

Po vzorcu odbora za obnovo Navja je bila sestavljena skupina strokovnih sodelavcev, ki so strokovno delovali, usklajevali in vodili obnovitvena dela na kompleksu Plečnikovih Zal (arh. Vlasto Kopač — sodelavec arhitekta Plečnika pri izdelavi načrtov za Vrt vseh svetih; mgr. dipl. ing. arh. Vladimir Mušič — podpredsednik Skupščine mesta Ljubljane; Franci Bostič — samostojni svetovalec Komiteja za družbenе dejavnosti SO Ljubljana Bežigrad; pristojna konservatorja Ljubljanskega regionalnega zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine — dipl. ing. arh. Staša Blažič-Gjura in dipl. umetn. zgod. Mojca Arh). S strokovnimi nasveti je pri obnovi sodeloval tudi dipl. ing. arh. France Vardjan — predstavnik Restavratorskega centra Slovenije.

Obnovitvena dela

Ob dejanski obnovi so se porajale strokovne dileme, kako vzpostaviti prvotno stanje in kakšen naj bo videz obnovljenega. Najprej smo odstranili odvečno vegetacijo in se lotili popravila streh in fasad. Prekomerna in nekontrolirana razrast plezalk, ki so sicer sestavnji del ureditve, je zakrivala in škodila arhitekturi, zlasti okrasnim prvinam, rustikalni fasadi in drugim

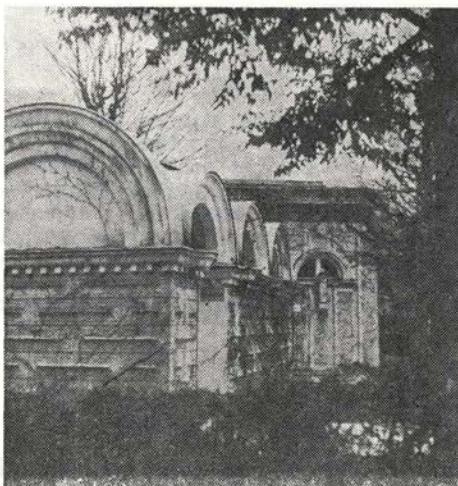
likovnim detajlom. Plezalke so že segale do strehe, pod betonske krovne plošče, na leseno konstrukcijo, v žlebove. Tako so onemogočale normalni odtok meteorne vode, da se je razlivala po fasadah in jih močno poškodovala. Veliko je bilo tudi sicer poškodovanih ometov, betonskih polic in plošč. Ker so manjkali spodnji deli odtočnih žlebov in bakrene police na odprtinah, je zamakalo tudi tam. Tudi počeni robni venci so omogočali, da je voda vdirala v zid. Talne plošče ob kapelicah, robnikih in druge podobne površine so bile na več mestih počene ali dvignjene.

Ko smo odstranili prekomerno vegetacijo, se je celota nekaterim zdela osiromašena. Toda zaradi rasti zelenja je zunanjega ureditev izgubila prvotno zasnovno in obliko, ki so jo obiskovalci v teku let že pozabili. Obnovitvena dela so zanesljivo vrnila izgled prvotne zunanjosti ureditev.

Ko je bilo to opravljeno se je šele jasno pokazalo, kako nujno je obnoviti zidove in fasade. Zdaj se nam je zastavljalo vprašanje, kakšen material uporabiti in kako ga nabaviti, da bi mogli ustrezeno opraviti potrebna zidarska dela.

Zgodovinski arhiv Ljubljana hrani gradbeni dnevnik iz časa nastanka Žal. Tam smo razbrali, da je Plečnik mnogokrat način gradnje in material določal ob delu. Zato smo morali večkrat z vzorci na podjetje Mineral, da smo tam izbrali material, ki je s svojo strukturo, kakovostjo in barvo najbolj ustreza.

K strokovnosti obnovitvenih del je mnogo prispeval ing. arh. Vlasto Kopač, ki je nekoč že izrisoval načrte kot Plečnikov sodelavec. Ohranjena je tudi njegova izvirna risba ozelenitve Vrta vseh svetih iz leta 1938, ki nam je pri delu prav tako mnogo koristila, zlasti ko smo ugotovljali prvotne meje in

Sl. 75. Manjkajoče odtočne cevi — kapela sv. Andrej

Fig. 75 — The missing outflow pipes — St. Andrew's chapel

Sl. 76. Močno poškodovane okenske police in poškodbu ometa posledica tipalk popejalke

Fig. 76 — Badly damaged window shelves and plaster, caused by the creeper's tentacles

način omejitve Plečnikovih Žal. S pomočjo vse te arhivske dokumentacije smo si tudi prizadevali za integrirato kompleksa v razmerju do zunanje ureditve na novo zgrajene cerkve Vseh svetih. A o tem pozneje.

Druge strokovne dileme so se zopet porajale pri obnovi vhodnega dela — Propilej. V začetku je bila predvidena le delna obnova strehe, vendar je bilo med delom ugotovljeno, da je strešna kritina preveč dotrajana in da je treba streho temeljito obnoviti. Ob finančni pomoči predvidenih podpisnikov sporazuma za obnovo Žal je bilo dogovorjeno, naj se v letu 1987 dela opravijo v celoti. Originalna barva in omet Propilej sta bila spet posebno zahtevna naloga. V šestdesetih letih je bil pod vodstvom ing. arh. Toneta Bitenca objekt slikarsko obnovljen in to deloma z apneno malto in tudi že s sintetičnimi barvami. Izvirno pa so bile Propileje pobarvane z marmorinom, ki je skozi belino vrhnjega sloja odseval svetleče odtenke marmornih zrnec v ometu. Če bi hoteli doseči izvirnost fasad, bi morali obnoviti ves omet, tudi tiste dele, ki niso bili poškodovani. Ker za to ni bilo možnosti, smo sklenili, da objekt obnovimo le slikarsko, torej s premazom akril silikona na način, ki smo ga zelo uspešno uporabili pri obnovi Navja.

Restavriranje figure Jezusa in Marije

Figura na vrhu Propilej je delo akad. kiparja Borisa Kalina. Podstavek, ki na njem stoji figura, je z Marijinega znamenja na Levstikovem trgu. Znamenje je Plečnik namreč pred gradnjo Žal obnavljal skupno z ureditvijo vsega trga in je odvečni podstavek ponovno uporabil.

Restavratorska dela je opravil akad. kip. spec. Peter Mali. Povzemamo njegovo poročilo:

*Figura je izdelana v armiranem betonu tako, da sta s hrbiti spojeni v celoto, iz katere izstopajo roke in glavi. Na temenu figur je montirana konica strelovoda, saj sta figuri najvišji točki in zato izpostavljeni strelam. Beton je zaradi vlage, dežja in mraza izgubil zaščitno plast cementa. Ker je bila železna armatura blizu površine, je začela rjaveti. Rja povečuje volumen in razriva betonsko maso. Cela skulptura je polna lastnih razpok, kjer pa je armatura blizu površine, pa je beton odpadel v večjih kosih. Posebno občutljivi deli so roke, prsti na nogah in zaključki draperije. Na rokah je odpadlo več prstov, počil pa je tudi spoj na obraznem delu Kristusa tako, da so ga restavroratorji Restavratorskega centra Slovenije iz preventivnih vzrokov odstranili. Skulptura je bila že restavrirana, saj se še vidijo deli domodelacije, vendar je v večjem delu odpadla. Na uničeni površini so se že naselili mikroorganizmi — alge in mahovi.

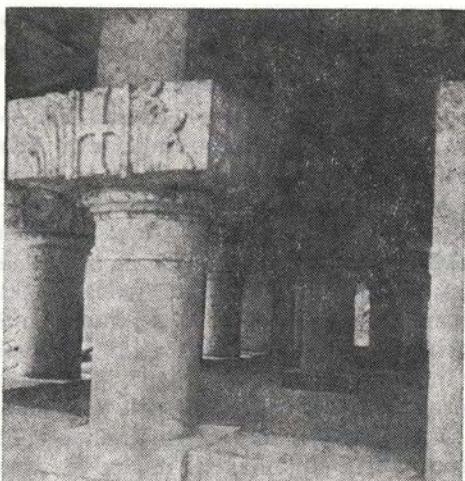
Podstavek figure je v boljšem stanju, vendar je površina zasigana in črna.

Postopek restavriranja:

1. Ciščenje površine: Najprej smo celo površino mehansko in kemično očistili, pri tem pa smo odstranili alge in mahove, razrahljane dele betona in rjo na armaturi.

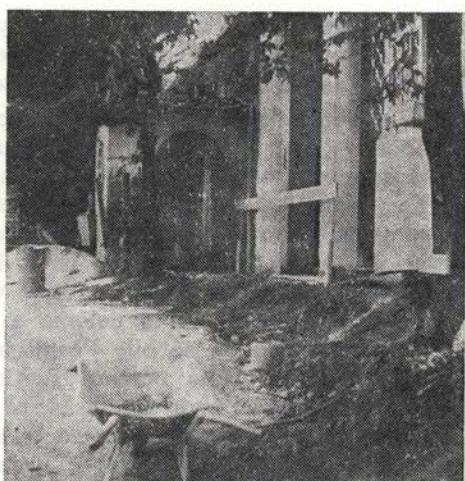
2. Utrjevanje: Celov površino smo utrdili z akrilno emulzijo, votle dele pa smo injektrirali z zmesjo epoxi smole — Donipox XL 411. Armaturno ploščo smo očistili z antikorozivnim sredstvom in jo nato premazali z epoxidno smolo.

3. Domodelacija in kitanje površine: Manjkajoče dele (prsti, draperija) smo modelirali z gosto zmesjo malte (mivka, cement, akrilna emulzija), armatura ali betonska podlaga pa je bila premazana z epoxijem. Lesne razpokane pa smo premazali z redko cementno malto. Obrazni del Kristusa smo zlepili z epoxidno smolo, spoj pa zakitali s cementno malto. V času dela so bile zelo visoke temperature in je pihal topel veter, ki je hitro sušil malto. Zato je bilo zelo pomembno vlaženje

Sl. 77. Bogastvo oblikovanja arhitekturnih členov — kapela Sv. Cirila in Metoda ter kapela Sv. Jurija

Fig. 77 — Richly shaped architectural members — SS. Cyril and Method's chapel, St. George's chapel

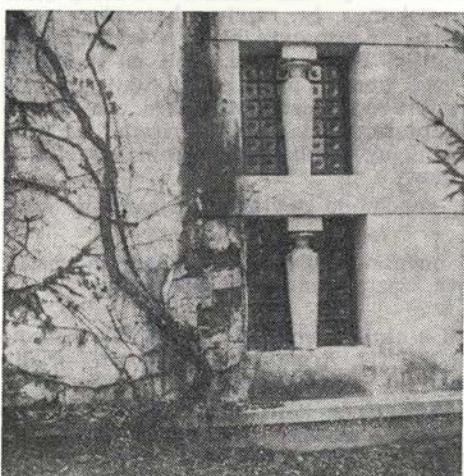
Sl. 78. dela zunanjje ureditve cerkve, ki so pred sanacijo le-teh posegala že v varovano območje

Fig. 78 Works carried out outside the church, which before the sanation interfered with the protected area

površine in zaščita površine s PVC folijo. Ko se je domodelacija posušila, smo vso površino prebrusili in ponovno utrdili z akrilno emulzijo.

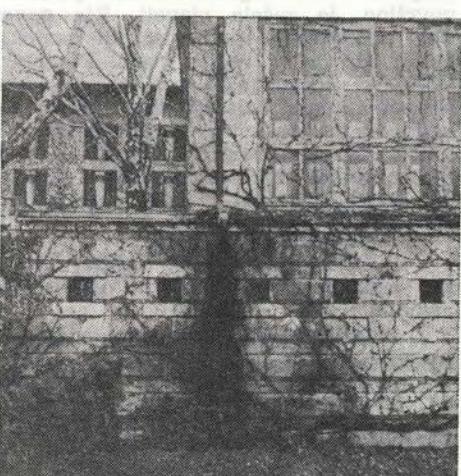
4. Hidrofobna zaščita: Za boljšo odpornost skulpture proti meteornim vplivom smo celo skulpturo premazali s silikonskim impregnatorjem. V impregnator smo dodali še biocid zoper mikroorganizme.

Ker obstaja velika verjetnost, da so še mesta, kjer je armatura tuk pod površino, vendar se to sedaj ne vidi, bo potrebno zaradi možnih poškodb misliti v bodočnosti na izdelavo kopije v bolj odpornem materialu kot je cement.«

Sl. 79. Molilnica — poškodbe

Fig. 79 — Oratory — damages

Sl. 80. Sv. Nikolaj — poškodbe

Fig. 80 — St. Nicholas' — damages

Povzetek opravljenega dela

Leto 1986: Odstranitev razraščenih plezalk na vseh objektih, čiščenje meteorne kanalizacijske mreže (s peskolovi in ponikalnicami), zamenjava dotrajanih peskolovov in obnova ponikalnic, zidarsko popravilo poškodovanih strebrov, polic, okvirjev, obnova dimnikov, ureditev vseh navpičnih odtokov tako, da so kolena bakrena, odtoki v kanalizacijo pa iz plastike, obnova poškodovanih delov bakrene kritine in namestitev novih obrob okenskih polic.

Leto 1987: Ciščenje kamnitih delov fasade in njihova zaščita, namestitev novih oblog iz bakra, nov fasadni oplesk, obnova zunanje osvetlitve Propilej, povezava strelovodne napeljave, sanacija zgornje strešne kritine ter konzervacije kipa Angela smrti.

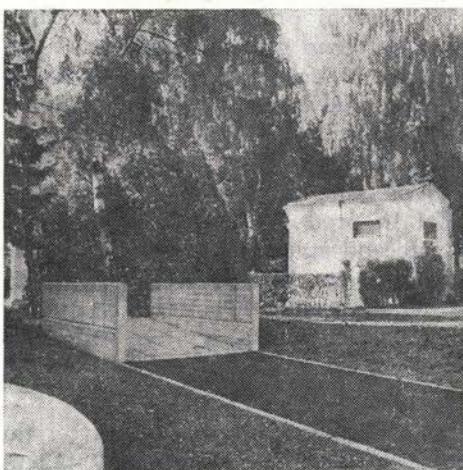
Zidarska dela pri obnovi je izvajalo Zidarstvo Herceg-Zalar. Skupina že leta sodeluje z Ljubljanskim regionalnim zavodom za varstvo naravne in kulturne dediščine in ima mnogo izkušenj.

Kleparska dela na objektu Propilej je izvedla organizacija GIVO. Krovska dela na strehi je izvedla organizacija Izolirka — TOZD Tectum. Namestitev odra je opravilo Gradbeno podjetje Bežigrad. Barvanje fasad Propilej je izvedlo Pleškarstvo Lisec Milan. Ureditev elektronapeljave zunanje razsvetljave Propilej je izvedlo elektropodjetje »Havliček« — Popit Marjan.

Poleg strokovnega in gradbenega nadzora pri izvajanjtu obnovitvenih del, ki ga je izvajal krog strokovnih članov v smislu odbora za obnovo del, je bil koordinator za vsa obnovitvena dela tudi Franci Bostič, samostojni svetovalec Komiteja za družbene dejavnosti SO Ljubljana Bežigrad.

Plečnikove Žale in nova cerkev Vseh svetih

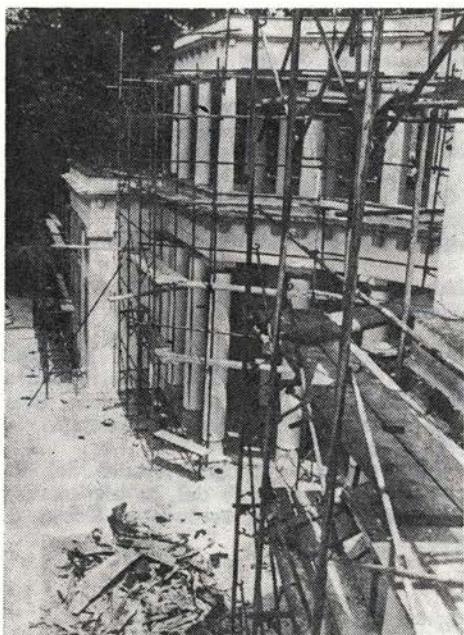
Gradnja cerkve že v začetku ni vključevala izredno pomembne sestavine, načrta zunanje ureditve, čeprav bi bilo zaradi neposredne bližine Plečnikovih Žal to nujno. Ljubljanski regionalni zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine je na to pomanjkljivost opozoril tudi pristojni občinski organ že dovolj zgodaj. Toda šele marca 1986 je od investitorja prejel vlogo za strokovno

Sl. 81. Betonske ograje ob vhodih
Fig. 81 — Concrete fences flanking the entrances

Sl. 82. Delavniki prostori in nova cerkev Vseh svetih z zvonikom
Fig. 82 — Workshop and the new All Saints' church with the belfry

Sl. 83. Obnova Propilej
Fig. 83 — Restoration of the Propylaeum

Sl. 84. Figura Jezusa pred obnovitvenimi deli
Fig. 84 — Figure of Jesus before restoration

mnenje k načrtu zunanje ureditve cerkve in za mnenje k rušitvi prizidka bivše hladilnice v območju Plečnikovih Žal. Priloženi načrt ureditve cerkve ni seznanjal s predvideno zunanjim ureditvijo, kot se to pri projektu zahteva (grafika, tehnični opis, tekstualni opis). Shematični prikaz zunanje ureditve je bil sicer razviden, bil pa je zarisan na neustrezno grafično podlogo. V tej ni bilo obstoječih elementov, situacija objektov v načrtu ni ustrezala stanju v naravi. Načrt zunanje ureditve je poleg tega predvideval sedem prehodov k cerkvi iz Plečnikovih Žal. Zavod je zavzel odklonilno stališče do omenjenega načrta in zaradi nastale problematike sklical razširjen zunanji strokovni svet LRZVNKD (maj 1986), ki je podal strokovno mnenje: »Načelno se prehodi med varovanim območjem Plečnikovih Žal in pred prostorom nove cerkve odklanjajo; če pa so neizbežni glede na zatečeno stanje (potrjena lokacijska dokumentacija in projekt z gradbenim dovoljenjem, vendar brez potrjenega načrta zunanje ureditve) Zavod predlaga, da se uredita dve vrzeli v meji v širini en meter levo in desno na vsaki strani tumulusa. Ti dve vrzeli ne predstavljata prehodov ampak le povezavo. Vsa obstoječa vegetacija se hrani.

Ob nadaljevanjih del pri gradnji cerkve je Zavod spremembe na terenu zapisoval tudi v gradbeni dnevnik in znova opozarjal na dogovore. V takem smislu je pri izvajalcih posredoval tudi načrtovalec nove cerkve dr. Fedja Košir. Tudi inšpekcijske službe so posredovale, ko so preverile zakoličbo in stanje. Vse to je spremenilo krožni del ob kapeli sv. Jožefa v ravno zaključen

del in povzročilo, da so opustili že dva narejena prehoda. Vseeno pa sta bili odstranjeni prvotna nivojska razlika terena in živa meja. Koliko dopisovanj, dogovorov, urgenc in odločitev je bilo treba, da je pristojna spomeniška služba hkrati s sanacijskimi in obnovitvenimi deli na kompleksu Plečnikovih Žal zagotovila tudi identiteto tega kompleksa, ki pa je, če pogledamo dejansko stanje, vseeno prizadeta. Zelo težko je bilo dokazati, da si ne prizadevamo za neko nasilno bariero med Plečnikovimi Žalami in okolico, marveč, da si prizadevamo le za integriteto Plečnikove stvaritve. Zunanja ureditev nove cerkve Vseh svetih z odstranitvijo prizidka k bivšim garažnim prostorom in ozelenitev zunanjega območja cerkve po načrtu ing. arh. Strgarja še niso končana. Tako bo neposredna soseščina Plečnikovih Žal vendarle rezultat ne povsem zadovoljivih kompromisov.

Ob enem nas skrbi redno vzdrževanje kompleksa. Dokončno tega problema ni moč rešiti ne v okviru pristojnosti službe za varstvo naravne in kulturne dediščine in ne zgolj z Zakonom o naravnih in kulturnih dediščinah.

Den u Ptuju je zgoden razvojno-raziskovalni del v najširšem kulturnem okvirju in vsej Evropi. Tudi v tem so možnosti načrtovanega muzejskega izložbenega prostora nekončne. Vendar pa je potreben sistem, ki ne bo vodil do prekomernih posledic na predmete in na njihovo smislovno vrednost.

PROBLEMI KONZERVACIJE I RESTAURACIJE DELOVA NAORUŽANJA IZ POKRAJINSKOG MUZEJA U PTUJU

Erdelji Jožef

PROBLEMS CONCERNING THE CONSERVATION AND RESTORATION OF ARMS AND ARMOUR FROM THE COLLECTION IN THE PROVINCIAL MUSEUM AT PTUJ

POVZETEK

Obravnavamo vredno in lepo zbirko orožja, ker ob tem vidimo vso širino problematike. Govorimo o mikroklimi, ki je obdajala predmete, o možnostih, kako bi to mikroklimo regulirali, govorimo nato o korodativnih procesih, o načinu konzervacije in restavraciji. Predmete smo kemijsko, elektrokemijsko in mehansko čistili, pasivirali površino s kemijsko vezanim zaščitnim slojem. Restavrirali smo manjkajoče dele, kjer so funkcionalno potrebni, iz originalnega materiala, sicer pa s sintetičnimi smolami.

We deal with the valuable and beautiful collection of arms and armour since it gives us the opportunity to visualize the entire extent of the problem. We speak of the microclimate which surrounded the objects, about the possibilities to regulate this microclimate, about corroding processes, the manner of conservation and restoration. The objects were cleaned chemically, electrochemically, and mechanically, the surface was made passive by means of a chemically bound protective layer. We restored the missing parts, with original material when they were functionally necessary, and with synthetic resins when they were not.

Tema našeg razmatranja biće veoma vredna i lepa zbirka oružja, delova naoružanja, šлемova i oklopa, Pokrajinskog muzeja u Ptiju, jer upravo pomenuta zbirka daje veoma široke mogućnosti za sagledavanje problematike iz više aspekta. Zbirka egzistira kao deo stalne postavke, a smeštena je u viteškoj dvorani Ptujskog grada. Kako bi se dobila što adekvatnija ambientarnost predmeti su izloženi u slobodnom prostoru. Međutim već sama činjenica da su predmeti na slobodnom (izloženi u sali) nagoveštava izvesne probleme iz aspekta zaštite.

Treba istaći da je potreba za zaštitu metalnih predmeta koja je izložena u Ptujskom gradu (viteška dvorana) bila evidentna. Veliki broj predmeta je u znatnoj meri podlegao jakom i agresivnom korodativnom procesu. U prvom mahu je izgledalo da izvodjenje konzervatorsko-reustauratorskih intervencija biće u granicama uobičajenih postupaka. Radi postizanja što adekvatnije metodologije tretmana izvršena je konzervatorska obrada nekoliko uzornih predmeta, koji su zatim vraćeni na izložbu. Na žalost, a i na ne malo zaprepašćenje, na konzerviranim predmetima za nepunu godinu dana ponovo su

se javili produkti korozije u vidu crvenkasto-smedjih nasлага. Medutim, predmeti koji su takodje bili podvrgnuti istom tretmanu ali nisu bili izloženi nego su to vreme proveli u depoima ili radionici nisu podlegli ponovnoj koroziji. Ova činjenica nas je navela da razmislimo o uslovima izlaganja t. j. o mikroklimi koja je prisutna u viteškoj dvorani Ptujskog grada.

Do sada su nam naravno poznate činjenice i uslovi koji uglavnom utiču na nastajanje i razvoj korozije kod metalnih predmeta, medutim u dosadašnjoj praksi nisam bio u situaciji da ovako direktno pratim uticaj neodgovarajuće mikroklime na predmete od metala.

Uslovi izlaganja

Najveći deo zbirke oružja smeštena je i izložena na Ptujskom gradu u viteškoj dvorani, koja je veličine ukupno 1700 m^3 prostora. Dvorana ima 3 vrata, 9 komada prozora (dvokrilnih). U dvorani tada nije postojala mogućnost zagrevanja.

Primećeno je da predmeti naročito korodiraju pored zidova, a da korozija zahvata isturene površine. Korozija je dakle lokalnog karaktera, zahvata manje i veće površine. Postavljanjem odgovarajućih termo-higrometara vršeno je praćenje oscilacija temperature i relativne vlažnosti u dvorani. Već nakon nekoliko meseci rezultati merenja jasno su ukazali na veoma veliku i oscilirajuću relativnu vlagu. U izvesnim periodama relativna vlažnost se kretala između 90—100 %. Ako tome dodamo da se i temperatura mogla relativno naglo menjati šta je pogodovala kondenzaciji vodene pare iz vazduha (Tačka rose — rosište: Temperatura na kojoj napon pare dostiže vrednost napona zasićene pare, tako da se presićena para kondenzuje), imamo glavne elemente za stvaranje korozije na površinama metala.

U tom razdoblju preduzete su izvesne mere za saniranje suviše visoke relativne vlage, postavljeni su sanduci sa relativno jeftinim absorberom (kreč, živo apno CaO). Razmišljalo se i o sistemu opreme sa silika-gel-om, medutim zbog velike zapremine prostora za izlaganje od toga se odustalo.

U osnovi, kako je došlo do tako enormne velike relativne vlage u viteškoj dvorani verovatno postoji niz razloga; dvorana tehnički nije bila dovoljno izolovana, zagrevanja nije bilo, položaj objekta t. j. same dvorane, sve je to uticalo na stvaranje nepovoljne mikroklimе. Kada uz sve to znamo da relativna vlažnost u biti uvek zavisi od temperature, možemo prepostaviti sa kakvim oscilacijama smo morali računati.

Korozija

Nekoliko reči o koroziji, mehanizmu zbivanja prilikom korozije o vrsti korozije, kako bismo mogli što adekvatnije prići problemu zaštite.

Osnovna karakteristika korozije metala je da počinje na površini metala odakle se brže ili sporije širi u dubinu metala pri čemu dolazi do promene sastava metala i njegovih svojstava. Pri koroziji metali prelaze u jedinjenja

koji se najčešće nalaze u prirodi, proces korozije je proces suprotan dobijanju metala iz ruda.

Prema mehanizmu zbivanja korozija metala se deli na:

- hemijsku i
- elektrohemiju koroziju.

Hemijska korozija: Pritom na metal deluju različiti hemijski agensi.

Elektrohemija korozija: Mogućnosti pojave elektrohemije korozije su velike. U zavisnosti od sredine u kojoj se odigrava, razlikuju se više vrsta elektrohemije korozije metala.

1. Korozija u elektrolitima, 2. Podzemna korozija, 3. Atmosferska korozija, 4. Elektro korozija, 5. Kontaktna korozija, 6. Naponska korozija, 7. Biokorozija.

Prema karakteru razaranja korozije metala se uglavnom deli na: ravnomernu, lokalnu, selektivnu i medjukristalnu.

Da se ne udaljimo od glavne teme, samo nekoliko reči o korodativnim procesima koji su značajni u našem slučaju. Jedan od vidova elektrohemije korozije je i atmosferska korozija. Bez obzira što u našem slučaju govorimo o predmetima koji su u zatvorenom prostoru, po načinu delovanja njih ugrožava korozija koja se može svesti na atmosfersku koroziju. Inače je ovaj vid korozije i najrasprostranjeniji nastaje pod dejstvom vlage nastale kondenzacijom vodene pare.

Atmosferska korozija se javlja kao jedan oblik elektrohemije korozije, a razlikuje se od drugih o tome što se proces korozije odigrava ispod tankog sloja elektrolita na površini metala; pri adsorpciji vlage, kondenzaciji vodene pare obrazuje se na površini metala tanak sloj elektrolita.

Ovaj tanak sloj elektrolita (vlaga) ne predstavlja veliku prepreku za difuziju kiseonika do površine metala, zbog čega postoje vrlo povoljni uslovi za razvoj korozije sa utroškom kiseonika, koja se u atmosferi najčešće i odigrava.

Apsorbacijom kiselih gasova: ugljendioksida, sumpordioksida i drugih gasova vlaga na površini metala postaje kisela, što može usloviti i koroziju sa izdvajanjem vodonika.

Brzina ove korozije zavisi od uslova (stepena čistoće, vlažnosti i temperaturu vazduha) pod kojima se nalaze metalni predmeti.

U zavisnosti od uslova u kojima se odvija razlikuju se tri vida atmosferske korozije:

I. **Mokra atmosferska korozija** — nastaje pri obrazovanju vidljivog sloja vlage na površini metala pri stoprocentnoj vlažnosti vazduha.

II. **Vlažna atmosferska korozija** — nastaje pod nevidljivim slojem vlage koja se obrazuje pri kondenzovanju vodene pare iz vazduha vlažnosti manje od sto procenata.

III. **Suva atmosferska korozija** — odigrava se u suvom vazduhu kada na površini metala nije moguća kondenzacija vodene pare.

Nas u ovom slučaju interesuje II. Vlažna atmosferska korozija, kada nevidljivi sloj vlage se obrazuje na površini metala pri kapilarnoj kondenzaciji vodene pare iz vlažnog vazduha pri temperaturi ispod tačke rose. Vodena para se kondenuje u sitnim kapilarima, uskim prskotinama i malim udubljenjima hrapave površine. Nevidljivi sloj vlage može nastati i usled adsorpcione kondenzacije vodene pare. Adsorpciona kondenzacija može preći u hemijsku kondenzaciju ukoliko metal reaguje sa vodom ili daje kristalohidrate. U prisustvu ovih hidrata vodena para se kondenuje lakše čak i iz vazduha manje vlažnosti. Pri izvesnim vrednostima relativne vlažnosti vazduha (kritične vlažnosti) brzina atmosferske korozije naglo poraste; počev od ovih vrednosti kritične vlažnosti korozije metala pod stvorenim opnom vlage se odigrava intenzivnije.

U jednoj tabeli daćemo kritičnu vlažnost vazduha u odnosu na gvoždje.

Metal.	Stanje površine	Kritična vlažnost %
Gvoždje	Čista površina gvoždja u čistom vazduhu	—100
	Čista metalna površina u atmosferi vazduha + 0,01 % SO ₂	70
	Pretходно je metal malo korodirao u vodi	65
	Pretходно je metal korodirao u 3 % rastvoru natrijumhlorida	65

Izučavanje uslova obrazovanja sloja vlage na površini metala je za zaštitu od korozije od osnovnog značaja, pošto u odsustvo vlage pri normalnim uslovima praktično ne dolazi do korozije. Na brzinu i dejstvo korozije mogu značajno da utiču osim vlažnosti vazduha razne supstance kao npr. sumpordioksid (SO₂) već i u količini od 0,01 %, zatim razni produkti korozije u prvom redu zbog hidroskopnosti.

Uzimajući u obzir mogućnosti i uslove za stvaranje korozije, vidimo da u spomenutoj viteškoj dvorani upravo su se idealno složili komponente za obrazovanje akutne korozije na metalnim predmetima.

Konzervacija

Predmeti velike kulturno-istorijske vrednosti iziskivali su što hitniji konzervatorski tretman. Prilikom pristupa rada i odabira metodologije valjalo se odlučiti kojem pravcu dati prednost iz konzervatorskog, a i muzeološkog aspekta.

U brojnim muzejima koji raspolažu sa zbirkama oružja, delova naoružanja, oklopa i šлемova, konzervatorske metode nisu uvek jedinstvene. Dok kod jednih, prilikom čišćenja korodativnih površina koriste isključivo mehaničke metode, drugi vrše samo površinsko čišćenje i konzervaciju, a treći vrše detaljno čišćenje predmeta, površine snabdevanju hemijskim putem vezanim pasivnim površinama i tek nakon toga vrše konzervaciju.

Iskustvo nam kazuje da mehaničko čišćenje metalnih površina pomoći raznih metalnih četki i drugih sredstava može da bude opasno, a ukoliko je potrebno u više navrata primeniti može doći do znatnog oštećenja predmeta.

Delimično čišćenje površine ne može da nas zadovolji jer pri tom produkti korozije ostaju na predmetu koji pre ili kasnije u brojnim slučajevima redovno pokreće aktivnu koroziju.

U dogovoru sa kolegama, a naročito sa rukovodiocem zbirke Pokrajinskog muzeja u Ptiju nastojali smo da predmete koje treba zaštiti podvrgnemo tretmanu kompletne obrade: — čišćenje (hemijskim, elektrohemiskim i mehaničkim putem); — pasiviranje (snabdevanje površina metala sa hemijski vezanom zaštitom); — konzervacija (zaštitna pomoć premaza od sintetične konzervanse); — restauracija (prema potrebi i mogućnostima izvesti restauratorske zahvate).

M e t o d o l o g i j a t r e t m a n a

a) Rasklapanje

Predmeti koji su tretirani, manje su izradjeni od nekoliko vrsta materijala (metal, drvo, koža, kost itd.), a često sastavljeni od više delova. Da bi pojedine materijale adekvatno mogli tretirati, potrebno je predmete veoma pažljivo rastaviti na delove. Pri ovom poslu treba obazrivo raditi, sa puno pažnje i invencije, a stalno imati na umu da iste predmete nakon čišćenja, konzervacije i restauracije moramo ponovo sastaviti.

Na ovom mestu moram istaći važnost stručno-tehničke dokumentacije. Treba registrovati stanje predmeta pre tretmana, stepen ugroženosti, sačiniti konstrukcione i detaljne crteže, beleške o poziciji pojedinih delova (zbog tačnosti sastavljanja), prema mogućnosti foto dokumentaciju, kao i detaljan opis celokupnog tretmana.

Prilikom rasklapanja predmeta moramo raspolagati sa odgovarajućom opremom — alatima, kako bi spojeve u moguće što manjoj meri oštetili.

b) Obezmašćivanje

U svrhu zaštite predmeti su ranijih godina snabdeveni sa raznim prevlakama od voska, parafina, ulja, vazelina. Predmete je potrebno obezmastiti, a to je učinjeno pomoću potapanja u benzин.

c) Čišćenje

Kada govorim o čišćenju, izložiću samo čišćenje metalnih delova, odnosno odstranjivanje produkta korozije sa površina predmeta od gvožđa.

1. tretman sa 2 % vodenog rastvora DBS-paste (dodecilbenzol sulfonat), potapanje predmeta na 2 časa. Ovaj tretman primenjujemo radi što boljeg kvašenja metalne površine (DBS smanjuje površinski napon na granici dodira metal — reagens).

2. čišćenje hemikalijama; razlaganje smedje obojenih nasлага produkata korozije vršili smo 25 % rastvorom sumporne kiseline (H_2SO_4) uz dodatak organskog inhibitora tiokarbamida (tiourea CH_4N_2S) 0,5—1 % na ukupnu količinu kiseline. Predmete i delove od gvožđa smo uranjali u kiselinu na

6—10 časova. Potom su predmeti pod tekućom vodom ispirani i sa sintetičnim četkama čišćeni. Kod tanjih naslaga i lokalne korozije redovno je bilo dovoljan jedan tretman, dok je kod drastičnijih naslaga tretman ponovljen.

3. čišćenje pomoću elektrolitičke redukcije; često, kod otpornijih naslaga, čišćenje sa sumpornom kiselinom dopunjavali smo i elektrolitičkim postupkom. Razlog za to ima više. Prilikom elektrolitičke redukcije na katodi odvaja se značajna količina vodonika, koja i mehanički pomaže odvajjanju naslaga koja je korozijom stvorena, a ujedno se produkti korozije redukuju. Veoma je bitno i to da se ovim postupkom upotrebljena kiselina veoma dobro neutrališe. Elektrolitička redukcija traje 4—8 časova sa sledećim režimom: elektrolit 5 % rastvor natrijevog hidroksida (NaOH), anoda gvozdeni lim, napon struje oko 4 V, jačina (gustina struje 1—2 Amp/dcm²). Nakon redukcije predmeti se četkaju u tekućoj vodi sintetičnim četkama, a u slučaju potrebe, iz dubljih kratera na površini metala, mehaničkim putem odstranjujemo redukovane naslage produkata korozije.

Treba napomenuti, u pojedinim slučajevima kada je naslaga produkata korozije veoma otporna, postupak čišćenja kompletno moramo više puta ponoviti. Strogo moramo voditi računa o tome da zadnja faza uvek bude elektrolitički tretman i ispiranje. Kada su delovi predmeta od gvožđa očišćeni do zadovoljavajućeg stepena, dobro ih isperemo u tekućoj, a zatim u destilovanoj vodi.

d) Zaštita prevlaka — pasiviranje

Sledeća faza je stvaranje neorganske zaštitne prevlake na površini gvožđa kao jedan vid »pasivne« zaštite od korozije. Od brojnih neorganskih, a hemijski vezanih zaštitnih prevlaka odabrali smo fosfatnu prevlaku.

Osnovni zadatak reagensa-sredstva je da u hemijskoj reakciji sa metalom formira na površini nerastvoran proizvod reakcije, jednoličan i što manje porozan, koji čvrsto prijanja uz metal. Dodaci osnovnom reagensu da ubrzaju i regulišu reakciju ili da je usmere u željenom pravcu. To su sredstva za kvašenje, katalizatori, aktivatori, oksidacione materije i sl. Reagens mora biti sposoban da u roku od nekoliko minuta završi formiranje zaštitne prevlake željenog kvaliteta i debljine.

Hemijski postupci tz. »hladno fosfatiranje« sa vodenim rastvorima u principu se izvode potapanjem, prskanjem ili premazivanjem. Za pasiviranje gvozdenih površina upotrebljen je reagens sledećeg sastava: 6 delova 30 % orto fosforne kiseline (H_3PO_4), tome se dodaje 1 deo 20 % rastvor natrijevog nitrata (NaNO_3), a na ukupnu količinu 2 % normal butilalkohola (butanol $\text{CH}_3 - \text{CH}_2 + \text{CH}_2 - \text{CH}_2\text{OH}$). Navedeni reagens je upotrebljen na sobnoj temperaturi, a način tretmana je ovisio od veličine predmeta, uronjavanjem ili premazivanjem. Nakon nekoliko minuta (5—10) na gvozdenim površinama obrazuje se tanak sloj fosfatne zaštitne prevlake koji po svom estetskom izgledu zadovoljava muzeološke kriterijume.

e) Sušenje

Nakon pasiviranja, prvobitno sušenje vršimo na sobnoj temperaturi, a nakon 4—5 časova predmete temeljno sušimo u sušarama na 100—120 C.

f) Konzervacija

U ovom slučaju pod konzervacijom podrazumevamo nanošenje sredstvo za površinsku zaštitu metala od korozije. Kod izbora premaza, pored ostalih već uobičajenih uslova koje moraju ispunjavati materijali za površinsku zaštitu muzejskog metala, vodili smo računa o sledećem:

- da materijal bude na bazi sintetičkih smola;
- da se dobro rastvara u organskim rastvaračima;
- da je transparentan, nakon sušenja gladak i kompaktan;
- da ne daje visoki sjaj;
- da se može nanositi u vidu premaza četkom.

Smatrali smo najpogodnijom sintetičnu smolu na bazi poliakrilata, BEDACRYL 122 X. Po hemijskom sastavu je polibutilmekrilat rastvoren u benzolhomologu ili drugim organskim rastvaračima (ksilol, toluol). Ova supstanca je već niz godina u upotrebi i daje sasvim zadovoljavajuće rezultate u zaštiti metalnih predmeta.

Tretman: Predmeti su zagrevani do 35—40°C, zatim pomoću četke nanošen je sloj Bedacryl-a 122 X koji je razredjen pomoću ksilola. Sušenje na vazduhu — na sobnoj temperaturi. Potrebno je obratiti pažnju na radnu higijenu.

g) Restauracija

Posebno želim istaći problematiku sastavljanja delova oružja, šлемova i oklopa. Kako je veliki broj tih eksponata bio spojen raznim zakivkama u stalno fiksiranom ili delimično pokretnom stanju, njihovo ponovno sastavljanje iziskuje priličan trud i pažnju. Naročitu poteškoću stvara nedostatak odgovarajućih ukrasnih zakivki od gvožđja ili mesinga, tako da se u pojedinim slučajevima mora iznaći adekvatna zamena ili simulacija istih.

Kod restauracije u celini zauzet je stav, da u slučajevima gde je u pitanje konstrukcionalna čvrstina predmeta dopunu vršimo adekvatnim materijalom (gvožđje, mesing itd.), a ukoliko se radi o elementima rekonstrukcije ili dopune to vršimo sintetičkim materijalima (poliesterske smole, epoksidne smole uz dodatak punila i pigmenata).

h) Oprema

Smatram potrebnim ukazati na izvesne probleme oko osiguranja opreme za rad. Zbog dimenzija predmeta koji značajno variraju (mačevi, cevi pušaka, šlemovi, delovi oklopa itd.) moramo obezbediti pogodne posude za rad sa hemikalijama. Kada govorimo o potapanju predmeta uvek se prepostavlja da je cela površina prekrivena sa izvesnom hemikalijom. Za izvodjenje elektroličke redukcije takodje moramo imati odgovarajuću opremu (bazene ili posude, elektrode itd.). Veoma je važno da raspolažemo sa odgovarajućom sušarom kako bi mogli izvršiti temeljno sušenje metala pre nanošenja supstance za zaštitu površine. Za tu svrhu izradjena je specijalna sušara dimenzije $200 \times 60 \times 50$ cm.

Sa dobro kompletiranim alatom i raznim pomagalima bezbedno možemo rastavljati i nakon konzervatorskog tretmana sastavljati predmete od metala,

medjutim bez toga veoma je rizično i započeti rad jer postoji mogućnost da predmetima više štetimo nego pomažemo.

Na ovom mestu želim istaći, da pre početka svake intervencije obavezno treba izraditi plan tretmana. Razmotriti sve aspekte i pojedinosti, izvršiti konsultaciju sa rukovaocem zbirke, ukazati na pretpostavljene rezultate i konačan izgled predmeta, osigurati potrebne hemikalije, materijale i opremu, izraditi tehničku dokumentaciju, a tek nakon toga započeti sa intervencijom.

OPOMBA

Prispevek je nezнатно skrajšano eno od predavanj, ki sta jih februarja 1987 organizirala Kulturni dom Ivan Cankar iz Ljubljane in Pokrajinski muzej Ptuj ob razstavi »Zakladi, pričevanja Ptuja in Ormoža«.

tačnosti nevsej je umetnosti ni včasih dovolj za razumevanje njenega značaja. Vendar pa je včasih dovolj, da se načrti in opisi gradov in gradov, ki so jih zgradili, ne bodo več vredni. Tako je bil načrt gradov včasih dovolj za razumevanje njenega značaja, vendar pa je včasih dovolj, da se načrti in opisi gradov in gradov, ki so jih zgradili, ne bodo več vredni.

PRIČEVANJE ROMANSKEGA GRADU GAMBERKA O STANOVANJSKI KULTURI

Gorazd Makarovič

THE TESTIMONY OF THE ROMANESQUE CASTLE OF GAMBERK ABOUT THE RESIDENTIAL CULTURE OF ITS TIME

An outline of the Romanesque knight's residential conditions at the castle of Gamberk, based on reconstructions and remaining traces. The castle had three dwelling rooms, a lavatory and auxiliary rooms. The dwelling rooms had wooden floors and smoothly plastered walls. They were poorly heated by means of two fireplaces and smoke channels in the partition wall. The rooms were multipurposed: they used to cook there, eat, work, and sleep there. The common "bedrooms" were large wall niches, two small niches were used as furniture together with some wooden equipment. There was less than 9 square meters of average dwelling surface per inhabitant. The rooms were dim or quite dark. Water was supplied from the spring beneath the hill. The used up water and faeces were thrown to the feet of the building. The consequence of this was lots of vermin.

POVZETEK

Oris romanskih viteških stanovanjskih razmer na gradu Gamberku na podlagi rekonstrukcije in sledov. Na gradu so bili trije bivalni prostori, stranišče in pomožni prostori. V bivalnih prostorih so bili leseni podi in gladko ometane stene. Bili so slabo ogrevani z dvema kaminskima ognjiščema in z dimnimi kanali v predelni steni. Prostori so bili mnogonamembni; v njih so kuhalni, jedli, delali in spali. Skupni spalni prostori so bili velike zidne niše, za pohištvo sta rabili majhni zidni niši in še nekaj lesene opreme. Na prebivalca je prišlo manj kot 9 m^2 povprečne bivalne površine. V prostorih je vladal svetl ali gost mrak. Z vodo so se preskrbovali iz studenčnega vodnjaka pod grajskim gričem. Porabljena voda in fekalije so padali k stavbnemu vznožju; posledica tega je bil številjen mrčes.

1. Grad Gamberk

Grad Gamberk v hribih nad Izlakami je večkrat omenjen v strokovni literaturi. Ivan Komelj ga je uvrstil med stolpaste gradove in navedel najstarejšo znano omembo gradu iz leta 1248 (Komelj, Gradovi, str. 18). Marijan Zadnikar našteva Gamberk med romanskimi gradovi stolpastega tipa (Zadnikar, Umetnost, str. XLII). Ivan Stopar prepričljivo tipološko označuje Gamberk kot visoko utrjeno hišo in objavlja tloris (Stopar, Razvoj, str. 82, 83). Janko Orožen je objavil oris zgodovine gradu in njegovih lastnikov po pisanih virih, ljudsko izročilo o gradu in eno Valvasorjevo upodobitev; v njem orisuje zagorske koseze, ki so sodili h gamberški gospoščini; navaja podatke iz refor-

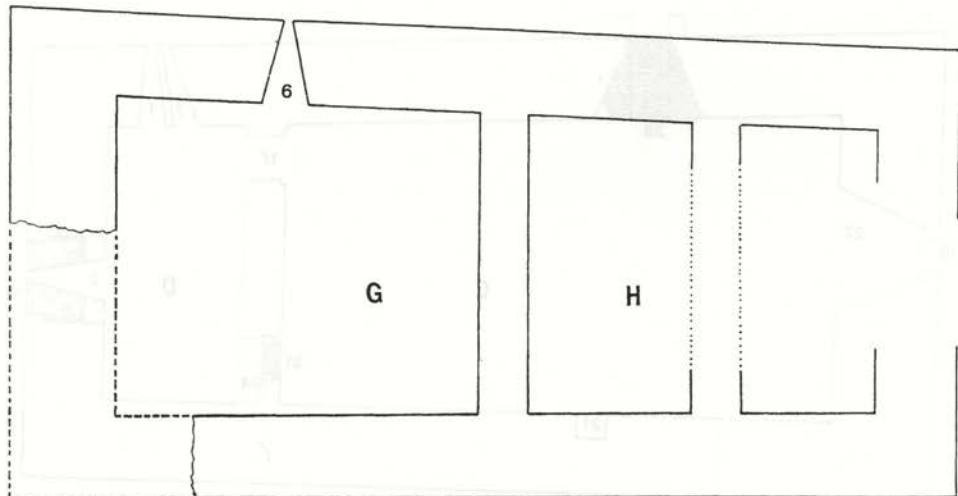
miranega gamberškega urbarja iz leta 1571 in povzema dajatve gamberški gospoščini od konca 15. stoletja do konca fevdalne dobe (Orožen, Zgodovina, str. 14—16, 23—43). Majda Smole našteva pisane vire o gradu in gospoščini ter objavlja tloris gradu iz mape franciscejskega katastra (Smole, Graščine, str. 149—151). Ivan Stopar označuje Gamberk kot vzorec grajskega tipa visoke utrjene hiše; opozarja na napačna prezgodnja datiranja; opisuje ostanke stavbe in opozarja na pomožno funkcijo spodnjih in bivalno funkcijo zgornjih prostorov; poudarja, da je naš najlepši primerek visoke nečlenjene plemiške hiše; ugotavlja, da je ostali del gradu recenten; objavlja eno Valvasorjevo upodobitev in dve današnji fotografiji Gamberka (Stopar, Gradovi, str. 173—175).

Gamberk je bil domači grad rodbine Galle (v listinah imenovane tudi Gallo, Gal, Gallenberg). Najstarejša omemba člana te rodbine pri nas sodi šele v letu 1154, ko je bil Albert Galle priča pri potrditvi daritve Majnharda iz Kokre vetrinjskemu samostanu (Kos, Gradivo IV, št. 335). V listinah se dalje dostikrat omenja kot priča Konrad Galle (Gal, Gallo) med leti 1223 in 1243 (Kos, Gradivo V, št. 371, 441, 480—483, 486, 497, 507, 664 itd.). Omembe so v zvezi z istrskim mejnim grofom Henrikom ali njegovimi sorodniki. Tudi prej omenjeni Albert je bil omenjen kot priča na listini, ki je bila povezana z andeškim in kamniškim grofom Bertoldom, od leta 1173 tudi istrskim mejnim grofom. Te omembe seveda ne pričajo, da je Gamberk tedaj že stal, ampak o možnosti, da bi ga tedaj postavili. Najstarejša omemba Gamberka sodi šele v letu 1248, ko je Konradova hči tu izstavila listino (Schumi, Urkundenbuch, 118); nato se v srednjem veku grad še večkrat omenja (Kos, Topografija, str. 139, 140). Časovne meje nastanka Gamberka torej segajo vsaj od leta 1154 do leta 1248. Na ostankih romanskega Gamberka ni stihih prvin, ki bi omogočale natančnejšo datacijo, tipološko pa bi stavba sodila prej v 12. kot v 13. stoletje.

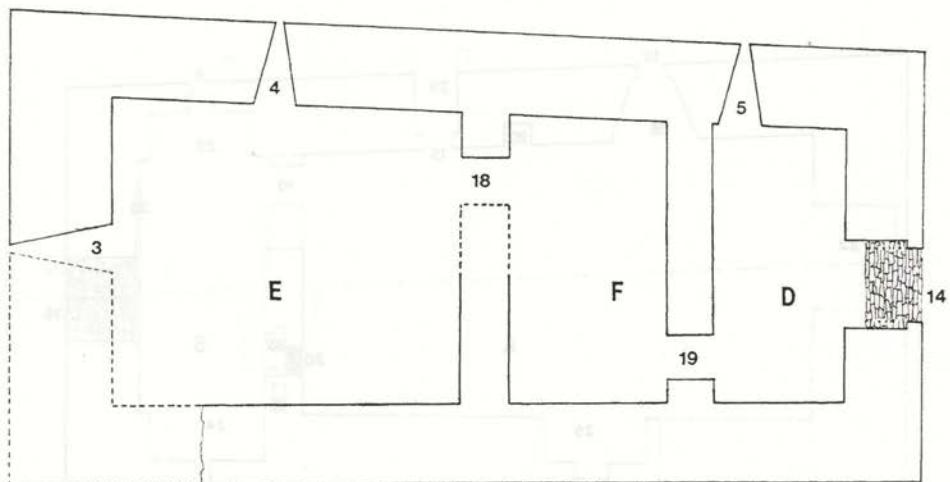
Na tem mestu je treba omeniti napačno mnenje, da je Gamberk starejši, ki pa je bilo že zavrnjeno (Stopar, Gradovi, str. 174). To mnenje se opira na Valvasorjevo navedbo, temelječe na zmotni Schönlebnovi genealogiji Gallenberških; po njej je bil Gamberk baje postavljen že leta 1040 (npr. Orožen, Zgodovina, str. 14; Smole, Graščine, str. 150; Leksikon, str. 460).

Grad Gamberk je bil sedež gamberške gospoščine; njen približen obseg moremo ugotavljati po poznosrednjeveških podatkih o podložnikih (gl. Orožen, Zgodovina, str. 23 ss). Na severu je bila meja gamberške zemlje Velika ali Čemšeniška planina in Krvavica. Na vzhodu je sodilo h Gamberku vse območje pritokov Kotredeščice, na jugu in zahodu pa še dolini Medije in OrehoVICE. Grad stoji nekoliko zahodno od približnega središča tega ozemlja; najbolj oddaljene meje gospoščine so v zračni črti oddaljene od gradu pet kilometrov in pol. Zaradi zelo hribovitega zemljišča so seveda razdalje mnogo večje, vendar so vse meje od gradu dosegljive peš v treh urah.

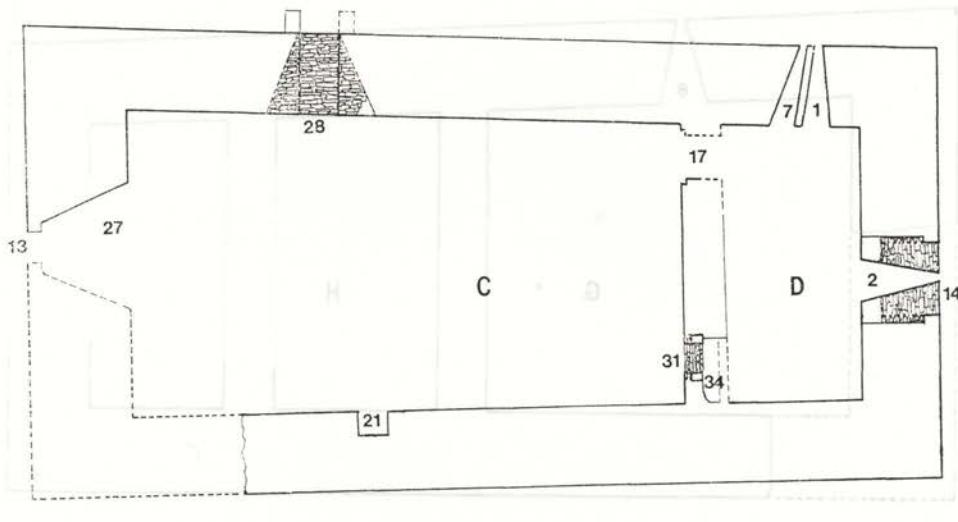
V pozrem srednjem veku so ločili dve skupini podložnikov: »Pod goro« in v Zagorju. »Pod goro« je označevalo podložnike, naseljene na južnem in jugozahodnem pobočju Velike oziroma Čemšeniške planine — ostali pa so živeli v območju s središčem v naselju Zagorje pri sv. Petru. Prvi so bili navadni podložniki, drugi pa kosezi. Meja med njimi je potekala od Znojil

1m **s** pritličje

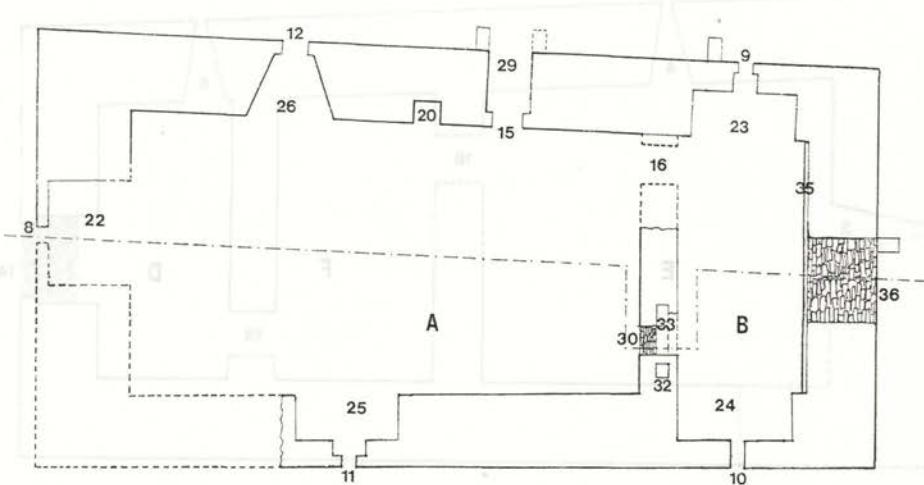
1m **s** 1. nadstropje

1m

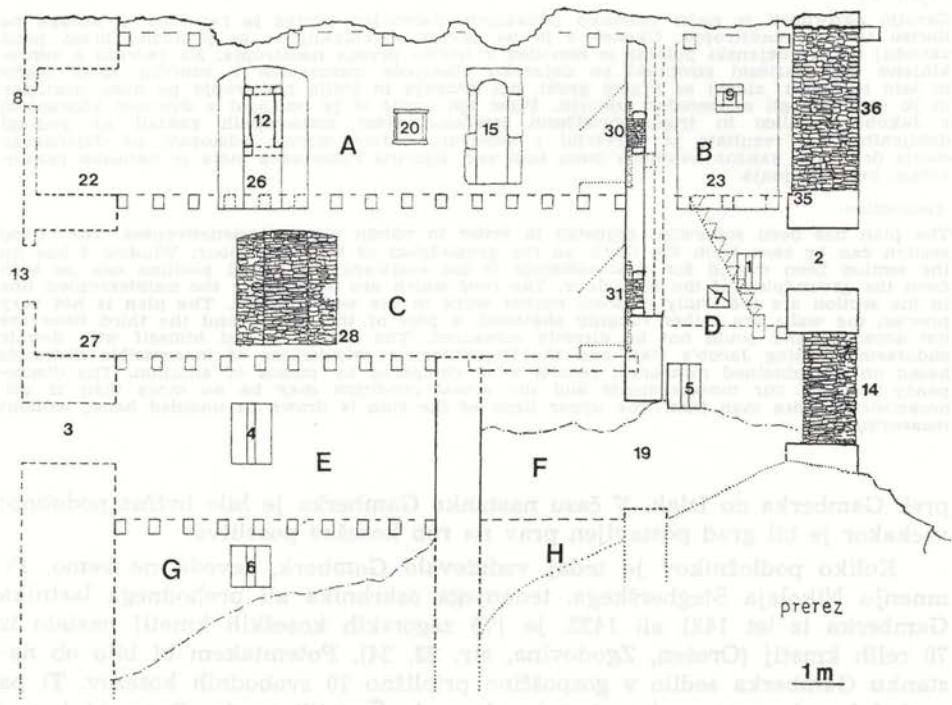
2.nadstropje

1m

3.nadstropje

Sl. 85—95. Načrt romanskega Gamberka. Tlorisi pritličja, prvega drugega in tretjega nadstropja ter prerez z zahodno notranjo steno; prerez je na tlorisu tretjega nadstropja označen z linijo; pika—črtica—pika.
Simboli pomenijo:

Crtne:

neprekinjena črta = obstoječe: *enakomerno*
črkano = neobstoječe, vendar nedvomno —
pod nasutino tudi nevidno, vendar nedvomno;
pikasto = domnevno; pika—črta—pika =
= zgornja meja nasutine; *narisana zidava* =
recentne zazidave.

Crkne:

A; B; C; D; E; F; G; H = prostori

Stevilke:

- 1—6 = režasta okenca s koničnim ostensijem
- 7 = izlivnica
- 8—11 = kvadratna okenca
- 12, 13 = pravokotniški okni
- 14 = vhodni portal
- 15 = portal v stranišče
- 16—19 = ostale vratne odprtine
- 20, 21 = pohištveni niši
- 22—25 = spalne niše
- 26—28 = velike okenske niše s koničnim ostensijem
- 29 = stranišče
- 30, 31 = kaminski odprtini v dimnik
- 32—34 = dimni kanali
- 35 = zidna polica za podnice
- 36 = recentna pozidava v severni steni

Fig. 85—89 — Plan of the Romanesque Gamberk. Groundplans of the groundfloor, the first, second, and third floors, and section with the western inner wall; on the groundplan of the third floor, section is marked in dot-and-dash. Meaning of symbols:

Linijs:

Uninterrund line = existent, *hatched line* = nonexistent, but not doubtful; under invisible, but not doubtful; *in dots* = supposed; *dot-and-dash* = the upper limit of the pile; *drawn-in walls* = recent buildings

Letters

A, B, C, D, E, F, G, H = rooms

Numbers

- 1—6 = rift windows with pointed walls
- 7 = outflow
- 8—12 = square windows
- 12, 13 = two rectangular windows
- 14 = entrance portal
- 15 = toilet portal
- 16—19 = other doors
- 20, 21 = furniture niches
- 22—25 = "bedroom niches"
- 26—28 = large window niches with pointed walls
- 29 = lavatory
- 30, 3 = fireplace chimneys
- 32 = smoke channels
- 35 = wall shelf for tiles
- 36 = recent built-ups in the northern wall

Pripomba

Zavoljo nazornosti je načrt nekoliko prilagojen. Zalomljen prerez je razviden iz oznake na tlorisu tretjega nadstropja. Okence 3 je na prerezu premaknjeno za približno 10 cm proti vzhodu; njegov dejanski položaj je razviden v tlorisu prvega nadstropja. Na prerezu z neprekinitnimi črto narisani stropniki so dejansko obstoječe tramovnice v vzhodni steni. Načrt ni zelo natančen; zidovi so precej grobi, del drugega in tretje nadstropje pa nista dostopna in ju nismo mogli neposredno izmeriti. Pisec teh vrstic si je pomagal z dvojnim viziranjem z Jakovo palico in trigonometričnim izračunavanjem nedostopnih razdalj na podlagi dobljenih mer; rezultate je preverjal s seštevanji. Mere morejo odstopati od dejanskega stanja do 20 cm, kakšna natančna mera tudi več. Zgornja ruševinska meja je narisana prostoročno, brez merjenja.

Annotation

The plan has been somewhat adjusted in order to obtain higher instructiveness. The cuved section can be seen from the mark on the groundplan of the third floor. Window 3 has on the section been moved for approximately 10 cm eastward; its actual position can be seen from the groundplan of the first floor. The roof which are marked by the uninterrupted line in the section are the truly existent timber work in the western wall. The plan is not very precise, the walls are rather roughly sketched, a part of the second and the third floor are not accesible and could not be directly measured. The author helped himself with double endorsement using Jacob's staff and the trigonometric calculations of inaccessible distances based on the obtained measures; results were compared by means of addition. The discrepancy between our measurements and the actual condition may be no more than 20 cm, occasionally more than that. The upper limit of the ruin is drawn in unaided hand, without measuring.

prek Gamberka do Izlak. V času nastanka Gamberka je bilo bržas podobno; vsekakor je bil grad postavljen prav na rob koseške poselitve.

Koliko podložnikov je tedaj vzdrževalo Gamberk, seveda ne vemo. Po mnenju Nikolaja Stegberškega, tedanjega oskrbnika ali prehodnega lastnika Gamberka iz let 1431 ali 1432, je 175 zagorskih koseških kmetij nastalo iz 70 celih kmetij (Orožen, Zgodovina, str. 23, 24). Potemtakem bi bilo ob nastanku Gamberka sodilo v gospoščino približno 70 svobodnih kosezov. Ti pa so tedaj nedvomno vsaj materialno le malo koristili gradu. Zagorski kosezi so v primeru z navadnimi podložniki še daleč v novi vek obdržali mnoge pravice in minimalne dajatvene obveznosti. Koliko navadnih podložnikov je sodilo h Gamberku v 12. in 13. stoletju? Iz poznosrednjeveških virov na to vprašanje ni mogoče dobiti odgovora. Najbrž jih je bilo manj kot kosezov; vsaj v pozrem srednjem veku je število kosezov presegalo število navadnih gamberških podložnikov.

1.1. Sedanje stanje gradu

Grad Gamberk stoji na griču v hribovju 572 metrov nad morsko višino; v zračni črti je poltretji kilometer severno od Kisovca in prav toliko vzhodno od Izlak. Do vznožja grajskega griča se vije makadamska cesta, ki se od ceste Zagorje ob Savi—Izlake odcepi proti severu pri zaselku Spodnje Izlake.

Grad je v ruševinah. Vrh strmega griča stojijo zidovi visoke stavbe s pravokotniškim tlorisom; na pobočju južno in jugovzhodno pod njo so ostanki zidovja obodnega gradu. Ohranjen je polkrožno zaključen glavni grajski portal s posnetim robom in precej, zlasti zunanjega zidovja, ponekad celo do višine tretjega nadstropja. Iz ostankov sta povsem razvidna obseg in tloris gradu, kakršen je tudi vrisan v mapi franciscejskega katastra (gl. sl. 90 a in b). Če primerjamo to stanje z opisom in tremi upodobitvami gradu iz 17. stoletja (Valvasor, Ehre, str. 157 ss; Valvasor, Topografija, št. 49; gl. sl. 91), si ustvarimo precej določeno podobo nekdanjega gradu. V 17. stoletju je bila v stavbi vrh griča kašča, v stolpu s krožnim tlorisom na zahodu kapela, v stolpu s pravokotniškim tlorisom na jugovzhodu ječe. Dvorišče so obdajali arkadni hodniki, na dvorišču je bil vodnjak.

Ze po prvem ogledu ostankov gradu je jasno, da moramo z omembo leta 1248 povezati le stavbo vrh griča. Na Valvasorjevih upodobitvah sicer ta stavba daje videz glavnega obrambnega stolpa — bergfrida, vendar na stavbi ni obrambnih stavbnih prvin; njen izrazito podolžni tloris tudi kaže, da ni bergfrid — po Valvasorjevem poročilu je rabila za kaščo. Ob jugozahodnem vogalu te stavbe je povsem jasno videti, da je bil zid spodnjega dela gradu prislonjen k že obstoječi stavbi vrh griča. V ostalinah gradu pod to stavbo ni niti ene prvine, ki bi omogočala datirjanje v romansko ali v gotsko stilno obdobje; številne pa so prvine, ki jo postavljajo v renesančni čas. Najbrž je — razen stavbe vrh griča — ostali del ali vsaj večina gradu nastal šele v 16. stoletju; iz razvalin razvidno stanje moremo povezati zlasti z letom 1553, ko je cesar Ferdinand dovolil tedanjemu gradiščanu Jakobu Lambergu od zakupnine odtegniti znesek, potreben za prezidavo gradu (Smole, Graščine, str. 150). Arkadne hodnike, o katerih danes ni več sledu, pa so zgradili šele v 17. stoletju (Valvasor, Ehre, str. 162).

1.2. Izbor romanske grajske hiše za raziskavo

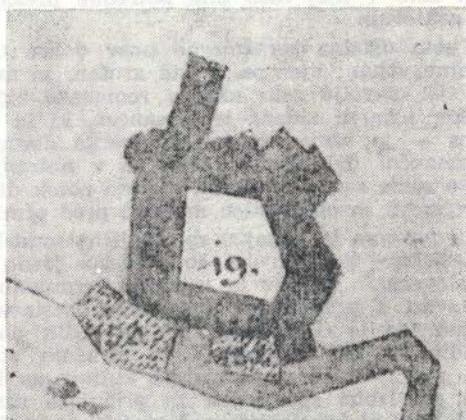
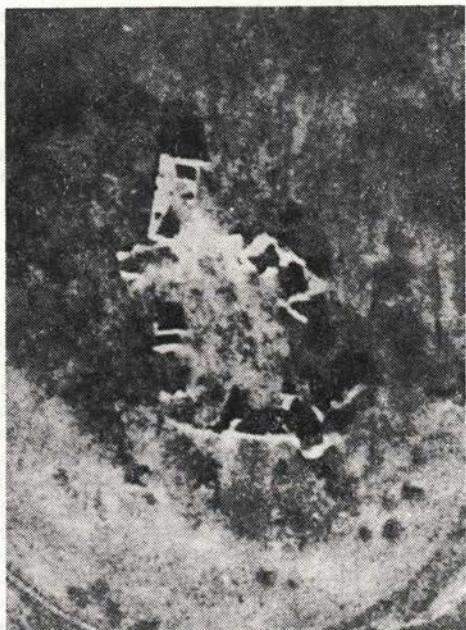
Za raziskavo stanovanjske kulture v romanskem stilnem obdobju so lahko pričevalni pisi viri in seveda, v prvi vrsti, materialni viri — preostanki opreme, oprave in stanovanjskih stavb. V pisanih virih je izjemoma mogoče najti redke nepovezane drobce; stanovanjska oprema in oprava tega časa sploh ni ohranjena; od stavb pa se je ohranilo le nekaj stavbnih lupin v Kopru in predvsem romanski gradovi. Teh na Slovenskem sicer ne manjka, vendar so praviloma tako razrušeni ali predelani, da je njihova pričevalnost o stanovanjski kulturi majhna.

Pisec teh vrstic je želel izbrati najbolj nazoren in pričevalen spomenik; po njegovi vednosti in presoji je to grajska hiša vrh griča na gradu Gamberku. Od romanskega časa do leta 1876, ko je Gamberk začel propadati (Orožen, Zgodovina, str. 15), na tej stavbi niso napravili niti ene prezidave, ki bi občutneje zabrisala izvirno pričevalne prvine. Vzrok za to je bilo bržkone srečno naključje: ko so romanski hiši vrh griča prizidali renesančni obodni grad, so jo najbrž takoj uporabili za kaščo in zato v njej niso bile potrebne prezidave, ki bi ustrezale novim stanovanjskim zahtevam.

Za raziskavo je zelo ugodna sorazmerno prav dobra ohranjenost zidov, ki segajo skoraj do prvočne višine; kjer pa je zid zrušen, je mogoča skoraj povsem zanesljiva rekonstrukcija. Zavoljo zelo solidne romanske zidarske tehnologije — pa tudi zaradi tega ker hiša ni zidanica iz klesancev, ki bi vabil k izkorisčanju stavbe kot kamnoloma — je romanski del Gamberka dobro ohranjen, vsekakor bolje kot mlajši, renesančni del gradu. Omet je v notranjščini hiše večinoma odpadel, del dimnikove stene se je zrušil, da vidimo potek dimnih kanalov itd. — razne pričevalne nadrobnosti so opazovalcu nazorno pred očmi.

Naj na tem mestu povemo še nekaj o splošnejših teoretskih oziroma terminoloških nejasnostih. Raziskave zadnjih let so prinesle jasno zgodovinskorazvojno podobo in tipologijo slovenskih gradov in ustrezno terminologijo (Stopar, Razvoj; Stopar, Gradovi). V zvezi s predmetom pričajočega sestavka je treba povedati da je temeljila zmotna teorija o stolpasti podobi naših najstarejših gradov na izpostavljenih bergfridih. V teh obrambnih in stražnih stolpih je pač bivala predvsem straža. Ker gre z vidika stanovanjske kulture za izjemno in specifično bivanje, takšni stolpi pri izbiri spomenika za pričajočo raziskavo niso prišli v poštev. Pojem stolpasti grad bi pri našem gradivu lahko označeval le trdne, visoke, utrjene plemiške hiše. Toda ta naziv je v vedi o gradovih že zdavnaj označeval pri nas neznan tip masivnih stolpastih gradenj, ki v eni stavbi združujejo funkcijo bergfrida in palacij (Piper, Abriss, str. 48—50). Tudi zaradi tega se zdi uporaba tega naziva romanskemu Gamberku neprimerna. Beseda stolp pa tudi sicer nasploh pomeni stavbe, pri katerih sta širina in dolžina enaki ali se ne razlikujeta izrazito, višina pa je večja od prej navedenih razsežnosti. Romanska stavba na Gamberku ni takšna, zato se nam tukaj upira uporaba besed stolp in stolpast. V prvi gradbeni faziji ta stavba tudi ni bila visoka; zato ne uporabljam sicer povsem ustreznegra izraza plemiška visoka utrjena hiša. Ta stavba v razvoju gradu ni postala stano-

vanjska hiša v obzidanem gradu, zato ne moremo govoriti o palaciju. Iz povedanega je razvidno, zakaj za romansko stavbo na Gamberku uporabljamo izraz grajska hiša; seveda menimo, da je ta izraz veljaven predvsem ali celo izključno v pričujočem spisu.

Sl. 90 a. Ruševine gradu Gamberka. Nadrobnost z aerofotografije Geodetskega zavoda SRS iz leta 1985

Fig. 90 a — Ruins of the castle Gamberk.
Detail from the aerophotograph of the
Geodesic Institute of the SR Slovenia
from 1985

Sl. 90 b. Grad Gamberk na mapi franciscejskega katastra iz leta 1826

Fig. 90 b — Castle of Gamberk on the map
of the Franz I cadastre from the year 1826

2. Rekonstrukcija romanske grajske hiše

Če ni drugače navedeno, pomenijo številke in velike črke v besedilu oznake na načrtu grajske hiše!

2.1. Pritličje

2.1.1. Stene

Notranjščina pritličja je v dobršni meri zasuta z ruševinsko nasutino; le v prostoru G je videti del sten. Zato pa so na zunanjščini vidne celotne stene; zidane so na živo skalo. Ponekod na zunanjščini je omet prav tako dobro ohranjen; zid iz lomljencev je bil z malto zastičen, ne pa tudi ometan. V notranjščini, v prostoru G, so bile stene grobo ometane. Omet je tu sicer odpadel, v severozahodnem kotu pa še sega pod višino tramovnic (lukenj za stropne tramove) zaplata ometa iz prvega nadstropja. Ta omet je grob in neraven. Malta v tramovnicah, ki je obdajala ležišča tramov, je enaka mali tega ometa. Ker je malta v tramovnicah prvotna, smemo trditi, da je bil prostor G prvotno grobo ometan.

2.1.2. Strop

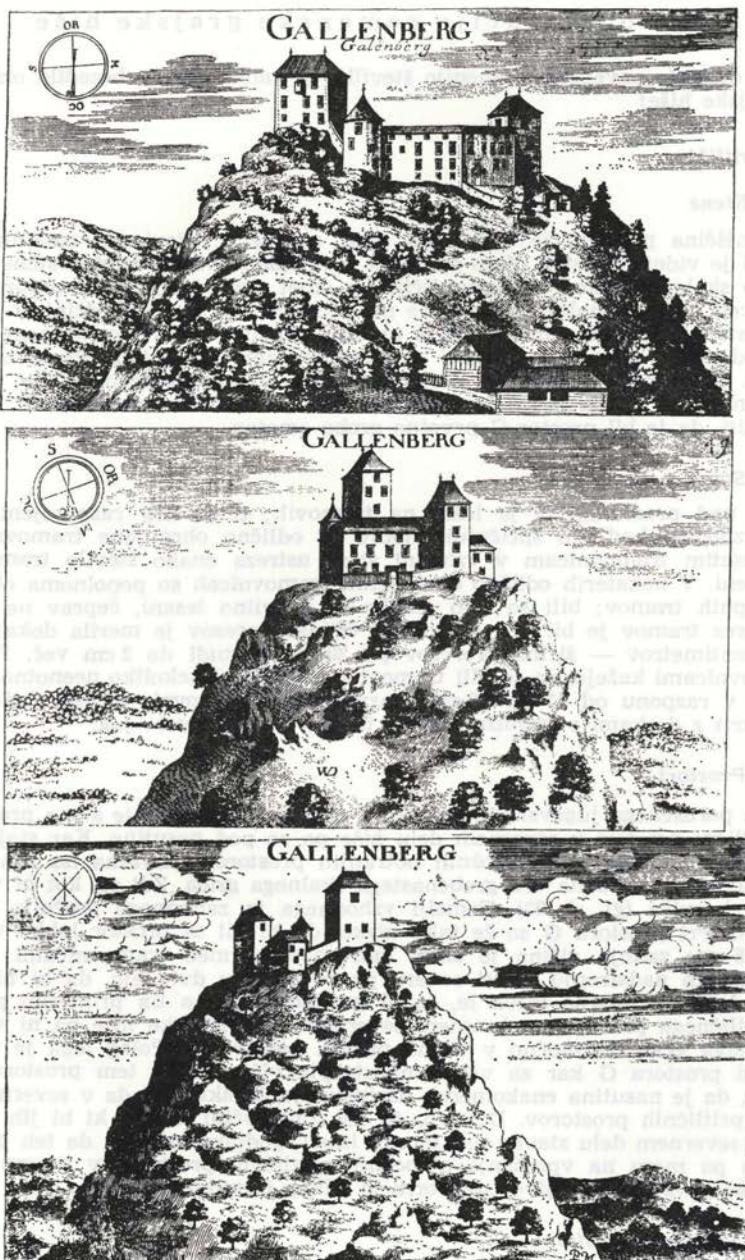
Strop nad prostorom G je ležal na tramovih; ti so bili razporejeni prečno v smeri vzhod—zahod. To spričujejo dobro in odlično ohranjene tramovnice (gl. sl. 11); desetim tramovnicam v vzhodni steni ustreza enako število tramovnic v zahodni steni. V nekaterih odlično ohranjenih tramovnicah so popolnoma ohranjeni odtisi stropnih tramov; bili so zelo gladko in pravilno tesani, čeprav ne povsem enaki. Prerez tramov je bil pravokotniški; višina rezov je merila dokaj enotno blizu 23 centimetrov — širina rezov pa 20 cm ali tudi do 2 cm več. Presledki med tramovnicami kažejo, da so bili tramovi razmaknjeni nekoliko neenotno, vendar praviloma v razponu od 47 do 50 cm. Razporeditev tramovnic seveda kaže, da je bil strop krit z deskami v vzdolžni smeri, to je v smeri sever—jug.

2.1.3. Prostori

Razen porušenega jugovzhodnega vogala so razvidne notranje stene prostora G. Možni pritlični prostori v severnem delu hiše pa so pod nasutino. Ker stoje zidovi na živi skali, je višina zidov možnih notranjih prostorov razvidna na zunanjščini. Celotna stavba je pozidana vrh grebenastega skalnega griča. Zdi se, kot bi vzdolžno zajahala vrh griča (gl. sl. 92). Temelji vzhodnega in zahodnega pročelja se proti jugu nižajo. Pri prostoru G so že tako nizko, da bi bil ta prostor lahko visok od 200 do 275 cm; zadnja višina je sicer tudi razdeljena med tramovnicami poda in stropa v prvem nadstropju. Proti severu pa se že tako dvignejo, da bi bil možni prostor H lahko primerno visok le, če bi graditelji skalna tla primerno poglobili. Obstoj pritličnega prostora v skrajnem severnem delu grajske hiše pa ni verjeten; tam sega živa skala že močno v višino prvega nadstropja. Poleg tega je nasutina severno od prostora G kar za višino nadstropja višja kot v tem prostoru; če bi domnevati, da je nasutina enakomerno nasipavanje, bi sklepali, da v severnem delu stavbe ni pritličnih prostorov. Dejstvo, da na zunanjščini ni lin, ki bi jih pritlični prostori v severnem delu stavbe pač morali imeti, podpira mnenje, da teh prostorov ni. Seveda pa mora na vprašanje o možnih pritličnih prostorih v severnem delu grajske hiše povsem zanesljivo odgovoriti le odkop nasutine.

2.1.4. Dostop v prostor G

Sledov dostopa v prostor G ni ali pa so skriti pod nasutino. Razvidni sta dve možnosti. Če obstaja prostor H, bi lahko vodil dostop iz tega prostora skozi odprtino v predeln steni. Glede na povedano v poglavju 2.1.3. so bolj verjetne stopnice iz prostora E. Domnevati moremo ozke lesene stopnice med sosednjima stropnikoma ali široke stopnice pod odprtino, kjer je del srednjega tramu odstranjen, levo in

Sl. 91. Bakrorezne upodobitve gradu Gamberka iz leta 1679. Zgoraj pogled z zahoda, v sredini pogled z juga, spodaj pogled z vzhoda. Vrezane orientacije niso natančne. Iz Valvasorje Topografije sodobne vojvodine Kranjske

Fig. 91 — Copper engravings of the castle Gamberk from 1679. View from the west (top), view from the south (middle), view from the east (bottom). The engraved orientations are not precise. From Valvasor's Topography of Contemporary Duchy of Carniola

desno pa preostala dela trama počivata na menjalnikih. K takšnemu mnenju navajajo popolnoma ustrezajoče si tramovnice v vzhodni in zahodni steni. Stopnice bi bile široke približno 50 ali 120 cm.

2.1.5. Okno

V zahodni steni prostora G je režasto okence s koničnim ostenjem (št. 6). šati, ali je bilo v njem še eno okence. Iskali bi ga lahko pod režastim okencem v prvem nadstropju (št. 3). Vendar je ohranjenega še prav toliko zidu, da bi v lomu 80 cm v notranjščini. Ker manjka več kot polovica južnega zidu, se moramo vpravisoko je približno 65 cm, široko pa približno 13 cm na zunanjščini in približno moral biti ostanek koničnega ostenja okanca. Ker takšne sledi ni, smemo meniti, da je bil prostor G osvetljen in zračen samo z enim okencem.

2.2. Prvo nadstropje

2.2.1. Stene

Stene v prvem nadstropju so bile ometane. Ohranjenih je več zaplat ali sledov ometa v vseh prostorih. Povsod vidimo le grob, rumenkast, nezalikan omet enake sestave in videza, kot ju ima izvirna malta ob ležiščih tramov v tramovnicah; nedvomno je to prvotni omet.

2.2.2. Pod in strop

Pod v prostoru E je bil hkrati strop pritličnega prostora G, opisan v poglavju 2.1.2. Višina podov prostorov F in D je pod nasutino; o teh podih bi lahko kaj povedalo le odkopavanje. Strop prostora E je bil enak podu v tem prostoru; o tem pričajo med seboj ustrezajoče si tramovnice v vzhodni in zahodni steni. Strop prostora F pa je ležal na tramovih, ležečih v smeri sever—jug. Stropniki so ležali v tramovnicah v severni predelni steni in na zaključku osrednjega predelnega zidu, ki ni segal prek višine prvega nadstropja. Po vsej dolžini ohranjenega severnega predelnega zidu so v ustrezni višini vidne tramovnice (gl. sl. 93); vrh osrednjega predelnega zidu sicer ni ohranjen, vendar ni mogoče dvomiti, da so na njem počivali drugi konci stropnikov, ki so s prvimi konci ležali v tramovnicah severne predelne stene. Seveda so stropnice prostora F ležale v smeri vzhod—zahod.

Prostor D je imel strop šele v višini tretjega nadstropja. Tramovnice v severni in južni steni prostora D so nedvomno recentne, kot to dokazujemo v poglavju 2.5.2. Tramovnice v zahodni steni prostora D pa so rabile za manjši podest; o tem gl. poglavje 2.3.2.1. Drugih tramovnic v stropu ustrezni normalni višini v prostoru D ni. Prav tako ni zidnih polic ali konzol na katerih bi lahko ležali stropniki.

2.2.3. Vratne odprtine

V prvem nadstropju so tri vratne odprtine: glavni portal (št. 14), prehod med prostoroma D in F (št. 19) in prehod med prostorom F in E (št. 18). Vratna odprtina 19 je danes opazna le iz prostora F; viden je le zgornji, s segmentnim lokom zaključen vrh odprtine (gl. sl. 93). V vidnem delu vratne odprtine je zid, žal že toliko poškodovan, da ne opazimo sledov, po katerih bi lahko sklepalj o vratnici. Seveda pa moremo s precejšnjo verjetnostjo oceniti globino pragu.

Levo, v višini zaključka vratne odprtine pa je v steni zelo pravilno zidan in gladek kanal s kvadratnim prerezom približno 10×10 cm (gl. sl. 5). Kanal predira steno, kar navaja k mnenju, da so skozenj porivalni tramič ali kaj podobnega; funkcije tega kanala pisec teh vrstic ne zna pojasniti.

Vratna odprtina 18 je bila na mestu, kjer je zid porušen. Vendar je del zidu, ki je na zahodni strani objemal vratno odprtino, prav dobro ohranjen. V vodovravnem prerezu je ta zid zaključen gladko pravokotniško. Zato menimo, da je bil na tem mestu le prehod brez podbojev in vratnice. Dejstvo, da je bil prostor F brez okna, govorji v prid temu mnenju; v prostor F bi prihajala svetloba in zrak

Sl. 92. Severno pročelje romanske grajske hiše. Puščici kažeta, kje se začne zidava vogalov s klesanci iz lehnjaka. Pod portalom je vidna skala, po kateri so lezli do vhoda

Fig. 92 — Northern façade of the Romanesque castle building. The arrows show the beginning of corner building by use of tuff carved stones. Beneath the portal, the wall can be seen over which they used to climb to the entrance

Sl. 93. Tramovnice v predelni steni. Desno pod njimi je vrh vratne odprtine, na načrtu označene s št. 19. Desno zgoraj je večja zaplata izvirnega, gladko zalikanega ometa
 Fig. 93 — Beams in the partition wall. On the right side beneath them, there is the top of the door opening, marked on the plan with no. 19. In the right upper corner, there is a larger patch of the original, smooth plastering

skozi prehod iz prostora E. Zaključek predelnega zidu, ki je na vzhodni strani objemal prehodno odprtino 18, ni ohranjen; širino prehoda smo ocenili po analogijah z drugimi vratnimi odprtinami.

2.2.3.1. Vhodni portal

Glavni vhodni portal grajske hiše je klesan iz belega apnenca. Postavljen je v severnem pročelju tako, da je prag dober meter višje od talne ravni prvega nadstropja (gl. sl. 85—89; št. 14). Portal je recentno zazidan, vendar je del zazidave porušen (gl. 85—89; sl. 13); tu lahko izmerimo debelino klesanega dela portala, ki meri 27 cm. Na tem mestu je razviden tudi profil portalne niše, ki kaže, da se je vratnica odpirala v notranjščino. V odkritem delu vhodne niše ob pragu ni sledu talnega tečaja; vratnico sta torej nosila železna tečajna sklepa na nasadilih ali pa se je vratnica odpirala desno.

Dostop do vhoda je bil težaven; k portalu je bilo treba zlesti po strmi, neravnvi skali. Nedvomno je bil portal postavljen tako zaradi večje varnosti oziroma lažje obrambe vhoda.

2.2.4. Okna

Prostor E je bil osvetljen in zračen z dvema režastima oknoma. Okno na zahodnem pročelju je popolnoma ohranljeno (gl. sl. 98; št. 4), od okna na južnem pročelju pa je v lomu stene ohranjen del značilnega koničnega ostenja (gl. sl. 85—89; št. 3). Reža okna 4 je na zunanjščini približno 13 cm, v notranjščini pa se razširi na 85 cm; okno je visoko 110 cm. Po ostankih sodeč je bilo okno 3 prav takšno, le v notranjščini toliko širše, kolikor je južna stena debelejša od zahodne.

V spodnjem delu je prostor D osvetljen s podobnim, vendar nižjim in ožjim režastim okencem (gl. sl. 85—89; št. 5). Zunanja reža in ostenje tega okenca sta sicer precej razrušena, vendar posamezni ohranjeni deli nedvomno kažejo izvirno velikost in obliko.

2.2.5. Prostori

V prvem nadstropju so bili trije prostori: E, F in D. Zadnji prostor je obsegal višino prvega in drugega nadstropja.

2.3. Drugo nadstropje

2.3.1. Stene

Stene so bile ometane, vendar je bil omet v prostorih različen. V prostoru D so se ohranile le zaplate grobega rumenkastega nezalikanega ometa, kakršen je bil

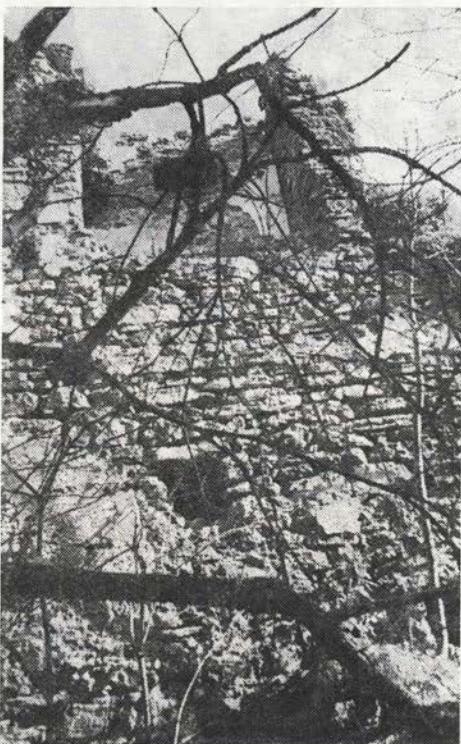

Sl. 94. »Spalna niša« v tretjem nadstropju (št. 25). Pod njo je pohištvena niša v drugem nadstropju (št. 21). Perspektiva fotografije je spačena

Fig. 94 — "Bedroom niche" on the third floor (no. 25). Beneath it the furniture niche on the second floor (no. 21). The perspective is mutilated

Sl. 95. Pogled (iz prostora D) v notranjščino dimnika. Spodaj je okvir zazidane kaminske odprtine v drugem nadstropju, zgoraj je zazidana kaminska odprtina v tretjem nadstropju. Levo in desno zgoraj sta dimna kanala spodnjega kurišča; od zgornje kaminske odprtine zavija levo navzgor ostanek njej ustreznega kanala

Fig. 95 — View (from room D) towards the chimney interior. The frame of the built-in fireplace opening on the second floor (bottom), the built-in fireplace opening on the third floor (top). Upper right and upper left corners — smoke channels of the fireplace below; from the upper fireplace opening on the third floor (top). Upper right and upper left corners — smoke channels of the fireplace below; from the upper fireplace opening, there leads to the left and upwards the remaining part of the appertaining channel

tudi v prvem nadstropju in v pritličju. V prostoru C pa so ohranjene številne zaplate belkastega, finega ometa. Po njegovi površini sodimo, da je bil zalikan z zidarsko žlico.

Na vzhodni steni, levo od pohištvene niše, pa je ohranjena skoraj meter dolga zaplata grobega rumenkastega nezalikanega ometa (gl. sl. 97). Seveda se ob tem zastavlja vprašanje: Ali ni zalikan omet morda recenten? To, da je grobi omet enak malič okrog ležišč stropnikov v tramovnicah, namreč priča o prvotnosti grobega ometa. Vendar se je srečno ohranil dokaz, ki priča, da je tudi fini omet prvoten. V dvakrat recentno zazidani veliki konični niši v zahodnem zidu (št. 28) je odpadel del zazidave. Na delu tako odkritega ostenja je viden gladek, fin omet. Torej je bila niša gladko ometana že pred prvo zazidavo, ki je zapolnila le levi in desni del niše. Pisc teh vrstic je prelomil zelo trdo zaplato finega ometa z vzhodne stene; prelom je sicer kazal bolj grobo sestavo spodnje plasti, vendar je bil omet tako neločljivo spojen, da tega ni mogoče štetiti za dokaz o prvotnem grobem in finem ometavanju. Ustrezni dokaz pa najdemo na zaplati ometa v ohranjenem delu okenske niše v lomu južnega pročelnega zidu. V spodnjem delu zaplate gleda izpod finega ometa del spodnje plasti grobega ometa, sicer pa sta obe plasti popolnoma spojeni; torej je bil fini omet zalikan na še svežo podlagu. Prej omenjena zaplata grobega ometa na vzhodni steni je torej le spodnja plast, zgornja fina plast pa je odpadla. Zato smemo štetiti domnevo o prvotnosti finega in grobega ometa za dokazano. Najprej so z grobim ometom približno izravnali stene, nato pa so jih še fino ometali in zalikali z zidarsko žlico.

2.3.1.1. Kurišče in dimnik

V prostoru C je bilo ob predelni steni kaminsko kurišče (št. 31). Kaminska vdolbina v dimniško odprtino je v prostoru C sicer recentno zazidana — zato pa vidimo okvir kaminske odprtine v dimnik z notranje strani dimnika iz prostora D (gl. sl. 95). Iz belega apnenca klesani okvir obdaja dimniško odprtino, veliko 50×50 cm. Njena višina kaže, da je bilo kurišče na tleh.

Kaminsko kurišče v prostoru C je bilo plitvo poglobljeno v steno. Okvira kaminske odprtine v dimnik v prostoru C ne vidimo, ker ga je pokrila recentna zazidava, ki pa leži stogo v ravnini stene. Potemtakem je okvir pomaknjen v zid. Zazidava je tudi zavoljo enakih lomljencev in načina zidave v steni komaj opazna, vsekakor pa je večja kot okvir dimniške odprtine. Okvir ni bil samo pomaknjen v steno, ampak je bila tudi okoli njega plitva kaminska vdolbina.

Sledov konzol ali odprtin za konzoli za napo, lovilec dima, ni. Ker takšnih sledov ni tudi ob ognjišču v tretjem nadstropju, mislimo, da sledovi niso bili uničeni ob zazidavi oziroma da konzol za napo ni bilo. Zato moramo domnevati obstoj lesenega ali pletenega in ometanega lovilca dima, kakršni so bili v navadi v kmečkem stavbarstvu še marsikje v 19. stoletju in tudi pozneje — takšni lovilci dima pa tudi v grajski arhitekturi niso bili neznani (gl. Piper, Burgenkunde, str. 255).

Dimnik se začne ob spodnjem delu kaminske odprtine. Globina dimnika je vseskozi enaka, spremenjava pa se širina. Spodaj je dimnik širi od metra, nato pa se navzgor enostransko poševno ozi; približno 80 cm nad kaminsko odprtino je širok le kakšnih 70 cm. Od tam navzgor se razveji v dva dimna kanala; levi je v višini tretjega nadstropja še odlično ohranjen, od desnega so ohranjene tri stene (gl. sl. 96). Očitno je imel ta del stene funkcijo ogrevalne peči.

2.3.2. Pod in strop

Južni del poda v prostoru C je hkrati strop prostora E; severni del poda v prostoru C je hkrati strop prostora F (gl. poglavje 2.2.2.). Izjemno smer stropnih tramov prostora F (oziroma podnih tramov severnega dela poda v prostoru C) verjetno pojasnjuje kurišče. Kratki podniki imajo seveda precej večjo nosilnost kot dolgi; pod s kratkimi podniki se ob hoji vdaja malo ali nič. To pa je potrebno pri lesenem podu, prekritem z estrihom, zato, da ta ne razpoka, ne razpada in se ne praši. Z estrihom krit pod pa je ob ognjišču zaželen zavoljo požarne varnosti.

Sl. 96. Odprtine v zahodni strani prostora D. Spodaj je okence (št. 5), nad njim levo je odprtina za prag vratne odprtine (št. 17). V isti vodoravni vrsti sta dvojna tramovnica za stopnice in podest in še ena tramovnica za podest. Višje je izlivnica (št. 7) in deloma vidno okence (št. 1). Zavoljo uporabe širokokotnega objektiva je perspektiva spačena; odprtina za prag leži v navpični ravnini deloma porušene predelne stene, na fotografiji vidne levo

Fig. 96 — Openings in the western wall of room D. Window below (no. 5), left above it the opening for the threshold of the door (no. 17). In the same horizontal line, there are the double beam for the staircase and the landing and another beam for the landing. Higher, there is the outflow (no. 7) and the partly visible small widow (no. 1). The perspective is mutilated due to the use of the wide-angle objective; the threshold opening lies in the vertical flat surface of the partly demolished partition wall, seen left in the picture

2.3.2.1. Podest v prostoru D

V višini zaključka vhodnega portala so v zahodni steni prostora D tri neenako velike odprtine. V vodoravni vrsti si sledijo od severa proti jugu: kvadratna tramovnica, dvojna tramovnica in kvadratna odprtina; zadnja leži že v ravnini predelne stene (gl. prerez in sl. 96). V nasprotni, vzhodni steni ni nobene odprtine, tramovnice v vzhodni in predelni steni pa so nedvomno recentne (o tem poglavje 2.5.2.). Zato je popolnoma gotovo, da v teh treh odprtinah niso ležali navadni stropniki. Potemtakem sta bila v severno nameščenih odprtinah konzolna tramova, v odprtini v ravnini predelne stene pa prag vratne odprtine, ki je izpričana z ohranjenim pravokotniškim zaključkom predelne stene (št. 17). Spodnji deli vseh treh odprtin ležijo v isti vodoravni ravnini; zgornji del srednje odprtine pa za debeleino tramu sega nad ravnino, v kateri sta zgornja dela stranskih odprtin. Več kot verjetno so tedaj na konzolnih tramovih in pragu ležale podnice; srednja dvojna odprtina pa je bila ležišče dveh tramov, med katerima so ležale podnice. Dva konzolna tramova, eden nad drugim, pa pričata o potrebi po posebnem in močnem podstavku. Zelo verjetna je domneva, da je bil to podstavek za stopnice v tretje nadstropje (gl. poglavje 2.3.8.). Da je bil na tem mestu res podest, kažeta vratna odprtina (št. 17), ki se ni mogla končati v prazno, in izlivnica (št. 7; gl. poglavje 2.3.5.) v primerni višini nad podestom. Če bi iz prostora D vodile do vratne odprtine (št. 17) stopnice, izlivnica ne bi bila primerno dosegljiva oziroma uporabljiva.

Podest je očitno rabil za pot do izlivnice, za dostop v drugo nadstropje in za stopnice v tretje nadstropje. S tal prostora D so na podest pač morale voditi kratke stopnice, njihovega natančnega mesta pa seveda ne poznamo.

Sirine podesta ne moremo določiti. Najbrž je segal v globino prostora D vsaj toliko, da je bilo po njem mogoče priti iz prostora C mimo stopnic, ki so vodile v tretje nadstropje, vse do severne stene. Tako bi bili mogoči povezavi: 1. stopnice na podest — podest — od tam v prostor C ali v tretje nadstropje; in 2. prostor C — podest — tretje nadstropje.

2.3.3. Prostora

V drugem nadstropju sta bila dva prostora, veliki prostor C in podest v prostoru D. Južna predelna stena se je namreč končala v prvem nadstropju. V zidovih drugega nadstropja o njej ni nikakršnih sledov, še več, v navpični črti, v kateri bi se ta stena nadaljevala, so celo ohranjene zaplate ometa.

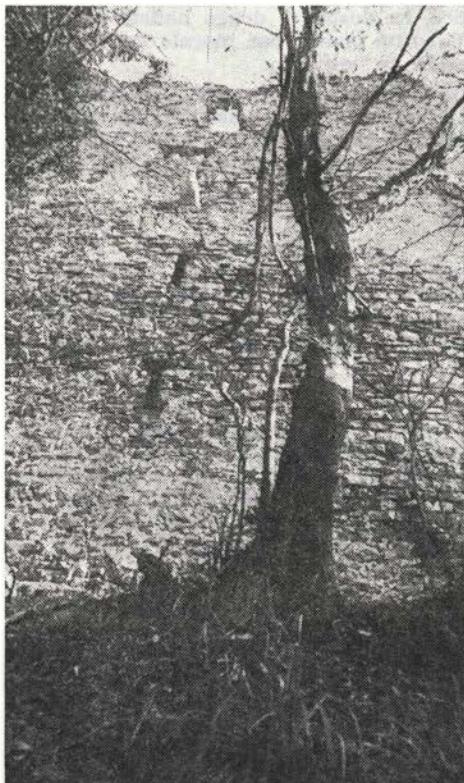
2.3.4. Okna

V višini drugega nadstropja sta bili v prostoru D dve režasti okni, v prostoru C pa najbrž dve večji pravokotniški okni. Režasti okni v prostoru D sta prav dobro ohranjeni. Okno v severnem pročelnem zidu (št. 2) je enako oknu v prvem nadstropju (št. 4). Okno v zahodnem pročelnem zidu (št. 1) ima zunanjо režo tudi široko približno 13 cm, je pa skoraj za polovico nižje in v notranjščini skoraj za polovico ožje kot okno št. 2; več kot verjetno je rabilo predvsem za osvetljavo izlivnice oziroma stopnic.

S1. 97. Portal stranišča v tretjem nadstropju (št. 15) in pohištvena niša (št. 20). Vidne so tramovnice poda tretjega nadstropja

SFig. 97 — Lavatory portal on the third floor (no. 15) and the furniture niche (no. 20). Beams of the floor of the third floor can be seen

Sl. 98. Južni del zahodnega pročelja. Od spodaj navzgor si sledijo: režasto okence v pritličju (št. 6); režasto okence v prvem nadstropju (št. 4); zazidana odprtina v drugem nadstropju (št. 28); okno v tretjem nadstropju (št. 12). Zavoljo uporabe širokotnega objektiva in žabje perspektive je perspektiva spačena

Fig. 98 — Southern part of the western façade. From bottom to top: rift widow on the groundfloor (no. 6), rift widow on the first floor (no. 4), walled-in opening on the second floor (no. 28), window on the third floor (no. 12). Owing to the use of the wide-angle camera and the worm's eye-view, the perspective is mutilated

Sl. 99. Pogled na romansko grajsko hišo z jugovzhoda. V lomu južne stene so vidni ostanki okenskih odprtin. Desno spodaj leži del jugovzhodnega vogala stavbe; ker je vogal zidan iz lehnjakovih klesancev, vemo, da je bil del tretjega nadstropja

Fig. 99 — View of the Romanesque castle building from the southeast. In the rupture of the southern wall remains of window openings can be seen. In the right lower corner there lies a part of the south-eastern corner of the building; since it was built of tuff carved blocks, we can see that it once made part of the third floor

Od okna v južnem pročelnem zidu, ki je osvetljevalo prostor C (št. 13), so ohranjeni le ostanki v lomu zidu (gl. sl. 85—89): zahodni del koničnega ostenja okenske niše, zahodni kamnoseški podboj in kos preklade na podboju. Raven lomljenc, ki še sega nad kosom preklade iz loma stene, kaže, da gre za ostanek ravne preklade. Ostanki pričajo, da je bilo na tem mestu večje pokončno pravokotniško okno s konično okensko nišo, kakršno je bolje ohranjeno v tretjem nadstropju (št. 12).

Prostor C je morda osvetljevalo še eno podobno okno v zahodnem obodnem zidu. Tu je recentno zazidana velika niša s koničnim ostenjem (št. 28). Možno je, da se je ta niša v pročelni ravnini končala z oknom; v stavbi sta le še dve veliki

niši s koničnim ostenjem (št. 26, 27) — obe sta zaključeni z velikima, pokončnima pravokotniškima oknoma. Vendar je bila ta niša dvakrat predelana, okno bi bilo v njej le prvotno (prim. poglavje 2.5.2.).

2.3.5. Izlivnica

V zahodnem zidu prostora D, nizko nad višino podesta je prav svojevrstna odprtina (št. 7; sl. 96). V notranjščini je velika približno 40×40 cm, nato pa se do zunanjščine zoži na približno 15×15 cm. Proti zunanjščini je odprtina usmerjena dvakrat poševno: desno iz simetrale zidu in močno navzdol. V stene odprtine so vzidane gladke kamnite plošče. Vsaj podna plošča je segala iz ravnine zidu v notranjščino; to kaže njen nepravilen, pač recenten lom, močno različen od zidarskega loma stropne plošče, ki očitno ni segala iz ravnine zidu.

Iz povedanega je razvidno, da je odprtina rabila za izlivanje porabljene vode, pomij in podobnega.

2.3.6. Vratna odprtina

V drugem nadstropju je bila samo ena vratna odprtina, in sicer med podestom v prostoru D in prostorom C (št. 17). Ta odprtina je bila nekoliko odmaknjena od zahodne obodne stene. V ravnini predelne stene je namreč na zahodni obodni steni ohranjenih več lomljencev, ki štrlijo iz zidu; očitno so vezali zahodni del predelnega zidu. Na vzhodnem zaključku predelne stene, ki je omejeval vratno odprtino, pa je pomembna sled: v ohranjenem ometu je odtis vratnega podboja. Sled je visoka oziroma dolga kar blizu 40 cm; v vsej dolžini je profil povsem gladek in raven. Potem takem imamo tu posreden dokaz za leseno vratnico. Ker je sled na vogalu vratne odprtine v prostoru C, moramo sklepati, da se je v ta prostor tudi odpirala, prejkone k zahodni obodni steni.

2.3.7. Pohištvena niša

V vzhodni steni prostora C je dober meter nad višino nekdanjega poda kockasta vdolbina s stranicami po 50 cm; sodeč po ostankih ometa je bila gladko ometana. Nedvomno je bil to prostor za shranjevanje ali odlaganje manjših predmetov (št. 21; gl. sl. 85—89).

2.3.8. Stopnice v tretje nadstropje

Neposredni sledovi stopnic v tretje nadstropje niso ohranjeni. Zato smo si pri iskanju odgovora na vprašanje, kje so bile stopnice, pomagali predvsem s sklepanjem.

Če bi vodile stopnice iz prostora C v prostor A, bi se odprtina nad njimi v glavnem bivalnem prostoru zapirala lahko le z loputo ali loputnimi vrti; v stavbi s številnimi pokončnimi vrti je to malo verjetno. Zato smo se vprašali, kje bi v prostoru D lahko vodile stopnice v tretje nadstropje. Če bi bile stopnice nameščene v osrednjem ali vzhodnem delu prostora D, bi morale biti dolge od tal do vrha več kot 5 metrov; zaradi nujnega naklona pa bi morale biti usmerjene vzdolžno, to je v smeri vzhod—zahod. Takšna namestitev pa zahteva vsaj en skrajšan stropnik, ki leži z enim koncem v zidu, z drugim pa na menjalniku — razen seveda, če bi bile stopnice široke samo kakšnega pol metra. Toda naprava ustreznega menjalnika bi zahtevala zelo nenormalno namestitev stropnikov (gl. poglavje 2.4.4.) itd.

Vse to se nam je zdeло malo verjetno. Zato smo se vprašali, ali niso morda stopnice vodile s podesta v prostoru D (o podestu gl. poglavje 2.3.2.1). Tu sta dva sledova, ki ju moramo razložiti prav s stopnicami na tem mestu: dvojna tramovnica za konzolni nosilec stropnic in majhno okence za osvetlitev stropnic (gl. prerez; sl. 96). Na tem mestu bi bile stopnice nameščene le tako, kot kaže risba na prerezu. Nad njimi bi bil le poldrug meter dolg menjalnik, vpet med stranska stropnika prav blizu njunih ležišč. Na menjalniku bi bil vpet osrednji stropnik; celotna

Sl. 100. Lom južne obodne stene. Puščice kažejo ostanke okenskih odprtin. Zgoraj je okno tretjega nadstropja (št. 8) z ostanki klesanega okvira in ostanki pravokotniškega ostenja niše (št. 22). V sredini je okno drugega nadstropja (št. 13) z ostanki klesanega okvira in koničnega ostenja niše (št. 27). Spodaj sta ostanek koničnega ostenja režastega okanca v prvem nadstropju (št. 3) in ostanek recentne zazidave tega okanca na notranji strani. Desno so vidne tramovnice v zahodni steni; zavojlo uporabe širokokotnega objektiva in žabje perspektive je perspektiva spačena

Fig. 100 — Rupture in the southern circumferential wall. Arrows indicate the remains of window openings. Above there is the third floor window (no. 8) with the remains of the carved frame, and of rectangular niche embrasure (no. 22). In the middle, there is the second floor window (no. 13), with the remains of the carved frame and the pointed niche embrasure (no. 27). Below, there are the remains of the pointed embrasure of the rift window on the first floor (no. 3), and the remains of the recent closing of this window from the inside. To the right, beams in the western wall can be seen; the perspective is mutilated owing to the use of the wide-angle objective and the worm's eye-wiew

nosilnost bi bila le malenkostno zmanjšana. Stopnic na tem mestu torej ne moremo imeti za dokazane, ampak le za več kot verjetne. Nedvomno pa so bile lesene; nikjer v zidovih ni sledov zidanih stopnic.

2.4. Tretje nadstropje

S tretjim nadstropjem se je stavba zaključila. Na upodobitvah iz 17. stoletja (sl. 91) so okenske odprtine vrezane zelo poljubno, vendar na vseh pročeljih dosledno v treh vrstah, ki si sledijo ena nad drugo; risar je menil, da ima stavba tri etaže. Dokaz, da je stavba bila trinadstropna, pa so tramovnice stropa tretjega nadstropja; razporejene več kot dvakrat redkeje kot sicer tramovnice v podih te stavbe. Strop tega nadstropja torej ni bil hkrati tudi pohodni pod prostora nad njim.

2.4.1. Stene

Stene prostorov A in B so bile fino ometane; ohranjenih je več ostankov zaliakanega, gladkega ometa.

Na enak način kot okvir kaminske odprtine v dimnik v drugem nadstropju se je ohranila tudi odprtina kamina v tretjem nadstropju (št. 30; prim. poglavje 2.3.1.1.; gl. sl. 95). Tudi tu je bila v steni plitva kaminska niša, kurišče je bilo na tleh, napa pa je bila najbrž lesena ali pletena in ometana. Vendar kaminska odprtina v tretjem nadstropju ni v osi kaminske odprtine v drugem nadstropju, ampak za 20–30 cm pomaknjena proti zahodu. Vzrok za to je seveda dimni kanal št. 32.

V višini tretjega nadstropja so trije dimni kanali. Dimni kanal iz drugega nadstropja se je približno 1 meter pod kaminsko odprtino št. 30 razcepil levo in

Sl. 101. Pogled na notranji del recentno zazidanega vhodnega portala. Viden je predrt del zazidave. Desno ob portalni niši sta recentni tramovnici, levo sega v nišo še ena recentna tramovnica

Fig. 101 — View of the inner part of the recently walled-in entrance portal. The perforated part of the wall is visible. On the right of the portal niche, there are two recent beams, on the left another recent beam reaches into the niche

desno v dva ožja kanala. Ostanki zrušenega zidu pod dimno odprtino v tretjem nadstropju se jasno ločijo od gladkih sten dimnika in kažejo, da je imela ta dimna odprtina v tretjem nadstropju svoj, samostojni dimni kanal. Ta ni bil navpičen, ampak je zgoraj zavil k zgornji odprtini kanala št. 32.

2.4.1.2. »Spalne« niše

V prostoru A sta dve globoki veliki zidni niši s pravokotniškim tlorisom (št. 22 in 25; gl. sl. 8), v prostoru B pa še dve (št. 23 in 24). V zunanjih stenah teh niš je po eno kvadratno okence, ki pa ni povsod enako: pred dvema okencema je ozka plitva okenska nišica (št. 9 in 11), dve okenci pa sta brez nje (št. 8 in 10). Niše so približno enako velike; v dolžini merijo približno 190 cm ali malo več, v globino pa kakšnih 80 cm — le niša št. 22 je globlja, ker je pač v debelejšem zidu. Te mere zbujojo pozornost, saj gre za mere ležišč, kakršne imajo še danes naši posteljnjenaki. Nekaj indicij kaže, da te niše niso naključno dimenzionirane v ležiščnih normah. V prostoru B bi bila gradnja enostavnejša, če bi niši raztegnili čez celo širino prostora. Vendar graditelji tega niso naredili, čeprav bi bile niše daljše le za približno pol metra; verjetna je domnevna, da so se držali določene norme. Niše v prostoru A bi lahko bile precej daljše, vendar so se tudi držali iste norme. Ta norma pa ni veljala pri niši s koničnim ostenjem in pravokotniškim oknom: v največji dolžini meri ta niša le kakšnih 160 cm. V nišah št. 23, 24 in 25 je bil lesen pod na tramovih (gl. poglavje 2.4.4.), kakšen je bil pod v niši št. 22, ne vemo. Takšne »spalne« niše so le v zgornjem, glavnem bivalnem prostoru. Po vsem povedanem smemo domnevati, da so v teh nišah spali oziroma da so to alkove ali predhodnice iz kasnejših obdobjij znanih alkov — z vrati ali zastori zaprtih zidnih niš, v katerih so bili posteljnjenaki.

2.4.1.3. Stranišče

V zahodnem zidu je prostor za stranišče (št. 29). Upodobitev pročelnega pomola tega stranišča s strešico in okencem je ohranjena na bakrorezu iz 17. stoletja (gl. sl. 91). Danes je od pomola ohranjena ena konzola z ostankom pomolnega zidu, druga konzola je odlomljena. Gre za pomolno stranišče — ajzelj, iz katerega so fekalije prosto padale k podnožju grajskega pročelja. Pomol je sicer zrušen, prav dobro pa je ohranjen portal vrat v stranišče (sl. 97); ker stoji v ravnini notranje stene in je vratna odprtina ožja od straniščnega prostora, je bila vratnica nameščena v notranjosti stranišča, kamor se je tudi odpirala.

2.4.1.4. Pohištvena niša

Pohištvena niša je nameščena v zahodnem zidu ob portalu, ki vodi v stranišče (št. 20; gl. sl. 97). Niša je približno enake velikosti kot enaka niša v drugem nadstropju (gl. poglavje 2.3.7.; sl. 100), vendar je drugače zidana. Njene stene niso iz vodoravno stavljenih lomljencev, ampak vsako steno tvori po ena kamnita plošča. Ker je podna plošča spredaj drugače odlomljena kot ostale in še nekoliko štrli iz ravnine stene, gre verjetno za recenten lom, ki ga je povzročil kamen, ko je padel z vrha zidu. Potem takem je podna plošča niše verjetno kot polica štrlela iz stene.

2.4.2. Okna

Tretje nadstropje je bilo osvetljeno z večjim pokončnim pravokotniškim oknom (št. 12) in s po enim okencem v vsaki izmed štirih »spalnih« niš (št. 8, 9, 10 in 11). Okno zaključuje nišo s koničnim ostenjem (št. 26). Niša je razmeroma dobro ohranjena; čeprav je strop porušen, so ohranjeni profil in ostanki oboka. Klesan okenski okvir iz lehnjaka je ohranjen fragmentarno, vendar ostanki povsem omogočajo rekonstrukcijo. Okno je sicer tako visoko, da ni mogoč ogled od blizu, vendar se pri ogledu z daljnogledom povsem jasno ločijo deli zidu iz lomljenega sivega apnenca in deli kamnoseško obdelanega okenskega okvira iz lehnjaka (gl. sl. 100). Ohranjeni so oba pokončna podboja, del praga ter levi in desni del

preklade nad podbojema; en del še štrli v prostor nad okensko odprtino (gl. prerez, št. 12).

Od okanca št. 8 je ohranjen del okenskega okvira iz lehnjaka v lomu južne stene: pokončni podboj in dela praga ter preklade; oba dela še štrli v prostor prek navpičnega dela podboja (gl. sl. 100). Ti ostanki skupaj z ostanki ostenja »spalne« niše (gl. poglavje 2.4.1.2) povsem omogočajo rekonstrukcijo tega stavbnega člena.

Okanca v ostalih »spalnih« nišah so dobro ohranjena (št. 9, 10 in 11). Eno okence je zgorjel tunelna odprtina s kvadratnim prerezom (št. 10), ostali dve okenci pa se v notranjščino razširita v okenski nišici.

2.4.3. Vratne odprtine

Iz lehnjaka klesan portal v stranišče je skoraj popolnoma ohranjen (št. 15; sl. 9).

Sledovi vratne odprtine med prostoroma A in B (št. 16) niso ohranjeni; na tem mestu je zid porušen. Vendar je prehod na tem mestu pač moral obstajati; brez njega prostora ne bi bila med seboj dostopna in bi moral vsak imeti svoj dostop iz drugega nadstropja. Zato smo na načrtu to vratno odprtino narisali po analogiji z nedvomno vratno odprtino pod njo (št. 17; gl. poglavje 2.3.6).

Nad stopnicami, ki vodijo v prostor B (gl. prerez), moremo domnevati vodoravna loputna vrata; brez njih bi bil staleni preprih med prostoroma D in B vsaj pozimi najbrž le premočan.

2.4.4. Pod in strop

Prav dobro ohranjene tramovnice poda v vzhodni in zahodni steni prostora A kažejo usmeritev in razporejenost podnikov (gl. prerez; tudi sl. 93). Posebnost je namestitev tramov v nišah št. 25 in 26. Dni niš sta ravni in segata natanko v spodnjo vodoravnico tramovnic (prim. sl. 8); ni dvoma, da so tu tramovi ležali na tleh niš, lesene podnice pa so prekrivale tudi pod v nišah. Podnice so bile seveda položene pravokotno na podnike.

Na enak način so bili nameščeni podniki v prostoru B. Tu v podni višini ni tramovnic, poda obeh niš pa sta spet natanko v spodnji vodoravnici tramovnic v prostoru A. Zato so podni tramovi gotovo ležali na tleh obeh niš (gl. prerez št. 23); v obeh nišah pa je bil lesen pod iz podnic. Glede na širino prostora in sicerjšnje razmike tramovnic v stavbi bi bili v prostoru B tako nameščeni trije podniki. Zavoljo odprtine nad stopnicami bi moral srednji tram pred nišo 23 sloneti na menjalnem prečnem tramu. Podnice so seveda ležale pravokotno prek stropnikov; na severni strani so ležale še na plitvi zidni polici (št. 35), na južni strani pa so približno 20 cm segale čez stropnik do predelne stene.

Tramovnice stropnih tramov tretjega nadstropja so deloma ohranjene le v zahodni steni; vrh vzhodne stene je v ustrezni višini že porušen. Seveda v tem primeru ni dvoma, da so stropniki, ki so ležali z enim koncem v tramovnicah zahodne stene, ležali z drugim koncem v danes neobstoječih tramovnicah vzhodne stene. Tramovnic stropa tretjega nadstropja je bilo več kot dvakrat manj kot tramovnic poda; kajpak so med seboj precej bolj razmaknjene kot tramovnice stropov, ki so bili hkrati tudi podi. Večji razmiki pričajo, da strop tretjega nadstropja ni bil hkrati tudi pod normalno pohodnega zgornjega prostora. Zato ne moremo dvomititi, da je bilo nad tretjim nadstropjem že podstrešje oziroma vrh obodenih zidov.

2.4.5. Prostori

V tretjem nadstropju so bili trije prostori: veliki prostor A, prehodni prostor B in stranišče v zahodnem zidu (št. 29). Razporeditev okenskih odprtin zavrača možne domene, da bi bile tu, kakor tudi sicer v stavbi, še lesene pregradne stene; edino v prostoru B bi prečna stena lahko delila prostor na dve celici. Vsekakor pa tudi o tej možni steni ni nikakršnega sledu.

2.5. Stavbni razvoj

Na stavbi je več recentnih sprememb in sledov, ki kažejo, da celotna hiša ni nastala sočasno. Več odprtin je zazidanih. Najpomembnejše so sledi recentne zidave tretjega nadstropja.

2.5.1. Dvenadstropna in trinadstropna hiša

Ohranjeni so trije zunanji vogalji stavbe. Do tretjega nadstropja so zidani iz precej neenakih, pravilnejših in nepravilnih sivih apnenčastih lomljencev. Malo pod višino poda tretjega nadstropja pa se začne drugačna zidava: od tam navzgor so vsi vogalni kamni precej enotno pravilnih oblik, vsi klesani in vsi iz lehnjaka. Tako je bil zidan tudi četrti, južnovzhodni, danes manjkajoči vogal. Spodnji del tega vogala je povsem razsut; zgornji del s pravilnimi vogalnimi kamni iz lehnjaka pa je padel več kot 12 metrov globoko na južno pobočje pod stavbo in se nji razsul; tam leži kot fantastična priča solidnosti več kot 700 let starega zidarskega dela (gl. sl. 99).

Drugačna obdelava vogalnih kamnov v tretjem nadstropju priča o poznejši zidavi tretjega nadstropja, torej ne o zadnji fazi nepretrgane zidave. O tako tolmačenih drugačnih vogalih tretjega nadstropja je mogoče dvomiti: kaj če se je stavbenik v nepretrganem procesu gradnje pri vrhnjem nadstropju iz nam neznanih razlogov odločil za drugačno zidavo vogalov? Zato moramo preiskati še druge sledove, ki lahko potrdijo ali zavrnejo tezo o recentnosti tretjega nadstropja.

— Apnenčasti lomljenci iz zidu v tretjem nadstropju in pod njim so enaki. Vendar so iz enakih lomljencev tudi mnogo poznejše zazidave (glavni portal št. 14; niša št. 28; kaminski odprtini št. 30 in 31); poglavito gradivo zidave je torej časovno neopredeljivo.

ohranjeni v višini drugega kot v višini tretjega nadstropja (gl. npr. sl. 93). To bi

— Omet, s katerim so na pročeljih zastičene reže med lomljenci, je bolje kazalo na drugačno sestavo ometa v času zidave tretjega kot v času zidave drugega nadstropja. Vendar ta sled ni zelo izrazita; povzročili pa bi jo lahko bili tudi drugi dejavniki.

— Okvir kaminske odprtine v drugem nadstropju se razlikuje od kaminske odprtine v tretjem nadstropju (gl. sl. 95). Okvir v drugem nadstropju je sestavljen iz štirih klesanih prizmatičnih delov iz belega apnanca. V tretjem nadstropju pa ni prvega okvira; navpična dela odprtine sta zidana z lomljenci iz sivega apnanca, vodoravna dela pa sta sicer iz belega apnanca, vendar nista klesana, ampak lomljena. Ni verjetno, da bi v nepreklenjenem procesu zidave tako različno obravnavali dva enaka elementa.

— Pohištveni niši v drugem in tretjem nadstropju (št. 21 in 20; gl. sl. 94 in 97) sta tudi različno zidani. Stene niše v tretjem nadstropju so obložene s petimi kamnitimi ploščami — pri niši v drugem nadstropju je samo ena plošča uporabljena kot stropna preklada. Tudi tu sodimo, da v nepretrganem procesu zidave ni verjetno tako različno obravnavanje dveh enakih elementov.

— Tla niše s koničnim ostenjem v drugem nadstropju (št. 28) so dvignjena nad nekdanji leseni pod prostora; tla niše s koničnim ostenjem v tretjem nadstropju (št. 26) so spuščena pod nekdanji leseni pod prostora. Razlika govori o različnih načinih nameščanja stropnikov na tla niše ali v stenske tramovnice (gl. poglavje 2.4.4); razlika v zasnovi pa priča o dveh gradbenih načinih oziroma precej zanesljivo o dveh gradbenih fazah.

Iz povedanega je razvidno, da smemo utemeljeno sklepati, da je tretje nadstropje plod recentne nadzidave.

Tako je bila grajska hiša v prvotni obliki dvonadstropna in glede na neraven teren visoka do strešne kapi: na severu približno 7 metrov in na jugu približno 10 metrov. Po nadzidavi je bila stavba za približno 4 metre višja; po trigonometričnem izračunu, ki smo ga napravili na podlagi primitivno dobljenih podatkov z viziranji z Jakobovo palico, sega vrh ohranjenega dela južnega pročelja slabih 14 metrov nad temelje.

Zakaj so stavbo nadzidali, ne vemo. Morda samo zaradi potrebe po večji površini; bivalni prostor v prvotni stavbi (C) je meril pač samo dobrih 49 kvadratnih metrov.

Prav tako ne znamo določiti časa, ki je minil od graditve prvotne stavbe do nadzidave. Glede na enotno preprostost zasnove, stanovanjskih zahtev in stavbnih členov bi nadzidava lahko prav kmalu sledila prvotni zidavi; nedvomno pa sodita tako dvonadstropna grajska hiša kot nadzidano tretje nadstropje v romansko stilno obdobje.

2.5.2. Recentne predelave in zazidave

— Vhodni portal (št. 14) je zazidan; seveda so pred zazidavo morali odpreti drug vhod v stavbo. Nobenega dvoma ni, da je bil nov vhod odprt v danes porušenem delu južnega pročelnega zidu; v ohranjenem obodnem zidu namreč ni sledu o takšni odprtini. Novi vhod v stavbo in zazidava prvotnega vhodnega portala pač sodita šele v čas, ko so na južnem pobočju griča pod romansko grajsko hišo dozidali nov obodni grad; za predmet pričajoče raziskave sta nepomembna.

— V stropni višini prvega nadstropja je v prostoru D sedem ohranjenih tramovnic; štirim v severnem obodnem zidu ustreza tri v predelni steni, četrta je pač bila v danes zrušenem delu predelne stene. Recentnost teh tramovnic dokazuje že njihova nepravilna oblika. V vsakem ustreznem paru tramovnic je ena povečana, da so lahko namestili tram v že obstoječe zidove; v isti namen pa je bila ena tramovnica izkopana kar ob portalni niši (gl. sl. 13). Strop na teh tramovih je prečkal portalno nišo; seveda je nastal po zazidavi portala.

— Režasto okno v južnem obodnem zidu (št. 3) je bilo zazidano. V lomu zidu je ohranjen del notranje zazidave koničnega okenskega ostenja (gl. sl. 100). Zazidava bržkone sodi v čas, ko so tu blizu odprli nov vhod v stavbo; o prvotni dvo in trinadstropni grajski hiši ne more povedati ničesar.

— Zazidani sta obe kaminski odprtini (št. 30 in 31). Zazidavi seveda sodita v čas, ko stavba ni več rabila stanovanjskim namenom.

— V severnem obodnem zidu tretjega nadstropja je sled precej velike zazidave (št. 36). V notranjščini je jasno viden zazidan vogal nekdanje odprtine iz pravilnih lehnjakovih klesancev, na tem mestu je na zunanjščini ohranjena konzola vrh zidu, nepravilen videz recentne zazidave je viden na zunanjščini in na notranjščini. Na podlagi sledov ne vemo razložiti, kaj je bilo na tem mestu pred zazidavo; lahko bi bila ta zidna niša z oknom, ki bi imela morda tudi izrazitejšo obrambno nalogu, na kar bi kazala konzola vrh zidu in mesto nad vhodnim portalom.

— V zahodnem zidu drugega nadstropja je bila velika niša s koničnim ostnjem (št. 28). Sledovi kažejo, da je bila ta niša dvakrat zazidana. Najprej sta bili obzidani konični steni tako, da je prostor v zidu dobil pravilno kvadrasto obliko, pozneje pa je bila zazidana celotna niša. Na zunanjščini je jasno razločljiva velikost zazidane odprtine; sega od vrha do tal zidne niše (gl. sl. 10). Spodaj desno ob odprtini je ohranjena masivna konzola; več kot verjetno je bila levo spodaj še ena konzola, zakaj mesto, kjer bi bila, je očitno recentno zazidano. Meji izvirnega zidu levo in desno ob zazidavi sta nepravilni; kažeta enako podobno kot severna meja zidu ob razrušenem pomolnem stranišču v tretjem nadstropju. Opisani sledovi ne dajejo zadostne opore za nesporno ugotovitev nekdanjega stanja, vendar omogočajo takole, precej verjetno tolmačenje: Prvotno je bila na tem mestu velika niša s koničnim ostenjem, na pročelju najbrž zaključena z oknom. V stavbi sta namreč le še dve veliki niši s koničnim ostenjem; obe sta zaključeni s pravokotniškim oknom (št. 26 in 27; prim. poglavje 2.3.4.). Pozneje so konični steni obzidali oz. izravnali, prejkone podrli tenko pročelno steno, v kateri je bilo okno, vzidali konzoli in prizidali pročelni pomol, v katerem je bilo najverjetnejše stranišče. Toda to stranišče ne bi bilo več zares potrebno, ko so dozidali tretje nadstropje, v katerem so ostanki stranišča še danes. Staro stranišče bi podrli in zazidali že po dozidavi tretjega nadstropja. Na zazidavi v notranjščini je namreč ohranjena zaplata prav takšnega ometa, kakršen je tu in tam ohranjen v tretjem nadstropju; na zazidavah, ki sodijo v čas prizidave novega obodnega gradu (ko romanska grajska hiša pač ni več rabila bivanju), pa sploh ni ometa ali so le ostanki grobe malte.

3. Stanovanske razmere

Grajska hiša v današnjem stanju, sledovi in v prejšnjih poglavijih utemeljena rekonstrukcija omogočajo vpogled v stanovanske razmere na Gamberku v obdobju romanike. Seveda je takšna pričevalnost spomenika omejena; z zadostno mero objektivnosti so izpričane samo nekatere prvine ravni stanovanskega bivanja, nekatere prvine so le nakazane z indicijami, o nekaterih prvinah pa seveda spomenik popolnoma molči. Zato je podoba stanovanskih razmer nujno fragmentarna, poizkus oblikovanja celostnejše podobe pa do neke mere hipotetičen. Zato se je pisec teh vrstic v besedilu trudil za sprotno razvidnost nespornih pričevanj in ugotovitev, sklepanj in z indicijami podprtih domnev.

3.1. Dvonadstropna hiša

3.1.1. Organizacija prostorov

Iz zunanjščine so stanovalci prišli v prostor D; od tam so lahko odšli navzgor po kratkih stopnicah na podest in v prostor C — ali pa navzdol skozi vrata št. 19 v prostor F in skozi prehod št. 18 v prostor E. Od tam je bil dostop v prostor G po stopnicah skozi loputna vrata ali zgolj podno odprtino. Če je prostor H obstajal, bi lahko imel tudi dostop skozi podno odprtino.

Očitni sta skupini spodnjih prostorov in veliki zgornji prostor; prostori E, F in G (morda tudi H) so bili dostopni skozi vrata 19; prostor C pa prek podesta skozi vrata 17. Prostor D je povezoval spodnje prostore z zgornjim.

3.1.2. Površine prostorov

Površine prostorov so popolnoma razvidne iz obstoječih zidov. Popolnoma natančnih izmer pisec teh vrstic zavoljo skromnega znanja in opreme ter neravnega, deloma nepravilnega in v višinah nedostopnega zidovja ni mogel opraviti. Zaradi prej povedanega in ker za predmet pričujoče raziskave natančne izmere niti niso tako pomembne, so vsi izračuni razmeroma bližni in zaokroženi na pol kvadratnega metra.

Prostor G je meril $30,5 \text{ m}^2$; prostor E je prav tako meril $30,5 \text{ m}^2$. Prostor F je meril $12,5 \text{ m}^2$. Brez zazidane niše (št. 28) je meril prostor C 49 m^2 . Za prostor H ne vemo, ali je sploh obstajal; meril bi prav toliko kot prostor F nad njim. Brez podesta ob zahodni obodni steni, katerega širine ne poznamo, je prostor D meril 11 m^2 .

Brez zazidane niše (št. 28), brez lesene podesta v prostoru D in brez negotovega prostora H je torej obsegala koristna površina dvonadstropne grajske hiše približno $133,5 \text{ m}^2$.

3.1.3. Namembnost prostorov

Prostor G je bil osvetljen in zračen le z manjhnim režastim oknom; minimalna razsvetljava pač priča o nebivalnem prostoru, najverjetneje shrambi. Pod tega prostora je bil v višini zemeljskih tal; domnevati moremo neraven

kamnit ali zravnat zemljen ali estrihast pod. Vsekakor je bil ta prostor vlažen; tudi če je bila talna vlaga zavoljo kamnitih tal in lege vrh griča minimalna, je bila kondenzna vlaga zavoljo debelih zidov in malenkostnega zračenja znatna. Zato ta prostor ni bil primeren za shranjevanje proti vlagi neodpornih dobrin; prav dobro pa bi vanj sodilo vino, kislo zelje ali repa in podobno. Ne moremo si kaj, da nam domišljija v ta prostor ne bi pričarala nekaj sodov in kadi.

Prostor E je bil osvetljen in zračen z dvema podobnima, malo večjima režastima oknoma kot prostor G. Bil je v nadstropju, v njem je bil lesen pod in prepihno zračenje skozi režasti okni; bil je suh. Vsekakor v stavbi ni bilo drugega primernega prostora za hranjenje večjih količin žitnega zrnja — najpomembnejših in količinsko največjih kmečkih dajatev. Da so žitno zrnje hranili v varnem gradu, in ne v kakšni pomožni stavbi pod njim, je pač zelo verjetno. V ta shranilni prostor bi lahko sodile tudi čehulje lanu, tkanine in druge za vlago občutljive kaščne dobrine.

Prostor F je bil brez dnevne svetlobe in ni mogel rabiti bivanju; potem takem bi bila njegova funkcija podobna funkciji prostora E.

Omenjeni trije prostori so bili dostopni skozi ena vrata. Bili so, kot pravimo, pod enim ključem; to pa podpira mnenje, da gre za kaščne oziroma shranjevalne prostore.

Prostor C je bil namenjen bivanju; osvetljen je bil z večjim pravokotniškim oknom (prvotno najbrž z dvema), tam sta bila kaminsko ognjišče in pohištvena niša, tam se je najbrž kaj kmalu pokazala potreba po stranišču, v katero so bržkone predelali prej okensko nišo (št. 28).

Prostor D je rabil več namenom. Bil je vhodna veža oziroma zveza med drugim nadstropjem in spodnjimi prostori. Na zahodni strani tega prostora je bil nameščen podest, s katerega so skozi izlivnico zlivali odpadno vodo in prek katerega so hodili v prostor C. Del prostora D pod podestom pa je moral rabiti še kakšni potrebi, sicer tam ne bi bilo okanca (št. 5).

3.1.4. Kuhanje in ogrevanje

Kuhali in pekli so na kaminskem talnem ognjišču pred kaminsko odprtino (št. 31). Dim je odhajal v dimnik.

Prostora C in D so ogrevали z ognjem na tem ognjišču oziroma z neke vrste pečjo. Spodnji del sicer povsod enako globokega dimnika (25–30 cm) je vzdolžno raztegnjen za dober meter in se le postopoma oži v višino. Predelna stena, v kateri je tako raztegnjen dimnik, je pač ohranjala toploto in zmerno ogrevala prostora C in D tudi, kadar na ognjišču ni gorel ogenj.

Od ognjišča do podesta v prostoru D je bilo skozi vrata le kakšne 4 metre daleč; s podesta so izlivali rabljeno kuhinjsko vodo skozi izlivnico.

3.1.5. Osvetljava

Dnevna osvetljjava je bila skromna. V kaščnih prostorih je bil mrak. Malo svetlobe je prihajalo tudi v prostor D skozi režasto okno (št. 2); zavoljo praktičnih potreb sta še dve režasti okenci osvetljevali podest in prostor pod njim (št. 1 in 5).

Glavni bivalni prostor (C) je bil osvetljen s pravokotniškim oknom (št. 13), katerega svetlobna odprtina je bila velika pol ali slabega pol kvadratnega metra. Ceprav je bilo okno na južni strani stavbe, je to pač malo za prostor, ki je meril približno 147 kubičnih metrov. Tudi okno v danes zazidani niši (št. 28), ki je najbrž dodatno osvetljevalo prostor pred predelavo niše, ni moglo bistveno izboljšati dnevne svetlobe v prostoru C. Vsekakor je tu vladal le svetlejši mrak, najmanj takšen, kakršnega poznamo iz kmečkih hiš iz 18. pa tudi še 19. stoletja. Brez verjetnega okna v danes zazidani niši je bilo razmerje okenske površine do podne površine le 1 : 98; za orientacijo naj povemo, da se po današnjih normah giblje takšno razmerje za dobro osvetljene prostore v razponu od 1 : 3 do 1 : 10 (Nojfert, Projektovanje, str. 138). Ognjišče je sicer bilo osvetljeno skozi južno okno neposredno, vendar slabo; nedvomno so kuhalni predvsem ob svetlobi ognja.

S čim so zapirali okna pozimi, ne vemo. Režasta okna in okenca so brez stopničastega prostora ob svetlobni odprtini, kamor bi lahko prislonili ali pritrtili oknico; lahko so jih le zamašili s senom ali podobnim. Ob okvir velikega okna (št. 13) pa so lahko prislonili oknico, vendar ta najbrž ni bila vsa lesena, tako da bi pozimi bivali le ob svetlobi ognja ali gorečih svetilk. Domnevati smemo leseno oknico z odprtinami, prekritimi s polprozornim naoljenim pergamentom ali podobnim, s čimer so v grajski romanski arhitekturi pozimi zapirali okna (Piper, Burgenkunde, str. 484, 485); nobenega dvoma pa ni, da je bilo pozimi v bivalnem prostoru zelo temno.

3.1.6. Preskrba z vodo in higiena

Na griču, vrh katerega stoji Gamberk, ni talne vode. Pod gričem sta dve domačiji; spodnja si je napravila kakšnih 40 m jugovzhodno od sedanjega gradu na pobočju sodoben tlačni vodni zbiralnik; do zbiralnika so morali vodo napeljati s sosednjega hriba. Tako vemo, da je bil danes zasut vodnjak na dvorišču renesančnega dela Gamberka zbiralnik za meteorno vodo. Tudi v 17. stoletju je bil ta vodnjak omenjen kot cisterna (Valvasor, Ehre, str. 157). Ta vodnjak pa stoji več kot 25 m daleč od romanske grajske hiše, ki je obravnavana v pričajočem spisu. Če bi ga postavili že v romanskem času, da bi zbiral vodo s strehe grajske hiše, bi ga pač postavili bliže; prostora za bližnjo namestitev vodnjaka je dovolj. Zato smemo trditi, da je ta vodnjak nastal šele z renesančno dozidavo spodnjega dela sedanjega gradu.

Pri zgornji od prej omenjenih domačij, ki stojita ob zahodnem podnožju grajskega griča, pa je zidan (danes betoniran) vodnjak s studenčno vodo. Na mestu obeh domačij so bržkone stale romanske gospodarske grajske stavbe. Grajska pristava na tem mestu je izpričana na upodobitvi iz 17. stoletja (gl. sl. 3). Glede na obliko grajskega griča bi od tega mesta vodila najpriročnejša in najkrajša steza do vhoda romanske grajske hiše. Od tam tudi vodi vozna pot do gradu; ta pot pa sodi šele v čas renesančne dozidave. Konča se ob renesančnem vhodu v grad, daleč od romanske grajske hiše in na njeni južni strani, odkoder ni dostopa k prvotnemu portalu romanske grajske hiše.

Iz povedanega je razvidno, da smemo sklepati, da stoji današnji kmečki vodnjak s studenčno vodo na istem izviru kot romanski grajski vodnjak

ozioroma da gre za isti, seveda predelan vodnjak. Ta vodnjak stoji grajski hiši najbližje, kjer izvirna voda sploh lahko je. Od tega vodnjaka do grajske hiše bi bilo po stezi od tri do pet minut hoje.

Vsekakor so grajski prebivalci morali vodo v grajsko hišo nositi. Hranili so jo pač v čebrih. Manjši čeber za gospodinjske potrebe bi si morda lahko predstavljal levo ali desno ob ognjišču.

Ker so se v srednjem veku naspoloh mnogo kopali, smemo domnevati, da je bilo tako tudi na Gamberku. Seveda gre za kopanje v čebrih. V katerem prostoru so se kopali, ne vemo; zavoljo izlivanja uporabljene vode bi bilo najpriročnejše mesto za kopanje kar na podestu v prostoru D ob izlivnici ali pod podestom ob režastem okencu.

Iz pomolnega stranišča sta blato in scalnica padala ob podnožje zahodnega pročelja grajske hiše in curljala po bregu; enako je bilo z odpadno vodo in pomijami iz izlivnice. Glede na to pač smemo domnevati, da so tudi razne smeti in odpadke brez nepotrebnih predsodkov metali iz grajske hiše navzdol po grajskem griču. Prav gotovo je temu primerno smrdeло zunaj pa tudi znotraj Gamberka. Hujša nadloga je moral biti mrčes, ki je živel na fekalijah, med njim zlasti neštete muhe.

Vendar je mrak v slabo osvetljenih notranjščinah — podobno kot pri številnih kmečkih hišah z majhnimi okni, ki jih poznamo iz polpretekle dobe — omilil nadležnost muh in podobnega mrčesa.

Vsaj večinoma so grajski prebivalci skupno bivali, kuhalili, jedli in spali v istem prostoru. Domnevati moremo tudi številni osebni mrčes, kot so bolhe, uši in stenice, ki so v takšnih okoljih tudi danes zveste človekove spremjevalke.

3.1.7. Vprašanje o pohištву in notranji opremi

V prostoru C je ohranjena pohištvena stenska niša (št. 21). Obsega kockast prostor s prostornino okoli 125 dm^3 . Vanjo so torej spravljali ali postavljali le manjše predmete. Seveda ne vemo, kaj so spravljali ali postavljali v to nišo, najbrž pa to niso bile knjige, kakor so jih v podobni niši spravljali npr. že leta 1156 v stiškem samostanu (Zadnikar, Stična, str. 147). O ostalem pohištvu ne vemo nič. Razni pisci o evropskem pohištву so si edini, da je bilo v romanskem obdobju v rabi le malo pohištva; domnevati moremo, da je bilo tako tudi v grajski hiši na Gamberku. Prav tako smemo domnevati le izdelke tesarske tehnologije, saj se je mizarska obrt v Evropi specializirala šele v 14. in 15. stoletju.

3.1.8. Varnost

Okrog grajske hiše ni sledov obzidja; zid, ki je bil pri jugovzhodnem in jugozahodnem vogalu prislonjen k hiši, je nedvomno del prizidanega renesančnega obodnega gradu. Ali so bile okrog romanske grajske hiše palisade, ne vemo. Vsekakor današnji ostanki stavbe ne kažejo sledov izrazitih utrdbenih prvin.

Že videz gradov v 12. stoletju in njihov utrdbeni značaj najzgovorneje pričata o pravici močnejšega, o relativnem brezpravju in o strahu gradiščanov

v tistem času. Tipični grad pravzaprav ni bil nič drugega kot grajska hiša z obrambnim zidovjem in obrambnimi stolpom; najbrž so številni gradovi v tej zasnovi sploh nastajali v postopnih gradbenih fazah: najprej je bilo pač treba zgraditi hišo in obzidje. Grajska hiša Gamberk pa je po vsem videzu stala celo romansko in gotsko obdobje sama vrh strmega grajskega griča.

Vseeno pa so se najbrž prebivalci dvonadstropne grajske hiše vendarle počutili razmeroma varne. Pobočja okrog nje so tako strma, da lahko danes lezemo okrog podnožij sten le zato, ker tam rastejo drevesa; nekdaj pa je bilo pobočje okrog gradu, kot je bilo pravilo, izsekano in golo. Položnejši dostop do grajske hiše je le po grebenu iz severne smeri do prvotnega vhoda. Vendar je tam očitno načrtovana ovira; do vhodnega portala je treba zlesti po koničasti skali. K mogočnemu portalu je bržkone sodila masivna vratnica. Skozi režasto okno nad portalom ni mogoče prodreti v hišo pa tudi sicer je to okno polčetrti meter visoko nad skalo, kamor sploh ni mogoče primerno postaviti lestve. Vzhodna obodna stena je brez odprtin, tam v hišo ni bilo mogoče prodreti. V zahodni obodni steni so tri režasta okenca in eno režasto okno; reže so široke le kakšnih 13 cm. Verjetno okno ali pozneje verjetno stranišče na zahodnem pročelju pa sta že v višini vsaj 7 metrov nad podnožjem zidu. Prejkone se je graditeljem zdela najbolj ogrožena južna obodna stena; sezidali so jo občutno širše kot druge obodne zidove. Najnižja odprtina v tej steni je bilo režasto okno v prvem nadstropju; bilo je vsaj 5 metrov nad zidnimi temelji. Pravokotniško okno v drugem nadstropju pa je bilo že vsaj 8 metrov nad zidnim podnožjem. Tudi pod to steno je zelo strmo pobočje, vendar je strmina dolga le nekaj več kot 10 metrov, nato pa sledi položnejši teren, na katerem so pozneje prizidali renesančni obodni grad.

Čeprav torej na grajski hiši ni zaslediti izrazitih utrdbenih prvin, je vendarle zavoljo izbranega položaja vrh strmega griča, vrste in namestitve odprtin imela grajska hša utrdben značaj in je stanovalcem dajala razmeroma varno zavetje.

3.2. Trinadstropna hiša

Z dozidavo tretjega nadstropja je stavba postala sicer občutno višja, vendar je dolžina stavbe še vedno povsod presegala višino zidov. Za to, višjo stavbo bi bil primeren izraz »visoka hiša«, vendar ga zavoljo povezav s prejšnjim besedilom (ne »dvonadstropna hiša/visoka hiša«, ampak »dvonadstropna hiša/trinadstropna hiša«) ne uporabljamo.

3.2.1. Organizacija prostorov

Z dozidavo tretjega nadstropja se je grajska hiša povečala za dva prostora. Stopnice, ki so vodile s podesta v prostoru D (gl. poglavje 2.3.8.), so to nadstropje povezale z drugim nadstropjem. Iz prostora B so vodila vrata v prostor A; po stopnicah in podestu se je prišlo v prostor C. Opraviti imamo torej z dvema skupinama prostorov. Tretje nadstropje je povezano z drugim nadstropjem, pritličje je povezano s prvim nadstropjem; glavna komunikacija grajske hiše je ostal prostor D.

3.2.2. Površina prostorov

Površina prostorov, obstoječih že v dvonadstropni hiši, se po dozidavi tretjega nadstropja ni skoraj nič spremenila; verjetna tedanja zazidava niše št. 28 bi pomenila le malenkostno skrčenje (gl. poglavje 2.5.2.).

V tretjem nadstropju je prostor A meril 53 m^2 , prostor B 14 m^2 , stranišče pa 1 m^2 .

Brez zazidane niše št. 28, brez podesta v prostoru D in brez negotovega prostora H je torej koristna površina trinadstropne hiše obsegala okoli $201,5\text{ m}^2$.

3.2.3. Namembnost prostorov

Ko je bilo dodano tretje nadstropje, se shrambna funkcija pritličja in prvega nadstropja bržkone ni spremenila. Novi prostor A pa je gotovo postal glavni bivalni prostor; v njem so bili kaminsko ognjišče, vhod v stranišče, pohištvena niša, veliko pravokotniško okno in dve »spalni niši«.

Bivalni prostor dvonadstropne hiše (C) je obdržal bivalno funkcijo. Dokaz za to sta dva dimna kanala v predelni steni v višini tretjega nadstropja, ki sta odvajala dim ognjišča v prostoru C; če ognjišča ne bi kurili, bi bila kanala nesmiselna — kurjenje ognjišča pa priča o bivalni funkciji. Vendar je postal prostor C najbrž bivalnica drugega reda. Prostor B je bil še en bivalni del vrhnjega nadstropja; v njem sta dve »spalni niši«. Okrog okanca niše v zahodnem zidu je plitva okenska nišica; ob okenski okvir je bilo pozimi mogoče nasloniti leseno oknico ali okvir z naoljenim pergamentom. Ta prostor bi najbrž smeli označiti za čumnato — ogrevano sobo. Razmerje med velikostjo ogrevalne stene in prostornino čumnate namreč kaže, da je bil to pozimi najtoplejši prostor v grajski hiši (gl. poglavje 3.2.4.).

Namembnost prostora D je pač ostala takšna, kakršna je bila v dvonadstropni hiši (gl. poglavje 3.1.3.); stopnice v tretje nadstropje so pomenile le dodatno komunikacijo.

3.2.4. Kuhanje in ogrevanje

V trinadstropni hiši sta bili ognjišči v obeh večjih bivalnih prostorih. Vendar se zdi ognjišče v drugem nadstropju zaradi bližine izlivnice priročnejše za vsakdanje kuhanje. Morda so kuhali tudi v tretjem nadstropju, vsekakor pa je tu pozimi gorel ogenj zavoljo ogrevanja.

Ognjišče v drugem nadstropju je ogrevalo kar štiri prostore: A, B, C in D. Razširjen dimni kanal ob kaminski odpertini (gl. poglavje 2.3.1.1.) je ogreval predelno steno in s tem prostora C in D; prvi prostor je seveda izdatneje grela še toplota odprtega ognja. V predelni steni v tretjem nadstropju so razmeroma dobro ohranjeni kar trije dimni kanali; stranska sta odvajala dim spodnjega ognjišča, srednji pa dim zgornjega ognjišča (gl. sl. 95). Tako je spodnje ognjišče s stranskima kanaloma grelo predelno steno tretjega nadstropja in posredno ogrevalo prostora A in B. Zgornje ognjišče je s svojim dimnim kanalom dodatno grelo predelno steno, prostor A pa je ogrevalo predvsem z odprtim ognjem. Način napeljave dimnih kanalov v predelni steni seveda pomeni, da je bil del te stene neke vrste ogrevalna peč.

Vendar je prebivalce pozimi zeblo; več kot verjetno so se zbirali in greli okoli ognjišč. Prostornine nad 300 m^3 , kolikor sta je skupno imela prostora A in C, seveda ni mogoče učinkovito ogrevati s toploto dveh ognjišč; zavoljo slabe toplotne izolacije je bilo v gradu še bolj hladno.

Najtoplejši je bil prostor B; približno 42 m^3 je bilo gretih z dobrimi 6 m^2 ogrevane predelne stene, torej je 1 m^2 grel povprečno 7 m^3 prostornine. Za primera naj navedemo približno razmerje med srednjo površino kmečke peči in prostornino glavnega bivalnega prostora kmečke hiše 19. stoletja: v teh prostorih je pozimi vedno precej hladno — tu povprečno 1 m^2 peči ogreva okoli 11 m^3 prostornine. Seveda je pri tem treba upoštevati, da je toplotni izkoristek kmečke peči precej večji kot izkoristek tople stene.

3.2.5. Osvetjava

Po dozidavi tretjega nadstropja se v prostorih, ki so obstajali že v dvonadstropni hiši, osvetjava ni spremenila (gl. poglavje 3.1.5.). V tretjem nadstropju pa je bil prostor A osvetljen s pravokotniškim oknom (št. 12) in okencema (št. 8 in 11). Vsa okna so imela kamnite okvire, ob katere je bilo pozimi mogoče prisloniti lesene oknice z odprtinami, prekritimi s polprozornim gradivom (gl. poglavje 3.1.5.). V prostoru A je bilo razmerje med površino okenskih odprtin in podno površino približno 1 : 78; pri tem naj zavoljo orientacije ponovno omenimo, da po današnjih normah za dobro osvetljene prostore veljajo ustrezni razponi od 1 : 10 do 1 : 3. Torej je bil poleti v prostoru A svetel, pozimi pa trd mrak.

Prostor B je bil najbrž osvetljen relativno bolje od prostora A. Osvetljen je bil z enim okencem v vzhodni in enim okencem v zahodni steni. Okence v zahodni steni (št. 9) ima plitvo nišico, kar pomeni, da so ga pozimi lahko zaprli z oknico oziroma s polprozornim gradivom. Skupna površina obeh svetlobnih odprtin je bila do podne površine v enakem razmerju kot v prostoru A, torej približno 1 : 78. Vendar je bila v danes zazidanem delu severnega obodnega zidu bržkone še ena odprtina, skozi katero je prihajala svetloba.

3.2.6. Preskrba z vodo in higiena

Preskrba z vodo in higiena sta bili v trinadstropni grajski hiši bolj ali manj prav takšni kot v dvonadstropni hiši (gl. poglavje 3.1.6.).

3.2.7. Vprašanje o pohištву in notranji opremi

V prostoru A je pohištvena niša v zidu po obliki in velikosti enaka pohištveni niši v drugem nadstropju. Med pohištvo moremo šteti tudi »spalne niše« (gl. poglavje 2. 4. 1. 2.). Po dve sta bili v prostoru A in v prostoru B. Drugih sledov pohištva na ostankih stavbe ni.

3.2.8. Varnost

Zavoljo večje stavbne višine je bila varnost prebivalcev trinadstropne grajske hiše nekoliko večja kot v dvonadstropni hiši (gl. poglavje 3. 1. 8.). V da-

nes zazidanem delu stene v tretjem nadstropju nad vhodom (št. 36) bi lahko bil izrazitejši obrambni stavbni element; vsekakor pa je tu bila odprtina, ki je omogočala obrambo vhoda, najranljivejšega dela grajske hiše (prim. poglavje 3.1.8.). Sicer pa so tudi trinadstropni hiši dajali obrambno sposobnost predvsem lega na težko dostopnem vrhu, višina zidovja in v spodnjem delu namestitev zgolj režastih, neprehodnih odprtin.

4. S k l e p

Iz doslej povedanega je razvidno, da je viteška družina Galle oziroma Gallenberg živela v preprostih stanovanjskih razmerah, ki pa v primeri s kočami podložnikov niso mogle biti skromne. To najbrž velja tudi za stanovanjsko površino, ki je bila družini na voljo. Ker ne poznamo števila družinskih članov, lahko samo ugibamo, koliko prostora je povprečno prišlo na posameznika. Zelo približno orientacijo o možnem številu stanovalcev omogočajo šele podatki za konec 13. stoletja.

Leta 1300 sta na domačem gradu Gamberku izdala listino družinski poglavar Seifried Gallenberg in njegova žena Elizabeta (Schumi, Archiv, str. 246, 247, št. 12); konec istega leta ali v začetku naslednjega leta pa je Seifried že umrl, zakaj 15. junija leta 1301 je omenjena Elizabeta kot vdova (Schumi, Archiv, str. 254, št. 45). Avgusta istega leta so našteteli zapuščeni otroci Seifrieda Gallenberškega: Seifried, Friedrich, Wilhelm, Otto, Katherina, Reichza in Meika (Schumi, Archiv, str. 257, št. 53). Robbinski del plemiške družine Gallenberg je torej konec 13. stoletja štel vsaj pet moških in štiri ženske člane. Koliko hlapcev in dekel je še sodilo v to viteško družino, ne vemo. Za zahodnoevropske razmere navadno velja, da je v povprečju število nerodbinskih članov nekoliko presegalo število rodbinskih članov viteških družin. Seveda povprečja za posamezne primere ne veljajo; da je štela viteška družina na Gamberku vsaj 18 članov, bi bilo gola domneva. Vsekakor pa je poleg rodbine živilo v grajski hiši še nekaj hlapcev in dekel. Ob bivalni površini 116 m² je prišlo na prebivalca vsekakor manj kot 9 m²; živeli so precej na tesnem. (Danes pride npr. na prebivalca v Sloveniji povprečno 21 m² stanovanjske površine.) Zavoljo tega in zavoljo organizacije in vrste bivalnih prostorov na Gamberku smemo misliti, da zasebnosti v družini Gallenberg ni bilo; tako je bilo sicer tudi drugod po Evropi in je zavoljo tega vladala večja promiskuiteta kot danes in s tem povezana vsaj delna odsotnost družinskih čustev današnje vrste (prim. Flandrin, Družina, str. 88). Vsaj deloma so rodbinski in nerodbinski člani družine spali v istem prostoru in najbrž tudi skupaj; vse to pa je samo precej splošen srednjeveški vzorec bivanja (Bilderlexikon, str. 137; Flandrin, Družina, str. 93—95; Dowiat, Kultura, str. 103). Na Gamberku so namreč le štiri »spalne« niše; najbrž tudi posteljnjakov ni bilo mnogo. Za primera naj povemo, da je bilo leta 1315 na škofjeloškem gradu v škofovji sobi dvoje velikih postelj in le še 15 postelj ali ležišč za dom (Štukl, Inventar, str. 207). Če upoštevamo majhno površino bivalnih prostorov na Gamberku in še druge pohištvene kose, je sploh izključeno, da bi vsakdo imel svoj postelnjak. Domnevati moremo, da je bilo stanje takšno, kakršno je bilo v srednjem veku

tudi drugod v navadi: spanje na klopeh, skrinjah in v koritih, ki so bila podnevi prislonjena k stenam (Dowiat, Kultura, str. 103).

Organizacija prostorov grajske hiše razodeva tipično srednjeveško mnogonamembnost glavnega bivalnega prostora oziroma obeh glavnih bivalnih prostorov, v katerih so kuhalni, jedli, pili, delali in spali (Bilderlexikon, str. 137).

Ker o opremi stanovanjskih prostorov razen dveh pohštvenih niš ni neposrednih sledov, je vsakršna ustrezna predstava lahko le na analogijah temelječa domneva. Vzidanih omar na Gamberku ni bilo, ker v zidovih ni ustreznih plitvih vdolbin. Verjetno niso imeli niti navadnih omar, ki so bile v romanskem obdobju nasploh zelo redke. Prejkone pa so imeli mizo s ploščo, ležečo na kozah, ki so jo snemali in prislanjali ob zid, dalje klopi in predvsem skrinje; od drobne opreme pa so nedvomno uporabljali razno posodje in ognjiščno opremo. Nasploh je bila oprema v tem času praviloma zelo maloštevilna; za sedanje predstave o opremljenosti notranjih prostorov so bili prostori precej prazni (gl. Schmidt, Volkskultur; Štukl, Inventar; Eames, Furniture; Lucie-Smith, History; Dowiat, Kultura; Gebhard, Untersuchungen, itd.). Čeprav je bilo romansko pohištvo izdelano s preprosto tesarsko tehnologijo, bi se najbrž motili, če bi si predstavljal grobe izdelke; že odtisi ležišč stropnih tramov v tramovnicah na Gamberku kažejo za današnje predstave izredno pravilno in gladko tesarsko delo.

Doslej povedano more veljati za trinadstropno hišo in v večji meri za dvenadstropno stavbo; tu je številnejša notranja oprema že zavoljo skromnega razpoložljivega bivalnega prostora izključena.

Zelo izjemno bi bilo, če se opremljenost grajske hiše v 14. in v 15. stoletju ne bi izboljševala. Vendar je stavba postajala vedno neprimernejša za nove viteške stanovanjske zahteve; to je moral biti eden izmed poglavitnih vzrokov za dozidavo obodnega gradu v renesančnem času. V 17. stoletju je romanska grajska hiša bila kašča; najbrž je rabila temu ali podobnim pomožnim namenom že takoj po dozidavi renesančnega gradu, saj si predvsem tako lahko razlagamo za nas srečno naključje, da je ostala v bistvenih značilnostih nепредelana.

Zidovi bivalnih notranjščin so bili prekriti z ometom, ki je poravnal večje nepravilnosti v zidavi; gladka zlikanost ometa z zidarsko žlico pa je ustvarila ličen videz sten. Zavoljo tedanje žagarske tehnologije z »martro« so bile podne oziroma stropne deske široke in kratke; seveda so bile pribite s kovanimi žebli. Skoraj gotovo podnice niso bile prekrite z estrihom ali celo tlačkovci; na stenah bi nad tramovnicami vsaj tam, kjer so ohranjene zaplate ometa, moralno pustiti takšno prekritje ustrezne vodoravne sledove. Za obstoj z estrihom kritega dela poda govori le svojevrstna razporeditev podnih tramov pred ognjiščem v drugem nadstropju.

Z vidika raziskave stanovanjske kulture je pomembno stranišče, ki priča o vodilnosti viteške stanovanjske arhitekture, saj se v mestih stranišče ni uveljavilo vsaj do 16. stoletja (Bilderlexikon, str. 22), v kmečkem stavbarstvu pa ne pred koncem 19. stoletja ali še pozneje. Na Gamberku si zadnje seveda niso brisali s papirjem, ki je bil v romanskem času v Evropi velika redkost in so ga v ta namen začeli uporabljati šele v pozнем baroku —

najbrž so uporabljali tako kot druga srednjeveška gospoda predvsem predivo ali kaj podobnega (Bilderlexikon, str. 541).

Za sedanja pojmovanja bivanje na Gamberku ni bilo prijetno. Poleti je bilo podnevi svetlo le ob oknih, pozimi je v prostorih vladal globok mrak. Svetili so si z ognjem na ognjišču in z gorečimi svetili, od katerih so bile v tistem času v navadi trske, bakle, oljenke, lojeve in voščene sveče. Katera od teh svetil so bila v navadi na Gamberku, seveda ne vemo; ker pa je svetlobni učinek teh svetil šibak, je bila razsvetljava — vsaj za današnje pojmovanje — nedvomno zelo klavrna. Kajpak tudi dela in opravila v grajski hiši niso bila takšna, da bi zahtevala močno luč; šibka osvetljava in razsvetljava sodita v normo romanskega časa.

Pomembno stanovanjsko kulturno vrednotno pomenita kaminski ognjišči z odvodom dima v dimnik. Gotovo je večina mestnega in kmečkega prebivalstva živila v prostorih brez odvajanja dima: v navadi so bile ognjiščnice in dimnice, vprašanje je, če se je v tistem času začela pojavljati tudi že črna kuhinja. Gamberčani torej niso bivali v zadimljenih prostorih: to pa je omogočalo razmeroma čiste stene, stropove, opremo in opravo ter znosno dihanje. S prednostjo, ki jo ima odvajanje dima v dimnik, pa je združena tudi neprijetnost: prostori so pozimi mnogo hladnejši. Grajske prebivalce je pozimi zeblo; znosna temperatura je bila le ob ognju in v čumnati, ki jo je grela dimnikova stena. Način namestitve dimnih kanalov, namenjen ogrevanju predelne stene v tretjem nadstropju, kaže, da so vsaj pozimi kurili na obeh ognjiščih. Drv seveda ni manjkalo, bilo pa jih je treba napraviti, shraniti in posušili. Kje so jih hranili, ne vemo; okrog grajske hiše ni primerenega prostora za drvine skladovnice. Manjšo količino suhih drv bi lahko hranili v veži ali shrambnih prostorih, prej pa jih je bilo treba prinesi po strmi stezi do grajske hiše. To je bilo najbrž delo hlapcev; lahko bi tudi domnevali, da je bila vsakdanja nošnja vode od studenčnega vodnjaka ob vznožju grajskega griča v grad delo dekel. K vsakdanjemu delu dekel so pač sodili kuhanje in peka ter gretje vode, predenje in drugo, najbrž bolj ali manj tako, kot je bilo tedaj v evropskih viteških družinah običajno.

Vsaj večino del in opravil so opravljali v grajski hiši. Po strminah okrog stavbe namreč ni primerenega prostora, kjer bi se dalo kaj pametnega početi; le na mestu dozidanega renesančnega gradu je ravnejši prostor, vendar od izvirnega grajskega vhoda do tja ni primerenega dostopa. Ostala gospodarska dela pa so bila vsaj pretežno osredotočena na gospodarska poslopja, ki so več kot verjetno stala pri studenčnem vodnjaku ob vznožju grajskega griča.

Od tam je vodila do vhoda v grajsko hišo strma steza, po kateri pa so vsi grajski prebivalci morali hoditi peš; vsaj pozimi je bilo to gotovo naporno. Najbrž pa smemo vsaj viteški rodbini pripisati nekaj jezdnih konj; ti bi imeli hlev med drugimi gospodarskimi poslopji ob vznožju grajskega griča.

Iz vsega doslej povedanega je razviden obris stanovanjske kulture v grajski hiši na Gamberku. Nekatere kulturne prvine so izpričane, druge moremo le z večjo ali manjšo verjetnostjo domnevati. Seveda bi podobi bivanja na Gamberku dala plastičnost šele vednost o navadah, opravilih in življenjskem ritmu celotne viteške družine. Na tem mestu ne bi bilo smiseln razstreti podobe tega, to je: lova, potovanj, ukvarjanj s podložniki, lastnega poljedel-

stva in živinoreje, domačih obrtnih dejavnosti, urjenj v orožju, spremenljivega ritma del in opravil glede na letni čas, dan in noč, jedil in obrokov, pijač, običajev v zvezi z življenjskimi mejniki itd. Konkretnih takšnih pričevanj o viteški družini Gallenberg ni; posploševanje bližnjega vedenja o evropski viteški kulturi tega časa pa je pri posameznem primeru lahko le gola domneva. Skica bivanja na Gamberku je zato sicer nujno fragmentarna, vendar pri prvinah, ki jih spričujejo materialni preostanki, zanesljiva.

Končno se moramo vprašati, v kolikšni meri more podoba stanovanjske kulture romanskega Gamberka imeti induktivno vrednost za vednost o romanski stanovanjski kulturi na Slovenskem. Brez pretirane previdnosti smemo meniti, da pomeni ta podoba dosežek, kakršnega ni moglo biti v kmečkih kočah, niti v kočah in hišah mest in trgov, ki so v tem času šele nastajali. Drugače je bilo s stanovanjsko kulturo samostanov, ki so po redovnih pravilih imeli razne specializirane prostore in precejšnjo stanovanjsko površino. Za primer naj omenimo samo najbolje raziskano arhitekturo stiške cisterce, kjer so ugotovljeni knjižnica, kapiteljska dvorana, govorilnica, meniška spalnica, stranišča, ogrevalnica, jedilnica, umivalnica, bratovska spalnica in drugi prostori (Zadnikar, Stična, str. 146 ss). V okviru grajske romanske arhitekture pa sodi Gamberk kot dvonadstropna hiša med skromne primerke; kot trinadstropna hiša pa je blizu standardu visoke plemiške hiše in se bržkone približuje standardu povprečnega palacij — stanovanjske hiše v romanskem gradu. To velja vsaj za pritlično tlorisno koristno površino. Koristna pritlična tlorisna površina visoke plemiške hiše Mirne na Dolenjskem je bila nekaj manjša od gamberške — ustrezna tlorisna površina Valdeka pa je nekaj večja. Koristne tlorisne pritlične površine palacijev romanskih gradov so malo večje, kot npr. pri gradu Ložu, za približno tretjino večje kot npr. pri celjskem Starem gradu, za slabo polovico večje kot npr. pri konjiškem gradu ali celo za več kot še enkrat večje kot pri gradu Podsredi. Vendar koristna pritlična tlorisna površina ne odseva povsem pravega razmerja. Našteti primeri so imeli zanesljivo ali verjetno samo dve nadstropji, medtem ko je imela gamberška grajska hiša tri (čeprav je bilo pritliče najbrž le polovično). Seveda je imel popolni obodni grad še kapelo, obrambni stolp in nekatera pomožna poslopja — ta pa je več kot verjetno imel tudi Gamberk, čeprav pod grajskim gričem. Ker je Gamberk imel specializirane prostore, kot stranišče in ogrevano sobo, moremo sklepati, da se je približeval viteški predstavi o tem, kakšna mora biti stanovanjska raven.

Marsikaj bi najbrž odkrilo arheološko izkopavanje nasutine v grajski hiši, ki ga seveda smejo opraviti samo arheološke tehnike večji strokovnjaki. Toda nasutina lahko čaka, hudo pa je gledati propadanje zidov za zgodovino stanovanjske kulture tako pričevalnega spomenika. Nekje v notranjščini grajske hiše je raziskovalec gradov in konservator dr. Ivan Komelj še videl tipično romansko fugiranje (Komelj, Gradovi, str. 18), danes o tem ni več sledu. Pozimi 1986/87 je mnogo lomljencev padlo z vrha in iz zidov. Temelji preostalega dela južne obodne stene ob lomu so spodkopani. Stena bi se že bila zrušila in sledovi južnih oken bi bili propadli, če ne bi nekdo — ki mu je na tem mestu treba izreči hvaležnost in priznanje — pod spodkopanim zidom sezidal majhnega podstavka. Pisec teh vrstic meni, da je pričevalnost grajske

hiše na Gamberku izredna in pomembna za razne zgodovinske discipline; prepričan je, da bi morala biti ohranitev tega spomenika dolžnost vseh, ki morejo podpreti — s pomanjkanjem denarja skrajno omejeno — prizadevno delo spomeniškovo varstvene službe. Že samo tenka betonska plast vrh zidov in nekaj plomb bi pomembno zavrlji propadanje te sicer zelo solidne stavbe, ki kljubuje zobu časa že blizu 800 let.

KRATICE NAVAJANIH VIROV IN LITERATURE

- Bilderlexikon** = Bilderlexikon der Erotik. I. Kulturgeschichte. Dunaj/Leipzig 1928.
- Dowiat, Kultura** = Dowiat Jerzy, ur., Kultura Polski średniowiecznej X—XII w. Varšava 1985.
- Eames, Furniture** = Eames Penelope, Medieval Furniture, London 1977.
- Flandrin, Družina** = Flandrin, Jean-Louis, Družina, Ljubljana 1986.
- Gebhard, Untersuchungen** = Gebhard, Torsten, Volkskundliche Untersuchungen zu dem Inventar des Ritters Erhard Rainer von Schambach bei Straubing aus der Zeit um 1360. Bayerisches Jahrbuch für Volkskunde 1978/79. Volkach vor Würzburg 1979.
- Komelj, Gradovi** = Komelj, Ivan, Gradovi na Gorenjskem. Varstvo spomenikov, XII, Ljubljana 1969.
- Kos, Gradivo IV** = Kos, Franc, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku, IV, Ljubljana 1920.
- Kos, Gradivo V** = Kos, Franc, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku, V, Ljubljana 1928.
- Kos, Topografija** = Kos Milko, Gradivo za historično topografijo Slovenije, I, Inštitut za občo in narodno zgodovino SAZU, Ljubljana 1975.
- Leksikon** = Savnik, Roman, ur., Krajevni leksikon Slovenije, III, Ljubljana 1976.
- Lucie-Smith, History** = Lucie-Smith, Edward, Furniture: a Concise History. London 1979.
- Nojfert, Projektovanje** = Nojfert (Neufert), Ernst, Arhitektonsko projektovanje. Beograd 1985.
- Orožen, Zgodovina** = Orožen Janko, Zgodovina Zagorja ob Savi, I, Zagorje ob Savi 1980.
- Piper, Abriss** = Piper, Otto, Abriss der Burgenkunde. Leipzig 1904.
- Piper, Burgenkunde** = Piper, Otto, Burgenkunde. München 1895.
- Schmidt, Volkskultur** = Schmidt Leopold, Die Volkskultur der romanischen Epoche in Österreich. Mitteilungen des Kremsner Stadtarchivs, 4, Krems ob Donavi 1964.
- Schumi, Archiv** = Schumi, Franz, Archiv für Heimatkunde, II, Ljubljana 1884 in 1887.
- Schumi, Urkundenbuch** = Schumi, Franz, Urkunden- und Regestenbuch des Herzogtums Krain, II, Ljubljana 1884 in 1887.
- Smole, Graščine** = Smole, Majda, Graščine na nekdanjem Kranjskem, Ljubljana 1982.
- Stopar, Gradovi** = Stopar, Ivan, Gradovi na Slovenskem, Ljubljana 1986.

Stopar, Razvoj = Stopar, Ivan, Razvoj srednjeveške grajske arhitekture na Slovenskem Stajerskem. Ljubljana 1977.

Stukl, Inventar = Stukl, Franc, Inventar škofjeloškega gradu iz leta 1315. Loški razgledi, XI, Skofja Loka 1964.

Valvasor, Ehre = Valvasor, Johann Weichert, Die Ehre des Herzogthums Crain, III, del, Nürnberg/Ljubljana 1689.

Valvasor, Topografija = Valvasor, Johann Weichert, Topographia Ducatus Carnioliae modernae. Bogenšperk 1679.

Zadnikar, Stična = Zadnikar, Marijan, Stična in zgodnja arhitektura cistercijanov. Ljubljana 1977.

Zadnikar, Umetnost = Marijan, Zadnikar, Romanska umetnost. Ars Sloveniae. Ljubljana 1970.

značilnosti, zato obiskovalcem predstavlja veliko zanimivosti. Razprava je pod vedenjem profesorja na Univerzitetu v Ljubljani prof. dr. Bojanja Števila, na katerem je predlagala za raziskovanje spomenika na podlagi raziskav, ki so bile izvedene na objektu in njegovih okoliših. Vse je bilo potrjeno in podprt z rezultati raziskav, ki so bile izvedene na objektu in njegovih okoliših.

ZNAČILNOSTI KOSTANJEVICE KOT URBANISTIČNEGA SPOMENIKA

Jelka Pirkovič

POVZETEK

Razpravo lahko razumemo kot spomeniškovo zaključek študije o Kostanjevici na Krki. Obravnavamo ovrednotenje elementov urbane zasnove: z oblikovnostjo javnih prostorov, poglede na Kostanjevico, stavbno tkivo. Na tej osnovi določimo varstvene režime za urbanistični spomenik.

CHARACTERISTICS OF KOSTANJEVICA AS URBAN MONUMENT

Treatise represents conclusion of monument conservation research about Kostanjevica on Krka. It is dealing with evaluation of urban design elements such as formation of urban places, views on Kostanjevica and building tissue. On this basis are determined preservation regimes for urban monument.

Pričajočo razpravo lahko razumemo kot spomeniškovo zaključek študije o Kostanjevici na Krki, ki jo je leta 1985 objavil Znanstveni inštitut Filozofske fakultete¹ in v kateri sem z metodo morfološke analize razčlenila elemente urbane zasnove mesta in njihovo zgodovinsko genezo. V konservatorski študiji Kostanjevice² pa smo si zastavili nalogu ovrednotiti spomeniške lastnosti Kostanjevice in na tej podlagi določiti varstvene režime za ta urbanistični spomenik.³

Ovrednotenje elementov urbane zasnove

Tlorisna zasnova Kostanjevice je bistveni element njene urbane zgradbe in zato »nosilec« spomeniških lastnosti najvišje vrednosti. Prav zaradi njih Kostanjevico uvrščamo med najbolj zgorovne priče razvoja naših srednjeevropskih mest. Edinstvena je njena lega na rečnem otoku, ki ji ni para tudi v širšem, srednjeevropskem prostoru. Poleg tega ima v naših mestih sila redko **ulično zasnovno** — vzporednice bi ji lahko našli le na sedanjem avstrijskem Koroškem. Sestavljata jo dve enakovredni mestni ulici — placa, ki se pred južnim mostičem stekata v trikotniški trgec. Severni priključek Oražnove ulice na Ulico talcev je bil zgrajen kasneje, saj je speljan po zasutem obrambnem jarku ob župni cerkvi in je zato moral nastati šele potem, ko so v 15. stoletju ali začetku 16. stoletja porušili kostanjeviški grad. Če bi arheološka raziskovanja pokazala, kako je potekal obrambni jarek, bi lahko traso ustrezno upoštevali pri prezentaciji Kostanjevice kot urbanističnega spomenika.

Ulične črte v Kostanjevici so do podrobnosti ohranile potek, kot ga prikazuje franciscejski kataster — majhna izjema je le Ljubljanska cesta, ob kateri so stavbe iz druge polovice 19. stoletja in iz začetka 20. stoletja nekoliko odmaknjene od stare ulične črte in je zato nova ulica za nekaj metrov širša. Kot celota pa sistem uličnih črt Kostanjevice ne kaže zamikov in »zobčastega« poteka, ki so sicer značilni za od srednjega veka naprej razvijajočo se urbano strukturo in ki ponavadi opozarjajo na nekdanji potek obzidij, jarkov ali starejših grajenih struktur. V

Kostanjevici je v tem oziru zanimivih nekaj naslednjih potez: ulična ožina pred vstopom na južno mostišče (med Gačeve hišo in stavbo Kambičev trg 5), dalje lega Miklavževe cerkvice, ki obvladuje prostor na razcepnu obeh placev, ožina med sedanjo pošto in Oražnovo hišo ter pravokoten zaključek trga pred sedanjo galerijo. Vse naštete posebnosti govore o posebnem značaju tega dela mestne zasnove in utemeljujejo domnevo, da gre za ostanke predurbanske naselbinske razvojne stopnje, za tako imenovano naselbino kostanjeviških burgerjev.

Parcelacijska mreža je v primerjavi s stanjem v drugih mestih s srednjeveško zasnovo na Slovenskem nekoliko atipična — parcele so za spoznanje širše, ne tako izrazito lamelaste. V njih jasno razpoznavamo ostanke prvotne srednjeveške urbanske parcelacije s tipizirano širino dvojnih ali trojnih parcel, zato pomenijo neprecenljiv dokument urbane zgodovine.

Podobna ugotovitev velja za **razmerje med pozidanimi in nepozidanimi prostori** v mestu, ki po svoje izpricuje stopnjo v razvoju urbane strukture oziroma ohranja še precej potez prvotne srednjeveške zasnove. V tem pogledu je v Kostanjevici kot v živem mestu ohranjena podobna »razrahljana« pozidava z veliko odprtrega prostora, kot so jo dokazala arheološka raziskovanja v bližnjem freisinškim trgu Otok — Guttenwerth.

Oblikovanost javnih prostorov (ulic in trgov)

Kot že rečeno, ima Kostanjevica na otoku le tri javne prostore: Kambičev trg, Oražnovo ulico in Ulico talcev. Nobeden izmed njih nima tipičnega mestnega videza. Pri tem seveda kot tipično upoštevamo sporočeno podobo večine slovenskih mest, za katero vemo, da je zložena iz delcev, ki so jih prispevala vsa obdobja njihovega razvoja, zadnji in najvidnejši poudarek pa ji je dalo 19. stoletje. V Kostanjevici je šel razvoj urbane podobe v nekoliko drugačno smer, o kateri na splošno lahko trdimo, da ji manjka reprezentančna mestotvorna faza baroka in klasicizma — Kostanjevica se je v tem času pokmetila. Zato njeni ulični prostori niso sklenjeno pozidani, manjka ji tudi reprezentančna višina meščanskih hiš. Kot posebno, sicer bolj krajevno pomembno kvaliteto kaže poudariti sloganovo določljiva hišna pročelja iz druge polovice 19. stoletja in iz začetka 20. stoletja — v tem oziru je najkvalitetnejša **Ljubljanska ulica** v konstanjeviški Kandiji. Če pa kot posebne vrste kvaliteto upoštevamo kulturno-civilizacijsko pričevalnost kostanjeviških placev, moramo tudi Oražnovo ulico in Ulico talcev uvrstiti med spomeniško pomembne elemente. V tem pogledu je še posebej treba poudariti vrednost tržnega prostora pred galerijo — župniščem (ki jo prištevamo k **Oražnovi ulici**). Domnevamo, da je nekdaj moral imeti vlogo osrednjega mestnega prostora (pred mestno hišo?, kovnico?, vsekakor pa kasneje pred sedežem mestnega gospodstva).

Pri prezentaciji Kostanjevice kot urbanističnega spomenika bi kazalo ta del Oražnove ulice oblikovati v bolj izrazit javni mestni prostor, katerega pomen bi na preprost način lahko poudarili že s tem, da bi jo imenovali Glavni ali Mestni trg. Vrednost preostalega dela Oražnove ulice določata še ohranjeni trojni in dvojni niz tipičnih pritličnih kostanjeviških hiš. Ob **Ulici talcev** je tudi še nekaj dvojnih nizov, poleg tega pa so še dve ali tri nadstropne meščanske hiše. Obe ulični potezi, kot rečeno, nimata urbanistično-oblikovnih kvalitet kakšne Škofje Loke, Kranja ali Novega mesta, ker je njuna arhitektura bliže predmestni oblike zazidave. Zato pa sta posebno pomembni njuna pretežna pritličnost in svojevrsten ritem stavbnih enot. Z urbanistično-oblikovnega vidika je pomemben **Kambičev trg**, ker v primerjavi z neizrazito Ulico talcev in severnim delom Oražnove pomeni zaokroženo in dinamično prostorsko enoto. Poudarek za glavne poglede z mostu mu daje zvonik Miklavževe cerkve. Ob prezentaciji Kostanjevice kot urbanističnega spomenika bo treba razmislišti tudi o možnosti, da bi na zvoniku uredili novo kapo v nekdanji baročni čebulasti obliki.

Pogledi na Kostanjevico

Poseben sklop spomeniških vrednot se veže na Kostanjevico kot celoto. V tem oziru je svojevrsten spomenik zaradi svoje lege na otoku, kar smo upoštevali že pri vrednotenju njene tlorisne zasnove. Zaradi nje je še do današnjih dni razmeroma dobro vidna meja med pozidanim, mestnim prostorom in obdajajočo jo kulturno krajino. Na nekaterih mestih poglede nanjo sicer moti vegetacija, ki se je v zadnjih desetletjih preveč razbohotila. Ocena moteče vegetacije pa bo opravljena v prispevku o krajinskih vrednotah Kostanjevice in bomo njeni ugotovitve kasneje pridružili ovrednotenju elementov urbane zasnove.

Načeloma je treba poudariti, da se je silhueta Kostanjevice ohranila tudi za poglede iz vseh treh glavnih smeri: s ceste Novo mesto—Kostanjevica predvsem na odsek pri Dobah, kjer se odpre klasični pogled na mesto z dominantom Jakobove cerkve in na zahodno fasado kostanjeviške graščine (pripomniti je treba, da pogledi nanjo s ceste pod Dobami niso mogoči v času bujne vegetacije; včasih se je pogled nanjo odprl pred kulturnim domom, danes je to veduto zakril novi zdravstveni dom). S ceste Kostanjevica—Krško so bolj oddaljeni pogledi na mesto zastri zaradi vegetacije — odpro se šele tik pred severnim kostanjeviškim mostom. S ceste Kostanjevica—Podbočje pa je pogled na mesto najbolj ohranjen in sicer na odsek nad njivami Irenščami. Tam cesta poteka po nizki vzpetini, zaradi ravnega zemljišča irenških njiv vegetacija ne zastira pogledov. Žal se pogledom iz te smeri v prvem planu mestnega območja ponujajo objekti klavnice, kar zelo kvari sicer idealno kostanjeviško veduto.

Pogledi na pete fasade Kostanjevice:

Na Kostanjevico se odpirajo lepi pogledi z bližnjih vzpetin nad dolino Krke, in sicer: z Nove gore, s ceste nad Zajčkami in s ceste na Polom na Gorjancih. Tudi za poglede od daleč in od zgoraj se Kostanjevica kaže kot zelen otok drevesnih krošenj, med katerimi se poleti bolj slutijo, kot vidijo kostanjeviške strehe — izjema je seveda cerkev sv. Jakoba.

Stavbno tkivo

V tem delu konservatorske študije Kostanjevice smo le splošno ovrednotili stavbni sklad Kostanjevice. Namens tega »začasnega« ovrednotenja je, da bi enakovredno ovrednotili vse elemente urbane zasnove. Podrobnejše bomo storili od objekta do objekta, v dveh delih: v sklopu konservatorskih programov za umetnostno-arkitekturne spomenike v Kostanjevici in v sklopu ocene stanja in valorizacije stavbne dediščine Kostanjevice po izbranih območjih.

Ko bo podrobno ovrednotenje vsega stavbnega sklada Kostanjevice končano, mu bomo po potrebi prilagodili tudi splošno ovrednotenje na ravni naselbinske celote.

Posebne stavbe

V ožjem območju Kostanjevice kot urbanističnega spomenika prihajajo v poštev za spomeniško vrednotenje te posebne stavbe (torej stavbe, katerih izvorna namembnost ni v osnovi stanovanjska⁴): osnovna šola, nekdanja davkarija, kostanjeviška graščina (današnja galerija in župnišče), Miklavževa cerkev in župna cerkev sv. Jakoba. Slednje tri stavbe nedvomno imajo takšne arhitekturne in umetnostne lastnosti, da jim pripada status spomenika. Poleg tega imajo še sklop ambientalnih oziroma prostorskih vrednot, ki bistveno prispevajo k vrednotam Kostanjevice kot urbanističnega spomenika, o čemer smo govorili pri ovrednotenju pogledov na mesto. Šoli in tako imenovani davkariji zaenkrat ne moremo pripisati vrednot arhitekturnega oziroma umetnostnega spomenika, nesporno pa sodita v kategorijo stavbne dediščine. Prispevata tudi k urbanističnim kvalitetam Kostanjevice kot celote in k ambientalnim vrednotam svojih bližnjih okolic. Poleg tega je šola pomembna tudi kot muzejski prostor, v katerem je urejena razmeroma bogata zbirka sodobnih likovnih del.

Običajne stavbe

Že pri vrednotenju javnih prostorov smo rekli, da Kostanjevica nima takšne arhitekture običajnih meščanskih hiš kakor druga, bogatejša mesta na Slovenskem. Zato njene stavbe sodijo v kategorijo kulturne dediščine, v kateri se dopolnjujejo ožje umetnostno-arhitekturne vrednote s širšimi, civilizacijskimi kvalitetami, kot so pričevanje o načinu življenja v podeželskem mestecu, prevzemanje in udomačevanje kulturnih modelov iz drugih družbenih okolij itd.

»Boljše« kostanjeviške hiše, nastale v drugi polovici 19. stoletja in v času pred prvo svetovno vojno, nedvomno imajo lastnosti umetnostne oziroma arhitekturne dediščine. V tem oziru je najbolj celovit ambient Ljubljanska ulica s celo vrsto takšnih hiš. Na otoku so takšne le posamezne stavbe.

Tipične pritlične kostanjeviške hiše s fičarami moramo ocenjevati predvsem z merilom njihove kulturno-civilizacijske pričevalnosti. Posebno kvaliteto pa pomeni skupina Bertoliijevih hiš, v katerih so se posrečeno ujeli krajevno stavbarsko izročilo, sočasni vzorci evropske stanovanjske arhitekture in celo spomini na Bertoliijev domače, furlansko stavbarstvo.

V naslednjih delovnih fazah, ko bomo podrobno obdelali kostanjeviško stavbno dediščino, bomo ovrednotili tudi vsako stavbo posebej. Takrat bomo ne le določili vrednote posameznih stavbnih elementov, temveč tudi določili, katere stavbe so nepogrešljive sestavine urbane celote, katere so v ambientu mesta vrednostno nevtralne in katere moteče.

Povzetek ovrednotenja

Zaradi boljše preglednosti tega dela konservatorske študije Kostanjevice predlagam povzetek ovrednotenja v obliki naslednje razpredelnice:

ELEMENT	STOPNJA OVREDNOTENJA
lega na otoku	mednarodni pomen
ulična zasnova	nacionalni pomen
ulične črte	regionalni pomen
parcelacija	nacionalni pomen
razmerje med pozidanimi in nepozidanimi prostori	nacionalni pomen
TLORISNA ZASNOVA (SKUPAJ)	nacionalni pomen
Oražnova ulica — pred galerijo	nacionalni pomen
Kambičev trg	nacionalni pomen
Ljubljanska cesta	regionalni pomen
s. del Oražnove ulice	lokalni pomen
Ulica talcev	lokalni pomen
OBLIKOVANOST JAVNIH PROSTOROV	regionalni pomen
pogled z zahodne vpadnice	mednarodni pomen
s severne vpadnice	lokalni pomen
z vzhodne vpadnice	nacionalni pomen
pogled na Slinovce	regionalni pomen
pete fasade	regionalni pomen
POGLEDI NA CELOTO	nacionalno/regionalni pomen
posebne stavbe (kumulativno)	nacionalni pomen
običajne stavbe (kumulativno)	lokalni pomen
STAVBNO TKIVO	regionalni pomen
KOSTANJEVICA KOT URBANISTIČNI SPOMENIK	nacionalno/regionalni pomen

Kostanjevica kot urbanistični spomenik ima torej spomeniško vrednost na meji med regionalnim in nacionalnim pomenom.

Določitev varstvenih režimov za urbanistični spomenik

V tem delu predlagamo varstveni režim za ožje območje Kostanjevice kot urbanističnega spomenika, to je za otok, predmestje ob Ljubljanski ulici in ob Studeni ter za njihova varstvena območja.

Za območje Kostanjeviškega gradu je varstveni režim določen v razglasitvenem predlogu. Za širše območje Kostanjevice bomo varstveni režim določili, ko bo opravljena krajinska valorizacija (pri tem bomo upoštevali tudi arheološko valorizacijo kostanjeviške okolice).

Varstveni režimi za urbanistični spomenik veljajo znotraj varstvenega območja za naselje kot celoto. Podrobnejši režimi za ožja ureditvena območja bodo pripravljeni, ko bomo valorizirali stavbno dediščino Kostanjevice.

Ker stavbno tkivo Kostanjevice (govorimo seveda o mestu znotraj ožjega varstvenega območja) kot celota ne presega vrednostne stopnje dediščine — izjema so le že naštetni objekti s spomeniškim značajem in njihovi ambienti — velja zanjo *drugi varstveni režim*. To pomeni, da varujemo urbanistični spomenik v avtentični pričevalnosti. Zato moramo ohraniti ključne dele urbane zasnove, ki smo jih določili in ovrednotili v prejšnjem poglavju. Strogo varovanje v neokrnjeni obliki je predpisano za:

- mejo med pozidanim in zaenkrat še nepozidanim prostorom na otoku, ob Ljubljanski ulici in ob Studeni; treba bo sanirati motene poglede na Kostanjevico zaradi bujne visoke vegetacije;

- potek ulic in trgov znotraj varovanega območja, kar pomeni tudi varovanje uličnih črt v celoti; v izteku Oražnove ulice v Ulico talcev (torej na prostoru južno od župne cerkve) je mogoče izvesti posege, ki bi prezentirali domnevni potek obrambnega jarka — seveda po poprejšnji arheološki raziskavi in izdelavi konservatorskega projekta.

Ob morebitnih gradnjah tudi pri nadomestnih gradnjah, dozidavah in prometnih ureditvah) ni dovoljeno premakniti ulične črte v ulični prostor, niti je zamakniti.

- ob sanaciji prometnega režima v mestu je treba rekonstruirati prvočno nižjo višino cestišča, kar bo omogočilo ponovno usposabljanje hišnih vhodov z ulične strani;

- potek parcelacijske mreže, to je vsako parcelo v vsej njeni obliki od obulične črte, prek stranskih parcellnih mej do zadnje črte; parcellna delitev je možna le tam, kjer je takšna delitev historično izpričana.

Spreminjanje parcelacijske mreže je mogoče le v sklopu sanacije motečih elementov: ob odprtih skladiščnih prostorih za staro davkarijo, južno od kostanjeviške graščine in na funkcionalnem zemljišču klavnice; program preureditive teh treh območij mora biti spomeniško ovrednoten;

- razmerje med pozidanimi in nepozidanimi prostori, kar pomeni, da ni mogoča zazidava v »drugi vrsti«, v notranjščini stavbnih parcel (izjeme so

le manjši pomožni objekti). Gradnja je strogo prepovedana ob obrežjih Krke (kar velja tudi za oba bregova Krke v ožjem varovanem območju urbanističnega spomenika). Nove gradnje so mogoče na historično izpričanih, sedaj praznih gradbenih parcelah. V okviru ureditvenega načrta je treba preveriti sprejemljivost možnih lokacij v historično izpričani prečni ulici na jugozahodni strani otoka;

— oblikovanost javnih prostorov: varujejo se glavne značilnosti uličnih fasad vseh hiš, ki jih bomo kot dediščino določili v nadaljevanju; pri prostorsko nevtralnih in motečih stavbah bodo možne dopolnitve in spremembe v okviru spomeniškavarstvenih smernic za stanovanjsko prenovo; ovrednotiti bo treba deloma neustrezno adaptacijo stare davkarije in nekaterih drugih hiš ter pripraviti predloge za sanacijo; čimprej je treba zastaviti konservatorski projekt ureditev javnih prostorov (cestišč, prostorov ob hišah, tržnih ploskev, ulične napeljave itd.);

— gabarite in višinsko niveleto: načelno velja omejitev $P + 1$ za Ljubljansko cesto in Kambičev trg, $P + 0,70$ pa za Oražnovo in Ulico talcev; Strešni nakloni so omejeni med 40 in 45° ; podrobne zahteve za prenovo, prezidave in nadomestno gradnjo bodo opredeljene kasneje po ožjih ureditvenih območjih; poleg gabaritov in višin bomo določili tolerance pri razmerju med stavbnimi odprtinami in polnimi stenami, lego vhodov, barvno in strukturalno obdelavo fasad in strešin ter varovanje slogovnih poudarkov. Načeloma je v stavbah, ovrednotenih kot del dediščine, možna izraba podstrešij za stanovanjske prostore, kakor tudi ustrezno povečevanje stanovanj s prizidki na začelju hiš. Podrobne konservatorske smernice v nadaljevanju naše naloge bodo vsebovale tudi zahteve po morebitni izrabi podstrešij in po prizidkih.

Za nepozidani ožji varovalni pas okrog kostanjeviškega otoka predpisujemo **prvi varstveni režim**, kar pomeni varovanje izbranih pogledov na Kostanjevico predvsem iz treh glavnih dostopnih smeri. Zato je prepovedana vsaka gradnja (tudi za potrebe kmetijstva, infrastrukturnih omrežij, postavljanje reklam, zasajanje visoke vegetacije itd.), ker bi zastirala poglede z glavnih panoramskih točk.

S **tretjim varstvenim režimom** pa varujemo varovalni pas vzhodno od Ljubljanske ceste in od območja ob osnovni šoli in pokopališču, kar pomeni, da varujemo ambientalne in krajinske kvalitete širšega prostora Kostanjevice. Zato so prepovedani vsi posegi, ki se ne bi držali višine in gabarita, kakor tudi posegi, ki bi zahtevali velike vkope, nasipe oziroma bi spremenjiali naravni relief ali značaj površinskih voda.

OPOMBE

1. Pirkovič, Jelka: Zgodovina urbanih oblik — Kostanjevica na Krki, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze Edvarda Kardelja, Ljubljana 1985. — 2. Nosilec Ljubljanski regionalni zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine. — 3. Strokovne osnove varstva arheološke, urbanistične in umetnostno-arhitekturne dediščine za potrebe urbanističnega načrta Kostanjevice so objavljene v člankih M. Slabeta in M. Frelih-Ribič v VS št. 26, str. 107—130. — 4. Med posebne stavbe ne bom jo šteli poslovno-stanovanjskih hiš iz 19. in 20. stoletja, kot so stara občina, Bučarjeva, Severjeva, Kuntaričeva in Fonova hiša, ker tipološko sodijo v vrsto meščanskih hiš.

P. C. SV. ANDREJA V KOVAČI VASI OB KOLPI

Marinka Dražumerič

ST. ANTHONY'S CHURCH AT KOVAČA VAS

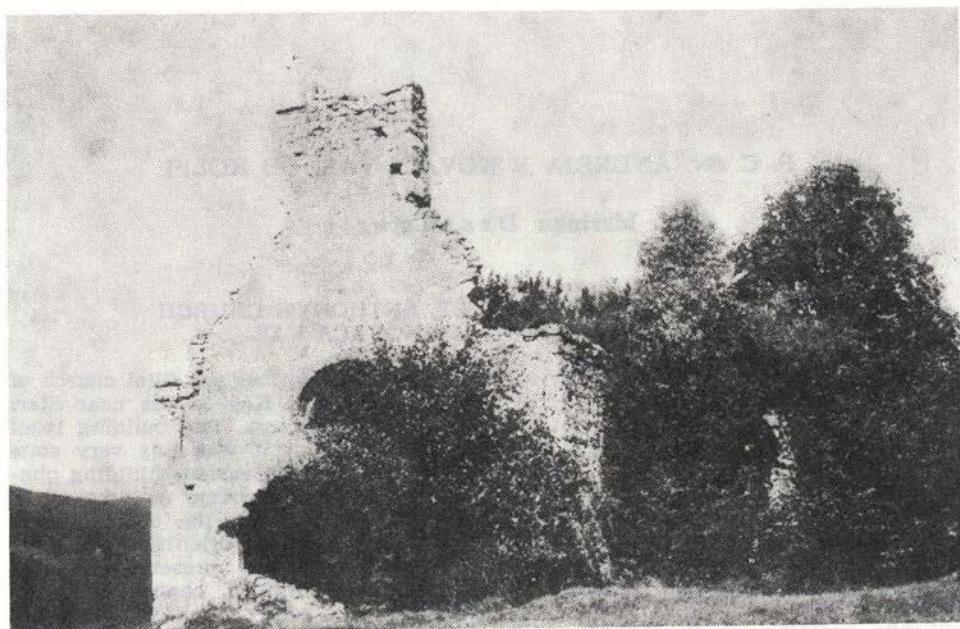
The article describes the filial church of St. Andrew's at Kovača vas near Stari trg in Bela krajina. The building itself is in ruins, but it was this very state that uncovered its various building phases, be it in the course of time or in various styles. From the older church, which was correctly orientated, the Gothic presbytery was preserved, having been turned into a chapel, and the western side wall which was incorporated into the wall of the new nave. In the 17th century, the Gothic church was enlarged and re-oriented; the Gothic building elements were included, incorporated into the uniformly built Baroque church. Although in ruins, the building offers a clear presentation and illustration of the transition of one architectural style to another, and at the same time uncovers the rules of space-shaping and of the use of individual architectural members in various periods. That is why we strive to cover the ruins with at least an improvised roof in order to preserve the vault for posterity.

POVZETEK

V prispevku je predstavljena p. c. sv. Antona v Kovači vasi pri Starem trgu v Beli krajini. Stavba je sicer v razvalinah, a ravno to stanje je razkrilo njene časovno in stilno različne gradbene faze. Od starejše cerkve, ki je bila orientirana pravilno, se je ohranil v kapelo spremenjen gotski prezbiterij in zahodna stranica, vključena v steno nove ladje. V 17. stol. je bila gotska cerkev povečana in preorientirana; gotski stavbni elementi so bili vključeni, vkomponirani v enotno pozidano baročno cerkev. Čeprav v razvalinah predstavlja stavba nazoren prikaz prehajanja enega gradbenega stila v drugega, hkrati pa razkriva zakonitosti oblikovanja prostora in posameznih arhitekturnih členov v različnih obdobjih. Zato si prizadevamo, da se ruševine vsaj improvizirano pokrijejo da ohranimo obok tudi za prihodnost.

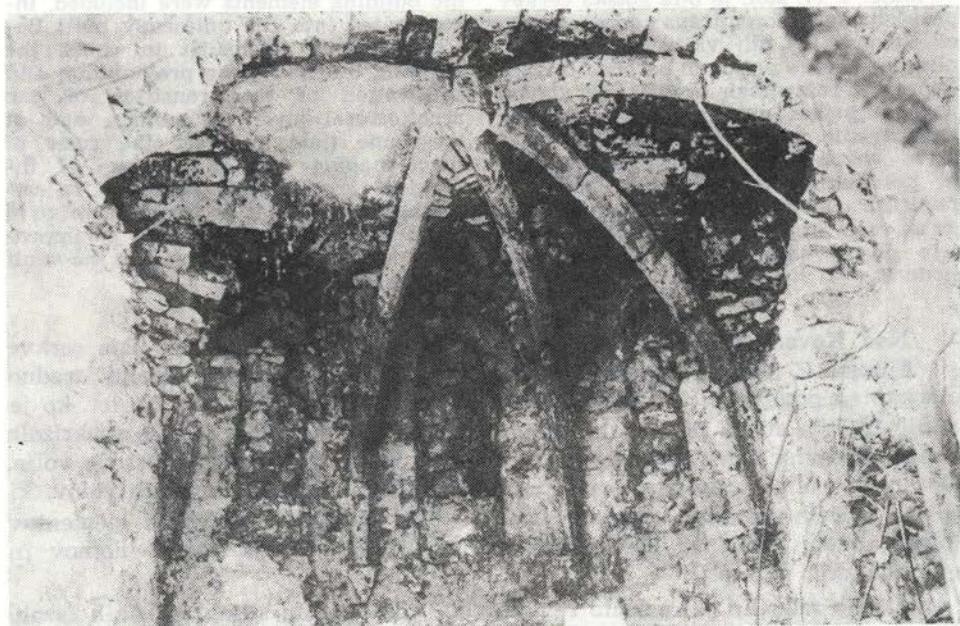
Nad Kovačo vasjo pri Starem trgu stojijo razvaline podružnične cerkve sv. Antona. Z lego na izpostavljenem hribu dajejo pokrajini ob Kolpi izredno markanten poudarek (fot. 102). Cerkev je v razvalinah od konca 30. let, ko je vanjo trešila strela in začgala leseno ostrešje. Obnovitvena dela je prekrižala druga svetovna vojna, po njej pa ni bilo za obnovo prave zagnanosti in volje. Oprema je bila raznesena, ostale so le razvaline kamnitih obodnih zidov, ki jih je pričelo zaraščati grmovje. Kar je bilo obdelanih kamnitih elementov (okviri oken, vrat), so jih vaščani uporabili pri gradnji lastnih domov in gospodarskih poslopij.

Stanje razvalin je razkrilo rast stavbe v časovno in stilno različnih fazah. V razvalinah sta jasno berljivi dve fazi: starejša, od katere sta ohranjena gotski prezbiterij in zahodna stranica ladje, in mlajša baročna, ki je prerasla

Sl. 102. Kovača vas ob Kolpi, pogled na razvalino p. c. sv. Andreja

Fig. 102 — Kovača vas on the Kolpa, view of the ruins of St. Andrew's filial church

Sl. 103. Kovača vas — obok danes

Fig. 103 — Kovača vas — vault today

prednico. Gotska cerkev, od katere sta ohranjena v kapelo spremenjen prezbiterij in vhodna stranica vključena v zahodno steno baročne ladje, je pravilno orientirana (vzhod - zahod); baročna stavba je postavljena tako, da je prezbiterij obrnjen proti severu in vhodna partija proti jugu.

Gotski prezbiterij je sestavljen iz petih stranic osmerokotnika. Vogali so ojačeni s pravilno klesanimi kamnitimi kvadri, nekaj jih je tudi iz lehnjaka. V zaključnih stenah prezbiterija so nameščena šilastoločna, kasneje zazidana okna. Njihova konstrukcija je oblikovana in sestavljena iz lehnjakovih blokov (fot. 103).

Obok starega prezbiterija je križno rebrast. Rebra, ki imajo obojestransko porezan profil, se končujejo sorazmerno nizko v steni in se opirajo na konzole v obliki navzdol obrnjenih piramid (fot. 3). Na sredi oboka se rebra stikajo v okroglem sklepniku, ki ga obdaja profiliran prstan. Osrednji motiv je križ z razširjenimi kraki, ki spominja na križarski (malteški) križ (fot. 104).

Na rebrih so se ohranili fragmenti poslikave: rdeči črti med rumenim in belim pasom. Drobci poslikave v obliki dvojne rdeče črte so ohranjeni tudi na severni steni prezbiterija.

Cela zahodna stranica srednjeveške ladje (višina, širina) se je ohranila v zahodni steni baročne ladje. Glavni vhod polkrožne oblike je danes zazidan in je neločljiv del stene.

V gotskem prezbiteriju stoji oltarna, menza, sestavljena iz posameznih kamnitih blokov in pokrita s kamnito ploščo. Po obliku in velikosti sodeč, je gotovo prvotna.

Enotno pozidana baročna stavba je večja od srednjeveške prednice. Prezbiterij s porezanimi robovi prehaja skozi široko slavoločno odprtino v pravokotno podolžno ladjo, katere vhodna partija se dviguje v zvonik na preslico.

Na zunanjščini sten je omet odpadel. Tako je lepo vidna razlika med načinom gradnje, kvaliteto materiala (kamen) in njegovem oblikovanju v gotski in baročni stavbni fazi. Na gotskem delu so kamni oblikovani kolikor mogoče pravilno, vrste so enakomerne, vogali ojačeni z natančno obdelanimi vogalniki, linije oken oblikovane s posameznimi kamni. Baročna gradnja je bolj nepravilna, kamni so manjši, vrste nepravilne, okna obdajajo kamniti okenski okviri.

Ohranjeni stavbni členi v baročnem prezbiteriju navajajo k domnevi, da je bil ta obokan s križnim obokom s pasovi, ki je slonel na dvojnih pilastrih z nakazanimi kapitelji. Podobno rešitev srečamo tudi v prezbiteriju podružnične cerkve sv. Andreja v Starem trgu. Baročna ladja je bila gotovo pokrita z ravnim lesenim stropom.

Po obliku prezbiterija in reber lahko določimo nastanek gotske cerkve v prvo pol. 16. stol. Domnevamo, da je bila kmalu nato vsaj delno porušena, saj sta bila v letih 1582 in 1584 močna turška vpada v Poljansko dolino. V nemirnem 16. stol. je v te kraje zaneslo tudi uskoke. Zaradi neurejenih gospodarskih razmer, nenehnih turških ropanj in s tem povezanih upadov prebivalstva oziroma njegove nadomestitve s pravoslavnimi begunci z jugo domnevamo, da je cerkev nekaj časa ostala v slabem stanju. Šele ko so se gospodarske in politične razmere v Poljanski dolini uredile in je nastopilo relativno

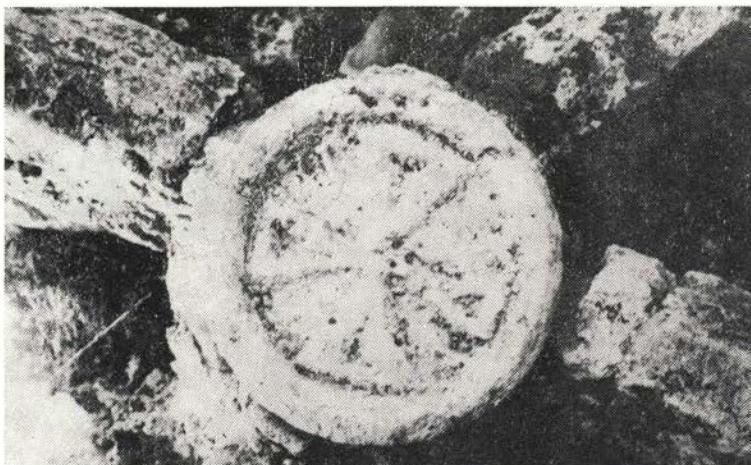
zatišje, je bila cerkev temeljito obnovljena. Takrat pa je že prevladal nov gradbeni stil.

To pa se ni zgodilo pred drugo pol. 17. stol. Takrat zasledimo v okolici starega trga živo gradbeno dejavnost. Na novo zgrajeni sta bili podružnični cerkvi sv. Andreja v Starem trgu in sv. Magdalene v Radencih, obnovljeni in povečani župnijska cerkev v Starem trgu in podružnična cerkev v Predgradu. Sklepamo lahko, da gradbeniki niso preskočili cerkve v Kovači vasi, posebno še, ker na vseh naštetih stavbah najdemo stilne podobnosti. Tako sta gotska prezbipterija v župnijski cerkvi v Starem trgu in podružnični cerkvi v Kovači vasi spremenjena v stranski kapeli; v Starem trgu lahko le slutimo gotiko v razpokah ob zazidanih šilastoločnih oknih, v Kovači vasi pa nam razvaline razkrijejo celotno konstrukcijo. Oblika dvojnih pilastrov v baročnem prezbipteriju je skoraj identična tako v cerkvi sv. Andreja v Starem trgu kot v Kovači vasi. Podružnične cerkve v Kovači vasi, Starem trgu in Radencih druži tudi to, da imajo vse tri nad vhodno fasado oblikovan zvonik na preslico, motiv, ki je pogost v dolini Kolpe vse do Podklanca, kjer se izpoje v najbolj jugovzhodnem primeru tega tipa na Slovenskem.

105. Kovača vas — zazidano okno

Fig. 105 — Kovača vas — walled-in window

Sl. 104. Kovača vas — sklepnik
Fig. 104 — Kovača vas — boss

Kakšna bo nadaljnja usoda razvalin? Temeljita obnova in usposobitev za sakralne namene ostajata vprašljiva. Več možnosti ima predlog, da se nad gotskim prezbiterijem oblikuje improvizirana streha, ki bo preprečila nadaljnje propadanje oboka. Ostale stene pa se očistijo, odstrani se zelenje in na vrhu zalijejo z malto.

Čeprav v razvalinah, bo cerkev sv. Antona v Kovači vasi poučen primer preraščanja enega stila v drugega. Gole stene razkrivajo zakonitosti gotskega načina oblikovanja prostora in funkcijo posameznih stavbnih členov (rebra, konzole, sklepniki), pa tudi težnje, ki jih je v stavbarstvo vnesla razgibana doba baroka. Razvaline ostajajo tako šolski primer za poznavanje načina gradnje posameznih stilnih obdobij za konservatorje, pa naj je njihova osnovna izobrazba arhitektura, gradbeništvo ali umetnostna zgodovina.

OPOMBA

Cerkev v Kovači vasi je bila deležna le malenkostne pozornosti strokovnih krogov. Edini, ki jo je zabeležil, je bil dr. Ivan Komelj, in sicer v knjigi Gotska arhitektura na Slovenskem, razvoj stavbnih členov in cerkvenega prostora, Lj. 1973, str. 284 in v Krajevnem leksikonu Slovenije, II, Lj. 1971, str. 42. Topografski opis je stal v tipkopisu, katerega en izvod hrani tudi Zavod za varstvo NKD Novo mesto.

CISTERCIJANSKA SAMOSTANSKA CERKEV V KOSTANJEVICI
 (bernardinski tloris; rekonstrukcija prvotnega izgleda)

NADALJNJI PRIMERI MERSKE ANALIZE

I. Cistercijanska bazilika v Kostanjevici

Ervin Mahne

POVZETEK

Moduli v kompoziciji cistercijanske bazilike v Kostanjevici so enote francoskih človeških mer.

Pri iskanju izvirnega merskega sistema sem s pomočjo literature¹ prišel do izhodišča v Clairvauxu, postojanke, od koder je sv. Bernard širil cistercijanski red iz Francije po celi Evropi. Rekonstrukcijski načrt² sem začel meriti s takrat

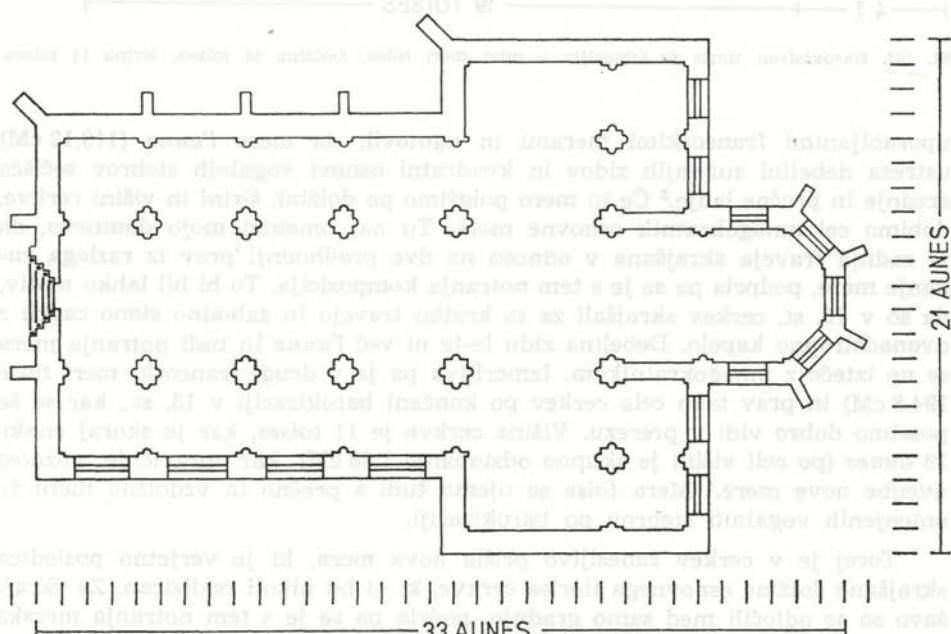
SUMMARY

Modules in the composition of the cistercian basilica at Kostanjevica, Slovenia, are units of the French system of sizes.

CISTERCIJANSKA SAMOSTANSKA CERKEV V KOSTANJEVICI (SR. 13.ST.)

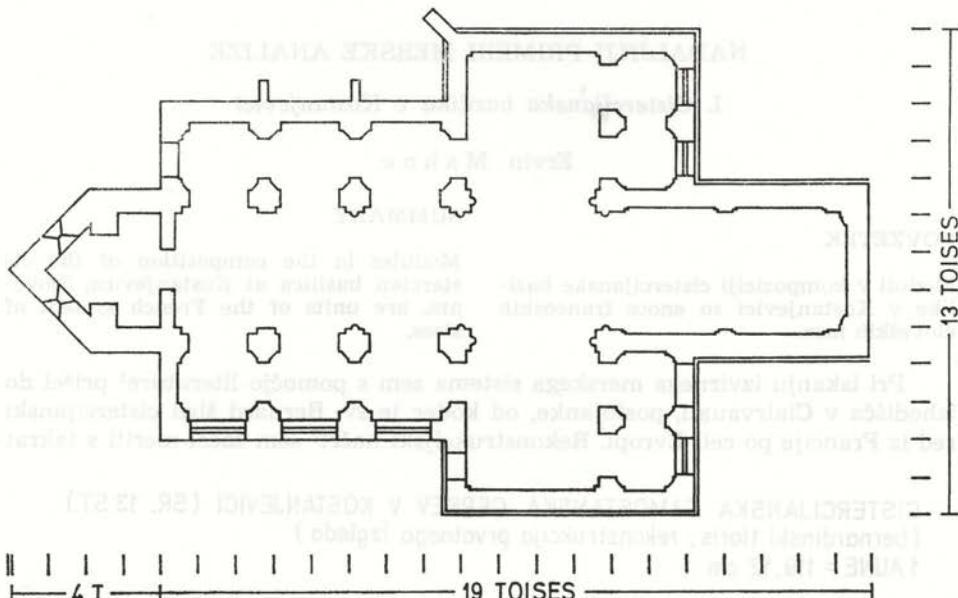
(bernardinski tloris; rekonstrukcija prvotnega izgleda)

1 AUNE = 119,12 cm

Sl. 106. Rekonstrukcijski tloris je izmerljiv v prvotni meri 1'aune. Dolžina 33 aunes, širina 21 aunes

CISTERCIJANSKA SAMOSTANSKA CERKEV V KOSTANJEVICI (SR. 13. ST.)
 (bernardinski tloris; barokizirana 1739–1741)
 1 TOISE = 194,8 cm

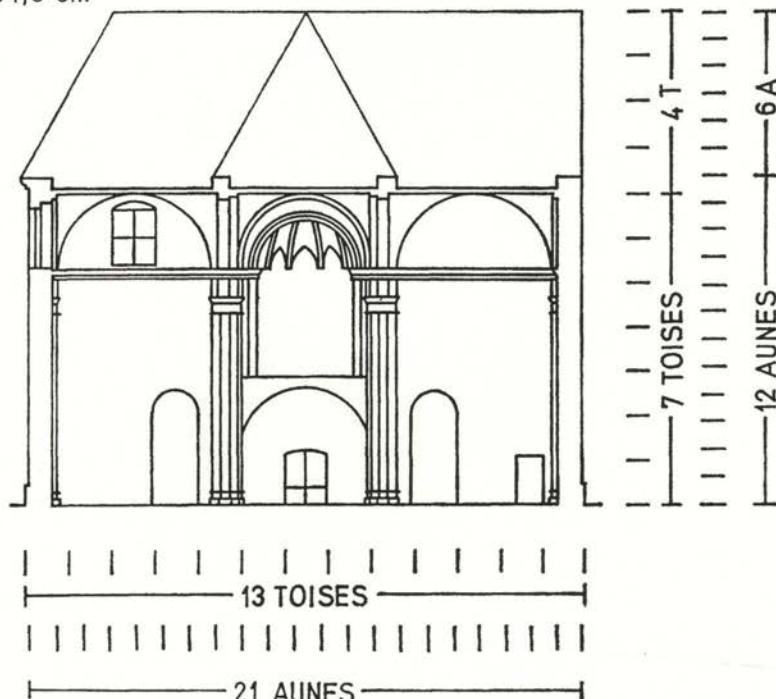
S1. 107. Barokiziran tloris je izmerljiv v novi meri toise. Dolžina 23 toises, širina 13 toises.

uporabljenimi francoskimi merami in ugotovil, da mera *l'aune* (119,12 cM) ustreza debelini zunanjih zidov in kvadratni osnovi vogalnih stebrov sečišča srednje in prečne ladje.³ Če to mero položimo po dolžini, širini in višini cerkve, dobimo cel mnogokratnik osnovne mere. Tu naj omenim mojo domnevo, da je zadnja traveja skrajšana v odnosu na dve predhodnji prav iz razloga zunanje mere, podprla pa se je s tem notranja kompozicija. To bi bil lahko motiv, da so v 15. st. cerkev skrajšali za to kratko travejo in zahodno steno zaprli z dvonadstropno kapelo. Debelina zidu le-te ni več *l'aune* in tudi notranja mera se ne izteče z mnogokratnikom. Izmerljiva pa je v drugi francoski meri *toise* 194,8 cM) in prav tako cela cerkev po končani barokizaciji v 18. st., kar se še posebno dobro vidi v prerezu. Višina cerkve je 11 *toises*, kar je skoraj enako 18 *aunes* (po celi višini je skupno odstopanje 1,36 cM), kar opravičuje možnost uvedbe nove mere.⁴ Mera *toise* se ujema tudi s prečno in vzdolžno mero že omenjenih vogalnih stebrov po barokizaciji.

Torej je v cerkev zanesljivo prišla nova mera, ki je verjetno posledica skrajšane dolžine osnovnega tlorisa cerkve, ki ni bil nikoli realiziran. Za skrajšavo so se odločili med samo gradnjo, podprla pa se je s tem notranja merska kompozicija, ki je terjala še eno skrajšavo dolžine, tokrat v drugem merskem sistemu.⁵

CISTERCIJANSKA SAMOSTANSKA CERKEV V KOSTANJEVICI (SR. 13. ST.)
 (bernardinski tloris; barokizirana 1739 - 1741)

1 TOISE = 194,8 cm

108. Barokiziran prerez je izmerljiv v obeh merah. Višina 18 aunes ali 11 toises, širina 21 aunes ali 13 toises (slednja mera vključuje tudi zob na zunanjem zidu)

OPOMBE

1. Jože Mlinarič, Cistercijanska opatija v Kostanjevici 1234 - 1786 (str. 217). — Redovništvo na Slovenskem, Benediktinci, Kartuzijani, Cistercijani, 1, Teološka fakulteta v Ljubljani, Inštitut za zgodovino Cerkve, Ljubljana 1984.

2. Gustav Ogrin, rekonstrukcija tlorisa na podlogi Tomažič, Zavod za varstvo kulture in naravne dediščine, dokumentacija (Ogrin — 236, Tomažič — 246), Ljubljana.

3. Tine Kurent, Merski sistemi v arhitekturi na Slovenskem. — Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike 9, SM, Ljubljana 1987.

4. Tomažič, prerez in tloris (po barokizaciji), Zavod za varstvo kulture in naravne dediščine, dokumentacija (250, 246), Ljubljana.

5. Ivan Komelj, Nekatere značilnosti arhitekture samostanske cerkve v Kostanjevici na Krki v 13. st. — Redovništvo na Slovenskem, Benediktinci, Kartuzijani, Cistercijani, 1, Teološka fakulteta v Ljubljani, Inštitut za zgodovino Cerkve, Ljubljana 1984.

zvezd-3 je 8 in 10. zvezdički spomini ob omavščinu in obsežna odgovornost obvezuje
zvezd-ki osebnih izkušenj v svojega edinstveno in neskončno ležiščem na sčetom in njegovem
vrednostem, v či mejo postavljen 3 in 1. krov arhitekt uradno potrjuje v
zvezd-kih.

II. Plečnikove misli na stebrih stopnišča v zbornici za trgovino, obrt in industrijo

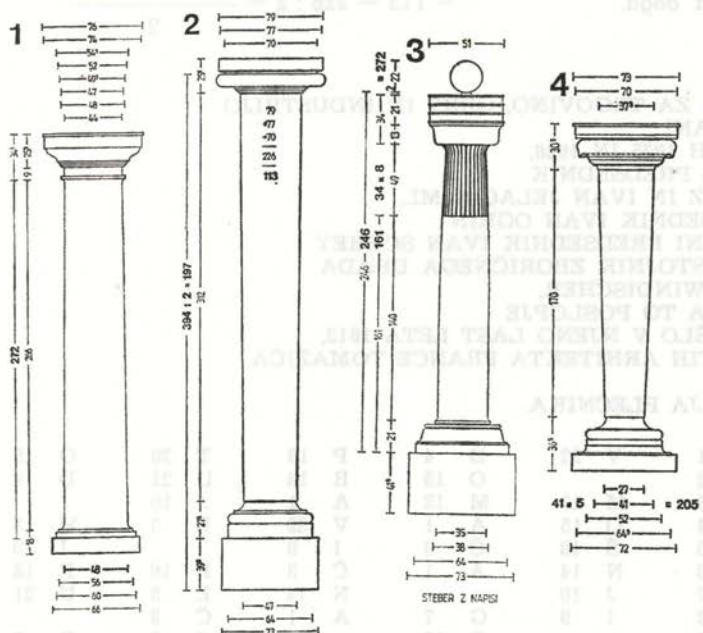
Iztok Perpar, Igor Premzl

SUMMARY

POVZETEK

Plečnik je na kapitelu stebra na stopnišču v Zbornici za trgovino, obrt in industrijo napisal več svojih misli. V merah tega in drugih stebrov se iste misli geometrično ponovijo.

Plečnikovi stebri so zanimiv primer kompozicije, ker je z njimi izrazil svoje misli tako v besedah kakor tudi s številkami. Zdi se, da imajo mere s svojimi številkami pri Plečniku tudi geometrično vlogo. Če za ključ uporabimo

S1. 109. Steber v veži, v pritličju in 1. nadstropju, z napisimi med 1. in 2. nadstropjem in v 2. nadstropju

Fig. 109 — Pillar on the vestibule level, Pillar on the groundfloor and on the first floor, Pillar with inscriptions between the first and the second floor, Pillar on the second floor

zahodnoevropsko abesedo in upoštevamo, da imajo števila, ki jo 2, 3, 5-krat večja ali manjša, isti gematrični pomen, lahko njegove misli najdemo vklesane v stavkih na stebri med 1. in 2. nadstropjem in v merah stebrov.

Misli, ki so vklesane na kapitelu stebra med 1. in 2. nadstropjem:

6

V MOŠNJI NI BRATA NE SESTRE
TUJE PEĆI SO MRZLE
DOMAČA GORA NAJBOLJ ZELENA
OD MIRU GLAVA BOLI
SLOGA JE OD BOGA
PRAVIČNA REČ DOLG UŽITEK

Sl. 110. Vklesan napis na stebri med 1. in 2. nadstropjem

Fig. 110 — Carved- in inscription on the pillar between the first and second floor

V mošnji ni brata ne sestre. = 272

Tuje peći so mrzle. = 197 = 394 : 2

Domača gora najbolj zelena. = 205 = 41 × 5

Od miru glava boli. = 161

Pravična reč dolg užitek. = 246

$$\begin{array}{rcl} \text{Sloga je od boga.} & = 113 = 226 : 2 = & \frac{79 + 77 + 70}{2} \\ & & \end{array}$$

ZBORNIKA ZA TRGOVINO, OBRT IN INDUSTRIJO
V LJUBLJANI

JE V LETIH 1925 IN 1926,

KO JE BIL PREDSEDNIK

IVAN KNEZ IN IVAN JELACIN ML,

PODPREDSEDNIK IVAN OGRIN

PROVIZORNI PREDSEDNIK IVAN SCHREY

TER PREDSTOJNIK ZBORIČNEGA URADA

DR FRAN WINDISCHER,

PРЕЗИДАЛА ТО ПОСЛОПЈЕ

KI JE PRIŠLO V NJENO LAST LETA 1912,

PO НАЧРТИХ АРХИТЕКТА FRANCE TOMAŽIČA

V SOLI

PROFESORJA PLEČNIKA.

A	1	V	22	D	4	P	16	T	20	O	15	S	19
B	2			O	15	R	18	U	21	D	4	L	12
C	3	M	13	M	13	A	1	J	10	M	13	O	15
D	4	O	15	A	1	V	22	E	5	I	9	G	7
E	5	Š	19	Č	3	I	9			R	18	A	1
F	6	N	14	A	1	Č	3	P	16	U	21	J	10
G	7	J	10			N	14	E	5			E	5
H	8	I	9	G	7	A	1	Č	3				
I	9			O	15			I	9	G	7		
J	10	N	14	R	18	R	18			L	12	O	15
K	11	I	9	A	1	E	5	S	19	A	1	D	4
L	12					Č	3	O	15	V	22		

njegovih zavodljivostih morali je slediti v podobni organizatorji temi uradnicem. V njegovem vremenu Jugovec je bil enih tistih, ki so imeli vladajočo politiko na volitvah. Njegovih uradnicih je bilo več in vseh bolj, kar je bil resno posledica njegovega izvoljenja na volitve leta 1981.

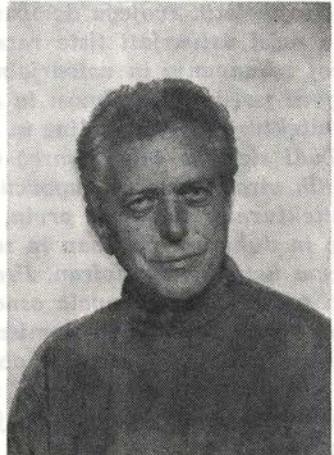
IN MEMORIAM

Oton Jugovec

je bil član skupine mladih arhitektov, ki so v tem času ustanovili organizacijo mladih arhitektov. Njegovim delom je bila ustanovljena šola za mlade arhitekte v Ljubljani. Njegovih uradnicih je bilo več in vseh bolj, kar je bil resno posledica njegovega izvoljenja na volitve leta 1981.

Živim zapuščajo umrli le spomin, ki pa je tako po vsebini kakor vrednotah seveda različen.

V petek 21. 8. 1987 se je v vedno odprto in nikdar dokončano spominsko knjigo življenja vpisal tudi arhitekt Oton Jugovec, ko je v Sremski Kamenici čakal na rešilni kirurški poseg. Rojen je bil pred 66 leti v današnjih Radljah ob Dravi, vendar je mladost v glavnem preživel v Ljubljani, kjer je tudi matuirala. Kot 20-letni mladenič se je že na začetku okupacije priključil odporniškemu gibanju, kjer je delal kot obveščevalec kvarta Gradišče. Koncem leta 1941 je bil sprejet v SKOJ in opravljal naloge Varnostnoobveščevalne službe. Spomladi 1943 je postal sekretar SKOJ, jeseni istega leta pa se je aktivno vključil v partizanske enote in bil v trenutkih osvobajanja Ljubljane eden od članov znane trojke, ki je prva vstopila v prostore Radia Ljubljane. Po osvoboditvi je bil najprej dopisnik Tanjuga v Gorici, zatem pa odšel na Visoko tehniško šolo v Pragi študirat arhitekturo. V času informbiroja se je vrnil v domovino in nadaljeval študij v Ljubljani, kjer ga je tudi končal leta 1953. Tako je diplomi se je zaposlil v Slovenija projektu, v katerem je ostal do leta 1969. Vmes je za nekaj časa zapustil Ljubljano, ko je v okviru svoje delovne organizacije delal v Tripoliju v Libiji. Leta 1969 je postal direktor Ljubljanskega regionalnega zavoda za spomeniško varstvo, ki ga je vodil do leta 1976. Njegova

zadnja zaposlitve pred upokojitvijo je bila v biroju novomeškega Pionirja, kjer je delal kot vodilni projektant. Za svoje delo je prejel vrsto nagrad in priznanj, med katerimi naj omenimo v letu 1966 nagrado za najboljše delo arhitektov Slovenije, drugo nagrado dnevnika Borba za arhitekturo Jugoslavije in nagrado Prešernovega sklada leta 1967, vse za Nuklearni inštitut Jožef Stefan v Podgorici pri Ljubljani, 1975 jubilejno medaljo Saveza konservatorja Jugoslavije, zatem pa še naziv konservatorja svetnika, 1981. leta republiško nagrado Borbe za projekt Doma španskih borcev in leta 1984 za dosežke v arhitekturi najprej Prešernovo in istega leta še Plečnikovo nagrado.

Že med študijem se je pričel oblikovati njegov kreativni duh. S kolegi je ustanovil Biro Bunker, ki je udaril temelje slovenskemu industrijskemu oblikovanju. Tako je že v zgodnjih letih svojega delovanja na tem, tako popularnem področju O. Jugovec začel ustvarjati tiste razsežnostne točke, ki dajejo poroštvo za uspešen razvoj zaznavanja in ustvarjalnega udejanjanja. K temu sta zlasti pripomogla njegova izredna sposobnost in smisel za dojemanje kompleksa tistih vrednot v arhitekturi, ki so temeljne in seveda bistvene za dosego kakovostnih rezultatov. Tudi sicer je bila namreč osebnostno pogojena nota eden pomembnih izpovednih virov, ki je O. Jugovcu vodil silnice razmišljanja in način sprejemanja arhitekturnih zasnov in prvin, saj je bilo od človeka, ki je bil tako razpoloženjsko in duhovno razgiban in tenkočuten, pričakovati, da je tudi odgovor vedno temu ustrezno motiviran. Prav vrsta značajskih in intelektualnih značilnosti in potez je torej kovala osnove in dajala ton govorici njegovega pogosto povsem elementarnega in domiselnega pristopa k arhitekturi bodisi v prefinjenem občutku za prostor, oblikovanje in kompozicijo arhitekturnih elementov bodisi v precizni obdelavi tudi posameznih manj izstopajočih členov v obravnavani nalogi; povsod pa je še posebej posvečal pozornost zasnovi funkcionalne izrabe.

V njegovem opusu zasledimo mnogo »drobnih« realizacij (montažno grajene betonske črpalke, individualne hiše — med njimi vili na Bledu in pod Golovcem, nekatere trgovine v Ljubljani — Koteks Tobus, NIK in zlatarna na Starem trgu itd.), v katerih se tako kot pri večjih realiziranih objektih oziroma kompleksih (palača Glavne zadružne zveze, ki jo je zasnoval skupaj z arhitektom Medveščkom, naselje montažnih vikend hiš z restavracijo v Ankaranu, stanovanjskega bloka ob Ljubljanici, stanovanjske stolpnice in šola v Rogaški Slatini, vrstne hiše Park v Šiški, kompleks nuklearnega inštituta Jožef Stefan v Podgorici, Dom španskih borcev v Ljubljani itd.) oglaša njegov kredo, da sta funkcija in estetski učinek neločljiva in bistvenega pomena za kvaliteto kakršnekoli arhitektture. (Žal pa moramo zapisati, da so nekatere njegove temeljne stvaritve v notranji opremi, kjer se je odražal širok spekter estetskega dojemanja z vključevanjem tudi likovnih elementov priznanih slovenskih umetnikov v interier, uporabniki kaj kmalu zaradi svoje nedozorelosti oskrunili ali pa povsem uničili.) Da pa bi lahko dosegel njuno sožitje, je posvetil svojemu delu nemalo študija, kar mu je pomagalo na poti k samosvojim elementarnim rešitvam, za katere je že danes ugotovljeno, da jim je težko najti ustrezne analogije.

Ko je O. Jugovec postal direktor Ljubljanskega regionalnega zavoda za spomeniško varstvo, je začel usmerjati ustvarjalno silo tudi v varovanje kulturne dediščine. Tudi v tej zvrsti izražanja njegovih sposobnosti uspeh ni

izostal, saj mu je prav njegov subtilen odnos do stavbne dediščine to omogočal, čeprav ob tem ni nikoli opustil kreativnih ambicij, ki so se uresničile v nekaterih pomembnih konservatorskih izsledkih in dosežkih (cerkev v Ratečah, prezentacija arheološkega objekta na Otoku pri Dobravi na Dolenjskem, udeležba pri prenovi Škofje Loke in stare Ljubljane, notranja oprema baptisterija v Piranu, na gradu Bogenšperku in v Kostanjevici ter strokovno sodelovanje pri prezentaciji trikonhalne cerkve v Zelšah pri Cerknici). Bil je tudi moderator načina izdelave elaboratov, imenovanih Faza A, o evidenci kulturne dediščine v 20 slovenskih občinah.

Kakor se je izmikal oziroma bežal pred vse bolj pogosto pojavljajočo se anonimno arhitekturo, pa je zdaj že let z doslednim in globoko zaznavajočim ter domiselnim kreativnim duhom pokazati, kako je moč tudi s sodobnimi materiali in prijemi posegati v tkivo kulturne dediščine, ne da bi slednja utrpela kakršnokoli razvrednotenje, za kar je imel pred očmi toliko prav žalostnih primerov.

V vlogi vodje strokovne ustanove je s svojim načinom komuniciranja omogočal kolegom možnost razvoja, s tem da se jim je pridružil pri reševanju njihovih vsakdanjih nalog. Dopolnil je širok dialog razpravljanja in delovanja in ni nikdar poskušal s svojo avtoritetno vplivati na rezultat ali rešitev nekega problema. Tako kot je bil pristen in neposreden pri strokovnem delu, je bil takšen tudi do svoje okolice, pri čemer mu je koristila tudi ubranost izraznih potez, od umirjenosti, melanholične zasanjanosti, do razveseljujoče fantovske prešernosti, kar je še poudarjalo njegovo privlačnost v družbi. Praznost mu je bila neznana, prav tako tudi nihalo omahljivosti.

Vrstič del arhitekta O. Jugovca se danes že uvršča, kot je bilo obrazloženo ob podelitvi Prešernove nagrade, v »zakladnico moderne slovenske arhitekture« in ga postavlja med najpomembnejše arhitekte povojnega časa z zgrajenim lastnim ustvarjalnim naglasom, izhajajočim iz koncepta moderne evropske arhitekturne šole.

In če na koncu le na podlagi naših predstavitev razpredemo še misel uvodnega stavka, potem so nam razsežnosti spomina, ki nam ga zapušča, na dlani.

dr. Marijan Slabe

PRELIMINARNA POROČILA O KONSERVATORSKIH IN DRUGIH RAZISKAVAH

PRELIMINARY RESEARCH AND WORK REPORTS

Arheološka izkopavanja in dediščina 1987

Avtorji:

A. P. — dr. Andrej Pleterski, IzA ZRC SAZU, Lj.
 A. Š. — dr. Alojz Šercelj, Ljubljana
 A. Še. — Andrej Šemrov
 A. V. — Andrej Valič, Gorenj. muz., Kranj
 A. Vo. — Alenka Vogrin, ZVNKD Celje
 B. K. — Borut Križ, ZVNKD Novo mesto
 Ba. J. — Barbara Jerin
 B. Ž. T. — Beatriče Žbona-Trkman, Goriš. muz., Nova Gorica
 B. U. Borut Ursić, Umetnostnozgod. inšt. Fr. Steleta, ZRC SAZU, Lj.
 D. B. — Danilo Breščak, ZVNKD Novo mesto
 D. J. — Draško Josipovič, Kranj
 D. P. — Darja Pirkmajer, PM Celje
 D. V. — Davorin Vuga, ZSRS VNKD, Lj.
 F. L. — dr. Franc Leben, IzA ZRC SAZU, Lj.
 I. P. — Ivan Puš, MM Lj.
 I. Š. — Irena Šavel, KC Miško Kranjec, DE PM Murska Sobota

I. T. — Ivan Tušek, ZVNKD Maribor
 Iv. T. — Ivan Turk, IzA ZRC SAZU, Lj.
 Ja. D. — Janez Dirjec, IzA ZRC SAZU, Lj.
 Ma. S. — Marko Stokin, MZVNKD Piran
 Mi. S. — Milan Sagadin, ZVNKD Kranj
 M. S. G. — Mira Strmčnik-Gulič, ZVNKD Maribor
 M. T. J. — Marjana Tomanič-Jevremov, PM Ptuj
 M. V. G. — Mojca Vomer-Gojkovič, PM Ptuj
 S. C. — dr. Slavko Ciglenečki, IzA ZRC SAZU, Lj.
 S. P. — Stanko Pahič, PM Maribor
 T. K. — Tone Knez, Dolenj. muz. Novo mesto
 Ti. K. — dr. Timotej Knific, NM Lj.
 Vi. P. — mag. Vida Pohar, Katedra za geol. in paleontol. VTOZD Montanistika FNT
 Vi. S. — Viktor Saksida, JZS, Društvo v Sežani
 Z. H. — mag. Zorko Harej, ZVNKD Nova Gorica
 Z. M. — Zvezdana Modrijan

PALEOLITIK IN MEZOLITIK

JUDOVSKA HIŠA. — Kraška jama — Judovska hiša — je prva paleolitska postaja, ki je bila doslej odkrita v Beli krajini. Leži slab kilometer južno-vzhodno od Moverne vasi pri Semiču (sl. 1) na nadmorski višini 170 m. Nastala je v spodnjekrednem apnencu, ki tik pod jamo tvori prepadno pobočje 25 m globoke debri po kateri teče Krupa. Jama ni velika, ima pa lepo obokan

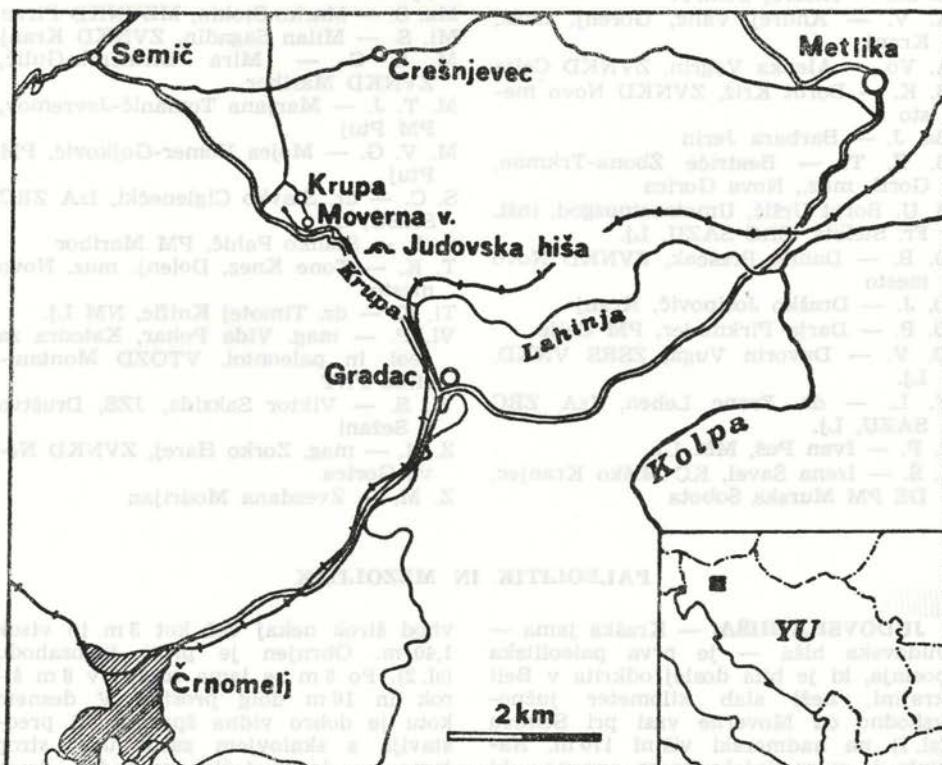
vhod širok nekaj več kot 3 m in visok 1,40 m. Obrnjen je proti jugozahodu (sl. 2). Po 5 m se jama razširi v 6 m širok in 16 m dolg prostor. V desnem kotu je dobro vidna špranja, ki predstavlja s skalovjem zasut udrt strop jame — danes težko prehoden drugi jamski vhod (sl. 3). Še pred nekaj tisoletji je bila opisana jama veliko večja. Podorne skale, ki jih je razkrilo izko-

pavanje na predjamskem prostoru kažejo, da je jamski strop v tem času nazadoval za skoraj 5 m (sl. 4). Tudi manjša vrtača za jamo daje slutiti, da gre morda tu za večji jamski sistem, kot ga kaže današnja Judovska hiša.

Kot speleološki objekt je bila Judovska hiša znana že v letih 1958—1965, ko so jamo raziskovali slovenski jamarji in jo opisali pod številko 1061. V tem času (1960) je M. Brodar (Arheol. vestn. 15/16, 167—174, Ljubljana 1964/65) v jami poskusno izkopaval. Ker je natelet le na prazgodovinske najdbe, je nadaljnji odkop opustil. Več kot 20 let kasneje (1985) je M. Budja, asistent PE za arheologijo FF v Ljubljani, pri rekonosciranju neo- in eneolitskega naselja izkopal manjšo sondu (4×4 m) do globine 2 m (sl. 3). Sondažni izkop je razkril razmeroma čisto ilovico preprezeno s številnimi kurišči, kostnimi

ostanki divjih in domačih živali ter fragmente prazgodovinske keramike. V globini 1,50 m je ilovico zamenjal debel krioklastičen grušč s pičlimi ostanki sealske favne in le kamenim orodjem (brez keramike). Izkopano gradivo je prinesel na Katedro za geologijo in paleontologijo v nadaljnjo obdelavo.

Po podrobnejem študiju se je izkazalo, da pripadajo kostni ostanki alpskemu svizcu (*Marmota marmota*), divji svinji (*Sus scrofa*) in večjemu prežekovalcu. Divja svinja za določitev geološke starosti (v našem primeru pleistocena ali holocena) ni uporabna. Pomembnejši je alpski svizec. V paleolitskih jamskih najdiščih je znan od zadnje (riško-würmske) medledene dobe. Skozi ves würmski glacial se pojavlja v manjšem številu, v pozmem glacialu (od 15.000 do 10.000 let pr. n. š.) pa je postal glavna lovna žival fosilnega človeka. Izsledki

Sl. 1. Topografska skica okolice najdišča Judovska hiša pri Moverni vasi

Fig. 1 — Topographic sketch of the surroundings of the site of Judovska hiša (Jewish house) at Moverni vas

paleontoloških raziskav mezolitskih postaj: Breg pri Škofljici, Pod Črmukljo pri Šembijah in Mala Triglavca pri Davači, pa kažejo, da alpskega svizca v starejšem holocenu (preboreal, boreal) vsaj v nižinskih predelih Slovenije ni bilo več. Na podlagi tega smo krioklastičen grušč iz Judovske hiše pripisali pleistocenu. Tipološka analiza sileksov (18 kom.), odkritih v isti plasti, je potrdila pravilnost te uvrstitev. Največ je klinic s hrbiti (4), med posamezne najdbe smo šteli še atipično gravettiensko mikrokronico, vbadalo ob vbočeni prečni retuši, večkratno diedrično vbadalo in bazalni del rabljene kline. Med možna orodja sodi tudi namensko oglajen rob fragmenta cevaste kosti večjega sesalca. Preostali kremenovi odbitki se tipološko niso dali opredeliti. Številčno skromna mikrolitska kamena orodja so po tipologiji najbližja epigravettienskim orodjem iz Lukenjske jame pri Novem mestu (F. Osore, Por. o razisk. paleol., neol. in eneol. v Sloveniji XI, 7–32, Ljubljana 1983).

Na podlagi tako spodbudnih ugotovitev je Katedra za geologijo in paleontologijo pričela letos s sistematičnim odkopom. Izkopavanja (od 15. 6. do 4. 7. 1987) je vodila V. Pohar ob pomoči viš. tehn. sod. M. Grma, mag. Renata Vidriha ter študentov geologije in arheologije. Denarna sredstva je prispevala RS Slovenije.

Prij imenovani sondi sta pokazali, da se pojavljajo pleistocene plasti v jami v precejšnji globini. Zato smo se odločili za izkop dovolj širokega in globokega izvognega jarka, ki bi nam omogočil dostop do že znanega paleolitskega horizonta v sondi iz leta 1985 (sl. 3). Tako smo 9 m pred jamskim vhodom zakoličili dober meter širok izvozni jarek. Dolžina izvoza je znašala okrog 4 m (od $x = -9,20$ m do $x = -6,00$ m) in globina od 0,00 m do 0,60 m. Pri $x = -6,00$ m smo pričeli z načrtanim odkopom v širini 2,50 m (od $y = 0,00$ m do $y = -2,50$ m). Posneli smo tri prečne ($x = -4,00$ m, $x = -2,00$ m in $x = 0,00$ m) in dva podolžna ($y = 0,00$ m in $y = -2,50$ m) profila (sl. 3). Tako smo lahko natanko zasledovali stratigrafijo predjamskega prostora.

Podajamo opis sedimentov predjamskega prostora. Plasti so opisane od zgodaj navzdol, to je od najmlajše k najstarejši. Pri označevanju barv smo uporabljali Munsell Soil Color Charts.

Sl. 2. Judovska hiša — prečni profil
 $x = 0,00$ m

Fig. 2 — Judovska hiša — transverse profile
 $x = 0,00$ m

A) Nasip nastal pri izkopu obeh sond
1. Črno rjava (10 YR 2/3) humusna plast brez grušča

2. Temno rjava (10 YR 4/3) z redkimi drobcji apnence. Vsebovala je redko keramiko, 2 klini s prečno retušo, bifacialno retuširan odbitek in fragmente rabljenih klin.

3. Skoraj črna (10 YR 3/2) čista ilovica. V njej poteka od globine $z = -1,00$ m do ca. $z = -1,30$ m glavna kulturna proga. Ogle je tako razpršeno, da se kurišča ni dalo omejiti. V tej progi je koncentracija keramike največja, sileksi pa redki. Omembe vredna je le klini s strmo retuširanim lateralima robovoma in terminalno prečno retušo. Z globino se drobci keramike redčijo. V tej progi je ležalo precej skal, ki izvirajo od nazadovanja jamskega vhoda ter kostni ostanki divje svinje, drobnice in psa.

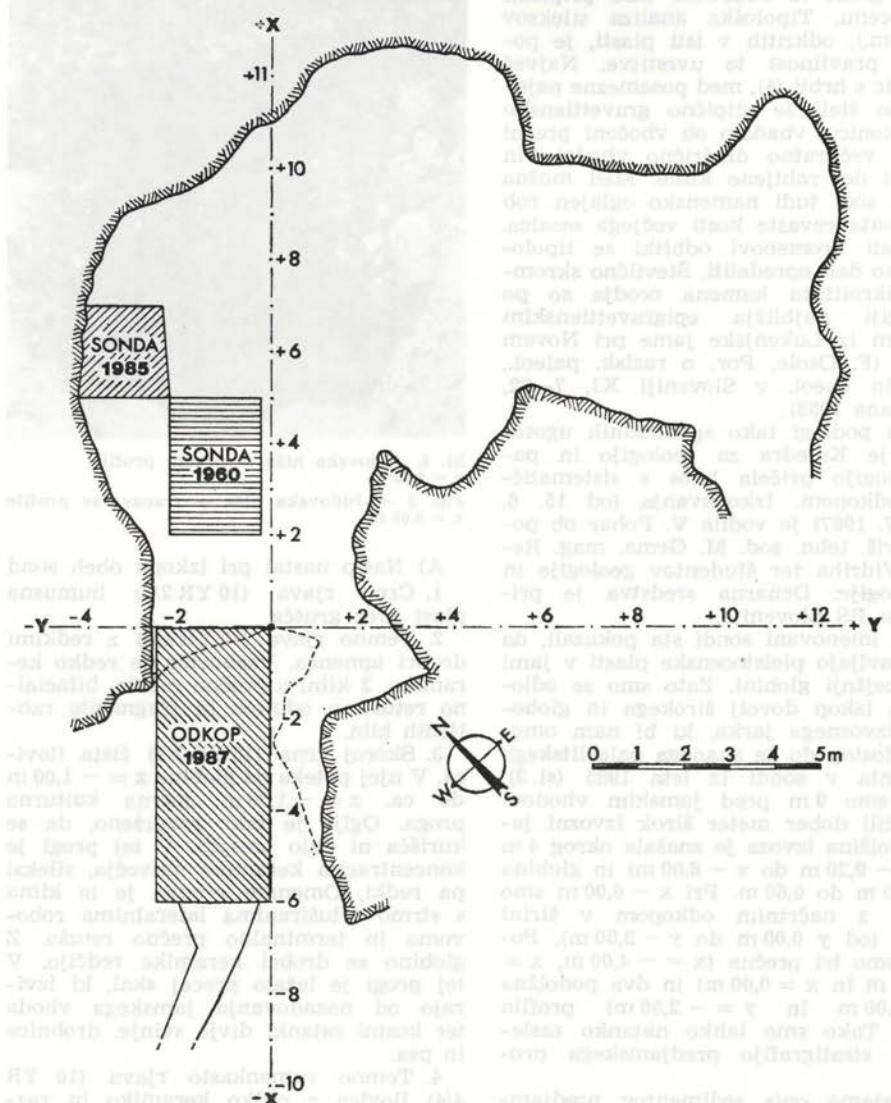
4. Temno rumenkasto rjava (10 YR 4/4) ilovica z redko keramiko in razpršenim ogljem. Z globino postaja sediment svetlejši (7,5 YR 4/2). V globini $z = -1,90$ m smo odkrili klinico s hrbotom in klini s prečno retuširanim kon-

cema in strmo retuširanim lateralnim robom (trikotnik večjih dimenzijs?). V njuni bližini smo dobili tudi redke drobce keramike!

5. Rumeno rdeča (5 YR 4/6) ilovica z bobovci — sterilna. Ker sedimenti vpadajo v jamo, smo to najglobljo plast

zadeli le v profilu $x = -6,00$ m.

Sondažni izkop iz leta 1985 je razkril precej debele holocenske plasti preprede s temneje (kurišča) in svetleje (pepel) obarvanimi progami, kostnimi in kulturnimi najdbami. Na predjamskem prostoru v enako starih sedimentih teh

Sl. 3. Judovska hiša — tloris jame z vrstanima sondama in načrtним izkopom na predjamskem prostoru

Fig. 3 — Judovska hiša — groundplan of the cave with indrawn trial trenches and the planned excavation in the space in front of the cave

prog nismo zasledili. Verjetno so se združile v 30 do 40 cm debel kulturni horizont 3. plasti.

Da bi ugotovili, kateri dejavniki so povzročili usedanje tako debelih ilovnatih sedimentov, smo iz vseh posnetih profilov vzeli vzorce plasti za granulometrično in mineraloško analizo. Za antraktotomsko preiskavo smo zbrali razmeroma dobro ohranjeno razpršeno oglje.

Izsledkov analiz do sedaj še nimamo, vendar je že makrokopska analiza sedimentov pokazala, da gre za ilovico, ki jo je deževnica naplavila iz neposredne okolice Jame. V plasti 3 in 4 odkriti fragmenti keramike in kostni ostanki domačih živali pa kažejo, da plasti niso starejše od atlantika (neolitik — eneolitik). — Vi. P.

LIBOJE, 13, XVI, Žalec — Sondiranje IzA ZRC SAZU, Ljubljana v Guzejevi jami (je Ravbarska luknja I po katastru JZS, kat. št. 494) v pobočju Kotečnika (772 m) nad Libojami je dalo naslednjo stratigrafsko sliko in najdbe:

Plast (1): Prhek humus, skoraj brez grušča z odlomki novodobne keramike in z razbitimi živalskimi kostmi (med njimi gozdni jelen). Db. 50 cm.

Plast (2): Humus kot v plasti (1), le bolj črn, zaradi močne primesi oglja. Plast je rahlo zasigana. Zgodnjebronastodobne najdbe (glej »bronasta doba in kultura žarnih grobišč«!). Db. 20—50 cm.

Plast (3): Zapečena ilovnata plast (je tlak zgodnjebronastodobne hiše). Db. 5 cm.

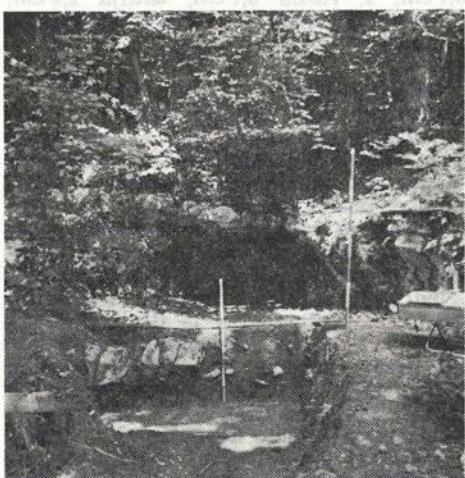
Plast (4): Drobtinčasta siga s primesjo drobnega grušča in z ostanki črnih sigastih skorij, ki so odpadle s stropa. V plasti smo našli v anatomske legi cel metakarpus srne (*Capreolus capreolus*. s pripadajočima prvima prstnima členkom in en nedoločljiv kostni odlomek. Db. 15 cm.

Plast (4 a): Plast drobnega, močno zaobljenega grušča, ki meji na pesek. Dodana je rahla ilovnata ali zemljena primes. Sterilno. Db. 15 cm.

Plast (5): Plast pretežno drobnega, zaobljenega grušča z močno primesjo rjavе ilovice in s posameznimi skalami. V sredini plasti je temna proga, »zemljenega« videza z drobcji oglja in z lokalno omejenim manjšim kuriščem. V plasti smo našli 11 nedoločljivih odlomkov fosilnih kosti večjega sesalca, 4 ptičje koščice in eno lamelo, ki zelo verjetno pripada podočniku jamskega medveda (*Ursus spelaeus*). Db. 60 cm.

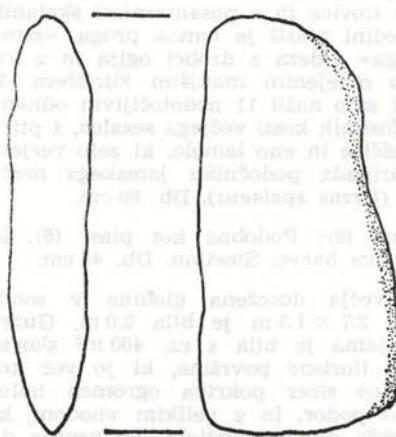
Plast (6): Podobna kot plast (5), le bolj sive barve. Sterilno. Db. 40 cm.

Največja dosežena globina v sondi veliki 2.7×1.5 m je bila 2.0 m. Guzejeva jama je bila s ca. 400 m^2 skoraj ravne tlorisne površine, ki jo več kot polovico sicer pokriva ogromen holocenski podor, in z velikim vhodom, ki omogoča dnevni svetlobi, da prodre do zadnjega jamskega kotička, nedvomno poselitveno privlačna v različnih arheoloških obdobjih, kar nakazujejo tudi relativno bogate najdbe v majhni sondi. Vse najdbe smo izročili Pokrajinskemu muzeju v Celju. — Ja. D. in Iv. T.

Sl. 4. Judovska hiša — prečni profil x = - 4.00 m. V profilu so vidne podornine Fig. 4 — Judovska hiša — transverse profile x = - 4.00 m. Depression traces visible

NEOLITIK IN ENEOLITIK

Sl. 5. Buče — kamnita sekira

Fig. 5 — Buče — stone axe

BUČE, XVI, 9, Kozje. — Pri topografskem obhodu smo na njivi imenovani »Grublja« našli ploščato kamnito sekiro. Sekira je iz peščenjaka, dl. 8,1 cm, š. rezila 3,7 cm, zatilja 2,2 cm, db. do 1,5 cm in je v celoti ohranjena. Hrani jo PM Celje. — A. Vo.

BUKOVNICA. — V letu 1987 se je v Bukovnici (vas leži v kotlini ob Bukovniškem potoku in med nižjimi griči, 6 km severno od Dobrovnika) vršila prva etapa sistematičnega izkopavanja eneolitske naselbine. Raziskovalni prostor z 298 m² je bil na rahlo zvišanem predelu, zahodno od vasi, na poljih z ledinskim imenom Kot. V vseh raziskanih kvadrantih je bila kulturna plast debela do 30 cm, pojavila se je tik pod površino in je zaradi obdelovanja njiv več ali manj uničena. Na sterilni rumeno rjavi ilovici so se pojavile večje in manjše temnejše lise. V KV 148 je bilo v jugozahodnem delu kvadranta 5 do 30 cm v premeru temnejših lis okrogle oblike, za katere lahko sodimo, da so ostanki nekdanjih v zemljo zabitih kolov. V KV 199 je bila manjša temnejša lisa s premerom 25 cm v JZ delu kvadranta, ki je segala 22 cm globoko. Večja temna lisa ovalne oblike je bila na sredini kvadranta in je imela velikost 2,70 × 2 m. Profil čez liso je pokazal dve med seboj povezani jami, ki sta segali do 50 cm globoko in sta imeli polkrožno obliko.

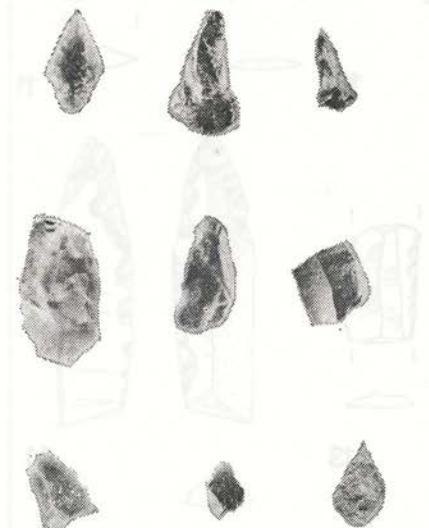
Jama je bila zapolnjena s kosi zgodnjeneolitske keramike (podobnost s Seče kulturo v SZ Hrvatski) z drobcii hišnega lepa, in drobcii oglja. V SV vogalu kvadranta se je pojavila še ena lisa, ki smo jo sledili v KV 200, 174. in 175. Naštete kvadrante nismo odpirali v celoti, ampak le tisti del površine, kjer je bila na sterilni rumeni ilovici temna lisa. Na površini je imela lisa nepravilno ovalno obliko in je merila 3,30 × 3,60 m. Pri odpiranju lise smo ugotovili dve povezani jami. Jama 1 leži v KV 199, 200 in 174. Na površini je imela obliko kroga s premerom do 2 m. Največja globina je bila 30 cm in sicer na sredini. Do 15 cm globine je bila jama zapolnjena z rjavkasto ilovico, v kateri so bili drobci hišnega lepa, drobci živalski kosti, manjni kamnitni odbitki in fragmenti eneolitskih keramičnih posod. Pod to plastjo je plast sivkaste zelene ilovice, ki je debela 10 cm in v kateri je bila žganina in kosi eneolitske keramike. Sledi plast 5 cm debele žganine. Jama 2 je ležala v KV 175, imela je okroglo obliko s premerom 1,90 m, v prerezu pa polkrožno in je segala 1,10 m globoko. Jama je sestavljala do 30 cm debela plast rjave zemlje, 55 cm debela plast sivo rjave ilovice, ki je bila v spodnjem delu opečna, 15 cm debela plast žganine, 10 cm debela plast sivkasto zelene ilovice in 5 cm debela plast žganine. Jama je bila od vrha do tal zapolnjena z drobci lepa, oglja, zdrobljenimi živalskimi kostmi, z drobnim in večjim kamnitim orodjem in fragmenti eneolitskih keramičnih posod, ki jih lahko opredelimmo v kulturni krog alpske facies lengyelske kulture in Retz-Gajary kulture. Močna plast žganine in opečena zemlja v obeh jamah dajo slutiti, da sta jami pred zapolnitvijo služili v druge namene. — I. Š.

DRULOVKA, VII, 5, Kranj. — Z gradnjo nove stanovanjske soseske je prišlo do posegov v spomeniškovarstveno zaščiteno širše področje Špika v Drulovki. Na Špiku so namreč v petdesetih letih izkopali naselbinske ostanke iz časa poznega neolita, eneolita in zgodnje bronaste dobe (cf. J. Korošec, Drulovka. Zbornik FF III/4 1960). Ker so pri zemeljskih pripravljalnih delih delavci spomladji 1987 naleteli na ostanke kera-

Sl. 6. Bukovnica — del jame po izpraznitvi v kvadrantu 199

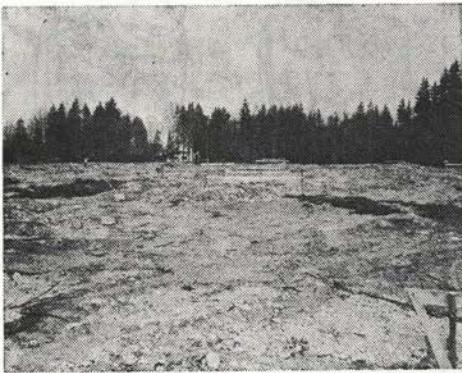
Fig. 6 — Bukovnica — part of the cave after the emptying in the quadrant 199

Sl. 7. Drulovka — sileksi

Fig. 7 — Drulovka — silexes

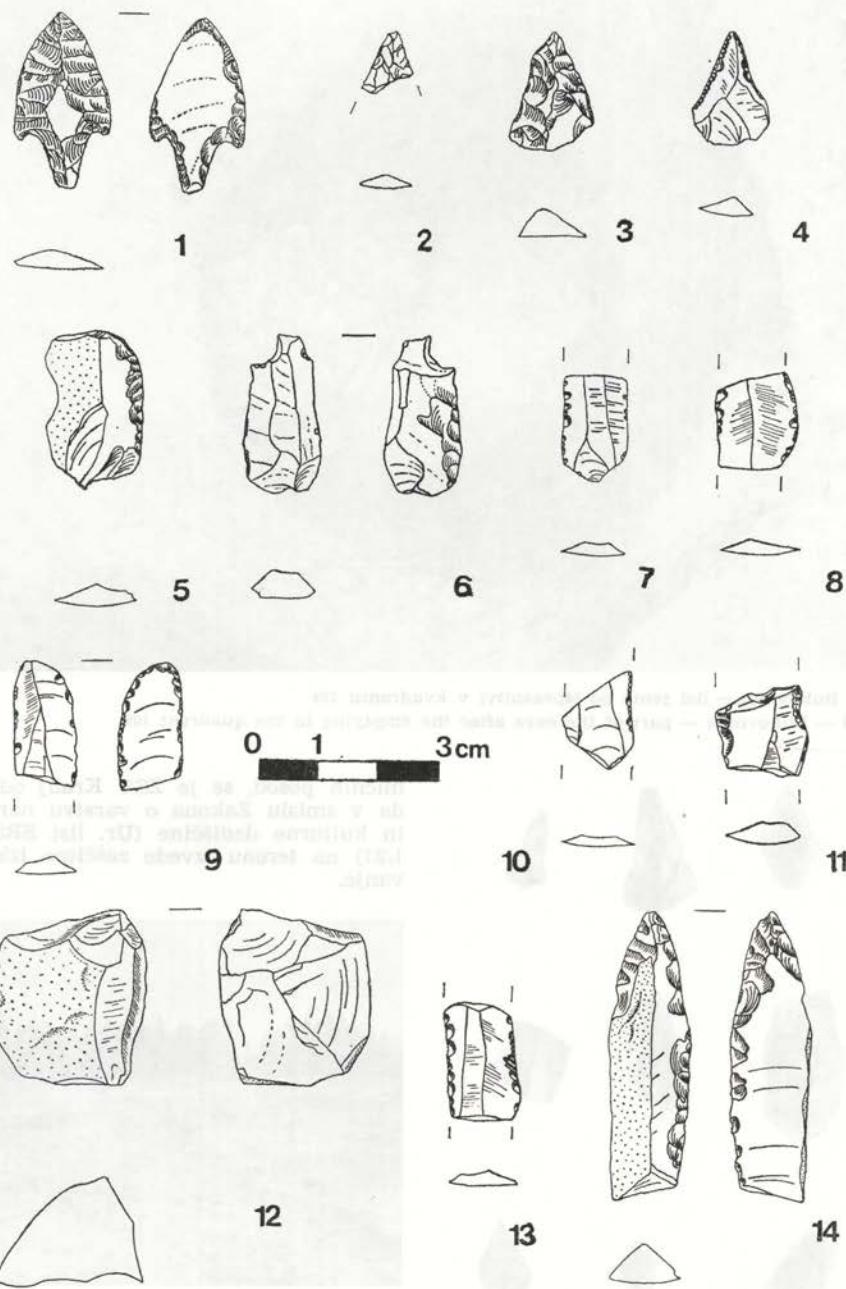
mičnih posod, se je ZSV Kranj odločil, da v smislu Zakona o varstvu naravne in kulturne dediščine (Ur. list SRS, št. 1/81) na terenu izvede zaščitno izkopaljanje.

Sl. 8. Drulovka — z rinežem prekopan teren

Fig. 8 — Drulovka — territory turned over

with a bulldozer

Sl. 9. Drulovka — orodje iz sileksa

Fig. 9 — Drulovka — silex tools

Že aprila 1987 so sodelavci omenjene institucije na parc. št. 71/1, 72/1, 73/1 in 73/2 k. o. Drulovka našli na z buldožerjem izravnani površini ostanke keramike in več orodij iz kremera. Na tej površini je bilo zbranih 48 kosov sileksa, od katerih jih 14 predstavlja tipološko opredeljiva orodja. V prvi vrsti sta to dve puščični konici iz jaspisu podobnega kremera (ena v celoti ohranjena z razvitiimi, nazaj obrnjenimi krilci in druga, verjetno istega tipa, ki je žal le fragmentarno ohranjena), potem še nekaj klinic (kamenih nožičkov), dva svedra, dve stregali in ostanek jedra. Vsi artefakti so izdelani iz dobrih različic kremera. Poleg že omenjenega jaspisa prevladujejo roženci sive in svetlorjave barve, kresilnik bele barve, radiolarit in litit podoben roženec črne barve. Odkriti puščični konici se kronološko pojavitvijo v mlajšem neolitu in sta v uporabi še skozi ves eneolit; to je tudi časovni in kulturni okvir v katerega sodijo vsa najdena orodja iz kremera.

V času od 11. do 30. 5. 1987 je bilo potem na tem terenu (parc. št. 73/1, 77/1 in 77/2 k. o. Drulovka) izvedeno zaščitno izkopavanje. Terenska dela je pod mentorstvom prof. dr. T. Bregant (FF, Lj.) in dr. P. Korošec (Lj.) vodil pisec. Sodelovali so D. Snoj, stud. arheol. in 7 delavcev, ki jih je priskrbel ZSV Kranj. Nadzor del: M. Sagadin (ZSV Kranj). O izkopavanjih je poročalo tudi dnevno časopisje (npr. DELO, 3. 6. 1987, str. 9). Izkopane so bile 3 sonde s skupno površino 34 m².

Sonda 1 (na parc. št. 73/1, d. 12 m, ši. 1 m, gl. 0,20 m), brez omembe vrednih najdb — le nekaj kosov atipične, podrobnejše neopredeljive prazgodovinske lončenine.

Sonda 2: zanje smo izbrali že od da-leč vidno grobljo (na parc. št. 77/1) iz nametanega kamenja oziroma prodnikov, ki so imeli tudi do 0,30 m v premeru. Grobljo je pri zemeljskih delih deloma poškodoval buldožer in pri tem razkril več kosov keramike. Groblja je imela v tlorisu obliko nepravilne pol-krogle s premerom 10 m in največjo ohranjeno višino 0,75 m. Sonda d. 9 m in ši. 1 m smo izkopali na njenem se-verovzhodnem vznožju, na delu, kjer je bila groblja že poškodovana in jo potem na 2/3 dolžine proti severu razširili v izmeri 3 × 3 m; to pa zato, ker je bila v tem predelu največja koncentracija

najdb. Profil izkopa je bil preprost: pod delno premešanim humusom in subhumusom (pl. 1, deb. 0,10 do 0,15 m) je bila plast do 0,50 m debele svetlorjave zemlje (pl. 2), pomešana s kamenjem, prodni (ne rečni — v smislu današnje reke — temveč iz preperine konglomerata) in deli konglomeratnih sprimkov, pod njo pa na močno razbrazdani konglomeratni osnovi do 0,10 m rumenorjave peščene ilovice (pl. 3), pomešane s prodniki (vendar manj, kot v pl. 2). Največ keramičnih ostankov je bilo v pl. 3 oziroma na njenem stiku s konglomeratno osnovo. Najdbe predstavljajo dele obodov posod in loncev, nekaj plastičnih reber, ki so ornamentirana z odtisi prstov, nadalje ostanki držajev in redkeje ročajev, ustja, itd. Vsi fragmenti imajo stare lome in po trenutni domnevi (gradivo je še v fazi obdelave) pripadajo izteku kasne bronaste dobe (= KŽG) in samemu začetku starejše železne dobe. V sondi odkriti košček brona bistveno ne dopoljuje opisane kulturno historične situacije. Lesnega oglja in kakšnih ostankov kurišč nismo odkrili. Groblja je nedvomno antropomorfnega izvora, ni pa to gomila v smislu grobiščnega prostora, ker odkrita keramika kaže prej-kone naselbinski habitus. Na vprašanje, zakaj je bila v taki množini (skoraj 30 kg!) že razbita nametana na kup in zadelana s kamenjem, trenutno še ne vemo odgovora.

Sondo 3 smo izkopali na robu gozda, ob vzožju še ene podobne, že močno raznešene groblje (parc. št. 77/2), 29 m jugozahodno od sonde 2. D. 4 m, ši. 1 m, gl. 0,90 m. Razen štirih fragmentov keramike prav pri vrhu izkopa, je bila sonda arheološko sterilna. Profil je ne-pomemben: pod gozdnim humusom je vse do konglomeratne osnove rumenorjava peščena ilovica.

Vse izkopano gradivo, terensko dokumentacijo, negative filmov in diapositive trenutno hrani ZSV Kranj; po dokončni obdelavi in kataloškem izrisu izkopanega materiala, bo vse omenjeno izročeno Gor. m. v Kranju. Zaščitna izkopavanja so pokazala, da je bil prostor Drulovke naseljen tudi v pozni bro-nasti dobi oziroma v času KŽG in v začetku starejše železne dobe. Raziskava so, čeprav opravljene v skromnem obsegu, popolnoma opravljene porabljena sredstva, saj so pomembno zapolnile velik časovni hiatus med neo-eneolitsko in zgodnjebronastodobno poselitvijo

Špika na eni in staroslovanskimi grobovi (odkriti pri cerkvi v Drulovki) na drugi strani. — D. J.

Jugozahodno od odkritega in znanega eneolitskega naselbinskega najdišča na Spiku so se pri gradnji oz. po buldožeriranju vrhnje plasti ilovnate zemlje pobirali predvsem okoli odstranjenih kamnitih gomilah (približno na petih mestih) številnejši rdečkastorjavi keramični fragmenti. Po strukturnih lastnostih so primerljivi z odkrito starejše železodobno naselbinsko keramiko ob farni cerkvi v Kranju. Na obsežnem gradbenem območju novega stanovanjskega naselja na Drulovki so se tudi pobirali kamnita orodja (strgalci, nožiči, praskalca in drugi odbitki) in kamnite mlajšekamenodobne trikotne strelice.

Gradnja se nadaljuje ob cesti Drulovka—Breg. V gozdnem predelu so sedaj še ostale kamnite gomile. — A. V.

GORIČE PRI FAMILJAH. — V skrajnem JV kotu Divaškega Gabrka, na obeh straneh ceste Divača—Famle in Z od odcepa v vas Goriče, je na ravniškem delu travnikov opaziti več neenakomer-

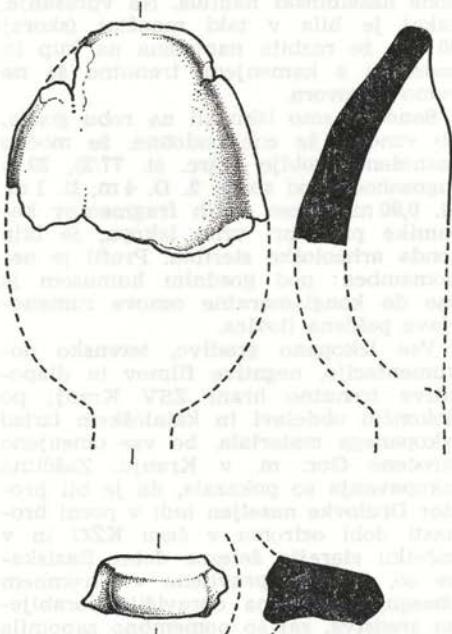
no raztresenih kopastih tvorb, ki spominjajo na gomile. S od ceste jih naštejemo vsaj 40, J od ceste 15—20. Vzpetine so povsem zaobljene, prekrite s travnatvo rušo in od košnje lepo izrawnane, zato se povsem razlikujejo od običajnih kraških grobelj na robu čiščenih površin. Tudi nenavadna gostota govori v prid izjemnemu položaju »gomil«, zato smo domnevali, da je v tem območju Marchesetti videl gomilno grobišče, ki ga omenja v zvezi s kaštelirjem na Starem gradu nad Famljami (I. Castellieri... 1903, 88).

Anketa med domačini ni dala nobenega rezultata, zato smo se odločili za manjše sondiranje v okviru raziskovalne naloge: Sondiranje na Sežanskem pri ORS Sežana.

V l. 1986 smo pri podrobnejšem pregledu ugotovili na eni od večjih gomil, na parc. št. 883/11 k. o. Famle, večji vkop v sredini. Izkop smo razširili in poglobili do skalne podlage — prav na dnu smo v mešanem zasutju kamnitega grušča in humusa našli kos ostenja lončene posode, po strukturi prazgodovinske. To nas je spodbudilo, da smo v l. 1987 na isti parceli izmerili skico s petimi gomilami. Gomilo št. 2 — smo odprli v JV četrtini. Gomila 2 je potlorisu skoraj pravilen krog s premerom 11 m, v sredini visoka 0,85 m. Nasutje gomile je dokaj enakomerno; srednje debel in drobnejši površinski kraški grušč, deloma zaobljen, je pomešan s sorazmerno veliko količino rjavega humusa, kar je za kraške razmere nenavadno. Roba ali okvira gomila nima, nasutje leži na povsem zglašeni skalni podlagi, kakršno najdemo v okolici na travnikih pogosto že na površini, brez ruše. Skalna podlaga je rahlo valovita in razpokana, ponekod žlebljena. Plastovitost v nasutju nismo zasledili, na podlagi ni nobenih sledov.

Najdbe: na zunanjem robu izkopa v gomili 2 smo našli nekaj lončenine: fragment zajemalke iz rdečkastorjave, slabo žgane, precej peskaste gline; trakast držaj manjše lončene posode skoraj podobne strukture.

Najdba lončenine v nasutju vsekakor priča o prisotnosti kulturne plasti na tem področju — domnevam, da so gomile nasute iz okoli ležečega gradiva. V tem primeru smemo morda računati na starejšo poselitev na prostem, zunaj utrjenih gradišč. Ta ugotovitev pa je za Kras in njegovo prazgodovino nedvomno

Sl. 10. Goriče, V Snožetih — keramični najdki
Fig. 10 — Goriče, V Snožetih — ceramic finds

posebej dragocena, ne glede na njeno omejeno izpovedno vrednost ob majhnem sondiranju, kakršno je bilo naše.

Na podlagi teh ugotovitev bomo zavarovali to območje kot potencialno arheološko. Dokumentacijo hrani zavod v N. Gorici. — N. O.

HARDEK. — V drugi polovici meseca avgusta leta 1986, smo v okviru raziskovalne naloge opravili manjša sondažna raziskovanja na Hardeku. Namen naloge je bil ugotoviti, kolikšen del naselbine iz eneolitskega obdobja je še ohranjene, saj na tem prostoru že od leta 1980 intenzivno črpajo glino. Prve najdbe iz tega časa sta odkrila prof. Franc Ferk že leta 1899 in dr. Bernarda Perc leta 1962 in 1963. Razen teh najdb, so od tukaj znane tudi gomile iz starejše železne dobe in antike ter rimska cesta, ki je vodila preko Poetovione proti Savariji.

Skopali smo šest manjših sond in sicer: sonda 1 na parc. št.: 612 in 613, sonde 2—4 na parc. št.: 612, sondi 5 in 6 pa na parc. št.: 586 vse k. o. Hardek.

Sonda 1 je bila velika 4×4 m in skopana do globine 80 cm. Od gl.: 10 do 30 cm smo zasledili antično, od gl.: 40—80 cm pa plast z eneolitsko keramiko (sl. 11: 5—8). Na gl.: 50 cm smo v severo-vzhodnem delu sonde odkrili sledove lesene stavbe — sledove petih stojk.

Sonda 2 je bila velika 3×2 m in skopana do globine 70 cm. V njej smo odkrili dva sileksa (sl. 11: 11—12).

Sonda 3: je bila velika $6 \times 1,5$ m in skopana do globine 60 cm. V njej smo od gl.: 15—55 cm odkrili kulturno plast s fragmenti eneolitske keramike (sl. 11: 9—10) in manjšimi koščki hišnega lepa. Na gl.: 50 cm pa tudi sledove lesene stavbe — sledove petih stojk v smeri S—J.

Sonda 4 je bila velika $2,50 \times 1$ m in skopana do globine 55 cm. V njej smo odkrili manjše fragmente eneolitske keramike.

Sonda 5 je bila velika 5×2 m in skopana do globine 65 cm. Od globine 25—60 cm smo zasledili kulturno plast z manjšimi fragmenti eneolitske keramike in koščki hišnega lepa, na gl.: 55 cm pa sled stojke.

Sonda 6 je bila 3×2 m in skopana do globine 65 cm. Od gl.: 25—60 cm je bila kulturna plast s fragmenti eneolitske keramike in koščki hišnega lepa. Na gl.: 55 cm pa smo zasledili sled stojke.

Razen tega smo na parc. št.: 612 na površini pobraли fragmente eneolitske keramike (sl. 12: 4—7) in kamnito sekiro (sl. 11: 1), na parc. št.: 615 in 586 pa sileksa (sl. 11: 13—14).

Razen tega smo na parc. št.: 586 v profilu glinokopa zasledili 19,50 m širok in 4,50 m globok jarek, s 3,50 m debelo kulturno plastjo. Jarek, ki je bil presekan po diagonali, in je verjetno omejeval naselbino, poteka v smeri SZ—JV in sega tudi na parc. št.: 597 k. o. Hardek. Zapolnjen je bil s sivo ilovico, v kateri so bili drobci žganine in fragmenti eneolitske keramike.

Sodeč po ugotovitvah in najdbah v letošnjem letu lahko domnevamo, da so z glinokopom uničili velik del naselbine na severni in vzhodni strani.

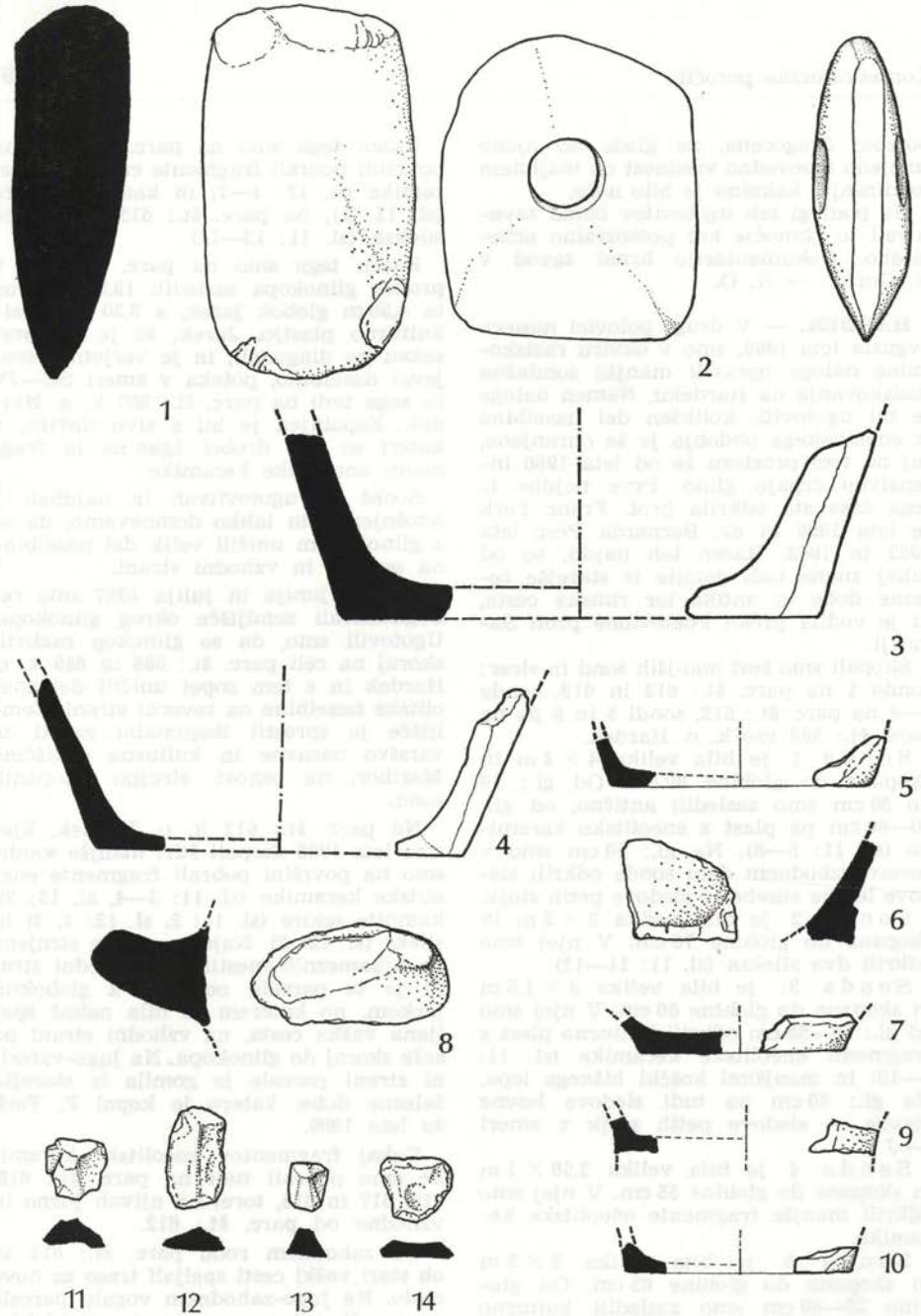
Meseca junija in julija 1987 smo re-kognoscirali zemljišče okrog glinokopa. Ugotovili smo, da so glinokop razširili skoraj na celo parc. št.: 586 in 685 k. o. Hardek in s tem zopet uničili del eneolitske naselbine na severni strani. Zemljišče je sprostil Regionalni zavod za varstvo naravnih in kulturnih dediščin Maribor, na osnovi strojno skopanih sond.

Na parc. št.: 612 k. o. Hardek, kjer smo leta 1986 skopali štiri manjše sonde, smo na površini pobraли fragmente eneolitske keramike (sl. 11: 3—4, sl. 13: 3), kamnite sekire (sl. 11: 2, sl. 12: 1, 3) in sileks (sl. 12: 2). Najdbe so bile strnjene na posameznih mestih. Na zahodni strani je ta parcela omejena z globokim jarkom, po katerem je bila nekoč speljana vaška cesta, na vzhodni strani pa seže skoraj do glinokopa. Na jugo-vzhodni strani parcele je gomila iz starejše železne dobe, katero je kopal F. Ferk že leta 1899.

Nekaj fragmentov eneolitske keramike smo pobraли tudi na parc. št.: 619, 618, 617 in 615, torej na njivah južno in vzhodno od parc. št.: 612.

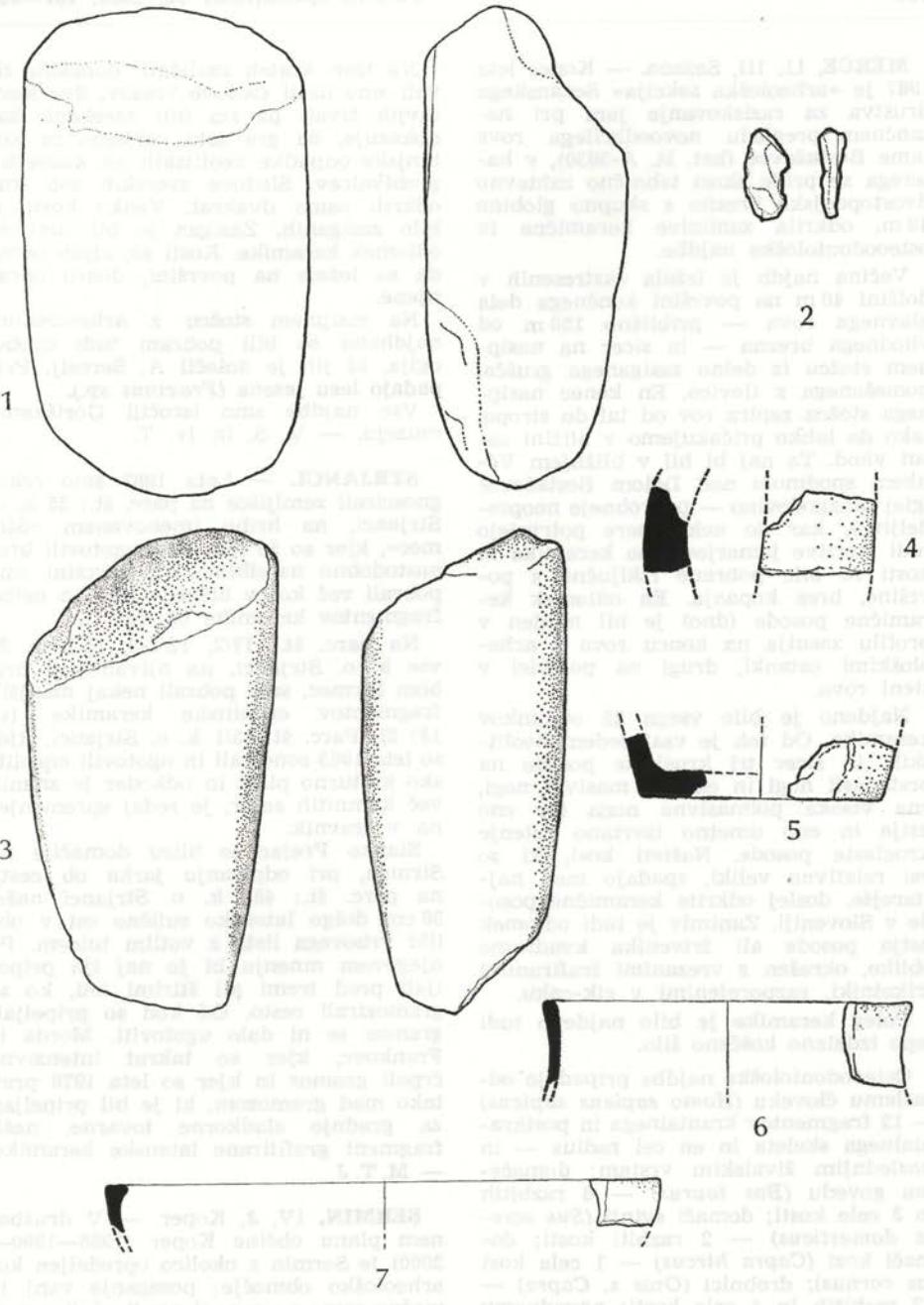
Ob zahodnem robu parc. št.: 615 so ob stari vaški cesti speljali traso za novo cesto. Na jugo-zahodnem vogalu parcele smo v škarpi za novo cesto na globini 1 metra odkrili 35—50 cm debelo kulturno ilovnato plast, v kateri so bili drobci žganine in hišnega lepa.

Razen tega smo na parc. št.: 529, 558 in na njivi severno od nje, na površini pobraли tudi nekaj fragmentov antične keramike. — M. T. J.

Sl. 11. Hardek: 1, 13 = parc. št 612, pobrano na površini leta 1986; 2–4 = parc. št. 612, pobrano na površini leta 1987; 5–8 = najdbe iz sonde 1, skopane na parc. št. 612 in 613 leta 1986; 9–10 = najdbe iz sonde 3, skopane na parc. št. 612 leta 1986; 11–13 = najdbe iz sonde 2, skopane na parc. št. 612 leta 1986; 14 = parc. št. 586, pobrano na površini leta 1986.
1–4, 6, 8, 11–14 = 1/2; 5, 7, 9, 10 = 1/4

Fig. 11 — Hardek: 1,13 = parc. no. 612, collected on the surface in 1986; 2–4 = parc. no. 612, collected on the surface in 1987; 5–8 = finds from the trench 1, excavated on parc. no. 612 and 613 in 1986; 9–10 = finds from the trench 3, excavated on parc. no. 612 in 1986; 11–1 = finds from the trench 2, excavated on parc. no. 612 in 1986; 14 = parc. no. 586, collected on the surface in 1986. 1–4, 6, 8, 11–14 = 1/2; 5, 7, 9, 10 = 1/4

Sl. 12. Hardek: 1-3 = parc. št. 612, pobrano na površini leta 1987; 4-7 = parc. št. 612, pobrano na površini leta 1986; 1-4 = 1/2 5-7 = 1/4

Fig. 12 — Hardek: 1-3 = parc. no 612, collected on the surface in 1987; 4-7 = parc. no. 612, collected on the surface in 1986; 1-4 = 1/2; 5-7 = 1/4

MERČE, 11, III, Sežana. — Konec leta 1987 je »arheološka sekcijska« Sežanskega društva za raziskovanje jam pri načančem pregledu novooodkritega rova jame **Bestažovce** (kat. št. A-3630), v katerega se pride skozi tehnično zahtevno dvostopenjsko brezno s skupno globino 43 m, odkrila zanimive keramične in osteodontološke najdbe.

Večina najdb je ležala raztresenih v dolžini 40 m na površini končnega dela glavnega rova — približno 150 m od vhodnega brezna — in sicer na nasipnem stožcu iz delno zasiganega grušča, pomešanega z ilovico. En konec nasipnega stožca zapira rov od tal do stropa, tako da lahko pričakujemo v bližini zasut vhod. Ta naj bi bil v bližnjem Vélikem spodomu nad Dolom Bestažovce (glej prazgodovino — podrobnejše neopredeljivo), kar do neke mere potriujejo tudi meritve jamarjev. Vsa keramika in kosti so bile pobrane izključno s površine, brez kopanja. En odlomek keramične posode (dno) je bil najden v profilu zasutja na koncu rova z arheološkimi ostanki, drugi na polovici v steni rova.

Najdeno je bilo vsega 22 odlomkov keramike. Od teh je vsaj sedem neolitskih, in sicer tri kroglaste posode na prstenasti nogi in ena na masivni nogi, ena visoka polmasivna noga ter eno ustje in eno umetno izvrtnano ostenje kroglaste posode. Našteti kosi, ki so vsi relativno veliki, spadajo med najstarejše, doslej odkrite keramične posode v Sloveniji. Zanimiv je tudi odlomek ustja posode ali žrtvenika kvadratne oblike, okrašen z vrezanimi šrafiranimi trikotniki, razporejenimi v cik-caku.

Poleg keramike je bilo najdeno tudi lepo izdelano koščeno šilo.

Osteodontološke najdbe pripadajo odraslemu človeku (*Homo sapiens sapiens*) — 12 fragmentov kranialnega in postkranialnega skeleta in en cel radius — in naslednjim živalskim vrstam: domačemu govedu (*Bos taurus*) — 6 razbitih in 3 cele kosti; domači svinji (*Sus scrofa domesticus*) — 2 razbiti kosti; domači kozi (*Capra hircus*) — 1 cela kost (*os cornutus*); drobnici (*Ovis s. Capra*) — 17 razbitih in 4 cele kosti; navadnemu jelenu (*Cervus elaphus*) — 6 razbitih in 2 celi kosti; rjavemu medvedu (*Ursus arctos*) — 2 razbiti kosti; kuni (*Martes sp.*) — 1 cela kost; taksonomsko nedoločljivo — 3 razbite kosti.

Na treh kosteh različnih domačih živali smo našli sledove vrezov, dve kosti divjih živali pa sta bili zasekani, kar dokazuje, da gre zelo verjetno za kuhinjske odpadke neolitskih ali kasnejših prebivalcev. Sledove zverskih zob smo odkrili samo dvakrat. Veliko kosti je bilo zasiganih. Zasigan je bil tudi en odlomek keramike. Kosti so, kljub temu, da so ležale na površini, dobro ohranjene.

Na zasipnem stožcu z arheološkimi najdbami so bili pobrani tudi drobci oglja, ki jih je določil A. Sercelj. Pripadajo lesu jesena (*Fraxinus sp.*).

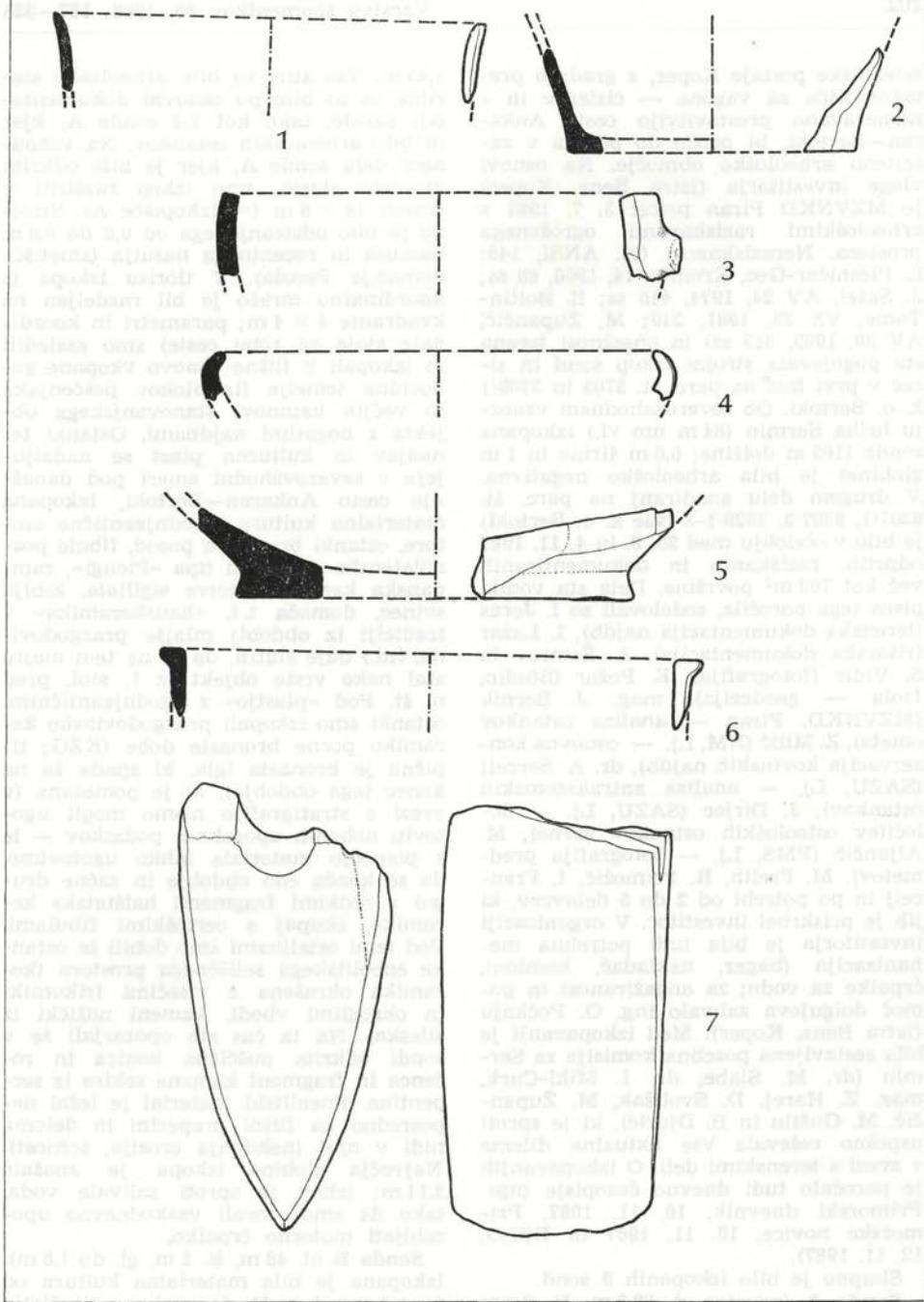
Vse najdbe smo izročili Goriškemu muzeju. — V. S. in Iv. T.

STRJANCI. — Leta 1987 smo rekonoscirali zemljišče na parc. št.: 25 k. o. Strjanci, na hribu imenovanem »Strmec«, kjer so že leta 1963 ugotovili bronastodobno naselbino. Na površini smo pobrali več kosov hišnega lepa in nekaj fragmentov keramike (sl. 13: 1).

Na parc. št.: 17/2, 12/1-2, 15/2 in 26 vse k. o. Strjanci, na njivah pod hribom Strmec, smo pobrali nekaj manjših fragmentov eneolitske keramike (sl. 13: 2). Parc. št. 15/1 k. o. Strjanci, kjer so leta 1963 sondirali in ugotovili eneolitsko kulturno plast in odkoder je znanih več kamnitih sekir, je sedaj spremenjena v travnik.

Slavko Prejac je blizu domačije na Strmcu, pri odpiranju jarka ob cesti, na parc. št.: 453 k. o. Strjanci našel 58 cm dolgo latensko sulično ost v obliki vrbovrega lista z votlim tulcem. Po njegovem mnenju bi jo naj tja pripeljali pred tremi ali štirimi leti, ko so gramozirali cesto. Od kod so pripeljali gramoz se ni dalo ugotoviti. Morda iz Frankovca, kjer so takrat intenzivno črpali gramoz in kjer so leta 1979 prav tako med gramozom, ki je bil pripeljan za gradnjo sladkorne tovarne, našli fragment grafitirane latenske keramike. — M. T. J.

SERMIN, IV, 3, Koper. — V družbenem planu občine Koper (1986—1990—2000) je Sermin z okolico opredeljen kot arheološko območje; poseganje vanj je možno samo na osnovi predhodnih arheoloških izkopavanj s postavko, da se v primeru pomembnih najdb ravna po določilih Zakona o varstvu naravne in kulturne dediščine (Uradni list SRS, št. 1/81). Z nameravano širitvijo tovorne

Sl. 13. 1 = Strjanci, parc. št. 25, pobrano na površini; 2 = Strjanci, parc. št. 12/1, pobrano na površini; 3 = Hardek, parc. št. 612, pobrano na površini leta 1987; 4-6 = Pušenci, parc. št. 94, pobrano na površini; 7 = Sodinci pri Veliki Nedelji. 1, 3, 2, 6 = 1/4; 2, 5, 7 = 1/2
 Fig. 13 — 1 = Strjanci, parc. no. 25, collected on the surface; 2 = Strjanci, parc. no. 12/1, collected on the surface; 3 = Hardek, parc. no. 621, collected on the surface in 1987; 4-6 = Pusenci, parc. no. 94, collected on the surface; 7 = Sodinci pri Veliki Nedelji.
 1, 3, 4, 6 = 1/4; 2, 5, 7 = 1/2

železniške postaje Koper, z gradnjo pre-takovališča za vagone — cisterne in z nameravano prestavljivijo ceste Ankaran—Bertoki, bi prišlo do posega v zaščiteno arheološko območje. Na osnovi vloge investitorja (Istra Benz, Koper) je MZVNKD Piran pričel 3. 7. 1987 z arheološkimi raziskavami ogroženega prostora. Neraziskanost (cf. ANSl, 145; L. Plesničar-Gec, Kronika 14, 1966, 68 ss; J. Šašel, AV 24, 1974, 446 ss; E. Boltin-Tome, VS 23, 1981, 240; M. Župančič, AV 36, 1985, 315 ss) in obsežnost terena sta pogojevala strojni izkop sond in sicer v prvi fazi na parc. št. 5705 in 5709/1 k. o. Bertoki. Ob severozahodnem vznožju hriba Sermin (84 m nm vi.) izkopana sonda (105 m dolžine; 0,6 m širine in 1 m globine) je bila arheološko negativna. V drugem delu sondiranj na parc. št. 6307/1, 6307/3, 5829/1-3 (vse k. o. Bertoki) je bila v obdobju med 25. 8. in 4. 11. 1987 odprtih, raziskanih in dokumentiranih več kot 700 m² površine. Dela sta vodila pisca tega poročila, sodelovali so I. Jeras (terenska dokumentacija najdb), I. Lazar (risarska dokumentacija), A. Semrov in S. Vidic (fotografija), E. Požar (Studio, Izola — geodezija), mag. J. Bernik (MZVNKD, Piran — analiza ostankov ometa), Z. Milič (NM, Lj. — osnovna konzervacija kovinskih najdb), dr. A. Sercelj (SAZU, Lj. — analiza antraktomskih ostankov), J. Dirjec (SAZU, Lj. — dolociščev osteoloških ostankov favne), M. Aljančič (PMS, Lj. — fotografija predmetov). M. Frelih, R. Primožič, I. Frančelj in po potrebi od 2 do 5 delavcev, ki jih je priskrbil investitor. V organizaciji investitorja je bila tudi potrebna mehanizacija (bager, nakladač, kamioni, črpalka za vodo; za angažiranost in pomoč dolgujeva zahvalo ing. O. Počkaju (Istra Benz, Koper). Med izkopavanji je bila sestavljena posebna komisija za Sermin (dr. M. Slabe, dr. I. Mikl-Curk, mag. Z. Harej, D. Svoljšak, M. Župančič, M. Guštin in B. Djurič), ki je sproti uspešno reševala vse aktualne dileme v zvezi s terenskimi deli. O izkopavanjih je poročalo tudi dnevno časopisje (npr. Primorski dnevnik, 10. 11. 1987, Primorske novice, 10. 11. 1987 in DELO, 12. 11. 1987).

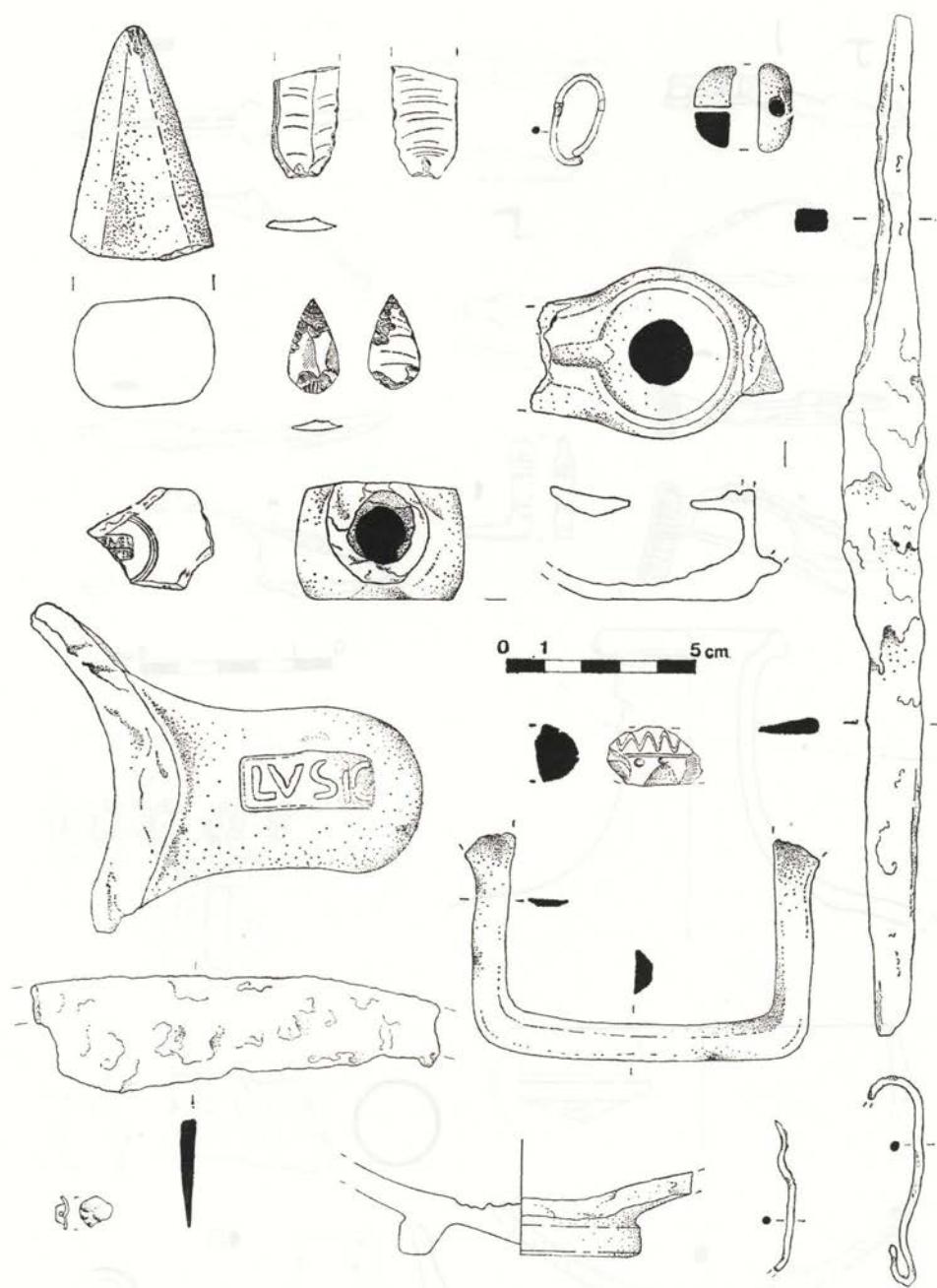
Skupno je bilo izkopanih 9 sond.

Sonda A (prvotna d. 82,5 m, ši. 2,2 m in gl. 1,8 m). Pravokotno na sondu so bile v smeri proti železniškim tirom izkopane še štiri sonde (A 1 do A 4), d. od 4 do 9 m, ši. 0,6 m in gl. med 1,10 in

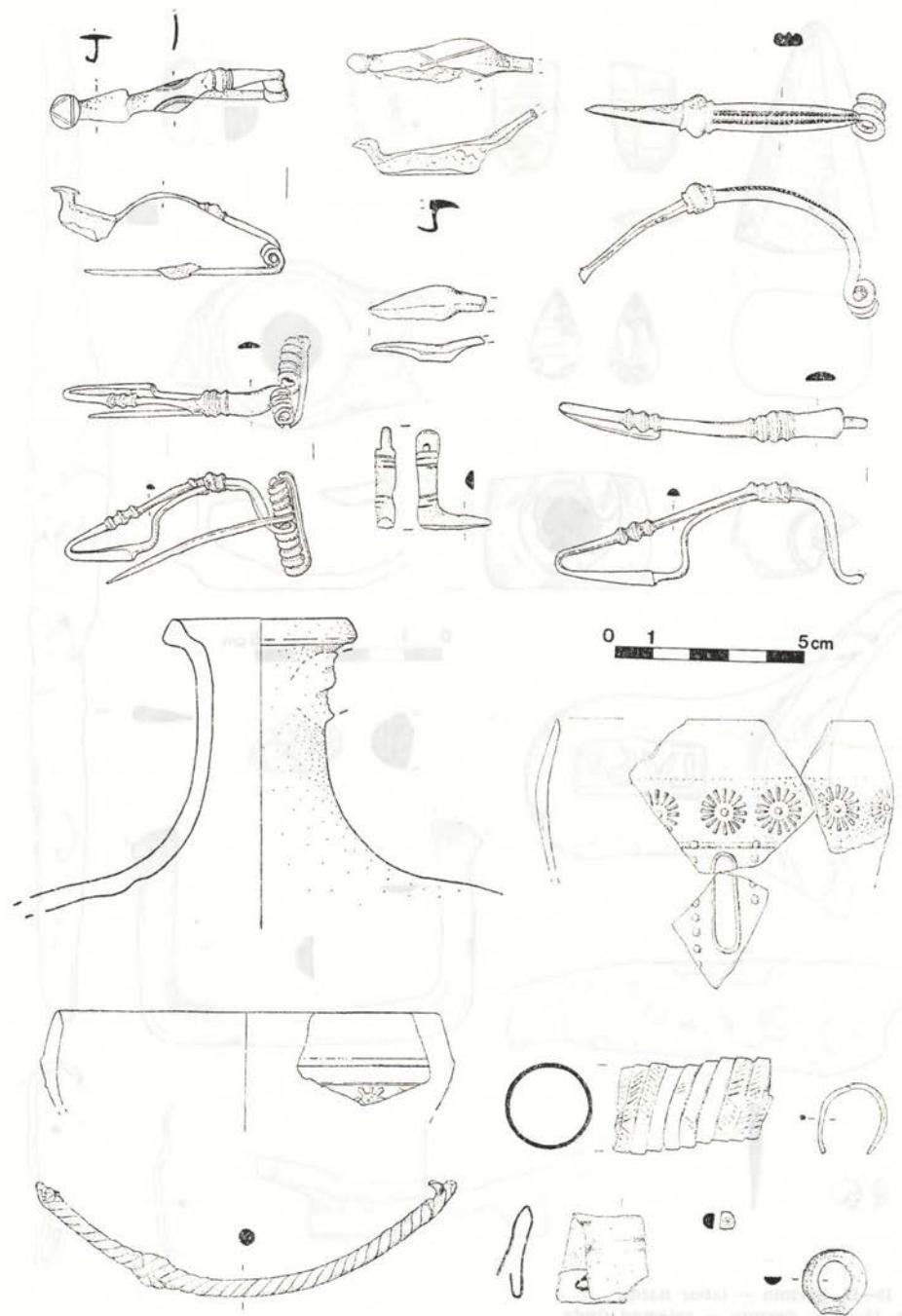
1,45 m. Vse štiri so bile arheološko sterilne in so bile po osnovni dokumentaciji zasute, tako kot 2/3 sonde A, kjer ni bilo arheoloških ostankov. Na vzhodnem delu sonde A, kjer je bila odkrita množica starin, smo izkop razširili v izmeri 14 × 6 m (= izkopisče A). Strojno je bilo odstranjenega od 0,6 do 0,8 m humusa in recentnega nasutja (smetišče domačije Peroša). V tlorisu izkopa (s koordinatno mrežo je bil razdeljen na kvadrante 4 × 4 m; parametri in koordinate stoje na robu ceste) smo zasledili in izkopali v flišno osnovno vkopane suhodine temelje (iz blokov peščenjaka in večjih kamnov) stanovanjskega objekta z bogatimi najdbami. Ostanki temeljev in kulturna plast se nadaljujejo v severozahodni smeri pod današnjo cesto Ankaran—Bertoki. Izkopana materialna kultura (zgodnjantične amfore, ostanki bronastih posod, fibule pozolatenske sheme in tipa »Picugi«, campanska keramika, terra sigillata, žebliji, svinec, domača t. i. »hauskeramika« v tradiciji iz obdobjij mlajše prazgodovine, itd.) daje slutiti, da je na tem mestu stal neke vrste objekt iz 1. stol. pred n. št. Pod »plastjo« z zgodnjantičnimi ostanki smo izkopali prazgodovinsko keramiko pozne bronaste dobe (KŽG; tipična je bronasta igla, ki spada že na konec tega obdobja), ki je pomešana (v zvezi s stratigrafijsko nismo mogli ugotoviti nobenih uporabnih podatkov — le s pomočjo materiala lahko ugotovimo, da se konča eno obdobje in začne drugo) z redkimi fragmenti halštatske keramike, skupaj s certoškimi fibulami. Pod temi ostalinami smo dobili še ostanki eneolitskega seliščnega prostora (keramika okrašena z visečimi trikotniki in okroglimi vbodi, kameni nožički iz sileska). Na ta čas sta opozarjali že v sondi odkrita puščična konica in roženca in fragment kamene sekire iz serpentina. Eneolitski material je ležal neposredno na flišni preperini in deloma tudi v njej (nekdanja erozija, težnost). Največja globina izkopa je znašala 2,14 m; izkop je sproti zalivala voda, tako da smo morali vsakodnevno uporabljati motorno črpalko.

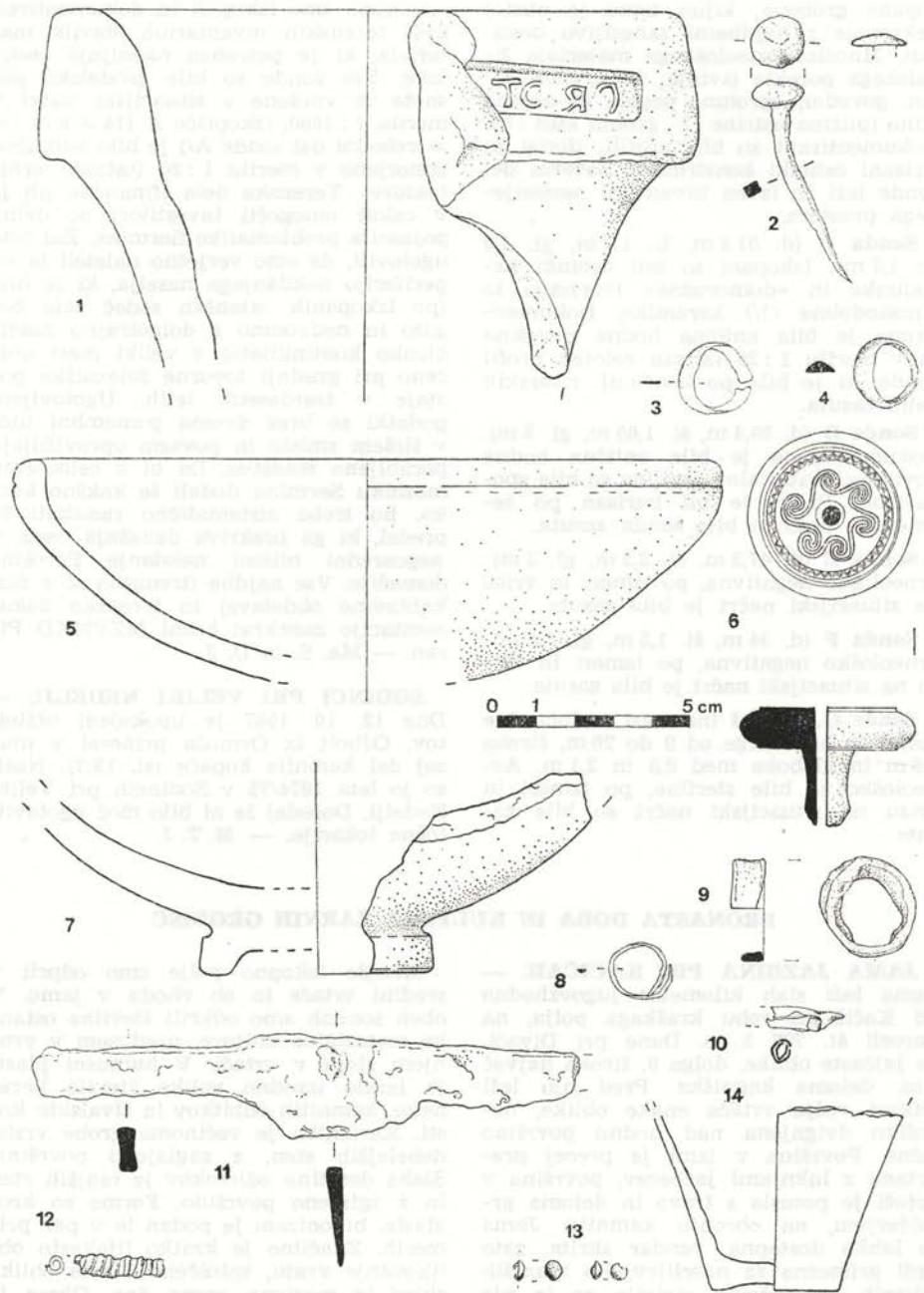
Sonda B (d. 48 m, ši. 2 m, gl. do 1,8 m).

Izkopana je bila materialna kultura od 5. stol. pred n. št. do preloma tisočletja (certoške fibule mlajše vrste, fragm. etruščanska posoda tipa »Spina«, terra sigillata, itd.). Kamnite konstrukcije močno predstavljajo že v davnih časih iz-

Sl. 15–17. Sermin — izbor najdb
Fig. 15–17 — Sermin — selected finds

ropane grobove; kljub temu je obstoj nekropole z najdbami zanesljivo dokazan. Množica osteološkega materiala živalskega porekla (svinja, ovca, srna, jelena, govedo), ogromno pepela in ožgane gline (bližina ustrine /?/, grobni kult /?/). Dokumentirani so bili profili, tlorisi in izrisani ostanki konstrukcij. Severni del sonde leži že izven investiciji namenjenega prostora.

Sonda C (d. 51,4 m, ši. 1,7 m, gl. 1,5 do 1,7 m). Izkopani so bili ostanki kaštelirske in »domorodne« (verjetno še rimske) keramike. Dokumentirana je bila antična hodna površina in v merilu 1 : 20 izrisan celoten profil sonde, ki je bila po končanih risarskih delih zasuta.

Sonda D (d. 59,4 m, ši. 1,65 m, gl. 2 m). Dokumentirana je bila antična hodna površina, materialne ostaline so bile sporadične. Profil je bil narisani po segmentih, nato je bila sonda zasuta.

Sonda E (d. 47,3 m, ši. 2,2 m, gl. 2 m); arheološko negativna, po izmeri in vrisu na situacijski načrt je bila zasuta.

Sonda F (d. 34 m, ši. 1,5 m, gl. 1,5 m); arheološko negativna, po izmeri in vrisu na situacijski načrt je bila zasuta.

Sonde G, H in I (na trasi nadomestne ceste) so bile dolge od 9 do 20 m, široke 0,6 m in globoke med 0,9 in 2,1 m. Arheološko so bile sterilne, po izmeri in vrisu na situacijski načrt so bile zasute.

Skupno smo izkopali in dokumentirali 2444 terenskih inventarnih števil materiala, ki je potreben nadaljnje obdelave. Vse sonde so bile geodetsko posnete in vnesene v situacijski načrt v merilu 1 : 1000, izkopišče A (14 × 6 m / = vzhodni del sonde A/) je bilo natančno izmerjeno in merilu 1 : 20 (ostanki arhitekture). Terenska dela (finančno jih je v celoti omogočil investitor) so delno pojasnila problematiko Sermina. Žal smo ugotovili, da smo verjetno naleteli le na periferijo nekdanjega naselja, ki je bilo (po izkopanih ostankih sodeč zelo bogato in nedvomno z dolgorajno naselbinsko kontinuiteto) v veliki meri uničeno pri gradnji tovorne železniške postaje v šestdesetih letih. Ugotovljeni podatki so brez dvoma pomembni tudi v širšem smislu in povsem opravičujejo porabljenia sredstva. Da bi k celotnemu mozaiku Sermina dodali še kakšno kocko, bo treba sistematično raziskati še predel, ki ga prekriva današnja cesta v neposredni bližini nekdanje Perošine domačije. Vse najdbe (trenutno so v fazi kabinetne obdelave) in terensko dokumentacijo zaenkrat hrani MZVNKD Piran. — Ma. S. in D. J.

SODINCI PRI VELIKI NEDELJI. — Dne 12. 10. 1987 je upokojeni učitelj tov. Ožbolt iz Ormoža prinesel v muzej del kamnitne kopače (sl. 13:7). Našli so jo leta 1974/75 v Sodincih pri Veliki Nedelji. Dosedaj še ni bilo moč ugotoviti točne lokacije. — M. T. J.

BRONASTA DOBA IN KULTURA ŽARNIH GROBIŠČ

JAMA JAZBINA PRI KAČIČAH. — Jama leži slab kilometer jugovzhodno od Kačič na robu kraškega polja, na parceli št. 787 k. o. Dane pri Divači. Je jajčaste oblike, dolga 9, široka največ 6 m, deloma kapniška. Pred njo leži trikrat večja vrtača enake oblike, nekoliko dvignjena nad hodno površino jame. Površina v jami je precej prevrtnata z luknjami jazbecov, površina v vrtači je porasla s travo in deloma grmičevjem, na obrobju kamnita. Jama je lahko dostopna, vendar skrita, zato tudi primerna za naselitev. Po manjših izkopih na začetku stoletja so iz nje znane prazgodovinske najdbe. S sondajo v letu 1987 smo hoteli preveriti možnost sistematičnih raziskav.

Manjše izkopno polje smo odprli v sredini vrtače in ob vhodu v jamo. V obeh sondah smo odkrili številne ostanke materialne kulture, predvsem v vrhnjem sloju v vrtači. V humusni plasti je ležalo izredno veliko število keramike, kamnitih odbitkov in živalskih kosti. Keramika je večinoma grobe vrste, debelejših sten, z zaglavljeno površino. Slaba desetina odlomkov je tanjih sten in z zglagljeno površino. Forme so kroglaste, bikonizem je podan le v par primerih. Značilno je kratko lijakasto oblikovanje vrata, sploščene S-aste oblike skled in masivna ravna dna. Okras je dokaj pogost, dasi fragmentarno ohrajen. Prednačijo plastična rebra, različno oblikovane in poudarjeno mode-

lirane izbokline. Sledi metličenje, ki pa je izvedeno s potegovanjem v različnih smereh, tako da je s tehniko metličnega potegovanja komajda sorodno. Nekaj odlomkov je okrašenih z vrezom ene ali več različno potekajočih črt, nekaj fragmentov z odtisi, posebno na rebrih in ustjih, in nekaj z barbotinskim premazom. Med dobro stotnijo kamnitih odbitkov je nekaj skrbneje obdelanih kremenovih konic, nekaj brusov in krogli. Živalske kosti so bile vse razbite, kočenih orodij je bilo le par — šila. V plasti je ležalo veliko kosov razbitih kapnikov in se tudi zato postavlja vprašanje, ali ni plast posledica nasipavanja iz Jame. Pod humusom je ležalo mnogo manj keramike in kosti, s tem da se keramika malo razlikuje od vrhnje.

Sondo ob vhodu v jamo smo zastavili v velikosti kvadranta in dosegli globino 1,4 m glede na najvišjo točko, sicer pa 0,4 m pod površino v jami. Plast je mnogo bolj mešana s kamenjem kot v vrtači, tudi z velikimi skalami in drobnim, grušnatim kamenjem. Proti notranjosti Jame je plast bolj peščena, o pravi stratigrafiji pa je težko še govoriti zaradi stalnega nasipavanja iznad jamskega spodmola. Najdb je v izkopu bilo veliko manj kot v vrtači, zlasti malo kosti in kamnitih odbitkov. Osnovne poteze keramike so slične keramiki iz vrtače, le da je več mlajših črepinj: nekaj srednjeveških odlomov, nekaj rimskej in nekaj železnodobnih, medtem ko je ostala prazgodovinska keramika in tako kot v vrtači, vsa starejša. Debela in nekoliko izdvojena dna, girlandski vrezi, tudi vrezane črte v različnih smereh razodevajo poznoeneolitsko pripadnost, modelacija posod z rebri, velikimi trakastimi ročaji, trakastimi jezičastimi držaji, izboklinami, »metličenjem«, odtiskovanjem ustij ter modelacijo lijakastih vratov pa razodevajo predvsem svojstva starejše bronaste dobe. — Z. H.

LIVOJE, 13, XVI, Žalec. — Na južnem pobočju Kotečnika (772 m) nad Libojami je IZA ZRC SAZU, Ljubljana izkopal v Guzejevi jami (je Ravbarska luknja I po katastru JZS, kat. št. 494) sondo 2.7×1.5 m globine 2,0 m. V humusu je bila odkrita zelo bogata zgodnjebronastodobna poselitev Jame z lepo ohrajenim, nekaj cm debelim hišnim tlakom iz zapečene ilovice rdeče do rume-

ne barve. Rahlo nagnjen tlak se je dal slediti po celotni površini sonde. Pod njim je bila plast drobtinčaste sige in pleistocenski grušči s paleolitskim kuriščem (za stratigrafijo glej »paleolitik in mezolitik«!).

V 20—50 cm debeli kulturni plasti smo našli 3 odlomke crno glazirane keramike z odtisnjennimi vrvičastimi okraski (vsi od ene posode), 4 odlomke ustij, med njimi dva z odtisi nohtov, 49 podrobnejše neopredeljivih odlomkov grobe keramike, 2 koščeni šili, 1 koščeno spatulo, 1 odlomek kamnite kalupaste sekire, 1 neobdelan kremenov odbitek, 1 brus, koščke oglja in razbite živalske kosti. Živalski ostanki pripadajo domačemu govedu (*Bos taurus*) — 5 ostankov, domači svinji (*Sus scrofa domesticus*) — 4 ostanki, drobnici (*Ovis s. Capra*) — 1 ostank, gozdnemu jelenu (*Cervus elaphus*) — 5 ostankov, bobru (*Castor fiber*) — 1 ostank in rjavemu medvedu (*Ursus arctos*) — 1 ostank. Taksonomsko nedoločljivih je 54 ostankov. Med kostmi je več ožganih kosov, nekaj rahlo zasiganih in trije odlomki, ki so jih obglodale zveri. Zarez ipd. nismo ugotovili. Vse najdbe smo izročili Pokrajinskemu muzeju v Celju. — Ja. D. in Iv. T.

OSTROŽNIK PRI MOKRONOGU, IX, 8, Trebnje. — Plana žgana nekropola je ležala na kopastem griču, ki se kot zadnji izrastek večjega hriba dviguje južno nad vasjo Ostrožnik. Hrib na J strani povezuje z ostalim grebenom manjše sedlo, za njim pa se teren strmo dvigne in se na skrajni J točki zaključi s prazgodovinskim naseljem na Žempohu.

Grobišče je ob koncu prejšnjega stoletja deloma izkopal J. Pečnik. Najdbe, ki pretežno sodijo v mlajšo bronasto dobo in sežejo še v halštatsko obdobje, so bile po skopih Pečnikovih noticah najdene v planih žganih grobovih. Pečnik v svojih zapiskih omenja naistem mestu tudi rimske žgane grobove.

S severne in zahodne strani sta se v kopasti hrib pod grobiščem zajedla dva, sedaj opuščena peskokopa. Pozno jeseni leta 1986 pa je KS Mokronog začela s ponovno eksploracijo peska. Pri teh delih je bil odstranjen ves S del hriba, na osrednjem in Z delu pa so bili uničeni vsi zgornji sloji vključno z vsemi kulturnimi ostalinami.

V novembру 1987 smo izvedli zaščitno arheološko izkopavanje na še neuničenem delu grobišča. V šestih delovnih

Sl. 18. Ostrožnik pri Mokronogu — poškodovano grobišče

Fig. 18 — Ostrožnik pri/near Mokronogu — damaged burying place

Sl. 19. Ostrožnik pri Mokronogu — grob 2

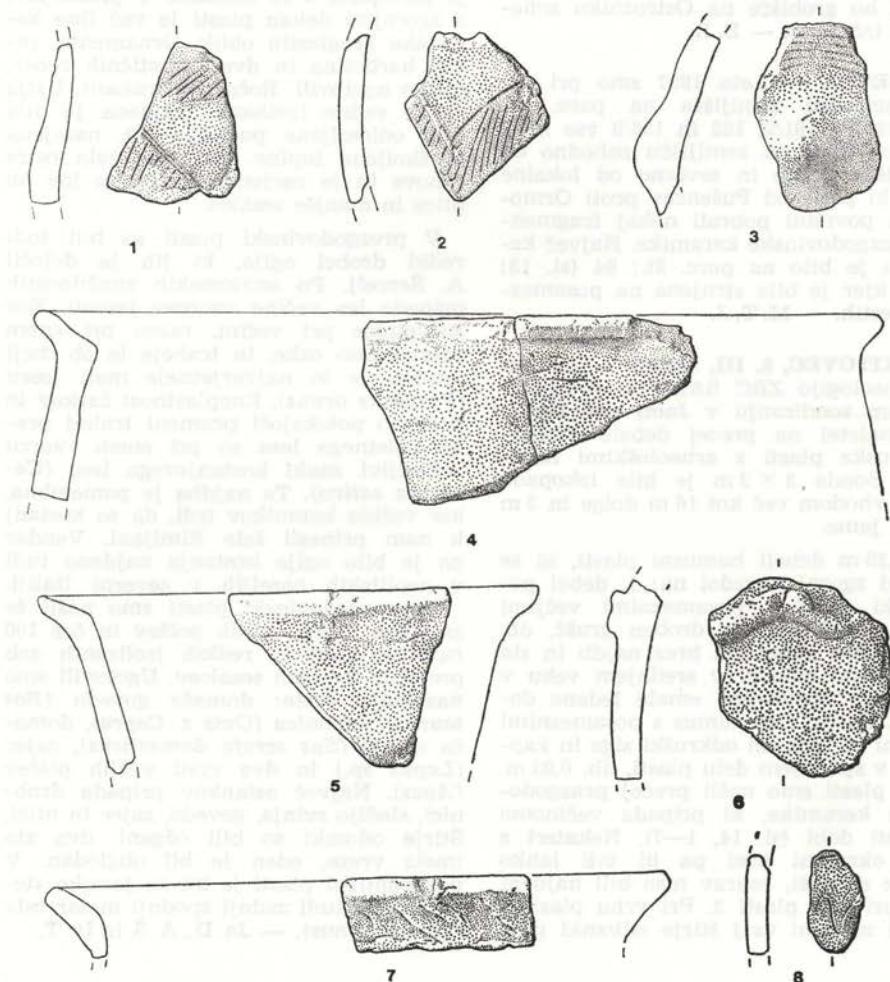
Fig. 19 — Ostrožnik pri Mokronogu — grave 2

dnevih smo izkopali sedem sond s skupno površino 180 m². Pri tem delu smo našli in raziskali 9 žganih prazgodovinskih grobov z značilnimi pridatki, ki te grobove časovno postavljajo v 9. in 8. stol. pr. n. št. Poleg lončenih posod, ki so dokaj združljene in so njihovi tipi težko določljivi, so v grobovih zastopani tudi bronasti predmeti: igle, trakasta pločevina, tordirani torkves, trakasti lasni obročki, drobne bronaste jagode.

Vsi grobovi so bili skozi tanko humusno plast vkopani v peščeno osnovno. Hu-

musna plast je debela 15—25 cm. Ponekod je bila že cela strojno odrinjena, tako da prave globine grobnih jam niso več določljive.

Raziskali smo V in Z areal še neuničenega dela grobišča in ugotovili, da je plato grobišče obsegalo le zgornji, planotast del hriba. Na mestu, kjer se teren prevesi v dolino, grobov nismo več našli. Raziskali smo tudi S del griča in delno tudi sedlo, ki na S strani preide v greben Žempoha. Ugotovili smo, da so gro-

Sl. 14. Jama pod Gabrom pri Rakitovcu — keramične najdbe
Fig. 14 — Jama pod Gabrom pri/near Rakitovcu — ceramic finds

bovi tudi redkejši oziroma, da je sedlo arheološko sterilno.

Strojni poseg v žgano grobišče je uničil večino grobov. Natančnega števila ni mogoče določiti, saj je bil del grobov izkopan že v prejšnjem stoletju. V strojno odrinjenih kupih zemlje smo našli še precej lomčenih odlomkov, kar kaže na večje število uničenih grobov.

Grobišče je skoraj v celoti raziskano, ostalo je le nekaj m² površine, na kateri pa so večji kupi odrinjene zemlje. Tu bomo raziskave opravili takoj, ko bo investitor zemljo odstranil (spomladi 88). S tem bo grobišče na Ostrožniku arheološko izčrpano. — B. K.

PUŠENCI. — Leta 1987 smo pri re-kognoscirjanju zemljišča na parc. št.: 92/1, 93, 94, 101/2, 102 in 106/3 vse k. o. Pušenci, torej na zemljišču zahodno od železniške proge in severno od lokalne ceste, ki pelje od Pušencev proti Ormožu, na površini pobrali nekaj fragmentov prazgodovinske keramike. Največ keramike je bilo na parc. št.: 94 (sl. 13: 4—6), kjer je bila strnjena na posameznih mestih. — M. T. J.

RAKITOVEC, 8, III, Sežana — Inštitut za arheologijo ZRC SAZU je pri paleolitskem sondiranju v **Jami pod Gabrkom** naletel na precej debele mlajše-holocene plasti z arheološkimi najdbami. Sonda 3 × 2 m je bila izkopana tik za vhodom več kot 16 m dolge in 3 m široke jame.

V 1,25 m debeli humusni plasti, ki se deli od zgoraj navzdol na: 1. debel površinski grušč s posameznimi večjimi kamni, db. 0,10 m; 2. droben grušč, db. 0,20 m. Obe plasti sta brez najdb in sta se verjetno odložili v srednjem veku v času tako imenovane »male ledene dobe«. 3. Skoraj čist humus s posameznimi skalami in redkimi odkruški sige in kapnikov v spodnjem delu plasti, db. 0,95 m. V tej plasti smo našli precej prazgodovinske keramike, ki pripada večinoma bronasti dobi (sl. 14, 1—7). Nekateri z vrezi okrašeni kosi pa bi bili lahko celo še starejši, čeprav niso bili najdeni čisto pri dnu plasti 3. Pri vrhu plasti 3 so bili najdeni vsaj širje odlomki poz-

noantične keramike, okrašene z valovnico (sl. 14, 8) in z gostimi vzporednimi črtami, en pološčen kos in en kos, izdelan na hitro se vrtečem vretenu.

Prazgodovinska keramika iz zgornjega dela plasti 3 (0,30—0,90 m) je zastopana s 184 odlomki. Prevladuje groba keramika. Ornament je redek. Sestavlja ga vrezi, v enem primeru v kombinaciji z vbodi, in plastične aplikacije, največ rebra. Pojavlja se tudi barbotin. Ročaji so trakasti in v obliki plastičnih aplikacij (sl. 14, 7). Prazgodovinska keramika iz spodnjega dela plasti 3 (0,90—1,25 m) je zastopana s 93 odlomki. V primerjavi z zgornjim delom plasti je več fine keramike kroglastih oblik. Ornamenta, razen barbotina in dveh plastičnih reber, nismo ugotovili. Ročaji so trakasti. Ustja so še vedno izvihana. Najdena je bila tudi odlomljena puščica ost, narejena iz školjčne lupine. Ost ima zelo ostre robove in je verjetno služila za lov na ptice in manjše sesalce.

V prezgodovinski plasti so bili tudi redki drobci oglja, ki jih je določil A. Šercelj. Po anatomskeh značilnostih pripada les večine vzorcev jesenu. Ker so letnice pri večini, razen pri enem vzorcu zelo ozke, in traheje le ob meji letnice, je to najverjetnejše mali jesen (*Fraxinus ornus*). Enoplrostnost žarkov in poševno potekajoči prameni trahej preko poletnega lesa so pri enem vzorcu zanesljivi znaki kostanjevega lesa (*Castanea sativa*). Ta najdba je pomembna, ker večina botanikov trdi, da so kostanj k nam prinesli šele Rimljani. Vendar pa je bilo oglje kostanja najdeno tudi v neolitskih naseljih v severni Italiji.

V prazgodovinski plasti smo našli še zasigane hišice vrtnih polžev in čez 100 razbitih kosti in redkih izoliranih zob pretežno manjših sesalcev. Ugotovili smo naslednje vrste: domače govedo (*Bos taurus*), drobnica (*Ovis s. Capra*), domača svinja (*Sus scrofa domesticus*), zajec (*Lepus sp.*) in dve vrsti večjih ptic (Aves). Največ ostankov pripada drobnici, sledijo svinja, govedo, zajec in ptiči. Širje odlomki so bili ožgani, dva sta imela vreze, eden je bil obgladan. V poznoantični plasti je bil za jamsko steeno najden tudi zadnji spodnji molar osla (Equus asinus). — Ja. D., A. Š. in Iv. T.

STAREJSA ZELEZNA DOBA

CVINGER PRI DOL. TOPLICAH, IX,
3, Novo mesto. — V preteklem letu smo težišče dela usmerili k utrdbenemu sistemu naselja, saj smo arheološko sondo zastavili preko obzidja in tako odkrili dva kamnita zidova pred katerima je bil narejen zemljen nasip. Obzidja si časovno sledita in sodita v mlajša obdobja železne dobe. O notranjosti naselja v prvem letu raziskave nismo kaj dosti vedeli, saj poizkusna sonda v notranjost ni segla dlje kot kakšen meter od obzidja.

Letošnjo sondu smo izkopali na jugovzhodnem vogalu naselja. Tri metre široka in dvajset metrov dolga sonda je bila izkopana pravokotno na prazgodovinsko obzidje naselja, sekaj obzidje ter dobrih 14 metrov poteka po notranjosti naselja.

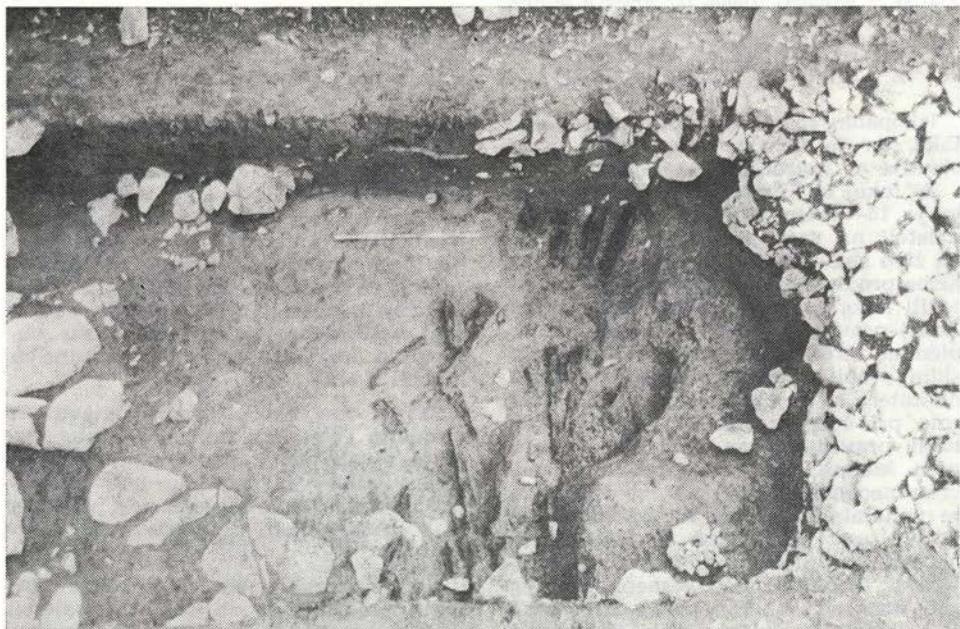
Terensko delo je zaradi vremenskih in drugih objektivnih zadržkov potekalo od konca julija pa vse do prvih dni novembra.

Samo sondo lahko razdelimo v dva dela:

I. Obzidje naselja

II. Notranjost naselja z ostanki arhitekture

I. V sondi II smo odkrili ostanke kamnitega obzidja, pod njim pa nas je presenetila intenzivna plast zelo prežgane ilovice. Pri nadaljnem izkopavanju smo odkrili še ostanke ožganih lesnih desk, ki so ležale ob prežgani zemljji ali pod njo. Deske so ležale v smeri poteka obzidja in so bile na enem mestu zložene tako, da so nedvomno dokazovale obstoj lesene stene, ki je bila jasno definirana na notranji strani obzidja, na zunanji strani pa so se pojavili le sledovi lesene konstrukcije. To dokazuje, da imamo enako leseno steno na zunanji strani naselja, vmesni prostor pa je bil zapolnjen z zemljo. Požar, ki je zajel deske obzidja in jih tudi obžgal, je dodobra opekel zemljen polnilo obzidja, ki je padlo in prekrilo leseno opažno steno. Prežgana zemlja je oranžno rdeče barve in je dokaj kompaktno pečena.

Sl. 20. Cvinger, sonda II: kamnito obzidje in ostanki lesene konstrukcije zemljenega obzidja
Fig. 20 — Cvinger, trench II: stone walls and remains of the wooden construction of earthen walls

Sl. 21. Cvinger, sonda II: zahodni profil
Fig. 21 — Cvinger, trench II: western profile

II. NOTRANJOST NASELJA Z OSTANKI ARHITEKTURE

Izkopana sonda je bila postavljena tako, da je dobrih 14 m segala preko obzidja v notranjost naselja.

Že takoj ob izkopu prve plasti zemlje, to je 15—20 cm gozdnega humusa, smo naleteli na vsem zahodnem delu sonde na živo skalo, ki je kot zakrasela osnova hriba prodiral skozi gozdn humus. Ugotovili smo, da so ti veliki skalni skladki dokaj pravilnih oblik z ravnimi in navpičnimi stranicami služili prazgodovinskim prebivalcem Cvingerja kot opora, na katero so naslonili svoje stavbe. Tako smo pri četrtem tekočem metru sonde našli pravokotno na živo skalo naslojen kamnit zid, sestavljen le iz ene vrste neobdelanih kamnov, ob katerih se je nahajala še stojka za pokončni kol. V tej prvi plasti smo že zgodaj naleteli na množico odlomkov prazgodovinske lončevine. Ob samem prečnem zidu smo našli utež za statve, dve manjši posodici in železno šilo. Koncentracija najdb se je nadaljevala proti obzidju, to je proti jugovzhodni strani, kjer je bila tudi večja kamnita groblja, v

kateri je bilo tudi precej keramičnih fragmentov, drobnih koščkov oglja in hišnega lepa. Žal je celotni del zelo plitvo vkopan, da so ga korenine dreves, zmrzel in odnašanje zemlje precej načela. Nedvomno je na tem mestu stala prazgodovinska stavba. Pri nadaljevanju del pa se je pokazalo, da je na tem istem mestu stala že tudi starejša stavba, ki je bila globje vkopana in časovno sodi k prvemu obzidju naselja k zemljenemu obzidju. Od te starejše stavbe smo našli dobro viden talni tloris objekta in kot kaže tudi del ruševine iz kamnitih oblic.

Žal za obe časovno različni stavbi ne poznamo celotnega tlorisa, saj oba objekta segata še v neodkopani del naselja. Zato v prihodnjem letu načrtujemo razširitev letosnje sonde, s čimer bi v celoti odkrili prazgodovinske stavbe.

Na severozahodnem delu sonde smo izven prazgodovinskih objektov naleteli na dve nenavadni konstrukciji. V prvem primeru je šlo za v tlorisu ovalno 70×50 cm veliko tvorbo, tlakovano z manjšimi, ki se naslanja na živo skalo

in si njenega namena ne znamo razložiti.

Drugi objekt pa predstavlja 80×60 cm veliko ovalno ognjišče, ki ni v celoti raziskano, saj sega še v neizkopani del naselja. Ta površina je dokaj prežgana in vsebuje množico železove žlindre. Domnevamo, da je to ostanek neke starejše peći za taljenje železa.

V vsem izkopanem področju smo našli množico keramičnih odlomkov prazgodovinskih posod različnih oblik in velikosti. To so grobo, slabo žgane, brez lončarskega vretena izdelane posode. Posode so bile ornamentirane s plastičnimi rebrji, bradavicami ali drugimi plastičnimi aplikami. Našli smo tudi več ročajev prazgodovinskih posod. Prevladujejo kosi železove žlindre, nekateri težki tudi do nekaj kilogramov. Nekaj odlomkov kamnitih žrmlj za mletje žita, ki smo jih našli, nakazuje kmetijsko proizvodnjo prazgodovinskega časa. — B. K.

ČRNIČE, TABOR. — Na izravnalni ploščadi zunaj obzidja Tabora in S od njega, a še vedno na samem vrhu hriba in torej znotraj potencialnega starejšega utrdbenega območja, je menda pred leti nekdo iz vasi načel peskokop, ki ga je kasneje zasul. Na površini je ostala sled prekopa s peskom in na tem delu je v l. 1987 najden bronast obroček (risba). Najditelj (Jožko Slamič, Gortanova 13, Nova Gorica) ga hrani.

Bližnja okolica je, kot kaže videoz, bolj ali manj nedotaknjena, arheološko posebej zanimivo bi bilo preveriti severni rob ploščadi (okop)?! — N. O.

ČRNIVEC, BREZJE, obč. Radovljica. — Na »podvinškem« travniku, na vrhu klanca (Broščarja) ob cesti Črnivec—Spodnji Otok—Podvin—Radovljica je že dalj časa evidentirana zemeljska gomila. Že l. 1977 je bila presekana z vodovodnim jarkom. Ob tej priložnosti je bil uničen grob in arheološki predmeti raznešeni. Po naključju so prišli v Gorenjski muzej v Kranju predmeti najdb: železna, podolgovata tulasta sekira (dolž. 18,0 cm; šir. rez. 5,0 cm) (sl. 23: 1) železna, krajsa tulasta sekira. V tulcu ostanki lesa (dolž. 13,5 cm; šir. rez. 5,0 cm) (sl. 23: 2).

Fragment ukrivljenega železnega rezila — noža. Ohranjena dolž. 6,0 cm; šir. do 2,2 cm.

Železna, ozka sulična ost v obliki vrbovega lista s podolgovatim tulcem za

nasaditev kopišča. Na listu z obeh strani rebro. Ohranjena dolž. 17,0 cm; dolž. ohranjenega lista 7,5 cm; šir. lista do 2,2 cm; premer tulca do 1,6 cm (sl. 23: 3).

Fragmentarno ohranjena (v dveh delih) železna ozka sulična ost v obliki vrbovega lista s podolgovatim tulcem za nasaditev lesene kopije. Ohranjena dolž. do 21,0 cm; premer tulca 2,0 cm. V notranjosti tulca ostanki lesa. Na zunanjji strani, na začetku tulca koncentrični, rebrasti dekorativni krogi (sl. 23: 4).

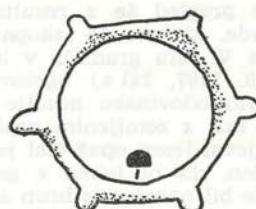
Ta del travnika je vključen v izgradnjo nove avtoceste Kranj—Jesenice—Karavelški predor. — A. V.

GORENJE GRADIŠČE, IX, 3, Novo mesto. — Pri strojni širitvi ceste Novo mesto—Dolenjske Toplice pri vasi Dol. Gradišče na ovinku, kjer cesta, ki ves čas spreminja dolino reke Krke, od reke oddalji, so delavci CP naleteli na kamnitno konstrukcijo.

Prve najdbe so pokazale, da gre za solidno grajen zid, narejen iz apnenčastih lomljencev, med katerimi so ostanki žganine in apnu podobnega materiala. 3,6 m visok profil smo očistili v dolžini 12 m in ugotovili pet različnih plasti.

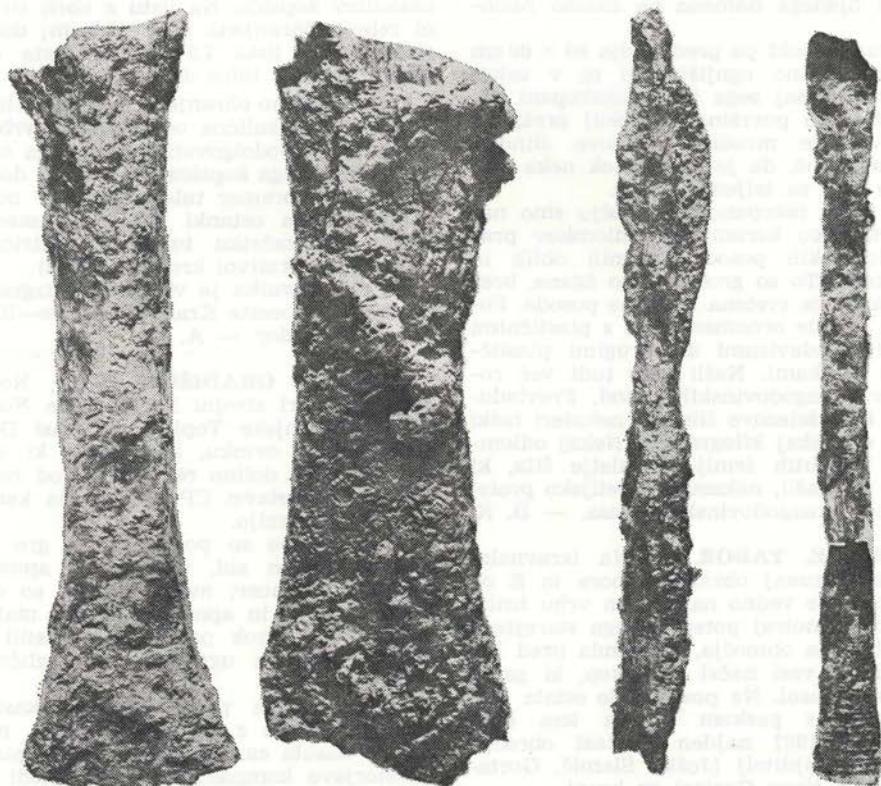
Osnovo hriba predstavlja rdečkastorumenega zemlja z različnimi oksidi, na njo je nasuta ca. 60—80 cm debela plast temnorjave kompaktne ilovice. Sledi le nekaj cm debela plast črne prežgane zemlje z ostanki lesa in žganine. Na tej žganinski plasti je postavljen kamnit zid, ki je ohranjen dober meter v višino, nad njim pa je še 25—35 cm debela plast črne orne zemlje.

Profil žal ne seka obzidja pod pravim kotom, zato na tem mestu debeli in kamnitega in zemljenega obzidja nista določljivi. Zaradi širitve ceste pa je bil prestavljen tudi telefonski kabel.

Sl. 22. Črniče, Tabor, Na Vrath — obroček iz starejše železne dobe

Fig. 22 — Črniče, Tabor, Na Vrath — ringlet from the earlier Iron Age

Sl. 23. Crnivec — najdbe iz gomile
Fig. 23 — Crnivec — barrow finds

V novo izkopanem jarku, ki poteka po notranjosti gradišča, smo naleteli na množico keramičnih svitkov in odlomkov lončenine, ki so ležali v popolnoma prežgani rdeče oranžni zemlji. Na mestu, kjer je jarek za kabel presekal obzidje, se je pokazal do 2 m širok pas kamnja — ostanki kamnitega obzidja. Ko dopolnimo pregled še z rezultati kontrolne sonde, ki smo jo izkopali preko obzidja na V delu gradišča v letu 1986 (gl. VS 29, 1987, 241 s.) ugotovimo, da je bilo prazgodovinsko naselje utrjeno v starejši fazi z zemljenim nasipom, ki ga je omejeval lesen opaž (žal je preslabo ohranjen, da bi lahko z gotovostjo rekli, ali je bil narejen iz brun ali desk). V mlajši fazi pa je na ostankih zemljenega obzidja zraslo dokaj močno kamnito obzidje. To obzidje je bilo uničeno v tako močnem požaru, da so se nekateri

apnenčasti kamni dobesedno spremenili v apno oziroma so poapneli. To nas je zavedlo, da smo kose apna interpretirali kot ostanke malte in tako celotno naselje datirali v mlajši čas.

S širtvijo ceste je bil tudi potren domnevni potek obzidja prazgodovinskega naselja. Tako je na V in J strani naselje jasno opredeljeno z ostrim, odsekanim robom, na Z strani je sedaj cesta potek natančno definirala, na S strani pa je sedanja cesta uporabila utrjen rob gradišča za svoj temelj. — B. K.

STRAŽA PRI MIRNI, IX, 11, Trebnje.
— Pri topografskem delu smo spomladi 1987 rekonoscirali obsežno, vendar dokaj izravnano gomilno grobišče, ki sodi k prazgodovinskemu gradišču na Veseli go ri. Gomilno grobišče šteje 21 gomil, na

obodu gomile št. 2, parc. št. 250/2, k. o. Straža je bila spomlad 1986 izorana bronasta pravokotna pasna spona in pasni jezički ter dolge cevaste kosti, ki so jih domačini našli pred večjo kamnitno ploščo. Najdbe hrani Dolenjski muzej v Novem mestu.

Na prostoru, kjer stoji novejša hiša Straža 2, parc. št. 259/31, k. o. Straža, je po pripovedovanju lastnika Markelc Jožeta stala večja, do 5 m visoka gomila. Pri izkopu temeljev za hišo so našli lončene posode in kosti, ki pa so jih zavrgli.

Pri gradnji velikega hleva istega lastnika so naleteli tudi na antične žgane grobove, od katerih lastnik hrani manjši kos bronaste pločevine in dva masivna, nečitljiva bronasta novca. — B. K.

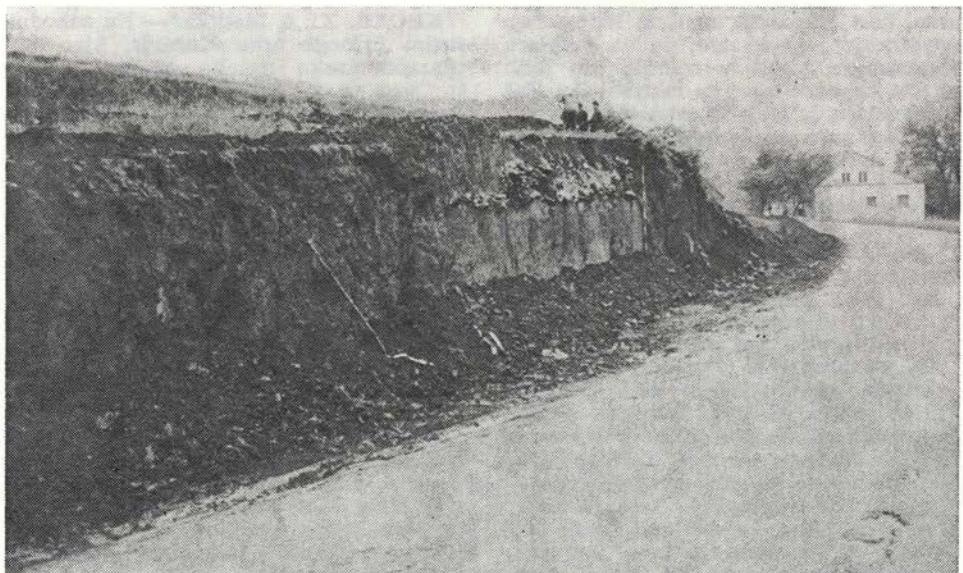
GRAC (PLEŠ 451 m) NAD VRATNIM, IX, 13, Novo mesto. — Nad vasjo Vratno se dviguje 451 m visok hrib, ki se na južni strani s sedлом povezuje v višje ležeči greben z zaselkom Njivice in dalje v pogorje Gorjancev. Na vrhu hriba je po pripovedovanju domačinov stal grad, videli pa naj bi se tudi nekakšni zidovi.

V literaturi omenajo Grac kot najdišče jagode ovratnice (Kušljan, Situla

10, 1968, 118) in kot najdišče kamnitega kladiva, ki ga hrani Dolenjski muzej v Novem mestu (ANSL, IX, 13, 224).

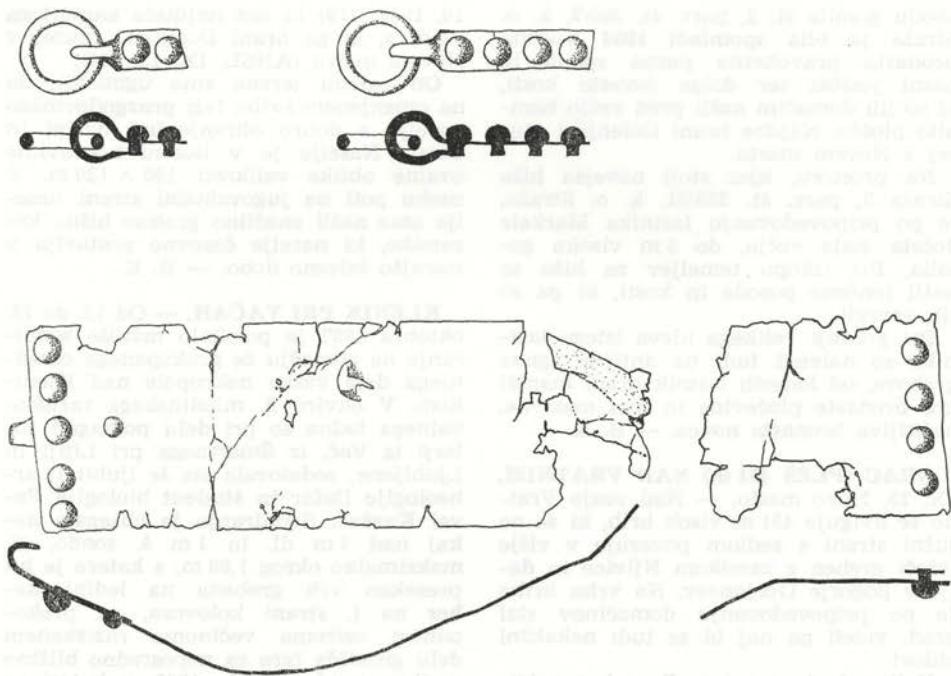
Ob ogledu terena smo ugotovili, da na omenjenem hribu leži prazgodovinsko naselje z dobro ohranjenimi nasipi in okopi. Naselje je v tlorisu nepravilne ovalne oblike velikosti 150×130 m. V useku poti na jugovzhodni strani naselja smo našli značilno grobno hišno keramiko, ki naselje časovno postavlja v starejšo železno dobo. — B. K.

KLENIK PRI VAČAH. — Od 12. do 16. oktobra 1987 je potekalo manjše sondiranje na območju že prekopanega osrednjega dela vaške nekropole nad Klenikom. V okviru 5. mladinskega raziskovalnega tedna so pri delu pomagali šolarji iz Vač, iz Šmartnega pri Litiji in Ljubljane; sodelovala sta še ljubitelj arheologije Defar in študent biologije Pavel Kavšek. Sondiranje je obsegalo nekaj nad 7 m dl. in 1 m š. sondo, gl. maksimalno okrog 1,80 m, s katero je bil presekan vrh grebena na ledini Reber na j. strani kolovoza, na prekopanem oziroma večinoma raziskanem delu grobišča (gre za neposredno bližino majhne sonde iz leta 1985, v kateri so bile ugotovljene prekopane plasti z žga-

Sl. 24. Gornje Gradišče — prazgodovinsko obzidje

Fig. 24 — Gornje Gradišče — prehistoric walls

Sl. 34. a Straža — halštatske najdbe
Fig. 34 a — Straža — Hallstatt finds

nino, kosi človeških kosti in lončenino). Sondiranje je pokazalo, da na prostoru poizkusnega jarka v zadnjih sto letih ni bilo kopano (torej ga raziskovalci Vač v osemdesetih letih 19. stoletja niso načeli), pač pa v vseh desetih plasteh (nasanutju) ugotovljene najdbe iz prekopanih oziroma premetanih (ne pa izropanih) grobov (večinoma žganih, vendar tudi skeletnih) dokazujo nek davni poseg v najstarejši del vaške nekropole; v neposredni okolini naše sonde, zlasti vzdolž vsega grebena Rebri, je kopal knez Ernst zu Windischgrätz, sicer nesistematično, vendar na obsežnih površinah. Naše sondiranje je dokazalo neverjetno vrednost »prekopanega« dela grobišča, saj so prišle na dan zanimive najdbe fragmentirane lončenine, še posebno pa številni organski drobci oziroma ostatline, zanimive za paleobiologijo (oglice, žganina, dobro ohranjeni kosi človeških kosti itd.). Vse to potrjuje našo domnevo, da je osrednji in s tem najstarejši del grobišča na Rebri zanimiv za ponovne arheološke raziskave. — D. V.

KUČAR, XI, 4, Metlika. — Na zahodni strani južnega vrha Kučarja, kjer leži prazgodovinsko naselje, so na parceli št. 302/2, k. o. Podzemelj v pomladnih dneh 1987 globoko preorali stari vinograd. Parcela poteka v smeri vzhod—zahod, tako da v sredini preseka prazgodovinsko obzidje, ki je ohranjeno kot rahel prelom terena, ki poteka v nasproti smeri kot sama parcela.

Pri rigoljanju so bile poškodovane kulturne plasti in na površju se je pojavila množica lončenih črepinj prazgodovinskih posod, hišnega lepa, živalskih kosti, železove žlindre. Kulturni ostanki so se pretežno nahajali nad linijo, ki v terenski konfiguraciji nakazuje prazgodovinsko obzidje. — B. K.

METLIKA, HRIB. — Gomilno grobišče Metlika — Hrib (v literaturi imenovano tudi Ivanetičev ali graščinski vrt) šteje šest gomil. Območje je bilo po vojni delno pozidano, leta 1973 pa je takrat pristojni Ljubljanski regionalni zavod za spomeniško varstvo izdelal elaborat zaščite arheoloških območij na področju mesta Metlika. Ker leži gomil-

no grobišče na robu Metlike, individualna gradnja pa je bila v razmahu, je bil za to območje izdelan zazidalni načrt za naselje »Na dacarjih«, ki je bil delno spremenjen leta 1982 (UZ Projektivni atelje Ljubljana). ZN ni upošteval varovanja arheoloških objektov. Leta 1986 je prišlo do realizacije gradnje na parceli 19. Gradbeno dovoljenje je bilo izdano ne da bi občinski upravni organ zahteval soglasje ZVNKD Novo mesto. Investitorja sta močno poškodovala najbolj vzhodno od prazgodovinskih gomil. Tako stanje smo ugotovili ob terenskem ogledu februarja 1987. Ker je šlo za očitno kršenje pogojev varovanja arheološkega spomenika, je bila gradnja ustavljena, sledil je dogovor o delnem odmiku lokacije stanovanjskega objekta ter o financiranju zavarovalnega izkopavanja, ki je trajalo od maja do konca julija 1987 z do 18-člansko delovno ekipo, sestavljeno iz arheologov, študentov arheologije in dijakov.

Pri delu smo uporabili klasično metodo izkopavanja gomile po kvadrantih s kontrolnim križem v sredini. Poškodovani del gomile je padel v kvadrant I. V preostalem delu gomile je bilo odkritih

90 grobov, celotnega števila grobov v gomili pa žal ne poznamo. Ocenimo lahko, da je bilo v kvadrantu I uničenih od 20 do 30 grobov.

Gomila je bila v tlorisu ovalne oblike, merila je 21×24 m, višina pa je bila ohranjena do 2 m. Zaradi rigolanja in oranja je bila že močno znižana, tako da smo na posamezne skeletne grobove naleteli že v izkopu 1. plasti (kv. III, grob 26).

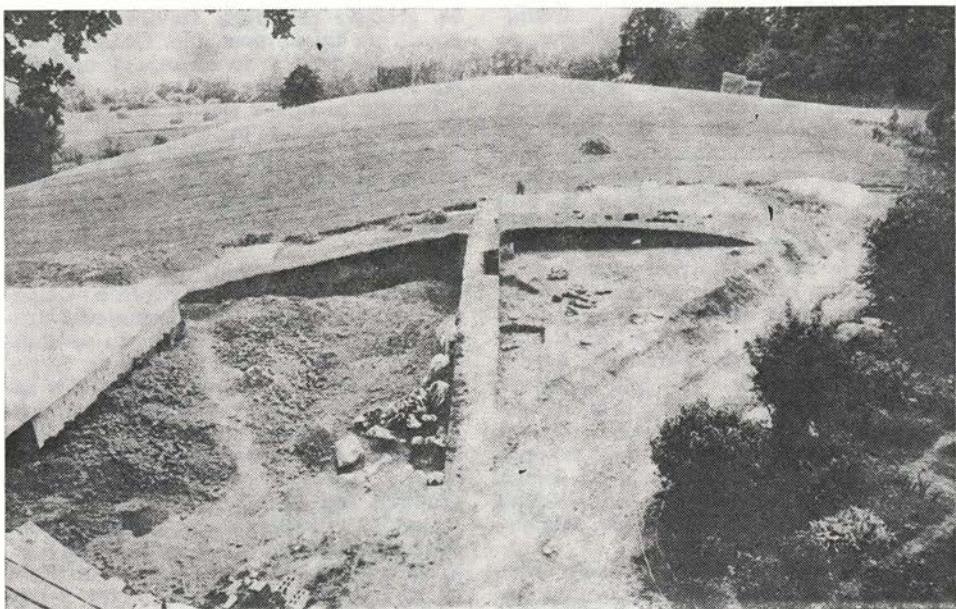
Nastala je v dveh nasutijh, kar je bilo zelo dobro videti v profilih. Ostanki kamnitega venca, ki je omejeval drugo — mlajše nasutje gomile, so se ohranili v I., III. in IV. kvadrantu. S pokopavanjem v tej gomili so pričeli v začetku starejše železne dobe — stopnja Podzemelj. Sočasno poznamo v Metliki še drugo nekropolo žganih grobov, na Borštku, kjer pa gre še za plano žgano grobišče (tip Ljubljana).

Gomilo 1 lahko označimo kot rodovno družinsko gomilo s centralnim grobom, ki še ni skeleten, temveč je žgan. Žgan način pokopavanja pa se v tej gomili nadaljuje še skozi vso stopnjo Podzemelj in seže še v čas stopnje Stična — Novo mesto 1. Med žganimi grobovi lahko raz-

Sl. 25. Grac (Pleš) nad Vratnim — gradišče

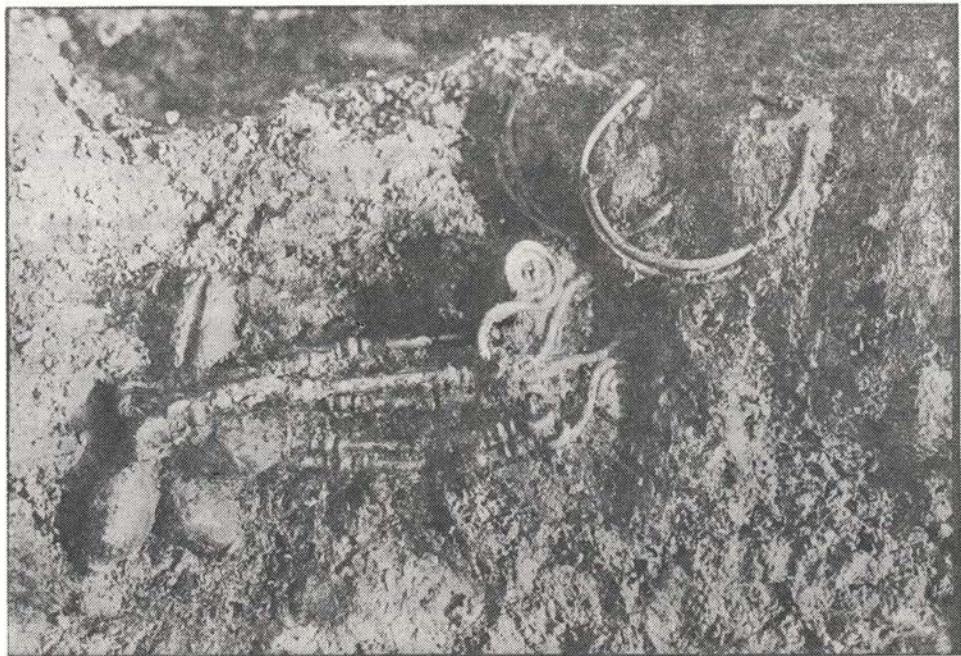
Fig. 25 — Grac (Pleš) nad/above Vratnim — hillfort

Sl. 26. Metlika — Hrib: gomila 1, pogled na 2. kvadrant med izkopavanjem
Fig. 26 — Metlika — Hrib: barrow 1, view of the second quadrant during excavations

Sl. 27. Metlika — Hrib: gomila 1, grob 46, primer žganega groba z žaro in latvico
Fig. 27 — Metlika — Hrib: barrow 1, grave 46, example of urn-burial with pythos and small vessel

Sl. 28. Metlika — Hrib: gomila 1, grob 80, bronasti pridatki v skeletnem grobu
Fig. 28 — Metlika — Hrib: barrow 1, grave 80, bronze grave goods in a skeleton grave

likujemo prave žarne pokope, kjer je bil pepel in ostanki kosti položen ali v velike trebušaste žare z rebrom tik pod največjim obodom, ki so bile pokrite z latvicami ali pa v male amfore. Kot drugi način žganega pokopa pa se pojavljajo preproste, v zemljo vkopane grobne jame, nasute z žganino in peplom. Praviloma so bili vsi grobovi pokriti s kamnitimi ploščami. Med kovinskimi pridatki, ki so razmeroma redki, nastopajo v teh grobovih bronasti lasni obročki s prepletom ali masivni, igle, nož, vaška vozlasta fibula in celo velika čolničasta fibula. Nekateri žgani grobovi so bili obdani s kamnim vencem (kv. III, grob 41, 44). Število pokopov v stopnji Stična — Novo mesto močno upada. V grobovih te in mlajših stopenj so bile najdene železne sekire in sulice, čolničaste in rtaste fibule, narebrene zapestnice in nanožnice, jantarne, koščene ter pisane in enobarvne steklene jagode. Med keramičnimi pridatki so bile najdene posode na nogi z nagubanim ostenjem in posode z aplikacijami. Najdbe so v čiščenju in restavriranju,

po obdelavi pa bodo shranjene v Belokrajskem muzeju v Metliki. — D. B. in B. K.

MOLNIK. — Kljub obsežnemu programu raziskovanj starejšega železnodobnega gradišča in grobišč na Molniku, hribu v bližini vasi Orle pri Ljubljani, smo v letu 1987, zaradi pomanjkanja denarja, opravili le nekajdnevna sondažna dela. S takim načinom smo hoteli dopolniti nekatera spoznanja, predvsem o razprostranjenosti grobišč in načinu pokopavanja umrlih na tem zanimivem prostoru, ki tako ostro loči starejše železnodobno Dolenjsko od pokrajine severno in zahodno od nje predvsem v kulturnih posebnostih, ki so zlasti jasno izražene prav na grobiščih ob naselbiyah.

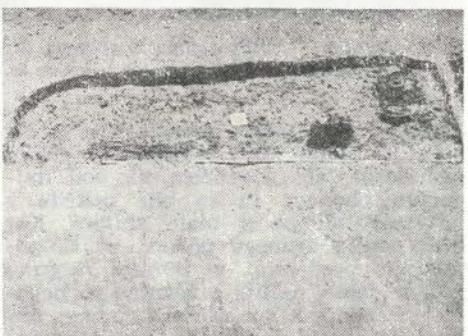
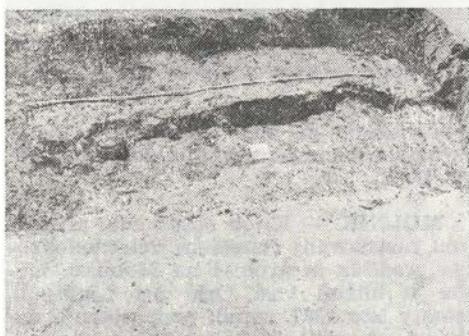
Izkopali smo štiri manjše sonde predvsem v predele, ki zaradi svojega izgleda in položaja ne kažejo takih oblik, ki so značilne za naravne tvorbe. To so ozki in dolgi grebeni med gozdnimi potmi, ki so zaradi erozije globoko zarezane v zemeljišče, in se navadno zaključijo z

gomili podobno tvorbo. Že prva sonda je bila pozitivna. V njej smo odkrili več kosov prazgodovinske keramike, tako odломke številnih posod ter nekaj fragmentov glinastih kolobarjev. Vse to pa je jasen znak, da so bili ti grebeni sem nasuti.

Rezultat naših raziskovanj je skromen vendar primeren času, ki smo ga porabili za to delo. Na Molniku in drugod bo najbrž, pri raziskovanju gomil in

grobnišč sploh, potrebno posvetiti veliko skrbi prav načinu pokopavanja umrlih in s tem zvezano preoblikovanje zemljišča ne samo zaradi nasipavanja gomil in njim podobnih grobnih konstrukcij ampak tudi zaradi prekopavanja in odnašanja zemeljskih plasti iz določenega mesta na take objekte. — I. P.

NOVO MESTO — Kapiteljska njiva. — Na položnem hrbtnu severno nad prazgo-

Sl. 29. Novo mesto — Kapiteljska njiva: halštatski grobovi ob odkritju

Fig. 29 — Novo mesto — Kapiteljska njiva (field): Hallstatt graves at their discovery

Sl. 30. Novo mesto — Kapiteljska njiva: halštatski knežji grob I/16 in situ z detajli
Fig. 30 — Novo mesto — Kapiteljska njiva: Hallstatt princely grave I/16 in situ with details

dovinskim gradiščem na Marofu, na ledini Kapiteljska njiva, parc. št. 392/2 k. o. Novo mesto, je obsežno prazgodovinsko pokopališko območje, ki meri približno 3 hektarje. Ne tej največji prahistorični nekropoli iz 1. tisočletja pred n. št. v Novem mestu so pokopavali že v času kulture žarnih grobišč (VS 28, 1986, 245), v halštatskem obdobju (T. Knez, NOVO MESTO I/1986/33 ss.) in v srednjelatenskem času (VS 29, 1987, 245 ss.). Od naključnih površinskih najdb po ora-

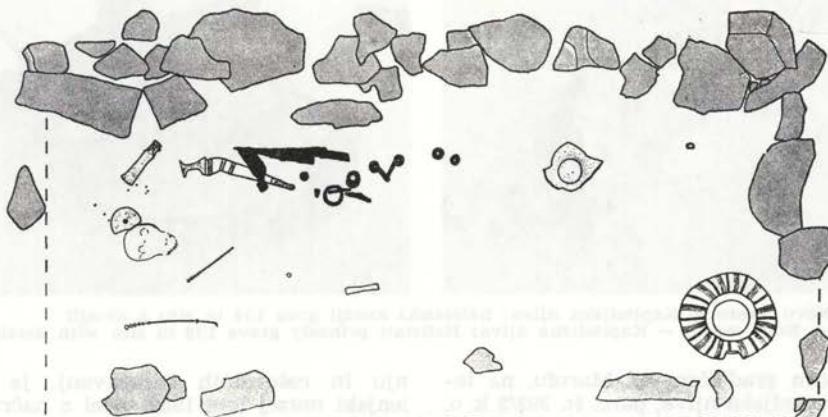
nju in reševalnih izkopavanj, je Dolenjski muzej leta 1986 začel z načrtnim raziskovanjem te velike nekropole kot dolgoročno raziskovalno akcijo.

V letu 1987 smo začeli odkrivati najbolj zahodno ležečo halštatsko gomilo na tej parceli, ki smo jo poimenovali **gomila I**. Z oranjem je bila gomila že močno sploščena, vendar še dokaj dobro vidna. Izkopavanja smo se lotili po že ustaljeni metodici: gomilo smo razdelili po nebesnih smereh na štiri sektorje z

meter širokim presledkom kot kontrolni profil in začeli izkopavanje po plasteh. Med izkopavanjem smo ugotovili, da je gomila večja oz. širša kot smo sprva domnevali po zunanjem videzu, zato smo zaradi omejenih finančnih sredstev raziskali samo južno polovico gomile I, katere premer znaša 23 metrov.

Raziskovanje južne polovice gomile I je dalo naslednje rezultate. Odkrili in dokumentirali smo 25 grobov z inhumacijo, grobne jame so kot temnejše lise bile razmeroma dobro vidne (sl. 29) v rumenorjavi ilovici. Zaradi močnih razkravajočih zemeljskih oksidov v kompaktni težki ilovici, se skeleti pokopanih oseb niso ohranili, razen lobanje v grobu 16. Grobovi so bili vkopani v krog na periferiji gomile, nekateri med njimi so se delno prekrivali, osrednji del gomile je bil prazen. V nekaterih grobnih jamah smo našli sledove lesa, kar pomeni, da so osebe v teh grobovih bile pokopane v krsti. Nejak grobov v JV sektorju gomile je bilo delno uničenih in premetanih z recent-

nim jarkom, ki so ga izkopali italijanski vojaki med okupacijo 1942/43 za potrebe utrije artilerijske postojanke na tem območju. Po vsebini se grobovi med seboj zelo razlikujejo: od grobov brez pridatkov do grobov s številnim inventarjem (lončene posode, nakit, orožje). Med keramičnimi posodami, ki so najštevilnejši pridatki, je dosti posod z nogo in pokrovom — ciboriji, ki so bodovali grafitirani ali pa rdeče in črno barvani. Sledijo narebrane sklede z nogo, latvice in lonci (sl. 32). Zelezno orožje je zastopano s sulicami, tulastimi sekirami in nožem. Med nakitnimi predmeti in deli nože je več ogrlic iz jantarnih jahod, ena izredno dolga (155 cm) ogrlica iz groba 23 je narejena iz več sto drobnih belih in temnomodrih steklenih jahod, bronaste fibule (certoške in ena trakasta z mrežastim okrasom) in pravokotna neokrašena bronasta pasna plošča (sl. 33). V jugozahodnem delu gomile smo odkrili zelo bogato opremljen moški grob — grob 16, ki sodi med zgodnjehalštatske knežje grobove. Grobna jama

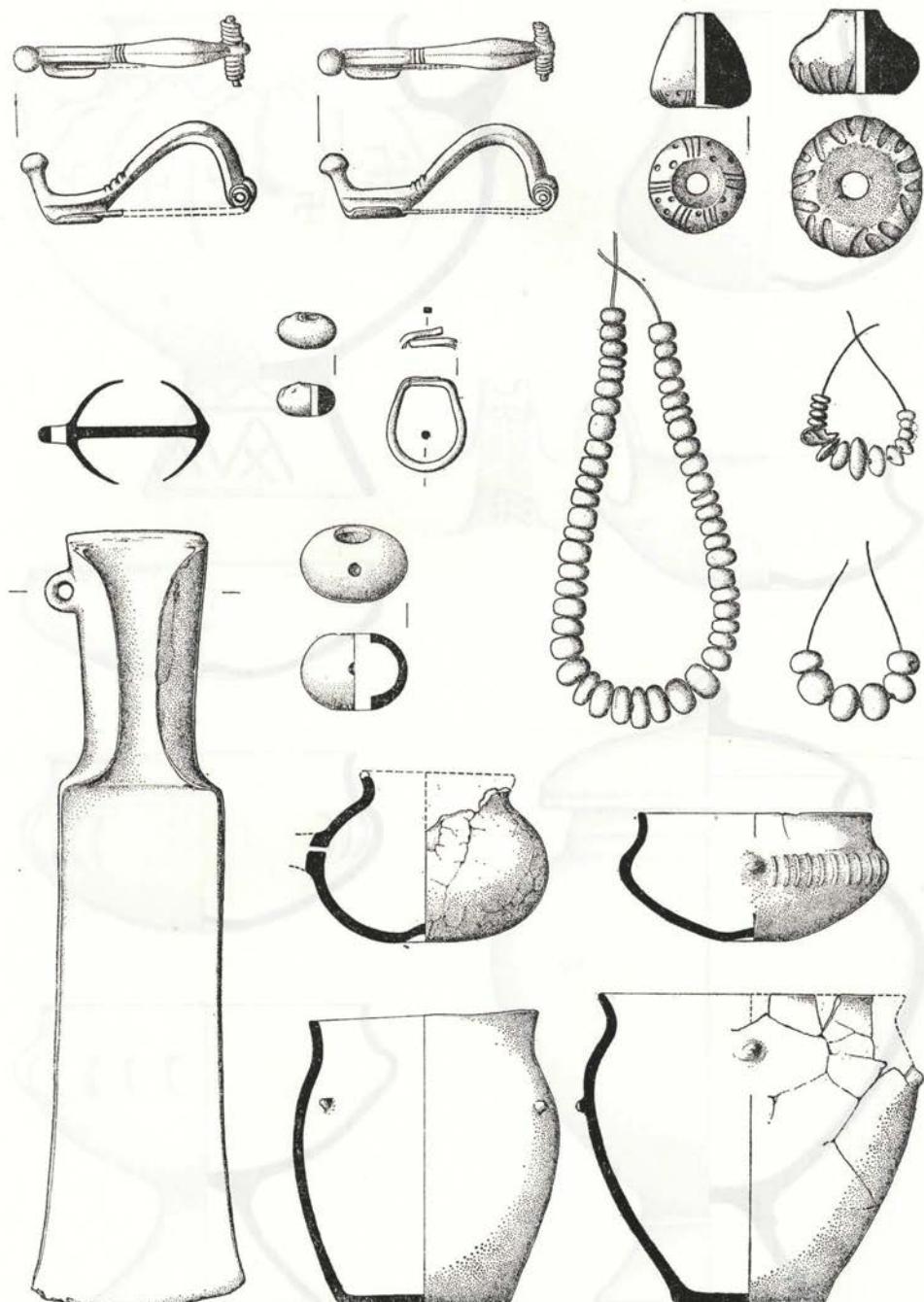

Sl. 31. Novo mesto — Kapiteljska njiva: tloris knežjega groba I/16

Fig. 31 — Novo mesto — Kapiteljska njiva: groundplan of princely grave I/16

Sl. 32. Novo mesto — Kapiteljska njiva: izbor keramike iz raznih grobov v gomili I. Vse 1 : 4
 Fig. 32 — Novo mesto — Kapiteljska njiva: choice of ceramics from various graves in barrow I. All 1 : 4

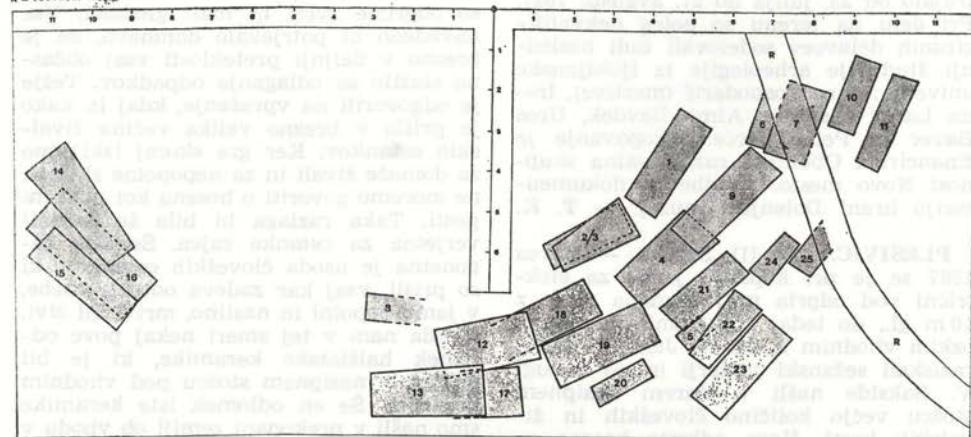
Sli. 33. Novo mesto — Kapiteljska njiva: pridatki iz raznih grobov v gomili I. Različna merila
Fig. 33 — Novo mesto — Kapiteljska njiva: grave goods from various graves in barrow I.
Different scales

NOVO MESTO — Kapiteljska njiva 1987

Tloris halštatske gomile I

M = 1: 50

R = recentni vkap

Sl. 34. Novo mesto — Kapiteljska njiva: tloris grobov v južni polovici gomile I
Fig. 34 — Novo mesto — Kapiteljska njiva: groundplan of graves in the southern half of barrow I

velikosti 350×175 cm je bila obložena s kamenjem, morda prvotno tudi pokrita s kamenjem, kar pa je bilo s kasnejšima pokopoma (grob 14 in 15) nad njim deloma porušeno.

Knežji grob I/16 (sl. 30, 31) je vseboval naslednje predmete: razmeroma dobro ohranjena človeška lobanja, ob njej bronasta čelada skledastega tipa, pri levem ramenu bronasta plavutasta sekira z ušescem, ob levi prsnici strani zakriviljen meč — mahaira z bronastim ročajem in v leseni nožnici z bronastim okovjem, preko meča položen še nedoločljiv železen predmet, ob meču dve železni sulici, nekoliko niže deli železne uzde za konja. Na desni strani prsi je ležala manjša večglava bronasta igla, na skrajni desni strani ob ramenu še ena daljša večglava bronasta igla. V predelu pasu sta bili dve masivni bronasti prevrtani bronasti kroglici. Ob vznožju groba sta bili položeni dve veliki grafitirani bikonični vazi (od ene je ohranjeno samo dno in spodnji del ostenja) in bronast prstan. V celi vazi smo našli še fino izdelano skodelico z ročajem. Inventar tega groba je bil odpeljan na restavriranje v delavnice Centralnega muzeja v Mainz. Odkritje tega groba ima večstranski pomen:

— je prvi in situ dokumentirani zgodnjehalštatski knežji grob z inhumacijo v gomili s kompletnim grobnim inventarjem,

— prvič je v Sloveniji dokumentiran v celoti ohranjen zakriviljen meč — mahaira v nožnici,

— prva cela ohranjena skledasta čelada iz Novega mesta z eno (?) bronasto falero na temenu in številnimi bronastimi gumbki na oglavju. Natančnejša tipološka in kronološka opredelitev tega groba bo možna šele po končanem restavriranju, začasna datacija pa je Ha C 1, na prehodu 8. v 7. stoletje pred n. št. Pri odkrivanju, čiščenju, dokumentiranju in konzerviraju najdb v tem grobu so sodelovali: preparator Stanko Gojkovič (Ptuj), preparatorka Alenka Zorenč (Celje) in kustosinja Darja Pirkmajer (Celje).

Gomila na Kapiteljski njivi sodi v krog družinsko-rodovnih gomil z inhumacijami, ki so značilnost dolenske skupine halštatske kulture v Sloveniji. Presečena razmeroma dolgo obdobje pokopavanja v tej gomili: od najstarejšega knežjega groba (Ha C 1) do dveh grobov (grob 1 in 2) s certoško fibulo (Ha D 2). Vrstni red pokopavanja v časovnem zaporedju bo znan šele potem,

ko bo raziskana še severna polovica gomile.

Izkopavanje na Kapiteljski njivi je trajalo od 23. julija do 27. avgusta 1987. Pri delu na terenu so poleg nekvalificiranih delavcev sodelovali tudi naslednji študentje arheologije iz ljubljanske univerze: Jure Gospodarič (meritve), Irena Lazar (risanje), Alma Bavdek, Uroš Bavec in Peter Čerče. Izkopavanje je financirala Občinska raziskovalna skupnost Novo mesto. Najdbe in dokumentacijo hrani Dolenjski muzej. — T. K.

PLEŠIVICA, 11, III, Sežana. — Marca 1987 se je pri kopanju jarka za električni vod odprla prej neznana jama z 10 m gl., do tedaj s skalami zadelanim, ozkem vhodnim breznom. Jamo so takoj raziskali sežanski jamarji in po zaslugu V. Saksida našli v starem nasipnem stožcu večjo količino človeških in živalskih kosti. Novo odkrito brezno so imenovali **Pecova jama**. Leži na ledini Martinov dol tik za železniškim nadzvom o cesti za Plešivico.

Nadaljnje arheološke raziskave (sondiranje nasipnega stožca) IzA ZRC SAZU, Lj. in ZVNKD, N. Gorica so ugotovile 3 skoraj popolne odrasle človeške skelete z lobanjami, eno otroško lobanjo (vse *Homo sapiens sapiens*), 139 kosti drobnice (*Ovis s. Capra*), 27 kosti domačega goveda (*Bos taurus*), 8 kosti domače svinje (*Sus scrofa domesticus*), 16 kosti psa (*Canis familiaris*), 63 kosti zajca (*Lepus sp. cfr. europaeus*) in 39 nedoločljivih kostnih fragmentov. Skoraj vse človeške in živalske kosti so bile najdene v vznožju nasipnega stožca pod vhodnim breznom, bodisi na površini, bodisi do gl. 0,30 m. Le redki primerki so bili pobrani na površini v stranskem rovu. Večina kostnih najdb je bila polomljenih. Človeške ostanke so pobrali in dislocirali že jamarji. Živalski ostanki pripadajo tako mladim kot odraslim pri-

merkom. Posamezne kosti so bile zasičane. Na sedmih živalskih primerkih so vidne zareze in vseki, ki nastanejo pri raztelesovanju ipd. Šest živalskih kosti so obgrizle zveri in mali glodalci. Vse navedeno bi potrevalo domovo, da je brezno v daljnji preteklosti vsaj občasno služilo za odlaganje odpadkov. Težje je odgovoriti na vprašanje, kdaj in kako je prišla v brezno velika večina živalskih ostankov. Ker gre skoraj izključno za domače živali in za nepopolne skelete, ne moremo govoriti o breznu kot naravnici pasti. Taka razloga bi bila še najbolj verjetna za ostanke zajca. Se bolj zagonetna je usoda človeških ostankov, ki so prišli, vsaj kar zadeva odrasle osebe, v jamo popolni in nasilno, mrtvi ali živi. Morda nam v tej smeri nekaj pove odломek halštatske keramike, ki je bil najden v nasipnem stožcu pod vhodnim breznom. Se en odломek iste keramike smo našli v prekopani zemlji ob vhodu v brezno. — Ja. D., F. L. in Iv. T.

RIFNIK NAD ŠENTJURJEM, XVI, 29.

— V letu 1987 je Pokrajinski muzej Celje opravil geodetsko izmerno in izris na karto 1 : 5000 35 prazgodovinskih gomil, ki leže na S (do Podgorja) in V pobočju (do Črnolice) Rifnika. — D. P.

SELA NAD LAŠKIM, XVI, 10.

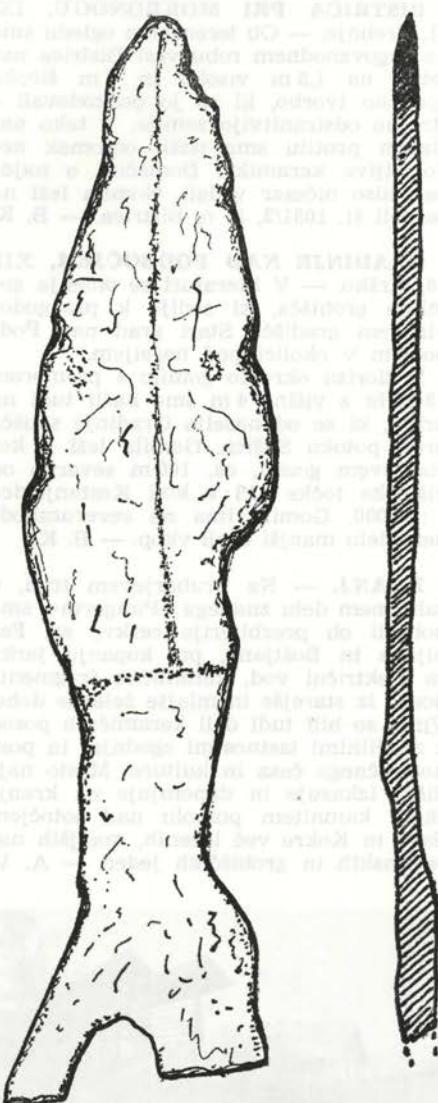
— V od Semetove domačije, Selo nad Laškim 16, so v gozdu vidne 3 prazgodovinske gomile. Gomila 1 — ohranjena višina 210 cm, premer 14,40 m; gomila 2 — ohranjena višina 1,9 m, premer 12,80 m; gomila 3 — ohranjena višina 0,6 m, premer 6,40 m. Severno od gozdica z omenjenimi gomilami je na njivi slabo vidna, precej od oranja raznešena gomila. Severno od Semetovega kozolca je dobro ohranjena gomila večjih dimenzijs na travniku. Ohranjena višina slednje gomile: 1,50 m, premer 39,2 m. Naselbina, kateri pripada omenjeno gomilno grobišče, še ni odkrita. — D. P.

MLAJŠA ŽELEZNA DOBA

BOHINJSKA BISTRICA, obč. Radovljica. — Ob poti na nekdanje njive, med Koprivjem in Vaško rebrijo (nad Ugričevim) so otroci l. 1978 slučajno našli železno sulično ost. Ohranjena dolž. 18,5 cm; šir. lista do 4,0 cm. Hrani jo Alojz Ravnik iz Boh. Bistrice, Cojzova 17. Primerljiva in podobna je najdvi sulične osti iz Gorenje Save v Kranju. Lit. R. Ložar, Glasnik MDS 11, 1930, 22 s; S. Gabrovec, Latensko obdobje na Gorenjskem, Arh. Vestnik 17 (1966), 250; T. 6. sl. 3. — A. V.

VINJI VRH — SREDNJI HRIB, IX, 51, Novo mesto. — Iz mogočnega masiva Vinjega vrha izstopa na J strani osamljen Srednji hrib. Na njegovem temenu so s strojnimi posegom na parc. 2202/1 k. o. Bela cerkev proti J strani odkrili nekaj odlomkov lončenine in hišnega lepa. Lončenina je bila izdelana na lončarskem vretenu, po strukturi pa kaže na mlajšo železno dobo. S tem se je število potencialnih manjših naselij okoli prazgodovinskega gradišča na Velikem Vinjem vrhu povečalo še za eno. — B. K.

SLATINA PRI SMARTNEM V ROŽNI DOLINI, XVI, 32 — Pokrajinski muzej Celje je v letu 1987 nadaljeval s sistematičnim zaščitnim arheološkim izkopavanjem na Slatini. Na raziskani površini 260 m² v vrtu tov. Leskovška smo odkrili 13 planih, žganih, srednjelatenških grobov, od katerih sta dva moška (z bojno opremo in osebnim nakitom), 4 ženski (z osebnim nakitom in keramičnim inventarjem) ter 3 otroški (?). Ostali 4 grobovi so neopredeljeni, našli smo samo ožgane kosti brez pridatkov. — D. P.

Sl. 35. Bohinjska Bistrica, Na Koprivju — železna sulična ost

Fig. 35 — Bohinjska Bistrica, Na Koprivju — iron lance point

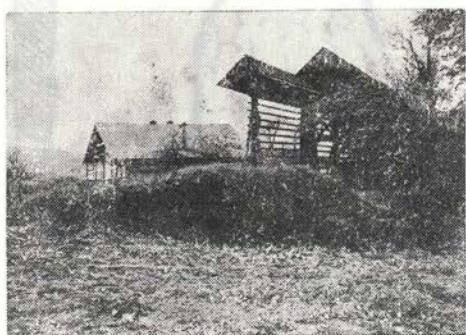
PRAZGODOVINA — PODROBNEJE NEOPREDELJENO

BISTRICA PRI MOKRONOGU, IX, 11, Trebnje. — Ob terenskem ogledu smo na jugovzhodnem robu vasi Bistrica nalačeli na 1,5 m visoko in 8 m široko gomilno tvorbo, ki so jo poškodovali s strojno odstranitvijo zemlje. V tako nastalem profilu smo našli odlomek nedoločljive keramike. Domačini o najdilih niso ničesar vedeli. Gomila leži na parceli št. 1051/2, k. o. Bistrica. — B. K.

GRADINJE NAD PODBOČJEM, XII, 16, Krško. — V literaturi se omenja gomilna grobišča, ki sodijo k prazgodovinskemu gradišču Stari grad nad Podbočjem v okolici pod naseljem.

V tlorisu okroglo gomilo s premerom 13 m in z višino 4 m smo našli tudi na hribu, ki se od naselja Gradinje spušča proti potoku Sušica. Gomila leži v konstanjevem gozdu, ca. 100 m severno od višinske točke 419 v koti Kostanjevica 1 : 25.000. Gomila ima na severozahodnem delu manjši divji vkop. — B. K.

KRANJ. — Na Trubarjevem trgu, v zahodnem delu znanega »Pungerta«, smo pobrali ob prezbiteriju cerkve sv. Fabijana in Boštjana, pri kopanju jarka za električni vod, keramične fragmente posod iz starejše in mlajše železne dobe. Vmes so bili tudi deli keramičnih posod z značilnimi lastnostmi zgodnjine in poznoantičnega časa in kulture. Mesto najdišča izkazuje in dopolnjuje na kranjskem kamnitem pomolu nad sotočjem Save in Kokre več ločenih, manjših naselbinskih in grobiščnih jeder. — A. V.

Sli. 36. Bistrica pri Mokronogu — poškodovana halštatska gomila
Fig. 36 — Bistrica pri/near Mokronogu — damaged Hallstatt barrow

MATAVUN. — Ob pregledu jarkov za kraški vodovod med Lokvijo in Rodikom smo na parceli št. 375 k. o. Naklo in deloma sosednjih parcelah našli nekaj desetin majhnih odlomkov prazgodovinske keramike in nekaj odlomkov hišnega lepa. Plast ruše je na tem mestu zelo tanka, dosega komaj 15 do 20 cm, sledov arhitekture v nej v preuzu vodovodnega jarka ni bilo. Črepnine so ležale v dolžini 0,50 m ob jarku, medtem ko jih v širino ni moč slediti. Pripadajo grobi keramiki, rdečkaste do rijavkaste barve, slabo žgane iz gline s primešanim drobnim peskom. Oblike niso razvidne, edini hransenih okras je plastično rebro trikotastega preseka. — Z. H.

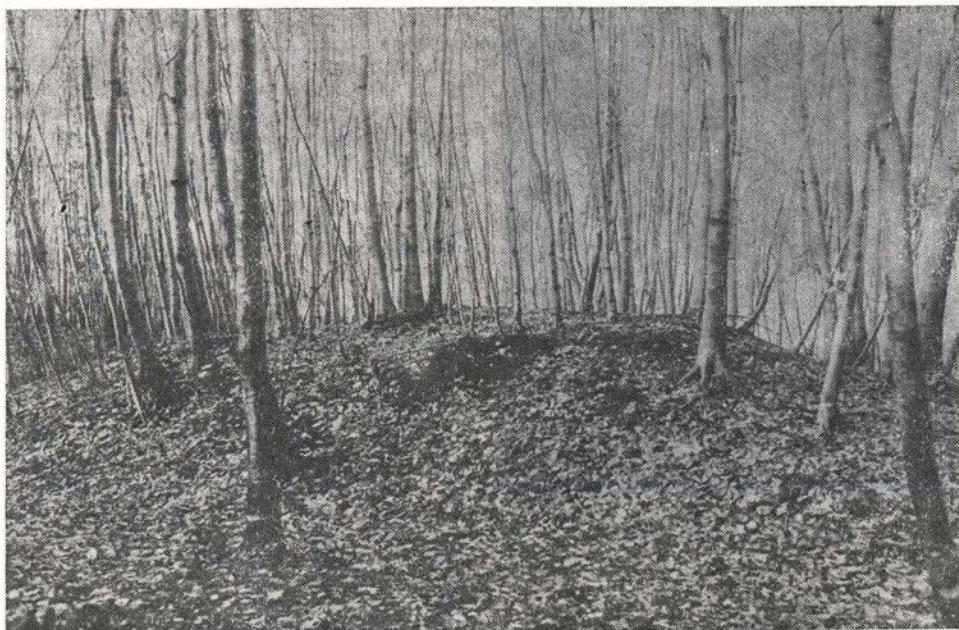
MERČE, 11, III, Sežana. — V Vélikem spodmolu nad Dolom Bestažovce (ital. Grande antro, VG-3308), ki je na karti 1 : 25.000 (list Divača) pomotoma označen kot Perkova pečina, se na površini, med čistim grobim gruščem, najde prazgodovinska keramika. V spodmolu, ogromnih dimenziij, je nekdo, ne tako daleč nazaj, naredil večjo sondu. V posutju sonde smo našli odlomke prazgodovinske keramike in živalski kosti (navadni jelen). Vélik spodmol, napačno imenovan Perkova pečina, kljub poznanim najdbam, ni bil še zaveden v seznam arheoloških najdišč. Po odkritju pomembnih arheoloških najdb v bližnji jami Bestažovci (glej neolitik in eneolitik!), je postal zanimiv kot možen vhod v danes zasut arheološki rov Bestažovce. — Iv. T. in V. S.

MIHOVO — SELO, IX, 13, Novo mesto. — Ob topografskem delu v začetku leta 1987 smo na ledini Selu, na grebenu ob poti med Novo goro in zaselkom Njivice našli 10 gomil.

Bržkone se na te gomile nanaša po datek pri Kušljanu, Situla 10, 1968, 106, kjer ledino imenuje Gornje Selo in na nej 12 že prekopanih gomil.

Gomile merijo od 7—15 m v premeru, v tlorisu so okrogle ali ovalne oblike in so visoke od 1—2,5 m, leže v gozdu in vse imajo sledove prekopavanja, čeprav še niso v celoti izkopane. — B. K.

ORMOŽ. — Zaradi nepravilnega strojnega posega na arheološko zaščiteno območje (prazgodovinska naselbina in ob-

Sl. 38. Mihovo — Selo: gomilno grobišče
Fig. 38 — Mihovo — Selc: barrow

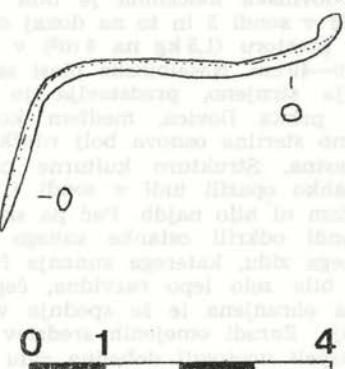
rambni jarek) na parc. št. 648 k. o. Ormož v Mestni grabi za novi rekreacijski center (nogometno igrišče in atletska steza), je bila napravljena v juliju nepopravljiva arheološka in zgodovinska škoda na kulturnem spomeniku.

Poseg v prazgodovinsko kulturno plast je bil opravljen brez prisotnosti in nadzora arheologa, brez vedenosti strokovne službe pa je izvajalec gradbenih del tudi zasipal del prazgodovinskega obrambnega jarka v Mestni grabi. Po pregledu terena smo v profilih ugotovili sicer tanko kulturno plast s fragmenti prazgodovinske keramike, ki pa je bila žal na celotnih gradbenih parceli že uničena.
— I. T.

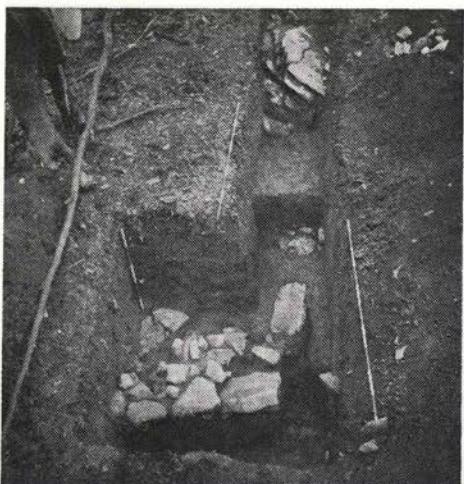
POLJUBINJ, I. 8. Tolmin. — Pri zemeljskih delih je bil 21. 4. 1986 na parc. št. 210/1 k. o. Poljubinj, ki je v lasti V. P. Tolmin, najden fragment bronaste igle, morda ostanek fibule. Predmet hrani Goriški muzej Kromberk, Nova Gorica. — D. J.

SPODNJA BESNICA — GRADIŠČE. — V okviru večletne topografske akcije je ZVNKD Kranj od 22. 9. do 8. 10.

1987 opravil arheološko sondiranje na Gradišču nad Sp. Besnico (F. Pokorn, Besnica pri Kranju, 1909, 2s; A. Valič, Arheološka raziskovanja na kranjskem območju v preteklih štirih desetletjih, v ponatisu J. Žontar, Zgodovina mesta Kranja, 1982, X—XI). Vrh hriba južno od vasi, nad sotočjem potokov Besnica in Šmetinec (parc. št. 412, k. o. Sp.

Sl. 39. Poljubinj — igla fibule
Fig. 39 — Poljubinj — fibula's needle

Sl. 37. Spodnja Besnica, Gradišče — sonda 1
Fig. 37 — Spodnja Besnica, Gradišče — trench 1

Besnica), je zlasti z J in JV strani obdan z umetno vkopanimi terasami (3 druga vrh druge), bolj strmo S pobočje pa dovoljuje le dvoje manjših vkopov (za posamična objekta?). Izkopane so bile 3 sonde, sonda 1 na drugi terasi južnega pobočja (7×1 m in 2 m razširitve), sonda 2 na terasi sev. pobočja (6×1 m), sonda 3 pa na prvi terasi juž. pobočja (5×1 m in 3 m razširitve).

Sonda 2 je bila kulturno povsem sterilna, saj se je takoj pod plastjo ruše in humusa (20 cm) pričela živa skala. Prazgodovinska lončenina je bila najdena le v sondi 3 in to na dokaj omejenem prostoru (1,5 kg na 4 m^2) v globini 30—40 cm. Naselbinska plast se ne pojavlja strnjeno, predstavlja jo rumena, prhka ilovica, medtem ko je kulturno sterilna osnova bolj rdečkasta in mastna. Strukturo kulturne plasti smo lahko opazili tudi v sondi 1, čeprav tam ni bilo najdb. Pač pa smo v tej sondi odkrili ostanke suhega obrambnega zidu, katerega zunanj fronta je bila zelo lepo razvidna, čeprav je bila ohranjena le še spodnja vrsta kamenja. Zaradi omejenih sredstev nismo uspeli ugotoviti debeline zidu kot tudi ne samega obrambnega sistema naselbine (glede na to, da ni bil raziskan rob najnižje, tretje terase). — Mi. S.

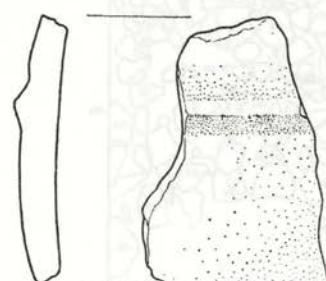
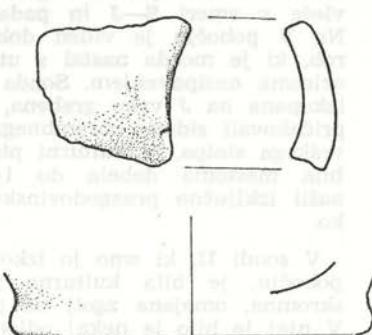
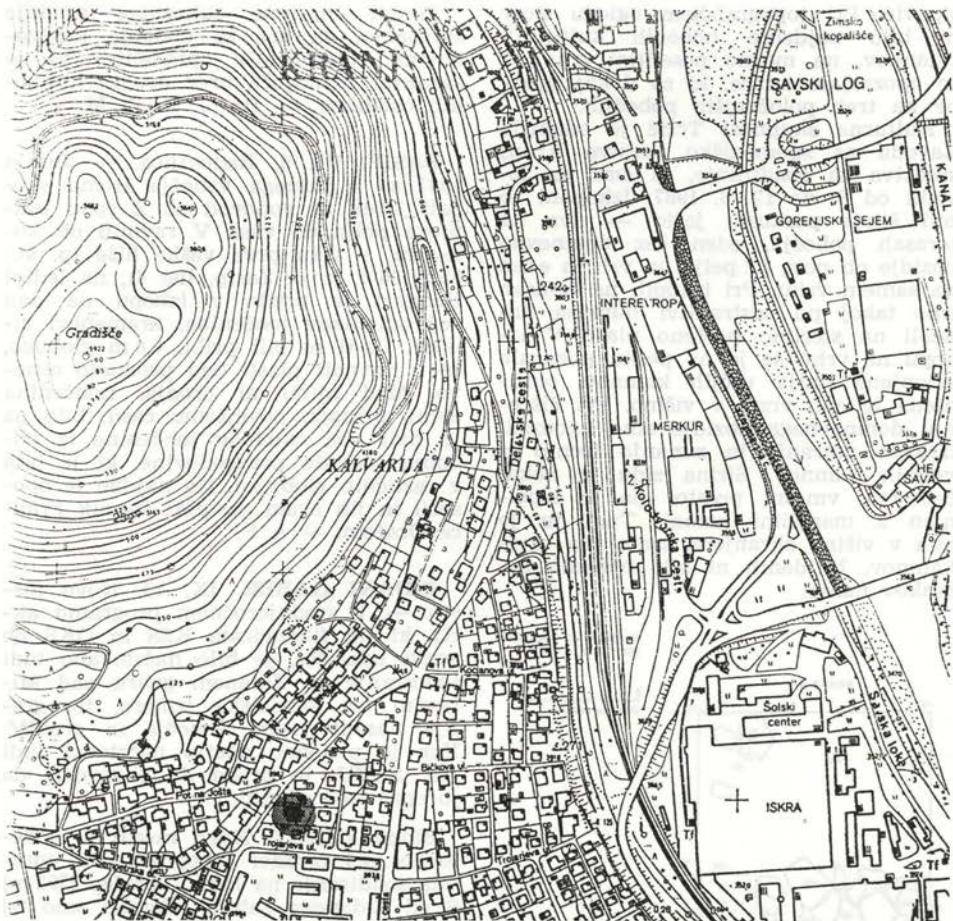
STRAŽIŠČE PRI KRAJU. — Ob izkopu Jame za cisterno pri stanovanjski hiši Pot na Jošta 11 (parc. št. 1170/22, k. o. Stražišče) je bilo odkritih več odlomkov prazgodovinske lončenine. Terenski ogled je pokazal, da gre za strnjeno, precej globoko kulturno plast (od gl. ca. 100 cm do gl. 200 cm), ki je dokaj na gosto posejana z drobci lončenine. Izkop je bil sicer opravljen strojno, vendar je bilo ob čiščenju profilov kljub temu najdenih nekaj razpoznavnih odlomkov. Presenetljivo je, da je lokacija že ugotovljena prazgodovinska naselbina (glej VS 29, 1987, 244—245 s).

Lastnik je vedel povedati, da je bila podobna lončenina najdena že ob gradnji hiše pred več kot 30 leti. Poleg tega naj bi takrat našli na globini ca. 1 m še iz ploščatih kamnov sestavljen kanal. Ker smo domnevali, da gre morda za kak kanal, ki bi bil lahko v zvezi s prazgodovinsko naselbino, smo sklenili kanal poiskati. Zadeli smo ga šele z drugo sondi, vendar smo glede na profil in glede na redke odlomke lončenine lahko ugotovili, da je novejšega izvora. — Mi. S.

VAŠKO NAD BREZJAMI PRI TRŽIČU. — Na lokacijo Vaško nad Brezjami pri Tržiču je prvi opozoril D. Jo-

Sl. 40—41. Stražišče — najdišče in najdba odlomkov prazgodovinske lončenine
Fig. 40—41 — Stražišče — site and finds, fragments of prehistoric pottery

V ad. fragment of one of the V
also mentioned either as a
slim red ware or a thin-walled
red ware. Laken et al. (1974)

— which he identified as either a
thin-walled
vessels
which will be mentioned

ripovič. Pri topografskem ogledu sicer ni bilo najdenih nobenih kulturnih ostankov, na možno poselitve vrha pa so opozarjale terase, ki so dokaj opazne na treh položnejših pobočjih.

Kulturna skupnost Tržič je odobrila Zavodu za spomeniško varstvo Kranj sredstva za sondiranje, ki smo ga izvedli od 8. do 13. 6. 1987. Izkopani so bili štirje poskusni jarki — dva na terasah pobočja, eden čez domnevno obzidje ob poti, ki pelje na vrh in eden na samem vrhu. Pri izkopih na terasah smo takoj po odstranitvi humusa nateleli na sterilno peščeno plast. V izkopu na vrhu se je na pesku pokazala sklenjena linija večjih kamnov, ohranjena le eno vrsto v višino. Pri čiščenju domnevnega obzidja smo ugotovili izrazito notranjo in zunanjega fronto iz velikih kamnov. Širina zidu je nekaj čez 2 m, vmesni prostor pa je izpolnjen z manjšimi kamni. Tudi tu je bila v višino ohranjena samo ena vrsta kamnov. Najdenih ni bilo nobenih ostankov malte.

Sl. 42. Vaško nad Brezjami pri Tržiču — tloris sonde

Fig. 42 — Vaško nad Brezjami pri/near Tržiču — groundplan of the trench

Zaradi masivne suhozidne gradnje sklepamo, da gre za obdobje prazgodovine. Natančnejša opredelitev pa je zaenkrat nemogoča brez drugih kulturnih ostankov. — Ba. J. in Z. M.

ZASIP, VI, 6, Radovljica. — Junija 1987 so z južnega vznožja Homa skopali jarek za vodovod ob Z robu zadnjega polja do vasi. V ravniini ob klovozu, v vrtu prve vaške hiše (p. št.: 85/2, 86/3, k. o. Zasip, list 4), na ledini Pungart je prišlo v izkopu na dan več odlomkov lončenine, kremenovi silaksi. Le-ti so bili pribl. 0,6 m globoko, že v ilovnatih plasti nad prodnato osnovo. Med njimi ni orodja. Lončenina delno pripada novejšemu času, bilo pa je tudi več odlomov lončenine iz obdobia starejše prazgodovine, ki je bila v različnih globinah. Na najdbe je opozoril in jih hrani zasipski župnik France Oražem. — A. P.

ZIDANI GABER, IX, 13, Novo mesto. — V srednjeročnem programu akcij, ki jih financirata KSS in OKS ob enaki udeležbi, je bilo načrtovano tudi sondiranje na Zidanem gabru nad Mihovim ter geodetska izmera, topografija naselitvenega območja in grobišč. Ker je podobno akcijo načrtoval tudi IzA SAZU, je prišlo do dogovora, da jo opravimo skupaj.

Ekipa ZVNKD Novo mesto je sodelovala pri izvedbi topografije in opravila sondiranje na ledini Gradec (592 m) S od Zidanega gabra. Izkopali smo tri sonde. Gradec je ozek greben, ki se vleče v smeri S—J in pada proti S. Na V pobočju je viden dokaj izrazit rob, ki je morda nastal z utrjevanjem oziroma nasipavanjem. Sonda I je bila izkopana na J vrhu grebena, kjer smo pričakovali zidove obrambnega srednjeveškega stolpa. V kulturni plasti, ki je bila mestoma debela do 1/2 m, smo našli izključno prazgodovinsko keramiko.

V sondi II, ki smo jo izkopali na V pobočju, je bila kulturna plast zelo skromna, omejena zgolj na plast rušev. V njej je bilo le nekaj odlomkov prazgodovinske keramike.

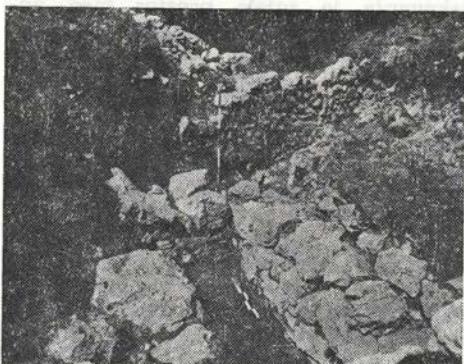
Sondo III smo izkopali na S robu grebena, na prevoju, kjer teren bolj strmo pada proti S. V njej so odkrili

polkožen z malto zidan zid, zgrajen iz lomljencja. Velikost izkopa nam za sedaj še ne omogoča natančnejše opredelitev objekta, zato bomo spomladi

88 sondi povečali. Ob zidu je bilo odkritih obilo odlomkov prazgodovinske in nekaj odlomkov srednjeveške keramike. — D. B.

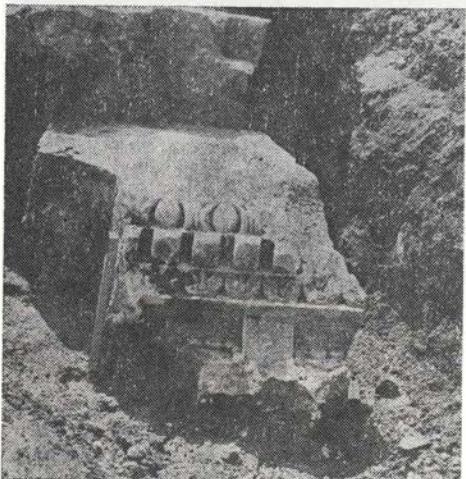
RIMSKA DOBA

AJDNA NAD POTOKI. — Na poznoantičnem najdišču na Ajdni so se v letu 1987 nadaljevala arheološka dokumentacijska dela. Potekala so na najnižji, jugovzhodni naselbinski terasi, v prečni sondi. V navpičnem preseku so se po podrobнем čiščenju izkazali povodni sloji. Navezujejo se na časovno različne gradnje zidov. Na dnu sonde, v približno dvometrski globini (in na mestu nasilnega izkopa) se izkazuje pravokotno in pravilno zidan vogal, domnevno starejše zgodnjерimske pozidave. Struktura zidu je enakomerna in plastovita in se razlikuje od poznoantične tehnike zidanja. V odkritem notranjem kotu te stavbe so drobci ostanki oglja (pogornine) in večje ruševinske skale. Na starorščanskem objektu so se pričela sanacijska dela. Izvaja jih RC SRS iz Ljubljane. Opravili smo posamične analize odkritega gradiva: žlindre, železa in osteološkega gradiva iz grobov ter ometa. Izbrano in strokovno izvrednoteno arheološko gradivo smo muzeološko predstavili na razstavah v Kosovi graščini na Jesenicah in v Prešernovem muzeju v Kranju. Finančni viri so dotekali iz obč. raziskovalne skupnosti na Jesenicah. — A. V.

Sl. 43. Ajdna — zgodnjерimski zid, pravokotni vogal

Fig. 43 — Ajdna — early Roman wall, rectangular corner

Sl. 44. Ajdovščina — del arhitrava
Fig. 44 — Ajdovščina — part of the architrave

AJDOVŠČINA. — V letu 1987 smo nadaljevali in zaključili raziskovanje na mestu nekdanje Bratinove hiše in dvorišča (parc. št. 481) — glej VS 28, 1986, 258. Ob tem smo dokončali izkop manjšega objekta med dvema večjima stavbama v notranosti poznoantičnega mesta, raziskali in odkrili smo tudi del obzidja in drugi okrogli obrambni stolp v južni stranici Castra. Ohranjenost stavbnih ostalin je razmeroma zelo skromna, največ 0,40—0,50 m višine, najmlajše hodne površine estrihov so v nivoju dvorišča in današnjih cest. Z visoko podtalnico so se v Ajdovščini očitno ubadali že antični prebivalci. Z opisom se navezujemo na poročilo iz l. 1984: *Stavba II* iz mlajše gradbene faze: odkrit le njen JZ vogal, pri izkopi za kanalizacijo smo sledili estrih vse do sredine cestišča v Prešernovi ulici. Na odkriti vogal je naslonjen prizidek z močno členjenim tlorisom (prostor z dvema apsidama, vmesni pravokotni in prostor s poglobljeno piscino v apsidialnem zaključku (odkopan l. 1984),

Sl. 45. Ajdovščina — terme in stolp, od severa
Fig. 45 — Ajdovščina — thermae and tower,
seen from the north

za katerega menimo, da predstavlja ostanek *term*. Sledovi kanalov in ogrevalnega sistema so ob slabi ohranjenosti le nakazani, drobnega gradiva je bilo zelo malo. Iz primerjave tlakov v stavbi II in v termah smo analizirali stavbno zgodovino in skušali izdelati rekonstrukcijo obnov. Okvirna datacija objektov je od: po 1. 280 do konca 4. stol. (?).

Obzidje s stolpom:

Odkritje drugega stolpa v J liniji je potrdilo staro domnevo o njegovem obstoju (P. Petru 1967). Razdalja med notranjima stolpoma na tej liniji (stolp ob kinodvorani in novoodkriti) je 34 m, še vedno pa ostaja vprašanje razdalje do vogalnih stolpov in potek linije obzidja v V koncu.

Novoodkopani stolp leži v V polovici južnega obzidja Castra, grajen enako kot ostalo obzidje — iz lomljencev sivo-belega kamna, z zelo dobrim vezivom. Hodna površina je dober maltni estrih, ki je prekrival od stolpa samega širšo osnovno temelja, globokega ok. 1,00 m in grajenega iz štirih plasti prodnikov. Stirikotne osnove, o kateri pišeta W. Schmid in P. Petru, tukaj ne moremo potrditi. Okrogli tloris stolpa je odkrit le v sev. pol., vzh. zunanjega linija je zaradi razmer na izkopišču ostala neodkopana; zah. rob prehaja v maso obzidja, celotna južna pol. pa je skoraj

docala uničena z recentnimi vkopi (vodonvod, greznična jama).

Dimenzijs stolpa: premer ok. 9,10 m, notranjost premer 3,30 m, deb. zidov ok. 2,75 m. Ohr. viš. zidov največ 0,45 m. V sev. loku stolpnega oboda se odpira poševen vhod, obzidan z izbranimi in skrbneje obdelanimi kvadri. Šir. vhoda 1,00 m, dolž. 3 m. V notranjosti stolpa smo našli ostanke ognjišča, datirane z novcem v konec 15. stol., kar dokazuje sorazmerno zelo dolgo uporabnost objekta.

Obzidje med stolpoma je ohranjeno samo fragmentarno in še to le ob novoodkritem stolpu; vse ostalo je bilo odstranjeno prav do temelja že najkasnejše ob koncu 17. stol. V tem delu se je ohranil le globlje vkopani temelj obočnega odtocnega kanala, ki je v tem odseku prečkal obzidje. Kanal se navezuje na kloako, katere del smo odkrili v JZ vogalu stavbe I. I. 1984.

Novčne najdbe v zidovju stolpa in na hodni površini znotraj omogočajo verjetno določnejšo datacijo gradnje obrambnega sistema v Castrah — na ok. 1. 270 n. št.

Arheološke raziskave v tem delu so omogočili: Kulturna skupnost Slovenije, Občinska raziskovalna skupnost Ajdovščina, PORS 10, SOB Ajdovščina; z delom in z materialom pa je veliko pomagalo tudi Primorje Ajdovščina.

Zahodna nekropola: prostor J in V od gradbene jame zaklonišča, kjer je bilo uničeno neznano število grobov (glej VS 29, 1987, 252), smo raziskali na stroške investitorja zaklonišča (SOB Ajdovščina — Svet za SLO in DSZ). Raziskovanje je zajelo prostor med novim objektom in obstoječo občinsko stavbo (zakl. — jug: 184 m² raziskane površine) in vzhodno od objekta do obstoječega mejnega zidu) sonda — 48 m². Grobov na prekopanih površinah nismo našli, zato sklepamo, da se obstoječa nekropola širi le še sev. od zaklonišča in kot je bilo že ugotovljeno, še pod igriščem sev. od cerkve.

Južno od zaklonišča smo skorajda v celoti prekopali površino, kjer je bila v glob. od 0,80—1,00 m ohranjena nasuta antična ruševinska plast iz konca 3. stol. — hodna površina je v uporabi vse 4. stol., kar je lepo razberljivo iz številnih novčnih najdb (skupaj 130). Precej je bilo tudi lončenine, stekla in nekaj drobnih predmetov (fibule, prstan, zvonček).

Sondi v vzh. delu izkopa sta pokazali zanimivo sedimentacijo naplavinskih plasti prostora pred Z obzidjem, zanesljivih sledov obrambnega jarka pa tod še nismo našli. Nekaj najdb.

Konservatorska prezentacija antičnih ostalin:

V okviru zašč. izkopavanj l. 1984 izkopane antične stavbe (VS 28, 1986, 258) so bile pri gradnji nove tržnice docela odstranjene (povsem po nepotrebni!), z izjemo manjšega objekta z apsidalno piscino, za katerega smo zahivali prezentacijo *in situ*. Pred gradnjo je bil objekt zavarovan z lesenim okvirom in v celoti zasut z drobnim peskom, tako da je sorazmerno dobro prestal vse gradbene posege. Težave so

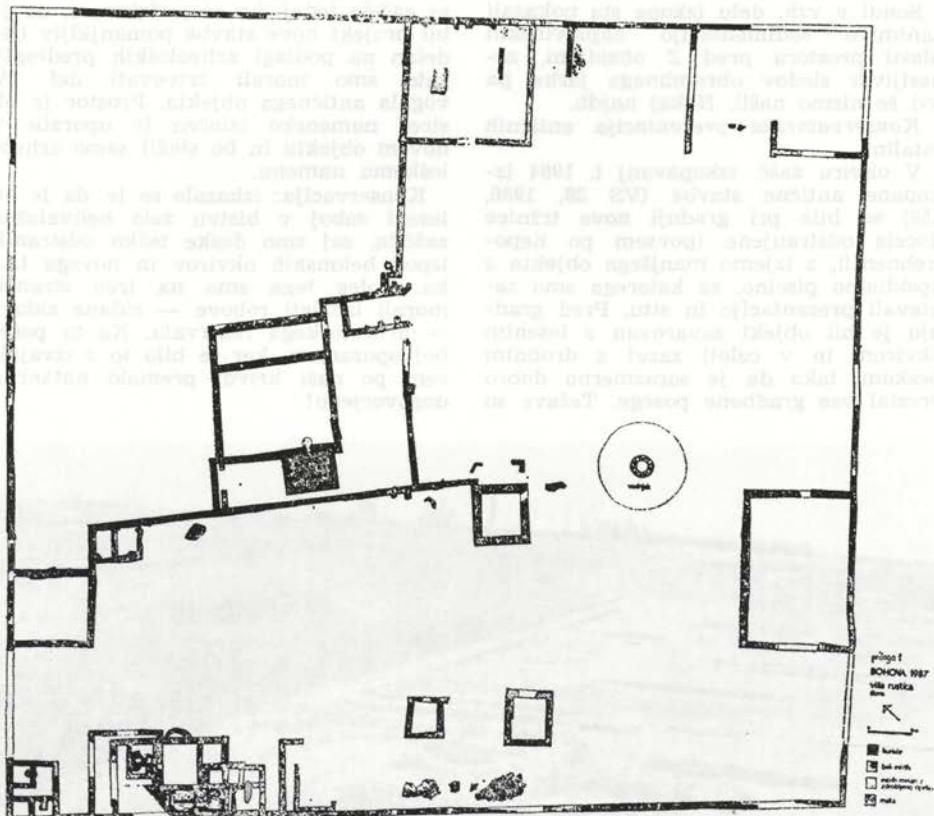
se začele tedaj, ko se je izkazalo, da je bil projekt nove stavbe pomanjkljiv (izdelan na podlagi arheoloških predlog!), zato smo morali žrtvovati del JV vogala antičnega objekta. Prostor je bil sicer namensko izločen iz uporabe v novem objektu in bo služil samo arheološkemu namenu.

Konservacija: izkazalo se je, da je bil leseni zaboj v bistvu zelo nevhaležna zaščita, saj smo deske težko odstranili izpod betonskih okvirov in novega tla-ka. Poleg tega smo na treh straneh morali izdelati robove — zidane zidove — arheološkega rezervata. Na to posebej opozarjam, ker je bilo to z izvajalcem po naši krivdi premalo natančno dogovorjeno!

Sl. 46. Bohova — pogled na južno linijo podeželskega kompleksa

Fig. 46 — Bohova — view of the southern part of the country complex

Sl. 47. Bohova — villa rustica
Fig. 47 — Bohova — villa rustica

Pri prezentaciji smo pazili predvsem na ohranjevanje dejanskega stanja — izravnnavali smo višino zidov v originalni tehniki in uporabljali tudi samo originalno gradivo — nekaj kamenja smo pobrali iz zidov na površini, ki so jo docela izravnnavali. Za vezivo smo uporabili podaljšano malto (1 del apna, 1 del cementa in 1 del peska).

Prezentacija tlaka v piscini, kjer smo odkopali le podlago za polaganje antičnega maltneg estriha, je bila omejena na izdelavo trdne hodne podlage iz lomljencev v nekaj izboljšani mali. Obnova tlaka v osrednjem prostoru je bila težja, saj je bilo potrebno ponavljati strukturo in barvo estriha. Poiskali smo podoben pesek (v peskokopu pri Batujah) in dodajali nekaj malega zmlete opeke, vse to zmešali z več let starim

uležanim apnom (iz podpeške apnenice). To maso smo nanesli na prej izdelano podlago iz lomljencev v mali, ki je izravnala prostor. Podobno maso kot za estrih, smo uporabili tudi za površinsko zaščito in fugiranje zidov.

Za uspešno izvedbo konservacije se moramo zahvaliti zavodskemu restavratoru — Rudiju Pergarju, kot tudi obe ma zidarjem — Jožetu in Viktorju Krapeževima iz Fužin pri Ajdovščini.

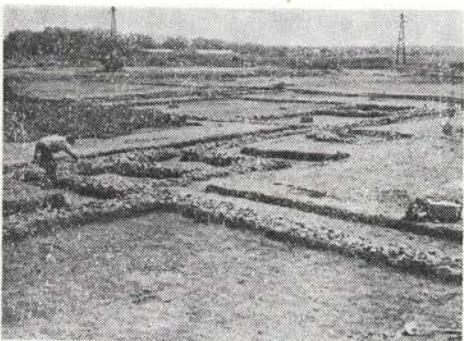
Finančno sta dela omogočili Kult. skup. Slovenije in Obč. kult. skup. Ajdovščina. Za novi prostor načrtujemo uporabo lapidarij vseh antičnih kamnitih kosov iz Ajdovščine. — N. O.

BOHOVA. — Od 25. III.—5. VI. 1987 smo opravili obsežna zavarovalna izkopavanja na parc. št. 562, 563, 563/1,

564/2, 565 k. o. Razvanje, ki so bila strogo časovno opredeljena na 50 delovnih dni. Problem zaščite se je razvil, ker Zavod za urbanizem ni zahteval soglasja spomeniškovoarstvene službe k spremembam zazidalnega načrta blagovno-distribucijskega centra (nadalje BDC) kljub temu, da je bilo najdišče že evidentirano v »Urbanističnemu planu Maribora« in potem zajeto v vseh planskih aktih.

Pri zatečenem stanju smo pod rahlo snežno oddejo ugotovili, da antične gradbene ostaline s šibko kulturno plastjo ležijo tik pod oranico in je strojni odriv že načel arheološke sestavine. Tako so že odnesli vzhodni vogal enega od objektov in smo zasledili zid v profilu izkopa in je v prvi fazi odkrivanja sledov uspešno usmerjal izkopavanje.

Že po prvih podatkih je bilo jasno, da gre za izjemno velik stanovanjsko-gospodarski podeželski kompleks, ki pa se je ohranil samo še v talnem načrtu. Obdržal se je samo še fundament grajen iz rečnih oblic vkopanih v peščeno podlago, večinoma enoplasten in brez vezave. Ponekod se je ohranila še plast zidu, ki nakazuje običajno rimske gradnje z večjimi lomljenci ob strani, zapolnjenimi z oblicami in drobirjem. Dela smo usmerili v centralni del izkopnega polja velikega ca. 100×100 m, kjer je bilo zidovje še najbolj ohranjeno. Izkopišče smo razdelili na 90 kvadrantov vel. 10×10 m (sev. linijo smo ustrezno razširili glede na potek zidu) in tako zaobjeli čez 10.000 m^2 površine. V pičlo odmerjenem času smo uspeli odkriti celotni še ohranjen tloris podeželskega kompleksa s pripadajočimi go-

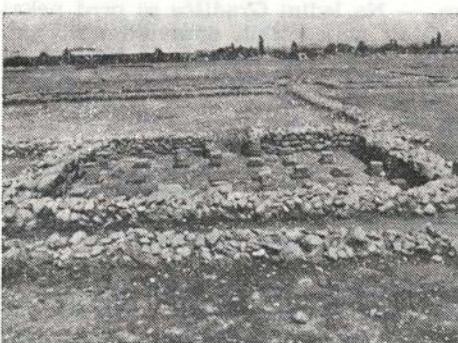
Sl. 49. Bohova — pogled na osrednje stanovanjske prostore

Fig. 49 — Bohova — view of the central dwelling quarters

spodarskimi objekti in po vsej verjetnosti z delavnicami kovaške obrti.

V celoti gledano, gre za gradbeno enovito sestavino, katere obodni zid je nosil obenem zunanje stene objektov gospodarsko obrtniške narave. Velikost stavbne lupine je znašala kar $97,30 \times 92,50$ m in predstavlja doslej naš največji tovrstni gradbeni objekt.

Osrednja bivalna stavba s hipokavstom (vel. $6,10 \times 5,20$ m) — je imela nedvomno osrednjo funkcijo gradbenih sestavin. Po danih možnostih sodeč, jo je sestavljalo najmanj deset prostornih prostorov in dva vogalna objekta orientirana proti delavnicam. Okrog nje je bilo razporejenih najmanj sedem samostojno grajenih gospodarskih (?) objektov, osmoga pa predstavlja velikopotezno zasnovana obrtniška celota porazdeljena na manjše prostore. Na skrajnem zahodnem delu stavbe smo odkrili v vsakem med seboj oddelegjenem prostoru po enoognjišče ovalne oblike, ki je bilo v enem primeru še obloženo s kamenjem. Zaradi izredne plitvine se je estrih ohranil le še v treh prostorih, četrtega pa je odnesel recentni vkop. Na posameznih mestih smo lahko zaznali manjše prezidave, sicer pa vse govori za eno gradbeno fazo enovitega karakterja. Na dvoriščnem prostoru južnega dela stavbnega kompleksa smo odkrili še kamnit vodnjak. Zidan je bil iz lomljenih granitnih in gnajsnih plošč debeline 60 cm in z notranjim premerom 1,30 m. Očistili smo ga do globine 12,60 m, globje pa ga zaradi tehničnih ovir ni bilo

Sl. 48. Bohova — del stavbe s hipokavstom
Fig. 48 — Bohova — part of the building with the hypocaust

Sl. 50. Bohova — obrtniški del stavbe
Fig. 50 — Bohova — artisan part of the building

možno (globine vodnjakov na tem predelu pod Pohorjem se gibljejo med 18—22 m). Pri odkrivanju vrhnje ruše smo našli bronast novec z oprijem DIVAE FAVSTINAE (komemorativno kovanje v času vladavine Antonia Pija 138—161) in železni nož. Novec nam nudi dragoceno kronološko oporo med sicer redkimi keramičnimi ostalinami.

Skrajni zahodni del stavbe s kovaškimi delavnicami bomo ustrezno prezentirali in ga vključili v zelenico BDC.
— M. S. G.

BOROVAK PRI PODKUMU, XIII, 7, Trbovlje. — Na pobudo P. Kavška smo si ogledali jamo Mamulo v dolini Soporte. Pri tem smo na površini našli nekaj fragmentov keramike in zlizan sesterc Septimija Severa. V jami so bile že opravljene prve sondaže (gl. M. Brodar, Arh. vestnik 36, 1985, 33), kjer so v zgornji plasti odkrili redke prazgodovinske črepinje. Tudi na površini nabранa keramika je večidel prazgodovinska in deloma srednjeveška.

Novec bi utegnil kazati, da je bila jama uporabljena kot pribelališče oziroma skrivališče v času druge polovice 3. st., kjer se pri najdiščih sorodnega značaja večkrat najdejo starejši novci, ki pa so takrat še bili v obtoku. — S. C.

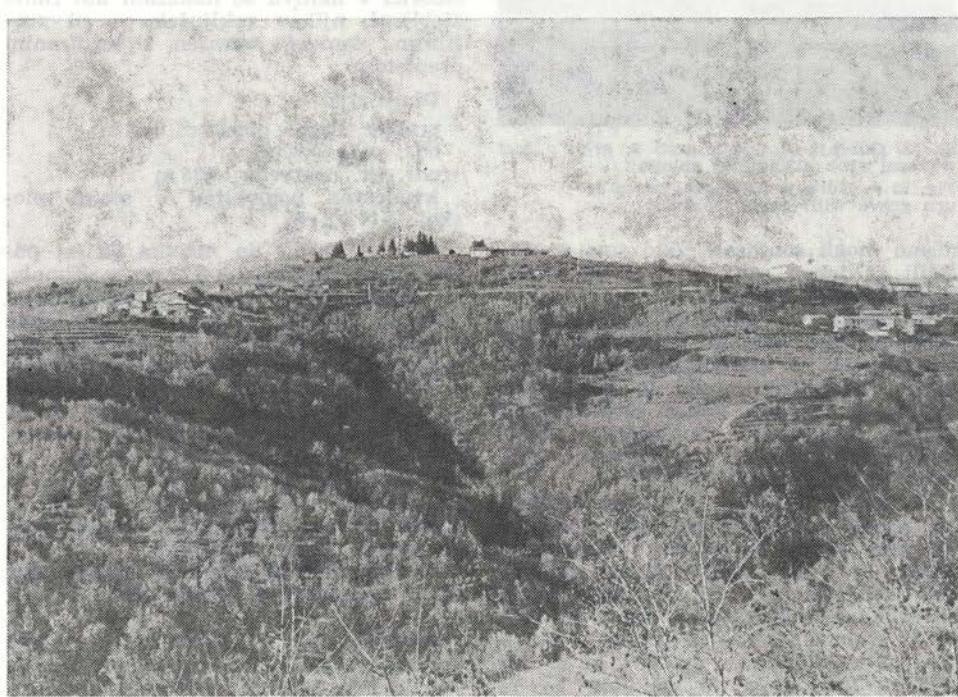
DOLNJI ZEMON, V, 5, Ilirska Bistrica. — Na ledini Gradišče so pred nekaj leti ob poljedelskih opravilih našli pokrov žare, ki je izklesan iz apnenca in ima pravilno sferično obliko s premerom 29 cm. Pokrov hrani najditelj Jože Šircelj, Dolnji Zemon 59. — Najdbe ob oranju so na tej ledini razmeroma pogoste, vendar jih najditelji praviloma ne prijavljajo spomeniškovarstveni službi. Nekdo v vasi menda hrani tudi najdeno kovinsko zapestnico. — B. U.

GONJAČE, II, 9, Nova Gorica. — Na hribu Mejniku (ndm. v. 321 m) smo 15. 11. 1987 pri slučajnem obisku hriba z razglednim stolpom ugotovili ostanke rimske kulturne plasti na jugovzhodni strani hriba, le nekaj metrov pod

zgornjim platojem, kjer stoji stolp. Najdbe (predvsem drobci tegul) so raztresene na širšem prostoru, vse do ceste, ki vodi iz Gonjač proti Šmartnemu. Zelo težko je po bežnem površinskem ogledu ugotoviti prvotno mesto rimske zgradbe (zgradb?), kajti najdbe so prišle na površino najverjetneje pri gradnji tras na južnem pobočju hriba. Le v profilu ob zgornji trasi je opaziti del prvotne kulturne plasti (kamenje, tegule), razmeroma globoko v ilovici. Plato na vrhu hriba je umetno oblikovan, vidna je močna škarpa. Po skromnih najdbah ni mogoče zanesljivo odgovoriti na vprašanje ali imamo pred seboj ostanke podeželskega poslopja ali pa (glede na lego) celo utrdbe, stražarnice ali signalne postaje. Tudi natančnejša datacija ni možna. Potrebno pa je opozoriti na domnevno depojsko najdbo na ca. 500 m oddaljeni ledini Sv. Helena (na Miri) s tremi novci Honorija (gl. N. Osmuk, Varstvo spomenikov 23, 1981, 281 s). Novo najdišče po-

membno dopoljuje skromno podobo Goriških brd v rimskem obdobju, posebej pa poudarja pomen prostora okoli Gonjač in Šmartnega (prim. tudi sledove antične plasti v Šmartnem: B. Žbona-Trkman, Varstvo spomenikov 23, 1981, 264). — S. C.

GORENJI GLOBODOL, IX, 7, Novo mesto. — Jeseni 1986 in spomladi 1987 je bila na Globodolskem polju opravljena agromelioracija in komasacija zemljišč. Pri tem je bila globje od običajnega oranja preorana tudi parc. št. 1111 k. o. Globodol, ki je R. Ložar ob izkopavanjih leta 1939 in 1940 ni prekopal. (Gl. S. Petru, Rimski grobovi iz Globodola, Razprave SAZU 6, 1969). Ob našem prihodu na teren so bile parcelne meje že preorane, postavljeni so bili novi mejniki, zemljišča pa so delno zamenjala lastnike. Na podlagi podatkov GU Novo mesto smo rekonstruirali staro parcelno razdelitev. Na omenjeni parceli zaradi pridelka

Sl. 51. Gonjače — pogled na hrib Mejnik z zahodne strani; na pobočju levo pod stolpom so ostanki rimske postojanke

Fig. 51 — Gonjače — view of the hill Mejnik from the west; on the slope to the left from the tower there are the remains of a Roman stronghold

Sl. 52. Gorenji Globodol, grob 5: grob v žari — žarni grob s kamnito oblogo

Fig. 52 — Gorenji Globodol, grave 5:
urn grave with stone wainscot

nismo mogli sondirati, zato smo se odločili za izkop sond S in J od doslej ugotovljenega grobišča.

V sondah na parc. 1446—1449 k. o. Globodol smo izkopali 70 m² sond in pri tem naleteli na sporadične odlomke različnih keramičnih posod in posamezne kamne, ki so bili nekoč sestavni deli grobnih konstrukcij. Domačini so namreč povedali, da so na omenjenih parcelah pogosto trebili kamenje.

Na parc. št. 1114/1 in 2 smo izkopali tri sonde v skupni površini 60 m² in pri tem odkrili 14 grobov. Numeracija grobov je bila začeta znova, saj je bila pri Ložarjevih izkopavanjih začeta za vsako parceло posebej (parc. št. 1110 — 32 grobov, 1112 — 20 grobov, 1113 — 12 grobov). Skupno z grobovi, ki so bili odkriti 1987 steje to grobišče že 78 grobov, ob tem pa parc. št. 1111 še ni bila raziskana, parc. št. 1114/1, 2 je bila sondirana, po načrtih Ložarjevih izkopavanj pa menimo, da meja izko-

pavanja ne pomeni tudi meje grobišča.

Novo odkriti grobovi v Globodolu se tako po grobnih oblikah kot po pridatkih dobro ujemajo z doslej znanimi podatki iz Ložarjevih izkopavanj oz. objave S. Petrujeve. Pri zavarovalnem izkopavanju smo ugotovili, da je precejšnje število grobov zaradi oranja poškodovanih, nekateri pa so skoraj povsem uničeni.

Zavod za varstvo NKD Novo mesto je predlagal upravnemu organu SO Novo mesto, naj v komasacijskih odločbah predpiše, da se površine, na katerih leži grobišče, do sistematičnih raziskav uporabljamjo kot travniki. — D. B.

KANAL. — Kamniti kapitel v korintskem stilu — sivkasto bel, debeloznat marmor (?) — je deloma poškodovan. Vsi plastični izvihi so odlomljeni, plošča abakusa skoraj v celoti, ohranjen je le en nastavek (na čelnih strani?) s plastično konzolo. Akantosov okras je shematisiran, vendar dobro obdelan; stebriči v motivu so nakazani kot rahlo žlebljeni, njihov zaključek pa ni profiliran, temveč okrašen s tordiranim prepletom.

Dimenzije:

premer stojne ploskve: 0,48 m
ohr. viš.: 0,62 m

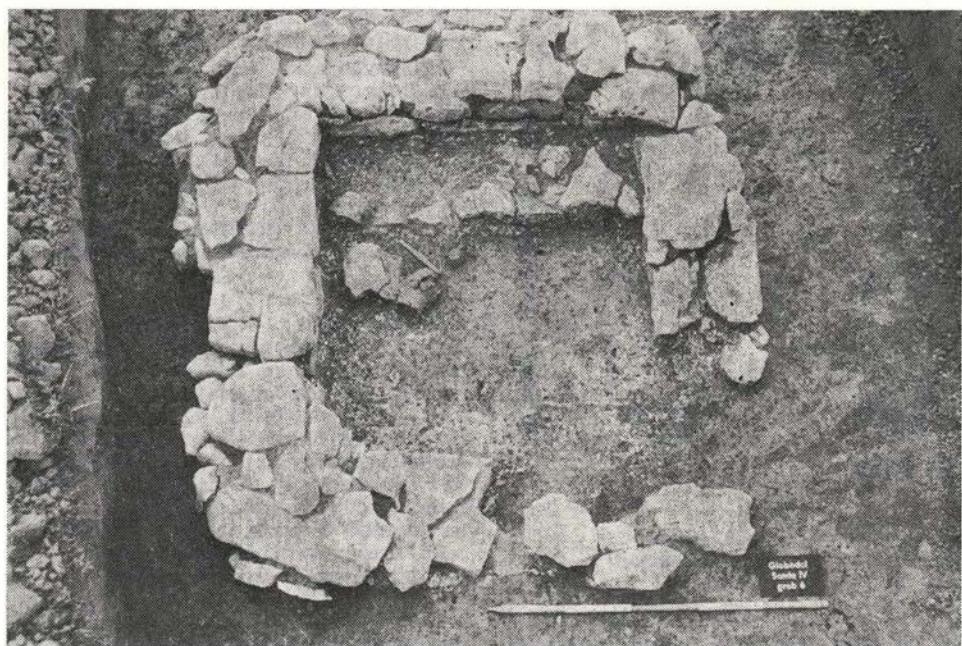
ohr. šir. nastavka: 0,35 m

kvadratna poglobitev v stojni ploskvi: 3 × 3,3 cm

Kapitel je bil do začetka 70 let postavljen v Križničevem vrtu v Kanalu, na levem bregu Soče in zunaj srednjiveškega obzidja, ki ga je v tem delu ohranjal t. i. »Turn«. O njegovem poreklu je poizvedoval Pavle Medvešček, a kaj določenega ni bilo moč ugotoviti — eden od krajanov je izjavil, da je bil kamen odkopan v Kanalu, vendar ni vedel, kdaj, kje in kako. Kasneje je bil kamen prenešen v Novo Gorico in je trenutno nameščen pred hišo št. 15 v ulici Marija Kogoja (ob desnem bregu potoka Koren) (Markič).

Kolikor nam je znano, je kamen ostal doslej nezapažen in neobjavljen. — N. O.

KOČNA, VI, 7, Jesenice. — Pavel Jamnik st. (Kočna 5, p. Blejska Dobrava) je leta 1975 ali 1976 našel pri kopanju jarka za vodovod železno antično podkrovje. Ležala je v globini 1—1,5 m v peščenem grušču pod sedanjo cestno površino, pri Jamnikovi hiši, pri drogu za

Sl. 53. Gorenji Globodol, grob 6: pravokotna zidana grobnica s polico
Fig. 53 — Gorenji Globodol, grave 6: rectangular sepulchre with a shelf

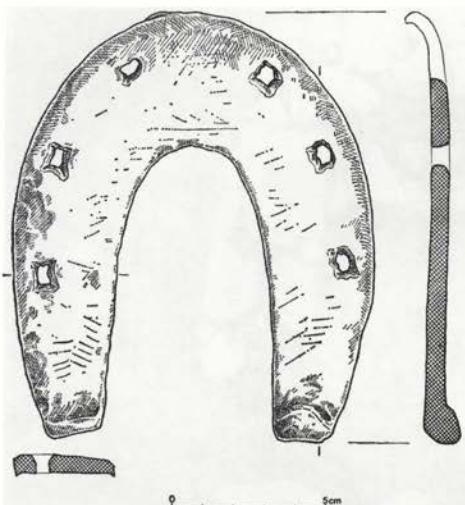
elektriko. Dolga je 14,0 cm, najširši pre rez je 4,3 cm, debela je do 0,6 cm. Je dobro ohranjena. Konca sta le malo odeljena. V loku je 6 odprtin za žebanje. Hrani jo sin najditelja. Podkev dokazuje obstoj poti z Jesenic na Bled že v antičnem času. — A. P.

LOKE. — Na ledini Kolenovca so v mesecu septembru in oktobru 1987 (skupaj 22 delovnih dni) potekala že četrto leto zapored sistematična izkopaljanja, ki jih je izvedla ekipa Goriskega muzeja ob pomoči študentov in delavcev kopačev. Raziskanih je bilo 500 m² površine na območju tretjega rimskodobnega objekta, označenega kot objekt C. V letu 1986 je bila na območju objekta C deloma posneta orna zemlja, v letošnjem letu pa smo v celoti dokumentirali ruševinski planum in nato posneli ruševinski sloj do mravnice. Od stavbne konstrukcije so ohranjeni 60 cm široki temelji z nastavkom 40 cm širokih sten, od notranje opreme pa oglato z opeko tlakovano ognjišče, ob katerem je ležalo več glinastih svitkov in nabodalo za meso. Z izjemo

dveh manjših prostorov, kjer se je ohranila kamnita podlaga hodne površine, tlaki niso ohranjeni. Na prostoru, kjer je bil z georezistenčnimi me-

Sl. 54. Kanal — kapitel
Fig. 54 — Kanal — capital

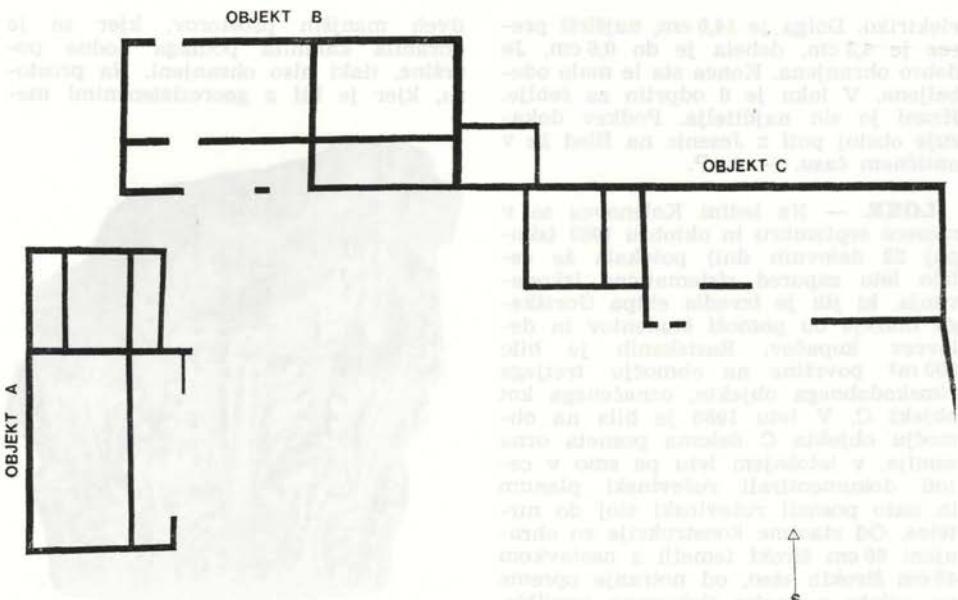
S1. 55. Kočna — železna podkvet
Fig. 55 — Kočna — iron horseshoe

ritvami nakazan še četrti objekt (glej VS 29, 1987, 259) smo naredili kontrolni izkop v velikosti 5×5 m. S poglobitvijo je bil njegov obstoj zanikan; na

tem mestu je med skладne ilovice vrijen naravni prodnati vložek.

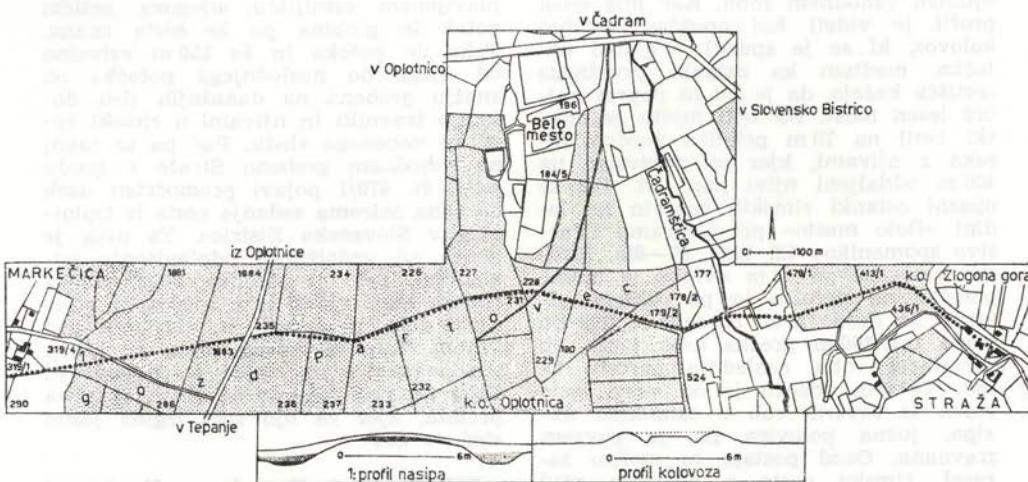
Izkopavanja sta tako kot vsa leta do slej finančirali OKS in ORS Nova Gorica. Zaradi občutnega izpada deleža OKS smo morali obseg načrtovanih del precej omejiti. V letu 1988 načrtujemo zaključno fazo te akcije, seveda pa je ta zastavljeni cilj v veliki meri odvisen od dotoka sredstev, ki bodo namenjena arheološkim izkopavanjem. — B. Ž. T.

MARKEČICA — STRAŽA. — Končno je bil na podlagi katastrskega načrta pregledan odsek rimske ceste skozi gozd Partovec južno od Oplotnice. O njem je R. Knabl leta 1861 (Archiv für Kunde österreichischen Geschichtsquellen 26, str. 54) zapisal, da se »skozi gozd (Dobrava) ne kažejo samo sledovi antičnega cestnega ustroja, temveč je cesta sama v dolžini tretjine ure pešpoti delno še skoro v celoti ohranjena«. Prvi za njim si jo je po več kot sto letih pričel ogledovati šele podpisani, ki pa razen nasipa na Oplotniškem polju (Razprave SAZU 6, 1969, 331, sl. 9) in nato v začetku gozda ni več našel pravih sledov (prav tam,

S1. 56. Loke — tloris stavb

Fig. 56 — Loke — groundplan of the buildings

Sl. 57. Doslej ugotovljen potek rimske ceste skozi gozd Partovec in dolino Čadramščice do prelaza na grebenu Straže

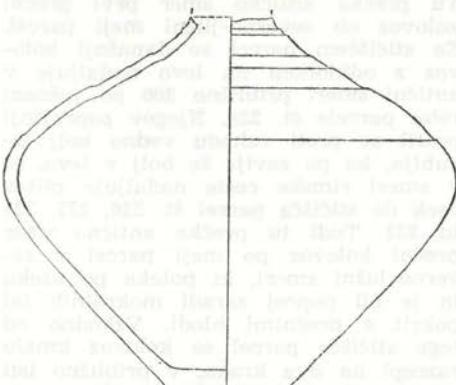
Fig. 57 — Up-to-now ascertained location line of the Roman road through the wood Partovec and the valley of the Čadramščica to the pass on the ridge of the Straža

346, op. 49). Dobrih deset let pozneje se je z izkopom prečnega jarka čez nasip na gozdnih parceli št. 286, k. o. Oplotnica, pokazal ustroj nekdanjega cestišča (Varstvo spomenikov 25, 1983, 230 in sl. 60). V nadaljevanju raziskav poteka rimske cest na območju občine Slovenska Bistrica je bila sedaj ugotovljena smer ceste na celotnem območju med Markečico ob Oplotniščici in Stražo na grebenu vzhodno nad Oplotniškim poljem. Podrobnejše raziskave s kopanjem prečnih jarkov bo treba še opraviti, doslej ugotovljeno pa naj bo zainteresiranim terenski napotek in prvo obvestilo.

Nasip rimske ceste je na parceli št. 286 dolg le dobrih 50 m, nato pa zavije nanj sedanja gozdna cesta, ki poteka po njegovem premočrtinem nadaljevanju nadaljnjih 300 m do križanja s sedanjo cesto Oplotnica—Tepanje. Gramoz rimske ceste je kljub novejšim nasipanjem ponekod še videti, zlasti tik pred oplotniško cesto, kjer se tla dvignejo za 1.5 m. Sedanja raba je antično cestišče preoblikovala, da ima drugačen površinski profil: do 2.5 m široko cestišče obdajata ozka jarka, za njima pa ožja nasipa, ki sta pravzaprav obrobji nekdanje širše rimske ceste. V tej obliki poteka cesta prek parcele št. 1881 in po meji parcel št. 1883

in 1884 do oplotniške ceste. Na njeni vzhodni strani sledi smer ceste meji parcel št. 235, 234, 226 in 227 severno ter št. 236, 237, 233, 232 in 231 južno ob njej 600 m daleč skozi osrje gozda. Na tem poteku ni več povsem premočrtna, temveč se že po 50 m od oplotniške ceste nekoliko odkloni na desno in po 175 m doseže stičišče parcel št. 226, 233, 234 in 237. Do sem pelje po njej sedanji kolovoz z enakim profilom, tla pa se pred stičiščem parcel ponovno dvignejo kot poprej pri oplotniški cesti. Tu prečka antično smer prvi prečni kolovoz ob severno-južni meji parcel. Za stičiščem parcel se današnji kolovoz z odklonom na levo nadaljuje v antični smeri približno 200 po južnem robu parcele št. 226. Njegov poprejšnji profil se proti vzhodu vedno bolj izgublja, ko pa zavije še bolj v levo, se v smeri rimske ceste nadaljuje plitev usek do stičišča parcel št. 226, 227, 231 in 232. Tudi tu prečka antično smer prečni kolovoz po meji parcel v severno-južni smeri, ki poteka po useku in je bil poprej zaradi mokrotnih tal pokrit s prečnimi hldi. Vzhodno od tega stičišča parcel se kolovoz kmalu razcepi na dva kraka, v približno isti smeri kot poprej pa se antična smer nadaljuje 215 m po meji parcel št. 227 in 231 vse do prečnega potočka ob

njunem vzhodnem robu. Ker ima enak profil je videti kot opuščen sodobni kolovoz, ki se je spustil v globel potoka, medtem ko ostanki prvotnega cestišča kažejo, da je bil tu poprej najbrž leseni most. Na tem mestu se rimske cesti na 70 m približa gozdna zaseka z njivami, kjer so predvsem na 400 m oddaljeni njivi parc. št. 196 še opazni ostanki rimskih ruševin na ledini »Belo mesto« pri Čadramu (Varstvo spomenikov 12, 1969, 87–88). Rimski cesta se po 40 m dvigne iz nižine potoka na ravnico in po rahlem odklonu na desno prek parcele št. 229 po manj kot 100 m prečka usek jarka ob zahodnem robu naslednje parcele št. 180. Na tem odseku je od stare ceste viden le severni rob z ostankom nasipa, južna polovica pa je povsem zravnana. Gozd postaja tu močno zarasel, rimska cesta z nasipom med globjima jarkoma pa poteka naravnost dalje ob južnem robu parcele št. 179/2 že navzdol v dolino Čadramščice. Po 250 m od zadnjega prečnega jarka dosegne tako vzhodni rob gozda Partovec, ko se na južni konici travnikov parc. št. 178/2 in 177 pojavi močvirna globel z vodno kotanjo, precej nižja od prekinjene rimske ceste. Smer ceste v njenem nekdanjem spusti k potoku Čadramščici in z rahlim odklonom na levo označuje tu močvirni jarek, ki na dolžini 100 m ločuje pošev podajoča tla omenjenih travnikov od strmega roba južne ravnice s travščem parc. št. 524, sedaj že k. o. Zlogona gora, z vmesnimi njivami. Plitek potok Čadramščica teče (pred regulacijo) po nadvignjenem na-

Sl. 58. Polje pri Tržiču — rimska žara
Fig. 58 — Polje pri/near Tržiču — Roman urn

plavljenem zemljišču, njegova antični potek in globina pa še nista znana. Tako do potoka in še 150 m vzhodno od njega do naslednjega potoka ob znožju grebena na današnjih tleh doline s travniki in njivami o rimske cesti ni nobenega sledu. Pač pa se takoj na zahodnem grebenu Straže v gozdu parc. št. 478/1 pojavi premočten usek do vrha oziroma sedanje ceste iz Oplotnice v Slovensko Bistroc. Ta usek je danes od vzdolžnega odplavljanja poglobljen, zato je sledove starih tal z rimske cesto videti le v njegovem zgornjem delu na parceli št. 413/1 tik pod vrhom. Tam je rimska cesta po 230 m vzpona zavila na desno po parceli št. 436/1 tik pod sedanjo še 280 m do vrha prelaza, kjer za njo spet izgine jasna sled. — S. P.

PIRAN, IV 5. Fornače. — Ureditveni načrt začasne zaščite in prezentacijo arheoloških arhitektturnih ostalin (glej: VS 29, 1987, 256) v sklopu novogradnje je v letošnjem letu na lastne stroške, kljub pomanjkljivostim, opravilo Komunalno podjetje iz Pirana.

SV. BERNARDIN. — Uslužbenka Komunalnega podjetja iz Pirana je na obali pod hotelom Bernardin našla marmorni fragment antičnega sarkofaga. — Ma. S.

SLOVENSKA BISTRICA. — Skladno s smernicami h gradnji večnamenskih tehnoško-skladiščnih in hladilnih prostorov v Slovenski Bistrici — I. faza, smo orientacijsko sondirali zazidalni prostor. Teren je bil v celoti zamočvrijen z visoko podtalnico in brez kakršnihkoli kulturnih ostalin. — M. S. G.

POLJE PRI TRŽIŠČU, XII, 22, Tržiče. — Virant Vinko, Polje 17, je 1967. leta pri oranju njive imenovane »Stara Sela« našel rimsko žaro, polno žganine. Po pripovedovanju je bil grob odkrit na gl. 15–20 cm in pokrit s kamnitno ploščo. Žara je svetlo rjavkasto rumene barve, bikonične oblike in narebrenim zgornjim delom. Najdbo bo odkupil Pošavski muzej. — A. Vo.

PTUJ. — 1. Na pobudo krajevne skupnosti »Ivan Spolenjak« je pričelo aprila Komunalno podjetje Ptuj brez soglasja in arheološkega nadzora na zaščitenem območju strojno priprav-

ljati in urejati traso turistične Poti ob Studenčnici na Bregu med Koroščevim mlinom in za III. mitrejem do Abramičeve ulice.

Po zaustavitvi strojnih del smo prešli na ročni izkop rimske kulturne plastike in rimskih gradbenih ostalin. Iz-

kopali, očistili in dokumentirali smo več prečnih in vzdolžnih temeljev rimskev stavb, ki so ležale na vrhu dravške terase južno od rimske ceste Celeia—Poetovio. Na skrajnem zahodnem delu trase poti, na kateri smo izvajali zaščitni poseg, smo lahko ugotovili

Sl. 61. Hajdina, 1987 — poškodovani skeletni grobovi pri Topolovcu, parc. št. 1071/1 in 1096/2
k. o. Hajdina

Fig. 61 — Hajdina, 1987 — damaged skeleton graves near Topolovec, parc. no. 1071/1
and 1096/2 l. r. Hajdina

Sl. 62. Hajdina, 1987 — ognjišče v izkopu za novogradnjo pri Kozodercu, parc. št. 1107/1 k. o. Hajdina

Fig. 62 — Hajdina, 1987 — fireplace found during the digging for a new building at Kozoderec, parc. no. 1107/1 l. r. Hajdina

zgornjo gramozirano plast rimske ceste, ki jo je proti vzhodu na robu terase Drava uničila.

V kulturni plasti je bilo precej fragmentov različne rimske keramike, stekla, polomljene opeke in nekaj slabo čitljivih bronastih novcev. Temelji zidov so bili narejeni iz večjih oblic vezanih z apneno malto, vmes pa so bili vezani tudi le na zunaj grobo obdelani rumeni peščenjaki. Stavba je imela proti severu ali proti rimske cesti steberiščni hodnik ali pokrito teraso, na kar nas navajajo ostaline močno zidanih kvadratnih podstavkov. Med zidovi smo naleteli tudi na plasti žganine, pepela in rdeče ožgane ilovice, kar nakazuje možnost sicer že uničenih kurišč ali ognjišč. To dokazuje tudi dejstvo, da je bilo na takih mestih najdenih tudi največ fragmentov rimske keramike.

2. Junija smo opravili ročni zaščitni izkop na parc. št. 1105/1 k. o. Hajdina, lastnica *Rozina Šebetič*. Pod humusno plastjo debeline 30 cm dobili do 40 cm debelo rimsko kulturno plast, pod katero se je pričela sterilna rumena in siva ilovica. V večjem delu izkopa gradbenih ostalin ni bilo, čeprav smo našli v kulturni plasti precej oblic in ostankov apnene malte, kar vsekakor kaže na rimsko arhitekturo, ki pa se zaradi obdelave zemljišča in drugih, predvsem komunalnih posegov, ni ohranila.

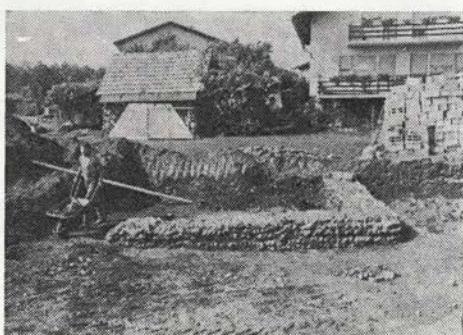
V severovzhodnem delu izkopa se je pojavil rahel temelj zidu iz oblic vezanih z apneno malto, ob njem pa je bilo

v plasti poleg fragmentov keramike veliko steklene žlindre, kakršno najdemo tudi na sivo ožgani opeki. Vse to se navezuje na steklarske peči, ki so bile najdene nedaleč severno od našega izkopa.

V kulturni plasti smo našli veliko fragmentirane vsakdanje rimske keramike: črno in sivo žgane lonce z metličastim ornamentom, sivo žgane pokrovke, rdeče žgane vrče, amfore, pa tudi nekaj fragmentov sigillatnih skodelic in sive keramike tankih sten z ornamentom vitic in grozdja. Med bronastimi novci je dobro ohranjen novec cesarja Dioklecijana. Ob ostalem kovinskem materialu naj omenim še bronasto in železno spatulo ter delno poškodovano bronasto zajemalko.

3. Arheološki zaščitni izkop je bil opravljen septembra tudi na parc. št. 1097/4 in 1096/2 k. o. Hajdina, lastnik Janez Topolovec. Pod 30—40 cm debelo površino smo dobili do 30 cm debelo rimsко kulturno plast. V plasti je bilo precej fragmentirane različne rimske keramike. Omeniti velja, da je bilo na celotnem izkopu v kulturni plasti veliko fragmentov večjega števila amfor, predvsem ustij z delom vratov, ročajev pa tudi delov največjega oboda posode. Pod kulturno plastjo se je na globini 60—70 cm pričela kazati plast sive muljaste ilovice.

V zahodnem delu parcele izven gradbene jame smo našli tri rimske skeletne grobove brez pridatkov. Grobovi so bili predhodno (komunalno dejavnost) že poškodovani, tako da je v celoti ohranjen le en skelet.

Sl. 63. Hajdina, 1987 — pogled na temelj zidu pri Rožmarinu, parc. št. 1107/9 k. o. Hajdina

Fig. 63 — Hajdina, 1987 — view of the groundstone of the wall at Rožmarin, parc. no. 1107/9 l. r. Hajdina

Sl. 64. Hajdina, 1987 — pogled na temelje rimske stavbe pri Fürbasu na parc. št. 1109/1 k. o. Hajdina

Fig. 64 — Hajdina, 1987 — view of the foundations of the Roman building at Fürbas on the parc. no. 1109/1 l. r. Hajdina

4. Zaščitno izkopavanje za novogradnjo smo opravili julija tudi na parc. št. 1106/5 k. o. Hajdina, lastnik Srečko Gerečnik. Pod strojno sneto humusno plastjo se je pojavila tanka kulturna plast s fragmenti različne rimske keramike, predvsem posod z metličastim ornamentom in nizkih rdeče žganih krožnikov.

Tako pod humusno plastjo je bilo tudi precej rečnih oblic in apnene malte, kar kaže na sledove že uničene rimske arhitekture.

5. Na parc. št. 1107/1 k. o. Hajdina, lastnik Daniel Kozoderc, smo našli na globini 30—40 cm slabo rimske kulturne plast z zelo rahlimi gradbenimi ostalinami. Le v vzhodnem delu izkopa je bil ohranjen, pa že prebit, slab temelj rimskega zidu v smeri S-J s tremi vrstami oblic vezanih z apneno malto, ki je ležal na 30 cm debeli rimske ruševinske plasti, kar kaže mlajšo gradbeno fazo kasne rimske dobe na periferiji mesta. Podoben temelj poteka tudi v smeri V-Z, vendar ga nismo sledili, ker

se na globini 30 cm izgublja pod gra-mozno plast Pergerjeve ulice.

V srednjem delu izkopa pa smo dobili takoj pod humusno plastjo le še dno groba iz nekaj tegul in marmorne plošče z ornamentom vitic s srčastimi listi ob robovih. Na dnu in okoli groba so bile razmetane in polomljene kosti pokojnika. Okoli groba je bilo precej fragmentov raznovrstne rimske keramike, delov železa, železnih žebljev in fragmentov stekla. Na celotnem izkopu za novogradnjo smo našli v kulturni plasti precej fragmentov različne si-gillatne posode.

Vzhodno od ostalih skeletnega groba smo našli še okroglo kurišče z zunanjim premerom 60 cm. Zunaj rob, ki je bil ohranjen še do 10 cm v višino, je bil obložen z opeko, znotraj pa je imel do 3 cm debel rdeč ožgan premaz iz ilovice. Dno kurišča je bilo napravljeno iz rečnih oblic. Ob njem smo našli železni nož in fragmentirano keramiko.

6. Na parc. št. 1107/1 k. o. Hajdina, last Darinke Rožmarin, smo v septembru opravili zaščitno izkopavanje. Po

strojnem snemanju humusne plasti do globine ca. 40 cm smo prešli na ročni izkop rimske kulturne plasti do globine 125 cm.

V srednjem in severnem delu izkopa je bila močno poškodovana do 15 cm debela plast apnenega estriha, ki se je na prekopanih mestih mešal z rumeno ilovico. V severozahodnem delu izkopa smo dobili dobro grajen 80 cm širok temelj zidu iz oblic vezanih z apneno malto. Temelj zidu v višini 50—60 cm je bil zgrajen iz 5 vrst oblic v obliki ribje kosti.

Po pregledu severnega profila in izkopa smo ugotovili, da so bili tu opravljena že predhodna sondiranja. Sonde so potekale v smeri S-J, bile široke 3 m in so se vrstile v enakih razmakih od vzhoda proti zahodu. Sonda na zahodni strani izkopa je tako do globine 125 cm uničila močan rimski temelj iz oblic vezanih z apneno malto, katerega sledovi so bili še vidni v zahodnem profilu.

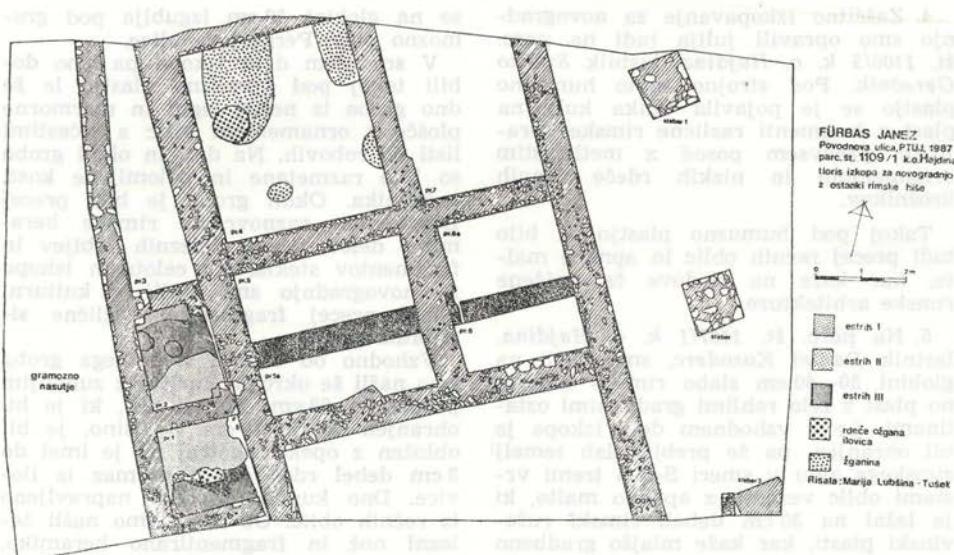
V premetani kulturni plasti je bilo precej fragmentov domače sivo žgane keramike z metličastim ornamentom, trinožnikov, rdeče žganih vrčev in krožnikov ter nekaj komadov terre sigillate. V srednjem delu izkopa je bilo v plasti med polomljeno opeko tudi ne-

kaj okroglih opečnih plošč s pečatom: AVIS. Le-te so najverjetneje ostanki stebričkov rimske centralne kurjave.

7. Septembra smo izvedli obsežna zaščitna izkopavanja na parc. št. 1109/1 k. o. Hajdina, last Janeza Fürbasa, saj se je 20—30 cm pod humusno plastjo pojavila rimska ruševinska plast z ostanki estriha, barvnega stenskega ometa, tlakovcev, fragmentov keramike in stekla ter apnene štukature in polomljene opeke (tegule in imbreksi).

V zahodnem delu izkopa smo takoj pričeli s čiščenjem in poglabljanjem ob zidanih temeljih rimske stavbe. V jugozahodnem delu smo med zidovi našli večplastno ognjišče, katerega dno je bilo v eni od faz napravljeno iz kvadratnih opečnih plošč. Nad ploščami in pod njimi je bil do 5 cm debel preperel rdečkast estrih, na opekah pa je bila do 2 cm debela plast žganine. Vse skupaj je bilo s kasnejšimi vkopi večkrat prebito. Te zahodne gradbene ostaline so bile najmlajša gradbena faza prizidka k stavbi, katera se širi naprej proti vzhodu, severu in jugu. Ta gradbena faza se sicer na starejšo naslanja, vendar mlajši temelji ne potekajo vzporedno s starejšimi.

Ob rečnem izkopu proti vzhodu smo ugotovili, da so bile rimske gradbene

Sl. 65. Hajdina, talni načrt rimske stavbe pri Fürbasu

Fig. 65 — Hajdina, groundplan of the Roman building at Fürbas

FÜRBS JANEZ
Povodenova ulica, Ptuj, 1987
parc. št. 1109/1 k.o. Hajdina
Terč izkopa za novogradnjo
z ostanki rimske hiše

0 1 2m

estrih I
estrih II
estrih III
rdeče žgana ilovica
žganina

Risala: Marija Lubljan - Tušek

ostaline v veliki večini s predhodnim sondiranjem poškodovane in da imamo pred seboj do 120 cm debelo rimske ruševinsko plast, ki jo je bilo potrebno odstraniti, da smo lahko prišli do še dokaj ohranjenih temeljev prvočne najstarejše faze rimske stavbe. Po posvetu in ponovnem pregledu terena s sondom smo to že prekopano plast pod nadzorom strojno dvignili in iz ruševinske plasti pobrali pomembno arheološko gradivo. Ves čas smo izkop nadzorovali z detektorjem.

Po čiščenju izkopa smo tako dobili obris temeljev rimske stavbe, ki se v nadaljevanju širi še proti severu in jugu (slika 65). Tudi v tlorisu te stavbe smo lahko ugotovili vsaj še eno gradbeno fazo, katere sledovi so bili ohranjeni le še v gramoznem nasutju podlage za temelje zidu. Na vzhodni strani izkopa se ohranjenost kulturnih plasti zoper dviga pod humus (orno površino) in tu smo naleteli na tri mogočne zidane podstavke za stebre. Tla stebriščnega hodnika so bila napravljena iz do 5 cm debelega rumenkastega estriha, ki smo ga našli okoli najsevernejšega podstavka na globini 30 cm. Estrih je bil delno poškodovan in se nadaljuje še proti severu in vzhodu kjer je njegova linija najbolje vidna v profilih. Proti zahodu ni več ohranjen, ampak smo ga nekoliko globlji našli v večjih komadih v premešani ruševinski plasti. Pri najstarejši gradbeni fazi naj omenim še, da so bili zidovi znotraj in zunaj ometani in zglajeni z do 1 cm debelim stenskim barvnim ometom.

V vzhodnem delu bolje ohranjene rimske kulturne plasti smo v profilu lahko ugotovili tudi vsaj dva katastrofalna požara, ki sta zadela stanovalce rimske stavbe, saj se dvakrat med ruševinskimi plasti pojavlja 2–5 cm debela plast žganine. Obe plasti žganine ležita pod najmlajšo plastjo apnenega estriha, ki je delno ohranjen tik pod humusno površino na globini 25–30 cm. Tudi ta moment jasno govori o več gradbenih fazah na opisanem rimskem objektu. V jugovzhodnem delu smo na isti globini našli veliko razmetanih šesterokotnih tlakovcev, ki tudi nakazujejo tlakovani prostor ali stebriščni hodnik. Linija tlakovcev se pojavlja še enkrat na globini okoli 60 cm.

V samih prostorih med temelji zidov ni bilo značilnih najdb, po katerih bi lahko določili uporabnost prostorov.

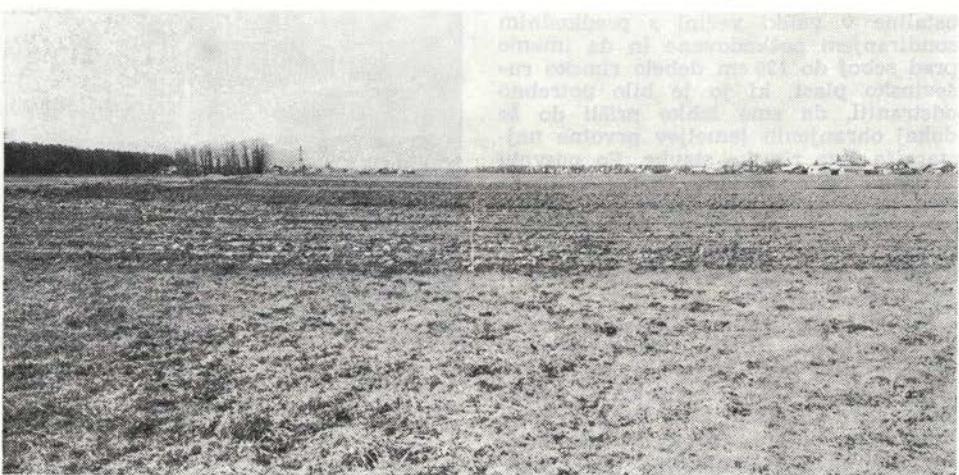

Sl. 66. Hajdina, 1987 — podstavek za stebre pri Fürbasu na parc. št. 1109/1 k. o. Hajdina
Fig. 66 — Hajdina, 1987 — pillar base at Fürbas on parc. no. 1109/1 l. r. Hajdina

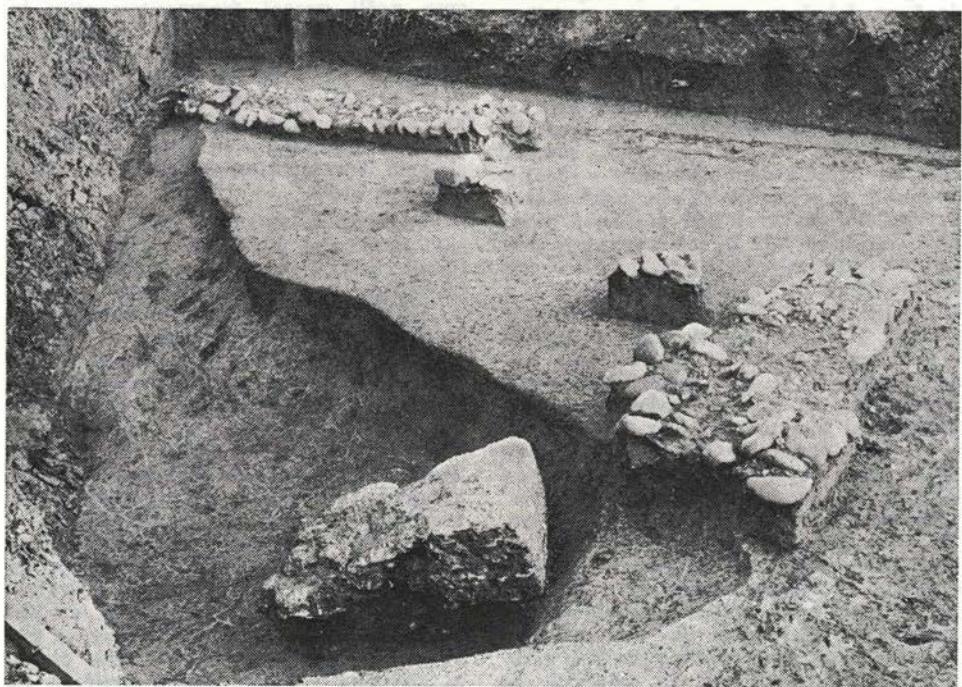
To pa lahko rečemo le za skrajni severozahodni prostor v izkopu, v katerem je bila na večih mestih plast žganine, pepela in rdeče ožgane gline, kar daje slutiti na ognjišča. V plasti žganine in pepela ob ognjiščih in na njih smo našli precej fragmentov sivo in črno žgane keramike z metličastim ornamentom, sivo žganih trinožnikov različnih velikosti in oblik, amfor in tudi precej fragmentov rdeče žganih krožnikov, pa tudi delov sigillatnih posodic, fragmentov sive keramike tankih sten in fragmentirane keramične piramidalne uteži.

V zahodnem prizidku smo v ruševiniski plasti nad kuriščem našli več koščenih igel, v ruševinski plasti ostalega izkopa pa še polomljene opeke z žigom ADIECTI, ogromno šesterokotnih tlakovcev različnih velikosti, in veliko fragmentirane rimske keramike. Našli smo tudi precej raznobarvnega stenskega ometa s črtami in krogi ter nekaj komadov profilirane vogalne stenske štukature. V ruševinski plasti srednjega dela izkopa je bilo veliko večjih komadov do 10 cm debelega rumenega apnenega estriha, ki ga zasledimo v večji meri in delno nepoškodovanega v severnem delu izkopa, na njem pa je bila vidna zglajena hodna površina.

Omeniti velja, da je bil teren, na katerem smo opravili ročne izkope za novogradnje na Hajdini predhodno precej poškodovan s komunalnimi prekopi, pa tudi sondiraji in izkopavanji strokovnjakov v prejšnjih desetletjih. Zato kljub velikemu trudu nismo dobili takšnih rezultatov, kakršne smo na ome-

Sl. 67. Skorba, 1987 — ruševinska sled rimskega vodovoda na njivah ob stari Framski cesti
Fig. 67 — Skodba, 1987 — ruinous remains of the Roman waterworks in the fields along
the old Framska road

Sl. 68. Ptuj, 1987 — sonda na mestu novega mitreja z ostanki temeljev in oltarjem
v Rabelčji vasi — zahod

Fig. 68 — Ptuj, 1987 — trench on the site of the new mithraeum with remains
of the groundwork and the altar at Rabelčja vas — western side

njenih parcelah na Hajdini pričakovali. Veliko boljšo predstavo o celotnem prostoru bomo dobili, ko bomo lahko naše podatke ter izsledke povezali in primerjali s predhodnimi raziskavami in dognanji.

8. V tem letu smo od septembra do sredine decembra opravljali arheološki nadzor in zaščitna izkopavanja na *trasi vročevoda v Rabelčji vasi* od nove kotlovnice do bolnišnice »dr. Jožeta Potrča« v Ptaju.

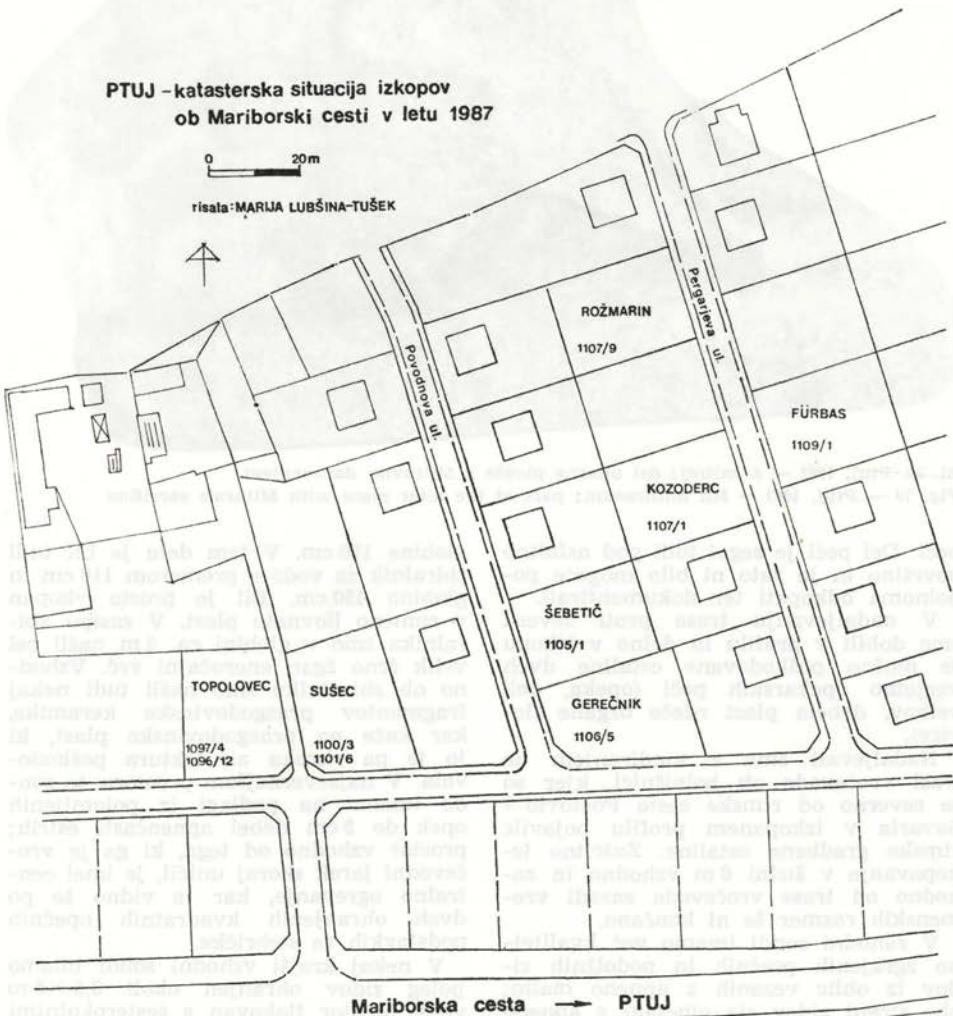
Najprej smo na Ziherlovi ploščadi pred samopostrežno trgovino »Rimska peč« dokumentirali ostalne treh rimskih peči za žganje opeke in keramike.

Prva v velikosti 2×2 m je bila kvadratne oblike in je imela dobro ohranjeno rešetko z okroglimi luknjami. Pod rešetko je bila velvasta konstrukcija višine do 50 cm. Nad rešetko, okoli nje in v peči je bilo veliko fragmentov keramike, kar nedvomno kaže na lončarsko dejavnost v sklopu opekarskih

**PTUJ - katasterska situacija izkopov
ob Mariborski cesti v letu 1987**

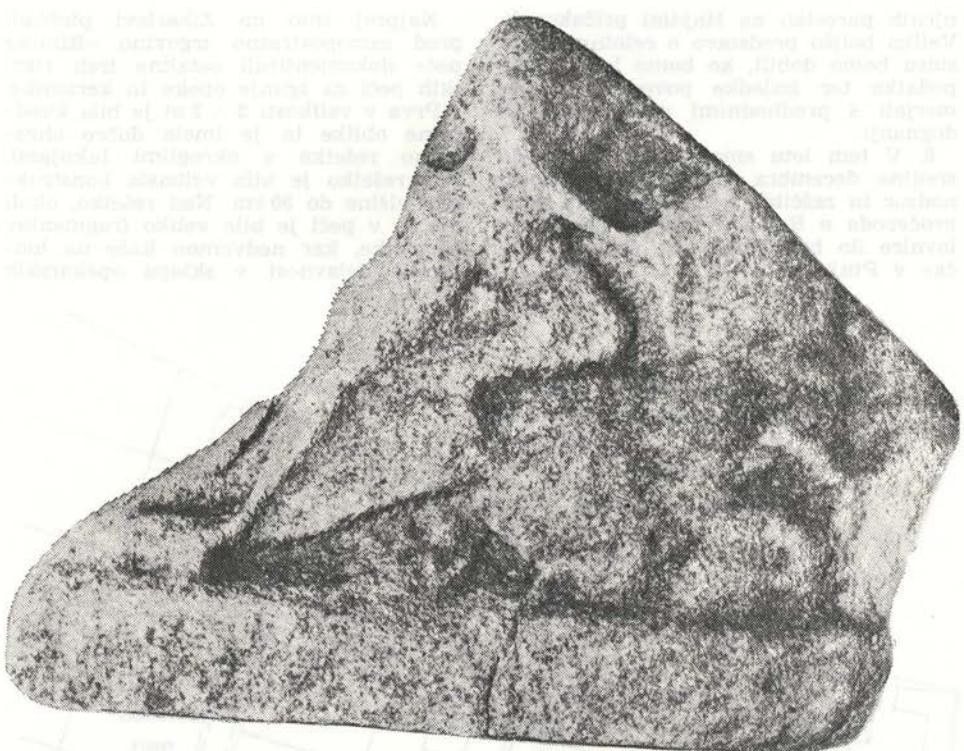
0 20m

risala:MARIJA LUBŠINA-TUŠEK

Sl. 69. Ptuj — katastrska situacija izkopov ob Mariborski cesti v letu 1987

Fig. 69 — Ptuj — cadastral situation of the excavations along Mariborska road in 1987

Sl. 70. Ptuj, 1987 — 5. mitrej: del oltarne plošče z Mitrovim darovanjem

Fig. 70 — Ptuj, 1987 — 5th mithraeum: part of the altar plate with Mithra's sacrifice

peči. Del peči je segal tudi pod asfaltno površino in je zato ni bilo mogoče polnoma odkopati ter dokumentirati.

V nadaljevanju trase proti severu smo dobili v profilu in delno v izkopu še močno poškodovane ostaline dveh verjetno opekarskih peči (opeka, deli velbov, debela plast rdeče ožgane ilovice).

Nadaljevali smo s sondiranjem na trasi vročevoda ob bolnišnici, kjer so se severno od rimske ceste Poetovio—Savaria v izkopanem profilu pojavile rimske gradbene ostaline. Zaščitno izkopavanje v širini 6 m vzhodno in zahodno od trase vročevoda zaradi vremenskih razmer še ni končano.

V zahodni sondi imamo več kvalitetno zgrajenih prečnih in podolžnih zidov iz oblic vezanih z apnenom malto; obe strani zidov sta ometani z apnenom malto, ki je zglajena in tudi raznobarvna. Srednji del sonde je bil predhodno že prekopan s prečno sondijo do

globine 150 cm. V tem delu je bil tudi zbiralnik za vodo s premerom 110 cm in globino 450 cm. Bil je prosto vkopan v rumeno ilovnato plast. V zasipu zbiralnika smo v globini ca. 3 m našli cel velik črno žgan enoročajni vrč. Vzhodno ob zbiralniku smo našli tudi nekaj fragmentov prazgodovinske keramike, kar kaže na prazgodovinsko plast, ki jo je pa rimska arhitektura poškodovala. V najsevernejšem prostoru te sonde imamo na podlagi iz polomljenih opek do 3 cm debel apnenčasti estrih; prostor vzhodno od tega, ki ga je vročevodni jarek skoraj uničil, je imel centralno ogrevanje, kar je vidno še po dveh ohranjenih kvadratnih opečnih podstavkih za stebričke.

V nekaj krajski vzhodni sondi imamo poleg zidov ohranjen okoli $3,5 \times 5$ m velik prostor tlakovani s šesterokotnimi tlakovci na podlagi iz apnenega estriha. Trasa vročevoda je tudi ta prostor na zahodni strani poškodovala. Južno

od tlakovanega prostora smo našli v ruševinsko plast vkopan dvojni skeletni grob brez pridatkov. Tudi pod grobom je bila ruševinska plast, v kateri ne manjka fragmentov keramike in stekla. V tej plasti ob grobu smo našli tudi slabo čitljiv bronasti novec.

V ruševinski plasti med zidovi in tudi že v prekopani plasti smo našli veliko raznovrstne rimske fragmentirane keramike, stekla, železnih žebljev in več bronastih novcev. Ob severni strani zidu v južnem delu zahodne sonde, ki ima pri dnu vzdano lončeno cev, smo našli na globini 120 cm depo železnih in bronastih delov konjske opreme in bronast okras v obliki delfina. Z zaščitnimi deli v obeh sondah bomo še nadaljevali v letu 1988.

Velikega pomena pa je bila najdba ostalih novega V. mitreja na trasi vročevoda med Peršonovo ulico in Domom učencev v Rabelžji vasi-zahod. Ob sнемanju njivske površine za zasip vročevodnega izkopa je stroj zadel ob rimski oltar iz belega marmorja, ki ga je v času konzulov Severa in Qvintiana (235. leta) posvetil eden od zakupnikov rimske ilirske carine v Poetoviu perzijskemu bogu, nepremagljivemu Mitri. V sondi, ki smo jo napravili na mestu prvih najdb, smo dobili takoj pod humusom na globini 20–30 cm le še iz prosto položenih oblic sestavljenega dva temelja zidov, ki potekata pravokotno drug na drugega in sta na večih mestih prebita. Znotraj ostankov temeljev je bila velika kulturna jama, ki se spušča do globine povprečno 80 cm in v kateri smo našli v ilovnatem zasutju polomljene dele Mitrovinih oltarjev, fragmente rjavo žgane in glazirane kultne posode s plastičnimi kačami na ustju in ročajih ter srebrnik cesarja Karacalle ter več slabo čitljivih manjših bronastih novcev v večini iz 4. stoletja. Marmorni odlomki predstavljajo Mitrovo darovanje (zakol bika), njegova spremiščevalca Cautesa in Cautopatesa, Sola z žarki okoli glave in bicem v roki, Luno, veliko Mitrovo glavo in rame, poleg tega pa smo našli še dele stebrov in oltarjev. Ob že omenjenem marmornem oltarju z napisom smo našli še oltar iz rumenega peščenca, ki je pa v vlažni ilovici popolnoma preperel in na njem ni vidnega napisa. Tudi ostali kamnitni deli kažejo erozijsko moč vode in ilovice, saj so v veliki večini močno izjedeni, posebno na me-

stih, kjer so med marmorjem žile peščenca.

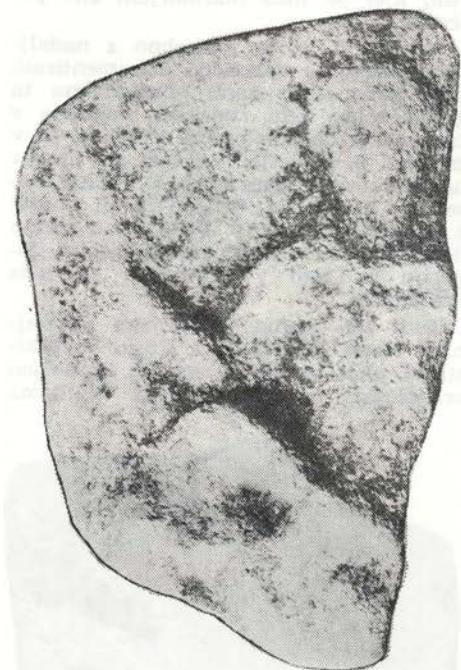
Mitrej, ki ga bo potrebno z nadaljnjam delom še dokončno dokumentirati, daje novo sliko temu obrtniškemu in grobiščnemu delu rimskega Poetovia v času od 2. do 4. stoletja. Živel je že v začetku 3. stoletja, vendar pa njegov nastanek sega sigurno še v zadnja desetletja 2. stoletja. Uničen je bil skupaj z ostalimi mitreji v Poetoviu v prvih desetletjih 4. stoletja, ko v rimskim imperijskim pa tudi v provincah prevlada krščanstvo.

Tudi pri obnovi sadovnjaka na najnižji terasi Panorame v Ptaju ob Maistrovi ulici je bil v avgustu opravljen arheološki nadzor. Rimska kulturna

Sl. 71. Ptuj — 5. mitrej: del reliefsa s podobo Kautopatesa

Fig. 71 — Ptuj — 5th Mithraeum: part of the relief with Cautopates' image

Sl. 72. Ptuj — 5. mitrej: del reliefsa z upodobitvijo Sola

Fig. 72 — Ptuj — 5th Mithraeum: part of the relief with Sol's image

plast je prisotna na celotnem delu obnove sadovnjaka, vendar je le-ta s predhodnimi obdelavami prostora polnoma premešana. Sedanje oranje — rahljanje je bilo globoko do 30 cm in ni posegalo v nedotaknjeno rimske kulturno plast. Posebnih najdb ni bilo in zato ni bilo potrebno opravljati arheoloških zaščitnih izkopavanj.

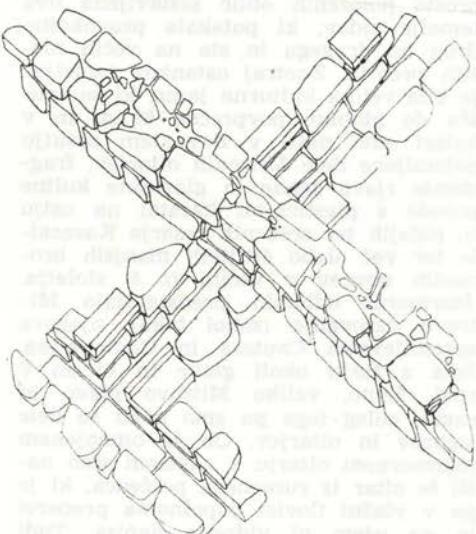
SKORBA. — Opravili smo nadzor in zaščitna dela pri izkopu nove trase povezovalnega cevovoda od novih vodnjakov do črpalne postaje v Skorbi. Ob tem smo našli zidano osnovo kanala rimskega vodovoda iz Frama proti Ptiju, ki ne poteka točno po trasi, kakršno smo si pred leti že določili, ampak ima trasa manjši premik proti jugu. Traso rimskega vodovoda na območju Skorbe smo ob tej priliki določili z manjšimi sondami po njivah proti zahodu ob stari Framski cesti (slika 13) in dokumentirali le-tega v izkopu za novi povezovalni cevovod. — I. T.

RAVNE NAD BOHINJSKO BISTRICO. — V bližini zaselka je pokojna Julka Rozman slučajno našla bronast rimskega novca (dupondij), ki se uvršča v čas rimskega cesarja Trajana (98—117 n. št.). Ilustrira smer poti in prehod od Ajdovskega gradača čez Baško sedlo. Zabeležil in hrani ga prof. M. Serajnik, Boh. Bistrica, Vackova 5. — A. V.

RAVNE. — Skupno z Delavskim muzejem na Ravnah, smo prenesli in postavili rimske nagrobnike v grajski podhod in jih ustrezno konservirali z Wacker H.

Doslej so stali na različnih mestih (v parku, v Kotljah) in bili zaradi neugodnega ozračja in ostrih vremenskih razlik že močno načeti in tako izpostavljeni propadanju. — M. S. G.

SIMONOV ZALIV, IV, 2. Izola. — V okviru akcije Medobčinskega zavoda za VNKD iz Pirana smo od 19. 5. do 16. 6. 1987 nadaljevali z zaščitnimi arheološkimi izkopavanji v Simonovem zalivu. Na izkopavanjih, ki jih finančira Kulturna skupnost Slovenije, so poleg študentov arheološkega oddelka FF iz Ljubljane sodelovali tudi švedski študentje arheologije pod vodstvom asistenta G. Labuda iz Univerze v Lundu, glede na to, da je bila akcija v Simo-

Sl. 59. Simonov zaliv — rimska arhitektura
Fig. 59 — Simonov zaliv — Roman architecture

novem zalivu vključena v meddržavno sodelovanje kraljevine Švedske in Jugoslavije. Z naše strani naj bi prihodnje leto poleg piranskega zavoda in Zavoda SRS za VNKD iz Ljubljane, sodelovali na akciji še Pomorski muzej Sergej Mašera z Pirana in Oddelek za arheologijo FF v Ljubljani.

V letu 1987 smo nadaljevali z lansko leto pričetimi izkopavanji na jugozahodnem delu rtiča v Simonovem zalivu (glej: VS 29, 1987, 268–269), tako da smo z odpiranjem novih sektorjev C, D in E (SE – 4 m × 4 m) sledili širjenju arheoloških ostalin proti jugu in vzhodu arheološkega polja. S poglobitvijo prostora med zidovi 2 in 3 smo pod hodno površino zbitih prodnikov prišli do kamnitih plošč, ki so prekrivale lepo grajen in ohranjen sistem kanalizacije, katere odtočni jaški potekajo v smeri vzhoda in severovzhoda (slika 59. — risala S. Pustoslomšek, d. i. a.).

Odkrit zid v sektorju D tako po tehnični gradnji kot orientacijski popolnoma odstopa iz konteksta antične arhitekture, njegovo mlajšo provenienco pa poleg višine dokazuje tudi grob neposredno ob njem. S tem je verjetno dokazan obstoj časovno različnih gradbenih faz.

Najdbe in celotna dokumentacija se nahajajo v fazi obdelave. — Ma. S.

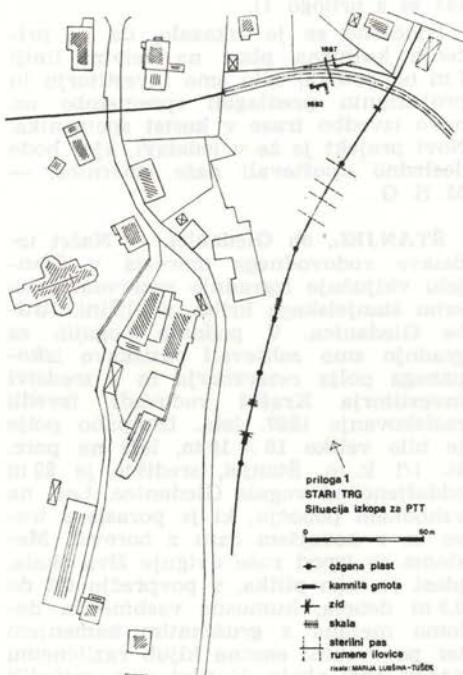
SPODNJI OTOK, obč. Radovljica. — Leta 1987 smo po izkopu novega jarka za vodovod, ob cesti Kranj—Jesenice, okoli 150 m od dobruskega potoka v smeri Črnivec, pobrali tipične fragmente iz zgodnje in pozne rimske dobe. Profil in mesto najdb kaže na uničen grob in tudi na selišče. — A. V.

STARI TRG. — Ustrezno smo intervenirali zaradi strojnega izkopa jarka za PTT kabel preko rimske naselbine Collatio na parc. št. 215/7, 216, 215/16, 215/10 k. o. Stari trg.

Celotni jarek šir. 27–30 cm smo v toliko razširili, da smo zravnali profile za izris in dokumentiranje. Dolžina profila je znašala 208 m, globina izkopa pa se je gibala med 80–100 cm. Pod sorazmerno plitvo oranico smo takoj zasledili rimsko ruševinsko plast menjajoče se strukture s presekanim zidovjem, v štirih primerih z močno ožganjo plastjo podobno kuriščem (Sl. 60). Nastopala je v različni debelini od 30 cm na štirideset metru izkopa in se je proti severu dvigala in je na 99. metru za-

vzemala celotni izkop dolžine 105 metra. Pod temno ruševinsko plastjo z odломki opeke, apnenčastega drobnega kamna in žganine, je ležala kulturna plast temno sive do rjave barve, ki je padala v globino in je zaradi ozkega jarka nismo poglabljali. Ta plast pa ni enovita, na posameznih odsekih se pogreza do dna izkopa, nato pa se zopet dviguje in pada. Ponekod pa se ruševinska plast spusti do dna jarka in jo spremlja močna žganina.

Nejasen je 8,50 metrski sterilni pas rumene ilovice, ki se vleče iz JV smeri preko naselbine (parc. št. 216 k. o. Stari trg). Na tem predelu so tudi posevki manj plodni. Vzporedno z njim se je pojavil po 5,50 metrski temni ruševinski plasti še en podoben 11-metrski sterilni pas, ki v loku preide zopet v ruševinski plast. Preko reguliranega potoka smo odkrili vzporeden zid tistem iz leta 1982 in smo ju lahko grafično delno že povezali.

Sl. 60. Stari trg — situacija izkopa za kabel PTT

Fig. 60 — Stari trg — situation of the digging for the postal cable

Celotna situacija vključno s keramičnimi najdbami bo predmet posebne obdelave.

Opravili smo orientacijsko sondiranje na prostoru rimske nekropole na parc. št. 224/4 k. o. Stari trg, da bi se prepričali o razsežnosti in o stanju ohranjenosti grobišča.

V občinskem planu je izgradnja nove ceste Stari trg—Štibuh in je trasirana preko visoko ovrednotenega arheološkega terena.

Skopali smo osem sond, dol. od 6 do 20 m različne orientacije in globin, odvisno od sprotnih pokazateljev. Ugotovili smo, da leži rimska kulturna plast, pripadajoča v grobišču, pod 40—60 cm debelo oranico in sega do globine ca. 1,50 m. Po 130 dolžinskih metrih se grobišče zaključi; naprej proti reki Suhadolnici pa se nahaja poznorimska naselbina, ki sovpada v sklop naselbinskega areala, ki smo ga delno že uspeli locirati tekom zaščitnih izkopavanj na trasi plinovoda l. 1978 (M. Strmčnik Gulič, Arheol. vestnik XXXV, 1984, 185 ss s prilogom 1).

Istočasno se je izkazalo, da se pričenja kulturna plast na celotni liniji 7 m od potoka, zato smo investitorju in projektantu predlagali spremembo oz. novo izvedbo trase v korist spomenika. Novi projekt je že v izdelavi, kjer bodo dosledno upoštevali naše smernice. — M. S. G.

ŠTANJEL, ob Gledanici. — Načrt izdelave vodovodnega omrežja v Štanjelu vključuje izgradnjo rezervoarja na vrhu štanjelskega hriba, v bližini utrdbe Gledanica. V podanih pogojih za gradnjo smo zahtevali raziskavo izkopanega polja rezervoarja in s sredstvi investitorja Kraški vodovodi izvedli raziskovanje 1987. leta. Izkopano polje je bilo veliko 16 × 10 m, leži na parc. št. 1/1 k. o. Štanjel, središče je 22 m oddaljeno od vogala Gledanice. Leži na vzhodnem pobočju, ki je poraslo s travo in v novejšem času z borovci. Meštoma se izpod ruše dviguje živa skala, plast je tako plitka, v povprečju 0,2 do 0,3 m debela, humusne vsebine in deloma mešana z gruščnatim kamenjem ter po vsebini enotna kljub različnemu padcu žive skale. V njej smo zasledili šibke sledove arhitekture: z nekaj kamni načakan zid, ostanke ploščatih kamnov ob zidu in odlomke rimske tegule. Bogatejši so bili sledovi materialne kul-

ture. Številčno prednjači keramika, sledijo odlomki železnih in bronastih predmetov, manjši odlomki stekla in novci, trije iz 4. stoletja in eden iz 19. stoletja. Troje odlomkov keramike je srednjeveških, približno polovica je običajne rimske izdelave, polovica pa grobe domače izdelave. Prva je rdečkasta, tanjših sten (razen amfor), v nekaj primerih okrašena z vrezni in žigosanjem. Druga polovica keramike je črnkaste ali rjavkaste, pretežno mešana s peskom, oblike so komaj vidne, značilna so likakasta ustja in pogosta modelacija plastičnih reber. Večina gradiva pripada poznoantičnemu času, za grobo domačo keramiko in nekaj kamnitih artefaktov pa je opredeliv otežavljena zaradi šibkega poznavanja domače rimske keramike na Krasu, s tem tudi kontinuitete prazgodovinske keramike in materiala. — Z. H.

TREBNJE, IX, 17, Novo mesto. — Poleti 1986 je našla Marija Krnc (Novo mesto, Mestne njive 21) na Perucijevem vrtu v Trebnjem (Rimska cesta 21) v navoženi zemlji bronast cesarja Domitiana (Rim, RIC?), 81—86. (Novec je določil dr. P. Kos). Na Perucijev vrt so zemljo navažali med leti 1978 in 1980 z raznimi gradbišč v Trebnjem, največ pa z lokacijo blokov na Pavlinovem hribu. Novec hrani najditeljica. — D. B.

UNECA. — Po sklepu seje na Zavodu SRS za varstvo naravne in kulturne dediščine je prevzela vodstvo zaščitnih arheoloških izkopavanj na Uncu Mehtilda Urleb iz Kraške muzejske zbirke IZRK ZRC SAZU iz Postojne. Na terenu pa je delal še abs. arheologije Tine Schein. Izkopavanja je finansirala ORS Cerknica. Dela so se s presledki vršila v mesecu juliju in avgustu.

Izkopi v tem letu so se nadaljevali na zemljišču severno od izkopov v l. 1986 ter zajeli areal ca. 250 m², ki je bil ogrožen zaradi drsenja plasti in izkopa peska. Sonda je pokazala, da se grobišče še nadaljuje proti severu in delno zahodu, medtem ko jih proti vzhodu vsaj na tej širini ni pričakovati. Odkopanih je bilo 22 grobov, od tega je bilo 15 žganih in samo 7 skeletnih. Grobni pridatki v nekaterih grobovih so tudi letos dokaj bogati na keramičnem in kovinskem gradivu. Časovno pa jih zankrat lahko opredelujemo podobno kot

Sl. 73. Verdun pri Stopičah, grob 112: detalj groba z zvitim mečem, deli nožnice, umbom in razlomljenim dvoročajnim vrčem

Fig. 73 — Verdun pri Stopičah, grave 112: detail of the grave with curved sword, parts of sheath, umbo, and broken two-handle pitcher

Sl. 74. Verdun pri Stopičah, grob 117: ovalen grob s kamnito oblogo

Fig. 74 — Verdun pri/near Stopičah, grave 117: oval grave with stone wainscot

tiste iz 1. 1986 med 1. in 4. st. n. št. Skupno število odkritih grobov na Uncu znaša tako sedaj 74, od tega je 35 žganih in 39 skeletnih.

Gradivo je deponirano v KMZ, tudi tisto iz 1. 1986, z izjemo tistega, kar se že nahaja v preparaciji. Tudi sicer je že nekaj keramičnega kot kovinskega gradiva delno prepariranega, začeli pa smo tudi z risanjem predmetov.

VERDUN, IX, 5, Novo mesto. — Zavarovalno izkopavanje na Verdunu pri Stopičah smo nadaljevali spomladi 1987 — od 30. 3. do 22. 4. Delo smo osredotočili na še preostali del njivskih površin, kjer so bili grobovi z oranjem še vedno ogroženi. Neponosno ogroženi del grobišča (parc. št. 585 in 586 k. o. Stopiče) je tako preiskan, skupno pa je bilo na njem odkritih 121 grobov.

Letošnji grobovi niti po pridatkih niti po obliki grobnih konstrukcij ne odstopajo od tistih, ki smo jih odkrili v prejšnjih letih (gl. VS 26, 1984, 262 s; VS 27, 1985, 262 s; VS 28, 1986, 276 s in VS 29, 1987, 271 s.) Po bogastvu pridatkov sta pomembnejša grob 103 z garnituro noriško-panonske ženske noše (fibula, pasna spona, okrasje pasu) in grob 112 z vojaško opremo (meč z železno obrobo nožnice, umbo, sulica).

Novembra 87 so bili z restavriranja v Mainzu pripeljani predmeti iz vojaških grobov 37 in 41. Grob 37 je doslej najstarejši grob na tem grobišču, dатiran v sredino 1. st. pr. n. št. in je še povsem pozolatenški. V grobu 41 je bila najdena še druga čelada tipa Weisenau, precej bolje ohranjena od tiste iz groba 1. — D. B.

POZNA RIMSKA DOBA IN PRESELJEVANJE LJUDSTEV

JURIŠNA VAS, ANČNIKOVO GRADIŠČE. — Zaradi izrednega zanimanja ZOTKS — gibanje »Znanost mladini« smo od 29. 7. do 5. 7. 1987 zoper vključili mladinski raziskovalni tabor v izkopavanje utrjene poznorimske postojanke. Dela smo še nadaljevali od 6. 8. do 11. 8. 1987 iz sredstev Raziskovalne skupnosti Slovenske Bistrica in raziskali skupno okrog 100 m² kulturne plasti.

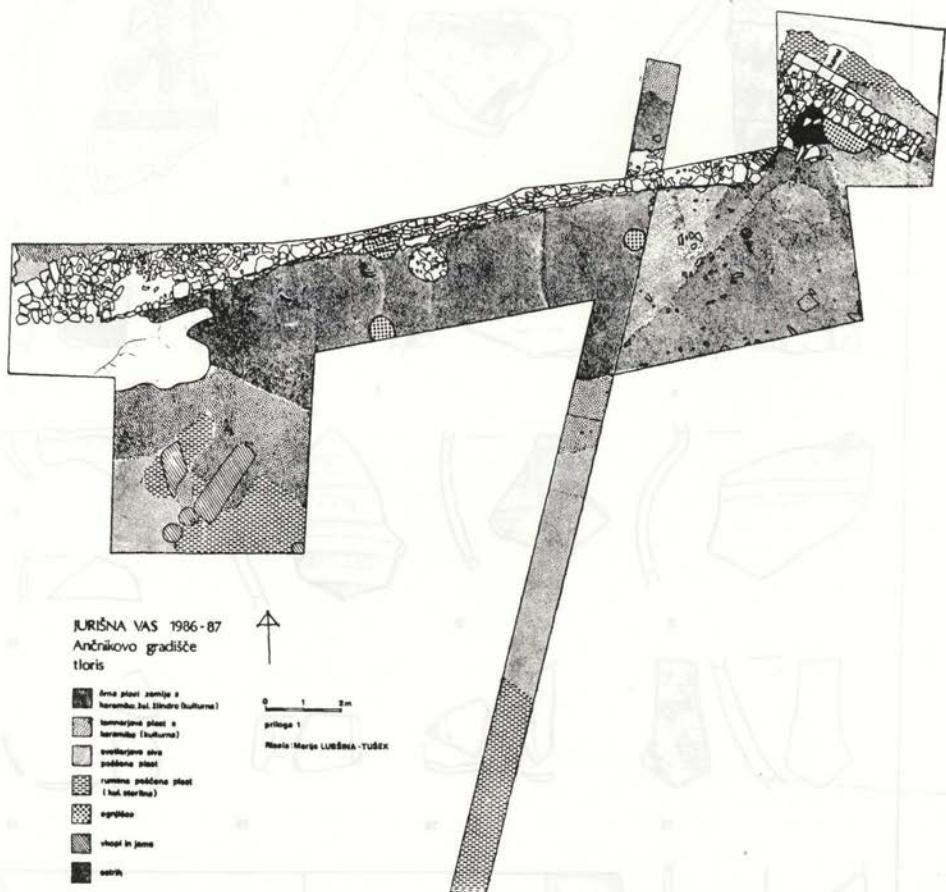
Izkopno polje smo zastavili ob stišču z lanskoletnim, kjer je celotna situacija nudila najbolj izpovedne podatke. Ugotovili smo, da do 17,40 dolžinskega metra zid poteka v poševni liniji proti robu gozda, nato pa se ob masivenem vogalnem bloku nenadoma zamakne za ca. 45° proti gozdnemu pobočju v dolžino 2,40 m, potem pa se zaobrne počez proti jugu kope. Po 2,80 m je zaključen z dokaj enakomerno klesanimi podložnimi kamnitimi bloki, ki nakazujejo nekakšen prehod ali mogoče kar vhod v naselbino. Na tem delu bi bilo nujno nadaljnje izkopavanje, saj bi lahko le tako prišli do ključnih podatkov fortifikacijske in gospodarske narave utrdbe.

Tudi na tem delu ugotavljamo izredno močno in skrbno gradnjo, ki je zaradi strmega padca terena zahtevala prav gotovo izkušene gradbene veščine. Zid je bil fiksiran na živo skalo povprečne širine 0,80 m, ohranjen še med 0,60—1,40 m in je bil ob pričetku naših

del v celoti prekrit z odrinjeno zemljo z vrha kope.

Zunanjia stran zidu tik ob strmem gozdnem robu je bila dodatno ojačana in teren izravnан s tremi marmornimi ploščami, katerih lega na tem mestu je verjetno sekundarna. Plošče so različnih dimenzij: največja znaša 1,54 × 0,82 m, debelina pa niha med 17—19 cm. Leži v vodoravni regi, položena 0,43 m v notranjost podzida, ki so jo fiksirali še z eno manjšo ploščo prilagojeno terenu in s prečnim padcem 1 cm. Le-ta pa je bil potreben zaradi odtocnega kanala, ki smo ga odkrili tik nad sredinskim delom plošče. Širok je bil 40 cm, odprtina v višino pa ni fiksna in varira med 20—30 cm. V notranjost smo ga uspeli odpreti do globine 0,50 m, na stropu pa je bila ohranjena še neke vrste siga.

Drugačna pa je situacija na notranji strani zidu, kjer smo nad površino kanala našli trden estrih v rahlem padcu proti vogalnemu delu obzidja. Nekdanja podoba se je nekoliko razjasnila z odkritjem ognjišča tik ob steni zidu in ledobrih 20 cm od kanala. Bilo je polkrožno zaključeno vel. 1,50 × 0,57 m in s 25 cm debelo ožgano vrhnjo plastjo; pod njo je ležala rumenorjava peščena in temno siva kulturna plast v skupni debelini 52 cm. Ognjišče je analogno sistemu v sondi 1, katero pa je bilo slabše ohranjeno in po strukturi manj izpostavljeno.

Sl. 75. Jurišna vas, Ančnikova gradišče — tloris izkopane arhitekture v letih 1986—1987

Fig. 75 — Jurišna vas, Ančnik hillfort — groundplan of the architecture excavated in 1986/ 87

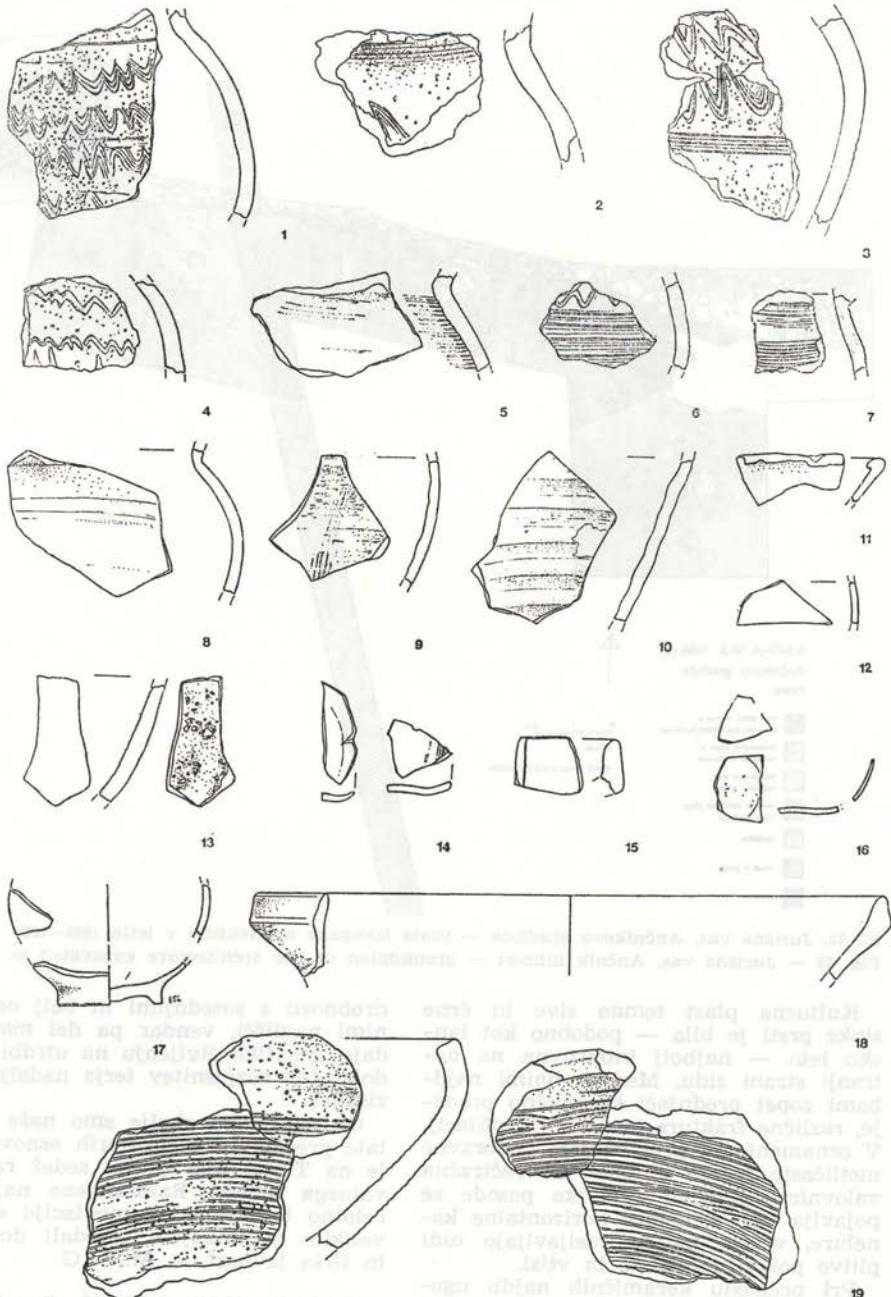
Kulturna plast temno sive in črne sipke prsti je bila — podobno kot lansko leto — najbolj intenzivna na notranji strani zidu. Med drobnimi najdbami zopet prednjači keramično posode, različne frakture in raznih profilacij. V ornamentaciji prevladujejo vodoravne metličaste poteze in eno- ali večtračna valovnica. Skladno z obliko posode se pojavlja tudi tendenca horizontalne kanelure, včasih pa se uveljavljajo tudi plitve pokončne zareze in vtisi.

Pri pregledu keramičnih najdb ugotavljamo, da po današnjem stanju raziskav najdemo po obliki, frakturi in krašenju še največ najbližjih analogij na Brinjevi gori in okolišu. Iskanje neposrednih primerjav nudi vrsto po-

drobnosti s sosednjimi in bolj oddaljenimi najdišči, vendar pa del materiala daje specifiko življenu na utrdbi in za dokončno razjasnitve terja nadaljne raziskave.

Ob zaključku akcije smo naše rezultate predstavili v prostorih osnovne šole na Tinju, kjer je bil sedež raziskovalnega tabora. Razstavljene najdbe s celotno terensko dokumentacijo so si z velikim zanimanjem ogledali domačini in širša javnost. — M. S. G.

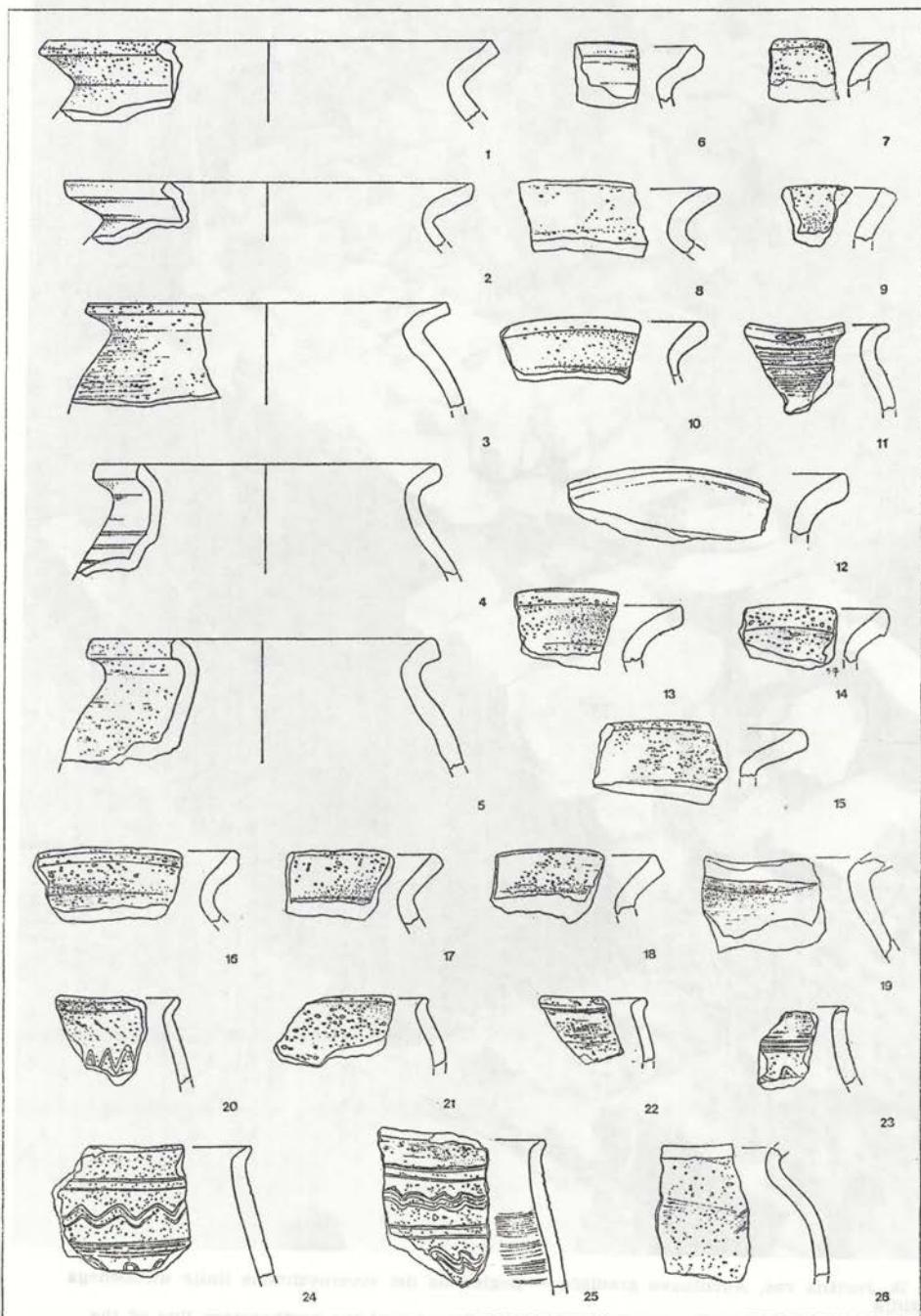
KAPLJA VAS, XII, 22, Sevnica. — Silva Pehani (1901—1984) iz Ljubljane je v svoji zbirki hrnila bronast prstan, okrašen z ornamentom v obliki smrekove vejice (sl. 1) in dva uhana s po-

T.1

Sl. 76—77. Jurišna vas, Ančnikovo gradišče — najdbe

Fig. 76—77 — Jurišna vas, Ančnik hillfort — finds

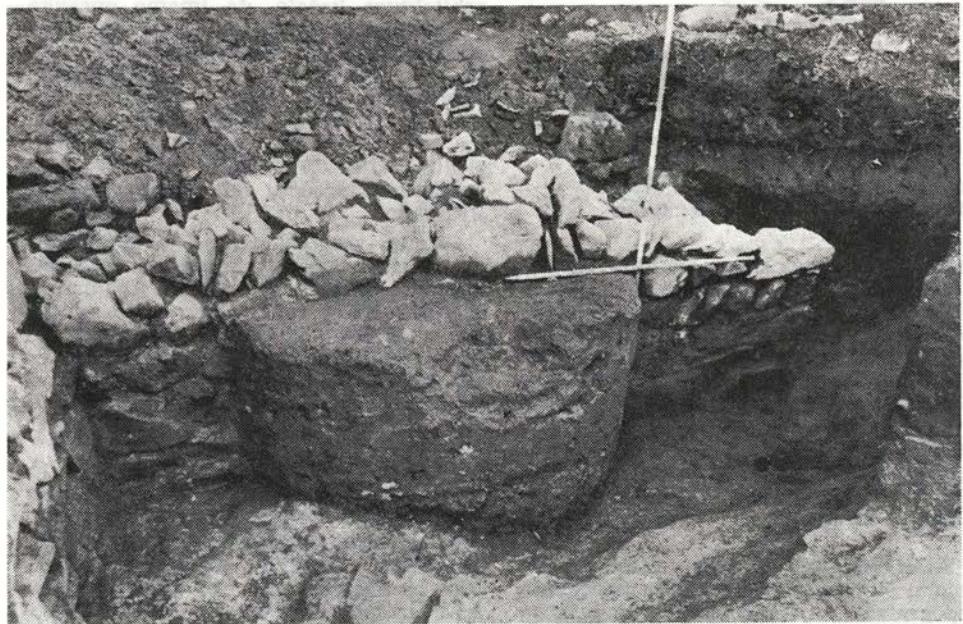
Sl. 78. Jurišna vas, Ančnikovo gradišče — pogled na del severovzhodne linije utrdbenega obzidja

Fig. 78 — Jurišna vas, Ančnik hillfort — view of a part of the northeastern line of the defence walls

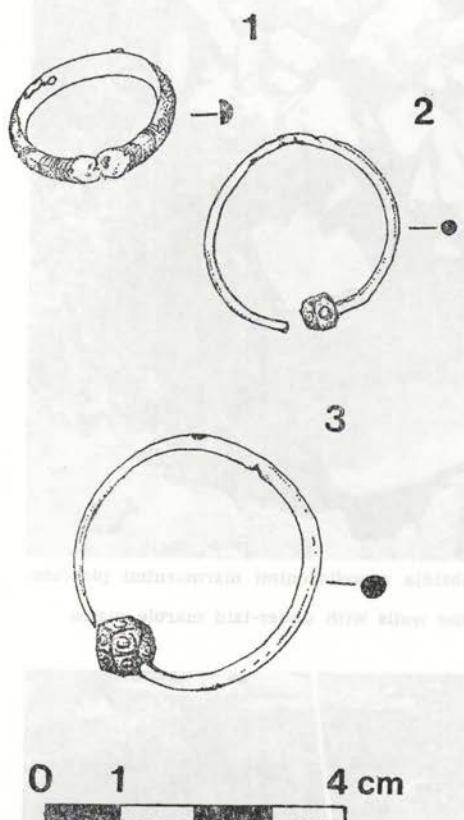
Sl. 79. Jurišna vas, Ančnikovo gradišče — detalj obzidja s podloženimi marmornimi ploščami in odprtino za kanal

Fig. 79 — Jurišna vas, Ančnik hillfort — detail of the walls with under-laid marble plates and the sewer opening

Sl. 80. Jurišna vas, Ančnikovo gradišče — kurišče na notranji strani zidu

Fig. 80 — Jurišna vas, Ančnik hillfort — fireplace on the inner side of the wall

Sl. 81. Kaplja vas — najdbe iz grobov
Fig. 81 — Kaplja vas — grave finds

liedrom (okrašena s punciranimi krožci) iz srebrne legure slabše kakovosti (sl. 2, 3). Najdena sta bila pred druga svetovno vojno v Kaplji vasi. Pred več kot desetletjem je predmete poskušal za NM Lj. odkupiti pok. prof. dr. P. Petru, vendar se takratna lastnica ni strinjala s ponujeno ceno. Danes so vsi trije predmeti v lasti lastničine nečakinja v Kranju. Za najdbe iz Kaplje vasi cf. ANS1, 258 in M. Slabe, VS 21, 1977, 191 in 228 s. — D. J.

MIHOVO, IX, 13, Novo mesto. — V sklopu širše zasnovane akcije podrobnih topografskih raziskovanj Mihovskega kompleksa smo zastavili nekaj sond na poznoantični utrdbi Zidani gaber. Izkopavali smo v času od 24. do 31. 10. 1987, sodelovali pa so arheologi D. Breščak,

M. in I. Tušek ter študentje P. Kavšek, Z. Modrijan in S. Varju.

Osnovni namen akcije je bil razjasniti nekatere sporne topografske podatke, ki so bili poznani že iz prejšnjega stoletja (gl. pregled literature v delu Arheološka najdišča Slovenije, 1975, 222 s.). Posebej smo želeli ugotoviti značaj zgradb na osrednjem platoju, ki so ga v literaturi označevali kot poznorimsko trdnjava, veliko 50×10 m. Zato smo največ sond izkopali prav tu. S tega prostora so bili že prej znani grobovi, ki jih je mogoče zanesljivo datirati v čas 6. st. Pečnik pa je omenjal tudi rdeč in zelen omet. Prav ti podatki in strogo proti vzhodu orientirani zidovi na platoju »trdnjave« so dajali slutiti zgodnjekrščansko cerkev. Njene ostanke so potrdile 4 sonde, posebej še tista, v kateri smo našli del dobro ohranjenega temelja apside in kontrafora. Sondo smo razširili le toliko, da so postali vidni nekateri odločilni deli arhitekture. Najdbe v sondah so bile skromne, le v predelu apside je bila najdena večja množica obdelanih lehnjakov in okenskega stekla. Sicer pa že prej pridobljene najdbe (S. Petru, AV 18, 1967, 435 ss) in arhitektura kažejo, da imamo opravka s trdnjavo 6. st., ki je imela na izpostavljenem delu zgodnjekrščansko cerkev, v bližini pa več stanovanjskih zgradb. Na južni strani platoja s cerkvijo je bil 1,0 m debel obrambni zid, na severni pa je mogoče na površini slediti daljši 0,7 m debel zid, ki je bil postavljen prečno na greben (ledina Vratolom).

Celotna zasnova utrdb je za slovenski prostor močno nenavadna, v celoti prilagojena legi na dolgem in ozkem grebenu. Tako znašajo dimenzije postojanke ca. 300×50 m. Po svojem značaju pa se uvršča med postojanke kot Korinjski hrib, Limberk in Velike Malence, če naštejemo le najbližje. (Prim pri S. Ciglenečki, AV 36, 1985, 255 ss). — S. C.

RIFNIK NAD ŠENTJURJEM, XVI, 29. — Poleti in jeseni 1987 je Pokrajinski muzej Celje nadaljeval s sanacijskimi deli na bazilikalem kompleksu in poznoantični naselbini na Rifniku. Bazilika: nadzidali smo zahodni zid Marteks in manjše zidce v glavni in stranski ladji bazilike. Stanovanjski stavbi objekti: hiša pred baziliko: nadzidali smo VS in JV zid. Hiša 3: nadzidava objekta, ureditev notranjosti hiše in

okolice. Hiša 4: nadzidava objekta, ureditev notranjosti hiše in okolice. Hiša 7: najprej smo očistili ostanke zidov hiše 7 in pri tem ugotovili 2 vhoda. Vsak od njiju vodi v svoj prostor. Objekt smo nadzidali, uredili notranjost in okolico. Obrambni zid: nadzidali smo del obrambnega zidu s kontraforom do hiše 6. Stražarnica ob vhodu v naselbino: po obilnem pomladanskem deževju smo preko poti pri vhodu v naselbino opazili prečni zid, ki verjetno prí pada vhodni stražarnici, ki smo jo do sedaj le slutili. Omenjeni zid smo le utrdili. — D.P.

SEŽANA, 11, III, Sežana. — Blizu novega naselja v Sežanski gmajni je bila v kraški jami (spomolu) na dnu manjše vrtače najdena tik pod površjem poznoantična keramika. Posebno značilna sta dva odlomka z okrasom valovnice in vzporednih vodoravnih črt. Jama ni v seznamu JZS? Ker nismo mogli zvesteti njenega imena, smo jo poime-

novali **Jama v Sežanski gmajni.** Zaradi nagrmadenega skalovja in tal, ki se strmo spuščajo, spomol ni najbolj primeren za bivanje in je bolj verjetno služil za skrivališče kot bivališče. — IV.T. in V.S.

SV. JAKOB NAD POTOČAMI. Predvor, obč. Kranj. — Obsežno gorsko poznoantično najdišče smo z geometri terensko posneli in izmerili. Površinsko obsegata travnati del vzhodno proti cerkvici in zahodni del proti Francijevi planinski koči. Spremljali smo gradbena zemeljska dela pri gradnji nove planinske koče, na mestu in obsegu nekdanjega »mežnarjevega« hleva. Pri izkopu niso graditelji zadeli ob poznoantični zid ali kakšno drugo njihovo pozidavo. Novo planinsko kočo gradi PD Iskra Kranj. Pri površinskem pregledovanju vsega travnatega zemljišča z detektorjem za kovine (vodja dipl. ing. Feliks Bešter, Železarna Jesenice) se je v travnati ruši v glob. 0.15 cm odkril na najnižji manjši

Sl. 84. Zidani Gaber — pogled na del vzhodne stene, del apside in kontrafor zgodnjekrščanske cerkve

Fig. 84 — Zidani Gaber — view of a part of the eastern wall, of the apse, and the counterfort of the Early Christian church

Sl. 85. Zidani Gaber — pogled na del izkopane apside
Fig. 85 — Zidani Gaber — view of a part of the excavated apse

ravnica terasi okroglji kovinski pokrovček. Premer 5.8 cm. Ohranjenost in izdelava sta izredna (plemenita kovina). Primerjalno gradivo izpričuje podobnost t.i. »hunskim« zrcalom, ki so bila odkrita v panonskem prostoru in v Kranju, v Lajhu (grobisče iz časa preselejanja ljudstev). Glej lit. V. Stare, Kranj, nekropolja iz časa preselejanja ljudstev, Ljubljana 1980, 69 in T. 77, 10; Enzyklopädisches Handbuch zur Ur und Frühgeschichte Europas II, Prag 1969, 1355, 1356; J. Werner, Die Langobarden in Pannonien, München 1962, 66, T. 25, sl. 14. — A. V.

VRANJE, XII, 26, Sevnica. — Sodobno arheološko raziskovanje staroselske naselbine iz obdobja preselejanja ljudstev (5. in 6. stol.) na Ajdovskem gradu nad Vranjem pri Sevnici, ki je potekalo od 1970 do 1986 pod okriljem Narodnega muzeja v Ljubljani, so že od prvih let spremljala tudi konservatorska dela: leta 1974 so bili utrjeni temeli

družine cerkva, 1983—85 je bil konserviran vodni zbiralnik in obnovljeni zidovi pri veži v spodnji cerkvi ter škarpa med zgornjo in spodnjo cerkvijo,

Sl. 82. Sv. Jakob nad Potočami pri Predvoru — »hunsko« ogledalo
Fig. 82 — St Jacob above Potoče near Predvor — "Hunnish" mirror

Sl. 83. Vranje — pozidava stanovanjske hiše in obrambnega zidu na zahodnem pobočju
Fig. 83 — Vranje — building of the dwelling and defence wall on the western slope

v letih 1986 in 1987 pa smo pozidali večino odkritih stanovanjskih stavb in obrambni stolp. Tako se postopoma zaključuje načrtovano spremnjanje arheološkega najdišča v arheološki park, kot si je prezentacijo poznorimske naselbine zamislila strokovna komisija pod vodstvom I. Mikl-Curka, Zavod SRS za varstvo naravne in kulturne dediščine, Ljubljana (prim. I. Mikl-Curk, VS 27, 1985, 87 ss; D. Vuga, VS 27, 160).

Zadnja konservatorska dela so bila najobsežnejša doslej in so zajela objekte, ki so bili izkopani od 1974 dalje: domnevni episkopij in stavbo z ogrevalnimi jarki na vrhu vzpetine, na zahodnem pobočju dve stanovanjski hiši, eno s prizidkom, drugo pa z obrambnim zidom (Sl. 83), ter stanovanjsko hišo in obrambni stolp na vzhodnem pobočju. Pozidanih je bilo skoraj 200 m^3 kamnitega zidu. Delo na terenu so vodili razi-

skovalci posameznih objektov: P. Bittenc, E. Kocuvan (obe NM Lj), J. Horvat (Inštitut za arheologijo ZRC SAZU Lj), I. Mirnik-Prezelj, B. Vičič (LR ZVNKD Lj) in T. Knific (FF Lj). Pozidava je potekala v dogovoru z vodjo raziskovalne naloge Poznoantične utrdbe v Sloveniji S. Petru (NM Lj) in konzervatorji I. Mikl-Curk, D. Vugo (ZSRS VNKD Lj) in A. Vogrin (ZSV Celje). Organizacijska dela, preskrbo z gradbenim materialom in finančne zadeve je opravljal I. Jeler z Zavoda za kulturo v Sevnici, delo pa sta finansirali večji del Kulturna skupnost Sevnica, manjši pa Kulturna skupnost Slovenije. Obiskovalca zdaj tudi vodijo do Ajdovskega gradca iz Sevnice kažipoti skozi Lončarjev dol in zaselek Vranje, prav do vrha, kjer je med obnovljene zidove postavljena razlagalna tabla s tlorisnim načrtom naselbine. — Ti. K.

ZGODNJI SREDNJI VEK

POLJANE, VI., 6, Radovljica. — Pavel Jamnik ml. (Kočna 5, p. Blejska Dobrava) je novembra 1986 našel odlomek lončenine, ki je tičal v levem bregu hudournika, ki teče čez dolino Poljane v Radovno, nekaj 10 m S od ovinka pri katerem prečka hudournik cesta. Bil je pribl. 30 cm globoko, poleg je bil tudi močno zarjavel košček želeta. Po izdelavi je podoben nekaterim odlomkom s staroslovanske naselbine na Pristavi pri Bledu in je verjetno iz istega časa. Gre za del ustja, ki je (rekonstruirano) merilo v premreu 18,0 cm. Je prostoročne izdelave, iz peskane gline, z močno luknjičavo površino. Najdba, ki jo hrani najditelj, potrjuje obstoj poti med Bledom in Jesenicami preko Poljan v staroslovanskem obdobju. — A.P.

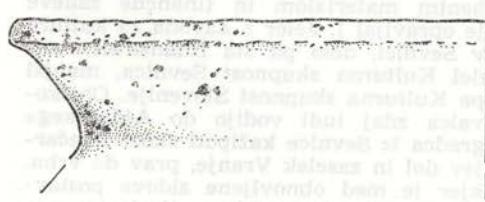
TOLMIN. — Septembra 1987 sta bila najdena na pokopališču pri cerkvi sv. Urha dva srebrna uhana bizantinskega tipa. Uhana je našel Ivan Jermol, Bevkova 36, Tolmin, v prekopani zemlji grobne jame za pok. Katarino Jermol, ki so jo pokopali v družinski grob na S strani cerkve, na območju grobnih parcel, označenih s črko E. Izkop grobne jame je segal 1,50 m globoko in je po vsej verjetnosti uničil zgodnjesrednjeveški grob. Uhana je najditelj podaril Goriskemu muzeju.

Na poti, ki poteka vzdolž S strani tega kompleksa, je bil 1987 narejen strojni izkop za vodovodno napeljavo,

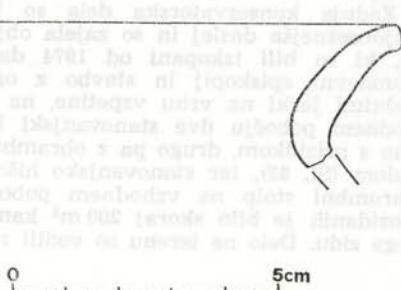
in to brez arheološkega nadzora. Jarek je bil ca. 1 m globok in 0,6 m širok in v njem je bilo po pripovedovanju Ivana Jermola vidnih polno skeletnih grobov. S tega najdišča je znanih več zgodnjesrednjeveških najdb (ZC 6—7, 1952—53, 107; AV 6/1, 1955, 137 s, VS 7, 1960, 287; VS 13—14, 1968—69, 176), najdenih ob izkopu novodobnih grobnih jam. — B.Ž.T.

ŽALE PRI ZASIPU, VI, Radovljica.

— Ekipa Inštituta za arheologijo ZRC SAZU in Oddelka za arheologijo FF je 11. IX.—1. X. 1987 nadaljevala v prejšnjem letu začeto načrtno izkopavanje staroslovanskega grobišča. Delo je dokončala in odkopala grobišče v celoti. Našli smo še 15 grobov, tako da šteje celotno grobišče 55 grobov. Odkopali smo še predvsem moški del grobišča, posebej pomembna pa je najdba »ustanovnega« groba št. 55, ki je izjemen po velikosti, zunanjem označitvi in tudi pridatkih. V njem pokopani moški je imel pridan nož in lonček, ki je bil oblik in okrasa, kakršnega poznamo tudi pri lončku iz staroslovanskega grobišča na Sandrovi polici v Predtrgu pri Radovljici. V moških grobovih so bili 4 noži, šilo in kresilo. Grob 55 je najstarejši moški grob na pokopališču, otroški grob 15 mu je približno sočasen. Oba določata pokopavanja v drugo polovico 8. stoletja, grobišče pa so prenehali uporabljati nekako sredi 10. stoletja. — A.P.

Sl. 86. Poljane — odlomek lonca
Fig. 86 — Poljane — fragment of pottery

NOVEJSE DOBE

BRANIK, grad Rihemberg. — Arheološka raziskovanja preteklega leta smo usmerili na območje severnega medgradja in ga locirali na prostor med severnim palacijem, obzidjem z rondelo in prehodom v južno medgradje ter na osrednje dvorišče. Izkopno polje je

bilo veliko 6 kvadrantov običajne velikosti. Proti pričakovanju smo pri izkopu naleteli le na skromne sledove starejše arhitekture, s čimer ostaja odprto vprašanje starejšega vhoda v grad, zato pa na številnejše ostanke kultur iz prazgodovine. Stratigrafska slika je iz-

Sl. 86. a Branik, grad Rihemberg — severno medgradje, izkopavanje 1987. leta
Fig. 86 a — Branik, castle of Rihemberg — northern middle part of the complex,
excavations 1987

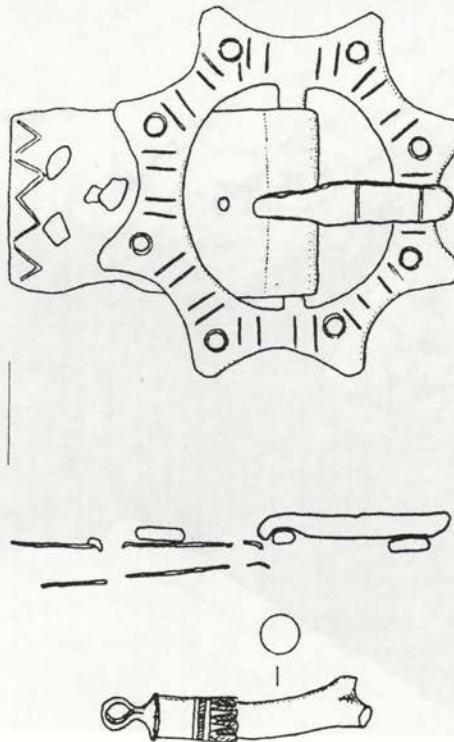
povedna za gradbene posege ob rondeli, ob palaciju pa so plasti pomešane. Večja gradbena dejavnost je razvidna za čas baroka. V ta čas sodi poleg izgradnje stopnišča v dveh fazah postavitev kamnitega tlaka pred vhodom in enako v dveh fazah izgradnja in uporaba apnene jame, zgrajene z naslonitvijo na obzidje. Pri izkopu plasti ob obzidju smo zasledili pod hodno površino rondele zelo pravilno zidavo obzidja, ki sedanjo časovno postavitev pomika v starejši čas od 15. stoletja. Ostankov materialne kulture je sicer na tem mestu bilo manj kot v drugih izkopensih poljih na gradu v prejšnjih letih. Številčno prednjači keramika, sledi železni predmeti, steklo posodja in nekaj predmetov nošnje. Keramika sega od prazgodovine do 20. stoletja. Prazgodovinsko keramiko smo v večjem številu odkrili na živi skali. Profili posodja so komaj nakazani, prevladoujejo odlomki trupa in dna posod, ra-

zen plastične ornamentacije ne pozna dekora. V srednjeveški plasti, ki sledi prazgodovinski, smo zasledili številne odlomke tegul, ki ponujajo domnevo, da so predhodno stale na grajski strehi in torej niso rimske. Bistveno več kot pri dosedanjih raziskavah smo odkrili srednjeveške keramike, četudi niti ta ni radodarna z izpovedno profilacijo ali okrasom. Kroglaste forme z nefopilarnim ustjem, ornamentacija z valovnicami in plastičnimi rebri dokazujojo po prvi analizi predvsem obdelavo visokega srednjega veka, nekaj manjših poslikanih odlomkov pa je najbližjih 14. stoletju. Iz materialne kulture ni razvidno 15. stoletje, po nastajajoči breči v plasti med srednjim in novim vekom sklepamo, da je območje izkopa tedaj bilo na robu dogajanja na gradu. Renesansa na gradu se nam je zopet razodela z razkošnimi najdbami fajanse in stekla, ki so povezane z izgradnjo rondele, vklipirane v srednjeveško obzidje. Mlajša stoletja so stratigrafska in kulturno manj jasna zaradi gradnje stolpa z obema prehodom, baročni material se meša z najdbami 19. in 20. stoletja. Med keramičnim materialom se je nahajalo veliko število živalskih kosti, zelo veliko kovanih žebljev, medtemko smo našli le en, novoveški novec. — Z. H.

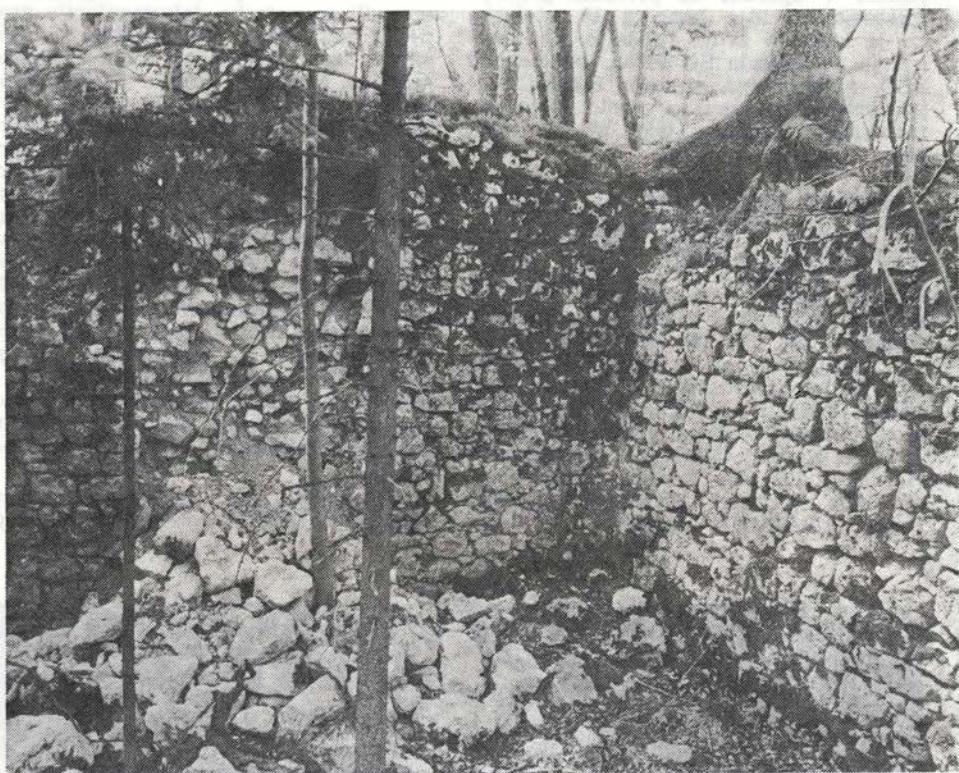
PIRAN, IV, 5. — Z arheološkimi sondiranjemi v prostoru Trubarjeve ulice št. 27 (prostor B) in v stavbi Židovskega kareja št. 6 (prostor A) je MZVNKD — Piran v letošnjem juliju nadaljeval z raziskavami v sklopu prenove mestnega jedra Pirana ter raziskovalne naloge »Kontinuiteta poselitve historičnih mestnih jeder Pirana, Izole in Kopra«.

V prostoru A smo v dveh sondah velikosti $1,5 \text{ m} \times 4 \text{ m}$ lahko dokumentirali tri časovno različne hodne površine in vogal objekta starejše provenience. Na globini $-1,10 \text{ m}$ smo nad plastjo antičnih tegul odkrili 15 cm debelo plast pepela in oglja, v kateri sta bili najdeni dve železni puščični osti. V prostoru B je bil pod hišnim tlakovanjem odkrit grob (Infans I — določil R. Turk) poleg recentnih nasutij pa nismo zasledili starejših gradbenih faz.

Med najdbami prevladujejo srednjeveška keramika, v najnižjih plasteh pa je očitna prisotnost antičnih gradbenih elementov in posameznih tipološko težko opredeljivih najdb.

Sl. 87. Piran — grobni najdbi
Fig. 87 — Piran — grave finds

Sl. 88.—89. Novi grad — Pusti grad, Potoče pri Preddvoru — podor stene v stolpu in divji izkop
 Fig. 88—89 — Novi grad — Pusti grad, Potoče pri Preddvoru — sinking of the tower wall
 and "wild" excavation

Arheološke najdbe in ostanki arhitekture v stavbi s srednjeveško zasnovo dokazujojo obstoj starejših poselitvenih faz (glej: VS 28, 1986, 294), drugačno tlorisno zasnovo in poselitev v arheoloških obdobjih (prim: ANS1, 1975, 146).
 — Ma. S. in A. Še.

Od 1. 4. do 22. 4. 1987 smo na platoju pri vratih sv. Nikolaja ob piranskem srednjeveškem obzidju iz konca 15. stol. z arheološkimi sondiranjami omejili razprostranjenost grobišča in verjetno lokirali cerkev sv. Mohorja (G. Caprin, L'Istria Nobilissima, 1968, 123 Pianta di Pirano, št. 19; P. Naldini, Corografia Ecclesiastica, 1700, 296).

V sondi št. 1 (velikosti $12 \text{ m} \times 4 \text{ m}$), ki je ležala neposredno ob obzidju, smo dokumentirali: severno stranico sakralnega objekta, 0,55 m pod današnjo hodovalno površino pa romansko tlakovanje iz

rdečih in rumenih tlakovcev, medtem ko bo najnižjo kompaktno zbito tlakovanje mogoče časovno opredeliti na osnovi dveh najdenih novcev.

Večina od sedemnajstih skeletnih grobov (tri so bili zaradi naknadnih popkopov popolnoma uničeni) je ležala v smeri severovzhod-jugozahod, brez pridatkov in grobnih konstrukcij. Izjemna sta bila grobova, ki sta imela s kamnitimi ploščami obloženi glavi in grob posut z apnom. Edini pridatek v grobovih je bila pasna spona (slika 1) v grobu št. 2 a.

Sirjenje, grobišča zunaj mestnega obzidja (E. Boltin-Tome, VS IX, 1962, 195) potrjujejo tudi negativne sonde 2, 3 in 4 ter geološko poročilo (P. Bizej, Geološki zavod Ljubljana, marec 1987) iz česar lahko sklepamo, da je bilo pokop-

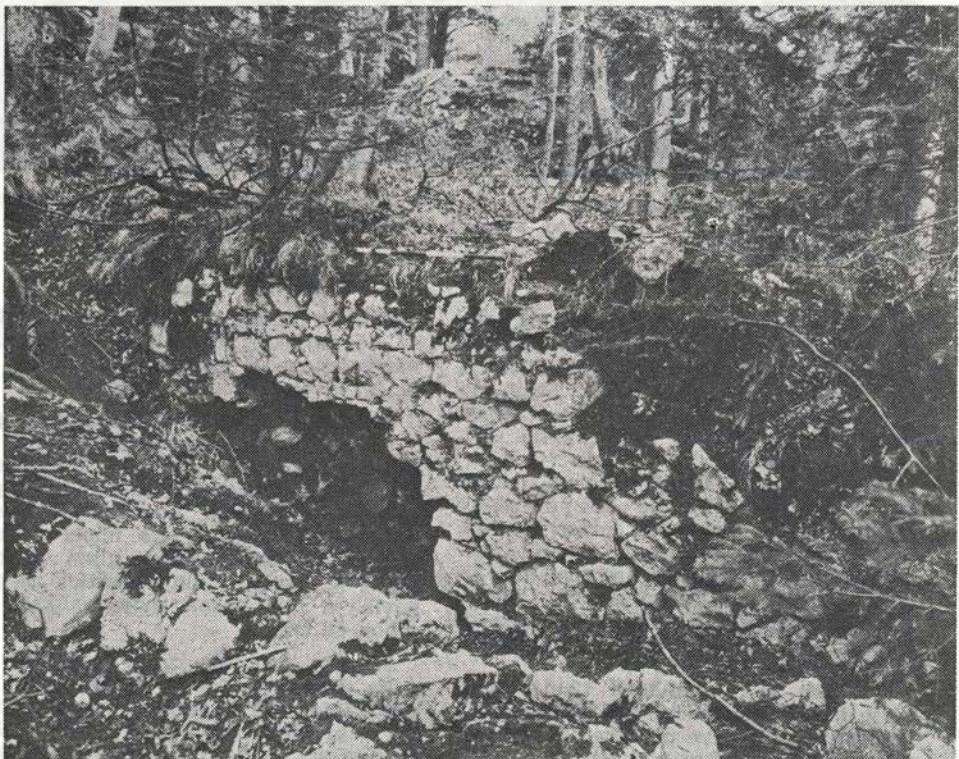
pališče v uporabi do pričetka gradnje mestnega obzidja koncem 15. stoletja, ko je izgubilo svojo funkcijo. Sondiranja je financirala SO Piran, oddelek za SLO, nameravana gradnja zaklonišč in parkirnih prostorov za mesto Piran na raziskanem prostoru tako ni bila mogoča.

POTOČE, PREDDVOR, obč. Kranj. — Stanje in površinski izgled zgodnjeverjetne skupnosti grajskih razvalin (ljudsko: Pusti grad; Valvasor: Newburg) Novega gradu iz 12. stol. smo terensko posneli in izmerili z geometri. Načrt v izmeri 1 : 500. Pri teh delih smo opazili več nekontroliranih in škodljivih sodobnih izkopov ob zidovih v notranjem obsegu grajske razvaline. Deloma se je sesul notranji zid v grajskem stolpu. (Glej I. Komelj, Varstvo spomenikov 7 (1958/59), 207; M. Žontar, Gradovi na območju Kranja, Kranjski zbornik, Kranj 1970, 194). — A.V.

PTUJ. — V juliju in avgustu smo opravili za potrebe dokumentacije gradnje gradu sondo pod najstarejšo gradbeno fazo zahodnega dela grajskega zidu na *Ptujskem gradu*. Prečna sonda je bila dolga 8,5 m in široka 2 m ter v končni fazi globoka povprečno 180 cm.

Po odstranitvi gradbenega »šuta« (nastal ob sanaciji zunanjih grajskih zidov) smo ugotovili, da se pod tanko ruševinsko plastjo pričenja najmlajša ruševinska plast z opeko in malto, vmes pa je tudi nekaj fragmentov novejše lakirane keramike in polomljene porcelana. Med vsem tem materialom pa so tudi ostanki živalskih kosti, kosi stekla, polomljenih pečnic in neobdelani kosi peščenca. V ruševinski plasti od 50 do 160 cm je bilo najdenih tudi precej polomljenih, vendar obdelanih delov romanske arhitekture iz rumenega peščenjaka.

Ruševinska plast počiva na rumenem peščenem debelozrnatem sterilnem pe-

sku, kar je preperela zgornja plast konglomeratne skale, ki je trdna podlaga za grajske temelje. Na to trdno podlago pa se pričenja gradnja romanske stene iz velikih kamnitih kvadrov, med katerimi so tudi rimski marmorni spomeniki z napisimi in levja ovršja.

Drugo sondo v velikosti 4×1 m smo pričeli kopati na spodnjem grajskem dvorišču ob južnem vogalu zgornjega grajskega kompleksa zaradi dokumentiranja starejših gradbenih faz in povezave jugozahodnega grajskega vogala z grajskim obzidjem proti zahodu. Z izkopom smo morali prenehati v globini 60 cm, ker smo naleteli na splet kablov in vodovodne cevi. — I. T.

TABOR NAD ČRNIČAMI. — Nizka vzpetina znotraj sev. pol. Tabora je povsem prekrita z ruševino. Pred kratkim je eden od vaščanov odkopaval ta del zaradi gradiva za nasipanje poti in je odkopal tristrano zaključeni del prezibiterija manjše cerkvice — sv. Katerine, ki naj bi bila menda v uporabi do ok. l. 1660. Vzhodno od cerkvice naj bi bilo tudi pokopališče lastnikov prvotnega Tabora(?)

Tloris cerkve je premalo odkopan za zanesljivo dokumentacijo, po ostankih v prezibiteriju sodeč so zidovi grajeni iz obdelanih lomljencev, vendar s slabim vezivom. — N. O.

NEOPREDELJENO

BORŠT PRI POLJANAH, VI, 6, Radovljica. — Pavel Jamnik ml. (Kočna 5, p. Blejska Dobrava) je leta 1982 ali 1983 našel v gozdu na strmem SZ pobočju hriba Boršta, nad cesto Kočna—Poljane želesen nož. Bil je na površini med narušenimi skalami. Nož je dolg 22,5 cm, trn 8,8 cm, rezilo 13,7 cm. Srednja širina trna je 0,7 cm, debelina 0,3 cm. Trn prehaja v rezilo poševno. Rezilo je široko do 2,0 cm in debelo do 0,4 cm. Ostrina v konici rezila zavija k hrbtni. Nož je dobro ohranjen. Glede na velikost bi lahko sklepali na lovski nož, ki je bil izgubljen v neznanem času. Hrani ga najditelj. — A. P.

RAČJE SELO, IX, 17, Trebnje. — Pri regulaciji potoka Vejer, v dolini vzhodno od p. c. sv. Florjana, so delavci našli majhne konjske (turške) podkve. Domačini so povedali, da se je na tem mestu pogreznila turška vojska. Najdbe so zavrgli. — B. K.

GRADEC pri Vitni vasi, XII, 3, Brežice. — V dolini potoka Dramlja pri

Vitni vasi se strmo dviga osamljen kopal past vrh z imenom Gradec. Hrib ima strateško zelo ugodno lego. Osnova hriba je peščena in verjetno zato ob ogledu nismo našli nobenih kulturnih ostankov.

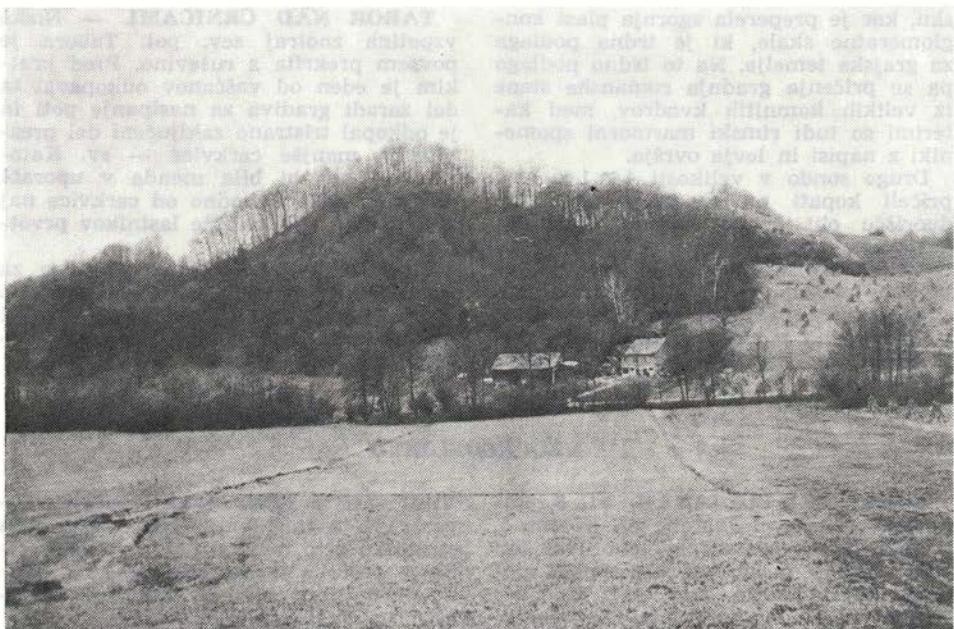
Domačini poznajo zgodbo, da je na vrhu hriba stal grad. — B. K.

ZGORNA HAJDINA. — Dne 20. in 21. avgusta 1987 smo opravili arheološki nadzor pri izkopu gradbene jame na trgovino na Zgornji Hajdini, parcelna številka 598/4 k. o. Hajdina. V jugovzhodnem delu izkopa so odstranili humus do globine 0,5 m, na severozahodnem delu izkopa, kjer bo objekt podkleten, pa so bile do globine 2,0 m zemeljske plasti močno premešane in brez kulturnih ostalin. Pod 1,0 m debelo humusno plastjo je temen sloj drobnega peska, mešanega z ilovico, pod katerim je debela mešana plast rjave do sivo rjave ilovice in plast rumenega gramoza. — M. V. G.

Sl. 90. Boršt pri Poljanah — želesen nož

Fig. 90 — Boršt pri Poljanah — iron knife

Sl. 91. Gradec pri Vitni vasi — gradišče
Fig. 91 — Gradec pri Vitni vasi — hillfort

NEGATIVNO

BOHINJSKA BELA. — V okviru raziskovalne naloge Blejski kot v zgod. sred. veku je ZVNKD Kranj 14. in 15. 10. 1987 opravil tudi sondiranje na vrtu hiše Bohinjska Bela 32. Ob izkopu jame za sadno drevo nekaj let pred 2. svet. vojno je lastnik Jože Kunčič tu našel vzhodno orientiran skelet pribl. 18 let stare osebe. Ležal je na globini ca. 40 cm in je bil prez pridatkov. Košti so kasneje pokopali na vaškem pokopališču. Viden je še štor tiste jablane, tako da se da mesto najdbe dokaj natančno določiti. Poleg njega je sedaj zasajena mlajša jablana. Gre za rob JV orientirane terase, ki pa je sedaj utrjena s škarpo in že nekoliko nasuta, pod njo pa so tesno druga ob drugi vaške hiše. Od celotne terase je edino ta vrt še nezazidan. Sondo v velikosti 7×1 m smo izkopali preko vsega vrta kar moč blizu mesta najdbe. Že v globini ca. 50 cm se pričenja čist prod (proti robu terase se nivo proda spušča). Razen nekaj živalskih kosti in odlomkov novejše lončenine najdb ni bilo. — Mi. S.

GRADIŠČE V DOLINI RADOVNE. — V okviru raziskovalne naloge Blejski kot v zgod. sred. veku je ZVNKD Kranj letos opravil sondiranje Gradišča v dolini Radovne (parc. št. 577, 592/12, 13, k. o. Višelnica). Ledinsko ime Gradišče velja za pretežno skalnat pomol v V pobočju doline. 3 sonde v skupni površini 20 m^2 niso dale pozitivnih rezultatov. Na temenu pomola se sterilni pesek (nanos z višjih pobočij) pojavlja že na globini 35 cm, bolj ob robovih pomola pa so v tem pesku tudi vložki rdečerjave gline — na globini 40 cm. Najdb ni bilo. — Mi. S.

HAJDINA. — Nadzor na parc. št. 1100/3 in 1101/6 k. o. Hajdina, lastnik Mirko Sušec, ni dal pozitivnih rezultatov. Pod orno površino debeline do 30 cm se je pričela sterilna ilovnata plast pomešana z mivko. — I. T.

HARDEK. — Za razširitev glinokopa na Hardeku v Ormožu proti »Hardeški šumi« smo opravili tri strojne sonde

pod arheološkimi navodili in nadzorom. Sonde so bile dolge 40—50 m, široke 80 cm in globoke do 80 cm. Kulturne plasti nismo zasledili. Pod tanko humusno plastjo se prične čista plast rjave ilovice in na globini 50—70 cm čista sterilna plast rumene ilovice. — Ob nadzoru in pregledu izkopa za nov prizidek k hmeljski sušilnici na Hardeku na parc. št. 165 k. o. Ormož, nismo zasledili kakršnihkoli kulturnih ostalin. Pod z gramozom nasuto dvoriščno in tanko rušno plastjo se pričenja sterilna rumena ilovica. — I. T.

ORMOŽ. — Nadzor na parc. št. 143/4 k. o. Ormož, lastnik Vizjak, ni da pozitivnih rezultatov. Pod tanko humusno plastjo se pričenja sterilna plast rumene ilovice. — I. T.

PODMILJ. — Sev. nad naseljem Podmilj v Črnom grabnu, ca. 300 m Z od kmetije Samoglav (Podmilj 12) je vrh, na katerem naj bi po ljudskem izročilu stal grad (kota 678 m, parc. št. 195, k. o. Šentožbolt). Vrh je z V, S in Z strani obdan z izrazitim antropogenimi terasami, ki bi glede na dimenzije lahko bile naselbinske. Od tod je izredno dober pregled preko komunikacij v domala celotnem Črnom grabnu. 15. 9. 1987 je ZVNKD Kranj na drugi JV terasi opravil manjše arheološko sondiranje. V sondi 6×1 m pa se je že na globini 20—30 cm pojavi kulturno povsem sterilni bel pesek. — Mi. S.

RAKITOVEC, 8, III, Sežana. — Paleolitska sondiranja v Jami pod Gabrkom niso dala pozitivnega rezultata. V sondi $3 \times 2 \times 3$ m smo ugotovili naslednje plasti:

1. debel površinski grušč s posameznimi kamni, db. 0,10 m;
2. droben grušč, pomešan s humosom, db. 0,20 m;
3. skoraj sam humus s posameznimi skalami ter redkimi odkruški sige in kapnikov v spodnjem delu plasti, db. 0,95 m;
4. droben grušč, pomešan z rdečo ilovnato zemljo, db. 0,20 m;
5. skoraj čista ilovnata zemlja rdeče barve s posameznimi skalami, db. 1,00 m;
6. debel grušč in rdeča ilovnata zemlja z redkimi odlomljenimi kapniki in z odkruški sige, db. 0,30 m;
7. temnorjava zemlja brez primesi, db. 0,20 m;
8. skale in temnorjava zemlja, db. neznana.

Plasti 1—3 tvorijo kompleks humusa s prazgodovinsko in poznoantično keramiko v plasti 3. Plasti 1 in 2 sta se lahko odložili v času t.i. »male ledene dobe« okoli leta 1600.

Kompleks plasti 4—8 lahko pripada poznemu glacialu in zgodnjemu holocenu. Gruščati plasti 4 in 5 verjetno predstavljata manjši mrzli oscilaciji. Vse plasti tega kompleksa so bile popolnoma sterilne, le v plasti 5 smo našli majhen odlomek nedoločljive (sub)fosilne kosti. — Ja. D. in IV. T.

Etnološka dediščina, ljudska arhitektura

Avtorji:

- A. P. — Andrejka Pavlin, ZVNKD Nova Gorica
 B. K. — Bojan Klemenčič, ZVNKD Nova Gorica
 B. Z. — Branko Zbačnik, ZVNKD, Nova Gorica
 D. H. — Darij Humar, ZVNKD Nova Gorica
 J. S. — Jelka Skalicky, ZVNKD Maribor
 I. M. B. — Inga Miklavčič-Brezigar, Gorški muzej Nova Gorica
 M. M. — Mitja Mozetič, ZVNKD Nova Gorica
 R. P. — Rudi Pergar, ZVNKD Nova Gorica
 V. H. — Vito Hazler, ZVNKD Celje
 V. K. — Vladimir Knific, ZVNKD Kranj

AJDOVŠČINA, Prešernova 23 in 23 a ima obliko podolgovatega pravokotnika z 11-osno, simetrično ulično fasado. Je enonadstropna z mezzaninom, vse okenške odprtine pa imajo kamnite okvire. Pritliče so že večkrat predelali v trgovske namene, nadstropje pa je imelo stanovanjsko funkcijo. Trgovsko podjetje je odkupilo cel objekt in ga preuredilo v trgovino s tremi etažami tako, da so izkoristili tudi nadstropje. Ker smo insistirali, da ostane ulična fasada nespremenjena, smo sodelovali pri izdelavi idejnega projekta in nadzorovali sam potek del na objektu. — B. Z.

AMBROŽ POD KRVAVCEM, Kranj. — Gradnja stanovanjske hiše na parc. št. 1161/1 k. o. Šenturška gora. — V. K.

APNO, Kranj. — Gradnja stanovanjske hiše na parc. št. 556/1 k. o. Šenturška gora. — V. K.

BAKOVCI, Murska Sobota. — Z osnutkom zazidalnega načrta se nismo strinjali, ker ne upošteva tipa raščene prekmurske vasi in arhitekture. — J. S.

BEGUNJE, Radovljica. — Gostinsko-turistični kompleks »Jožovc«, Begunje št. 21, parc. št. 53/1, 53/2, 54, 55 k. o. Begunje; idejna zasnova namembnosti in arhitekturno izhodišče. — V. K.

BLED, Radovljica. — Gostilna Pri Plancu, Bled, Grajska 8; idejna zasnova namembnosti in arhitekturno izhodišče. — V. K.

BOKRAČI, Murska Sobota. — Za nadomestno gradnjo dotrajanega vaškega zvonika predlagamo leseno konstrukcijo, brez obodnega opaža in opečno strešico. — J. S.

BRDINJE, Ravne. — Domačijo št. 4 Kurtnik tvorijo stanovanjska hiša, skedenj in kašča. Na delu štirikapne strehe na hiši smo stare skodeli-šintle zamenjali z novimi. — J. S.

BREZOVICA, Radovljica. — Gradnja nadomestne stanovanjske hiše na parc. št. 1609/1, 117 k. o. Češnjica pri Kropi: predlagane lokacije in možnosti za nadomestno stavbo: — obnova obstoječe stavbe Brezovica št. 3, — gradnja na mestu starega gospodarskega poslopja, — gradnja v sadovnjaku vzporedno z novim hlevom; — rušitev stare stavbe in gradnja nadomestne hiše na istem mestu ni sprejemljiva. — V. K.

BROD, Radovljica. — Nadzidava garaž za kmetijske stroje za stanovanjske prostore parc. št. 447 k. o. Savica. — V. K.

ČEPOVAN, Idrija. — Na kmečki hiši 156 sta se pod beležem, ki se je luščil, pokazala v prvem nadstropju med okni dva prizora: sv. Florijan in zaradi obledosti in poškodb neugotovljiva svetniška figura. Po odstranitvi prhkega beleža je vidna ohranjena ornamentika, ki uokvirja oba motiva. Poslikava je bila nanešena na spodnji belež in ne v tehniki čiste freske, zato je skozi skoraj dve stoletji obledela in odpadla. Ornamentika je bila delno retuširana. Spada v krog mojstra, ki je krasil prenekatero kmečko domačijo v hribih Kanomlje, Vojskega in Gornje Trebuše. — R. P.

ČEPOVAN. — Kapeli, zgrajeni bližno leta 1880 je želela krajevna skupnost dozidati lopo na stebrih dimenzijs 4 × 4 m za potrebe pogrebnih svečanosti. Ker je bil predloženi osnutek neprimeren, smo na zavodu izdelali ustreznejši projekt. Obstojec objekt je zidan iz kamna, krit z dvokapno korčno streho, na zatrepi fasadi ima v osi dostopne aleje lepo oblikovan vhodni portal. Lopa bi bila naslonjena na eni strani na omenjeno fasado, na drugi strani pa na dva vogalna stebra v obliki črke L. Streha

bo v celoti krita z opečnato kritino (korci ali mediteran strešniki) fasade pa ometane z grobo zaribano podaljšano cementno malto. — M. M.

DRULOVKA, Kranj. — Obnovitvena dela na stanovanjski stavbi Drulovke št. 21, konservatorska izhodišča. — V. K.

DVORJE, Kranj. — Gradnja stanovanjske hiše na parc. št. 676/2 in gradnja prizidka stanovanjske hiše na parc. št. 675/2 k. o. Grad. — V. K.

GOČE, Ajdovščina. — Sodelovali smo pri pripravi in izvedbi prakse študentov etnologije skupaj z Odborom za prenovo Goč. Praksa je potekala na Gočah od

1. 7. do 11. 7., na njej je sodelovalo 15 študentov z mentorjem z oddelka za etnologijo Filozofske fakultete, trije delavci zavoda in eden iz Goriškega muzeja. Študentje so na terenu zbirali gradivo z različnih področij načina življenja Gočanov (demografski razvoj, razvoj naselja, dom in bivalna kultura, likovno obzorje, vinogradništvo, kulinarika, društveno in družabno življenje, nabiralništvo in zdravilstvo, ekologija). Gradivo se bo apliciralo v procesu prenove Goč. Prispevki posameznih avtorjev pa bodo publicirani v okviru gibanja znanost mladini.

Delavci zavoda smo poleg mentorstva opravili še topografijo stavbne dediščine za izdelavo spomeniško-varstvenega el-

Sl. 92. Goče — domačija 50 pred obnovo

Fig. 92 — Goče — house no. 50 before restoration

Sl. 93. Hrastje ob Bistrici — Neratova stanovanjska hiša (št. 22)
Fig. 93 — Hrastje ob Bistrici — Nerat family house (no. 22)

borata (konservatorski program), ki je sestavni del ureditvenega načrta Goč. Za potrebe konservatorskega programa smo preverili po podatkih zemljiške knjige Ajdovščina lastništvo objektov, pridobili pa smo si tudi stare katastre za primerjalno obdelavo situacije stavbnega fonda Goč. — A. P.

Hiša št. 50 je locirana v tipični goški gazi, kjer se adicijsko vije stanovanjski del iz 18. stol. in starejši gospodarski del iz srednjeveške faze pozidave. Stanovanjski del ima tipično zunanje kamnitostopnišče, pod katerim je vhod v klet. Na ta del hiše se z etažnim zamakom navezuje trietažni objekt, ki ima klet v celoti pod zemljoi in še dve etaži, kjer so sobe. V zgornji etaži ima balkon na lesnih konzolah, pod njim pa je zunanjih vhod v pritlično sobo. Vsak del posebej ima dvoosno okensko zasnovno na obeh uličnih fasadah. Vsa okna imajo kamnite okenske okvire, prav tako glavni vhod, razen vhoda na balkon in zunanjih vrata pod njim, ki imajo masivne les-

ne okvire. Streha objekta je lesena, krita s korci s širokim napuščem na vhodni fasadi, na retrofasadi pa je napušč ozek na kamnitih skrlah.

Na stanovanjski del se v osi veže gospodarski del domačije, ki ima v spodnji etaži klet, v pritličju faladur, v nadstropju pa prostor za spravilo sena. Na vzhodni strani je objekt triosen. Centralno os tvori vhod z zunanjim stopniščem direktno v klet; na vsaki strani sta dve okni. Vse odprtine imajo kamnite okvire. Bolj zanimiva je retrofasada, ki ima v pritličju vhod v faladur s trikotno zaključeno preklado. V nadstropju pa ima zazidan zunanjih vhod s polkrožnim zaključkom in kvadratno okno z odolmljeno konzolno polico, ki ju po analogijah lahko datiramo na prelom 15. in 16. stol. Levo od teh odprtin je recentnejši preboj za spravilo sena. Na tem delu objekta je omet povsem odpadel, korčno streho pa so zamenjali z neustrezeno eternitno. Za ta objekt je zavod izdelal načrt adaptacije, po katere bi se prenovil celoten stanovanjski

del v obeh etažah in pa zgornja etaža gospodarskega poslopja. Obenem smo izdelali tudi študijo obdelave in obarvanja fasad. — B. Z.

GORIČE, Kranj. — Gradnja stanovanjske hiše na parc. št. 39 k. o. Goriče. — V. K.

GRABČE, Radovljica. — Lastnik Strojeve kovačnice načrtuje postavitev male vodne elektrarne v sklopu tega tehničnega spomenika. — V. K.

HOTEMAŽE, Kranj. — Gradnja stanovanjske hiše na parc. št. 540 k. o. Visoko. — V. K.

HRUŠICA, Jesenice. — Na parc. št. 449 k. o. Hrušica je bila načrtovana gradnja skupine stanovanjskih blokov tako, da se poruši stavba Hrušica št. 58, tj. stanovanjski blok, ki je bil zgrajen v času gradnje železniškega predora skozi Karavanke.

ZSV v Kranju je predlagal spremembu razporeditve načrtovanih blokov tako, da bi se ohranil omenjeni stari blok in ustrezno obnovil, preuremil za stanovanjske namene. Spomeniškavarstveni predlog ni bil upoštevan, stavba Hrušica št. 58 je porušena, na njem mestu in omenjeni parceli pa se grade novi stanovanjski bloki in garaže. — V. K.

HRASTJE OB BISTRICI, Šmarje pri J. — V okviru raztresene vasi, kjer so ob bok »znamenitih kmečkih dvorcev« (I. Sedej, Etnološki spomeniki na območju občine Šmarje pri Jelšah, Ljubljana 1974) postavljene tudi skromne hiše malih kmetov in kočarjev, leži na dominantni legi srednjevelika Neratova domačija, katere osrednja znamenitost je velika zidana stanovanjska hiša. Stavbo je ZSV Celje inventariziral za kulturni spomenik in jo sredi leta 1987 predlagal v začasno razglasitev. Od marca 1988 je vključena v celovite strokovne osnove za razglasitev kulturnih spomenikov v občini Šmarje pri Jelšah. Stavba je nastala leta 1842, po vsej verjetnosti pa jo je zgradila ena od številnih italijanskih gradbenih skupin, ki so v 19. stoletju pogosto gradile na območju današnje občine Šmarje. Stavba je v glavnem ohranila svojo prvotno zasnovo, močno jo je poškodoval le potres leta 1974. Tudi po potresu stavbe niso bistveno spremenili, saj že od takrat pa do današnjih dni teče

spor med lastnikom in izvajalcem, tako da je moralo odločiti sodišče. Prava sreča je, da se je z izvajanjem del odlašalo toliko časa, saj bi v nasprotnem primeru za vedno izgubili enega najpomembnejših etnoloških spomenikov v občini. Prvočno zamišljena adaptacija je nameč predviela popolno »posodobitev« stavbe. Zahvaljujoč tem okoliščinam in prizadevanjem DO Spominski park Trebče in ZSV Celje, smo v letu 1987 pripravili vso potrebno dokumentacijo za sanacijo stanovanjske hiše. Izdelana so bila spomeniškavarstvena izhodišča, tehnični posnetek, popis del in načrt preureditve s statičnimi izračuni. Začetek akcije smo načrtovali v drugi polovici leta 1987, vendar so sanacijska dela tako obsežna, da jih je možno izvesti v vsej enoletni gradbeni sezoni. Zato bomo z akcijo začeli v aprilu 1988. — V. H.

IDRIJA. — Občina Idrija je na našem področju edina, ki še danes nima enega ustreznega tipskega načrta. Največji problem so poleg naklona strehe balkon, ki jih tipična idrijska hiša nikoli ni imela na zatrejni fasadi. Potem pa so tu še oblike oken oz. finalna zunanja obdelava fasade. Zato predvsem v zaščitenih naseljih oz. v sklopu zaščitenih kmetij, skušamo uskladiti obstoječe tipske načrte z ustreznimi spremembami na fasadah. Tako smo lani uskladili pet projektov za enega pa izdelali tudi lokalni preizkus. — B. Z.

IDRIJA, mesto. — Predlog za obarvanje fasad je bil izdelan na podlagi sondiranja in raziskave fasad historičnega jedra Idrije: Trga svobode, Trga Maršala Tita, Prelovčeve, Kosovelove in Ljubljanske ulice. Stavbni fond kaže vse razvojne tendence od renesanse do današnjih dñi. Grad dominira v svoji renesančni zasnovi upravnega in utrdbege poslopja. V tržnih ambientih in vzdolž ulic slutimo baročne stavbne mase in odkrivamo stare portale in okna; odkrivamo klasicistične zasnove in secesijo. Marsikatera arhitektonskia dragocenost je zgubila sijaj in lepoto zaradi neustreznih kasnejših adaptacij in grobega obarvanja.

Predlog obarvanja teži po odkrivanju prvotnih obarvanj, ki so najbolj ustrezale tem stavbnim masam. Istočasno skuša izrabiti princip, da naj se sosednji fasadi ne obarvata z enakim barvnim

odtenkom. Že Valvasor je občudoval belino tipičnih rudarskih hiš. To belino ohranjam na tovrstnih objektih, npr. Bazoviška 4. Predlog za ostale stavbe je izdelan na podlagi zelo svetlih barvnih nians belega, sivega, svetlih okrov in svetlo zelenkastega, te naj profilirajo reliefnost in ornamentiko fasade tudi s pomočjo svetlobe, ki rafinirano riše poglobitve reliefov. Tako naj bi barvna prenova, ki je že v teku, opredelila značilne ambiente Trga M. Tita, Trga svobode in poglede vzdolž ulic (Prelovčeve in Kosovelove). — R.P.

V Srebrničevi 8 gre za tipično bogatejšo, večstanovanjsko »rudarsko hišo«. Pritlični del je bil zidan s kamnom, preostali del pa je imel skeletno leseno konstrukcijo, znotraj in zunaj poletvano

in ometano. Objekt je bil pravokotnega tlorisa, imel tri etaže in še dve v podstrešnem delu. Streha je bila strmega naklona in je imela na sredini na obeh strešinah dve »frčadi«. Vhodna fasada je bila simetrična, petosna, s poudarjeno centralno osjo, kjer je bil na sredini vhod z baročnim portalom s segmentnim zaključkom. Obe zatrepsi fasadi sta imeli štiri osi, z majhnimi pokončnimi okni. Kasneje so vzdali večja okna tako, da so združili po dve manjši. Tudi sama notranjost je bila že predelana. Po zazidalnem načrtu »Grapa« je bil objekt obsojen na porušitev, mi pa smo predhodno detajilno naredili foto in tehnično dokumentacijo in poskrbeli za deponiranje vhodnega portala. — B.Z.

V sklopu srednjoročne akcije prezentiranje rudarske hiše in načina življenga

Sl. 94. Hrušica št. 58: Stanovanjski blok iz časa avstroogrskih železnic se je moral umakniti novogradnji — stanje pred rušenjem

Fig. 94 — Hrušica no. 58: Block of flats from the period of Austro-Hungarian railway had to give way to modern apartment buildings — situation before the pulling down

Sl. 95. Idrija: Bazoviška 4, prezentirana fasada
Fig. 95 — Idrija: Bazoviška St. 4, presented façade

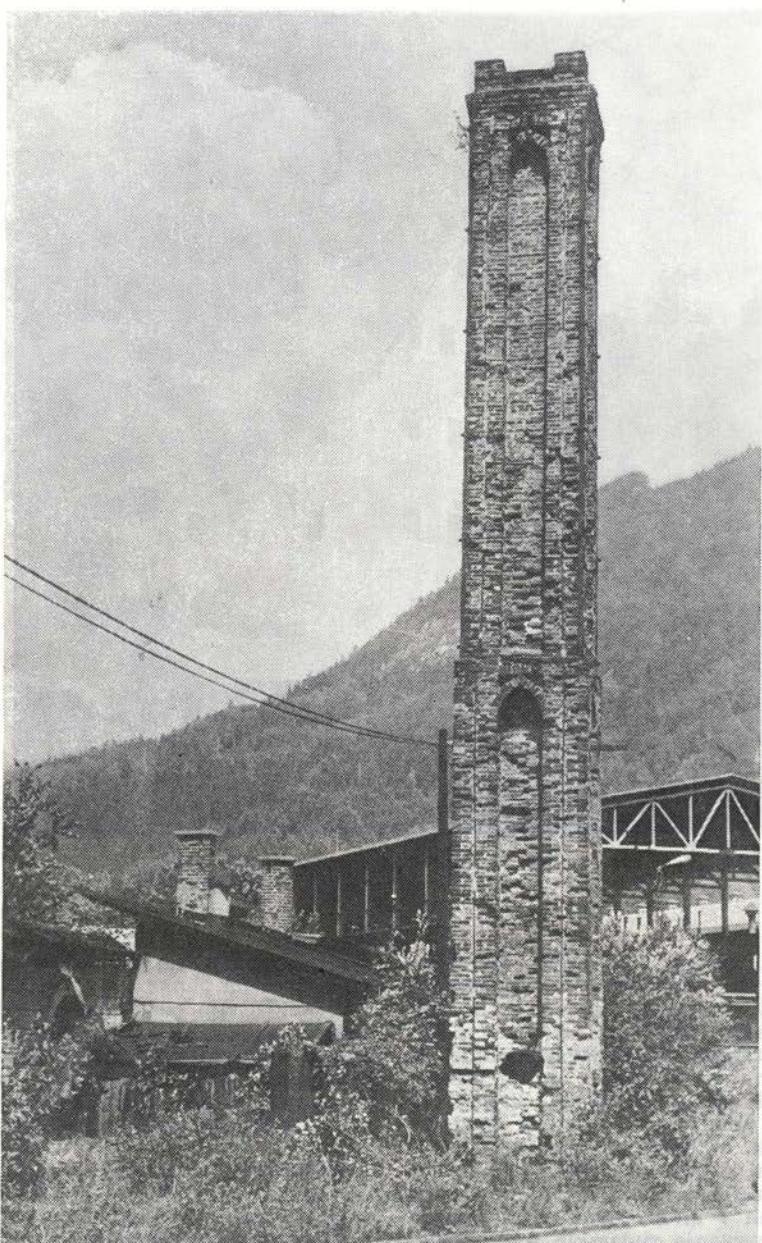
idrijskega rudarja 1986—1990 smo v letošnjem letu dokončali zunanjščino v **Bazoviški ulici št. 4**. Izdelani so bili fasadni ometi, vstavljenost stavbno pohištvo in urejeno odvodnjavanje. Omet je izveden na rabit mreži, zaradi lesene, brunaste konstrukcije, ki smo jo impregnirali z večkratnimi premazi sredstva Belocid, na katerega se omet slabu opriime. Omet je gladko zariban in obarvan s postarano apnenjo barvo; kletni del pa je obarvan v sivem tonu po značilnem vzorcu obarvanja rudarskih hiš. Izvedena je bila tudi izdelava in montaža dvojnih oken po vzoru starih ter dodatna zaščita oken na S fasadi s polknji. Na južni strani sta izvedena dva lesena tipična ganka z zanimivo konzolno podporo. Na novo so izdelani tudi opaži v

zatrepu retrofasade ter v rizalitnem delu z vhodom na ganke.

Z obnovitvijo odvodnjavanja delno po starih kanalih, delno po novoizvedenih, smo z zunanjim obdelavo rudarsko hišo obvarovali pred prevelikim propadanjem, saj je hiša s svojo lego v bregu zamakanju zelo izpostavljena. — B. K.

JESENICE. — Na vrhhlevni, leseni stanovanjski hiši Cesta v Rovte št. 27 (Javorniški rovt) je predvidena obnova lesene kritine; na parc. št. 362 k. o. Jesenice je zgrajena nova stanovanjska hiša (legalizacija).

Dano je bilo strokovno mnenje k načrtu za gradnjo kanalizacije in kanalizacijskega zbiralnika Kovinoservis-Kauperji, ki poteka tudi mimo spomeniško-

S1. 96. Jesenice — Stara Sava: opečnati dimnik plavža pred sanacijskimi deli (Foto Tehnični muzej železarne)

Fig. 96 — Jesenice — Stara Sava: brick furnace chimney before sanation works
(photo Ironworks Technical Museum)

varstvenega in muzejskega kompleksa Stara Sava v Železarni Jesenice.

Nadaljujejo se sanacijska dela na območju Stare Save in sicer na starem, opečnatem, kvadratnem dimniku plavža. Po opustitvi starega plavža je dimnik ostal brez svoje namembnosti in ustrezena zaščite, zaradi poškodb je bil predviden za rušenje, vendar je zaradi svoje zgodovinske in tehnične dokumentarnosti predvidena ohranitev v sklopu objektov tehniškega muzeja Železarne Jesenice.

Za začasni tehniški kulturni spomenik je bila razglašena stara turbina Leonard in več lokomotiv industrijske železnice v Železarni. — V. K.

JUROVSKI DOL, Lenart. — Izdelali smo pogoje za prenovo gospodarskega poslopja domačije št. 6 za stanovanjske namene. — J. S.

KAMNA GORICA, Radovljica. — Ob načrtovanju rekonstrukcije ceste Lipnica—Kamna gorica so bila dana strokovna izhodišča za ohranitev stavbe Kamna gorica št. 1, tj. nekdanje kovačnice in vodnih rak do tega objekta; izdano je bilo negativno stališče za gradnjo skladišča na parc. št. 67/12 k. o. Kamna gorica, ker izstopa iz naselbinskega območja oziroma posega v vzhodno vедuto naselja, hkrati pa leži še v pasu ceste Lipnica—Kamna gorica. — V. K.

KANAL, Tolmin. — Pionirsko 8, »gotsko hišo« smo začeli obnavljati na zunanjščini in notranjščini objekta. Na novo smo izdelali dva vhodna portala, vhodna vrata s trga, vrata na teraso nad Sočo in vsa okna. Poglobili smo hodno površino v kleti na prvotno in začeli z obnovo zidovja in plošč. Ob tem smo dopolnili projekt statične sanacije in

Sl. 97. Kamna gorica, sanacija kamnitega mostu

Fig. 97 — Kamna gorica, sanation of the stone bridge

Sl. 98. Kobarid, Gregorčičeva 8 — prezentirana fasada s poslikanimi arhitektonskimi detajli
Fig. 98 — Kobarid, Gregorčičeva St. 8 — presented facade with painted architectural details

ureditve prvega nadstropja za namene knjižnice in čitalnice kraja. — M. M.

KOBARID. — V sklopu spomeniškega območja historičnega jedra je v letošnjem letu dokončana konservatorska akcija prezentiranja obulicnih fasad trškega »palazza« v Gregorčičevi ulici 8. Akcijo je vodil Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Gorica.

Z namenom, da bi zaokrožili obnovo ambienta malega trga ob že obnovljeni Mašerovi hiši, Gregorčičeva 10 so, z delitvijo sredstev Kulturne skupnosti Slovenije in lastnika Janka Kodelija, bile na novo ometane fasade ter prezentirana poslikava arhitekturnih detajlov vhodnega, rustičnega portala in šivanih robov. S tem je rešena pozabe in propada dragocena priča načina življenja in stavbnega oblikovanja kobariškega, tr-

ško-meščanskega prebivalstva ter izjemni primer prehodnega stavbnega tipa s sočasnimi elementi mediteranskega in alpskega (naslikani arhitekturni detajli) vplivnega prostora.

Dokončanje prezentacijskih del te baročne podobe »palazza« pa je tudi zgleden primer uskladitev interesov za namembnost prostorov in za ohranjanje kulturne dediščine. To pa nikakor ne more veljati že za sosednjo, propadajočo hišo, Manfredova 12, ki je bila namenjena oskrbnim dejavnostim Mašerove hiše, pa kljub obetajočemu programu (knjižnica, galerija, klubski prostori, gostinski lokal) sameva brez namembnosti. — B. K.

KRANJSKA GORA, Jesenice. — V Liznjekovi hiši je bil prostor, ki je bil prvotno predviden za krajevno knjižnico

in kasneje uporabljen kot razstavišče, pregrajen v dva manjša prostora s samostojnima vhodoma tako kot nekoč v t.i. malo in veliko vežno kamro. Veliki prostor je urejen kot razstavišče, mali pa ima funkcionalno namembnost (kot skladišče in delovni prostor oskrbnika).

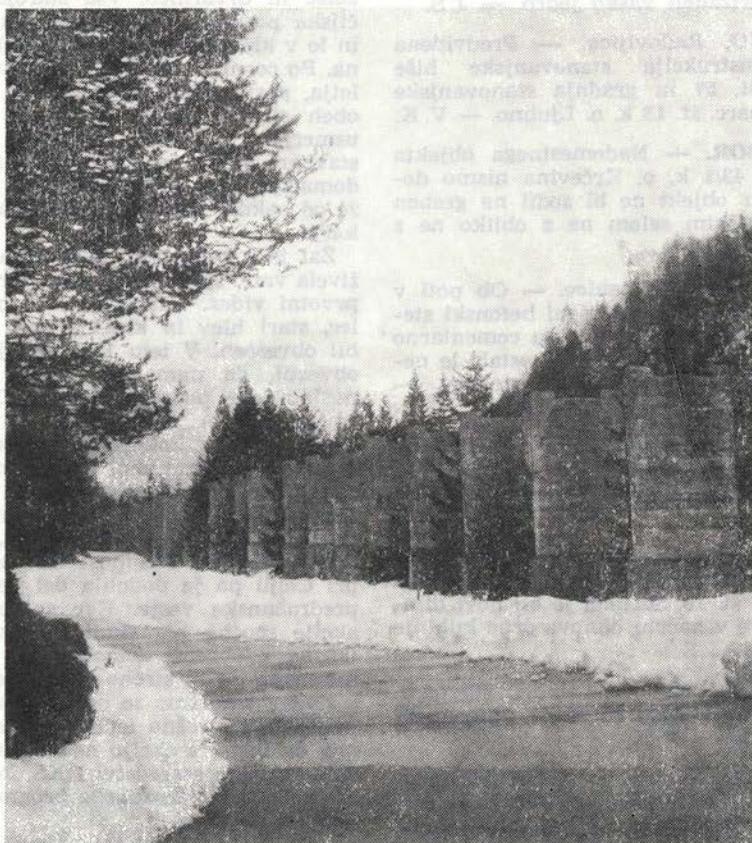
Nadaljuje se zbiranje predmetov za muzejsko opremo domačije. — V. K.

KROPA, Radovljica. — Na parc. št. 194/3, 194/4 je zgrajena garaža in drvarница brez ustrezne dokumentacije in brez soglasja sosedov; na parc. št. 341 k. o. Kropa je zgrajen prizidek stanovanjske hiše. — V. K.

KRUMPERK, Domžale. — ZSV v Kraju je ob soglasju KuS in IS Sob Dom-

žale predvidel in zagotovil zemljišče za muzej ljudskega stavbarstva na prostem pri gradu Krumperk. Glede na to, da je bilo vprašanje osrednjega slovenskega muzeja na prostem že večkrat izpostavljen, smo spomeniškovarstveni elaborat za omenjeno lokacijo poslali v oceno tudi Slovenskemu etnografskemu muzeju v Ljubljani. Na skupnem sestanku so bila obravnavana strokovna izhodišča o lokaciji muzeja pri Krumperku. Ta lokacija je vključena tudi v dopolnitve in popravke seznama najpomembnejših kulturnih spomenikov za družbeni plan SR Slovenije. — V. K.

KUNGOTA, Ptuj. — Nadomestna hiša na parc. 153 k. o. Gerečja vas v jedru naselja in v neposredni bližini cerkve

S1. 99. Mojstrana: Nekoč so pot v dolino vrat »stražili« betonski stebri vodnih rak cementarne

Fig. 99 — Mojstrana: path into the valley was once "guarded" by concrete pillars of cement works water mill-course

oblikovno in gabaritno degradira vaško središče, saj sploh ni v soglasju z značilno vaško arhitekturo. Stavba je zgrajena brez soglasja. — J. S.

LANCOVO, Radovljica. — Za prostorski plan KS Lancovo so bila podana izhodišča o naselbinskem izročilu in stavbni dedičini naselij, ki leže na območju k. o. Lancovo (Lancovo, Sp. in Zg. Lipnica, Vošče, Brdo, Ravnica, Graben) in planin na Jelovici (Mošenska, Lipenska, Radovljiska, Grajska, Vodiška, Leska planina, Martinček, Šanov rovt idr.). — V. K.

LAZNICA, Maribor. — Zaradi širitev ceste so bila predvidena rušenja. Vendor smo zahtevali, da se hiši št. 62 in 66 ohranita in obnovita. Če bi hiši odstranili, bi prizadeli vaško jedro. — J. S.

LJUBNO, Radovljica. — Predvidena je rekonstrukcija stanovanjske hiše Ljubno št. 57 in gradnja stanovanjske hiše na parc. št. 13 k. o. Ljubno. — V. K.

MARIBOR. — Nadomestnega objekta na parc. 43/1 k. o. Krčevina nismo dovolili, ker objekt ne bi sodil na greben nad Ribniškim selom ne z obliko ne z višino. — J. S.

MOJSTRANA, Jesenice. — Ob poti v dolini Vrat so bili porušeni betonski stebri nekdanjih vodnih rak za cementarno v Mojstrani; »za vzorec« je ostalo le nekaj (močno poškodovanih) stebrov. — V. K.

MOŽJANCA, Kranj. — Predvidena je gradnja stanovanjske hiše na parc. št. 640, 616 in parc. št. 603/2 k. o. Tupaliče. — V. K.

NADBIŠEC, Lenart. — Obnovili smo strešno konstrukcijo in slamno kritje na viničariji št. 18. Sezidan je bil novi dimnik, saj je v načrtu obnova črne kuhinje in peči. — J. S.

NAKLO, Kranj. — Obnova stavbe in gradnja koritastega silosa na parc. št. 77 k. o. Naklo. — V. K.

NEMILJE, Kranj. — Gradnja stanovanjske hiše na parc. št. 906 k. o. Nemilje. — V. K.

NEMŠKI ROVT, Radovljica. — Gradnja stanovanjske hiše na parc. št. 50 k. o. Nemški rovt. — V. K.

NOMENJ, Radovljica. — Gradnja nadomestne stanovanjske hiše na parc. št. 328 k. o. Nomenj. — V. K.

OKROGLO, Kranj. — Gradnja stanovanjske hiše na parc. št. 9/1, 9/2, 9/3 k. o. Okroglo. — V. K.

OLŠEVEK, Kranj. — Gradnja dvokapne strehe na garaži za kmetijske stroje na parc. št. 59 k. o. Olševek. — V. K.

OSTROŽNO. — Leta 1980 je ZSV Celje prvič evidentiral slikovito Ferjančeve domačijo, Ostrožno 9, 10. Takrat so domačijo sestavljali stanovanjska hiša, hlev, klet, pod, preužitkarska koča, drvarnica, svinjak in v tistih letih zgrajen nov zidan hlev, ki so ga vrinili med kozolec in drvarnico. Vsa starejša domačijska poslopja so bila zgrajena iz lesa in le v kletnem delu (koča, klet) iz kamna. Po oceni so nastala v začetku 19. stoletja, postavljena pa so bila v gruči na obeh straneh ceste, ki se od Ponikve usmerja proti Ločam. Slamnate strehe so stavbam dajale še posebno mikavnost in domačija je po pripovedovanju lastnikov že od nekdaj privabljala fotografje in slikarje.

Zal je v naslednjih letih domačija doživela vrsto sprememb, ki so okrnile njen prvotni videz. Odstranjeni so bili kozolec, stari hlev in klet. O tem zavod ni bil obveščen. V letu 1987 nas je lastnik obvestil, da namerava zaradi dotrajnosti strehe podreti še kočo. Ob dolgorajnem prepričevanju smo se le dogovorili, da koča, kakor tudi vsa ostala starra poslopja ohranimo, v ta namen pa bi pridobivali družbena sredstva za vzdrževanje stavb. Zavod je pripravil predračun za sanacijo streh na hiši, podu in koči. Kulturna skupnost občine Šentjur pri Celju pa je dodelila del denarja od predračunske vsote. Ker se je začetek akcije močno pomaknil v pozno jesen (kasno odobreна dotacija), ni bilo več možnosti, da bi streho nad kočo prekrili s slamo, zato smo se odločili za začasno prekritje s strešno lepenko. Predvidevamo, da bomo z akcijo nadaljevali v letu 1988 in to le s sredstvi OKS, ker je obnova domačije izpadla iz programa KSS. — V. H.

PEČINE NA ŠENTVIŠKI GORI. — V avgustu 1987 je Goriški muzej Nova Gorica poskrbel za obnovo kašče iz leta

Sl. 100. Ostrožno 9, 10. Nekdanja podoba Ferjančeve domačije. Kozolca in dveh stavb v desnem delu posnetka žal ni več

Fig. 100 — Ostrožno 9, 10. One-time outlook of the Ferjančeva farm house. The hay-rack and two buildings in the right corner of the photo are unfortunately gone

1778. Kaščo je Goriški muzej odkupil in jo postavil v park za cerkvijo v Tolminu, kjer naj bi sčasoma postavili manjši muzej značilnih poslopij na prostem. Zamisel ni bila izvedena, poleg tega pa je kašča pogorela in jo je Goriški muzej obnavljal že v Tolminu. Leta 1983 je Goriški muzej sklenil, naj bi kaščo vrnili na Pečine. Postavili smo jo na zasebnem zemljišču Mirka Črva s Pečin št. 8.

Kaščo lahko primerjamo z enakim primerkom na Policah in podobnim v zaselku Hum (Podmelec) z letnico 1753, poleg tega pa bi nam izvor takega tipa kašče nakazovalo tudi ustno izročilo s Polic o »Armenjcu«, ki naj bi bil »kake štiri rodove nazaj ta glavni tišlar« v okolici in naj bi »hodil okrog tišlarit«. — Sklepamo torej lahko, da so bile te vrste kašče očitno dovolj razširjene v 18. stoletju in so obenem z zidanimi kaščami verjetno premožnejših družin pomenile enega od značilnih gospodarskih

poslopij Tolminske v tem času njene zgodovine.

Ob obnavljanju kašče: prekrivanju s slamnato streho in preparaciji lesenih sten s preparatorskim sredstvom »Belles restaurator« in »Utrjevalni restavrator« smo delavci muzeja kar najbolj natančno dokumentirali način prekrivanja s slamo in se poskušali naučiti tehnike prekrivanja. Prekrival je Ludvik Gruden s Prapretnega brda na Šentviški planoti. — I. M. B.

PESNICA, Maribor. — Bogatejša zidana št. 43 bo po obnovi služila v stanovanjske namene. — J. S.

PLANINA POD GOLICO, Jesenice. — Obnova nekdanje gozdarske stavbe na parc. št. 496 k. o. Planina pod Golico (pri Savskih jamah). — V. K.

PODBLICA, Kranj. — Gradnja nadomestnega gospodarskega poslopja na parc. št. 48, 586/1 k. o. Nemilje. — V. K.

PODGRAD, Ljutomer. — Kapelico je treba obnoviti v prvotni obliki z opečno kritino (bobrovec) in gladko fasado v oker barvi. — J.S.

PODKOREN, Jesenice. — Gradnja male hidroelektrarne na potoku Krotnjak (pred stavbo Podkoren št. 24) in lokacija transformatorske postaje v naselju; obnova kritine na gospodarskem poslopju

(hlev in pod) pri domačiji Podkoren št. 76. — V.K.

PODOLŠEVA. — V letu 1987 so stekla obnovitvena dela na Macesnikovi domačiji št. 20, ki po okvirnem planu obsegajo sanacijo strehe gospodarskega poslopja, pogonskih mehanizmov na vodo in kapeli. V dogovoru z lastnikom smo zbrana sredstva KSS za leto 1987 namenili

Sl. 101. Podolševa 20. Velika Macesnikova domačija, ki je z gradnjo nove stanovanjske hiše izgubila na prvotni priznanih. K sreči se je v celoti ohranil kompleks gospodarskih poslopij z znamenitimi »transmisijami«.

Fig. 101 — Podolševa 20. Large Macesnik farm house which lost most of its original testimonial worth owing to the building of a new dwelling house. Luckily, the entire complex of out-houses with famous "transmissions" was preserved

Sl. 102. Poklek 22. Stanovanjska hiša, ki jo je lastnik porušil maja 1987
Fig. 102 — Poklek 22. Family house pulled down by the owner in May 1987

za nabavo osnovnega gradbenega materiala (žičniki, cement, apno). Sanacijska dela je izvajal lastnik v lastni režiji. Z žaganimi macesnovimi deskami je prekril del strehe gospodarskega poslopja, ki po oceni meri 1500 m². — V. H.

POKLEK. — Do 1. maja 1987 je v okviru domačije Poklek 22 stala stara stanovanjska hiša, ki je po oceni nastala v začetku 19. stoletja. V prazničnih dneh je lastnik hišo porušil, saj mu je bila že nekaj let popolnoma odveč. Zgradil si je namreč novo hišo in staro je ohranjal le toliko časa, dokler je v njej prebival »starokopitni« oče, ki je želel za vsako ceno umreti v stari hiši. Lastniku je bila stara hiša spomin na revščino, ki se je je družina malega kmeta in kasneje rudarja v senovškem rudniku otepala kar sežejo mladostni spomini sedanjega lastnika. Zato je bila edina sprejemljiva oblika zaščite dokumentiranje za tako imenovano arhivsko varstvo. O stavbi smo izdelali podrobne opise, jo na

več mestih sondirali ter pripravili kompletno tehnično in fotodokumentacijo. — V. H.

PRAVOTNA POLICA, Kranj. — Gradnja gospodarskega poslopja na parc. št. 1235/2 k. o. Velesovo. — V. K.

PREDDVOR, Kranj. — Gradnja stanovanjske hiše na parc. št. 333/29 in gradnja garaž ob hiši na parc. št. 338/3 k. o. Breg ob Kokri; idejna izhodišča za obnovo gostinskega lokalja v stavbi Predvor št. 8. — V. K.

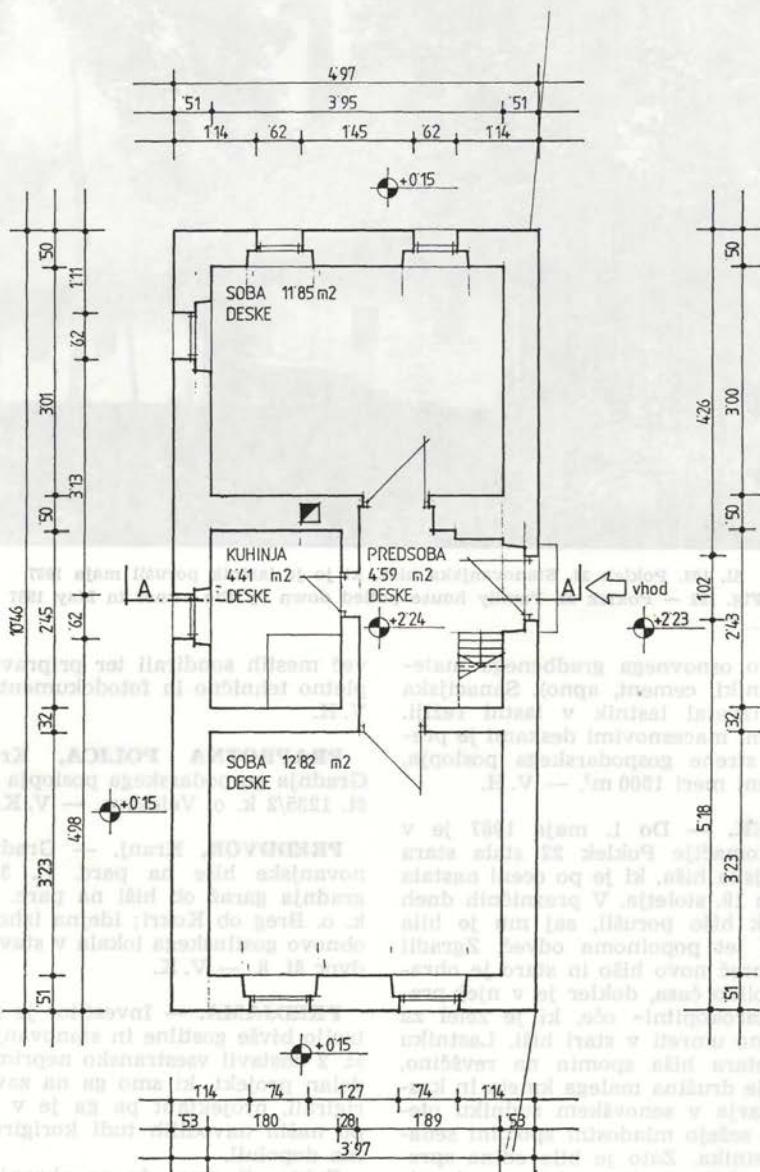
PREDJAMA. — Investitor je za adaptacijo bivše gostilne in stanovanjske hiše št. 2 dostavil vsestransko neprimerno izdelan projekt, ki smo ga na zavodu korigirali, projektant pa ga je v glavnem po naših navodilih tudi korigiral oziroma dopolnil.

Zahtevali smo, da se ohranja nagib, čopi in kritina (opečni bobrovci ali reznički) ter grafično prikazali način pre-

krivanja terase za zunanjostrežbo. Zatoda dela mu je bilo izdano potrdilo o pri-glasitvi del, investitor pa je objekt podril in zgradil novega, ne da bi upošteval na-še zahteve.

Zadeva je posredovana pristojni inspekciji, razpisani je tudi nov projekt, naše zahteve pa ostajajo iste.

Hiša št. 12 je v dokaj slabem stanju in zato za bivanje neprimerna. Zato smo

Sl. 103. Rateče 142. tloris pritlične kajžarske hiše (risba K. Varlien)

Fig. 103 — Rateče 142, groundplan of a one-storey peasant hut (drawn by K. Varlien)

Sl. 104. Rateče 52: Lanski sneg in ta stara hiša sta skopnela ob spomladanski odjugi in »pomoči« novega gospodarja

Fig. 104 — Rateče 52: last year's snow and this old house melted away owing to the spring and the "help" from the new owner

dovolili, da se jo nadomesti z novo, vendar istih gabaritov in zunanjega izgleda.

Izdelali smo projekt novogradnje, ki ga je investitor pri pooblaščenem projektantu potrdil in za njega dobil gradbeno dovoljenje. — M. M.

PRIMSKOVO, Kranj. — Gradnja stanovanjske stavbe in gospodarskega poslopja (hleva) na parc. št. 805/2, 805/1 k. o. Primskovo. — V. K.

RADOMERŠČAK, Ljutomer. — Pri obnovi kapelice se mora ohraniti stavbna masa z vso profilacijo in kritina z opečnim bobrovcem. — J. S.

RATEČE, Jesenice. — Izdano je bilo strokovno mnenje za adaptacijo stanovanjske hiše Rateče št. 52 s stališčem,

da porušitev hiše ni sprejemljiva: investitor je stavbo porušil in za objekt v gradnji pridobil ustrezno dovoljenje občinskega upravnega organa.

Predvidena je adaptacija stavbe Rateče št. 105 in št. 142, arhitekturna dokumentacija stavbe Rateče št. 142. — V. K.

RATKOVCI, Murska Sobota. — Zvonik na mestu dotrajanega starega je bil rekonstruiran pod našim nadzorom. — J. S.

RIBČEV LAZ, Radovljica. — Nadzida va garaž za bivalne namene na parc. št. 1293/14 in gradnja turističnega pensiona na parc. št. 1140/32 k. o. Savica. — V. K.

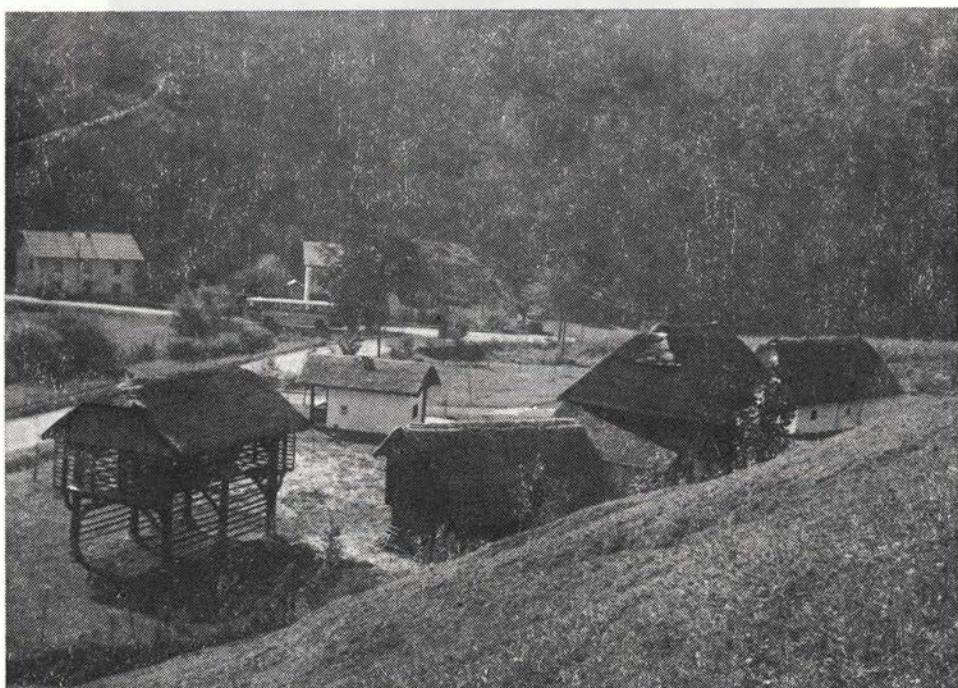
ROBANOV KOT. — V letu 1987 so stekla pripravljalna dela za restavriranje

poslikav na stavbah domačij Robanov kot 27 in 29. Akcijo bo izvajal RC iz Ljubljane. Z deli bo predvidoma pričel v mesecu aprilu 1988. Sredstva, ki so bila zbrana v letu 1987, smo namenili za nabavo materialov in plačilo drugih materialnih stroškov izvajalcem. — V. H.

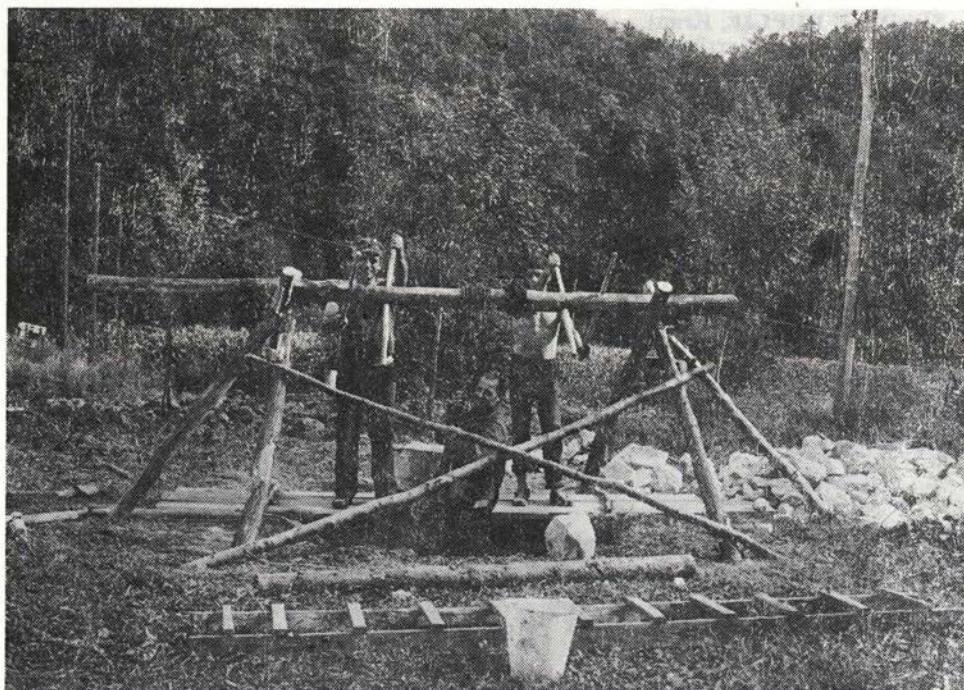
ROGATEC. — Glavna značilnost akcije izgradnje Spominskega muzeja Rogatec (SMR) v letu 1987 je dokaj pozno izvajanje glavnine prezentacijskih in gradbenih del. Zaradi kasnega dotoka denarja s KSS je bilo možno dela začeti šele v jesenskih mesecih in jih zaključiti v mesecu decembru. Zahvaljujoč blagi zimi so bila opravljena vsa planirana dela, dokončno pa smo uredili komunalno infrastrukturo v vsem muzejskem kompleksu. Napeljava elektrike, vodovoda in položitev kanalizacije do vseh obstoječih in predvidenih objektov v muzeju je predstavljal velik in pomemben gradbeni zalogaj. Odslej tako obsežnih zemeljskih del na območju muzeja ne bo več, zato bo možno v prihodnje posve-

čati vso pozornost urejanju okolice muzejskih objektov.

Poleg navedenih del smo na vseh muzejskih stavbah nadaljevali s prezentacijskimi deli. Stanovanjska hiša je dobila pleten obok v črni kuhinji, na podstrešju je na novo položen leseni pod, v celoti sta bili prebeljeni zunanjščina in notranjščina hiše. V celoti je bil prebeljen tudi hlev, s sadolinsom pa premažani vsi leseni deli poslopja. Vaška krovca sta že v zgodnjih spomladih pokrpača slammata streho. S sadolinsom je bil na zunanjščini premažan še svinjak, pod kožolcem se je uredila razsvetljava, saj je tam predvideno mesto za počitek obiskovalcev. Na novo so bili v muzeju postavljeni leseno stranišče, gnojišče in temelji za čebelnjak. Zidarska skupina s Kosova je na star način izkopala 4,80 metra globok vodnjak in ga obložila s kamenjem. Vaški tesar je postavil kvadratast obod in napajalno korito ter prevzidžno »čapljo«, kot je značilna za »panonske vodnjake«.

Sl. 105. Spominski muzej Rogatec, Rogatec 5. Sedanja podoba
Fig. 105 — Memorial Museum, Roatec 5. Present time outlook

Sl. 106. Spominski muzej Rogatec: Delavci gradbene skupine s Kosova, ki na star način kopljejo vodnjak

Fig. 106 — Rogatec Memorial Museum: workers from a building group from Kosovo digging for a well in the oldfashioned way

Zaključena so bila tudi dela pri gradnji društvene pisarne, ki stoji ob vhodu v muzej. Nadaljevala se je tudi akcija zbiranja muzejskih eksponatov, za popularizacijo muzeja na prostem so člani društva dali izdelati spominek (kozarec z emblemom muzeja), razglednice in kodelar. — V. H.

SKOMARJE. — V letu 1987 je ZSV Celje pričel z obnovo Ošlakove domačije, Skomarje 1, 2, ki leži v soteski ob reki Dravinji, na južnem pobočju Pohorja. Domačijo sestavljata dve stanovanjski hiši, gospodarsko poslopje in spomeniško pomembna kovačnica, žaga venecijanka in mizarska delavnica. Do leta 1980 je k temu kompleksu spadal še Medvedov vodni mlin, ki je sedaj porušen. »Avtarkični« videz domačije pa je dopolnilovala tudi oglarska kopa, ki jo je lastnik kovačnice redno pripravljjal za lastne potrebe. Pomen Ošlakove kovač-

nice in žage je zlasti v tem, da je glavna pogonska sila raznih kovaških strojev in žage venecijanke še vedno voda, ki priteka na vodna kolesa po razmeroma dolgem lesenem koritu. Glede na to, da so stroški rednega vzdrževanja spomeniško zaščitenih objektov visoki in da obrtna dejavnost na žagi in v kovačnici postopoma usiha zaradi ostarelosti obeh lastnikov, smo se odločili, da iz virov KSS, OKS Slovenske Konjice in ob pomoči kovaške industrije »Unior« Zreče, prispevamo denar za obnovo strel in vseh lesnih delov stavb in pogonskih mehanizmov. V tem smislu so v letu 1987 že stekla pripravljalna dela za sanacijo strehe na kovačnici (Skomarje 2). Nabavili smo les za ostrešje in bobrovec za prekritje strehe. — V. H.

SPODNJE BITNJE, Kranj. — Gradnja prizidka na parc. št. 2075/3 k. o. Bitnje. — V. K.

SPODNJE DUPLJE, Kranj. — Gradnja prizidka pri gospodarskem poslopju na parc. št. 39, gradnja stanovanjske hiše na parc. št. 44/1 in obnova stanovanjske hiše na parc. št. 127, 128/2 k. o. Duplje: investitor je objekt porušil in zgradil nadomestno stanovanjsko hišo. — V. K.

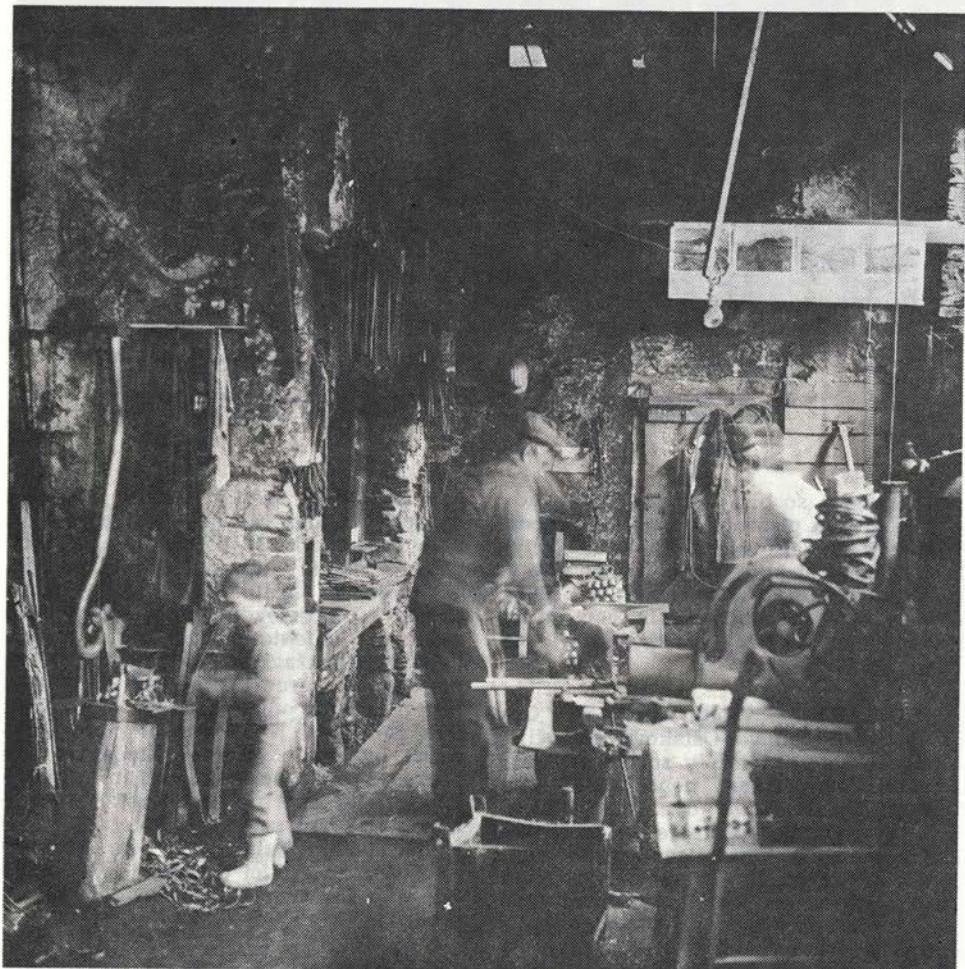
SPODNJE JEZERSKO, Kranj. — Adaptacija stanovanjske stavbe Sp. Jezersko št. 19. — V. K.

SPODNJI OTOK, Radovljica. — Predvidena je obnova kritine — škrilj na

stavbi Sp. Otok št. 2 in gradnja obrtnih delavnic na parc. št. 531/1, 531/2, 531/3 k. o. Otok. — V. K.

SREDNJA VAS, Kranj. — Gradnja nadomestne stanovanjske hiše na parc. št. 254/1, 254/2 k. o., Srednja vas pri Goričah. — V. K.

SREDNJA VAS, Kranj. — Gradnja nadomestnega gospodarskega poslopja na parc. št. 792, 791/1, 791/2 in gradnja nadomestne stanovanjske hiše na parc. št. 852 k. o. Luže. — V. K.

Sl. 107. Skomarje 2, Ošlakova kovačnica. Lastnik Ignac Ošlak obdeluje razbeljeno železo
Fig. 107 — Skomarje 2, Ošlak's smithy. The owner Ignac Ošlak strikes the hot iron

Sl. 108. Sp. Duplje 38: L. 1832 je bila zgrajena ta gostilniška hiša. Preživela je potrese in vojne, a ni mogla kljubovati novemu gospodarju

Fig. 108 — Sp. Duplje 38: this inn was built in 1832. It survived earthquakes and wars, but could not survive the new owner

SREDNJI VRH, Jesenice. — Izoblikovano je bilo strokovno mnenje za obnovo počitniškega doma (brez prizidka) na Srednjem vrhu. — V. K.

STARA FUŽINA, Radovljica. — Gradnja stanovanjske hiše na parc. št. 530 in št. 550/2 k. o. Studor (v Stari Fužini). — V. K.

STUDENČICE, Radovljica. — Gradnja pomožnega gospodarskega poslopja na parc. št. 1367/2 k. o. Hraše. — V. K.

STUDOR, Radovljica. — Predvidena je gradnja stanovanjske hiše z garažami za kmetijske stroje na parc. št. 112/2 k. o. Studor; na stavbi Studor št. 16 se nadaljujejo obnovitvena dela in zbirajo muzejski predmeti in podatki o naselju Studor. — V. K.

ŠALEK. — V letu 1987 je lastnica stavnjske hiše Šalek 25 pričela z obnovo zunanjščine. Stavba je razglašena za kulturni spomenik, zato je Kulturna skupnost občine Velenje prispevala delenarja za obnovo. Lastnica je akcijo peljala v lastni režiji pod nadzorom SV Celje. — V. H.

ŠENČUR, Kranj. — Gradnja nadomestne stanovanjske hiše na parc. št. 106, gradnja mizarske delavnice in stanovanjske hiše na parc. št. 311/7, 311/1 in gradnja stanovanjskega prizidka na parc. št. 293/1, 294 k. o. Šenčur; arhitekturna dokumentacija stavbe Štefetova ulica št. 1. — V.K.

ŠENTJANŽ NAD DRAVČAMI, Radlje. — Dimnica v okviru domačije št. 20 p. d. Pobernik je še ena redkih ohranje-

nih. Leseno zgradbo kladne konstrukcije pokriva mogočna lesena čopasta streha. Ohranjeno je še ognjišče s pečjo. Dimnice so na Pohorju redka in zanimiva spomeniška skupina. Ker je ni mogoče nameniti sodobnemu načinu življenja, smo se odločili za obnovo notranjščine in za muzejsko prezentacijo objekta. Obnovili smo najprej ostrešje in del dotrajane strehe na novo prekrili s skodlami-šintli.

— J.S.

SMARTNO. — Za historično jedro naselja je naročena izdelava ureditvenega načrta, v kratkem načrtujemo izdelavo projekta komunalnih naprav, s čimer bo podana ena osnova za hitrejšo prenovo. Kulturna dejavnost se je v preteklem letu odvijala v več objektih, največ v »hiši slikarjev« in v cerkvi. V »stolpu arhitektov« je po naših načrtih bila iz-

delana oprema in nato odprt manjši gostinski lokal.

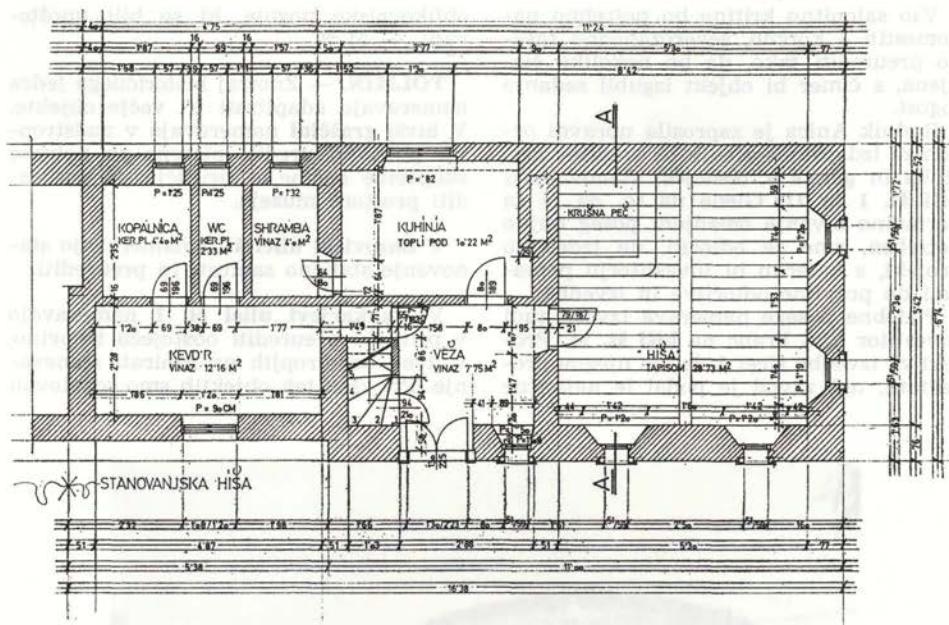
Za zahodni vhod v naselje smo izdelali načrt ureditve, za hišo št. 13 pa dve idejni varianti obnove za gostinski lokal s prenočišči, vendar do realizacije ni prišlo zaradi neizvršenega prenosa lastnštva. Pri obeh variantah smo upoštevali arhitekturne danosti in dodali funkcionalne prvine na osnovi lokalnih analogij. Na nasprotni stavbi istega trga, objektu št. 32, je bila izdelana oprema za kletne prostore, v katerih se bo tudi odvijal javni program. — B.K.

Domačija št. 16 je zanimiva kombinacija ljudske in fortifikacijske arhitektуре, ki sta usklajeni v plastičnem izrazu in govorici materialov. Stanovanjska hiša ni prislonjena na okrogline stolpa, ki skupaj s sosednjim že adaptiranim

Sl. 109. Studor 16, obnova poškodovanih delov lesene »hiše«

Fig. 109 — Studor 16, restoration of the damaged parts of the wooden "house"

Sl. 110. Senčur, Stefetova 1, tloris pritličja (risba D. Umnik, M. Švigelj-Černigoj)
Fig. 110 — Senčur, Stefetova 1, groundplan of the groundfloor (drawn by D. Umnik,
M. Švigelj-Černigoj)

stolpom tvori utrjen vhod v naselje tako, da je viden presledek med streho stolpa in streho hiše. Tako je stolp dobro viden s trga, ne le z zunanje strani. Poenotenje in hkrati razvrednotenje fortifikacijske arhitekture se je izvršilo v 18. stoletju, ko so na obzidje z notranje strani prislonili pravokoten objekt. Za domačijo, ki je odkupljena, smo v letu 1987 izdelali analizo za predvideno postavitev stalne slikarske zbirke slikarja Zorana Mušiča in hkrati idejni načrt objekta za funkcijo galerije. Dejanska adaptacija oz. popotresna sanacija je predvidena za leto 1988.

Stanovanjska hiša št. 21 stoji na čelu niza v cerkvenem ambientu in ima na vhodni fasadi zunanje stopnišče ter gank v drugem nadstropju, ki je zasечен z zelo širokim napuščem. Zatrepna, ozka, dvoosna fasada se navezuje na sosednji objekt. Na njej je tudi zunanje stopnišče v sosednji že obnovljeni objekt pod podestom pa vhod v klet. Štiri majhna okna s polkni odpirajo prvi in drugi

nivo objekta, v vrhu zatrepa pa je dvoje manjših lin. Po detailih (zunanje stopnišče, gank, majhna okna, vrezana v steno) in gmoti spominja poslopje na kmečko arhitekturo v Beneški Sloveniji iz 19. stoletja, ki je nastala na starejši osnovi.

Zavod je izdelal idejni načrt preureditve objekta za potrebe slikarskega ateljeja z možnostjo občasnega bivanja in z manjšim razstavnim prostorom, ki bi se navezoval na že obstoječi prostor v sosednji »slikarski hiši«. — B. Z.

ŠTANJEL. — Hišo št. 39, ki leži na skrajnjem severozahodnem delu Štanjela, in v kateri naj bi bila v srednjem veku rezidenca Goriških grofov, je investitor že pred leti neustreznno adaptiral — povčel je gospodarsko poslopje in ga prekril s salontno kritino. Ta del namerava v letu 1988 preurediti tako, da bi si uredil manjše stanovanje. Na zavodu smo izdelali idejne osnutke in izdelovalcu lokacijske dokumentacije posredovali podatke — grafične in pisne na geodetskem načrtu 1 : 500.

Vso salonitno kritino bo potrebno nadomestiti s korčno, severozahodno fasoado preurediti tako, da bo nekoliko členjena, s čimer bi objekt izgubil sedanjo togost.

Rudnik Anica je zaprosila upravni organ za izdajo dovoljenja za ureditev prisidka in ganka k obstoječi stanovanjski hiši št. 1 in 11. Glede na to, da je za normalno bivanje omenjeni poseg nujno potreben, smo se odločili, da izdelamo projekt, s katerim bi investitorju pomagali do pravilne odločitve in izvedbe.

Podobne posege namerava izvesti tudi investitor Čad Franc na hiši št. 11. Projekt za izvedbo sicer izdeluje njegov projektant, naš zavod je podal le natančne

oblikovalske pogoje, ki so bili upoštevani. — M. M.

TOLMIN. — Znotraj historičnega jedra nameravajo adaptirati tri večje objekte. V bivši **grasčini** nameravajo v nadstropjih ponovno urediti pisarne za potrebe skupščine občine, v pritličju pa preurediti prostore muzeja.

V Bazoviški ulici št. 3 nameravajo stanovanje statično sanirati in preurediti.

V Cankarjevi ulici št. 1 nameravajo v pritličju preurediti obstoječo trgovino, v dveh nadstropjih pa sanirati stanovanje. Pri vseh teh objektih smo sodelovali

Sl. 111. Smartno 16, jugozahodni stolp pred obnovou
Fig. 111 — Smartno 16, south-western tower before restoration

Sl. 112. Topolščica 199, zaselek Lajše. Rekonstrukcija kapele na novi lokaciji. Iz stare kapele so bili v novo vgrajeni vsi pomembnejši elementi (kamnita podpora stebrišča, železna vez z letnico 1846)

Fig. 112 — Topolščica 199, hamlet of Lajše. Chapel reconstructed on a new location. All important elements from the old chapel were incorporated into the new one (stone supporting pillars, iron link dated 1846)

pri izdelavi idejnih in izvedbenih načrtov s poudarkom na obdelavi fasad. — B. Z.

TOPOLŠČICA. — Zaradi gradnje nove ceste proti Topolščici (zaradi predvidenega pogreznjenja dela Šoštanja) je bila močno prizadeta obcestna Martinčičeva kapela v zaselku Lajše. Nivo novega cestišča je segel do višine polovice kapele, ob zemeljskih delih pa so izvajalci zaradi nestrokovnega pristopa poškodovali tudi okrasna drevesa — tuje ob kapeli. Zaradi takšnega stanja je ZSV Celje predlagal rekonstrukcijo kapele na primernejšem mestu, dobrih 10 m južno od prvotne lokacije kapele. Zavod je pripravil izhodišča za rekonstrukcijo kapele, sredstva za rekonstrukcijo pa je zagotovil Rudnik lignita Velenje, TOZD Rudarske škode. Dela je izvajala rudnikova zidarska skupina, ki je dela opravila zelo kvalitetno. Na dan »Vseh svetih« so ka-

pelo posvetili, lastnik je zbranim povdal zgodbo o nastanku stare kapele ter prebral odломke iz elaborata ZSV Celje. V letu 1988 bo kapela dobila nov oplesk. — V. H.

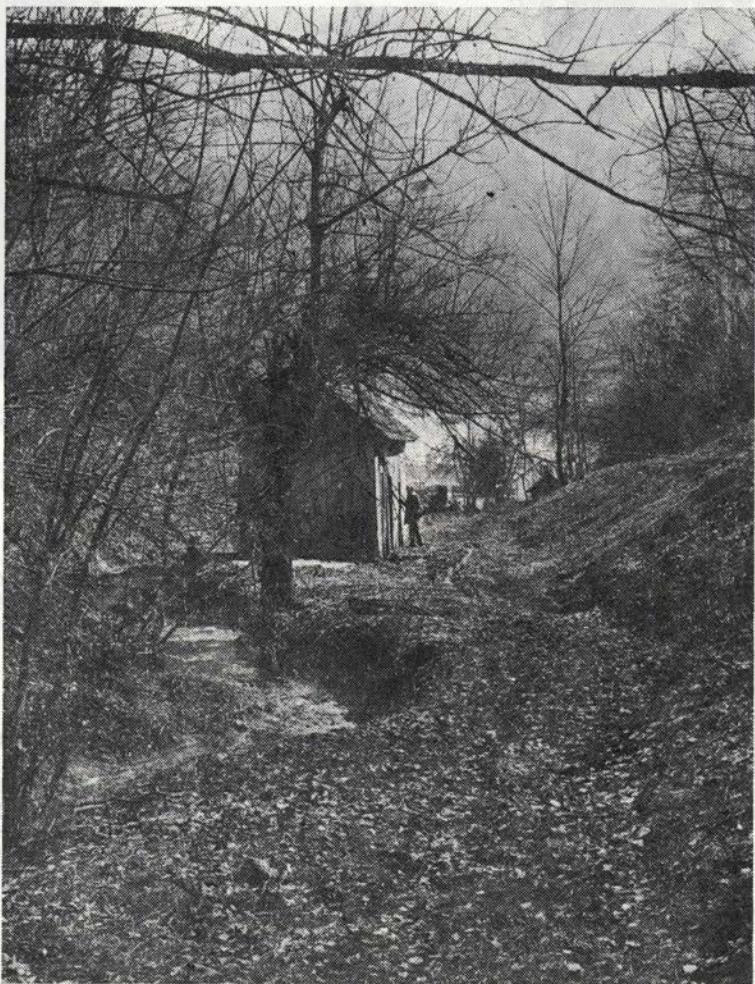
TREBČE. — Zapleti v zvezi s sanacijo Zivičevega mlina, št. 45, ki ga želi DO Spominski park Trebče vključiti v muzejski kompleks ožjega območja parka, so se nadaljevali tudi v letu 1987. Lastnica še vedno stanuje v mlinu, ki je danes že tako propadel, da je nevaren za bivanje. Lastnica želi, da se ji zgradi nadomestna stanovanjska hiša in šele tedaj bo pripravljena odstopiti mlin družbi.

Kljub tem zagatam, ki jih po vsej verjetnosti ne more rešiti samo DO Spominski park Trebče, je ZSV Celje v letu 1987 nadaljeval na pripravah za pričetek sanacije mlina. Ugotovili smo, da je stavba že tako močno propadla, da ob-

nova ne more priti več v poštev, saj je edina sprejemljiva možnost rekonstrukcija stavbe na isti lokaciji. V ta namen smo ponovno tehnično dokumentirali stavbo, ker smo pri podobnem pregledu ugotovili, da je tehnični posnetek v merilu 1 : 50, ki so ga izdelale študentske ekipe po potresu leta 1974, zaradi številnih napak povsem neuporaben.

V okviru začrtanega programa urejanja ožjega območja Spominskega parka

Trebče, je ZSV Celje pripravil izhodišča za rekonstrukcijo **Lesjakovega mlina** v grapi nad muzejskim kompleksom. Od prvotnega sistema mlinov ob potoku Periše, ki so ga sestavljali mlin kmeta iz Zgornjih Trebč, jez in žleb Lesjakovega mlinu in žleb Kolarjevega mlinu, je bila do leta 1987 ohranjena le lesena stavba Lesjakovega mlinu in del jezu. Po programu bi se naj rekonstruirali vsi elementi sistema mlinov od Lesjakovega jezu navzdol, s tem da bi pri Kolarjevem

Sl. 113. Trebče, Lesjakov mlin. Od prvotne zasnove z jezom in žlebovi za dotok vode na pogonsko kolvo je ohranjena le lesena mlinska stavba

Fig. 113 — Trebče, Lesjak's mill. From the original scheme with a dam and water supply kennels for the wheel, only the wooden building of the mill was preserved

Sl. 120. Uj Tomasz — niz vinskih kleti
Fig. 120 — Uj Tomasz — a string of wine cellars

mlinu, v katerem je sedaj muzej maršala Tita in manjša etnološka zbirka, uredil le žleb in pogonsko kolo. V letu 1987 je DO Spominski park Trebče pričela z rekonstrukcijskimi deli. Izvajalec je bil NIVO iz Celja. Žal so se dela ustavila pri rekonstrukciji jezu in predvidevamo, da bo glavnina del stekla v letu 1988. — V. H.

TRIGLAVSKI NARODNI PARK. — Poseben problem je tudi v preteklem letu predstavljala obnova pastirskih planin, ki je še daleč od želene prenove. Nosilec kmetijskega razvoja v občini Tolmin, TOK, vztrajno lansira tehnologijo velikih hlevov, ki pa je vprašljiva tudi po mnenju Zadružne zveze Slovenije. Zaradi takšnih tendenc prihaja do neustreznih rešitev s stališča varstva kulturne dediščine. Najbolj kričeč primer se je dogodil na planini Leskovca, edini predlagani za razglasitev v tolminski občini, na kateri je investitor ilegalno zgradil hlev velikih dimenziј, kljub

že nekaterim skupnim dogovorom o obnovi posameznih objektov. — B. K.

UJ TOMASZ, Lendava. — Pred 10 leti je, tudi s pomočjo sredstev KSS, poteka sanacija zaselka desetih vinskih kleti. Vinske kleti so obnovljene ohranile vse značilnosti avtohtonega ljudskega stavbarstva in svojo prvotno funkcijo. Lastniki pa zdaj kleti, dasi jih uporabljajo, ne vzdržujejo. Predlagali smo razlastitev in da bi naselje obnovili v turistične namene. Za sanacijo je pripravil predlog v. g. t. J. Požauko. — J. S.

UKANC, Radovljica. — Preureditev hleva v počitniško hišo na parc. št. 1761/2 ni možna, na parc. št. 1821/58 k. o. Stuđor pa ni možno odstraniti ledeniških balvanov za ureditev parkirišča ob obstoječi stavbi: inšpekcionske službe so bile obvešcene o vgrajeni cisterni za kuřilno olje v omenjeni stavbi. — V. K.

VELIKA PLANINA, Kamnik. — Izdano je bilo strokovno mnenje za gradnjo nadomestne pastirske koče na pogorišču t. i. Huteževe bajte na Veliki planini; investitor je za nadomestni objekt predložil načrt Vlasta Kopača za ovalni pastirski stan, zgradil pa je kočo kvadratnega tlorisa: ZSV je o tem obvestil pristojno občinsko inšpekcijsko službo.

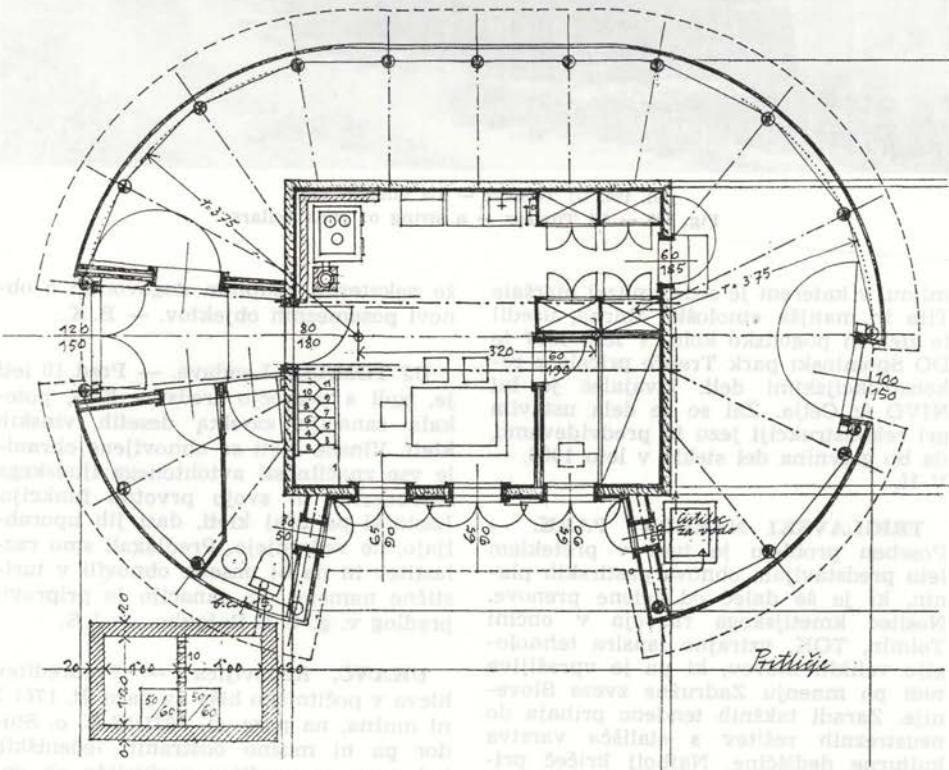
Izdano je bilo strokovno mnenje za gradnjo lesene kapele na planini, ki naj bi bila zgrajena na temeljih nekdanje, med vojno požgane kapele. — V. K.

VIPAVA. — Tabor 25 je naslonjen na obzidje s tipičnim podhodom. Ker je celo območje zaščiteno s 1. varstvenim režimom in je objekt v neposredni bližini taborskega stolpa, smo v povezavi s pro-

jektantom izdelali idejni načrt. Pri projektiranju je bil poudarek predvsem na ohranjanju ulične fasade in na korigiraju napak nad podhodom, ki so jih naredili pri zadnji adaptaciji. Ob vsem tem je bilo potrebno upoštevati tipične lokalne arhitektonске elemente.

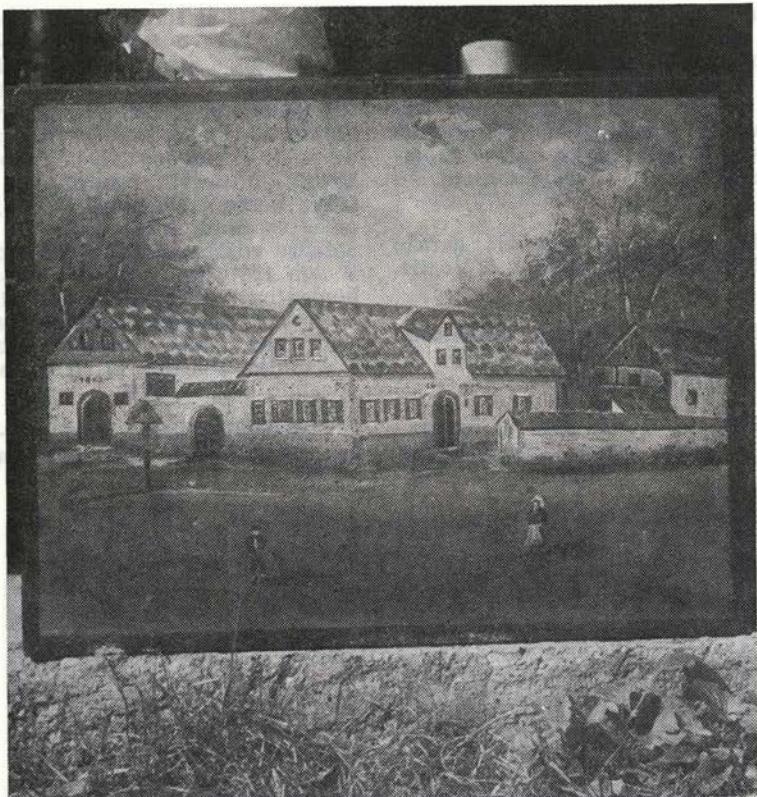
Stavba **Trg Pavla Rušte 1** je locirana na vogalu trga in vpadnice ter ima pravokotno zamaknjeni tloris. Enonadstropna z mezzaninom je in krita s korčno kritino. Vse okenske in vratne odprtine imajo kamnite okvirje, razen odprtin v pritličju, ki so bile povečane zaradi trgovske namembnosti prostorov.

Stanovanjsko podjetje je v celotnem objektu uredilo stanovanja, tako da je

Sl. 114. Velik planina: tloris ovalnega pastirskega stanu, izdelan za nadomestno Hutežovo bajto, projekt V. Kopač

Fig. 114 — Velika planina: groundplan of the oval shepherds' dwelling, made for the surrogate Hutež hut, plan by V. Kopač

S1. 115. Voklo 30. Hiša (1908), gospodarsko poslopje (1865) in kašča, oljna slika iz leta 1940
Fig. 115 — Voklo 30. House (1908), farm-building (1865), and granary, oil painting from 1940

ulična oz. tržna fasada ostala nespremenjena, le recentne odprtine so poenotili z obstoječimi in jim vgradili kamnite okvirje. Zaradi naše zahteve po ohranjanju fasad smo sodelovali pri izdelavi projektov in pri gradbenem nadzoru. — B.Z.

VIPAVSKI KRIŽ. — V dveletni akciji nameravamo dokončati dokumentacijo (arhitektonске izmere) celotnega historičnega jedra naselja Vipavski Križ, razglašenega kot kulturni spomenik za potrebe prenove in revitalizacije naselja.

Prvi del izmer je bil opravljen za izdelavo spomeniško-varstvenega elaborata v letu 1977, na t.i. Fistrovih kartonih. V letu 1987 smo opravili izmere objektov, valoriziranih v omenjenem elaboratu s 1. varstvenim režimom: objekt K ter h. št. 52 z objektom T (označbe so

iz elaborata), h. št. 53 in h. št. 57. Po-snetki obstoječega stanja so izdelani v merilu 1 : 50. V pripravi je nadaljnja izmera objektov, zaščitenih s 1. varstvenim režimom. — B.K.

Hiša št. 52 je locirana na koncu uličnega niza in je s podhodom pravokotno na niz povezana s sosednjim nizom. Nad podhodom je tipičen gank s kamnitou ograjo. Vse okenske odprtine pa imajo kamnite okvirje. Objektu se je zaradi dotrajanoosti porušila streha. Ker je celotno naselje razglašeno za spomenik in zaradi vedutne izpostavljenosti objekta, smo na zavodu izdelali projekt adaptacije za streho in za prenovo obodnih sten, ki so morale ohraniti vse svoje spomeniške kvalitete.

Hiša št. 54 stoji samostojno na SZ strani cerkve, le gospodarsko poslopje, ki je

pravokotno na stanovanjski objekt, se veže na cerkveno obzidje. Na dvorišču, ki ga objekta oklepata, stoji komunski vodnjak. V gospodarskem objektu si namerava lastnik urediti stanovanje. Zaradi vizualno izpostavljene retrofasade objekta smo izdelali idejni načrt adaptacije v sodelovanju s projektantom. — B. Z.

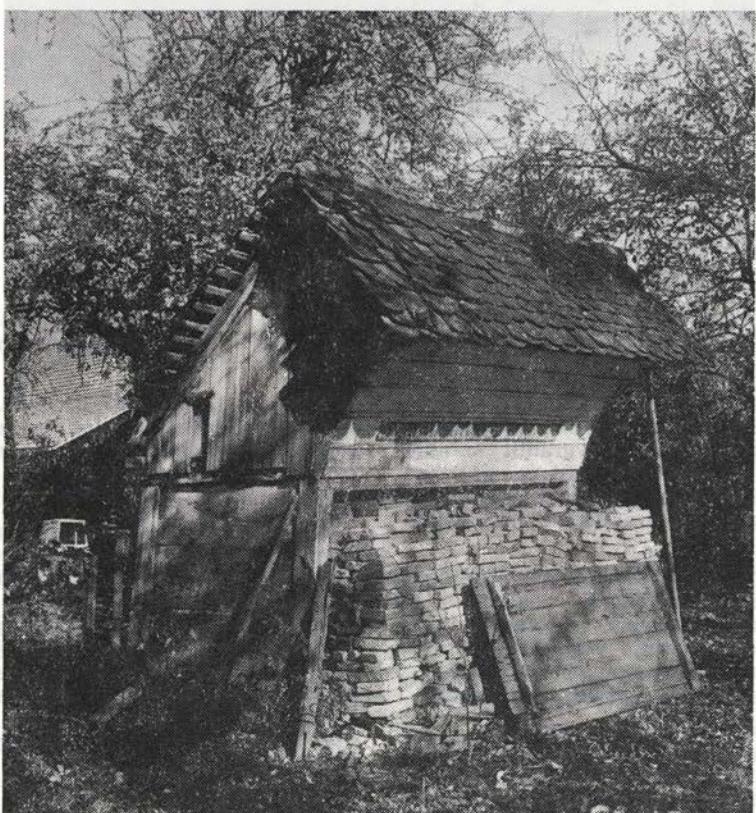
VOGLJE, Kranj. — Gradnja garaže z drvarnico na parc. št. 180/2 k. o. Voglje. — V. K.

VOKLO, Kranj. — Gradnja nadomestnega gospodarskega poslopja na parc. št. 1222/2 k. o. Voglje. — V. K.

VRANSKO. — V letu 1987 bi naj nadaljevali z akcijo prezentacije poslikav

na zunanjščini stanovanjske hiše in dela gospodarskega poslopja, Vransko 42. Dela niso stekla zato, ker je lastnik preložil obnovo stavbe v leto 1988. Medtem pa je RC nadaljeval z restavracijo fresk v laboratoriju, ki jih je s severne ožje fasade snel v oktobru 1980. Takoj, ko bo lastnik pripravil osnovo za vračanje fresk, bomo nadaljevali z akcijo, ki bo poleg vračanja fresk vsebovala tudi načanje vogalne poznobaročne poslikave. V letu 1987 smo v okviru domačije dokumentirali lesen čebelnjak, ki je sicer že nekaj desetletij opuščen, vendar pa sodi med redke primere čebelnjakov s kladnimi stenami, ki so vpete v skelet vogalnih sob. — V. H.

VUKOVSKI DOL, Maribor. — Z denarjem OKS in KSS smo nadaljevali

Sl. 116. Vransko 42, čebelnjakomilkih minaretov. I. s čas.

Fig. 116 — Vransko 42, bee-house

Sl. 117. Vukovski dol 18 — zidanica pred obnovo
Fig. 117 — Vukovski dol 18 — vineyard cottage before restoration

dela na zidanici št. 18 in to po predlogu dipl. ing. B. Ačanskega. Zidanica bogatejšega sloja je iz kamna zidana, podolžnega tlorisa in krita z opečno štirikapnico. Stoji na izpostavljeni legi na slemenu. V notranjščini je prostor z odprtim ostrešjem s prešo, obokana klet in bivalni prostori pod kletjo. Ohranjena je še obokana črna kuhinja. Stavba je bila tako poškodovana, da so bili temelji in zid zasukani. Med deli smo zid zavarovali z začasno konstrukcijo iz tramov in jeklenih profilov. Potem smo temelje podbetonirali, stavbo vertikalno in horizontalno zvezali ter injektirali razpoke. Delo bomo še nadaljevali. — J. S.

ZALOG, Kranj. — Gradnja hleva na parc. št. 340, 338, 339, 336 k. o. Srednja vas pri Goričah. — V. K.

ZAVODNJE. — V letu 1987 smo nadaljevali z akcijo rekonstrukcije in sanacije Kavčnikove domačije (št. 43), kjer

se nahaja znamenita alpska dimnica. Tokrat smo imeli več sreče z izvajalcem. Rekonstrukcijo lesene dela gospodarskega poslopja je prevzela ekipa tešarstva Hudovernik iz Titovega Velenja. Izvedena je bila rekonstrukcija »gumna«, »parne«, odprte lope in ostrešja, ki se je skladno priključilo na ostrešje nad bivalnim delom. Stavba pod katero sta združena stanovanjski in gospodarski del je sedaj v celoti prekrita s skodlami. Dela bomo nadaljevali v letu 1988 in pogodbili z izvajalcem bodo do aprila v celoti rekonstruirani sestavni deli gospodarskega poslopja (vrata, gank, lopute, opaži, zatrep), lopa med »gumnom« in dimnico ter vsa vrata v kletnem in hlevskem nivoju zidanega dela poslopja. Po zaključku tesarsko-mizarskih del bomo stavbo v celoti impregnirali s fungicidi in insekticidi. — V. H.

ZAVRH, Lenart. — Izdelali smo smernice za oblikovanje večnamenskega ob-

jekta ob Maistrovem stolpu in za ureditev javne razsvetljave, saj je Zavrh slemensko naselje. — J. S.

ZGORNJE BITNJE, Kranj. — Gradnja stanovanjske hiše na parc. št. 112/2, stanovanjske hiše in garaž na parc. št. 138 ter prizidek stanovanjskih prostorov na parc. št. 1636/1, 1644/11 k. o. Bitnje. — V. K.

ZGORNJE JEZERSKO, Kranj. — 367/1, 367/74 in 367/88 k. o. Zg. Jezer-Gradnja stanovanjskih hiš na parc. št. sko. — V. K.

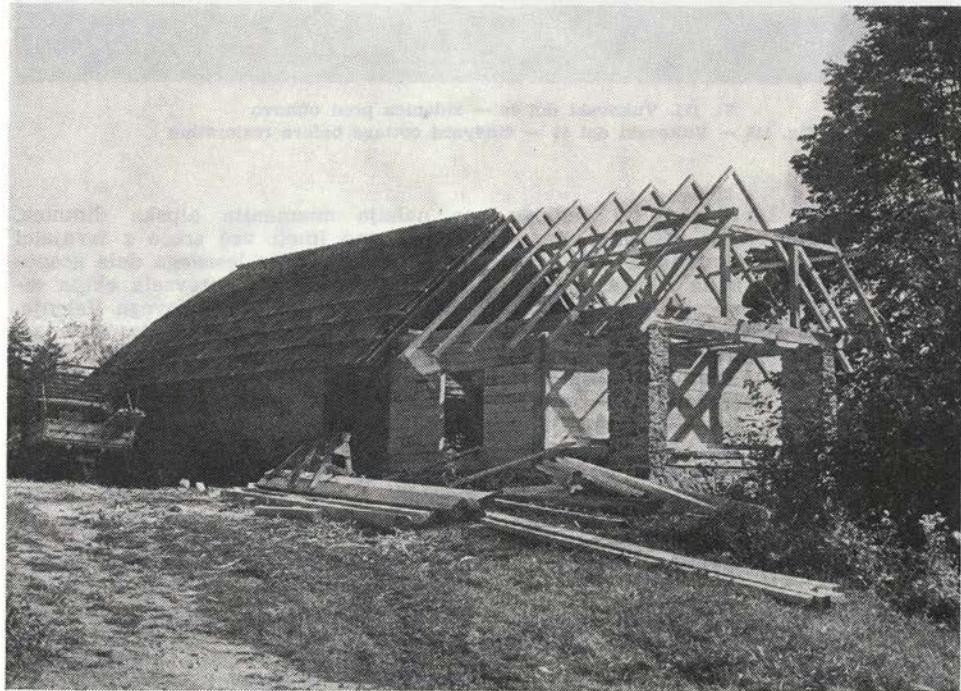
ZGORNI BRNIK, Kranj. — Gradnja gospodarskega poslopja na parc. št. 242, 241/2 k. o. Zg. Brnik. — V. K.

ZABJAK, Ptuj. — Pripravili smo načrt za sanacijo mlinščice. — J. U.

Kritino mlina in dimnike na strehi smo že obnovili. — A. A.

ŽELEZNE DVERI, Ljutomer. — Nadaljevali smo z obnovo zidanice št. 11: nova okna in vhodna vrata, na novo pozidan dotrajani dimnik. Črna kuhinja bo obnovljena v prihodnjem letu. — J. S.

ŽIRJE. — V spomeniško zaščitenem območju kmetije št. 1 namerava lastnik urediti hlev za pitance. V bistvu gre le za modernizacijo obstoječega hleva. Pri teh posegih smo sodelovali s smernicami za prenovo in s projektom, ki predvideva ohranitev oziroma rekonstrukcijo tudi nekaj spomeniško pomembnih elementov na kmetiji, kot so na primer utrditev kamnite konzole, obnova strehe in ganka po obstoječem vzorcu, namestitev manjkajočih kamnitih okvirjev, prezidava prevelikih okenskih odprtin. — D. H.

Sl. 118. Zavodnje 43, Kavčnikova domačija. Dela na rekonstrukciji gospodarskega poslopja

Fig. 118 — Zavodnje 43, Kavčnik house. Works being carried out on the reconstruction of the farm-building

Sl. 119. Zg. Bitnje 37, prerez starega zidanega hleva s senikom. Gradnja nadomestnega poslopja
Fig. 119 — Zg. Bitnje 37, section of the old cowshed with a haybarn. Construction
of a surrogate building

Umetnostna, arhitekturna in urbanistična dedščina

Avtorji:

- A. V. — Andreja Volavšek, ZVNKD Maribor
 B. B. — Bogdan Badovinac, ZVNKD Celje
 B. K. — Bine Kovačič, ZVNKD Maribor
 B. P. — Branka Primc, ZVNKD Celje
 B. Z. — Brane Zbačnik, ZVNKD Nova Gorica
 I. S. — dr. Ivan Stopar, ZVNKD Celje
 J. M. — Janez Mikuž, ZVNKD Maribor
 M. H. — Marlenka Habjanič, ZVNKD Maribor
 M. T. — Marijan Teržan, ZVNKD Maribor
 M. V. — Marko Vuk, Goriški muzej, Nova Gorica
 R. Č. — Robert Červ, ZVNKD Nova Gorica
 R. P. — Rudi Pergar, ZVNKD Nova Gorica
 V. G. — Viktor Gojkovič, ZVNKD Maribor

AJDOVŠČINA. — Pri zasebnem lastniku je bila ugotovljena starinska slika »Sv. Barbara« (o. pl. 72 × 58 cm, sign.: ni). Svetnica je upodobljena približno na sredini slike in je s pogledom usmerjena v gledalca, oblečena je v do tal segajoče krilo zelene barve, ogrnjena je z rdečim ogrinjalom. V desnici drži tanek meč in palmo mučeništva, v levici pa kelih s hostijo, pod pazduhu pridržuje knjigo. Na glavi, ki jo obdaja svetniški sij, ima kroono, okrog vrata pa oglico. Na levi strani slike se po italijanski maniri razprostira v globino gorata pokrajina z jezerom in gradom na pečini, nad jasnim obzorjem pa se kopičijo kopasti oblaki. Po stilnih značilnostih bi sliko lahko postavili v 17. stoletje. Ohranjena je dobro, vendar je bila potrebna čiščenja, kar je opravila restavratorka Goriškega muzeja Ana Sirk-Fakuč.

Popisanih je bilo več slik, za katere obstajajo pričevanja, da jih je naslikal Avgust Schlegl (1856–1906), župan v Štanjah in občinski tajnik v Ajdovščini, ki se je ljubiteljsko ukvarjal tudi s slikarstvom (prim. SBL III, str. 221; PSBL, 13. zv., Gorica 1987, str. 313–314). V veroučni dvorani ob ž. c. v Štanjah je ohranjena njegova »Rožnovenska Marija« (o. pl., 198,5 × 108,5 cm), v p. c. sv. Antona Padovanskega na Fu-

žinah pa mu pripisujemo naslednje podobe: »Sv. Anton Padovanski« (o. pločevina, 175 × 97 cm), »Sv. Florijan« (o. pločevina, 177,5 × 83 cm), »Brezmadežna« (o. pločevina, 154 × 83 cm), »Marija z Ježusom« (o. pl., 195 × 106,5 cm). Kljub temu, da gre za dela epigonskega slikarja, ki je bližu likovni kulturi nazarenske smeri, so vredna pozornosti in konservatorske zaščite, posebej še tista v c. na Fužinah, ki propadajo. — M. V.

APAČE, G. Radgona — Ob cesti v Črnce je obnovljeno znamenje (s sredstvi OKS G. Radgona), ki ga je pred leti podrl povornjak. — A. V.

BELTINCI, Murska Sobota — S sredstvi KSS in OKS smo podrli dimnike, ki so ogrožali streho in streho pokrpalni. V teku je preiskava o storilcih, ki so grad poškodovali. — A. V.

BENEDIKT, Lenart — Strinjam se z novogradnjo župnišča, če bo staro dobilo primerno funkcijo. Soglašamo z adaptacijo gostilne, nadstropne hiše s secesijskimi elementi. — A. V.

BILJANA. — V ž. c. sv. Mihaela je bila identificirana oljna podoba »Sv. Ciril in Metod«, ki visi na vrhu vzhodne stene prezbiterija in jo je naslikal Avgust Schlegl (prim. tudi poročilo pod krajem Ajdovščina) iz Štanj. Dokaz o njegovem avtorstvu je tudi poročilo v časniku Soča dne 11. septembra 1885, v katerem stoji, da je omenjeno sliko izdelal po naročilu društva »Slovenski jez«. Gre za tipično nabožno sliko 19. stoletja, izdelano v svetlih barvah, brez senčenja in z izrazitim obrisi; ociten je naslon na tradicionalne zgodovinske vzore. — M. V.

BOVEC. — Pri zasebnem lastniku je bil dokumentiran kvaliteten pozognotski kip »Sv. Ana« (les, višina 85 cm). Svetnica je prikazana stojé, oblečena v dolgo krilo in povrh še ogrinjalo, glavo ima pokrito z oglavnico, značilne so trde potese obraza starejše ženske. Obe roki sta ohranjeni fragmentarno, manjkata tudi stopali nog, originalna pozlata in polihromacija sta uničeni. Kip je med prvo svetovno vojno bil najden v strelskem jarku poleg današnjega bovškega letališča, odkoder ga je rešil domačin Ivan

Mihelič, ki se je ukvarjal tudi z rezbarstvom. Pred leti je pri kipu zaščitil les pred propadanjem Zorko Pelikan. — M. V.

P. c. Device Marije v Polju. — Zaradi zamakanja stene je omet na notranji strani vhodne stene povsem propadel. Voda je v objekt prodirala skozi steno, na stiku lope s steno in skozi preslico. Vse horizontalne betonske elemente na preslici in dvignjeni del stene preko strehe smo oblekli s pocinkano pločevino, steno pa ometal z zalikanim ometom, ki smo mu dodali hidrofobno sredstvo. Na notranji strani pa smo obnovili grobi in fini omet.

Ob obnovi med obema vojnoma so dve porušeni okni z gotskim krogovičjem obnovili tako, da so montirali stilizirane kovinske okvirje. Te preperele okvirje smo zamenjali z betonskim krogovičjem, ki smo ga izdelali po originalih z južne stene. Prav tako smo montirali nova stranska hrastova vrata na južni steni cerkve, okna pa zasteklili s pleksi stekлом.

Stara kanalizacija v obliki betonskega kanala, prekritega z betonskimi ploščami, je potekala tik ob stranskih stenah ladje in prezbitterija in se stekala v ponikalnico za prezbitterijem. Obstojeci, deloma zamašeni kanal smo priredili v zračno kineto s tem, da smo na začetkih in na koncu nad ponikalnico montirali železne rešetke, ob kanalu pa izdelali novo kanalizacijo iz azbestocementnih cevi s štirimi peskolovi in dvema revizjskima jaškoma. V izkopane kanale smo obenem položili strelovod. Na novo smo montirali vse odtočne cevi in žleb nad prezbitterijem.

Ob betonskih pokrovih smo izdelali robnik, betonske pokrove zasuli s produkrom, le ob stranskem vhodu smo ga »utopili« v beton. — B. Z.

BRANIK NAD MUTO, Radlje — Kapelica pri Črešniku 35 mora tudi po obnovi ohraniti videz kapelice zaprtega tipa, ohraniti gladek apneni omet. Namestiti je treba lesena vrata na še ohranjene podboje. — A. V.

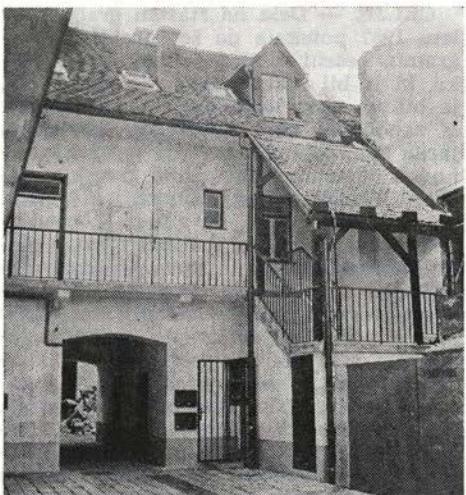
BREZNO, Radlje. — Za potrebe pregonu kaznivega dejanja smo ocenili škodo, ki je nastala zaradi tativne korpusa z razpela. — A. V.

CELJE. — Dela na starem gradu so v letu 1987 potekala po že sprejetem programu. Leseni most prek notranjega jarka, ki je bil rekonstruiran preteklo leto, je bil na novo zavarovan s sadolinsom. V zahodnem delu notranjega grajskega jarka smo odkopali temelje nekdajne zahodne obrambne stene nad grajskim jedrom. Temelji so bili sanirani, nad njimi pa je bil do višine, na kateri je predvideno zavarovanje z železobetonско ploščo, obrambni zid na novo pozidan. Pomembna dela so bila opravljena v grajskem jedru. Tu smo odstranili dosedanje lesene pohodne provizorije na restavracijskem vrtu nad kletjo zahodnega palačija in nad kletnim prostorom v jugovzhodnem vogalu notranjega dvorišča. Na restavracijskem vrtu smo v kleti naredili deponijo peska in jo zaščitili s polivinilskim ovojem, nato pa vse skupaj začasno prekrili s ploščicami, ter tako na tem mestu spet ustvarili pohodno površino, ki bo rabila potrebam gostišča. Ko se bodo v grajskem jedru nadaljevala gradbena obnovitvena dela, bomo to deponijo odprli, tako da bo material pri roki. Strop kleti nad renesančno kletjo na dvorišču smo zavarovali z železobetonско ploščo, enako smo storili nad nek-

Sl. 121. Celje, Cankarjeva 2: obnovljena zunanjščina stanovanjske hiše

Fig. 121 — Celje, Cankarjeva St. 2: renewed exterior of house

Sl. 122. Celje, Zidanškova 1: prenovljen dvoriščni del

Fig. 122 — Celje, Zidanškova St. 1: renewed courtyard

danjam stopniščnim dostopom v klet. Podzemeljske povezave med renesančno kletjo in zahodnim palacijem zaradi različnih vodov, ki jih bo potrebno prestaviti, zaenkrat nismo izvedli.

Delo je izvajalo gradbeno podjetje Remont, s prostovoljnim delom je sodelovalo turistično in olepševalno društvo iz Celja. — I. S.

V minulem letu so se nadaljevala prenovitvena dela stavbnega kompleksa Zidanškove ulice 1 in 3. Stavbni sklop **Zidanškove 1**, ki obsega ulični trakt, vezni trakt ter dva dvoriščna trakta, je bil z izjemo zunanjščine ulične stavbe v celoti obnovljen. Največji gradbeni posegi so se izvajali na drugem dvoriščnem objektu. Zaradi preetažiranja njegove notranjščine je prišlo do vrste radikalnih statično gradbenih rešitev, zaradi katerih postaja prenova historičnega stavbnega fonda vprašljiva. Na srečo je šlo v tem primeru za spomeniško manj pomembno dediščino. Investitorja prenove SSS Celje je takšen, izredno drag način prenove prisilil k razmišljjanju o drugačni prenovi v SMJ Celja, ki bo izhajala iz historične substance, in je ne bo izničevala. V ta namen so zavrgli že izdelan načrt statične sanacije stavbe nekdajnega mestnega špitala ter z ustreznimi strokovnjaki pripravljajo novega. Vse kaže,

da bomo skupno presegli eno ključnih spornih točk v prid takšni prenovi, ki bo poleg posameznih arhitekturnih sestavin v čim večji meri ohranjala stavbno substanco kot ključni del urbanističnega spomenika.

Prenova stavbe **Zidanškova 3** je zašla v slepo ulico, ker je predvideni uporabnik 1. nadstropja UTOK Kamnik zaradi finančnih težav odstopil od investicije, novega uporabnika pa za sedaj ni. Zato je SSS Celje po načrtih zavoda izvedla le rekonstrukcijo renesančnega pročelja. Iz sredstev KS Slovenije so bili rekonstruirani kamnitni okenski okviri, izveden je bil gladek omet z vogalno poslikavo v obliki šivanih robov. V naslednjem letu bodo vstavili še okensko pohištvo, v fasadno nišo pa ponovno namestili kamnitno, zgodnjerenesančno plastiko Pieta.

Splošna gospodarska kriza se odraža tudi na prenovi stavbe **Tomšičevega trga 18**, saj SSS ni uspela gradbeno dokončati stavbnega kompleksa (4 trakti) in bo izvajanje nadaljevala v naslednjem letu.

Tudi ostali gradbeni posegi v SMJ Celja so se zaradi pomanjkanja finančnih sredstev občutno zmanjšali. Na Linhartovi 18 je bila opravljena adaptacija po-

Sl. 123. Celje, Zidanškova 3: rekonstruiran zgornji del renesančne fasade

Fig. 123 — Celje, Zidanškova St. 3: reconstructed upper part of the Renaissance facade

slovnih prostorov, na Linhartovi 8 in 14 pa adaptaciji gostinskih lokalov. Občutno se je zmanjšalo tudi število obnov zunanjščin. — B. P.

V letih 1986 in 1987 je bila obnovljena zunanjščina stavbe na **Cankarjevi ulici 2**, ki zajema tudi vogal Stanetove in Lilekove ulice. Stavba, za katero je naredil načrt arhitekt Ferdinand Gologranc, je bila leta 1909 pozidana kot prva tronadstropna hiša po požaru v Celju. Poškodovani in manjkajoči baročni, bidermajerski in secesijski okrasni fasadni elementi so bili obnovljeni po vzoru ohranjenih členov in barvani svetlo oker, ostale fasadne površine pa v temnejšem barvnem tonu. Za naročnika prenove Samoupravno stanovanjsko skupnost je obnovitvena dela kvalitetno izvedel OGP Remont. — B. B.

V letu 1987 je restavrator Viktor Povše rekonstruiral vitično gotsko borduro na slavoloku opatijske cerkve sv. **Daniela**, od katere je bilo ohranjenih samo nekaj manjših, a dovolj razvidnih fragmentov. Obenem jo je z ustreznim arhitekturno poslikavo (tonirano in rustično poddarjeni robovi arkadnih lokov, okenskih ostenij ipd.) estetsko zaokrožil. — I. S.

V letu 1987 so se nadaljevala prezentacijska dela na celjski **Kalvariji**, kjer je bil v 1. kapelico vstavljen rekonstruiran portal, ki ga je na novo sklesal Tonček Podkrižnik. Obnovitvena dela financira Občinska kulturna skupnost in župniški urad sv. Daniela. — B. B.

CERKNO. — Ž. c. sv. Ane. Stekla je obnova notranjosti. Gre za celovito prezentacijo prvotne štukатурne dekoracije, obnovo beležev, namestitev nove električne napeljave in ureditev razsvetljive. Dela so potekala po načrtih arhitekta Franca Kvaternika, pri konservatorskem programu je poleg našega zavoda sodeloval tudi prof. Emilijan Cevc, dela pa je izvajala restavratorska delavnica mariborske škofije. — R. Č.

CREŠNJEVCI. G. Radgona — Imetnika kmečkega dvorca št. 75 (**Eggenwald**) smo znova opozorili na dolžnosti, ki jih ima. Stavba ni vzdrževana.

Stanovanjska skupnost prenavlja vilo, ki je bila nekdaj sedež posestva. Zgrajena je v »alpskem« slogu, hranila pa je

dva kvalitetna portala z vratnicami, po tradiciji prenešena z nekega gradu. Ker so s prenovitvenimi deli poškodovali arhitekturo, smo predlagali, da portala prenesejo v soboški muzej. — A. V.

ČRNEČE, Dravograd. — Izdelali navodila za obnovo strehe, ostrešja in fasade na zvoniku p. c. sv. Križa, delno spremljali izvedbo. — J. M.

DOBOVEC, Trbovlje. — V letu 1987 je bila brez sodelovanja ZSV Celje obnovljena zunanja podoba ž. c. sv. Ane iz prve polovice 19. stol. Obnovljena je bila vsa dotrajana in uničena fasadna členitev. Barvno podobo zunanjščine je določil arhitekt Franc Kvaternik. Pred tem je bila narejena drenaža in ureditev ožje okolice cerkve in bližnjega župnišča. — B. B.

DOLANE, Ptuj. — Nadaljevali smo s sanacijo gradu **Borl**. Zlasti v zahodnem traktu smo nadaljevali s podbetoniranjem temeljev, injicirali smo JV vogal tega trakta, namestili protipotresne vezi, v treh prostorih zamenjali AB ploščo, v prvem nadstropju pa odstranili nastje z obokov in sanirali razpoke v teh obokih. Delno smo sanirali tudi obrambni zid na južni strani, odstranili zgradbo pri bazenu in nekaj uredili park. — J. M.

DOLGA VAS, Lendava. — Ob gradnji nove mrljške vežice se mora sedanja s tipičnim vhodom ohraniti. — A. V.

FALA, Maribor. — S sredstvi KSS in OKS smo prenovili del grajske opečne sterhe. — A. V.

GABERJE, Lendava. — Prizidek k mrljški vežici naj bo oblikovan kot ta, z odprtim nadstreškom. — A. V.

GOLO BRDO. — P. c. Marija na jezeru. Plastika spada k ostankom poznogotskega oltarja, iz bližine delavnice Michaela Partha, ki je deloval okrog 1530 v Vidmu. Olтарna arhitektura je propadala. Ohranali sta se dve svetnici in Marija z Jezusom. Obe plastiki svetnici sta bili prevlečeni s sivkasto oljno barvo (imitacija kamna). Pri odstranjevanju le-te smo videli, da je prvotno polikromacijo in pozlato prekrival še en oljni premaz. Les je bil skoraj popolnoma črviv. Utrjen je bil po ogledu in nasvetu prof. Ko-

Sl. 124. a, b: Golo brdo — kip sv. Barbare pred in po obnovi

Fig. 124 — a, b: Golo brdo — statue of St. Barbara before and after restoration.

kalja s Paraloidom B 72 v acetonu. Drugotni premazi so bili odstranjeni delno s topili, delno s skalpeli (inkarnati). Inkarnati so dobro ohranjeni, razen na mestih črvojedin. Gube oblačil na kolenu in spredaj so bile delno demodelirane že ob prvi preslikavi. Nekatere gube so bile obžgane ali sveč, druge odlomljene. Vsi ti manjkajoči deli so bili ponovno do modelirani. — R.P.

GORNJA RADGONA. — Novemu uporabniku starega špitala smo dali navodila za obnovo. Zunanje poslikave s sondiranjem nismo ugotovili, pač pa prizidani arkadni del z vhodnim hodnikom. Kapelica, ki je bila zazidana z notranje strani, je bila 1 m visoko zasuta in okno je bilo spremenjeno v vrata. To smo spremenili v prvotno stanje. V 50 letih vgrajena okna se morajo korigirati, vsaj na zunanjih strani je treba vstaviti okvire z dvojnimi, deljenimi krili.

Za hišo Kerenčičeva 6 nismo dali soglasja k uporabnemu dovoljenju, saj pri obnovi niso upoštevali varstvenih zahtev.

Uničili so namreč kamniti polkrožni portal z originalnimi vratnicami iz konca 18. stoletja. — A. V.

GRAD, Murska Sobota. — S sredstvi
KSS in OKS smo nabavili les za obnovo
ostrešja (po načrtu J. Požauka, v. g. t.)
na **gradu**. Za predvideno obnovo zunanj-
ščine ž. c. **Materje božje** smo sondirali
omete in ugotovili, da je na prvotnem
tankem, zglajenem ometu belež, na oken-
skih ostanjih, portalu, podstrešnem ven-
cu in delno na opornikih je zlato okra-
sta barva. Pozneje je bil zlati oker rdeče
prebarvan. Zadnji omet ni bil barvan.
Obnovili bomo prvotno preslikavo. —
A. V.

GRADISČE, Lenart. — Soglašamo z adaptacijo prizemnih prostorov frančiškanskega samostana po načrtih ing. arch. M. Suhadolca. — A. V.

GRADIŠČE. — Leta 1987 smo odkrili skrilasto streho na p. c. sv. Helene v Gradišču. Odstranili smo dotrajano lese-

no strešno konstrukcijo in jo zamenjali z betonsko streho istega naklona. Nanjo smo ponovno položili obstoječe kamnite skrle, ki pa jih je bilo potrebno številčno dopolniti z novimi. Ob odstranjevanju lesene konstrukcije smo našli ostanke poslikanega lesenega stropa. Gre za 4 ostanke desk, ki so jih ob demontaži stropa uporabili kot gradbeni material pri strešni konstrukciji. Deske so ornamentalno poslikane v tempera tehniki, in sicer je ena segment rozete, na ostalih treh pa je opaziti rombično dekoracijo. Ti ostanki stropne poslikave so lahko osnova za razmišljjanje o eventualni obnovi lesenega poslikanega stropa, vendar je zaradi sedanje neoriginalne stropne višine in skromnosti likovnih podatkov taká obnova vprašljiva.

Za ostala dela, ki so nujna za ohranitev tega objekta (ponovna razmestitev novih žlebov) pa smo v dogovoru z župnijskim upraviteljem. — R. Č.

GRAJSKA VAS, Žalec. — V letu 1987 smo sodelovali pri obnovi kapele. Gre za oblikovno edinstven primer lesene kapele t. i. odprtrega tipa, tlorisnih dimenziij 180×230 cm, višine 480 cm. Arhitektur-

ni elementi kažejo preplet novohistoričnih in secesijskih stilnih prvin. Kapela je bila v zelo slabem fizičnem stanju, veliko elementov je bilo uničenih. Posnetek in načrt rekonstrukcije kapele je izdelal dipl. inž. arh. Dušan Kramberger. Obnovitvena dela, ki jih je kvalitetno izvedel samostojni umetnik — kipar Milojko Kumer iz Šoštanjha, so obsegala: ponovno pozidavo zadnjega zidanega dela kapele, čiščenje, zaščito in toniranje leseni delov, dodelavo manjkaajočih elementov ter izvedbo bakrene strehe. Sredstva za obnovo kapele so prispevali KS Žalec, župnijski urad Gomilsko ter lastnik kapele. — B. P.

HRASTOVEC, Lenart. — Soglašali smo z gradnjo novega dimnika v vzhodnem traktu. Hkrati so belili in krpali fasade. Omet je že ves nov, le pri glavnem portalu je bilo moč ugotoviti ostanke enoplastnega apnenega ometa. Šele pri polni zamenjavi bo mogoče rekonstruirati pilastrsko naslikano sgrafittino arhitekturo, ki jo vidimo na Vischerjevi sliki. Soglašali smo z izgradnjo podstrešnih prostorov na depandansah in z apadatijo gospodarskega poslopja. — A. V.

Sl. 125. a, b: Grajska vas: kapela pred in po obnovi

Fig. 125 — a, b: Grajska vas: chapel before and after restoration

V kapeli je celotna oprema baročna. Šteje dve večji polihromirani skulpturi in oltarno podobo »Križanega«. Kapela služi kot mriška veža Zavoda za duševno bolne, ki grad uporablja. V ateljeju smo obnovili skulpturo sv. Miklavža. V celoti je pozlata na mnogih mestih dvigala in luščila. Vse napake v polihromaciji in inkarnatu smo sanirali in utrdili kredo. Mehanično in kemično smo regenerirali pozlato. Inkarnat smo tudi plombirali in retuširali. Kip je spet v kapeli. V ateljeju smo obnovili tudi sliko panorame z gradom Hrastovec. Je iz druge polovice prejšnjega stoletja. Bila je orumenela in zamazana. Utrdili smo barvno plast, sneli orumeneli lak, sliko zravnali, zamenjali podokvir in ponovno lakovali. Obnovili smo prvotno podobo večkrat prebarvanega okvira. Tudi ta slika je spet v gradu. — B. K.

S sredstvi darovalca je bila obnovljena kapelica »Pri Šikerju« ob cesti iz Maribora. Povsem dotrajani omet je bil nadomeščen s podaljšanim, zaribanim, kapelico pa je treba še pobeliti. — A. V.

HUM, Ormož. — Ko bodo obnavljali p. c. morajo odstraniti debeli sekundarni omet in obnoviti prvotni tanki apneni omet. — J. M.

JANŽEV VRH, G. Radgona. — Dali smo navodila za obnovo fasad znamenja — kapelice. Prvotna profilacija mora ostati ohranjena in biti belo pobarvana. — A. V.

JURSKI VRH, Maribor. — Po naših navodilih so obnovili gotsko cerkveno zunanjščino. V. Gojkovič je rekonstruiral okensko krogovičje in ostenja iz ohrajenih elementov, ki so bila pozneje uporabljena v zidu. — A. V.

KAPELA, G. Radgona. — Na stroške imetnika prebarvana notranjščina ž. c. do vencev. — A. V.

KOJSKO. — V zavarovanem območju taborne cerkve sv. Križ nad Kojskim smo na zahtevo krajanov izdelali kompleten projekt za poslovilni objekt. Izvedbo projekta, pri katerem smo aplikirali arhitekturne prvine taborne cerkve, smo tudi redno nadzirali in dokončali do uporabnega dovoljenja.

Zavod je sodeloval z župništvtom Kojsko in Krajevno skupnostjo Kojsko pri

obsežni sanaciji obodnega taborskega obzidja. Močno dotrajan in mestoma popolnoma porušen zid so izvajalci ponovno pozidali, celotno obzidje pa so tudi temeljito očistili. Krajani so tudi uredili dostopno pot do objekta in parkirišča ob njem.

V noči s 17. na 18. december 1987 so neznani storilci vdrli skozi vhodna vrata cerkve in odnesli tri kipe iz gotskega krilnega oltarja, med njimi znano plastiko sv. Florijana. Zavod je restavriral kip sv. Jurija, ki so mu tatovi polomili roke, in naročil izdelavo varstva z alarmnimi napravami. — D. H., R. Č.

KOVAČA VAS, Slov. Bistrica. — Za kapelico pri hiši št. 137 je naredil vgt. J. Požauko načrt za podzidavo, ker je nagnjena. — A. V.

LENART. — Izdelali mo smernice za prenovo zunanjščine **Ptujska 13** ob urejanju trgovskih lokalov. Izdali smo navodila za dozidavo in obnovo stavbe **Cmureška 2**, česar pa imetnik ni upošteval. Ob prenovi »starega špitala« so potrebne spremembe. Na zunanjščini je lahko le triramno kamnito stopnišče, ne pa v projektu predlagano postmoderno. Za notranjščino pa zahteva žal predvidena stanovanjska raba drobljenje prostorov. Ti so bili vsi, razen obokane kuhinje in kleti, kriti z dekorativnim lesnim stropom. Zdaj so ti stropovi zakriti. — A. V.

LEDAVA. — Izdali smo soglasje za ureditev gostinskega lokala v **grajski kleti**. Izdelali smo smernice za obnovo objekta za proizvodnjo keramike. Historično fasado je treba ohraniti. Obnovili smo bogato členjeno historično fasado **Partizanska 10** in jo pobarvali v prvotni rožnatih barvah. Izdali smo navodila za prenovo hiše **Partizanska 20**, ki ima lepo kamnito polkrožno stopnišče in z marmorjem v dveh barvah tlakovano vežo v nadstropju. Za namene banke je treba ohraniti prostore v pritličju s stavbnim pohištvtom v prvotni obliki. Vhod v te prostore naj bo iz uvozne veže. **Stara dežnikarna** v Partizanski ulici naj ohraji historično zunanjščino. Pri pritlični hiši **Partizanska 15** s historično fasado je možna prizidava na dvoriščni strani. Nadomestni gradnji **Partizanska 56** in **58** se morata podrediti okolju v stavbi maši in materialih. — A. V.

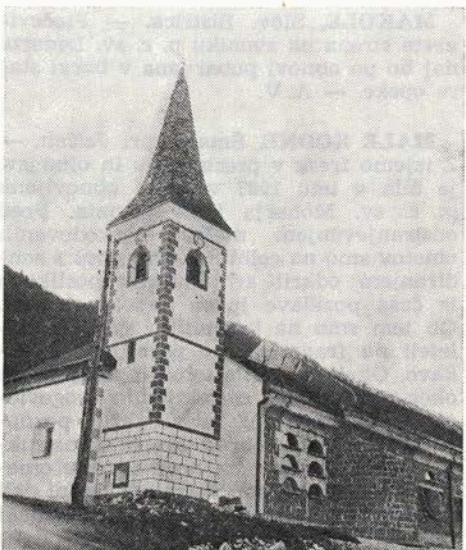
LIBOJE. Žalec. — Na obnovljene fasadne omete zvonika p. c. sv. Neže je bila v letu 1987 rekonstruirana vogalna arhitekturna poslikava v rdeči barvi iz leta 1780. Na vogale starejšega prezbiterija je bila v modri barvi rekonstruirana poslikava iz prve faze poslikave zvonika. Gradbena dela nove cerkve po načrtih dipl. ing. arh. Jožeta Kvaternika, v katero sta vključena starejši zvonik in prezbiterij, so v teku, finančira pa jih župnijski urad Griže. — B. B.

LJUTOMER. — Z navodili za obnovo fasade Miklošičev trg 4 smo zahtevali odstraniti grobi cementni omet, da bi hiši tako vrnili nekdanji videz. Na enak način smo zahtevali, da mora Prešernova 9 ohraniti celotno profilacijo. — J. M.

LOKAVEC — SLOKARJI. — Na željo vaščanov smo izdelali načrt za postavitev znamenja — kapelice v Slokarjih. Gre za zidano kapelico z odprto nišo s tremi arkadami, ki slonijo na dveh stebrih v čelnih fasadih. Krita je z dvokapno streho, ki tvori v čelu trikotnik. Podstavek je podprt z grobim obrizgom, ves ostali del pa je fino ometan. — B. Z.

LOKAVEC. — Po obnovi župne cerkve sv. Urbana se je lokavska fara lotila stare župne cerkve sv. Lovrenca. Ta v osnovi še gotska, kasneje pa močno povečana baročna stavba je bila že po prvi vojni potrebna obnove, vendar so se zaradi objektivnih razlogov raje lotili zidave nove cerkve, stara pa je sredi naselja žalostno propadala. Letos so se domačini lotili zahtevnega dela. Razmajano zidovje so pozidalni do prvotne višine (baročna faza), nad njim pa postavili betonsko streho s korci. V notranjosti nova strešna konstrukcija predvideva rekonstrukcijo slavoloka in stropov. V tej fazi obnove so ohranili tudi notranje omete. Cerkev so skratka uredili do te mere, da jo je lahko škof ponovno posvetil v čast Mariji Vnebovzeti. Glede obnovitve notranje opreme je zavod še v fazi dogovarjanja z župnim upraviteljem. — R. Č.

LOŽE, Ajdovščina. — Leta 1987 smo nadaljevali z obnovitvenimi oz. vzdrževalnimi deli na strehi loškega gradu. Pri delih, ki smo jih izvajali konec prejšnjega leta, se je izkazalo, da je nujno obno-

Sl. 126. Liboje, p. c. sv. Neže: obnovljena arhitekturna poslikava zvonika

Fig. 216 — Liboje, the filial church of St. Agnes: renewed architectural paintings of the belfry

viti celotno streho, ne pa samo dve četrini, kot smo načrtovali. Tedaj smo obnovili streho nad zahodnim delom in napušč nad južno fasado, sedaj pa smo z južne fasade odstranili bršljan, zamenjali tiste dele strešne konstrukcije, ki je dotrajala, nekatere manj načete dele strešne konstrukcije pa smo dodatno ojačali. Obnovili smo celoten napušč nad vzhodno fasado, ostale dele strešin pa smo ponovno prekrili z obstoječimi korci. Zamenjali smo tudi obrobe na stičiščih strešin in montirali nove kljuge na žlebove. Potrebno bo seveda montirati tudi manjkajoče žlebove in odtočne cevi ter grad ustrezno zapreti. S temi najnujnejšimi deli nam bo uspelo objektu vsaj zaenkrat podališati življenjsko dobo, vendar bo potrebno v bližnji prihodnosti naići interesenta, ki bo dal kvalitetnemu objektu funkcijo in s tem zagotovil tudi sprotna vzdrževalna dela. — R. Č.

MAJŠPERK, Ptuj. — Pred prenovo objekta Breg 6, dvorca, smo zahtevali obnoviti vso obstoječo profilacijo in dekoracijo ter upoštevati restavratorjeva navodila. — M. H.

MAKOLE, Slov. Bistrica. — Pločevina streha na zvoniku p. c. sv. Lenarta naj bo po obnovi pobarvana v barvi stare opeke. — A. V.

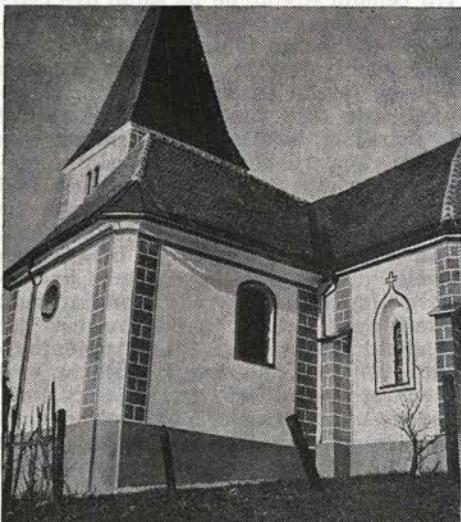
MALE RODNE, Šmarje pri Jelšah. — Z izjemo fresk v prezbiteriju in oltarjev, je bila v letu 1987 v celoti obnovljena p. c. sv. Mohorja in Fortunata. Pred odstranjevanjem močno poškodovanih ometov smo na celotni zunanjščini s sondiranjem odkrili arhitektурno poslikavo iz časa pozidave južne kapele — 1740. Ob tem smo na kamnitnih spolijah napolnili na fragmentalno ohranljeno poslikavo. Okoli treh šilastoločno zaključenih oken z originalno zastekljenim krogovičjem v prezbiteriju, smo odkrili poznotoskansko poslikavo obrob. Pred rekonstrukcijo obeh poslikav na nove apnene omete, so bili zamenjani dotrajani leseni deli strešne konstrukcije s strešniki, pozidani manjkajoči oporniki in vstavljen na novo sklesan zahodni portal z novimi vratnimi cami. Stene zvonice so barvane v kombinaciji belo-svetlo oker, cerkvene ladje belo s poudarjenimi ostanki reber v opečno rdeči barvi, leve kapele z obnovljeno novejšo dekorativno poslikavo, za oltarjem desne kapele pa je obnovljen

naslikan baldahin. Celotno talno površino cerkve pokriva nov opečni tlakovec. Obnovitvena dela je v celoti financiral župnijski urad sv. Križa iz Rogaške Slavtine. — B. B.

MARIBOR. — V okviru usmerjene prenove smo izdelali program za hiše **Koroška 5, 7, Židovska 9, 11.** Vodili smo ureditvena dela v **Vodnem stolpu**, nadzirali ureditev okolja med Vodnim in Okroglim stolpom. Pripravili smo predlog ureditve Okroglega stolpa za Klub mladih. — M. H.

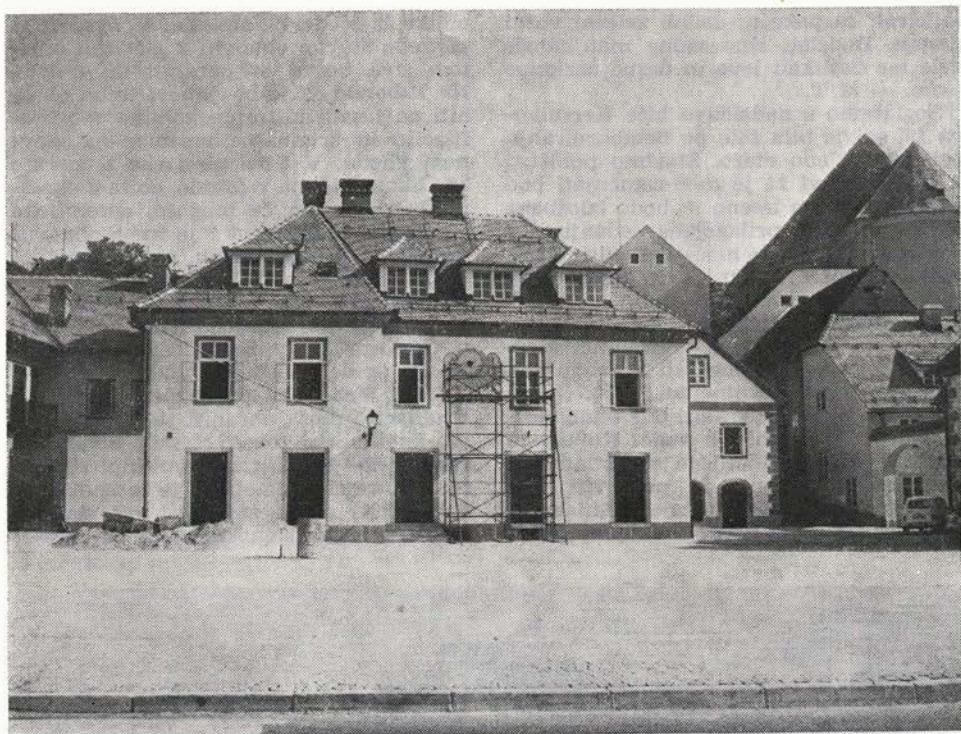
Peš povezava med **Taborsko** in **Ruško** cesto so stopnice, ki so jih nameravali odstraniti. Imajo pa ambientalno vrednost in tako smo na pobudo občanov predlagali njih popravilo. Po naših navodilih je bil obnovljen glasbeni paviljon in ograje na mostičkih v **Mestnem parku.** Železna ograja paviljona je obnovljena, asfalt na tleh zamenjan s teracom, strop polihromiran in pozlačen po prvotnem vzorcu, streha prekrita z bakrom. Zaradi varčevanja imajo pa ograje na mostičkih pokončnokvadratno mrežo namesto diagonalne. Nismo dovolili postaviti kioska v bližini spomenika Prežihovem Vorancu na **Gospovske cesti.** Trgovinice naj se urede v pritličju nekdajnega samostana šolskih sester. Tudi pred hišo **Vodnikov trg 37** nismo dovolili postaviti kioska, marveč smo predlagali, da urede lokal v stavbi. Pri gradnji na **Mlinski cesti** (avtobusna postaja) so našli dva vodnjaka, globoka 20 m in zgrajena iz lomljencja. Predlagali smo, da bi ju vključili v okolje. Stanovalci hiše **Mladinska 2** so prosili za dovoljenje, da bi porušili zidovje med parcelami in tako dobili uvoz v kare iz ulice ob parku. Izdelati je treba ureditveni načrt za ves prostor. Nismo se strinjali s predlogom v dolgoročnem planu občine Rotovž v zvezi s Strossmayerjevim mostom, gradnjo v Ribniskem selu in prometnico skozi Brezje. — A. V.

Hotel **Zamorc** v **Gosposki 30** je bil zgrajen za hotel leta 1896 in je s tem najstarejši mariborski hotel. Pri sanaciji je treba upoštevati in v celoti ohraniti prvotno fasado, kvalitetno stopnišče, značilno stavbo pohištvo in zasnovo arkadnega dvorišča — vrta. Ko so nam predložili projekte za obnovo lokala v **Grajski 1** smo zahtevali enotno obarvano pritličje in vhod v kino. Tudi sanacijo je treba izvesti istočasno. Predlagali smo prenos pravice uporabe za hišo **Koroška**

Sl. 127. Male Rodne; p. c. sv. Mohorja in Fortunata: obnovljena arhitekturna poslikava zunanjščine

Fig. 127 — Male Rodne, the filial church of SS. Hermagoras and Fortunatus: renewed architectural paintings on the exterior

Sl. 128. Maribor — prenovljena hiša Vojašniška 10
Fig. 128 — Maribor — renewed house on Vojašniška St. 10

5, ker stavbe sedanji upravljalec ne vzdržuje v redu. Strinjam se s kovano mrežo na vogalnem vhodu v knjigarno na Partizanski 9 in predlagamo, da se za oblikovanje uporabi motiv z ostalih mrež. Nismo se strinjali s tem, da bi zamenjali lesena polja v Poštni 2 na vratnicah s steklom. Zahtevali smo obnovno prvočne oblike, saj je značilna za ta trgovski predel mesta. Dovolili smo zasno urediti obstoječe sanitarije v arkadnem hodniku na Poštni 4. Ob prenovi pa jih bo treba odstraniti. — M. H.

Nismo se strinjali z okni in fasado na lopi pod odprtim balkonom v Barvarski 7. Oboje ne ustreza ne tipu ne starosti fasade. Za Orožnovo 9 smo dali navodila za ureditev sanitarij v dvoriščnem traktu. Dovolili pa smo okno na ulični strani spremeniti v vrata s tem, da se prilagodi stavbno pohištvo. Izveska na Vetrinjski 16 nismo dovolili, saj členjena fasada kvalitetnega spomenika takega izveska ne dovoljuje. — J. M.

V Kazinski dvorani v SNG smo naprej utrjevali in fiksirali pobešeni strop, očistili omete in barvne retuše, doslikavali stropno in stensko ornamentiko. Obnovili smo tudi pozlato, ki je bila z ornamentalnih okraskov povsem uničena. Obnovljena so bila tudi vratna krila (mixtion). Naredili smo 4 okrasne vase za balkonsko ograjo. Za stavbo na Partizanski cesti smo naredili 30 štukturnih elementov, za Ruško 5—7 pa 42. Na Glavnem trgu 4 smo demontirali arkadne stebre, jih retuširali in pripravili za kopiranje. Kopije so bile narejene v Josipdolu na tridimenzionalnem kopirnem stroju. Tudi za Splavarški prehod smo izdelali modele, kalupe in nove odlitke za štukатурne elemente na fasadi. Na Vojašniški 10 smo naredili sončno uro. Pripravili smo tudi risbe za šivane robe in vence. V hiši »Suhe robe« v Vetrinjski ulici smo ugotovili pri obnovi fasade ostanke kamnitne bifore, ki krasiti polkrožni pomol. Nosilnost stene je bila zelo slaba, zato smo

injicirali razpoke in dodali železni vezni prstan. Dodelali smo vidne manjkajoče dele ter doslikali levo in desno zazidano okno. — M. T.

Soglašamo z nadzidavo hiše **Kersnikova 16**, saj je bila šele po bombardiranju znižana za eno etažo. Stavbno pohištvo v **Gregorčičevi 14** je moč zamenjati pod pogojem, da bo leseno in bodo izložbena okna po obliku prilagojena sedanjim. V **Valvazorjevi 22** je moč prenoviti historično stopnišče s tem, da je treba ohraniti poleg železne ograje tudi vse originalno stavbno pohištvo. Z našim soglasjem so na **Mladinski 9**, telovadnici v historičnem slogu, zamenjali stavbno pohištvo neenako prvotnemu. V **Strossmayerjevi** je mogoče zgraditi dve nadomestni stavbi za dvoriščno krilo. Kapelo in obcestni krili nekdanjega samostana pa je potrebno ohraniti in prenoviti. Zunanjšina železniške postaje v **Studencih** mora ohraniti po prenovi svojo prvotno

obliko iz srede 19. stoletja. V **Tyrševi 13** je treba stavbo obnoviti z gladkim ometom sive barve in ohraniti divjo trto. Na **Taborški 11** je ob obnovi treba ohraniti na fasadi historičnega stila vso profilacijo in originalne vratnice na glavnem vhodu. V **Ulici ob jarku 6** morajo biti okna vzidana v fasado, obita z okrasnimi letvami in če mogoče, opremljena s polkni. V **Aškerčevi 1** je treba obnoviti fasado na prvotni način, sivo z opečnordečo profilacijo. V **Vilharjevi 2** je možno vgraditi vrata na mesto okna v 1. nadstropju novobaročne vile, tako tudi v **Gorkega 34**, v železničarski koloniji. Ko bo ta del mesta prenovljen, je temu objektu treba dati primernejšo funkcijo. Profilacijo mora ohraniti tudi **Limbuška 20**. Enotno oblikovani fasadi **Strossmayerjeva 28—30** s Pirnatovimi kipi sta bili zelo dotrajani. Imetnik je prenovil le št. 30, kjer pa je zamenjal vse stavbno pohištvo in ga poenostavil. Zlasti zgreše-

Sl. 129. Maribor: Splavarski prehod 6

Fig. 129 — Maribor: Splavarski prehod 6

na so tridelna okna. Opozorili smo na nepravilnost in svetovali obnoviti tudi drugo hišo. Soglašamo s prenovo izložb in vhoda v **Mariborski dvor**, vendar je treba akcijo izvesti na celotni stavbi in se dogovoriti z najemniki. Na **Razlagovi 16** je oglasna vitrina nad fasadnimi venci dopustna. Nismo se strinjali z nadstreškom med stavbama nekdanjega konsuma v železničarski koloniji, na **Gorkega 34**. **Ruška 5, 7** v historičnem stilu mora po prenovi ohraniti vso bogato členitev, obliko oken in prvotno oker barvo. Na bidermajerskem **Vodnikovem trgu 2** so obnovili gladki omet, aluminijaste izložbene in okenske okvire pa zamenjali z lesenimi. Na **Gorkega 9** so obnovili secesijsko fasado z gladkim ometom in ohranili okrasje. — A. V.

Pri Kužnem znamenju na **Glavnem trgu** smo nadaljevali z obnovo. Na originalu smo utrjevali kamen in iz silikonskega kavčuka smo delali kalupe za izdelavo kopij. Začeli smo s školjkami ob centralnem stebru, nadaljujemo z ograjami, končali bomo delo s figurami. Kalupe obložimo s poliestrom. Odlitki so iz ojačanega mavca. Za izdelavo kopij smo začeli lomiti kamen v Ciringi na klasičen način z vrtanjem in zagozdami. Nadaljevali smo z raziskavami (skupno s podjetjem Gradbeni finalist Maribor in Geološki zavod Slovenije) kamnoloma v Ciringi, pa tudi v Malečniku, Lenartu, Cmureku, Jakobskem dolu, saj danes peščenjakov zelo primanjkuje, 80% vseh starih stavb pa je imelo pri nas gradbene elemente iz ptujskogorskega oziora aflenškega litotamnjica. — M. T.

MURSKA SOBOTA. — Kulturni center »Miško Kranjec«, ki je upravitelj gradu, je z izvajalcem SGP Konstruktor nadaljeval s hidroizolacijo stavbe. — A. V.

MUTA, Radlje. — S sredstvi župnega urada in pomočjo GG Radlje je končana prezentacija p. c. sv. Janeza. Prestaviti je treba na severu še lokalno cesto in podzemno kabrirati električno napeljavo. — A. V.

Župni urad je obnovil zunanjščino **zvonika**. S sondiranjem smo ugotovili dve nadzidavi in poslikavo šivanih robov tako, da so omejeni sgrafitino in rdeče in črno tonirani. V nadzidanem delu zvonika je sgrafitni ornament pokončnih prepletačih se polkrogov. Na zglas-

jenem ometu je rekonstruirana prvotna poslikava. — A. V.

NOVA GORICA. — Pri zasebnem lastniku je bil ugotovljen portret skladatelja Danila Fajglja (risba s svinčnikom in gvaš, papir, 92 × 69,5 cm, sign.: ni), ki naj bi ga izdelal Hinko Smrekar. Po podatkih lastnika je podpis avtorja pred leti še bil viden d. sp., a je bil list, na katerem je upodobljen portret, ob restavriranju zmanjšan. Podrobnejše podatke o portretirancu prinašata SBL I, Ljubljana 1925—1932, str. 170—171 in PSBL I, Gorica 1974—1981, str. 344—345. — M. V.

NOZNO. — Preteklo leto so v Noznom pričeli obnavljati p. c. sv. Petra in Pavla. Gre za kvalitetnejšo gotsko podružnico, ki pa je bila v zgodovini večkrat predelana. (O neenoviti gradnji govorji npr. stik med ladjo in prezbiterijem; ladja je bila očitno podaljšana in tvori z zvonikom novo pročelje, ob nabavi novih orgel so zvišali prostor nad korom itd.). Na pobudo župnijskega upravitelja smo izdelali ureditveni načrt cerkve, pri končni prezentaciji pa smo moralni zaradi omejenih finančnih sredstev in glede na zapletenost gradbenih del (pri teh delih so sodelovali v glavnem domačini) pristati na kompromisne rešitve. Odpravili smo nadvišani del nad korom, poenotili strešno kritino, v notranjosti prezentirali odprtlo ostrešje in ob teh delih na južni steni ladje nenadejano odkrili ostanke gotske poslikave. V letu 1987 smo steno samo sondirali, spomladti pa nameravamo poslikane površine utrditi in dokončno odkriti. — R. Č.

OPLOTNICA, Slov. Bistrica. — Soglašamo z gradnjo nadstrešnice sredi vasi pod pogojem, da bo streha strma in opečna. — A. V.

PLANINA PRI SEVNICI, Šentjur pri Celju. — Po večletnem premoru so se obnovila prizadevanja za sanacijo razvaline romanskega gradu, ki sodi med najimenitnejše spomenike profane arhitektуре na slovenskih tleh v 12. stoletju. V letosnjem letu so bila opravljena temeljna pripravljalna dela. Celoten kompleks razvaline je bil s pomočjo domačinov očiščen, obenem pa je bilo odstranljeno bujno razraslo zelenje, ki je že onemogočalo pregled nad ohranjenim zi-

Sl. 130. a, b: Nozno p. c. sv. Petra in Pavla pred in po obnovi

Fig. 130 — a, b: Nozno, the filial church of Peter and Paul before and after restoration

dovjem. Hkrati je v izdelavi geodetski posnetek grajskega kompleksa. — I. S.

PLANINA NAD ŠUMNIKOM, Slovenska Bistrica. — S sredstvi OKS so del strehe p. c. sv. Treh Kraljev prekrili na novo, delno pa preložili škril. V glavni vhod pod zvonikom so vstavljeni železna mrežasta vrata, da je možno zračenje. — A. V.

PLAT Ravne — Zahtevali smo naj bo zvonik p. c. sv. Lenarta po obnovi pokrit z leseno kritino kot zdaj. — J. M.

PODLEHNIK, Ptuj — Za Marijino cerkev smo pripravili tak program ureditve zunanjščine, da bo cerkev sproščena pritiskov s pobočja in da bodo vidne faze njene rasti — zazidana gotska okna itd. — V. G.

PODLIPJE, Radlje — S sredstvi župnega urada smo obnovili p. c. sv. Primoža zunanjščino. Odstranili smo vse omete do prvotnega, zgodnjegotskega. Tega smo pokrpalci. Na zvoniku iz 19. stol. smo pa v celoti obnovili gladki apneni omet. Zaradi močne vlage v notranjščini je bilo potrebno odstraniti fiksno šipo v romanskem oknu. Takoj je bil opazen učinek prepiha. — A. V.

PODSREDA, Šmarje pri Jelšah — V letu 1977 je bila na gradu Podsreda zaključena statična sanacija južnega palacij razen jugozahodnega vogala in vezi v zgornji etaži.

V zahodnem stopniščnem traktu je bil odkrit originalni prečni zid, ki spreminja in poudarja arhitekturo velikega stopnišča, obenem pa na najbolj kritičnem mestu opira vitek dvoriščni zid. Pri čiščenju oboka nad stopniščem so se razkrili dobro ohranjeni leseni tramevi, ki so v renesansi opirali konzolno hurdo na vrhu obzidja. Barok je namesto obrambnega hodnika uredil razgledno galerijo, ki bo ostala v taki funkciji še naprej. Letos je bil zahodni trakt s stopniščem in galerijo v celoti statično urejen.

Prav tako je bil v zgornji etaži severnega palacij utrjen hodnik z neogotskimi arkadami, kar je bil pogoj za sanacijo fasade in visokih opečnih lokov pod njim prihodnje leto. V južnem predgradju je bil statično urejen oporni zid na zahodni strani dvorišča, nad originalno dostopno potjo na grad. Rekonstruiran je bil do prvotne višine, parapetni del pa je zgoraj zaščiten z betonsko prefabricirano strešino. Tako je sklenjena podoba vhodnega dvorišča. Med kopanjem za oporne slope se je

prikazal obod zgradbe s kvadratnim tlorisom, ki je bila naslonjena na oporni zid in je razvidna tudi na nekaterih upodobitvah. Njenega namena ni bilo mogoče ugotoviti.

Izdelani so bili natančni posnetki (merilo 1 : 50 na milimetrskem papirju) za vse zidove na gradu, s katerih je bil odbit omet in so v njih ohranjeni elementi za ugotavljanje stavbnega razvoja. Na osnovi teh risb so bile napravljene grafične idealne rekonstrukcije sedmih razvojnih faz.

Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Celje in Spominski park Trebče sta pripravila osnovni program funkcionalne izrabe in faznega oživljavanja gradu.

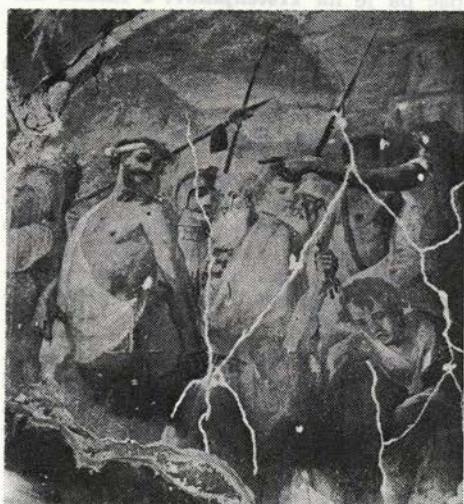
Junija in julija 1987 je na področju Spominskega parka Trebče potekal mladinski raziskovalni tabor. Kastelološki del, ki so ga sestavljali študenti arhitekture in umetnostne zgodovine, je bil namenjen proučevanju grajskih zasnov na Kozjanskem, posebno še gradu Pod-sreda. — I. S.

POLJANA, Ravne — V p. c. sv. Janeza Krstnika so zamenjali opečni tlak in klopi. Zunaj je treba položiti drenažo in postaviti odbojno ograjo. — J. M.

PREDENCA, Šmarje pri Jelšah. — Restavratorska dela na kapelicah šmarske Kalvarije, Sv. Roka, ki so jih izvajali restavratorji Restavratorskega centra SR Slovenije so v letu 1987 obsegala nujna zavarovalna dela na ohranjenih baročnih freskah, ki z utrjenimi robovi, zakitanimi razpokami čakajo na injiciranje in nadaljnje restavratorske postopke v naslednjem letu. Vsi kamnitni portali so bili zaščiteni s silikonskimi premazi. V nadaljnje postopke restavriranja so bili v prostore RC odpeljani najbolj ogroženi leseni kipi. — B. B.

PROSENJAKOVCI, Murska Sobota — ABC Pomurka je lastnica historičnega dvorca, ki je povsem propadel. Da bi preprečili nezgode, so se odločili, da ga povsem porušijo. S tem smo soglašali pod pogojem, da železne kovane vratnice iz pritličja, železno ograjo in kamniti balkonski plošči oddajo v muzej. — A. V.

PRVAČINA — Dokumentiran je bil gotski sklepnik iz peščanca, ohranjen fragmentarno, ki je na čelnici strani mogče prikazoval Marijo z Jezusom. Njegove mere so $27,5 \times 28 \times 23$ cm. Izklesana figura ima širok, shematičen obraz, ob straneh glave žičnato oblikovane lase, obleka je le nakazana s plitvimi gubami, med rokama, prislonjenima na prsih, pa so vidni ostanki okrušenega predmeta, verjetno figure Deteta. Na glavi d. zg. je opazna novejša poškodba, saj je od-krušen del peščanca. Na hrbtni strani sklepnika izhaja hruškast profil, ki nakazuje obliko rebra, s katerim je bil sklepnik povezan. Očitno je, da je sklepnik na robu poljudnega izraza izklesal preprost mojster, a ga kljub temu lahko uvrstimo v tisti krog srednjeveškega stavbarstva in kiparstva, ki je na Primorskem v drugi polovici 15. in v začetku 16. stoletja združevalo srednje-evropski arhitekturni koncept z domačo kamnoseško tradicijo. Sklepnik se od nekdaj nahaja pri Staničevih (h. št. 186), pred vojno pa je še bil vzdahn nad glavnimi vrati te domačije, ko je le-ta bila last »Jehmučevih«, a kasneje od tam odstranjen in po vojni najden za hišo. Vreden bi bil, da se ga vzida na pri-

Sl. 131. Predanca, Kalvarija: zavarovalna restavratorska dela na poškodovanih freskih v 12. kapeli

Fig. 131 — Predanca, Kalvarija: preservative restoration works on the damaged fresco in the 12th chapel

merno varno mesto ali pa razstavi v muzejski zbirki. — M. V.

PTUJ — Fasade **gradu** smo sondirali. Rekonstruirali smo dotrajane stebre na arkadnem hodniku, obnovili kamnite okvire na celotni stavbi ter sanirali romansko fasado s kamnitimi okni. Restavrirali smo slikarijo v arkadnem stebrišču, pozlatili dva kovinska grba in obnovili Karlov in Misijev portal. V **proštijski cerkvi** smo restavrirali stranski baročni oltar. Sneli smo preslikave, poslikali prvotno poslikavo in prepolarili pozlato na ohišju oltarja. Obnovili smo štiri polihromirane figure, inkarnat smo sneli do primarne slikarije in izvedli retušo. Restavrirali smo oljno oltarno sliko. V prezbiteriju nekdanje cerkve **minoritskega samostana** smo odkopali zasutje do prvotnega tlaka. Vse ohranjene kamnite elemente smo vdelali v stavbo lupino in jih dodelali. Preklesali smo krogovičje in stebre nadomestili z novimi. Izdelali smo 240 m reber. Na novo smo naredili potrebne konzole s polstebri in nastavki za obokanje lokov. Obnovili smo Straubove lesene kipe glavnega oltarja. — V. G.

Na **Prešernovi 34** so obnovili fasado in okna v nasprotju z našimi navodili, pač pa je na **Trstenjakovi 2** fasada ustreznost obnovljena. — J. M.

RAČE, Maribor — S sredstvi KSS in PKS smo prenovili opečno kritino in ostrešje na kvadratnem grajskem stolpu in delu južnega krila. — A. V.

RADENCI, G. Radgona — Za projektiranje preureditve trga pred **Veliko teapijo** smo kot osnovo predlagali prvotno ureditev, ki jo je mogoče ugotoviti.

Investitor je po navodilih obnovil fasade **Radgonskega doma**, le stavbo poštišto ni belo. — A. V.

RADLJE — Ne strinjam se s predlagano individualno gradnjo južno od nekdanjega samostana dominikank. Predlagamo blokovni zaključek na severnem delu samostana — A. V.

RAKIČAN, Murska Sobota — S sredstvi OS smo na najbolj kritičnih mestih pokrpal steho. Izdelan je posnetek. — A. V.

RIBNIŠKO SELO, Maribor — Za kapelico sv. Ane iz 17. stol. in njen prizidek

iz 19. stol. smo izdali navodila za obnovno. — A. V.

RAVNE — Nadaljevali smo s popravljanjem dvorca **Javornik**, s sanacijo ostrešja, izdelavo okenskega stavbnega pohištva, namestili smo nova mansardna okna. Ugotovili smo, da se stavba **Partizanska 5** ujema z nizom v ulici, le dvoriščni del, ki je previsok, je treba ustrezno zazeleneti. Lokacijska dokumentacija za novo pošto **Trg svobode 6** je upoštevala naše pogoje. — J. M.

Strinjali smo se z načinom popravila **p. c. sv. Antona**. Streha je popravljena z bakreno pločevino, fasada pobarvana in podstavek obložen s kamnitimi ploščami. Sodelovali smo tudi pri postavljanju zaščitne odbojne ograje. — M. H.

REMŠNIK, Radlje — Krajevna skupnost je obnovila z betonom in zelo nekvalitetno pokopališko obzidje, ki se je porušilo.

Zid bi moral biti iz lomljencra, ometan in pokrit s kamnitimi ploščami. — A. V.

RUŠE, Maribor — V atelje smo prepeljali iz d. stranske kapele Križanega. Barve smo sondirali po vsej površini. Pri tem smo ugotovili pet poslikav čez prvotni inkarnat. S pomočjo komisije se bomo odločili, katero plast bi prezentirali. Delo je zahtevno, zato bo trajalo, saj moramo preslikave snemati mehansko. — B. K.

Končana je obnova zunanjčine in notranjčine **pokopališke kapele**. — A. V.

SELA, Ptuj — Rekonstruirali smo kužno znamenje, ki je bilo poškodovan v prometni nesreči. — V. G.

SENOŽEČE. — Leta 1987 se je porušil centralni del severne stene baročne graščine. Stavba je sicer v ruševinah že od leta 1920, ko so stavbi odbili streho, vendar se je v zadnjem času stanje že tako poslabšalo in grozi, da se obstoječi zidovi dokončno porušijo. Ker graščina stoji blizu stanovanjskih hiš, predstavlja nenadna zrušitev še večjo nevarnost. Zavod je pripravil poročilo statistika, v katerem je zajet opis stanja objekta, način sanacije, obnove oziroma rušitve ter okvirno finančno konstrukcijo za naštete posege. — R. Č.

SEVNICA. — V letu 1987 so se nadaljevala dela pri urejanju bivalnih prostorov v prvem nadstropju grajskega trakta. Presondirane so bile vse stene, odstranjene sekundarne pregrade med njimi, narejeni so bili novi ometi in tlaiki, pri tem pa so bile prezentirane manjše gravure — sgrafiti, odkrite ob sondiranju. Skupno so uredili tri sobe, pri tem pa prezentirali vse na novo odkrite starejše arhitekturne elemente (sledovi strelnih lin v severovzhodnem stolpu ipd.). V prihodnjem letu se bodo obnovitvena dela nadaljevala. — I. S.

SLIVNICA, Maribor. — Vzgojnovarstvenemu zavodu, ki je v gradu, smo dali smernice za gradnjo novega objekta v nekdanjem parku. To je namreč edina možna lokacija. Ob tem je pa občina prevzela nalogo, poskrbeti gradu za ustrezno novo funkcijo. — A. V.

SLOVENJ GRADEC. — Zaključena so gradbeno-sanacijska dela na gradu Rottenturm, obnovljena je notranjščina in fasade, urejeno je parkirišče ob gradu. Parkirišče je treba še zazeleniti in urediti okolico. — J. M.

SLOVENSKA BISTRICA. — Ne strinjam se s predvidenimi obrtnimi dejavnostmi in skladisči v gradu. Klub mladih mora po naših navodilih tako prirediti obzidni stolp zase, da ostanejo sedanje etaže. Mansardna okna na stari poštni stavbi morajo biti za nekako 20 % manjša do fasadnih, a v istih proporcijah. Titova 49 mora ob straneh stavbe pri izgradnji mansarde ohraniti strmi strešni naklon, v zatrepu pa je treba zamenjati že vgrajena tridelna okna z dvokrilnimi. Na Trgu svobode 30 je treba stranske, dvoriščne fasade obnoviti enako kot ulična, ki so jo obnovili prej. Trg svobode 18 je ustrezno obnovljena z gladkim ometom in ohranjeno profilacijo (Stanovanjska skupnost). — A. V.

SLOVENSKE KONJICE. — V letu 1987 je ZSV Celje sodeloval pri določitvi barvnega tona obnovljene zunanjščine vogalne hiše Partizanska cesta 26, ki je bila zgrajena kot hranilnica leta 1904 v secesijskem slogu. Fasadne površine so bile enovito prebarvane v tonu zlatega okra. — B. B.

SOČA. — V župnišču je bila dokumentirana slika »Sv. Jožef z Ježuškom«

Sl. 132. Ruše, ž. c. — Križani
Fig. 132 — Ruše, the parish church: crucifixion

(o. pl., 143 × 86 cm, sign. l. sp.: »Gregor Taučer/pinxit Idria A 1871.«). Gre za tipično podbarsko delo »idrijskega« Jurija Tavčarja; o slikarju prim. natančnejše podatke v SBL, 12. zv., Ljubljana 1980, str. 44—45. — M. V.

STARI TRG, Slovenj Gradec. — Na zvoniku p. c. sv. Pankracija smo odstranili dotrajane omete in namestili enoplastni omet z apnenim beležem in ga nato še hidrofobirali. — J. M.

STOGOVCI, Gornja Radgona — Soglasno z obnovno historične kapelice zaprtega tipa, ki naj ohrani profilirano zunanjščino in železne kovane vratnice. — A. V.

STOJNO SELO, Šmarje pri Jelšah. — Enotno zgrajeni ž. c. sv. Florijana iz druge polovice 17. stoletja, so v 19. stoletju nadomestili leseni raven strop z obokom, celotno notranjščino pa leta 1898 dekorativno poslikali. Na osnovi predhodnih sond in navodil ZSV Celje, jo je na

splošno zadovoljstvo faranov leta 1987 obnovil pleskarski mojster Franc Cerovšek s svojimi delavci, obnovitvena dela pa je financiral župnijski urad v Zgornji Kostrivnici. — B. B.

STOPNIK, Žalec. — Na osnovi sondiranj ometov p. c. sv. Mohorja in Fortunata, ki še niso bili odstranjeni pred prihodom delavcev ZSV Celje, smo podali izvajalcu del izhodišča za obnovitev pozognotske poslikave zvonika in prezbiterija. Ob ponovnem terenskem ogledu obnovitvenih del, ki jih je financiral župnijski urad sv. Miklavža na Vranskem, smo ugotovili, da na nove omete, ki so preveč grobozrnati, ni mogoče naslikati poslikave. Odločili smo se, da ostane videl zunanjščine do prihodne obnove po želji investitorja. — B. B.

SVETINA, Celje. — Restavracija ž. c. Marije Snežne se je v letu 1987 približala koncu. V vsej notranjščini je bil položen nov, enoten tlak iz opečnih tlačkovcev. Po odstranitvi kamnitnih plošč v zvonici, ki ima na Svetini tudi vlogo ladje, sta bila najdena postamenta, ki pričata, da je v tem delu cerkve ob času

njenega nastanka obstajala tudi empora, ki so jo pozneje odstranili. Tako smo razvozali uganko, do kod naj bi izvirali ohranjeni svetinski poznogotski sklepniki, saj je sondiranje pred leti pokazalo, da cerkev nikoli ni imela ladje — ta je bila v načrtu za cerkev sicer predvidena (zazidan slavolok na zunani strani zvonika), vendar so se prvotni zamisli pozneje odpovedali. Sklepniki (enega hrani muzejska zbirka v Laškem, drugi je vzidan v ograjo pevske empore na Svetini, tretji pa je vzidan v čelo vaške kapelice) so torej ohranjene sestavine obokov, ki so nosili emporo. — I. S.

SUŽID. — P. c. sv. Trije kralji. Tudi v letu 1987 smo nadaljevali z restavracijo in odkrivanjem velike gotske freske »Poklona svetih treh kraljev«, ki je naslikana na severno steno cerkvene ladje. Stalna vlažnost stene je sčasoma fresko močno zasigala z debelo kristalizirano plastjo apnanca. Čiščenje poslikave je bilo zelo težko in zamudno. Odkrivali smo mehanično z jeklenimi nožički-skalpeli. Kompozicija je sicer dobro ohranjena, slikana na kvalitetni slikani omet, je pa poškodovana z izbitjem okna, ki jo deli na dva dela. Prav tako je desni del slike Marija z detetom poškodovala velika niša, narejena za potrebe stranskega olтарja, katerega niša sega v globino zidu. Desna stran, ki je bila skrita za oltarjem, je bila močno podmehurjena in je zato na raznih mestih odpadel omet. Podmehurjena mesta smo utrdili z injektiranjem. Delo bi bilo potrebno nadaljevati v letu 1988. — R. P.

Sl. 133. Stopnik, p. c. sv. Mohorja in Fortunata: pozognotska poslikava na južni steni prezbiterija

Fig. 133 — Stopnik, the filial church S. Hermagores and Fortunatus: late gothic painting on the southern wall of the presbytery

ŠMIKLAVŽ PRI VODRIŽU, Slovenj Gradec. — P. c. sv. Miklavž je v osnovi še romanska. Spremljali smo obnovo fasade dokumentirali gradbene faze, ko so odbili omete. — J. M.

ŠOŠTANJ, Velenje. — Na osnovi sondiranj smo določili zunanjost barvno podobo p. c. sv. Mohorja in Fortunata iz časa barokizacije cerkve, ki je bila končana do l. 1737. Navkljub zagotovilom župnijskega upravitelja, kot financerja obnove, da bo upošteval navodila pri obnovi historične zunanjščine, je bil namesto beljenega apnenega ometa izveden omet z rumenkastim peskom, ki je bil kasneje zaščiten s silikonskim zaščitnim premazom. — B. B.

ŠTATENBERK, Slovenska Bistrica. — S sredstvi OKS in KSS smo nadaljevali ureditev baročnega parterja na notranjem dvorišču. Nivo smo znižali do prvotnega, to je za 60 cm, napeljali smo drenažne cevi, vgrajeni so robniki za gredice. — A. V.

TIŠINA, Murska Sobota. — Notranjščino cerkve smo presondirali za morebitnimi poslikavami. Ker takih sledov ni bilo, so cerkev nato prebelili, rebra pa le očistili prahu. — A. V.

TITOVO VELENJE, Velenje. — Na gradu so se nadaljevala dela pri prekrivanju strehe. Od skupno 1800 m² krite površine je bilo z bobrovcem na novo prekritih 900 m², vzporedno pa so bila izvedena tudi potrebna kleparska dela (žlebovi, pločevinaste obrobe itd.). V zavodu je bil izdelan natančen načrt za rekonstrukcijo na pol uničenega renesančnega portala iz vhodnega stolpiča. Originalni deli portala, ki jih pri rekonstrukciji ne bo mogoče uporabiti, bodo prezentirani v avli vhodnega obrambnega stolpiča. — I. S.

Potem ko je bil oltarni nastavek iz p. c. sv. Andreja v Šaleku leta 1986 odpeljan v restavratorsko delavnico ZVNKD Maribor, smo na osnovi predhodnih sond ugotovili, da je celota sestavljena iz neogotskega okrasja v atičnem nastavku in v niši osrednjega dela s sliko sv. Vida iz 19. stoletja. Hrustančasti dekoraciji osrednjega dela s stebrom in krili z nišama, v katerih sta kipa sv. mašnika in sv. Martina sta datirani z letnico 1617 na prekladi, je bil okoli leta 1640 dodan pleteninasti okras. Iz tega obdobja je tudi lesen antipendij z monogramom IHS in cvetličnima vazama. V atičnem zaključku stojijo trije kipi: Marija z detetom iz 17. stoletja, sv. Miklavž ter sv. Krištof, ki sta krasila starejši oltar iz 16. stoletja. Oltarni nastavek, ki je bil restavriran v skladu z navodili komisije, je bil v letu 1987 ponovno postavljen na menzo v prezbiterijski, neogotski oltarni nastavek pa na njegovo mesto v severno kapelo. Poznogotska kipa sv. Krištofa (prvotni patron cerkve) in sv. Miklavža sta še v fazi restavriranja. Restavratorska dela je finančirala občinska kulturna skupnost Velenje. — B. B.

Sl. 134. Titovo Velenje, p. c. sv. Andreja v Šaleku; restavriran oltar sv. Vida

Fig. 134 — Titovo Velenje, the filial church of St. Andrew at Salek: restored St. Vitus' altar

TRIJE KRALJI, Lenart. — S sredstvi KSS in OKS smo nabavili bobrovec za prekrite. KS Benedikt ima zbiralno akcijo za les za ostrešje. — A. V.

TURNIŠČE, Lendava. — Imetnik je na svoje stroške obnovil zunanjščino iz 17. stol. pri p. c. sv. Antona. Omet je gladek, pobeljen. Prebelili so tudi notranjščino in ohranili pri tem poslikavo iz 19. stoletja na obokih. Nabavili smo tlakovec za zakristijo stare ž. c. Odstranjeni so bili mlajši ometi do prvotnega gotskega. V prostoru bo razstavljena dokumentacija o prvotni podobi cerkve. — A. V.

TURNIŠČE, Ptuj. — Pričeli smo sistematично gradbeno sanirati stavbo. Ko smo delo šele pripravljali, je pogorela streha. Zdaj je možnost obnove osrednje dvorane z galerijo cesarjev spet bolj ak-

tualna. Naredili smo idealno grafično rekonstrukcijo gradu pred večjim posegom v tridesetih letih 19. stoletja. Tedaj so znižali reprezentančno osrednjo dvorano, ukinili grajsko kapelo in pozidali severni in južni dvoriščni prostor med stolpi. Arkadnemu vzhodnemu dvorišču so dodali eno polo in ga zasteklili, objekt pa prekril z enotnim ostrešjem. Grad bi bilo mogoče urediti v gostinski objekt najvišje kategorije. — M. H.

VELIKA NEDELJA, Ormož. — Sanirali smo j. in v. fasado gradu. Ugotovili smo več gradbenih faz, ki smo jih ustrezno dokumentirali. — J. M.

VELIKE ŽABLJE. — Preteklo leto se je zrušil arkadni trakt, ki je bil sicer že vrsto let ruševina. Brez vzdrževane strehe dobršnega dela južnega trakta bo tudi ta del kaj kmalu sledil usodi prvega. Problemi obnove tega gradu se vlečejo praktično že od šestdesetih let, vendar je ključni problem številnost lastnikov, ki nikakor ne morejo najti skupnega je-

zika za vzdrževanje objekta. Za leto 1988 je zavod pripravil akcijo, in sicer ureditev strehe nad delom južnega trakta. — R. Č.

VERŽEJ, Ljutomer. — Soglašamo z v ureditvenem načrtu predlagano tlorisno ureditvijo naselja in rastrom vaških poti. Obenem smo opozorili na to, da mora poznejša obdelava upoštevati tradicionalne omete in dvokapne opečne strehe v naselju. — J. M.

VIDEM, Gornja Radgona. — Obnovili so fasado župnišča, v osnovi baročne stavbe, nadzidane v 19. stoletju. Profilacija in železne okenske mreže, portal in vratnice so okrašene. — A. V.

VIDOVICA, Šmarje pri Jelšah. — Obnovitvena dela na zunanjščini p. c. sv. Vida, ki so se začela v maju mesecu leta 1987 s ponovnim prekritjem streh, so se končala šele v mesecu novembру istega leta z rekonstrukcijo arhitekturne poslikave, vendar brez poprejšnje statične

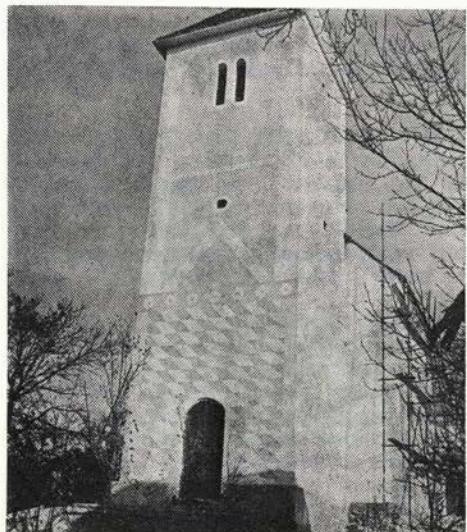
Sl. 135. Turnišče pri Ptuju — gradbena dela na gradu
Fig. 135 — Turnišče near Ptuj: construction works on the castle

sanacije močno poškodovane cerkve. Na zvoniku smo s sondiranjem odkrili starejši omet z naslikanimi pilastri na vogalih, horizontalnimi pasovi in obrobovimi okoli lin in bifor. Na ta omet, ki se veže z vklesano letnico 1619, je bil dodan mlajši z izvirno poslikavo. V spodnji tretjini zvonika, ki ga od ostale površine deli pas z naslikanimi kolobarji, je poslikava z motivi rombov, ki s svetlo sivo belo barvno kombinacijo ustvarjajo neke vrste šahovnico. V vrhnjem delu zvonika so z lizenami in delilnimi pasovi v beli barvi omenjene fasadne površine v svetlo sivo modri barvi. Podoben sistem poslikave, ki med vertikalnimi in horizontalnimi arhitekturnimi členi ustvarja obliko kaset, smo našli tudi na ostalih ometih cerkvenih zidov. Zaradi enovitega izgleda cerkvene zunanjščine, smo se odločili, da rekonstruiramo mlajšo arhitekturno poslikavo iz ok. l. 1740. Obnova zunanjščine je financiral župnijski urad sv. Eme. — B. B.

VILTUŠ, Maribor. — Soglašamo z od tutijitvijo gospodarskega poslopja s pogojem, da bo namembnost primerena za okolje kulturnega spomenika. — A. V.

VITANJE, Slovenske Konjice. — V letu 1987 smo izdelali spomeniškovarstvena izhodišča za izdelavo UN severozahodnega dela naselja Vitanje. Obsegala so valorizacijo obstoječih prostorskih kvalitet ter stavbnega fonda, varstvene režime za prostor in stavbno dediščino ter razvojne usmeritve za nadaljnjo pozidavo območja. — B. P.

VUZENICA, Radlje. — Z Marijinega oltarja v ž. c. sv. Nikolaja smo najprej demontirali osrednjo baročno figuro — Marijo — in nato še obe stranski, sv. Petra in sv. Pavla. V ateljeju je sledilo sistematično sondiranje. Na osnovi sond smo se odločili za metodo restavracije. Inkarnat je bil v celoti preslikan. Te preslikave smo sneli kemično in mehansko. Prvotni inkarnat je solidno ohranjen. Poškodbe smo retuširali in plombirali. Poškodbe pozlate so bile na višinah draperije in so nastale zaradi brisanja kipov z vlažnimi krpami. Celotna pozlata je namreč na vodotopni podlagi. Te poškodbe smo sanirali in jih ponovno pozlatili. Les smo zaščitili tudi z insekticidi. Več težav je bilo pri restavriranju oltarne kulise. Pri komisijskem ogledu smo ugo-

Sl. 136. Vidovica, p. c. sv. Vida: obnovljena arhitekturna poslikava zvonika

Fig. 136 — Vidovica, the filial church of St. Vitus: restored architectural paintings on the belfry

tovili, da je oltar sestavljen iz štirih različnih delov, ki ne tvorijo celote. Tudi proporcionalno so zato nekateri zaključki neologični. Deli se razlikujejo tudi po kvaliteti. Odločili smo se, da bomo kuliso restavrirali takšno, kakršna je. Elemente smo spet demontirali in jih obravnavali v ateljeju. Delovne faze so bile slične kot pri skulpturi, le da je bila tu ohranjenost precej slabša. Ob delu smo sondirali tudi slavoločno steno, ki je oltar obnjo prislonjen. Ugotovili smo znake prvotnega romanskega ometa na steni. — B. K.

ZAVRH, Lenart. — V. g. t. J. Požauko je izdelal načrt novih temeljev znamenja. Delo je vodila KS Zg. Voličina, finančirala pa OKS Lenart. — A. V.

ZG. POLSKAVA, Slovenka Bistrica. — Prek krajevne skupnosti smo nabavili za sredstva kulturne skupnosti opeko za kritje strehe **gradu**. Zunanjsčina stare šole mora po obnovi ohraniti vso profilacijo. — A. V.

ZG. ŠČAVNICA, Lenart. — Imetnik je ž. c. sv. Ane prebelil (notranjščino iz 17. stoletja). — A. V.

ZG. VELKA, Maribor. — Nadomestna zakristija pri ž. c. Marije Snežne je zgrajena po načrtu ing. arh. Završnika. — A. V.

ZG. POLJČANE, Slov. Bistrica — Ne strinjam se z nadzidavo pritlične hiše št. 12, gostilne. Predlagamo mansardo s širšim okenskim pasom in opečno kritino. Kapelica zaprtega tipa mora ohraniti vso profilacijo: pilastre, vence. Vse je treba strokovno restavrirati. — A. V.

ZREČE, Slovenske Konjice. — V zvezi z novo cerkvijo, ki se je prislonila k stari župnijski cerkvi sv. Egidija, so bile na stari stavbi opravljene nove meritve in stavbnozgodovinske raziskave. Fasade so bile na novo ometane, vendar izvajalec pri tem ni upošteval vseh konservatorskih navodil, zlasti kar zadeva obnovitev arhitekturne poslikave. Na severni stra-

ni prezbiterija je bila odstranjena mlajša zakristija, tako da je pravokotni, domnevno še predromanski kor spet dobil svojo prvotno podobo. Na mestu zakristije je bil po načrtih ing. Iveta Prodana urejen nov dostop v prezbiterij, obenem pa so bile narejene nove zunanje stopnice za dostop v zvonik, ki ima vhodni portal v etaži nad banjastim obokom. — I. S.

ŽABJAK, Slovenska Bistrica — Prizdelek k p. c. Srca Jezusovega se bo oblikovno prilagodil sedanji cerkvi — A. V.

ŽELEZNE DVERI, Ljutomer. — Nada ljevali smo z gradbeno — statično sanacijo vinogradniškega dvorca. Rekonstruirali smo delno porušene oboke v kleti, položili obe AB plošči ter podstrešni nec in zamenjali celotno ostrešje s kritino. — J. M.

RESTAVRATORSKI CENTER SR SLOVENIJE

Zbral in sestavil: Valentin Benedik

AJDNA nad Žirovnico: (ZSV Kranj)

Dela na arheološki lokaciji se še nadaljujejo, vezana pa so na prezentiranje ostankov temeljev nekdanje naselbine. Nosilec naloge Franc Vardjan.

AVBER — ž. c. sv. Nikolaja: (ZSV Nova Gorica)

Sneli smo levi del prizora »Sv. Družina« v okenski luneti (ladja). Avtor poslikave je Tone Kralj, omenjeni prizor je eden najbolj poškodovanih. Sneto sliko smo prepeljali v Restavratorski center, kjer jo bomo retuširali, odpadle dele prizora pa rekonstruirali. Nosilec naloge Ivan Bogovič.

BREGINJ — kmečke freske: (ZSV Nova Gorica)

Muzejsko smo prezentirali kmečke freske iz Breginja 74: »Kristus pod križem« in »Marija z otrokom«. Obdelali smo hrbitno stran freske, sneli začasni nosilec, nato obdelali prednjio stran in namestili aluminijasti okvir. Na enak način smo obdelali tudi dve freski z motivom »Križanega« iz Starega sela 12. Nosilec naloge: I. Bogovič.

BREŽICE — grad: (Posavski muzej Brežice)

Restavriranje štukature na stropu v okroglji sobi (baročni salon). Najprej smo celo površino stropa dodatno ojačili z vijaki, ki so skriti pod nivojem vrhnje plasti ometa, nato pa smo zaradi boljše oprijemljivosti ometa na podlago vbrizgal injektiorno maso v notranjščino stropa po celi površini. Recentne barvne premaze smo odstranili in šele sedaj je prišla štukatura do pravega izraza. Zaradi povečanega obsega del, ki jih je bilo potrebno opraviti, nismo mogli izvršiti vseh del po programu, zato bomo rekonstrukcijo manjkajočih delov, kitanje poškodb in obdelavo ravnih površin stropa opravili prihodnje leto. Nosilec naloge Ljubo Zidar.

BUŠEČA VAS — pok. cerkev Žalostne matere božje: (ZVNKD Novo mesto)

Kitanje in rekonstrukcija (s peščencem) gotskih oken v prezbiteriju. Nosilec naloge Momo Vukovič.

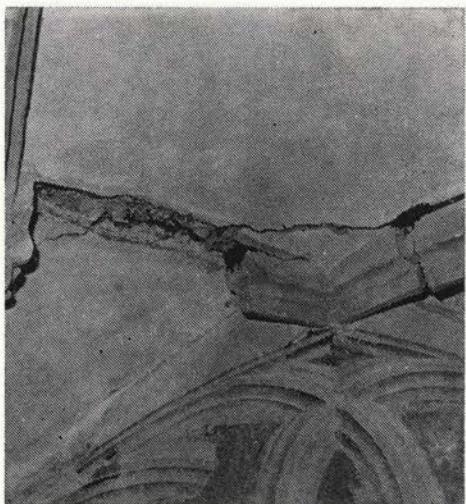
CELJE — glavna pošta: (PTT Celje)

Restavriranje kipov je bilo izvedeno po običajnem postopku obnove arhitek-

turne plastike (čiščenje, utrjevanje, do-modelacija površine in hidrofobna zaščita). Nosilec naloge L. Zidar.

ČRNA — p. c. sv. Primoža nad Kamnikom: (ZSV Kranj)

Zaradi izdelave projekta restavratorskega posega na stenskih slikah smo temeljito raziskali vse poslikane površine v ladji in odkrili, da poslikava na mnogih mestih odstopa od temeljnika. Eden od vzrokov za odstopanje je obstoj starejše poslikave pod sedanjo, kar je prišlo do slabši povezanosti obeh plasti ometa. V tem pogledu je problematična predvsem severna stena; na južni steni se odstopanje skoraj ne pojavlja. Pri restavriranju poslikave bo med drugim treba odstraniti tudi stare počrnelne retuše in dotočna mesta ponovno retuširati. Poleg sondiranj v ladji (na neposlikanih predelih sten in okrog oken na južni steni, kjer so bili odkriti gotski zaključki) smo natančno raziskali stene prezbiterija, kjer je bilo odkritih več posvetilnih križev, letnica in precej podpisov. Strop ladje, križno rebrasto obokan, prav tako kaže težke poškodbe. Mnoga rebra so odstopila od podlage in površinsko razpadajo. Izsledki in ugo-

Sl. 138. Črna nad Kamnikom, p. c. sv. Križa — poškodbe reber na svodu ladje (f. Benedik)
Fig. 138 — Crna nad/above Kamnik, the filial church of the Holy Cross — damaged ribs on the nave's vault (photo Benedik)

Sl. 137. Breginj 74 — muzejsko prezentirana »kmečka freska« — Kristus s križem (f. V. Benedik)

Fig. 137 — Breginj 74 — »peasant façade« — Christ with a cross as presented in the museum (photo V. Benedik)

tovitve raziskav na poslikavi bodo podrobno opisani v projektu, ki bo osnova za izvajanje restavratorskih del. Nosilec naloge I. Bogovičič.

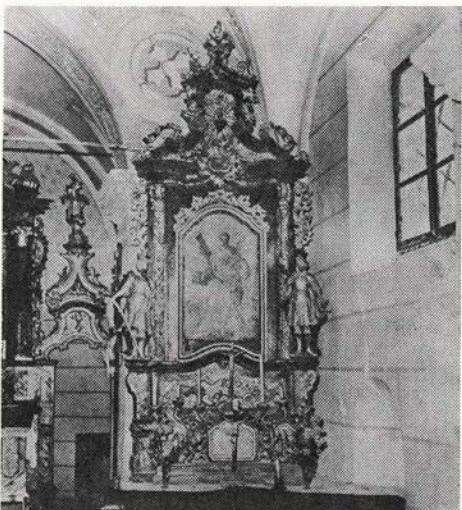
DOL pri Ljubljani — park: (LRZVNKD)

V okviru letošnje akcije smo zaključili projektno dokumentacijo in izvedli podlago za stopnice. Nosilec naloge F. Vardjan.

IZOLA — palača Besenghi: (MZVNKD — Piran)

Restavrirali smo štukaturo na stropu prostora v zadnji etaži stopnišča. Omet stropa smo dodatno fiksirali na podlago z vijaki, s sondiranjem ugotovili prvotno polihromacijsko štukaturo in stropa, odstranili sekundarne opleske, zakitali in domodelirali poškodbe, injektirali odstopajoče dele in štukaturo pobarvali na podlagi ugotovljenih originalnih barvnih tonov. Podoben postopek restavriranja smo uporabili tudi na stropu celotnega stopnišča. Nosilec naloge L. Zidar.

JELENDOL — partizanska bolnišnica: (ZVNKD — Novo mesto)

Sl. 139. Jelševci: oltar sv. Andreja pred demontažo (f. Benedik)
Fig. 139 — Jelševci: St. Andrew's altar before demontage (photo Benedik)

Razen raziskav, nismo opravljali konkretnih posegov. Nosilec naloge F. Vardjan.

JELŠEVEC — p. c. sv. Antona Padovanskega: (ZVNKD — Novo mesto)

Odstranjevanje recentnih preslikav z olтарne arhitekture in prezентacija originalnega marmorina. Odkrito originalno barvno plast je bilo treba retuširati. Ker je pozlata in srebro na dekorativnih členih ponekod še v redu, smo jo samo mestoma rekonstruirali. V delu so tudi antepedij, svečnik, 2 figuri vojščakov, okvir in slika sv. Andreja. Nosilec nalog A. Sotler.

KAMNIK — muzej: (KC Kamnik)

»Relief s trebušastim putom«. Izvedli smo detajlno čiščenje in konservacijo lesenega reliefsa. Kasnejši nanos krede in metalne pozlate smo očistili do originalne polirane pozlate. Podsnova je ponekod odstopala, zato smo jo utrdili. Restavrirali smo tudi več oljnih slik: Votivna slika, Staro mesto ob kanalu, Staro mesto ob zamrznjenem kanalu, bandero (sv. Katarina in Angel varuh) in slike na lesu: sv. Miklavž, Križanje in Sv. Lovrenc. Nosilec naloge Miha Pirnat.

KOJSKO — p. c. sv. Križa: (ZSV Nova Gorica)

Dela na oltarju se že nadaljujejo. Nosilec naloge Sandi Husar / Peter Reberšek.

KOMENDA — ž. c. sv. Petra: (ZSV Kranj)

Dokončali smo dela na dveh angelih z glavnega oltarja, nato pa začeli restavriranje obeh vojščakov. Temeljnik je pri obeh precej razjeden od črvov, nekaj detailov je odpadlo (prsti). Draperijsko je bilo treba očistiti do osnove, inkarnat pa smo očistili kasnejših preslikav. Temeljnik smo utrdili, ostala dela pa bomo nadaljevali prihodnje leto. Nosilca naloge Sandi Husar / Miladi Mačuk.

KOPER — gotska hiša na Staničevem trgu: (MZVNKD Piran)

Preiskali smo barvne vzorce strešnega venca in izdelali laboratorijsko poročilo. Nosilec naloge Ivo Nemec.

KOPER — p. c. sv. Miklavža: (MZVNKD — Piran)

Restavriranje štirih slik velikega formata (po velikosti različne — ca. 235 × 240) iz cikla Življenje sv. Nikolaja:

Sl. 140. Kamnik, muzej: relief s puttom po restavraciji (f. Benedik)
Fig. 140 — Kamnik, the museum: relief with putto after restoration (photo Benedik)

»Sv. Nikolaj oblači diakona«, »Prikazovanje sv. Nikolaja«, »Smrt sv. Nikolaja« in slika IV. (brez naslova). Slike smo očistili in odstranili propadli lak, zamenjali neustrezne podokvire, vstavili novo platno v raztrganine, dublirali, zakitali poškodbe, montirali na nove podokvire in zakitane poškodbe retuširali ter končno nanesli zaščitno plast damar laka. Nosilec naloge M. Pirnat.

KOSTANJEVICA — mestno jedro: (LRZVNKD)

Izdelava projekta za ureditev okolice spomenika dr. Oražnu. Nosilec naloge F. Vardjan.

KOSTANJEVICA — ž. c. sv. Jakoba: (LRZVNKD)

Metzingerjeva oljna slika »Sv. Frančišek Ksaverij« (184,5 × 96 cm) je v preteklosti utrpela hude poškodbe zlasti v spodnjem delu, kjer je po celi širini manjkal kos platna. Cela barvna površina je bila precej zamazana in potemnala. Sliko smo dublirali, v veliko poškodbo na spodnjem delu smo vstavili podobno laneno platno, pokitali še preostale poškodbe in platno montirali na nov podokvir, nato pa retuširali vsa za-

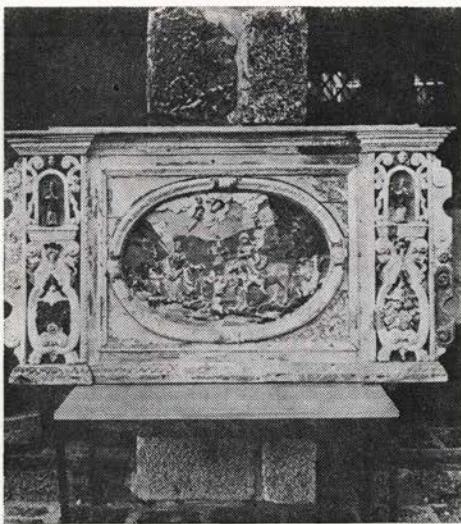
kitana mesta. Izdelali smo tudi nove okvirne letvice, ker so bile stare uničene. Nosilec naloge M. Pirnat.

Stensko sliko »Sv. Krištof« smo po predhodnem odstranjevanju beležev in ometov z bavne površine in po preventivnem obšivanju in kitjanu sneli in jo prepeljali v naš atelje, kjer smo jo delno obdelali s hrbtno strani, postopek pa bomo nadaljevali prihodnje leto. Nosilec naloge I. Bogovčič.

KOŠTABONA — p. c. sv. Andreja: (MZVNKD — Piran)

Leseni antependij s stranskega levega oltarja smo demontirali in ga pričeli obnavljati. Relief je bil v precej žalostnem stanju, večkrat prebarvan, zamazan, razlepljen in razmajan. Celoto smo očistili do barvnih originalnih ostankov poslikave in pozlate, kjer pa teh ni bilo pa do lesa. Nato smo ga s hrtno strani mizarsko utrdili. Grundiranje in barvna rekonstrukcija in nekatera druga dela pa pridejo na vrsto prihodje leto. Nosilka naloge Lidija Avbelj.

KRANJ — Majdičeva grobnica: (ZSV Kranj)

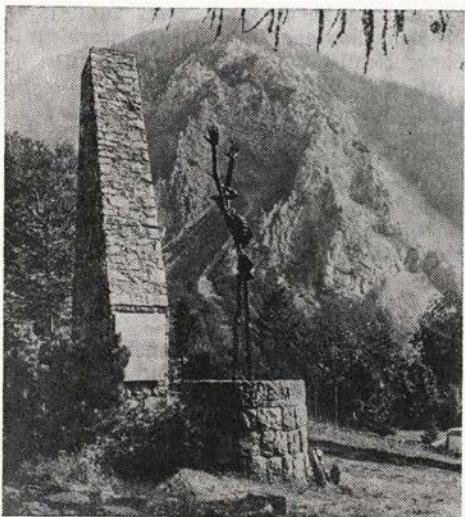
Sl. 141. Koštabona p. c. sv. Andreja, antependij z delno odkrito originalno barvno plastjo (foto Benedik)

Fig. 141 — Koštabona, the filial church of St. Andrew, antependium with partially uncovered original colour layer (photo Benedik)

Sl. 142. Kranj, Prešernov gaj — zunanjščina Majdičeve kapelje med posegom (foto Benedik)

Fig. 142 — Kranj, Prešernov gaj — exterior of the Majdič chapel during interventions (photo Benedik)

Sl. 143. Ljubelj — spomenik po restavriranju
(f. Benedik)

Fig. 143 — Ljubelj — monument after
restoration (photo Benedik)

Letos je bilo izvedeno čiščenje kamna na zunanjščini, čiščenje reliefa, in priprave na rekonstrukcijo stropne poslikave (izdelava projekta). Nosilec naloge M. Vukovič.

KRANJ — Mestna hiša:
Kitanje in rekonstrukcija okenskih okvirov.

KROMBERK — Goriški muzej:
Sedeči Kristus: Na podlagi originala je bilo potrebno izdelati kalup za odlivanje kopije. Izdelano kopijo smo zreduširali točno po originalu. Nosilec naloge A. Sotler.

KUREN — p. c. sv. Nikolaja:
(LRZVNKD)

Začeli smo z rekonstrukcijo štirih večjih stebrov in dveh manjših z glavnega oltarja sv. Nikolaja. Nosilca naloge S. Husar in P. Reberšek.

LANŠPREŽ — kapela P. P. Glavarja:
(ZVNKD Novo mesto)

Izdelava kalupov in odlitkov detajlov venčnih zidcev in izdelava šablon za rekonstrukcijo. Nosilec naloge M. Vukovič.

LESKOVEC — grobnica A. Gruna:
(LRZVNKD)

Očiščevalna dela v ožji okolici grobnice, odstranitev vegetacije in odpiranje vedute. Sondiranje temeljev in preiskava same grobnice. Nosilec naloge F. Vardjan.

LESKOVEC — park: (LRZVNKD)

V okviru akcije je bila opravljena inventarizacija in geodetski posnetek celote v merilu 1 : 200. Nosilec naloge F. Vardjan.

LJUBELJ — spomenik internirancem:
(ZSV Kranj)

Opravili smo naslednja vzdrževalna dela: odstranjevanje vegetacije iz razpok, čiščenje stikov med kamni, fugiranje vseh razpok, čiščenje napisnih plošč, obnova napisov, čiščenje in barvanje kovinske plastike in zaščita vseh kamnitih površin s silikonskim impregnatorjem. Očistili smo tudi betonski temelj centralne stavbe taborišča in zafugirali razpokane. Napisne plošče smo očistili, obnovili napisе in kamen impregnirali. Kovinske grede smo očistili rje in jih zaščitili z antikorozivnim premazom in lakirali v sivem tonu. Oba betonska kubusa ob vhodu smo ustrezno obdelali in zaščitili s hidrofobnim premazom. Nosilec naloge L. Zidar.

Sl. 144. Ljubljana-Fužine: Detajl z grajskega poslikanega stropa s poskusom čiščenja
(f. Benedik)

Fig. 144 — Ljubljana — Fužine: detail from the castle ceiling paintings with an attempt at cleaning (photo Benedik)

Sl. 145. a, b: Ljubljana-Kodeljevo: detalj z Jelovškove freske v kapeli pred retuširanjem in ob koncu del

Fig. 145 — a, b: Ljubljana — Kodeljevo: detail from Jelovšek's fresco in the chapel before retouching and at the end of the works

LJUBLJANA

Cesta 27. aprila — spomenik OF: (Občina Vič-Rudnik)

Celoten spomenik smo očistili, popravili ograjo, obnovili črke, prebarvali zvezdo in zaščitili kamen s silikonskim impregnatorjem. Nosilec naloge: L. Zidar.

Čevljarski most:

Obdelava krovne plošče balustrade, na podlagi katere smo izdelali kalup za odливanje novih krovnih plošč. Izdelali smo tudi kalup za vlivanje balustrov. Nosilec naloge Ivan Sekulič.

Grad Fužine: LRZVNKD

Ohranjene detajle lesenega stropa smo očistili in utrdili barvno plast. Nosilec naloge A. Sotler.

Kodeljevo — Jelovškova kapela: (LRZVNKD)

Čiščenje poslikave, utrjevanje, kitanje in retuširanje. Posegi so bili opravljeni nad glavnim oltarjem, na slikah levo in desno od njega, ob stranskih oltarjih in ob glavnem vhodu. Nosilec naloge M. Pirnat.

Komunalno podjetje Ljubljana je načrnilo popravilo smetnjaka — žabe s podstavkom in izdelavo kalupa za odливanje novih žab. Nosilec naloge L. Zidar.

Kozlarjeva gošča — spomenik NOB:

Pločevinaste črke napisa smo zame-

njali z bronastimi, odstranili barvo z ostalih bronastih površin ter izdelali in navarili manjkajoče konice na vencu. Nosilec naloge L. Zidar.

Ljubljanski grad — kapela: (LRZVNKD)

Nadajevanje sondiranja in ugotavljanje gradbenih faz in prezidav skozi različna obdobja. Odkritih je bilo mnogo detajlov, predvsem iz gotske dobe.

Mestni trg 17: (LRZVNKD)

Opravili smo laboratorijske analize za določanje barv nekaterih fasadnih členov. Sam poseg na fasadi je obsegal čiščenje dekorativnih členov, močno poškodovane dele pa je bilo treba rekonstruirati, narediti kalupe in namestiti odlitke. Nosilec naloge F. Vardjan.

Puharjeva 5:

Restavriranje arhitekturne plastike »Sv. Jurija z zmajem« in »Deček s kozorogom«. Plastike je bilo treba očistiti, demodelirati poškodovane dele ter na novo prevleči celotno površino, ki je bila močno razjedena. Po opravljenih delih smo figure zaščitili še s silikonskim impregnatorjem. Nosilec naloge

Robbov vodnjak: (IS SML)

Finalizacija obeh figur je v teku, prav tako tudi obdelava volute in elementa E 6. Nosilec naloge M. Vukovič in T. Pezdirc.

Zaloška cesta — spomenik železničarjem: (ŽGP Ljubljana)

Čiščenje okolice spomenika (odstranjevanje vegetacije, drobirja in stare fugirne mase iz fug in ponovno fugiranje). Čiščenje spomenika in kitanje poškodb. Nosilec naloge L. Zidar.

MEDIJA/IZLAKE — kapela v grajskem kompleksu: (LRZVNKD)

Poškodbe na štukaturi v kapeli so značilne za interier brez strehe, zato je bil omet izpostavljen neprestani vlagi (predvsem meteorni) in temperaturnim nihanjem. Večji del štukature z ometom je odpadel, kar pa je še ostalo na steni, pa je močno poškodovano, razpokano in slabo vezano na temeljnik. Restavratorska dela so obsegala odstranjevanje beležev in nečistoč s štukature, obšivanje po robovih in utrjevanje, kitanje razpok, injektiranje votlih mest in obdelava tistih delov štukature, ki bo služila za izdelavo kalupov, da bomo z odlitki nadomestili manjkajoče, ponavljajoče se elemente. Nosilec naloge L. Zidar.

MOKRICE — grajska kapela: (ZVNKD Novo mesto in Terme Čatež)

Restavriranje štukature v kapeli. Čiščenje štukature, injiciranje odstopajočih

mest in rekonstrukcija manjkajočih delov. Ostala dela v gradu: Čiščenje portalov in okenskih okvirjev v I. in II. nadstropju in izdelava lesenih kalupov. Nosilec naloge M. Vukovič/L. Zidar.

NOVAKI — SVPB Franja: Mestni muzej Idrija

Nadaljevanje vzdrževalnih del na barakah bolnišnice (popravilo strehe na Kopalnici in Röntgenu), popravilo mostu, ki ga je podrl plaz in dokončanje del na električni centrali. Nosilec naloge F. Vardjan.

NOVO MESTO — Dolenjski muzej — prenosni rezljani triptih:

Zaključili smo restavriranje malega krilnega oltarčka. Delo je bilo zaradi miniaturne izdelave precej natančno in zamudno. Celoto smo očistili, odstranili preslikave na reliefu in na pozlati. Izdelali smo nekaj manjkajočih detajlov in retuširali vse poškodbe. Nosilec naloge M. Pirnat.

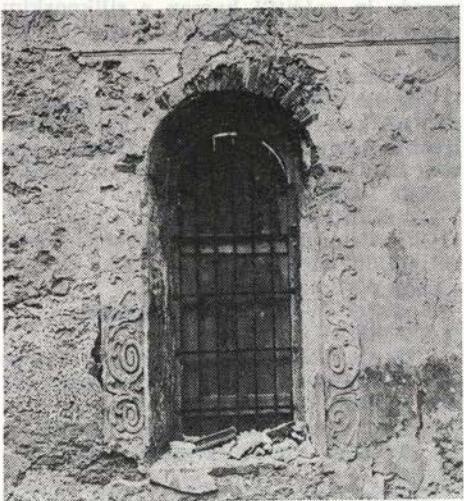
NOVO MESTO — Mordaxova kapela: (ZVNKD Novo mesto)

Dela na močno poškodovanih kamnitih reliefih se še nadaljujejo. Utrdili smo kamen, zlepili posamezne razpadle kose

Sl. 146. Medija — Izlake: cerkev v grajskem kompleksu (f. Benedik)

Fig. 146 — Medija — Izlake: church in the castle complex (photo Benedik)

Sl. 147. Medija — Izlake: notranjščina grajske cerkve s poškodovano kapelo (f. Benedik)

Fig. 147 — Medija — Izlake: interior of the castle church with the damaged chapel (photo Benedik)

Sl. 148. Novo mesto: prenosni oltarček restavriran (f. Benedik)

Fig. 148 — Novo mesto: restored portable altar (photo Benedik)

in pokitali večje razpoke. Nosilec naloge L. Zidar.

PIRAN — Tartinijeva hiša: (MZVNKD Piran)

Začeli smo z rekonstrukcijo stropne štukature v sobi s pogledom na ulico. Dekorativna štukatura je izvedena v plitkem ploskovitem reliefu in v masi različno obarvana (modra, roza). Nosilec naloge L. Zidar.

PIRAN — Minoritska cerkev: (MZVNKD Piran)

Analizirali smo vzorce z namenom, da bi ugotovili sestavo in vzrok nastanka madežev na steni ob zvoniku in izdelali laboratorijsko poročilo. Nosilec naloge I. Nemec.

PIRAN — ž. c. sv. Jurija: (MZVNKD Piran)

S stropa smo sneli dve sliki velikega formata, z restavriranjem pa pričnemo v letu 1989. Nosilec naloge M. Pirnat.

PODREČA — spomenik S. Jenku: (ZSV Kranj)

Spomenik vključno s portretom pesnika smo očistili, pozlatili napis in kamen zaščitili s silikonskim impregnatorjem. Nosilec naloge M. Vukovič.

RADOVLJICA — grajski park: (ZSV Kranj)

Izdelava projektne dokumentacije za rekonstrukcijo grajskega parka in raziskave v zvezi z arheološkimi najdbami v parku. Nosilec naloge F. Vardjan.

RIBJEK — p. c. sv. Egidija (LRZVNKD)

Patronirani leseni strop v ladji smo sneli in ga prepeljali v naš depo, kjer bo počakal nadaljnje obdelave. Nosilec naloge A. Sotler.

SLINOVCE — p. c. Matere dobrega sveta: (LRZVNKD)

Sondiranje barvnih plasti na zunanjščini enega od obeh zvonikov, odvzem barvnih vzorcev za izdelavo barvne študije in določitev tehnologije obnove. Nosilec naloge F. Vardjan.

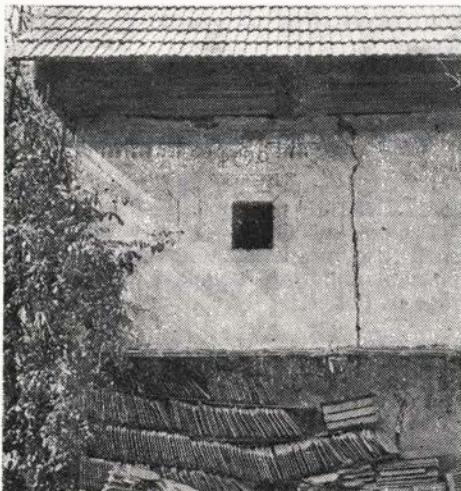
SPODNJA IDRIJA — kmečke freske: (ZSV Nova Gorica)

Raziskave na fasadi Kendove domačije, sondiranje in meritve za izdelavo projekta sanacije in rekonstrukcije arhitekturne, dekorativne poslikave (šivani robovi, okenske obrobe, povsem uničeni figuralni prizor), kopiranje detajlov 1 : 1 za pomoč pri rekonstrukciji in ugotav-

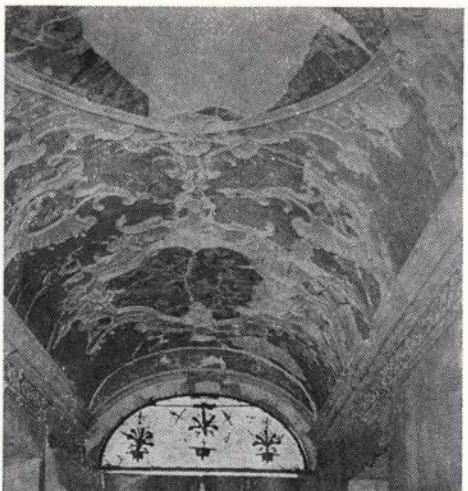
Sl. 149. Piran, Tartinijeva hiša, rekonstruiran strop (I. nadstr., f. Benedik)

Fig. 149 — Piran, Tartini house, reconstructed ceiling (1st floor) (photo Benedik)

Sl. 151. Sp. Idrija, Kendova domačija pred deli (f. Benedik)

Fig. 151 — Sp. Idrija, Kenda house before the works (photo Benedik)

Sl. 150. Predenca — Sv. Rok pri Smarju, strop na »svetih stopnicah« po kitanju (f. Benedik)

Fig. 150 — Predenca — Sv. Rok (Rochus) pri Smarju, ceiling of the "holy staircase" after the luting (photo Benedik)

Ijanje gradbenih faz. Nosilec naloge I. Bogovčič.

STIČNA — (LRZVNKD)

Samostanska cerkev:

Stenske slike dvanajstih apostolov v lunetah glavne ladje smo v celoti restavrirali, manjkajoče dele pa rekonstruirali. Delo je bilo zahtevno, ker so bile figure zelo poškodovane in od originala ni dosti ostalo.

Neffova opatija:

Poslikava na stropu je bila precej počrnela in jo je bilo treba zato najprej očistiti, nato smo zakitali vse poškodbe in razpoke. V zadnji fazi smo retuširali rastlinsko ornamentiko in ptiče ter zakitali in tonirali konzole. Nosilec naloge I. Bogovčič.

STRAHOMER — p. c. sv. Jakoba (LRZVNKD)

Odstranjevanje beležev s fragmentarno ohranjene poslikave na severni strani ladje (Pohod sv. treh kraljev), utrjevanje barvne plasti, injiciranje, obšivanje, kitanje poškodb. Poleg omenjenih posegov na freskah smo sondirali tudi celotno notranjščino cerkve. Nosilec naloge Marko Butina.

STRUNJAN — ž. c. Marijinega prikazovanja: (MZVNKD — Piran)

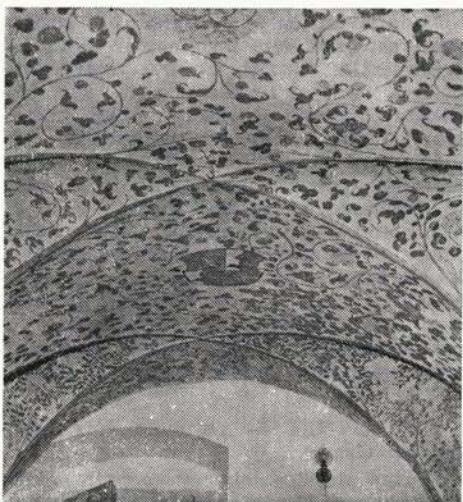
Restavrirali smo oljno sliko »Jezusovo rojstvo« iz cikla slikarja Tomaža Gregoljana. Bila je precej poškodovana in počrnela in na nekaterih mestih raztrrgana. Zaradi tega in zaradi velikega formata (310×340) sodi med zahtevnejša restavratorska dela na področju oljnega slikarstva. Sliko »Oznanjenje in obiskovanje« bomo restavrirali prihodnje leto. Nosilec naloge M. Pirnat.

SMARJE PRI JELŠAH — Predenca — križev pot: (ZSV Celje)

Začeli smo restavratorska dela na 11 kapelicah (od štirinajstih). Na kapelicah 2, 3 in 13 nismo izvajali nobenih posegov. Poslikavo, ki je bila močno ogrožena in je ponekod že odpadala, smo obšili pokitali razpoke in poškodbe ter vstavili cevke za injektiranje. Barvno plast smo utrdili, ker se je mestoma brisala že ob dotiku. Nosilca naloge Aleš Sotler in Momo Vukovič.

TURJAK — stara grajska kapela: LRZVNKD

Nadaljevali smo restavratorska dela na stenskih slikah. Kitali smo poškodbe na poslikavi, čistili barvno plast (odstranjevanje beležev in soli), utrjevali omete

Sl. 152. Stična: restavrirana stropa poslikava v Neffovi opatiji (f. Benedik)

Fig. 152 — Stična: restored ceiling paintings at Neff's abbey (photo Benedik)

z mikroinjekcijanjem; večje neposlikane površine na severni in vzhodni steni smo obdelali z dekorativno malto, prav tako tudi obe stranski menzi. Nosilec naloge I. Bogovčič.

Sl. 154. Turjak, freske v grajski kapeli med deli (f. Benedik)

Fig. 154 — Turjak, frescos in the castle chapel during the works (photo Benedik)

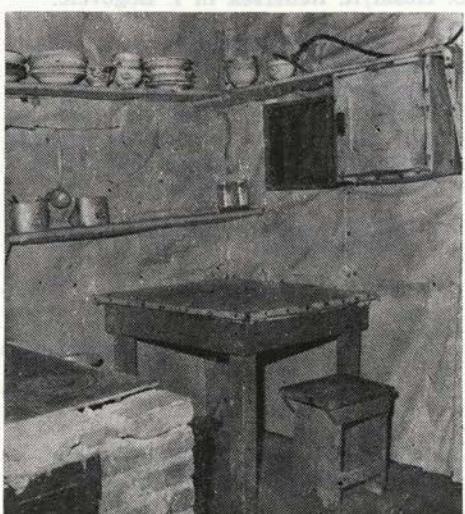

Sl. 153. Strahomer p. c. sv. Jakoba, stenska poslikava med restavriranjem (f. Benedik)

Fig. 153 — Strahomer, the filial church of St. Jacob, wall paintings during restoration (photo Benedik)

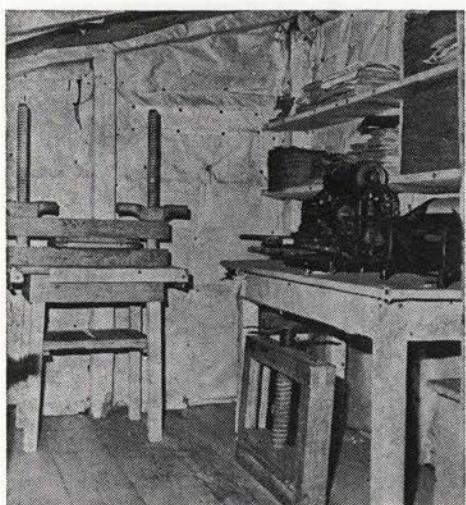
VISOKO pod Kureščkom — p. c. sv. Nikolaja: (LRZVNKD)

Restavrirane dele glavnega oltarja sv. Nikolaja smo prepeljali v cerkev in ga na licu mesta sestavili ter poslikali ol-

Sl. 155. Vojsko — partizanska tiskarna Slovenija, kuhinja pred obnovo (f. Benedik)

Fig. 155 — Vojsko — partisan printing-works Slovenia, kitchen before restoration (photo Benedik)

Sl. 156. Vojsko — partizanska tiskarna Slovenija, knjigoveznica pred obnovo (f. Benedik)

Fig. 156 — Vojsko — partisan printing-works Slovenija, bookbinder's shop before restoration (photo Benedik)

tarno arhitekturo. Sneli smo tudi močno poškodovano stensko sliko Luxuria na zunanjščini (S stena ladje) in začeli z obdelavo hrbtne strani. Nosilci naloge S. Husar/R. Reberšek in I. Bogovčič.

VOJSKO — Tiskarna Slovenija: (Mestni muzej Idrija)

Fotodokumentirali smo stanje Kuhinje in Knjigoveznice pred posegom, nato pa objekt obnovili na podlagi arhivskega gradiva po konservatorskih načelih. Nosilec naloge F. Vardjan.

ZGONČE: p. c. sv. Primoža in Felicijana: (LRZVNKD)

Nadaljevali smo v preteklosti začeta restavratorska dela na stenskih slikah v prezbiteriju. Zaradi izredne zasiganosti beležev nam ni uspelo očistiti vseh poslikanih površin v obočnih polah, medtem ko smo na stenah prezbiterija odkrili nove fragmente poslikave in dvoje zazidanih gotskih oken na SV in JV steni. Poslikava v špaletah gotskih oken je bila samo delno ohranjena (figure svetnikov in dekorativna floralna poslikava). Vse poškodbe na poslikavi smo obšili z apneno malto in jih zakitali. Zakitali smo tudi poškodbe na večini reber in rekonstruirali tudi oba močno poškodovana skelewnika. Nosilec naloge A. Sotler.

DUBROVNIK — Osnovna šola Miše Simoni Grad:

Restavratorska dela na stropnih slikah in štukaturi. Nosilec naloge M. Vukovič.

DUBROVNIK — Za razstavo »Zlatno doba Dubrovnika« smo restavrirali štiri lesene plastike: »Marija z otrokom« z Lopuda, »Sv. Apolonija mučenka« iz cerkve Domino v Dubrovniku, »Sv. Anton Puščavnik« iz ž. c. sv. Antona opata — Mali Ston in »Pietà iz Mljet«. Prve tri plastike so bile močno poškodovane. Prizadeta je bila barvna plast, ki je odstopala in ponekod že odpadla. Tudi temeljnik (les) je bil v vseh treh primerih precej razgrajen in propadel, zato ga je bilo treba utrditi, skupno z barvno plastjo pokitati vse poškodbe, odstraniti kasnejše preslikave in zakitana mesta retuirati. Nosilec naloge M. Vukovič.

Izdelali smo tudi več kot dvajset programov in predračunov ali ponudb za restavriranje, ni pa še prišlo do realizacije.

Zgodovinska in tehnična dediščina

Avtorji:

- A. A. — Aleš Arih, ZVNKD Maribor
- B. Kr. — Borut Križ, ZVNKD Novo mesto
- B. Z. — Brane Zbačnik, ZVNKD Nova Gorica
- D. H. — Darij Humar, ZVNKD Nova Gorica
- J. M. — Janez Mikuž, ZVNKD Maribor

- M. V. — Marko Vuk, Goriški muzej, Nova Gorica
- N. L. — Nika Leben, ZVNKD Kranj
- T. B. — Tadej Brate, Z SRS VNKD

BEGUNJE, Radovljica. — Na grobišču talcev v grajskem vrtu so bili obnovljeni napisni na nagrobnikih. Ker so bili

vsi kamni prebrušeni in črke ponovno vrezane, so bili obenem popravljeni tudi napačni podatki — N. L.

BISTRICA PRI NAKLEM, Kranj. — Na Jurčkovem klancu nad Bistrico je bil odkrit spomenik 59 talcem. Spomenik je oblikoval akad. kipar Janez Boljka ob sodelovanju dipl. arh. Danila Oblaka. Obenem je izšel 6. zvezek iz zbirke Gorrenjska v NOV z naslovom Bistrica 1942. — N. L.

BOVEC. — V 1987 smo opravili polno rekonstrukcijo ravne strehe na nižjem, približno 180 m^2 velikem delu trdnjave Kluže pri Bovcu. Vsa dela, ki so navedena v nadaljevanju, je opravila delovna skupina Izolacija Jožeta Zupana iz Dola pri Hrastniku.

Dotrajano terasasto streho smo najprej temeljito očistili, tako da smo odstranili humus v debelini ca. 20 cm ter obstoječi hidroizolacijski sloj, vključno z rastlinjem in kamninami. Nato smo vse kamnite plošče v napušču naravnali ter jih z beležem stabilizirali. Dodatno smo izdelali tudi betonski venec ter vstavili alkalne cevi za odvod meteorne vode. Kot prvo plast smo položili betonski estrih (tudi kot naklonski sloj), armiran z armaturo R 131.

Po opravljenih betonskih delih smo izdelali popolno hidroizolacijo, ki sestoji iz:

- 1-kratnega premaza s tibitolom,

- 1-krat aluventibit, specialnega bitumenskega traku + vložkom aluminijeve folije, ki je točkovno vgrajen na podlago s preklopom najmanj 10 cm,

- 2-krat timbitekt: specialni bitumenski trak z vložkom mrežaste steklene tkanine, varjene po celi površini in s preklopi 10 cm in zamikom 50 cm,

- zaščita hidroizolacije s PVC folijo debeline 0,5 mm in pravim prodecem $\emptyset 8$ — 15 mm in debeline sloja 8—10 cm.

Poleg navedenih del smo izdelali tudi obrobe iz cinkove pločevine v razviti širini 45 cm. — D. H.

BUKOVICA. — Krajanji so v sodelovanju z Občinskim odborom ZZB NOV Nova Gorica sanirali oziroma razširili in ponovno uredili ploščad pred spomenikom NOB. Zavod je za poseg izdelal izvedbeni projekt ploščadi, ki je odslej amfiteatralno urejena, okolica pa je ponovno hortikulturno obdelana. Celotni

Sl. 157. Cerkno, stara osnovna šola
Fig. 157 — Cerkno, old primary school

spomenik je bil tudi temeljito kamno-seško obnovljen. Vsa navedena dela je zavod nadziral. — D. H.

CERKLJE, Kranj. — V Hribarjevi vili na Trgu Davorina Jenka je bil sortiran in pospravljen drobni inventar zaradi sanacije objekta. — N. L.

CERKNO. — Ob znanih namerah in planih ter potrebah po širitvi vrtca smo se skupno z investitorij spet znašli pred dilemo, kaj z objektom stare šole, ki je na lokaciji, predvideni za širitev vrtca. Tako bi se gradbeno in ambientalno zelo zanimiva arhitektura, ki bi tudi funkcionalno ustrezala današnjim standardom, morala umakniti nekim novim arhitekturam, ki nikakor ne sodijo v spomeniško zaščiteno območje. Nasprotnovali smo takim posegom, ki so tudi ekonomsko vprašljivi, ter predlagali objekt povezati z vrtcem. Pri tem smo ponudili tudi projekte obstoječega stanja in pomoč pri projektiranju in nujni izvedbi horizontalne hidroizolacije.

Cestno podjetje Gorica je pri rekonstrukciji ceste Cerkno—Želin obnovilo tudi most pri križišču te ceste in odcepa za v Gorje, Poče in Trebenče. Dokaj zanimivo oblikovani most, posebno pa ograja na njem, sta narekovala posebno

načelo rekonstrukcije. Hoteli smo namreč ohraniti in ponovno funkcionalno uporabiti železno ograjo, in s tem smo, kljub prvotno drugačnemu projektu, zaradi razumevanja investitorja, uspeli. — D. H.

CEROVEC, Ormož. — KSS in OKS sta sicer zagotovili sredstva, da bi začeli obnavljati domačijo Stanka Vraza, a z delom nismo mogli začeti, ker lastnik odklanja sodelovanje. — A. A.

CADRG. — Delavci zavoda smo izdelali projekt, izbrali lokacijo in nadzirali postavitev spominske plošče OK VOS OF za Tolminsko. — D. H.

ČEGELJŠE, Tržič. — Na spomeniku talcem so bili obnovljeni napis. — N. L.

DOLANCI. — Leta 1987 smo postavili kamnitni podstavek in spomenik baronu Čehovinu. Kvalitetno delo goriškega kiparja Bitežnika je postavil domačin Vido Sorta, ki je z mehanizacijo opravil tudi vsa ostala zemeljska in zidarska dela. Na zavodu pa smo poleg vodenja in nadzora postaviti rekonstruirali dele spomenika: senčnik pri kapi in nos. V naslednjem letu pa bomo obnovili še napise, popolnoma kamnoseško očistili spomenik ter, če bo dovolj sredstev, uredili okolico. — D. H.

DOSLOVČE, Jesenice. — V Finžgarjevi rojstni hiši je bil ojačan strop v veži, restavriran del opreme in obnovljenih šest dotrajanih oken. — N. L.

DRAGA, Radovljica — Restavrirani so bili nagrobniki na grobišču talcev ter spomenik ob vhodu v park. — N. L.

DRAVOGRAD. — Nismo soglašali z namero KS, da poruši kapelico na nekdanjem pokopališču. Vključiti jo je treba v zelenico. Valorizirali smo nagrobnike in izbrali tiste, ki imajo zgodovinske in arhitekturne kvalitete, da se ohranijo. — J. M., A. A.

DRSTELJA, Ptuj. — Na domačiji Matije Murka smo obnovili poškodovano spominsko ploščo. — A. A.

DUTOVLJE. — Na zavodu smo za vojaško pokopališče iz 1. svetovne vojne,

ki je locirano v vrtiču ob vasi Dutovlje, izdelali na podlagi geodetskega posnetka projekt obstoječega stanja, nato pa še ureditveni projekt s potrebnimi tekstovnimi smernicami in detajli. — D. H.

ERZELJ. — Znotraj taborskega naselja Erzelj nameravajo na mestu ruševine zgraditi dve stanovanjski hiši. Ker predložena načrta nista ustrezala našim zahtevam, smo na zavodu izdelali idejne projekte, ki so se nanašali predvsem na zunanjost objektov. — B. Z.

GOZD MARTULJEK, Jesenice. — Izdelan je bil načrt za hortikulturno ureditev spomenika NOB ob cesti (avtor dipl. ing. urejanja krajine Jelka Habjan, ZSV). — N. L.

GRAHOVŠE, Tržič. — Obnovljena je bila sp. plošča padlim borcem NOV na Javorniškem sedlu. — N. L.

HRUŠICA, Jesenice. — Restavriran je bil spomenik partizanskemu prehodu na Belem polju. — N. L.

HUDI GRABEN, Tržič. — Na obeležju padlim borcem so bili obnovljeni napis. — N. L.

JASTREBINCI, Ormož. — Ob koncu leta smo zaključili zahtevno obnovo domačije narodnega heroja Jožeta Kerenciča. Domačija je rekonstruirana v prvotni videz: to je bila edina možnost, da smo ohranili ta zgodovinski objekt. — A. A.

JAVORNIK, Jesenice. — Izdelan je bil načrt za hortikulturno ureditev spomenika borcu NOV Slavku Likoviču (avtor dipl. ing. urejanja krajine Jelka Habjan, ZSV). — N. L.

JESENICE. — Ob koncu obratovanja lokalne hidrocentrale v valjarni Javornik je bilo dogovorjeno z Železarskim muzejem, da se ohrani in ustrezno prezentira največje Peltonovo turbinsko vodno kolo v Evropi (premera 9,2 m »Leonard«). Zgrajeno je bilo leta 1900 v Budimpešti ter namenjeno za pogon Lautovičevih valjčnic za valjanje debele plotčevine v novozgrajeni valjarni na Javorniku. Po vojni so valjčnice podrlji, turbino pa prekvalificirali v del male hidrocentrale.

Poleti 1987 smo po naključju odkrili, da so turbino, ne glede na dogovor, razrezali za staro železo. Tako smo ostanke zavarovali ter pripravili odlok o začasni razglasitvi za spomenik. Pogovori o novi namembnosti, prezentaciji in obnovi turbine so v teku. Ohranjena bo tudi manjša Peltonova turbin (3,5 m), ulita iz enega kosa in iz istega časa kot »Leonard«. — T. B.

KAMNIK. — Na Žalah je bil restavriran spomenik padlim v 1. svetovni vojni. — N. L.

KIDRIČEVO, Ptuj. — Nadaljevali smo z obnovo vojaškega pokopališča, s tem, da smo obnovili stebre ograje in jih povezali z mrežo. Tako je čelna stran pokopališča zaprta. — A. A.

KOPRIVNIK, Radovljica. — V vasi je bila odkrita sp. plošča političnim organizacijam, ki so delovale med NOB na tem območju. — N. L.

KORENA, Maribor. — Spomenik padlim v 1. in 2. svetovni vojni na pokopališču smo v celoti obnovili. — A. A.

KOSTANJEVICA NA KRASU. — Krajanji so s finančno soparticipacijo občinskega odbora ZZB Nova Gorica postavili obeležje družinam Urdih in Povodnik, ki so jih okupatorji v domačiji v Kostanjevici žive sežgali. Zavod je za obeležje izdelal projekt, vključno z izvedbenimi detajli ter postavitev nadzoroval. — D. H.

KOVOR, Tržič. — Zaradi zimske poškodbe je bilo potrebno zamenjati kvadra z imeni 30 talcev ob spomeniku na Meršolovi njivi. — N. L.

KNEŽAK. — Za lokacijo stanovanjske hiše ob cesti Bač–Knežak smo izdelali na zavodu lokacijski preizkus in fotomontažo bodoče stanovanjske hiše, saj naj bi po našem mnenju posegala v vidno območje spomenika trem zaslужnim domačinom: Tomšiču, Valenčiču in Vilharju. Po izdelavi fotomontaže smo ugotovili, da poseg ni tako moteč, kot vse ostale obstoječe pozidave, zato smo izdali h gradnji pozitivno mnenje. — D. H.

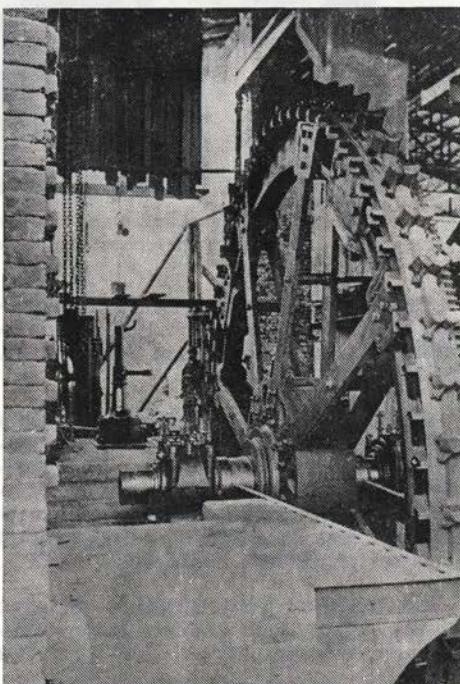
KRANJ. — Na centralnem pokopališču je bilo po načrtu zavoda označenih z granitnimi stebrički pet grobov borcov NOV (večletna akcija).

V Prešernovem graju je RC začel z restavriranjem Majdičeve kapele. Opravljeno je bilo čiščenje notranjosti. Izdelana je bila zimska zaščita za spomenik bazoviškim žrtvam, prav tako v gaju.

Nadalje je RC restavriral stebre lope, na katerih so vzdani kvalitetni nagrobni nekdanjega pokopališča. Izvedena je bila tudi hidroizolacija baldahina. Ob spomeniku Bazoviškim žrtvam je bila obnovljena ograja.

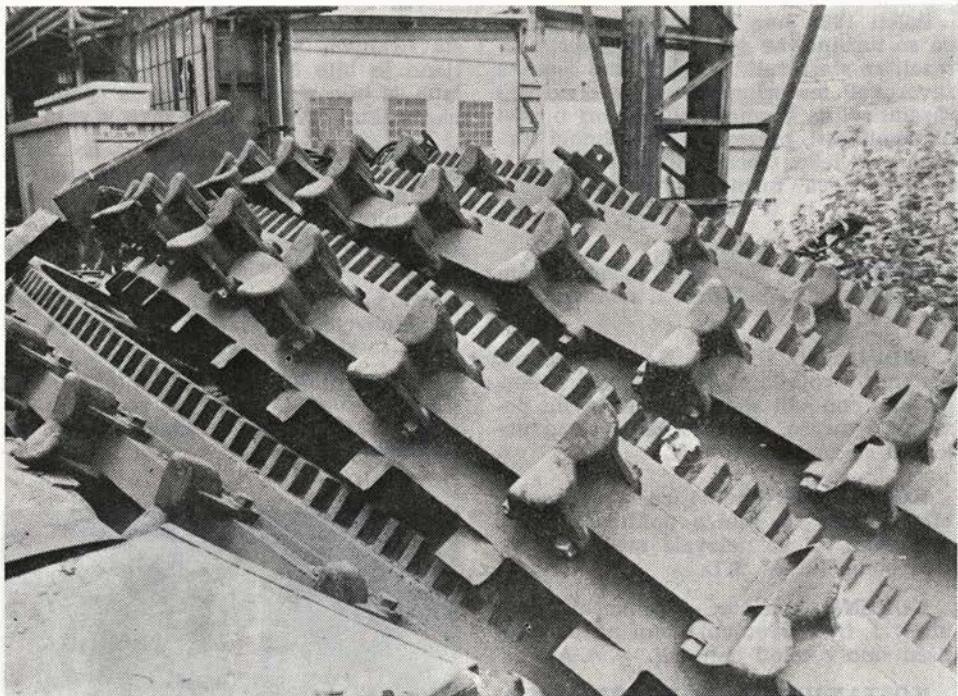
RC je restavriral Plečnikov vodnjak na **Mohorjevem klancu**. Izdelan je bil načrt za zimsko zaščito. — N. L.

Na sp. plošči padli borki NOV Vidi Šinkovec-Janini in na sp. plošči na **Zanovi hiši**, v kateri je delala partizanska tiskarna, so bili obnovljeni napis. — N. L.

Sl. 158. Vodno turbinsko kolo Leonard kot je bilo zgrajeno leta 1900 in je poganjalo Lautovo valjčnico za valjanje železne pločevine. Premer kolesa je znašal 9,15 m. (f. Arhiv železarskega muzeja Jesenice)

Fig. 158 — Turbine water wheel Leonard, built in 1900, used to give force to Laut's roller for the rolling of iron sheet metal. The wheel's diameter was 9,15 m (photo Archives of the Ironworks Museum Jesenice)

Sl. 159. Ostanki razrezane turbine Leonard v poletju 1987 (f. T. Brate)

Fig. 159 — Remains of the dissected turbine Leonard in the summer of 1987 (photo T. Brate)

KRAŠNJA, Domžale. — Na pokopališču v Krašnji je bil obnovljen in dopolnjen spomenik na grobišču borcev NOV. — N. L.

KROMBERK. — V zaselku Bonetovšče je spomenik Josipu Lemutu-Saši. Spomenik je bil zapuščen in ne redno vzdrževan. Na zavodu smo za temeljito sanacijo izdelali grafične in tekstovne smernice ter dela, ki so jih opravljali krajanji v lastni režiji, tudi nadzorovali. — D. H.

LAVTARSKI VRH, Kranj. — S sondjo je bilo ugotovljeno grobišče borcev Prešernove brigade, ki so padli 16. maja 1944.

Na kraju spopada Prešernove brigade z okupatorjem 16. maja 1944 je bila odkrita sp. plošča. — N. L.

LEŠE, Ravne. — Kulturna skupnost Ravne in Železarna sta pokazali veliko razumevanje za ohranitev vhoda v opuščeni rudnik na Lešah. Z njuno pomočjo

smo obnovili napisno tablo na vhodu. — A. A.

LJUBLJANA, Tržič. — V sp. parku je bilo opravljeno čiščenje zaraslih površin, restavrirane so bile sp. plošče v temeljih barake — kuhinje konc. taborišča ter osrednji spomenik. Izdelana je bila tudi geodetska izmera sp. parka v merilu 1 : 200. — N. L.

LJUBLJANA. — Parne lokomotive, ki so stale na prostem v kurilnici Šiška, so, dobile improvizirane platnene nadstreške. To bo vsaj delno omililo propadanje teh strojev. Žal pa ni tako z ostalimi muzejskimi lokomotivami na Slovenskem, ko stoji večina vozil na prostem nezaščitenih.

Poseben problem so lokomotive na ljubljanski železniški postaji. Stroji niso ustrezno vzdrževani, vrsta delov iz barvnih kovin je že pokradena, služijo tudi kot začasno bivališče brezdomcem. Podobna je usoda lokomotiv pri železniški postaji Maribor Studenci in za maribor-

sko kurilnico. Muzejski odbor ŽG Ljubljana je sicer sprejel sklep, da je treba lokomotive ustrezno zavarovati, a resnejših rezultatov še ni.

Muzejski vlak na bohinjski progi je tudi letos uspešno posloval, posebno zato, ker je vozil turiste iz Bač na avstrijskem Koroškem (Faak am See). Dokaj neslavno pa je propadel poskus v Istri. Neloyalna konkurenca domačinov, slaba reklama, nedodelan program in visoke cene so že sredi turistične sezone zapeljali sicer dober turistični projekt na stranski tir.

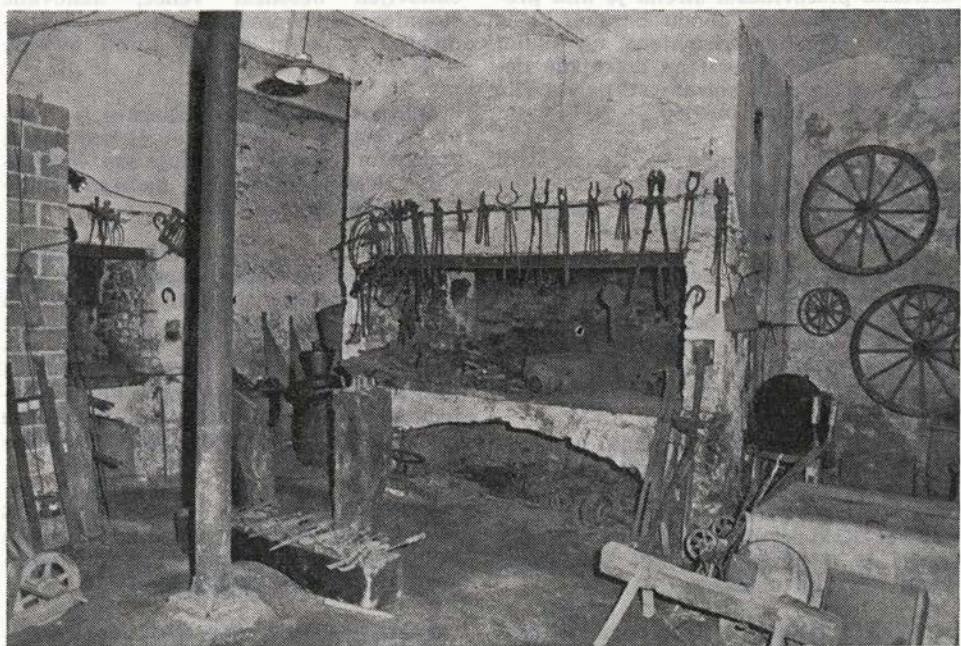
V delavnicah v Šiški je bila uspešno obnovljena prva slovenska ozkotirna lokomotiva iz leta 1892. Kljub izvrstnemu obrtniškemu delu žal vodnje obnove niso upoštevali originalnih načrtov in nasvetov dipl. ing. Mayerja iz Gradca, tako da je vrsta elementov napak (spenjače, plug, peskovnik, luči, napisи itd.).

Ob 150-letnici avstrijskih železnic je sodelovala tudi naša lokomotiva 03.002. Razstavljena je bila na Dunaju, kjer je vlekla tudi nekaj vlakov. Po trditvah organizatorjev je bila najlepše urejena lokomotiva razstave.

Na osnovi rezultatov raziskovalne naloge o ljubljanski **termocentrali** v Slomškovi ulici je bil objekt, zgrajen l. 1897, začasno razglašen za spomenik. Elektro Ljubljana namerava v stari stavbi urediti centralno transformatorsko postajo za Ljubljano, del prostorov s kotli in ohranjenimi elementi strojev pa naj bi bil urejen kot muzejska zbirka.

Na Lepem potu št. 1 je **kovačnica in kollarstvo Kunstler**. Delavnica je nastala po potresu in delovala do srede petdesetih let, evidentirana pa do 1987 ni bila. Zaradi gradnje nove Centralne tehnične knjižnice naj bi objekt podrli. Zato pripravljamo raziskovalno nalogo, ki naj odgovori na vprašanje, kako pomembna je kovačnica in ali je primerna za ohranitev. — T. B.

MALA POLANA, Lendava. — S OKS F. Kiraly Lendava smo začeli obnavljati Copekov mlin, ki ga je zob časa že močno načel. Zamenjati je bilo treba obodne stene iz brun, ostrešje, kritino in v močvirje pogrenjnjene temelje. Strogovni nadzor je prevzel v. g. t. Jože Pžauko. — A. A.

Sl. 160. Notranjost Kunstlerjeve kovačnice v Ljubljani (f. T. Brate)
Fig. 160 — Interior of Kunstler's smithy in Ljubljana (photo T. Brate)

MARIBOR. — Sanirali smo nagrobni spomeniki nar. heroja Jožeta Hermanka na **pobreškem pokopališču**. Občinski upravni organ bo poskrbel za patronat. Na opuščenem **studenškem** pokopališču stoji spomenik padlim v 1. in 2. svetovni vojni. S pomočjo študentov likovnikov smo ga obnovili. Žal pa je ostalo okolje neurejeno. Izdelali smo tudi osnutek za ureditev okolja spomenika NOB na opuščenem **radvanjskem** pokopališču. Patronat je prevzela osnovna šola Veljko Vlahovič. V celoti smo obnovili oblesek sten, zaščitili tla in impregnirali stopnice v notranjosti celice v **stari kaznilnici**, celice, kjer je bil zaprt Josip Broz-Tito. Zaradi razpok na podstavku smo začeli obnavljati spomenik pred **OŠ Martin Konšak**. Sicer s pomočjo študentov likovnikov opravljamo vsa zahtevnejša vzdrževalna dela na osmih spomenikih NOB v Mariboru. Najzahtevnejše je delo na Tihčevem spomeniku na **Trgu svobode**. — A. A.

MEŽAKLJA, Jesenice. — Na lesenem objektu partizanske bolnice na Mežaklji so bila opravljena vzdrževalna dela: neustrezná pločevinasta streha je bila prekrita z leseno, na obodu barake, ki je s tremi stenami prislonjena na skalni previs, so bile zamenjane dotrajane deske in okroglice, v notranjosti pa sta bila obnovljena pograd in klop. — N. L.

MIHALOVCI, Ormož. — Ko so širili cesto, so nastale poškodbe na spomeniku NOB. Od izvajalca del smo zahtevali, da škodo takoj popravi. — A. A.

MRŠEČA VAS. — Poleti in jeseni 1987 je Cestno podjetje Novo mesto rekonstruiralo leseni most čez Krko pri Mršeči vasi na Šentjernejskem polju. 65,5 m dolg in 4,5 m širok leseni most je bil predlagan za razglasitev kot tehniški spomenik — postopek je v teku.

Ob obnovi so bila nosilna hrastova bruna zamenjana s kovinsko konstrukcijo, s čimer je bila bistveno okrnjena spomeniška kvaliteta spomenika. S tem smo na Krki izgubili še zadnji avtentični in za ta predel značilni popolnoma leseni tovrstni objekt. — B. Kr.

NAKLO, Kranj. — Restavriran in predstavljen na novo lokacijo na pokopališču je bil spomenik padlim v 1. svetovni vojni. — N. L.

NOVAKI. — Ob parkirišču pri partijski bolnici Franja smo v sodelovanju z upravljalcem Mestnim muzejem Idrija in Krajevno organizacijo ZZB NOV Cerkno postavili spomenik ustanovitelju bolnice dr. Viktorju Volčjaku. Na zavodu smo izdali negativno mnenje za predlagano prvo lokacijo in način postavitve, ter obenem pripravili alternativni predlog, ki je bil nato v celoti sprejet. Za novi lokacijski predlog in za podstavek doprsnemu kipu, ki je delo akademskega kiparja Toneta Logondra, smo na zavodu izdelali izvedbeni projekt in nadzirali postavitev, ki pa, žal, zaradi po-manjkanja finančnih sredstev ni dokončana tako, kot je predvideno v projektu. — D. H.

OKLO, Domžale. — V okviru sanacije in prezentacije požganega zaselka Oklo, kjer je l. 1944 padlo okoli 70 borcev NOV, je bila urejena okolina obstoječega spomenika ter dostop (načrt dipl. arh. Andrej Mlakar).

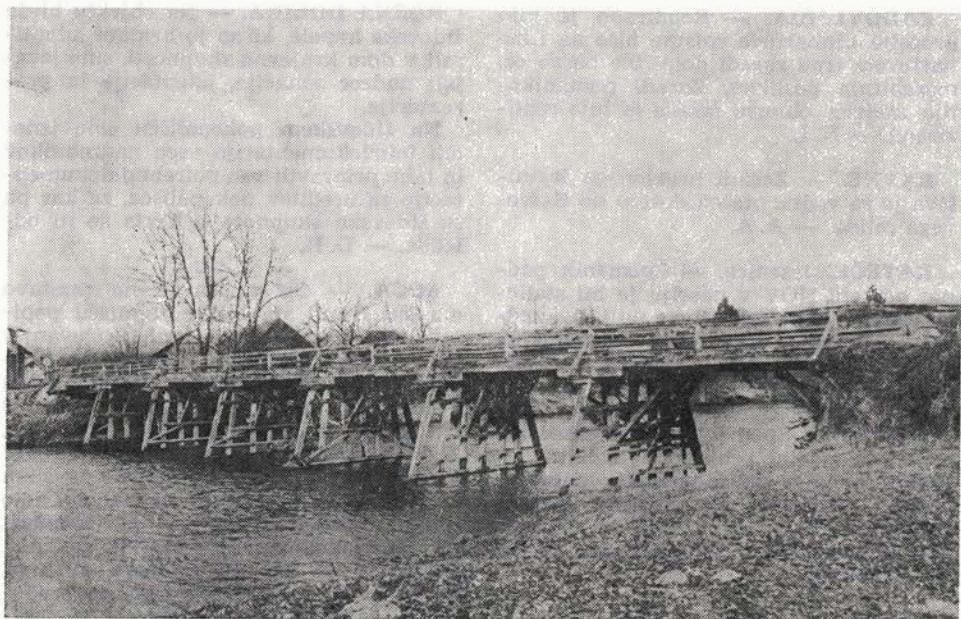
OKLO. — V nadaljevanju sanacije so bile sanirane stene Kramarjevega hleva, obnovljen betonski venec, tlakovane stopnice ter obnovljena obloga na spomeniku v obliki zvezde (pran teraco). — N. L.

OSANKARICA, Slov. Bistrica. — Ekipa študentov — likovnikov je pod našim vodstvom opravila najnujnejša vzdrževalna dela na spomeniku padlega pohorskega bataljona. — A. A.

PIRAN. — V sodelovanje s Primorskim muzejem Sergej Mašera smo raziskovali tehniško dediščino sečoveljskih solin. Posebno pozornost smo posvetili starim vodnim črpalkam na vetrni pogon. Izdelani so bili detajlni načrti, ki smo jih risali na osnovi ostankov v solinah. Izdelan je bil tudi model te črpalke v merilu 1 : 5, ki je sedaj v muzeju v Piranu. — T. B.

PESNICA, Maribor. — Skupaj s KS smo uredili okolje spomenika Marjanu Bantanu, obnovili napis in zaprli razpok na kamnitem obelisku. — A. A.

PLANINA POD GOLICO, Jesenice. — Zaradi dotrjanosti je bila obnovljena spominska plošča padlim političnim delavcem. — N. L.

Sl. 161. Mršeča vas, leseni most čez Krko (f. B. Križ)
Fig. 161 — Mršeča vas, wooden bridge over the Krka (photo B. Križ)

PLANINA. — Zavod je sodeloval s projektanti pri izvedbenih projektih za malo hidroelektrarno ob vstopu v jamo ter izvedel revizijo projektnih predlogov.

Obstoječi objekt žage na vodni pogon, ki je bila že nekaj let opuščena, namenava Javor iz Pivke ponovno uposobiti. Za ta poseg je izdelal projekt sanacije in adaptacije. Zavod je sodeloval že v fazi projektiranja. Z investitorji in projektanti je tako izdelal tudi arhitekturni predlog za ureditev zunanjščine ter predlog obarvanja fasad. — D. H.

POTOKI, Jesenice. — Obnovljena je bila spominska plošča na Cimpkovi domačiji. — N. L.

PŠEVO, Kranj. — Očiščen je bil spomenik padlim borcem NOV ob poti na Jošt, ki so ga neznani storilci med prvomajskimi prazniki premazali s črnim »kropanjem« lakom. — N. L.

PTUJ. — Ker širijo delovne površine železniške delavnice, se strinjamо s prestatvitvijo spomenika prekomorskim brigadam na novo lokacijo. Gledе spome-

nika narodnega heroja Jožeta Lacka je obveljalo mnenje, naj spomenik ostane na Slovenskem trgu. Urediti je treba le prometni režim. — A. A.

Sl. 162. Pševo: spomenik med obnavljanjem (f. N. Leben)

Fig. 162 — Pševo: monument during restoration (photo N. Leben)

RADOVLJICA. — Sondirano je bilo pročelje Linhartove rojstne hiše na Linhartovem trgu zaradi določitve barve oz. morebitnih poslikav. Zaradi pomanjkanja sredstev obnova fasade ni bila realizirana. — N. L.

RAVNE. — Zaradi nerešenega lastništva je še vedno otežen dostop do Kefrovega mlina. — A. A.

RATEČE, Jesenice. — Spomenik padlim borcem NOV v naselju je bil statično utrjen, odstranjeni sta bili dve odvečni ograji, prostor pred spomenikom pa deloma tlakovan in zasajen s trajnici. — N. L.

RENČE. — Spomenik na **Kremencah**. Zavod je izdelal projekt in nadziral izvedbo sanacije na spomeniku, posvečenemu I. sestanku komunistične partije Primorske. Sanacija je bila izvedena v prvi polovici leta v skladu s smernicami in projektom.

RENČE. — Spominska plošča na trgu. V letošnjem letu smo izdelali projekt in nadzirali postavitev spominske plošče **na trgu** v Renčah, ki je posvečena padlim borcem II. brigade UDV — NO in GAP. — D. H.

ROŽNA DOLINA. — Na objektu bivše židovske kapele, ki so jo krajan adaptirali v dom krajevne skupnosti, smo izvajali nadzor sanacije, adaptacije in prezentacije.

Na židovskem pokopališču smo izdelali fotodokumentacijo vseh nagrobnikov in tako pripravili vso potrebno dokumentacijo za ureditev pokopališča, za kar pa se židovska skupnost iz Trsta še ni odločila. — D. H.

SOČA. — Ob pripravah na razstavo o soški fronti sta bili v župnišču popisani dve slike, po nekaterih pričevanjih delo češkega poročnika, ki se je tu zadruževal med prvo svetovno vojno. Prva predstavlja vas Sočo (olje, les, 71 × 150 cm, sign.: ni), druga pa Bovec (olje, les, 71 × 150 cm, sign. d. sp.: »J. VÁCHAL/PRAHA«). Kljub temu, da je ena slika brez podpisa, je očitno, da sta obe delo istega avtorja, o katerem pa zaenkrat ne razpolagamo z določnejšimi podatki. Vsekakor pa gre za šolanega slikarja, ki se dviga nad ljubiteljsko povprečje. Slike je leta 1983 restavriral Vladimir Hmeljak in je to tudi zabeležil d. zg. na hrbtni strani. Obe sta dobili mesto na razstavi »Podobe soške fronte« v Solkanu, ki je bila odprta od jeseni 1987 dalje. — M. V.

Sl. 163. Rožna dolina pri Novi Gorici — stavba na nekdanjem judovskem pokopališču pred in po obnovi

Fig. 163 — Rožna dolina pri Novi Gorici — building on the one-time Jewish cemetery before and after restoration

SOTESKA, Jesenice. — Pantzova žičnica sameva že vrsto let in občutno propada. Posebno streha spodnjeg postaje že močno pušča. Z Gozdnim gospodarstvom Bled, Železarno Jesenice in Tehniškim muzejem Slovenije smo začeli akcijo za obnovo. Gozdari želijo žičnico aktivirati. Les naj bi po njej občasno spuščali, tudi v študijske namene. Idejne smernice so pripravljene, zatika se pri denarju. — T. B.

SP. KUNGOTA, Maribor. — S sredstvi mesta Maribor smo obnovili v celoti družinski grob družine Jožeta Kerenčiča na pokopališču. Obnovili smo tudi napis na grobu dveh ruskih vojakov. — A. A.

SP. BITNJE, Kranj. — Odkrita sp. plošča borcu NOV Romanu Smoletu. — N. L.

SP. DUPLJE, Kranj. — Na sp. plošči padlim v 1. sv. vojni so bili obnovljeni napisi. — N. L.

STREHOVSKE GORICE, Lendava. — Strela, ki je zanetila požar na Trajbarjevi zidanici je naredila ogromno škodo na tem zgodovinskem spomeniku. Zgorelo je ostrešje, kritina in večji del notranje opreme. Izdelali smo za sanacijo potrebno dokumentacijo. — A. A.

ŠENČUR, Kranj. — Očiščen je bil spomenik padlim borcem NOV na pokopališču. — N. L.

SENTURŠKA GORA, Kranj. — Na pokopališču je bil po načrtu zavoda obnovljen nagrobnik padlima borcem NOV. — N. L.

TRBOJE, Kranj. — Očiščena sta bila oba spomenika padlim borcem NOV v vasi. — N. L.

TRNOVO. — Nad cesto Nova Gorica — Trnovo je spomenik, ki je bil postavljen že v letu 1951. Dokaj ohranjeni objekt je bil za obiskovalce skoraj nedostopen. Zaradi tega smo v sodelovanju s krajanimi in občinskim odborom izdelali projekt delne sanacije in prezentacije ter projekt dostopnega stopnišča z vsemi potrebnimi detajli. — D. H.

Spominski park **UDIN BORŠT**, Kranj, Tržič. — S stebričkom v obliki zvezde

(marmor) po načrtu arh. Vojteha Ravnikarja so bile označene štiri lokacije iz NOB: grob borca Sparovca nad Pollico, zemljanka OT Poljana nad Cegelnico, kraj, kjer je padel aktivist Zagrajenšen (na Mlaki) in kraj, kjer je bil julija 1941 sprejet sklep o pričetku vstaje v kranjskem okrožju (nad Seničnim). — N. L.

VELIKA POLANA, Lendava. — Sredi naselja je osrednji spomenik NOB. Zaradi spremembe prometnega režima smo predlagali preureditev okolja spomenika. — A. A.

VOGLJE, Kranj. — Po načrtu zavoda (arch. Bojan Šlegl) je bilo obnovljeno sp. obeležje padlima borcema NOV v Vogljah (staro odstranjeno zaradi avtosekte). — N. L.

VOGRSKO. — Na ruševine zidu bivšega gradu na Vogrskem, ki so bile predhodno statično sanirane, smo postavili spominsko ploščo v spomin na Pokrajinsko komisijo VOS za Primorsko, ki je delovala v tem kraju. Zavod je za ploščo izdelal projekt in nadziral izvedbo oziroma postavitev. — D. H.

VRHOVLJE PRI KOJSKEM. — Ob cesti Vrhovlje—Lig je spomenik petim padlim borcem. Na napisni plošči sta bili vpisani samo dve imeni, ostali padli pa so bili do nedavnega neznani. Krajevni odbor ZB je ugotovil še imena ostalih padlih borcev, zato smo na zavodu izdelali projekt za dodatno ploščo in vključitev le-te v obstoječi spomenik, ki datira v leto 1952 tako, da smo ohranili spomenik v prvotni obliki, dodali pa smo le kasneje ugotovljeno informacijo. — D. H.

ZAKOJCA. — V skladu s terminskim in delovnim planom ter projektno dokumentacijo smo v letošnjem letu pričeli s temeljito statično sanacijo ter gradbeno-obrtniško obnovo Bevkove domačije v Zakojci.

Pregledali, popravili ter prepleskali z dvakratnim temeljnim in dvakratnim finalnim slojem smo celotno streho. Pred tem smo morali nadomestiti manjkajočo dimniško obrobo ter vse žlebove in odtocne cevi, ponikalnicu in kamnitko koritnico ob severni fasadi.

Objekt smo zaradi vidnih statičnih deformacij, morali tudi potresno konsolidirati. Vgradili smo horizontalne protipotresne vezi v višini stropnih konstrukcij; prav tako pa smo podbetonirali in dodatno sidrali v betonsko »peto« tudi jugovzhodni vogal del objektov ter pozidali z modularno opeko jugovzhodno steno. S tako sanirane lupine smo odstranili dotrajaj in preperel omet, grobo očistili rege ter ponovno ometalji z grobo in fino apneno malto. Enako delo smo opravili v notranjosti. Po sprejeti projektni dokumentaciji, ki opredeljuje tudi funkcijo saniranega objekta (z etnološko zbirko v kletnih prostorih in pritličju ter predstavitev pisatelja Franceta Bevka na obsežnem podstrešnem prostoru) smo začeli tudi s potrebnim prezentačijskim delom. Tako smo tlak v kleteh nekoliko poglobili, izdelali drenažo za odtok talnih vod, hidroizolirali ter izdelali finalni tlak. Za potrebe obiskovalcev smo v kleti uredili tudi sanitarni prostor z vsemi instalacijami ter prečno troprekatno greznicu ob cesti pod objektom.

V etaži smo poleg preperelih ometov obnovili tudi kamnit tiak v hodniku ter po tej analogiji izdelali enakega tudi v kuhinji. Nov, dodaten poseg pa predstavlja le probok zaradi boljše preglednosti bodoče zbirke in nemotenega obhoda večjih skupin obiskovalcev.

V podstrešju smo zaradi preglednosti in prostorskih potreb odstranili lesene predelne stene manjše sobe, dopolnili strešno konstrukcijo in zamenjali manjkajoče in dotrajane elemente. Krožno koncipiran obhod planirano zaključujemo na podstrešju, zato tudi smo pri izhodu obnovili leseni mostovž. Po detajlih obnovimo velika lesena vrata z vgrajeno dodatno topotno izolacijo.

Na objektu smo z novimi, vendar v isti obliki in dimenzijsah zamenjali vsa okna; vrata pa bomo delno sanirali, delno pa zamenjali z novimi. Pri tem pa mislimo predvsem na zunanja vrata; vhodna bomo morali rekonstruirati po obstoječi fotografski dokumentaciji. — D. H.

ZG. BESNICA, Kranj. — Spomenik talcem sredi vasi je bil zaradi nove ceste dvignjen na višji nivo. Obenem je bila po načrtu zavoda urejena okolica. — N. L.

ZG. DUPLEK, Maribor. — Na spomeniku NOB, ki je iz betona, so se pojavile globoke razpoke. Skupaj z avtorjem smo pripravili predlog za sanacijo. — A. A.

ŽEJE, Kranj. — Na gasilskem domu je bila očiščena sp. plošča padlim gasilcem. — N. L.

ŽIROVNICA, Jesenice. — Izmerjena je bila roj. hiša jezikoslovca Matije Čopa. Na osnovi dveh cenitev se je pričela akcija za odkup objekta, v katerem bo po prenovi sp. soba in knjižnica. — N. L.

Razno

SV. LENARD V SLOVENSKI BENEČIJI. — Delavci zavoda smo si skupaj s predstavniki občinskih odborov ZZB NOV Nova Gorica in Tolmin ogledali grobničo padlih partizanov v sv. Lenartu v Benečiji (Italija). Na podlagi tega smo na zavodu izdelali predlog dodatne napisne bronaste plošče. — D. H.

ŠMARJE PRI JELŠAH. — Do marca 1988 je ZSV Celje pripravil izhodišča za razglasitev kulturnih spomenikov v občini Šmarje pri Jelšah. Delo na terenu je potekalo od srede leta 1987 do februarja 1988. Dokumentacijo smo urejali in dopolnjevali sproti in nabralo se je za 333 strani tekstov, ki so dopolnjeni z izseki iz TTN v merilu 1 : 5000. V gradivo niso vključene kapelice in znamenja, ker se predlogi še izdelujejo (zunanja sodelavka), prav tako pa manjkajo predlogi za razglasitev etnoloških spomenikov za severni del občine. Pripravljeno je le gradivo za območje Spominskega parka Trebče. Dopolnitev načrtujemo v letu 1988. — V. H.

OKVIRNA VSEBINA STROKOVNIH NALOG SLUŽBE ZA VARSTVO NARAVNE IN KULTURNE DEDIŠČINE PRI URBANISTIČNEM NAČRTOVANJU

Jelka Pirkovič

Z gradivom, ki je pred vami, nadaljujemo prizadevanja za poenotenje spomeniškavarstvenih metod in postopkov. V tem koraku smo določili naloge službe za varstvo naravne in kulturne dediščine pri urejanju prostora, ali z drugimi besedami pri pripravi prostorskih izvedbenih aktov, ki so podlaga za izvajanje planskih odločitev. Priprava prostorskih izvedbenih aktov je določena z Zakonom o urejanju naselij in drugih posegov v prostor (Ur. l. SRS, 18/1984) in z Navodilom o vsebini in metodologiji posebnih strokovnih podlag in o vsebini prostorskih izvedbenih aktov (Ur. l. SRS, 14/1985).

Zaradi jasnejšega vpogleda v koncretizacijo planskih odločitev smo v prvem delu na kratko povzeli naloge službe za varstvo naravne in kulturne dediščine znotraj družbenega planiranja. Te naloge so natančneje določene v gradivu z naslovom Strokovne podlage varstva naravne in kulturne dediščine za prostorske sestavine planskih aktov občin (Zavod SRS za varstvo naravne in kulturne dediščine, januar—marec 1986).

V drugem, osrednjem delu pričajočega gradiva smo prikazali ožje področje priprave prostorskih izvedbenih aktov in določili naloge službe za varstvo naravne in kulturne dediščine pri posameznih vrstah izvedbenih aktov. Največjega udarca je bilo deležno poglavje o pravni ureditvenih načrtov, saj so to tisti izvedbeni akti, ki urejajo izvajanje prenove in so zato najblžji izvedbenim nalogam pri aktivnem varovanju kulturne dediščine. Hkrati pa se pri njih strokovne podlage varstva ujemajo z nalogami in cilji konservatorskega programa za prenovo, kar je v naši dejavnosti že postal udomačen način strokovnega dela. S stališča varstva naravne dediščine pa so najpomembnejši prostorski ureditveni pogoji in ureditveni načrti. Prvi zato, ker bodo predvsem prostorski ureditveni pogoji urejali prostor zunaj ureditvenih območij naselij (torej »odprt« prostor, kjer pride v poštev naravna dediščina), drugi pa zato, ker so ureditveni načrti podlaga za izvedbo melioracij in agrooperacij. Natančnejša vsebina strokov-

nih podlag za varstvo naravne dediščine pri pripravi prostorskih izvedbenih aktov pomeni posebno nalogu, ki jo bo opravila enota za varstvo naravne dediščine našega zavoda.

1. DRUŽBENO PLANIRANJE

1.1. Prostorske sestavine dolgoročnih planov občin

Strokovne podlage za prostorske sestavine dolgoročnih planov občin vsebujejo določitve in omejitve območij naravne in kulturne dediščine, in sicer:

— območij in objektov naravne in kulturne dediščine zavarovanih z odloki (kulturni spomeniki in naravne znamenitosti);

— območij in objektov naravne in kulturne dediščine, za katere bo služba predlagala razglasitev;

— območij in objektov naravne in kulturne dediščine, ki nikoli ne bodo zavarovani z odloki in se varujejo le v procesu planiranja (naravna in kulturna dediščina).

Strokovne podlage morajo opisno (in v povzetku tudi grafično) prikazati varstvene režime za spomenike in znamenitosti, za vsa območja naravne in kulturne dediščine pa še razvojne usmeritve za aktivno varovanje dediščine.

V tem okviru je še posebej treba določiti območja, kjer naj se izvaja prenova s poudarjenim spomeniškavarstvenim značajem. Če se znotraj dolgoročnega plana občine pripravljam tudi urbanistične zaslove in zajemajo območja urbanističnih spomenikov oziroma dediščine, je treba oceniti primernost teh območij za razvoj določenih dejavnosti in v tem smislu pripraviti načine varovanja in razvojne usmeritve za ta območja. Podobna raven obdelave, vendar z drugačnimi poudarki, velja za krajinske zaslove. Pripravljamo jih zato, da bi laže urejali prostor v krajinsko občutljivih območjih, kjer se prepletajo naravne vrednote okolja z možnostmi različnih namenskih rab. Torej je za krajinske zaslove še toliko pomembnejše, da s sta-

lišča varovanja naravne (in kulturne) dediščine določimo načine varovanja in druge razvojne usmeritve za posamezna območja znotraj območja krajinske zasnove.

Strokovna organizacija za varstvo naravne in kulturne dediščine s pomočjo nosilca planiranja, to je občinska kulturna skupnost, sodeluje v postopkih usklajevanja planskih opredelitev in skrbi za to, da je področje pravilno zapostano v končnem planskem dokumentu.

1.2. Prostorske sestavine srednjeročnega družbenega plana občine

Strokovne spomeniškavarstvene podlage za srednjoročne plane vsebujejo iste postavke kot strokovne osnove za dolgoročne plane, torej:

- območja in objekte naravne in kulturne dediščine, zavarovane z odloki;
- območja in objekte, ki jih služba predлага za razglasitev;
- območja in objekte, ki se varujejo le v procesu planiranja.

Razlika je le v tem da ima druga postavka značaj programa normativnega zavarovanja za srednjoročno obdobje, za katero pripravljamo plan.

Za ves prostor občine oblikujemo predloge za prenovitvene, sanacijske in večje prezentacijske posege v območjih in na objektih naravne in kulturne dediščine kakor tudi za druge naloge pri aktivnem varovanju dediščine, ki jih bomo izvajali v tem srednjoročnem obdobju. Poleg tega pripravimo strokovne utemeljitve za določitev obveznosti družbenopolitičnih skupnosti in drugih udeležencev v dogovoru o temeljih družbenega plana, ki zadevajo izvajanje teh nalog.

Za območja, na katerih bodo v obravnavanem srednjoročnem obdobju potekali kompleksna gradnja, prenova ali drugi večji posegi v prostor, določimo podrobnejšo vsebino varovanja (razvojne usmeritve, značaj varstvenih ukrepov, za spomenike in znamenitosti pa tudi varstvene režime). V okviru programskih zasnov za prostorske izvedbene načrte je raven obdelave še bolj podrobna, saj programske zaslove pomenijo vmesno stopnjo med planskimi odločitvami in konkretnimi izvedbenimi rešitvami. Z njimi določimo spomeniškavarstvene

smernice in vodila za urbanistično urejanje v izbranih območjih. Ker je v izvedbeni fazi (torej pri pripravi zazidalnih, ureditvenih in lokacijskih načrtov) mogoče z načrtom urejati le manjši del prostora, je v programske zaslove smotrno obdelati problematiko varovanja v širših prostorskih sklopih, na primer v starem mestnem jedru kot celoti. Poleg tega je mogoče že v programske zaslove zahtevati dodatne študije in raziskave (kot so npr. arheološka izkopavanja, primerjalne študije arhivskih virov, raziskave arhitekturne zgodovine s sondažami ipd.), ki morajo biti opravljene še pred začetkom priprave prostorskih izvedbenih načrtov.

2. URBANISTIČNO NACRTOVANJE OZIROMA PRIPRAVA PROSTORSKIH IZVEDBENIH AKTOV

Strokovna organizacija za varstvo naravne in kulturne dediščine sodeluje pri pripravi prostorskih izvedbenih aktov na dva načina, in sicer:

— oblikuje zahteve, ki jih morajo upoštevati pripravljavci prostorskih izvedbenih aktov. Zahteve pomenijo koncretizacijo razvojnih usmeritev, ki smo jih za posamezna območja in objekte dediščine oblikovali v okviru prostorskih sestavin planskih aktov občine. Njihov namen je varovanje vrednot in revitalizacija objektov in območij dediščine. Če prostorski izvedbeni akt upošteva konkretne zahteve varstva, je to podlaga za izdajo soglasja službe za varstvo naravne in kulturne dediščine k temu aktu. Konkretne zahteve za pripravo prostorskih izvedbenih aktov so obvezna sestavina sodelovanja službe pri urbanističnem nacrtovanju.

— Pripravi posebne strokovne podlage za prostorske izvedbene akte. Ko je problematika varstva naravne in kulturne dediščine v območju prostorskih izvedbenih aktov tako pereča ali ko predvidene dejavnosti in z njimi povezani posegi očitno slabo vplivajo na vrednote dediščine, mora služba pripraviti posebne spomeniškavarstvene podlage za pripravo prostorskih izvedbenih aktov (zahteva po pripravi teh podlag mora biti zapisana že v programu priprave prostorskih izvedbenih aktov, ki sledi obvezam, spre-

jetim s srednjeročnim družbenim planom). Namen teh podlag je proučiti vpliv možnih dejavnosti (pri prostorskih ureditvenih pogojih) oziroma načrtovanih izvedb (pri prostorskih izvedbenih načrtih) na vrednote dediščine. Ta del strokovnih podlag ima značaj spomeniško-varstvene ocene primernosti določenega območja za razvoj dejavnosti glede na ranljivost dediščine.

Na podlagi te ocene služba pripravi poeni strani predlog programa varstvenih ukrepov (torej postopkov in dejavnosti, ki so v ožji pristojnosti službe same), po drugi strani pa oblikuje zahteve, ki jih mora prostorski izvedbeni akt upoštevati, če hoče dobiti soglasje službe za varstvo naravne in kulturne dediščine.

2.1. Prostorski ureditveni pogoji

— Prostorski ureditveni pogoji za območja zunaj ureditvenih območij naselij: zanje pripravimo spomeniškovarstvena merila in zahteve za razvoj kmetijstva, gozdarstva, za izkoriščanje rudnin in vodnih virov, za infrastrukturne objekte in naprave, za rekreacijo in za druge »neurbane« dejavnosti ter z njimi povezane posege v prostor. Ta merila in zahteve imajo poudarjen naravnovarstveni značaj.

— Prostorsko ureditveni pogoji za ureditvena območja naselij:

pri njih oblikujemo merila in zahteve za razvoj »urbanih« dejavnosti, in sicer predvsem s stališča varstva kulturne dediščine (naselbinske kulture in nanjo vezane kulturne krajine kakor tudi posameznih območij in objektov naravne in kulturne dediščine).

V obeh vrstah prostorskih ureditvenih pogojev moramo med zahtevami navesti tudi, v katerih primerih je pred izdajo lokacijskega dovoljenja za konkreten poseg v prostor treba dobiti mnenje spomeniškovarstvene službe k rešitvam v lokacijski dokumentaciji. S stališča varovanja naravne in kulturne dediščine so to obvezno:

— posegi v območja spomenikov in znamenitosti, skupaj z rušenji objektov v teh območjih (območja seveda morajo biti sestavni del prostorsko ureditvenih pogojev);

— vodnogospodarske ureditve;

— melioracije in komasacije zemljišč ipd.

V prostorsko ureditvenih pogojih pa lahko glede na konkretna razmere v območjih določimo še druge primere, ki ob lokacijski dokumentaciji zahtevajo mnenje službe za varstvo naravne in kulturne dediščine, kot na primer:

— posegi v določena območja in objekte dediščine (npr. posegi v značilne biotope),

— posegi v vizualna območja spomenikov in dediščine,

— gradnja gozdnih cest,

— posegi v zelene površine in drevo-rede ipd.

2.2. Prostorski izvedbeni načrti

Pri prostorskih izvedbenih načrtih konkretiziramo spomeniškovarstvene smernice, ki smo jih pripravili v okviru programskih zasnov kot sestavnega dela srednjeročnega plana občine.

To pomeni, da upoštevajoč konkretnne posege v prostor, za katere se pripravlja prostorski izvedbeni načrt, in posledice teh posegov na naravno in kulturno dediščino, pripravimo natačne zahteve in merila, ki jih mora upoštevati prostorski izvedbeni načrt pri urbanističnih rešitvah. Zahteve in merila so dvojna: po eni strani so to zahteve glede urbanističnega in arhitektonskega oblikovanja (oblikovne zahteve, npr. glede lege, gabaritov in odmikov), po drugi pa glede načina urbanističnega urejanja (programske in funkcionalne zahteve). Če prostorski izvedbeni načrt posega v območje s kompleksno problematiko varovanja, imajo spomeniškovarstvene podlage za prostorski izvedbeni načrt tudi značaj konservatorskega programa in so v njih navedeni spomeniškovarstveni ukrepi, ki so potrebni za ohranjanje in predstavitev spomeniških vrednot (npr. sanacija, rekonstrukcija in prezentacija posameznih elementov celote).

Zakon o urejanju naselij in drugih posegov v prostor določa, da morajo biti prostorski izvedbeni načrti pripravljeni s takšno natančnostjo, da omogočajo izdajo lokacijskega dovoljenja za konkreten poseg brez poprejšnje priprave lokacijske dokumentacije. Zato tudi pristojni organi in organizacije izdajajo soglasja k prostorskim izvedbenim načrtom kot celoti, seveda če so v njih upoštevane njihove vnaprejšnje zahteve za pripravo

teh načrtov. V izjemnih primerih je mogoče doseči, da upravni organ, pristojen za izdajo lokacijskega dovoljenja, v upravnem postopku zahteva izvedensko mnenje organa ali organizacije in je to mnenje podlaga za izdajo lokacijske odločbe.

Če torej sodimo, da nekateri primeri v okviru prostorskih izvedbenih načrtov ob izdaji lokacijskega dovoljenja zahtevajo izvedensko mnenje službe za varstvo naravne in kulturne dediščine, moramo to zapisati med zahteve za pripravo prostorskega izvedbenega načrta. Vsekakor so takšni primeri vsi posegi v normativno zavarovane spomeniške objekte in spomeniška območja (za kar je pravna podlaga 36. člena Zakona o naravni in kulturni dediščini), po potrebi pa tudi posegi v vizualna območja določenih spomenikov. Seveda moramo vizualna območja natančno določiti v zahtevah za pripravo prostorskih izvedbenih načrtov.

2.1.1. Zazidalni načrti

Posebne spomeniškovarstvene podlage za pripravo zazidalnih načrtov obsegajo analizo krajinskih vrednot, morfološko analizo naselja ali njegovega dela, analizo zgodovinske pričevalnosti območja, ki jo opravimo na podlagi zaščitnih arheoloških izkopavanj, in analizo posameznih objektov naravne in kulturne dediščine. Na podlagi analitične faze pripravimo ovrednotenje posameznih delov dediščine, zbirno ovrednotenje celotnega območja in spomeniškovarstveno oceno primernosti območja za načrtovane posege. Rezultat analize in ovrednotenja so zahteve, ki jih mora pripravljač zapisati v zazidalni načrt, da bi ohranili dediščino in njene vrednote. Ker smo kompleksno gradnjivo in večje gradbene posege že v planski fazi usmerili v območja, v katerih ni mnogo spomeniških vrednot, je pri oblikovanju zahtev za pripravo zazidalnih načrtov navadno treba upoštevati predvsem vrednote kulturne krajine in naravne dediščine ter po potrebi tudi zahteve po zaščitnih arheoloških izkopavanjih.

2.2.2. Ureditveni načrt

Če z ureditvenim načrtom pripravljamo rešitve za prenovo s poudarjeno spomeniškovarstveno vsebino (ker gre za prenovo urbanističnega spomenika ali

njegovega dela), so spomeniškovarstvene strokovne podlage ključni del, na katerem temelji priprava ureditvenega načrta. Ker pa ureditveni načrt za prenovo navadno zajema le sorazmerno majhen del območja urbanističnega spomenika, moramo splošnejša spomeniškovarstvena vodila za prenovo pripraviti že prej, v planski fazi (ali v okviru urbanističnih zasnov, ki so del dolgoročnega plana, ali v okviru programskih zasnov za pripravo prostorskega izvedbenega načrta, ki so del srednjeročnega družbenega plana). Za ureditveni načrt pripravimo podrobni konservatorski program za vse spomeniške elemente v območju ureditvenega načrta. Podlaga za konservatorski program so študije in analize, kot so analiza krajinskih vrednot, morfološka analiza urbanistične zasnove in analiza posameznih arhitektur, analiza vrednot arheoloških slojev ipd. Namen konservatorskega programa prenove je ovrednotiti spomeniške lastnosti po elementih spomeniške celote in na tej podlagi oblikovati predlog spomeniškovarstvenih ukrepov (v razponu od sanacije, rekonstrukcije, prezentacije do rušenja motečih elementov). Poleg tega moramo oceniti, kakšen vpliv bodo imeli načrtovani posegi, ki jih predvideva ureditveni načrt (npr. rešitve prometnega omrežja, programsko-funkcionalne rešitve ipd.) na spomeniški značaj območja in objektov. Na tej podlagi pripravimo spomeniškovarstvene zahteve, ki jih mora upoštevati pripravljač načrta, če hoče dobiti soglasje službe za varstvo naravne in kulturne dediščine. Zahteve so lahko oblikovalske in (ali) programsko-funkcionalne narave. Odločiti se moramo o vsakem elementu prostorske celote: o vsaki stavbi, parceli, ulici, zeleni površini, o načrtovanih poseghih (ureditvi komunalne in prometne infrastrukture), o podrobni namenski rabi po objektih in po etažah, in na tej podlagi določiti spomeniškovarstvene ukrepe po eni in zahteve za pripravo urbanističnih rešitev in izvedbenih projektov po drugi strani.

Če ureditveni načrt ne posega v območje urbanističnega spomenika oziroma v njem ni izrazitih vrednot naravne in kulturne dediščine, je raven strokovne obdelave bolj splošna in je podobna ravni, ki jo zahteva zazidalni načrt. V tem primeru torej ni treba pripraviti konservatorskega programa za celotno območje, temveč le varstvene ukrepe in zahteve

za varovanje naravne in kulturne dediščine in po potrebi konservatorske programe za posamezne spomeniške objekte.

2.2.3. Lokacijski načrt

Podobne ugotovitve, kot smo jih zapisali za zazidalne načrte, veljajo tudi za spomeniškovarstvene podlage za lokacijske načrte. Če smo že v planski fazi dosegli, da se mora načrtovana gradnja infrastrukturnih objektov in naprav (zanjo je namreč treba pripraviti lokacijske načrte kot prostorski izvedbeni akt) izogniti spomeniškim območjem in objektom, potem pri pripravi posebnih strokovnih podlag za lokacijski načrt analiziramo in ovrednotimo le dediščino in na tej podlagi ocenimo vpliv nameravane gradnje na njene vrednote. Tudi tu je naloga spomeniškovarstvene službe oblikovati konkretno zahteve (usmeritve in omejitve) za posege v prostor.

2.3. Postopek za izdajo lokacijskega dovoljenja

Služba za varstvo naravne in kulturne dediščine po potrebi sodeluje v postopku za izdajo lokacijskega dovoljenja na dva načina:

- z mnenjem k rešitvam v lokacijski dokumentaciji,
- z mnenjem, izdanim v postopku izdaje lokacijskega dovoljenja.

2.3.1. Mnenje k rešitvam v lokacijski dokumentaciji

Zakon o urejanju naselij in drugih posgov v prostor določa, da je treba pripraviti lokacijsko dokumentacijo le za

posege na območjih, ki se urejajo s prostorsko ureditvenimi pogoji. V primerih, ki smo jih v zahtevah za pripravo prostorsko ureditvenih pogojev natančno določili, je služba za varstvo naravne in kulturne dediščine pristojna dajati mnenja k rešitvam v lokacijski dokumentaciji.

2.3.2. Izvedensko mnenje k lokacijskemu dovoljenju

Za konkretno posege na območjih, ki se urejajo s prostorsko izvedbenimi načrti, se lokacijsko dovoljenje izdaja brez poprejšnje lokacijske dokumentacije, vsa soglasja pa so dana že k prostorsko izvedbenemu načrtu kot celoti. V skladu z Zakonom o upravnem postopku pa lahko upravni organ, pristojen za izdajanje lokacijskih dovoljenj, pred izdajo takšnega dovoljenja za konkreten poseg v prostor zahteva izvedensko mnenje. Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine daje izvedenska mnenja le v primerih, ki so natančno opredeljeni v prostorskem izvedenem načrtu.

2.3.3. Mnenje o posegih, za katere ni treba dobiti lokacijskega dovoljenja

V skladu s 36. členom Zakona o varstvu naravne in kulturne dediščine je za vse posege v normativno zavarovane naravne znamenitosti in kulturne spomenike treba dobiti mnenje službe za varstvo naravne in kulturne dediščine, in sicer tudi, če gre za posege na podlagi priglasitve del. Mnenje mora vsebovati konkretno zahteve za izvedbo posega na kulturnem spomeniku oziroma na naravni znamenitosti. Na tej podlagi pristojni upravni organ izda potrdilo o priglasitvi del.

RAZGLASITVE

Občina Cerknica

Uradni list SRS 1/16, l. 1987, str. 51, Odlok o razglasitvi gračinskega kompleksa Snežnik za naravno znamenitost in kulturni spomenik:

1. člen: Z namenom ohranitve in posebnega družbenega varstva se razglaša za naravno znamenitost in kulturni spomenik gračinski kompleks Snežnik, kateri je krajinska značilnost, ker so na-

ravne prvine, grajska arhitektura in parkovna zasnova združene v enovit kulturno krajinski prostor izjemne vrednosti, pri čemer izstopajo naslednje prvine: 1 renesančni grad s svojstveno lego ob izviru, ki polni obrambni jarek, kot kulturni spomenik; 2 gračinski park, katerega oblika so drevoredi lip, hrastov in kostanjev, ter parkovno zasnovo trate z drevjem, kjer izstopajo hrastovi logi kot spomenik oblikovane narave; 3 izvi-

ri Malega Obrha in vodotok z značilnimi kraškimi pojavi ter obrečno tipiko, kot naravni spomenik; 4 zaledje strnjene gozdov in kmetijskih površin v pasasti strukturi.

Občina Grosuplje

Uradni list SRS 7/87-559

O D L O K

o razglasitvi spomenikov delavskega gibanja, narodnoosvobodilne vojne in socialistične graditve za zgodovinske spomenike

1. člen

Za zgodovinske spomenike se razglasijo naslednji spomeniki delavskega gibanja, narodnoosvobodilne vojne in socialistične graditve (v nadaljnjem besedilu: zgodovinski spomeniki):

AMBRUS — Spomenik na Velikem Korinju, posvečen padlim italijanskim in slovenskim partizanom 4. bataljona 8. SNOUB Franja Levstika,

ILOVA GORA — Spomenik na Veliki Ilovi gori, posvečen bojem Cankarjeve in Ljubljanske brigade na tem območju novembra 1943,

MULJAVA — Spomenik v Muljavi, posvečen muljavski bitki junija 1942. leta,

SENTVID — Spomenik v Radohovi vasi, posvečen prvim padlim talcem 28. aprila 1942 in drugim žrtvam narodnoosvobodilne vojne.

Občina Ljubljana Bežigrad

Uradni list SRS 20/87-1404

O D L O K

o razglasitvi pokopališča Navje za kulturni in zgodovinski spomenik

1. člen

S tem odlokom se pokopališče Navje, kjer je obeležen spomin na nekatere izjemne osebnosti naše kulturne zgodovine, obenem pa je lapidarij naše nagrobnne umetnosti pretekle dobe, razglaša za kulturni in zgodovinski spomenik.

2. člen

Pokopališče Navje obsega arkadno galerijo, 80 nagrobnih spomenikov, vhodna zidova z vrti, zidno ograjo, štiri stebre ter parkovno vegetacijo.

Občina Mozirje

Uradni list SRS 27/87-1986

Odlok o razglasitvi naravnih znamenitosti in kulturnih spomenikov na območju občine Mozirje.

Seznam — strokovne osnove glej VS 28, 1986, 368—370.

Občina Ljubljana Vič-Rudnik

Uradni list SRS 28/87-2008

O D L O K

o razglasitvi Polhograjskega graščinskega kompleksa za kulturni in zgodovinski spomenik ter naravno znamenitost

I. SPLOŠNE DOLOČBE

1. člen

Z namenom, da se ohrani zgodovinsko izročilo, kulturne, estetske in naravne vrednote ter zagotovi usklajen nadaljnji razvoj, razglasamo Polhograjski graščinski kompleks za kulturni in zgodovinski spomenik ter naravno znamenitost (v nadalnjem besedilu: spomenik).

Spomenik predstavlja v umetnostnem in zgodovinskem pogledu zaokroženo spomeniško celoto s prostorsko kontinuiteto z antiko, srednjim vekom, v povezavi z vsemi pomembnejšimi zgodovinskimi datumimi v razvoju fevdalne posesti na Kranjskem ter je dokumentarne vrednosti za umetnostno obdobje XVII. stoletja na Slovenskem.

2. člen

V območju kulturnega in zgodovinskega spomenika ter naravne znamenitosti razglasimo tiste dele kulturne in naravne dediščine, ki imajo posebno kulturno, znanstveno, zgodovinsko in estetsko vrednost ter so po svojih značilnih lastnostih:

a) Arhitekturni in umetnostni spomeniki:

— Objekt gradu, poznan že v 13. stoletju, z glavnimi prezidavami v 17. in 19. stoletju. Pomembnejša elementa grajske arhitekture sta stopnišče, urejeno v 19. stoletju, in hišna kapela, narejena in opremljena konec 17. stoletja z bogatim štukaturnim okrasjem.

— Dvorišče z Neptunovim vodnjakom neposredno pred vhodom v grad. Vod-

njak, ki je postavljen v centralni osi vhoda v grad in vstopa na vrt, predstavlja kompozicijsko in lokacijsko zelo manieristično (italijansko občuteno) delo, pri nas edino v celoti ohranljeno. S svojo lokacijo predstavlja del pozorenensančne kompozicije vrta.

— Pomožna gospodarska poslopja gradu: hlev z oporniki in baročnimi okni, gotskimi detajli in gotskim portalom.

— Glorietta na vrhu griča Kalvarija, zgrajena v 2. tretjini 19. stoletja. Je vedutna kvaliteta, vključena v vizualno podobo kraja.

— Ostanki paviljona nad zajetjem vode. Ohranjen je obokan ter s freskami prekrit del prvotne pritlične stavbe iz 17. stoletja.

B) Spomenik oblikovane narave:

— Vrt s pripadajočo arhitekturo. Celotna parkovna zasnova se povezuje z grajsko arhitekturo. Zasnova je terasnata z geometrijsko razčlenjeno parterno ureditvijo in vodomotem iz leta 1800. V sklopu parkovne ureditve spada obodni zid z angleškim stolpom z uro in vrtno gospodarsko uto. Na južni strani parka stoji stara lipa izrednih dimenzijs.

C) Zgodovinski spomenik:

— Spomenik v obliki prizme, postavljen v spomin na obisk Saškega kralja Friderika Avgusta 1838. leta ter povezan z odkritjem Blagajevega volčina.

Občina Logatec

Uradni list SRS 40/87-2579

ODLOK

o spremembah odloka o razglasitvi drevoreda lip za spomenik oblikovane narave

1. člen

V odloku o razglasitvi drevoreda lip za spomenik oblikovane narave (Uradni list SRS, št. 25/85) se 3. člen spremeni in se glasi tako:

»Imetnika pravice upravljanja na območju spomenika oblikovane narave sta GG Ljubljana, TOZD in TOK Gozdarsvo Logatec«.

Občine Ljubljana Center, Šiška in Vič-Rudnik

Uradni list SRS 47/87-2969

ODLOK

o spremembah odloka o razglasitvi Tivolija, Rožnika in Šišenskega hriba za naravno znamenitost

1. člen

V odloku o razglasitvi Tivolija, Rožnika in Šišenskega hriba za naravno znamenitost (Uradni list SRS, št. 21/84) se v 11. členu 1. odstavek spremeni tako, da se številka x5.000x nadomesti s številko x50.000x, številka x50.000x pa s številko x300.000x.

V drugem odstavku se številka x1.000x nadomesti s številko x5.000x, številka x10.000x pa s številko x50.000x.

Občina Radovljica

Skupščina občine Radovljica je dne 1. 7. 1987 na sejah družbenopolitičnega zabora, zборa združenega dela, zборa krajjevnih skupnosti in zборa skupščine kulturne skupnosti občine Radovljica dne 7. 12. 1987 sprejela: odlok o razglasitvi starega mestnega jedra Radovljice za kulturni in zgodovinski spomenik (Uradni vestnik Gorenjske 11/87 s 15. 7. 1987).

1. člen

Staro mestno jedro Radovljice se kot značilen in v zgodovinskem razvoju kvaliteten dosežek v oblikovanju urbane celote razglasiti za kulturni in zgodovinski spomenik.

2. člen

Predlog za razglasitev je:

— značilna, vedutno izpostavljena lega naselja, ki je manj tranzitnega kot strateškega (obrambnega) pomena in predstavlja tudi ugoden tržni prostor med pretežno agrarnim delom ortemburške posesti na levem bregu Save in pretežno železarskim delom na desnem bregu;

— izjemno dobro ohranjen tloris srednjeveškega mesta, ki izpričuje zavestno oblikovanje urbane celote z ohranjenimi elementi cerkvenih, upravnih, ekonomskih in obrambnih funkcij, ki jih je opravljala, ter cela vrsta v osnovi še srednjeveških stavb, ki predstavljajo vrhunc meščanske arhitekture pri nas.

7. člen

V ožjem in širšem območju so ... arheološki spomeniki: 1. Linhartov trg, okolica ž. c. sv. Petra, območje srednjeveške (staroslovanske) nekropole, 2. Predtrg, Štrukljeva 1, 3, 5 in Ljubljanska 22, 24, območje poznoantične ali zgodnjevernijeveške nekropole, 3. Predtrg, ledina Gradišča, območje domnevne poselitvene točke iz arheoloških obdobjij.

9. člen

... kot kulturni spomeniki: 4. Cesta na Mlako št. 1 nekdanja grajska pristaava z ohranjenimi prvinami 17. in 18. stoletja. Od 5. 12. 1941—2. 2. 1943 je tu delovala OF. Na pročelju hiše je vzdiana spominska plošča, 5. Cesta svobode št. 23, pribrežna baročna stavba z ohranjenimi kvalitetnimi elementi v notranosti in na fasadah. Rojstna hiša Boštjana Olipa, ki je organiziral upor slovenskih vojakov proti avstroogrski oblasti. Spominska plošča, 6. Cesta svobode št. 3, stavba nekdanje radovljiske šole z ohranjenimi elementi iz 19. stol. Pomembna vedutna lega, 7. Cesta svobode št. 1, v stavbi s starejšo zasnovo prevladuje baročno oblikovanje portala, 8. Cesta svobode št. 4, stavba je nastala po odstranitvi mestnega obzidja ob nekdanjih mestnih vratih. V starejši baročni zasnovi so ohranjeni elementi 19. stol. Vedutna lega, 9. Cesta svobode št. 6, baročna stavba s predelavami 19. stol., 10. Cesta svobode št. 11, pribrežna stavba s stavbo zasnovo iz 17. in 18. stol. Vedutno izpostavljena lega, 11. Cesta svobode št. 13, ob hiši — lesen kručifiks iz 19. stol. — ljudsko podobarsko delo, 12. Cesta svobode št. 2, v baroku nastala stavba — predelana v 19. stol. Na fasadi je bila odkrita poznobaročna freska višarske MB, 13. Gorenjska cesta št. 1, baročno-klašistična stavba s kvalitetnimi kamnoseškimi detajli. Pomembna tudi zaradi lege ob vhodu v staro mestno jedro ob nekdanjem obrambnem jarku, 14. Gorenjska cesta št. 2 na fasadi stavbe je vzdiana spominska plošča 9. 5. 1945 — prvo srečanje prebivalcev Radovljice z borti Kokrškega odreda, 15. Gorenjska cesta št. 4, baročno-klašistična stavba, 16. Gorenjska cesta št. 8, klašistična stavba nekdanje graščinske pristave, kovana vrtna vrata iz leta 1802, 17. Gorenjska cesta št. 13, historično oblikovana stavba šole iz druge

polovice 19. stol., 18. Gorenjska cesta št. 9, nadstropno zidano in leseno poslopje iz 18. stol., 19. Gorenjska cesta št. 15, historicistična stavba z elementi secesijskega oblikovanja, 20. Gorenjska cesta št. 16, secesijsko oblikovana stavba nekdanje posojilnice iz leta 1906. Kvaliteten primer secesijske arhitekture, 21. Gorenjska cesta št. 18, dvonadstropna secesijsko oblikovana stavba iz izredno kvalitetno mozaično zasnovanimi fasadami, kovani detajli balkonskih ograj, portal in stopnišče. Stavba je datirana 1906., 22. Gorenjska cesta št. 23, pritlična historično oblikovana stavba iz konca 19. stol., 23. Gorenjska cesta št. 23, nadstropna secesijsko oblikovana stavba. Kovana secesijsko oblikovana vrtna ograja, 24. Gorenjska cesta št. 31, historično oblikovana stavba gasilskega doma iz konca 19. stol., na fasadi je vzdiana spominska plošča padlim gasilcem NOV, 25. Gradiška pot št. 1, v osnovi baročna stavba je v 19. stol. doživelva prezidave. Ohranjen je polkrožen baročni portal. Pomembna je vedutna lega stavbe v JV fasadi mesta, 26. Gradiška pot št. 2, arhitektura 19. stol. v vogalni fasadi je lesen portal s timpanonom in kipom MB v niši, 27. Gradiška pot št. 3, stavba ima ohranjene elemente ljudskega stavbarstva iz 18. stol., bogato oblikovan baročni portal s sklepnim kamnom, 28. Gradiška pot št. 6, klašistična arhitektura s kamnitim portalom in kamnoseškimi detajli, 29. Gubčeva ul. št. 2, stavba iz 18. stol. na opuščenih obrambnih napravah, 30. Gubčeva ul. št. 4, v osnovi baročna stavba, ki je bila kasneje adaptirana. Od baročnih oblikovnih elementov so na severni fasadi ohranjeni: kamnita glava putta in dve baročni okni, 31. Gubčeva ul. št. 9, z gospodarskim poslopjem pribrežna baročno-klašistična stavba, ima bogato oblikovane kamnoseške člene. Tipična baročna kmečka domačija, 32. Gubčeva ul. št. 12, baročna stavba, kamnit polkrožni portal datiran 1790, 33. Gubčeva ul. št. 16, lesena in ometana pribrežna stavba. Vedutna lega stavbe, 34. Kolodvorska ul. št. 2, baročna stavba iz 18. stol. nastala na zunanjji strani mestnega jarka, 35. Linhartov trg št. 2, stavba s starejšo srednjeveško zasnovo, kasneje pa močno predelana. Fasada proti trgu je bogato oblikovana, 36. Linhartov trg št. 3, stavba nekdanjega meščanskega dvorca, primer renesančnega arhitekturnega ob-

likovanja. Njen nastanek je datiran v leto 1634. Fasada je dekorativno poslikana, vogalni pomol, 37. Linhartov trg št. 4, stavba izvira po svojem nastanku iz zgodnjega 16. stol. — pozognotsko arkadno dvorišče in gotska klet. Fasada klasicistično oblikovana, 38. Linhartov trg št. 5, stavba ima poleg zasnove še vrsto arh. detajlov iz 16. stol. (gotski portal, grebenast obok). Nasledek kasnejših obdelav je kvalitetna klasicistična fasada. Stavbi št. 5 in 6 imata enotno oblikovani fasadi, 39. Linhartov trg št. 6, stavba nastala v 18. stol. ob mestnem obzidju, 40. Linhartov trg št. 7, stavba zgrajena v 18. stol. na opuščenem mestnem obzidju. V njej se je leta 1756 rodil prvi slovenski dramatik Anton Tomaž Linhart. Izjemno kvalitetna je klasicistična fasada (reliefi, portal) — plošča, 41. Linhartov trg št. 8, stavba je nastala v 18. stol. na opuščenih obrambnih napravah na zunanjem robu mestnega obzidja. Ohranljeno je baročno oblikovanje notranjosti in fasade. Kvaliteten baročni portal, v notranjosti je plošča iz leta 1619 z imenom mestnega sodnika, 42. Linhartov trg 10, stavba nastala v 18. stol. in v svoji osnovi ohranja še del obrambnih zidov. Pozognotski portal na dvorišču je ostanek nekdanjega obrambnega stolpa, 43. Linhartov trg št. 12, stavba je nastala iz dveh starejših meščanskih hiš. Baročni portal l. 1747 in klasicistična fasada, 44. Linhartov trg 14, stavba ki je bila nekoč prislonjena na mestno obzidje, 45. Linhartov trg št. 15, stavba, ki je pozno srednjeveške zasnove. V 18. in 19. stol. pa je stavba dobila sedanji videz, 46. Linhartov trg 16, v osnovi je stavba pozognotska, fasada je klasicistična, 47. Linhartov trg št. 17, kvaliteten primer gotsko-renesančnega oblikovanja. V 17. stol. je bila delno prezidana. Takrat je nastala freska »nevernega Tomaža« na glavni fasadi. Leta 1738 pa je nastala freska Brezmadežne na stranski fasadi, 48. Linhartov trg št. 18, stavba sodi po svojem nastanku v prvo pol. 17. stol. (oboki in pomol na fasadi), prevladujejo pa oblikovni elementi 18. stol., 49. Linhartov trg št. 20, odličen primer stare meščanske arhitekture s prvotno srednjeveško zasnovo, 50. Linhartov trg št. 21, v notranjosti še ohranja pozognotska stavba pomolno nadstropje v prehodu. Na fasadi je vzidana plošča v spomin ustanovitve (1895) radovljške podruž-

nice SPD, 51. Linhartov trg št. 22, Šivčeva hiša. Po ohranjenih kvalitetah pozognotskega in renesančnega oblikovanja. Šivčeva hiša je po raziskavah stavbe in s konservatorsko-restavratorsko sanacijo (1973—1975) prevzela funkcijo prezentiranega kulturnega spomenika. Poleg prvotnega tlorisa hrani v notranjosti obokani dvoranski prostor na stebrih, lesen bogato oblikovan strop v nadstropju in druge kvalitetne arhitekturne elemente. Fasada je restavrirana v obliki in poslikavi iz 17. stol. Vzhodni portal je klasicističen, 52. Linhartov trg št. 23, pozno-srednjeveška tlorisna zasnova stavbe — pomolno nadstropje — pozognotski arhitekturni členi. V 18. in 19. stol. stavba predelana in je iz tega obdobja na fasadi ohranjena baročna freska »sv. Florjan« (odkrita in restavrirana 1976), 53. Linhartov trg št. 24, v osnovi pozognotska stavba, prevladujejo pa baročni oblikovni elementi iz časa prezidave. Portal je datiran 1772. Na fasadi so se ohranile freske iz druge polovice 18. stol. Brezmadežna, Jurij in Florjan, 54. Linhartov trg št. 25, gotsko-renesančna stavba. Na fasadi je ohranljeno dvojno pomolno nadstropje, ki je oprto na steber — nekdanji »pranger«. V 18. stol. strojarska delavnica, 55. Linhartov trg št. 26, stavba je bila nekdaj del graščinske posesti in je služila za gospodarske namene. Leta 1870 je bila preurejena v zapore, 56. Linhartov trg št. 27, v osnovi poznosrednjeveška stavba, nekdaj stara kovačija, rojstna hiša Antona Fistra (1808—1881) profesorja na Dunajski univerzi, 57. Linhartov trg št. 28, prvotni srednjeveški tloris je bil v 16. ali v začetku 17. stol. razširjen z arkadnim dvoriščem. V spodnji in zgornji veži nosijo oboke kamnite figuralne in geometrične konzole, 58. Linhartov trg št. 30, primer reprezentančne mestne hiše iz časa med pozno gotiko in renesanco. Stanovanjski trakti oklepajo arkadno dvorišče iz zgod. 16. stol., ki sodi med najlepše spomenike na Gorenjskem. Na fasadi restavrirana freska arhitekturna poslikava, 59. Linhartov trg št. 31, stavba je ohranila v osnovi mestni obrambni stolp pravokotnega tlorisa. Ima vedutno izpostavljen lego na JV, 60. Linhartov trg št. 1, prvotni ortenburški grad je leta 1418 pripadel Celjanom in leta 1456 Habsburžanom. Na njegovih temeljih je nastala današnja stavba. Sredi 18. stol. pa je v baročni prezidavi do-

bil svojo bogato notranjo in zunanjo ureditev. Graščino in cerkev povezuje na arkadne loke oprt zidan hodnik, ki prostorsko dopolnjuje mali trg pred cerkvijo. Spominska plošča borcem za severno mejo in do leta 1942 je delovala partizanska tiskarna. V graščini deluje Čebelarski muzej, 61. Ž. c. sv. Petra, starejšo verjetno romansko cerkev je v sredini 15. stol. dopolnil nov, gotski prezbiterij z bogato okrašenim obokom. Leta 1495 so sezidali troladijsko cerkveno dvorano, ki je zvezdasto obokana. Cerkvena oprema je baročna (Pozzo in Mislej) in neogotska ter Vurnikova. Olтарne slike so delo L. Layerja, Subica in drugih, 62. Linhartov trg — spomenik v obliku vodnjaka, ki ga je mesto Radovljica postavilo v spomin svoji rojakinji in dobrotnici Josipini Hočevarjevi leta 1908, 63. Partizanska pot št. 2, baročna stavba z nekaterimi kvalitetnimi arhitektturnimi členi, 64. Partizanska pot št. 6, v osnovi baročna stavba, rojstna hiša arhitekta Ivana Vurnika (1884—1943). V stavbi je od 1. 10. 1942 do 16. 6. 1943 deloval OF, 65. Partizanska pot št. 8, gospodarsko poslopje pri hiši št. 8 je nastalo v 17. stol. kot nekdanja grajska pristava. Stavba je delno lesena in je pomembna tudi zaradi izjemne vedute na staro mestno jedro in grajski park, 66. Partizanska pot št. 10, baročna stavba, ki skupaj z objektom št. 8 ustvarja kvaliteten prostorski ambient, 67. Predtrg, Ljubljanska cesta št. 6, pribrežna baročna stavba, 68. Predtrg, Ljubljanska cesta št. 9, kvalitetno oblikovana secesijska vila, 69. Predtrg, Ljubljanska cesta št. 15, baročna domačija v pritličju zidana v nadstropju lesenda z »gankom«, 70. Predtrg, Ljubljanska cesta št. 23, baročna arhitektura, ki pa je bila v 19. stol. predelana. Layerjeva freska »Križanje« na obcestni fasadi, 71. Trubarjeva št. 1, stavba starejše zasnove in preoblikovana v 19. stol. Spominska plošča delovanju OF (1941—1944), 72. Trubarjeva št. 3, stavba z značilnostmi ljudske arhitekture 18. stol. Kvalitetna fasada s fresko iz 1770, 73. Trubarjeva št. 5, stavba je nastala v času baroka na temeljih SZ ogelognega stolpa v mestnem obzidju, 74. Gradišče, pokopališče, nastalo na koncu 18. stol., ko so prenehali pokopavati ob ž. c. sv. Petra, 75. pokopališka kapela sv. Križa, baročno oblikovana kapela že s klasicistično oblikovanimi arhitektur-

nimi prvinami je nastala v 18. stol. in v 19. stol. dozidana. V notranjosti hrani Layerjevo Križanje, na fasadi so vzdani starejši kvalitetni nagrobniki z začetka in prve polovice 19. stol., 76. Grajski park — grobišče, grobišče padlih borcev NOV, ki so padli večinoma na Jelovici, med njimi tudi NH Jože Gregorčič. Spomenik je oblikoval arh. Edo Ravnikar, odkrili pa so ga 1. 1960. Na zidu, ki ga omejuje park proti S je vzidana plošča v spomin na Trelčeve hišo, ki je stala v bližini in v kateri je delovala OF, 77. mestno obzidje, mestno obrambno obzidje je v sedanjem obsegu nastalo okoli leta 1478, ohranjeno pa je večinoma v zidovih stavb, ki so nanj naslonjene. Vseh obrambnih stolpov je bilo v obzidju prvotno 16, ohranilo pa se jih je 9. V obzidju so bila gornja in spodnja mestna vrata in manjša vrata ob sedanjem Sartorijevem prehodu. Mesto je bilo obdano s širokim obrambnim jarkom, ki je danes eden redkih še ohranjenih v Sloveniji. V 18. stol. so se nove meščanske hiše naslonile na obzidje in delno zapolnile obrambni jarek.

10. člen

... so razglašene naslednje naravne znamenitosti: 78. Grajski park v Radovljici z gabrovim drevoredom, vrtnimi objekti in obzidjem, do obdobja med obema vojnoma je predstavljal enega najlepših baročnih parkov v Sloveniji, med 1826—1868 je nastala bogato ornatimentirana zasnova, 79. Lipe ob Gorenjski cesti, 80. pet lip in divji kostanj pred cerkvijo sv. Petra, 81. lipa ob hiši Cesta svobode št. 30, 82. dve lipi ob Gorenjski cesti, 83. Divji kostanj ob Gorenjski cesti, 84. Lipa v Predtrgu — križišče pred tovarno Almira.

Občina Jesenice

V Uradnem vestniku Gorenjske, št. 2/87, z dne 17. 2. 1987 je bil objavljen odlok o razglasitvi kulturnih in zgodovinskih spomenikov v občini Jesenice II.

Osnutek odloka je bil objavljen v Varstvu spomenikov 28, 361—365.

Skupščina občine Koper

Na podlagi 18. in 19. člena zakona o naravnih in kulturnih dediščinah (Uradni

list SRS, št. 1/81), ter 239., 241. in 242. člena statuta občine Koper je Skupščina občine Koper na seji zbora združenega dela in na seji zbora krajevnih skupnosti dne 28. aprila 1987, skupno s Skupščino Kulturne skupnosti občine Koper na seji dne 30. junija 1987 ter Skupščino SIS za prosveto in kulturo pripadnikov italijanske narodnosti občine Koper na seji dne 3. junija 1987 sprejela

ODLOK
o razglasitvi kulturnih spomenikov
v občini Koper

3. člen

Kot kulturni spomeniki se po tem odloku razglasijo naslednja

- a) naselbinska območja:
1. Abitanti
2. Črni kal
3. Crnotiče
4. Fijeroga
5. Glemlj
6. Hrastovlje
7. Koper — Capodistria
9. Koštabona
10. Krkavče
11. Kubed
12. Labor
13. Podpeč
14. Pomjan
15. Pregara
16. Socerb
17. Tinjan
18. Topolovec z zaselkom Žrnjovec
19. Trebeše
20. Trsek
21. Zabavlje

4. člen

Natančne oznake kulturnih spomenikov, razglašenih s tem odlokom, lastnosti, ki utemeljujejo razglasitev, režim varstva, posamezne omejitve in prepovedi ter razvojne usmeritve so navedene v strokovnih podlagah za razglasitev kulturnih spomenikov v občini Koper — naselbinska memorialna in zgodovinska območja, ki ga je izdelal Medobčinski zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Piran, dne 5. 11. 1986 ter v grafičnih prilogah na kartah M 1 : 5000, ki so sestavni del tega odloka in jih hrani za kulturo pristojni občinski upravni organ ter Medobčinski zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Piran.

Občina Ajdovščina

Uradno glasilo 4/87, 31. 3. 1987

ODLOK

o razglasitvi kulturnih in zgodovinskih spomenikov ter naravnih znamenitosti na območju občine Ajdovščina

1. člen

Z namenom, da bi trajno zagotovili ohranitev in posebno družbeno varstvo kulturnih vrednot, se deli nepremičnine kulturne dediščine na območju občine Ajdovščina, ki imajo posebno kulturno, znanstveno-zgodovinsko ali estetsko vrednost, razglasijo za kulturne in zgodovinske spomenike.

2. člen

Kulturni in zgodovinski spomeniki so arheološka naselbina in zgodovinska območja ter arheološki umetnostni in arhitekturni, etnološki, zgodovinski in tehnični nepremični spomeniki.

Naravne znamenitosti so območja naravnih znamenitosti, naravni spomeniki in določene rastlinske posebnosti.

3. člen

Kot območja naravnih znamenitosti ter kulturnih in zgodovinskih spomenikov se razglasijo:

1. Ajdovščina — stari mestni jedri Ajdovščine in Sturij,
2. Goče — urbano jedro,
3. Hrušica — območje z arheološkimi ostalinami in domačijo Podkraj št. 101,
4. Hubelj — območje izvirov in fužine,
5. Šmarje — urbano jedro,
6. Tabor nad Črničami — območje z arheološkimi ostalinami, Taborom in sotesko Konjščak,
7. Vipava — območje jedra s spomeniki in znamenitostmi,
8. Vipavski Križ — naselje.

4. člen

Kot arheološki spomeniki in območja se razglasijo:

1. Ajdovščina — Gradišče (prazgodovinsko gradišče),
2. Ajdovščina — Nemškarica (zgodnje srednjeveško grobišče),
3. Batuje — Sv. Jurij (zgodnje srednjeveško gradišče),
4. Col — Rihemberk in Šturmank (antični utrdbi),

5. Col — območje vasi in Šance (antična naselbina in utrdba),
 6. Gojače — Kozmac z Morlekom (prazgodovinsko gradišče, zgodnje srednjeveško gradišče in cerkev),
 7. Lokavec — Gradec in Kovačevšče (prazgodovinska naselbina),

8. Lokavec — Sv. Lovrenc in Britof (antična naselbina in zgodnje srednjeveško gradišče),

9. Planina — Gradišče Sv. Pavel (prazgodovinska in antična utrjena naselbina),

10. Podnanos — Gradišče nad Hraščami (prazgodovinska in antična utrjena naselbina),

11. Sanabor — Gradišče in Sv. Pavel (prazgodovinska in antična naselbina in grobišče),

12. Slokarji — Gradišče (prazgodovinsko gradišče),

13. Šmarje — Sv. Tibot in Zavrh (antična utrdba),

14. Vrtovin — Sv. Pavel (prazgodovinsko, antično in zgodnje srednjeveško gradišče).

5. člen

Kot etnološki spomeniki se razglasijo:

1. Batuje — domačija št. 17
2. Brje — stavbni niz št. 42—44
3. Črniče — domačija z mlinom
4. Dobravlje — domačija št. 69 in 70
5. Dolenje — domačija št. 8 in 11
6. Gojače — domačija št. 66
7. Gradišče pri Vipavi — domačija št. 10
8. Kovk — domačija št. 29
9. Lokavec — domačija št. 183
10. Lozice — domačija št. 7
11. Lože — znamenje pred vasjo
12. Planina — domačija št. 61
13. Podgrič — znamenje
14. Podraga — domačija št. 51 (s tiso na dvorišču)
15. Podraga — znamenje (kamnit križ)
16. Predmeja — znamenje (svetilni steber)
17. Skrilje — domačija št. 28 s kapelico
18. Velike Žablje — domačija št. 71
19. Vrtovin — domačija št. 84
20. Vrhopolje — Petrov pil
21. Vipava — znamenje Sv. Roka

6. člen

Kot umetnostni in arhitekturni spomeniki ter območja se razglasijo:

1. Batuje — č. c. sv. Ane
 2. Col — graščina Trilek
 3. Črniče — ž. c. sv. Vida
 4. Dobravlje — p. c. sv. Petra
 5. Erzelj — protiturški tabor s cerkvama

6. Goče — p. c. Device Marije Snežne
 7. Log pri Vipavi — p. c. Device Marije Tolažnice

8. Lozice — ž. c. sv. Frančiška s kapelo Božjega groba

9. Lože — grad
 10. Planina — ž. c. sv. Kancijana

11. Podbrje — kompleks gradu Roženek, graščina Schiwitchhofen in p. c. sv. Kozma in Damijana

12. Podnanos — ž. c. sv. Vida

13. Podnanos — Zajčji grad (pri »Tavčarjevih«)

14. Ravne — p. c. sv. Janeza in Pavla

15. Slap — ž. c. sv. Matije, graščinski in samostanski kompleks

16. Velike Žablje — graščina

17. Vrhopolje — p. c. sv. Križa

18. Vrtovin — p. c. Device Marije

19. Zemono — letni dvorec

20. Žapuže — p. c. sv. Martina

7. člen

Kot tehnički spomeniki se razglasijo:

1. Gaberje — enoločni kamniti most
2. Podbreg — žaga ob potoku Močilnik
3. Podnanos — enoločni kamniti most na Pasjem repu

4. Podnanos — kamnita mostova na Močilniku
5. Slap — enoločni kamniti most

8. člen

Kot zgodovinski spomeniki se razglasijo:

- a) Vojaška pokopališča iz I. svetovne vojne

1. Ajdovščina — vojaško pokopališče iz 1. svetovne vojne

2. Črniče — vojaško pokopališče iz 1. svetovne vojne

3. Podnanos — vojaško pokopališče iz 1. svetovne vojne

4. Vipava — vojaško pokopališče iz 1. svetovne vojne

5. Vipavski Križ — vojaško pokopališče iz 1. svetovne vojne

- b) Spomeniki NOB

1. Duplje — spomenik padlim borcem

2. Podnanos — spomenik padlim krajancam in Janku Premrlu-Vojku
3. Vrhopolje — kostanji fašističnega zločina

9. člen

Kot naravne znamenitosti in območja se razglasijo:

1. Golaki in Smrekova draga — botanična lokaliteta, mrazišče in gozdni rezervat

2. Kovk — okamenine trdoživnjakov

3. Ledeniki na Nanosu — Veliki trški ledenik, Slapenski ledenik, Tri brezna v Jamcah, Mali trški ledenik s Slapenskim breznom

4. Južni in zahodni obronki Nanosa — krajinski park

5. Otlica — naravno okno pod vasjo

6. Predmeja — ledénica na Dolu

7. Selovec v Trnovskem gozdu — okamenine trdoživnjakov

8. Sinji vrh — škraplje ob cesti

9. Smrečje v Trnovskem gozdu — mrazišče

10. Strmadna na Nanosu — stopnjasto brezno in kotiči z brezni

11. Južni obronki Trnovskega gozda — krajinski park

Občina Maribor-Ruše

Medobčinski uradni vestnik 1/87

ODLOK

o razglasitvi nepremičnih kulturnih in zgodovinskih spomenikov

4. člen

Za arheološke spomenike se razglase arheološka območja:

1. Bezena, gomilno grobišče
2. Bistrica pri Rušah, gradišče
3. Ruše, žarno grobišče
4. Ruše, prazgodovinsko žarno grobišče
5. Ruše, sledovi stavb
6. Ruše, ostanki mitreja
7. Ruše, antične gomile
8. Ruše, rimske gomili
9. Ruše, temelji rimske stavbe
10. Črešnjevec ob Dravi, antične ruševine

5. člen

Za urbanistična spomenika se razglasita naselbinski območji:

2. Spomeniško območje Puščava
1. Lovrenc na Pohorju, ambient okoli župne cerkve Sv. Lovrenca

6. člen

Za zgodovinski spomenik se razglasiti naslednje zgodovinsko območje:

1. Duh na Ostrem vrhu

7. člen

Za umetnostne in arhitekturne spomenike se razglasijo:

Gradovi

1. Fala, grad

2. Spodnji Slemen, grad Viltuš

Zgradbe meščanske in trške arhitekture

1. Lovrenc na Pohorju, zgradba na Gornjem trgu 16
2. Lovrenc na Pohorju, zgradba na Gornjem trgu 31
3. Lovrenc na Pohorju, zgradba na Gornjem trgu 32
4. Lovrenc na Pohorju, Gornji trg 48
5. Lovrenc na Pohorju, zgradba na Spodnjem trgu 2
6. Lovrenc na Pohorju, zgradba na Spodnjem trgu 8
7. Lovrenc na Pohorju, Spodnji trg 16
8. Lovrenc na Pohorju, Spodnji trg 18
9. Lovrenc na Pohorju, Spodnji trg 19
10. Ruše, Drevoredna ulica 27
11. Ruše, Gimnazijalska ulica 3
12. Ruše, Gimnazijalska ulica 5 (župnišče)

Sakralni spomeniki

1. Duh na Ostrem vrhu, župna cerkev Sv. Duha
2. Duh na Ostrem vrhu, podružna cerkev Sv. Avguština
3. Janževa gora, podružna cerkev Sv. Janeza
4. Lovrenc na Pohorju, župna cerkev Sv. Lovrenca
5. Lovrenc na Pohorju, podružna cerkev Sv. Križa
6. Lovrenc na Pohorju, podružna cerkev Sv. Radegunde
7. Puščava, župna cerkev Sv. Marije
8. Puščava, podružna cerkev Sv. Ane na griču Oslica
9. Ruše, župna cerkev Sv. Marije
10. Ruše, podružna cerkev Trpečega Kristusa na pokopališču
11. Selnica ob Dravi, župna cerkev Sv. Marjetje

12. Smolnik, podružna cerkev Sv. Marije

Javni spomeniki, znamenja, vodnjaki

1. Bezena, kapelica z dvema lipama
2. Činžat, znamenje (Štučev križ)
3. Črešnjevec, Sv. Janez Nepomuk na Dobravi
4. Lohnica, čudežni studenec
5. Lohnica, znamenje
6. Lovrenc na Pohorju, figuralno znamenje Sv. Miklavža
7. Puščava, Fala, štiri znamenja
8. Ruše, Glazerjeva grobnica
9. Selnica ob Dravi, kapela Antona Padovanskega

8. člen

Za etnološke spomenike se razglasijo:

1. Činžat št. 39, p. d. »Črešnik«
2. Gradišče na Kozjaku št. 37, p. d. »Haucinger«
3. Kumen št. 81, p. d. »Bezjak«
4. Lovrenc na Pohorju, Puša št. 36, p. d. »Pri Ladejku«
5. Lovrenc na Pohorju, Pajštva pri pokopališču
6. Rdeči breg št. 30, p. d. »Pri Petrusi«
7. Racenjak 21, p. d. »Kasjak«
8. Ruta št. 3, p. d. »Korman«
9. Smolnik št. 21, p. d. »Globokar«
10. Smolnik št. 24, p. d. »Harič«
11. Smolnik št. 25, p. d. »Cebek«
12. Smolnik št. 57, p. d. »Marolt«

13. Smolnik, Glažuta

14. Spodnji Boč št. 10, p. d. »Blagoje«

15. Spodnji Slemen št. 51, p. d. »Mulin«

16. Veliki Boč št. 3, p. d. »Knapovo«

17. Veliki Boč št. 7, p. d. »Pri Ropič«

18. Zgornji Boč št. 10, p. d. »Helbimoto«

19. Zgornji Slemen št. 29, p. d. »Komališer«

Zgodovinski in memorialni spomeniki:

1. Spomenik z grobnico v Rušah
2. Lohnica, Šarhova domačija
3. Pohorje, Klopni vrh, spomenik, posvečen boju Pohorske čete
5. Šumik na Pohorju, spomenik padlim borcem XIV. divizije
6. Ruše, Knificeva ulica 43 (Knificeva domačija)
7. Lovrenc-Pesek, bolnica »Košuta«
8. Ruše, letno gledališče
- Domovi pomembnih Slovencev
1. Ruše, Glazerjeva ulica 37 (rojstna hiša Janka Glazerja)

Za tehniške spomenike se razglasijo:

1. Bistrica ob Dravi, železniška postaja
2. Fala, hidrocentrala
3. Smolnik pri Rušah, fundamentalni reper
4. Smolnik, železniški viadukt

PRISPEVKI ZA KONSERVATORSKO METODOLOGIJO

Debatna srečanja so se nadaljevala tudi v letu 1988. Sama sem se najprej udeležila razprav ob delih na Ptaju, v Kulturno-informacijskem centru Križanke Mestnega muzeja v Ljubljani pa tudi okroglo mize o ljubljanskem gradu in tiste o Plečnikovih žalah.

Na prvi se je spet pokazalo vse nazkrije mnenj ob delnem rezultatu, ki ga zdaj vidimo. Pot do njega je poučna, nas praktike pa, ne morem si kaj, vendarle navdaja z grenkobo: v Ljubljani je mogoče eksperimentirati »v živo«, sicer se nam pa podirajo Ravno polje, Zaglog in še in še. Nekaj — žal iztrganih — misli iz razprave (predvsem M. Frelih-Ribič, M. Kerina, B. V. Mušiča in S. Bernika) je pa po mojem treba že danes zapisati, saj praksa danes že temelji tudi na teh spoznanjih. Ze v konservator-

skem programu za grad so kot izhodišče zapisali vse štiri faze nastajanja celote in nikoli ni bil govor o izrazitem poudarjanju najstarejše gradbene faze, četudi so se vsa ta leta spreminala tako spoznanja o zgodovini in stavbni zgodovini gradu kot konservatorska teorija. Sanacija grajskega plašča je bila opravljena zgledno in po vseh konservatorskih načelih, tako glede oblik kot glede materiala. Spremembe strešin, dvig stolpa itd. so v skladu s konservatorskimi smernicami, izveden je baročni naklon, stolpi so gotsko poudarjeni. Računalniško ugotavljanje konstrukcij in odprtini je pošteno, saj je ročna obdelava uničenih delov tudi ponaredek. Obravnavna detajlov (materiali, oblike in merila) pa spomenik razveljavlja, staro tkivo ne more postati sredstvo za reinterpretac-

cijo. Danes gledamo na predelave iz 19. stoletja, tudi na osovraženo kaznilniško fazo, povsem drugače kot ob začetku dela. Pri gradbenih posegih odkrijejo še mnoge ostaline, ki vnaprej niso bile in niso mogle biti interpretirane. Ker je nesporno treba težiti k prezentaciji teh starih faz, nastaja vtis, da so stare faze preveč poudarjene. Zgornja nadstropja so bila vselej funkcionalni dodatek, zato naj se tudi zdaj podredijo funkcionalnosti. Grad zdaj potrebuje krožne obhode, ki jih tedaj, ko so stali in delovali posamezni trakti, ni bilo več. Zato je treba upoštevati logiko trdnjavskih faz. Vloga gradu v pokrajini pa vodi k spornemu odpiranju razglebov s tega obhoda skozi več grajskih plaščev. Nadaljevati je mogoče samo (prim. tudi VS 29, 1987, 377) z vztrajnim primerjanjem projektov in raziskovalnih spoznanj, in sicer tako glede podrobnosti kot glede celote hkrati. Vsekakor pa je pred počasnim razpadom treba zaščititi dele in zidove, kjer zdaj še ne delamo. Nerešen pa ostaja še problem zaradi spremembe poudarkov: kapela je v nevarnosti, da bo iz dominantnega objekta postala eden manj opaznih.

Ob razpravi o Plečnikovih Žalah se je med drugim jasno pokazal tudi pomen čustvene, pietetne vrednosti spomenika, pomen, ki v praksi mnogokrat ni jasno določen. Dodatno opozorilo te razprave za prakso pa je stališče, da delovna organizacija ne more biti imetnik ali upravljalec objekta, ki ji neposredno ne rabi. Taki miselnosti se moramo postaviti po robu, sicer nikoli ne bo mogoče sodelovanje gospodarstva in kulture pri varstvu dediščine in tudi mecenstva v žlahtnem pomenu te besede ne bo.

Ko se v praksi vedno znova zastavlja vprašanje, kakšne naj bodo razvojne usmeritve, obvezne smernice ali program, ki ga pripravi strokovna služba, se mi zdi vredno opozoriti na misel Françoisa Leblanca v glasilu Newsletter (Kanadski odbor ICOMOS, angleško jezikovno območje, Ottawa, VII-2, nov. 1987), da so nam dvajset let govorili o pomenu načrtovanja, smernic, celostne konservacije, zakonodaje in finančnih subvencij, izkušnje in Severni Ameriki pa kažejo, da so z aktivno udeležbo javnosti, ki so jo pritegnili s primerno popularizacijo (ta je segla do prijemov pravega trženja), dosegli mnogo več kot z normativnim usmerjanjem varstva.

Bila sem tudi na posvetu Slovenskega konservatorskega društva o tehnični dediščini (Idrija, 21. 10. 1987). Pri tem smo poudarjali pomen vzgoje in informiranja in to na dveh ravneh: zavedati se moramo koliko predmetov in naprav, ki nas obdajajo, sodi danes že med tehnično dediščino in prav tako se moramo zavedati, kako potrebno je izobraziti strokovnjake, ki bodo to dediščino razumeli, da bodo mogli pripraviti ustrezne programe za njeno ohranitev. Tehnična dediščina mora biti tudi vzpodbuda za nadaljnji razvoj živih in propulzivnih industrijskih panog.

Ko smo pa članom jugoslovanskega nacionalnega komiteja ICOMOS predstavili dela v minulem letu v naši republike, smo se ustavili pri žalostni usodi mnogih objektov ljudskega stavbarstva, ki so funkcijo izgubili. Vendar smo menili, da je edini možni način delovanja za strokovno službo: prizadevati si do zadnjega za toliko vzdrževanja, da objekt obstane.

Iva Curk

CONTRIBUTIONS TO THE CONSERVATIONAL METHODOLOGY

Our discussions were continued also in the year 1988. I myself took part in the one that dealt with the works carried out at Ptuj and in the Information Center of the Ljubljana Town Museum at Križanke also in the panel discussion concerning the castle of Ljubljana as well as another concerning Plečnik's Žale. The first one uncovered the entire adversity of opinions on the partial re-

sult which can now be seen. The path that leads to this result is instructive, but we cannot help feeling bitter about the practice: in Ljubljana it is possible to make "live" experiments, but at the same time we have monuments such as Ravno polje, Zalog, etc., which are falling apart. I believe that some of the thoughts from this panel — even if taken out of their context — (mostly by M. Frelih-Ribič, M. Kerin, B. V.

Mušič, S. Bernik) are worth putting down since today's practice is already based upon them. In the castle's conservational programme, all the four phases of the creations of the whole were already stated as the starting point, and there was never any word about the distinct emphasys on the oldest building phase, although throughout these years, our knowledge on history and on the castle's architectural history was continually changed, just as was the conservational theory. The sanation of the coating was done in an exemplary manner and according to all conservational rules where forms as well as materials were concerned. The change of tiles, the raising up the tower, etc., are in accordance with conservational guidelines; the Baroque inclination was used, and the towers stressed in the Gothic manner. The determination of constructions and openings by means of computers is fair enough, since the manual work done on the destroyed parts is a forgery as well. The treatment of details (materials, forms and measures) in the more damaged wings, however, annuals the monument, the old tissue cannot become a means of re-interpretation. The way we nowadays regard the 19th century activities, together with the hated prison period, differs immensely from the one that prevailed in the beginning of the works. During the building interventions, numerous remains are discovered which were not and could not be interpreted in advance. Since it is the presentation that should without question be our aim, we get the impression that the old phases are over-emphasized. The upper floors were always a functional appendix, so they should be subordinate to functionality now, too. The castle now needs circular circumlocutories which no longer existed at the time when individual wings still stood and were used. That is why we must reach after the logic of the phase of the fortress. The role of the castle in the landscape leads to the disputable opening of views from this circumlocutory through castle's coatings.

The continuation is possible only (compare also Monument Conservation 29, 1987, 377) if there is persistent comparison of projects and research perceptions with regard to details as well as with regard to the whole. Building parts and walls which are not yet undergoing reconstruction works must by all means be protected from slow decay. But the fact that the accents have been altered and even substituted remains unchanged: there is a threat that the chapel will lose its function as the dominant object and be turned into one of the less noticeable elements. The discussion on Plečnik's Žale clearly showed, among other things, the importance of the emotional, pietistic value of the monument, the importance which is in practice often not clearly defined. As an additional warning originating from this discussion we should draw attention to the view-point that a business organization cannot own or manage an object which is not of direct use to it. We must learn to stand up aganist such mentality or else the cooperation of economy and culture within the frames of monument conservation will never be possible and neither will the patronship in the noblest meaning of the word. In our practice, the question poses itself again and again as to what should be the directives of future development, the obligatory guidelines or the programmes prepared by the professional service. In this connection I find worth mentioning the thoughts of Francois Leblanc published in the Newsletter (the Canadian board of ICOMOS, the English speaking area, Ottawa, VIII-2, November 1987), that we have for 20 years been told over and over again about the importance of planning, guidelines, wholesome conservation, legislature and financial subventions. The North American experiences show that the active participation of the public which was awakened by suitable popularization of the profession (which reached all the way to the grips of real marketing) obtained much more than would have been possible using only the normative direction of monument conservation.

Iva Curk

ICOMOS

**LISTINA ZA VAROVANJE ZGODOVINSKIH (STARIH) MEST
IN MESTNIH PREDELOV**
Uvod in definicije

1. Vse mestne skupnosti, ne glede na to, ali so postopno zrasle ali so bile načrtno zasnovane in ustanovljene, so dokaz različnih družbenih skupnosti v teku zgodovine.

2. Listina zadeva mestne predele, velike in majhne, zidano strukturo in naravno okolje. Mesta imajo, razen tega, da so zgodovinski dokumenti, pomembno vlogo kot nosilci vrednot tistih tradicionalnih kultur, ki so se razvile z mesti. Danes so mnoga mesta utesnjena, njihova snov je razvrednotena, poškodovana in porušena zaradi razvoja industrializacije in razvoja človeške družbe.

3. V tem dramatičnem položaju, ko mnogokrat nastaja nepopravljiva kulturna, družbena in ekonomska škoda, Mednarodni svet za spomenike in spomeniška območja ICOMOS meni, da je potrebno pripraviti mednarodno listino za stara mesta in mestne predele (poslej stara mesta), ki bo dopolnila Mednarodno listino za konservacijo in prezentacijo spomenikov in območij, navadno imenovano Beneška listina. To novo besedilo opredeljuje načela, pogoje in delovne metode, ki so potrebne za varstvo starih mest. Želi razviti ravnotežje med zasebnim in javnim življenjem v starih mestih in vzpodbuditi zavarovanje tiste kulturne dediščine, čeprav skromne (po obsegu), ki tvori kolektivni spomin človeštva.

4. Kot je razloženo v UNESCO-vem Priporočilu o zavarovanju in sodobni vlogi zgodovinskih območij (Varšava-Nairobi 1976) in o mnogih drugih mednarodnih instrumentov, je »varstvo (konservacija) zgodovinskih mest in njihovih delov« treba razumeti kot postopke, ki so potrebni za zavarovanje, ohranitev in obnovo takih mest in območij, prav tako kot za njihov razvoj in skladno prilaganje sodobnemu življenju.

Načela in pogoji

1. Ohranjanje starih mest in mestnih predelov z zgodovinsko vrednostjo naj bo, da bo bolj učinkovito, neločljiv sestavni del usklajene politike gospodarskega in družbenega razvoja ter urbanističnega in prostorskega planiranja na vseh nivojih.

2. Vrednote, ki jih je treba ohraniti, so zgodovinski značaj mesta ali mestnega predela in vse tiste tvarne in duhovne (vsebinske) sestavine, ki odražajo ta značaj, zlasti

a) sistem mestne zemljiške ureditve, kot je razviden iz razporeditve parcel in ulic,

b) razmerja med nezazidanim in zazidanim prostorom,

c) oblike, notranjost in zunanjost stavb, njihove mere in razmerja, stil, način konstrukcije in gradbeni materiali, barva in okras,

d) razmerje med mestom in okolico, naravnim in oblikovanim okoljem,

e) najrazličnejše funkcije, ki jih je mesto kadarkoli imelo.

Vsaka sprememba teh vrednot bi poškodovala pristnost starega mesta.

3. Sodelovanje prebivalcev je bistveno za uspeh vsakega programa in ga je treba pospeševati. Ohranitev starih mest je najprej stvar prebivalcev.

4. Konservacija starega mesta zahteva preudarnosti, sistematičnega dela in discipliniranosti. Pritiskov se je treba izogibati razen ob posameznih posebno problematičnih primerih.

Metode in pripomočki

5. Pred načrtovanjem v zvezi z ohranitvijo starih mest je treba opraviti interdisciplinarne raziskave. Načrti se morajo ozirati na vsa pomembna dejstva, ki jih posreduje arheologija, zgodovina, študij arhitekture, tehnike in sociologija ter ekonomija. Bistveni cilji varstvenega načrta morajo biti jasno določeni in razčlenjeni in prav tako normativni, administrativni in finančni ukrepi, ki so v podporo načrtu. Načrt mora tudi zagotoviti usklajeno razmerje med starim mestnim predelom in mestom kot celoto. Načrti je treba vse stavbe, ki jih je treba na vsak način ohraniti, tiste, za katere so potrebni posebni pogoji in tiste, ki jih moremo izjemoma celo pogrešiti.

Pred vsakim posegom je treba skrbno dokumentirati stanje. Načrt naj podprejo prebivalci.

6. Preden je konservatorski načrt sprejet in potrjen, je treba vsa potrebna konservatorska dela izvajati v skladu z načeli »beneške listine«.

7. Neprekinjena dejavnost je bistvenega pomena.

8. Nove funkcije in dejavnosti se morajo ujemati s staro vsebino. Prilagajanje starih mest zahteva skrb za razvoj in izboljšanje javnih uslužnostnih dejavnosti.

9. Stanovanjska funkcija naj bi bila eden od glavnih ciljev varstva in prenove.

10. Ko je treba zgraditi nove stavbe ali bistveno preurediti stare je treba spoštovati sistem prostorske ureditve, posebej v merah in sistemu parcel. Sodobni elementi, kadar se dobro skladajo z okolico, naj ne bodo v načelu prepovedani, saj lahko območje obogatijo.

11. Védenje o zgodovini območja naj se dopolnjuje z vsemi vrstami raziskav, stavbnozgodovinskimi in arheološkimi, pa tudi s primerno prezentacijo takih najdb.

12. Promet naj bo pod nadzorom in parkirišča naj bodo tako načrtovana, da staremu tkivu ne bodo škodila.

13. Hitre ceste naj se v stara mesta ne odpirajo, zagotavljajo naj le dostop do njih.

14. Stara mesta je treba zavarovati pred nevarnostmi naravnih nesreč pa tudi pred onesnaževanjem okolja in pred tresljaji in to tako zaradi varstva kulturne dediščine kot zaradi varnosti in dobrega počutja stanovalcev.

Kakršnakoli nesreča prizadene staro mesto, varstveni ukrepi in popravila morajo biti prilagojeni posebnemu značaju kulturne dediščine, ki je prizadeta.

15. Z glavnimi potezami programa je treba seznaniti vse prebivalce, začenši s šolsko mladino. Delovanje društev za varstvo kulturne dediščine je treba podpirati.

16. Potrebno je posebno izobraževanje za vse poklice, ki sodelujejo pri obnavljanju in konserviranju.

Prevedla I. Cerk

KAZALO KRAJEV —

VS 20—29

A — arheološka dediščina

E — etnološka dediščina, ljudska arhitektura

U — umetnostna in urbanistična dediščina

Z — zgodovinska dediščina

R — Razno

r — razglasitve

AHAC: U XXIV, 219

AHAC NAD TURJAKOM: U XXV, 308; R XXIV, 334

AJBA: E XXII, 376

AJDNA NAD POTOKI: A XX, 111; XXI, 195; XXIII, 266; XXVII, 265; XXVIII, 278; XXIX, 274; R XXIX, 359

AJDOVSKA JAMA PRI NEMŠKI VASI: A XXVIII, 241; XXIX, 234

AJDOVSKA LUKNJA PRI SOTESKI V BOHINJU: A XXVII, 272

AJDOVSKI GRADEC: A XX, 111; XXVI, 104

AJDOVŠČINA: A XX, 110; XXI, 198; XXII, 278, 346; XXIV, 165, XXVIII, 258, 295; XXIX, 252; U XXI, 342; XXII, 348; XXIV, 219; XXIX, 209; E XXI, 370; XXII, 376, 378; XXIV, 215; XXVIII, 296; Z XXII, 419; R XXV, 322

AJŠEVICA: E XXII, 379; r Z XXVIII, 367

AMBROŽ: A XXIV, 206; Z XXVII, 354

ANDRAŽ NAD POLZELO: A XXIX, 282

ANDRENCI: A XXVIII, 241

ANHOVO: E XXII, 379

ANKARAN: A XXIII, 299; XXIV, 165

APAČE: U XXI, 342; XXII, 348; XXV, 288

APNO: E XXVII, 301

AREH NA POHORJU: U XXI, 342; Z XXIV, 234

ARJA VAS: U XXII, 348

ARNAČE: U XXIV, 219; XXVI, 306

AVBER: E XXII, 379; XXV, 115; R XXVIII, 356

AVČE: Z XXII, 419; r A, U, Z, XXVIII, 366, 367

AVSA: E XXII, 379

BABIČI: A XXIII, 280

BABINCI: U XXVII, 325

BABNA GORA: U XXVIII, 314

BABNA GORICA: A XXII, 278

BABNIK NAD SELCAMI: A XXVII, 210

BABNO POLJE: A XXVIII, 255

BAČ PRI MATERIJI: E XXII, 379

BAJNOF: U XX, 34

- BANJŠČICE: r Z XXVIII, 367
 BANJŠICE: A XXII, 329; E XXII, 379
 BARBANA: U XXI, 342; E XXII, 379
 BARBARA: U XXVIII, 314
 BAREDI: A XXIII, 231
 BARKA: A XXII, 272, 340; XXIX, 248, 294
 BAŠELJ: A XX, 111; XXI, 181; XXIV, 181; XXV, 250; Z XXVI, 326; XXVIII, 341
 BATE: A XXII, 273, 281; Z XXVI, 326; XXVII, 354; r A, Z XXVIII, 366, 367
 BATUJE: U XXII, 348
 BEGUNJE: U XX, 34; E XXVIII, 297; Z XXVI, 327; R XXVI, 331; XXIX, 369
 BEGUNJE NA GORENJSKEM: A XXI, 279; XXIV, 183
 BEKA PRI OCIZLI: A XXVII, 210
 BELA CERKEV: A XXIII, 127
 BELCA: E XXIV, 215; r Z XXVIII, 361
 BELI GRČ: A XXIX, 238
 BELO: E XXII, 379; r A XXVIII, 366
 BELTINCI: U XXIII, 308; XXIV, 219; XXVII, 325; XXVIII, 314; XXIX, 318
 BENEDIKT V SLOVENSKIH GORICAH: U XXIV, 219; XXV, 288
 BENETE: A XXVIII, 279
 BESNICA: Z XXVIII, 341
 BETNAVA: A XXV, 216; XXVIII, 255; XXIX, 253; U XX, 257; XXI, 342; XXIII, 308
 BEVKE: A XXI, 189, 325; XXII, 340; XXIV, 138, 160; E, U XXIV, 83, 87
 BEZGEČEVA JAMA: A XXVII, 193
 BEZOVIDA: A XXIV, 165
 BILJANA: U XXI, 344; XXII, 348; E XXII, 379; XXIX, 296; r U XXVIII, 367
 BILJE: A XXI, 203, 280; XXIII, 231; XXV, 216; E XXII, 380; r A, U XXVIII, 366
 BINKELJ: A XXVI, 221
 BISTRA: U XX, 34; XXIV, 78; XXIX, 132
 BISTRICA: U XXVIII, 210; Z XXVIII, 341
 BISTRICA OB DRAVI: U XXVIII, 314; Z XXVIII, 341
 BISTRICA OB SOTLI: A XXI, 325; U XXVI, 306; E XXIX, 296; R XXIV, 238
 BISTRICA PRI LIMBUŠU: Z XXVII, 355
 BISTRICA PRI MOKRONOGU: R XXVI, 334
 BISTRICA PRI RUŠAH: A XXII, 273
 BISTRICA PRI TRŽIČU: A XXIV, 165
 BITNJA VAS: A XXV, 219
- BIZELJSKO: U XXV, 60; R XXIV, 245; XXVI, 331
 BLAGOVICA: A XXII, 278; Z XXVIII, 341
 BLAGOVNA: U XXV, 22
 BLANCA: A XXIV, 138
 BLATNA BREZOVICA: A XXI, 165, 190; 203, 325; XXII, 258, 340; XXIV, 131, 139; XXIX, 236; U XXIV, 87
 BLATNIK: U XXVI, 306
 BLEČJI VRH: A XXIV, 160
 BLED: A XX, 111; XXI, 181, 280; XXII, 319; XXIV, 190; XXV, 262, 263; XXVI, 206, 277; XXVII, 282; XXVIII, 285; XXIX, 239; U XX, 26; E XXVII, 301; XXVIII, 297; Z XXVI, 327
 BLEDEC NA BLEDU: A XXVIII, 265
 BLEJSKA DOBRAVA: r Z, U XXVIII, 361, 363, 364
 BLEJSKI GRAD: A XXVIII, 279
 BLUŠE PRI PLEŠIVICI NA BARJU: A XXI, 325
 BOBOVO PRI ŠMARJU: A XXII, 346
 BOČNA: r U, E, Z XXVIII, 368, 369, 370
 BODEŠČE: A XXIII, 197, 224, 277, 280; XXIV, 190, 196, 213; U XXVIII, 190; E XXVIII, 297
 BODREŽ: E XXII, 380; Z XXI, 379
 BOGENŠPERK: U XX, 34; XXIV, 219; XXV, 22; XXVII, 325; XXIX, 23, 318
 BOGOJINA: A XXIII, 198, 231; E XX, 307
 BOHINJ: A XXI, 289
 BOHINJSKA BISTRICA: A XXVII, 200; XXIX, 284; U XXII, 207; E XXIX, 296
 BOHINJSKA ČEŠNJICA: U XXVII, 21; E XXVII, 301
 BOLFENK NA POHORJU: A XXI, 344; U XXVI, 306
 BONINI: A XXIII, 231, 299
 BOREČA: A XXII, 341
 BORJANA: U XXII, 99; E XXII, 380
 BORL: U XX, 36; XXIII, 308; XXIV, 306; XXV, 13, 81, 288; XXVII, 325; Z XXIV, 234
 BOROVNICA: A XXII, 258; U XXIV, 87, 83; E XXIV, 83, 87
 BOŠTAJN PRI SEVNICI: U XX, 34
 BOŠTJAN PRI DRAVOGRADU: U XXVII, 325
 BOVEC: A XXVII, 210, 223, 290, 298; U XXII, 348; E XXI, 370; XXII, 380; Z XXVI, 327
 BOŽJE: U XXVIII, 314
 BRANEK PRI LJUTOMERU: U XXV,

- BRANIK: A XXVIII, 289; XXIX, 285; U XXI, 344; XXII, 348; XXV, 288; XXVI, 307; XXVIII, 314; E XXII, 380; Z XXVI, 327; r A, U, Z XXVIII, 366, 367
- BRASLOVČE: U XXV, 60; XXVII, 325
- BRDICE PRI NEBLEM: U XXII, 348; XXVIII, 315; E XXII, 380
- BRDINJE: U XXVI, 307; E XXVIII, 297; XXIX, 296
- BRDO: E XXVI, 290
- BRDO PRI KRANJU: U XX, 34; XXV, 13; Z XX, 34
- BREG: A XXII, 341; U XXIV, 219
- BREG OB KOKRI: E XXVII, 301
- BREG PRI SEVNICI: E XXVIII, 50
- BREG PRI ŽIROVNICI: r U XXVIII, 363
- BREGINJ: U XXII, 348; XXVI, 14; E XXI, 371; XXII, 99, 380; XXIV, 215; XXVIII, 159; R XXVI, 331; XXVII, 364; XXVIII, 349, 356
- BRENGOVA PRI CERKVENJAKU: A XXI, 326
- BREST: A XXI, 203, 326; XXII, 281, 319, 329, 341; XXIII, 224, 231, 280, 299; XXIV, 196, 206
- BRESTANICA: A XXIII, 277; U XXII, 206; XXIV, 219; XXV, 58; Z XXIII, 129; R XXIV, 237; XXVI, 331; XXIX, 359
- BRESTOVICA PRI KOMNU: E XXII, 318
- BREZJE: A XXIV, 149; E XXVII, 301; R XXIV, 237
- BREZJE NAD PODBOČJEM: A XXI, 326
- BREZJE PRI DOBROVI: A XXII, 341
- BREZJE PRI KRTINI: Z XXVIII, 342
- BREZJE PRI MOZIRJU: A, U XXVIII, 368
- BREZNICA: A XXIV, 196; E XXVIII, 297; Z XXVI, 327; XXVII, 355; R XXIX, 369; r Z, U XXVIII, 361, 363, 364
- BREZOVICA: A XXI, 326; XXII, 341; XXIII, 195; XXIV, 139, 149; XXV, 275, 279
- BREZOVICA (Koper): A XXIII, 299
- BREZOVICA (Sežana): E XXII, 381
- BREZOVICA PRI TREBELNEM: A XXIX, 254
- BREZOVJE NAD ZREČAMI: A XXVII, 290
- BREZOVK: r E XXVIII, 367
- BREŽEC PRI DIVAČI: A XXVI, 8; E XXII, 381
- BREŽICE: A XXIV, 159; U XXV, 13, 55; XXVI, 307, 308; R XXIV, 239; XXVII, 364; XXVIII, 356; XXIX, 359, 369
- BRITOF (Ukanje): r U XXVIII, 367
- BRITOF OB IDRIJI: U XXI, 344
- BRJE: A XXVIII, 242
- BRJE PRI BRANIKU: E XXI, 371
- BRJE PRI KOMNU: E XXII, 381
- BROD: A XXIII, 127; XXIX, 285; E XXVII, 301; XXVIII, 297
- BROD V BOHINJU: U XXVIII, 191
- BRSTJE: A XXI, 189, 204
- BRUNŠVIK: A XXVII, 224
- BRUSNICE: U XXVIII, 315
- BRŽANI: A XXIII, 300
- BUČKOVCI: U XXVII, 327; Z XXIV, 235
- BUJA: A, U XXIII, 115; XXV, 157
- BUJE: Z XXVIII, 342; XXIX, 352
- BUKOVICA: A XXIII, 232, 281; U XXVII, 327; E XXII, 381; Z XXII, 419; R XXVI, 332; r A, Z XXVIII, 366, 367
- BUKOVICA V SELŠKI DOLINI: A XXI, 326
- BUKOVNICA: A XXIII, 198, 233; XXVI, 194; XXIX, 236
- BUKOVO: A XXIV, 206; E XXII, 381; r U XXVII, 359
- (BUNKERJI NA) VIČU: R XXVI, 334
- BUKOVCI: U XX, 36
- BUŠEČA VAS: U XXVI, 308
- CANKOVA: Z XXIX, 352
- CEGELNICA: r Z XXVIII, 360
- CEGLO: A XXIII, 233, 300; U XXII, 348; XXVIII, 315; E XXII, 381; r U, XXVIII, 367
- CELJE: A XX, 112; XXI, 298; XXVI, 278; XXVIII, 260; U XX, 35, 275; XXI, 63; XXII, 348, 351; XXIV, 219, 220, 5; XXV, 13, 39, 55; XXVI, 308; XXVII, 327, 328; XXVII, 150; XXVIII, 9, 227, 315; XXIX, 49, 318; R XXV, 325; XXVII, 362; XXVIII, 356; XXIX, 357, 359; r R XXVIII, 371; XXIX, 374
- CERINA: U XXIII, 125.
- CERKNICA: A XXI, 281, 302; XXIII, 224, 234; XXV, 278; U XXVIII, 47
- CERKLJANSKI VRH: E XXII, 381; r R XXVIII, 360
- CERKLJE: E XXVII, 301; XXIX, 297
- CERKNO: A XXII, 341; U XXI, 344; XXVIII, 316; E XXII, 381; Z XXII, 420; r A, U, Z XXVIII, 359, 360
- CERKNO, FRANJA, Z XXI, 379
- CERKVENJAK: U XXVII, 330; Z XXVII, 355

- CEROVEC: Z XXVII, 355; XXVIII, 342
 CEROVEC PRI TREBNJEM: U XXIX, 132
 CEROV LOG PRI MIHOVEM: A XXI, 282
 CESTA: E, U XXIX, 209
 CEZANJEVCI: U XXI, 344; XXII, 351; Z XXII, 420; XXIII, 322; XXV, 318
 CMUREK: U XXV, 22
 COL: U XXIX, 225
 CRNGROB: U XXV, 308; XXVII, 148; XXVIII, 316; R XXVI, 332; XXVII, 364
 CVIBELJ PRI ŽUŽEMBERKU: A XXVIII, 293; Z XXIII, 129
 CVINGER: A XXIX, 240
 ČADOVLJE: Z XXVII, 355
 ČADRAM: U XXII, 207
 ČADRAŽE: E XXIII, 130
 CADRG: E XXVIII, 298
 ČAGONA: A XXVIII, 242
 ČAKOVEC: R XXIX, 371
 ČATEŽ OB SAVI: A XXIII, 224, 269
 ČEBINE: Z XXVI, 327
 ČEĆE: U XXVII, 330
 ČEGELJŠE: U XXV, 308
 ČEHOVINI: E XXII, 382
 ČEKOVNIK: E XXII, 382; U XXVII, 365
 ČELJE: E XXII, 382
 ČELOVNIK: U XXVII, 330; XXIX, 322
 ČENTUR: A XXIII, 281, 301
 ČEPLJE: A XXII, 341; XXIII, 224, 307
 ČEPNO: A XXV, 213
 ČEPOVAN: E XXII, 382; R XXI, 381; r, U, Z XXVIII, 367
 ČEŠNJEVEK: A XXIV, 168
 ČEŠNJICE: A XXII, 330; XXIX, 255
 ČEZSOČA: E XXII, 382; XXVII, 301
 ČETENA RAVAN: U XXVII, 332
 ČEŽARJI: A XXIII, 235
 ČIGINJ: E XXII, 382
 ČIKEČKA VAS: A XXVII, 224; E XX, 309
 ČIRČE: E XXVII, 301; XXIX, 297
 ČREMOŠNJICE: A XXVII, 285
 ČRENŠOVCI: A XXVI, 195
 ČREŠNJEVEC: A XXI, 204; XXVI, 221
 ČREŠNJEVCI: U XXVIII, 316; XXIX, 323; E XXI, 379; XXIX, 297; Z XXIII, 322; XXVII, 355; XXVIII, 342
 ČREŠNOVA: A XXVII, 291
 ČRETA: U XXVII, 332; XXIX, 323
 ČRMLJA: A XXI, 327; XXVII, 224
 ČRNA: U XXVI, 308; XXVII, 332; Z XXIV, 235
 ČRNA GORA (DONJI STOLIV, KOTOR, DONJI ORAHOVAC): R XXVI, 335
 ČRNA NA KOROŠKEM: Z XXII, 420
 ČRNA VAS: A XXI, 190; XXII, 273, 342; XXIII, 224
 ČRNA VAS NA BARJU: A XXI, 327
 ČRNICI: U XX, 34; XXI, 344; XXIV, 221; XXV, 22, 289; XXVII, 332; XXVIII, 316
 ČRNEČE: U XXIII, 308; XXIV, 221
 ČRNIČE: U XXVII, 332; XXIX, 209; E XXII, 383; XXVIII, 298; XXIX, 209.
 ČRNI KAL: A XXIII, 235; XXIV, 214
 ČRNI POTOK: U XXV, 22
 ČRNI POTOK PRI LITIJI: U XX, 34
 ČRNI VRH, U XXII, 351; r U, E XXVIII, 359, 360
 ČRNI VRH NAD IDRIJO: U XXIX, 323; E XXII, 382
 ČRNOLICA: A XXVIII, 256
 ČRNOMELJ: A XX, 113; XXIII, 210, 235, 281; U XXIV, 309; XXVIII, 317; XXIX, 323; Z XXIII, 125
 ČRNUČE: A XXV, 200
 DANE PRI DIVAČI: E XXII, 383
 DANE PRI SEŽANI: E XXII, 382
 DEČJA VAS: A XXVI, 288
 DEKANI: A XXIV, 168
 DEKMANCA: A XXII, 282
 DESKLE: A XXV, 278; E XXII, 383; Z XXVIII, 342; r A, U, Z XXVIII, 366, 367
 DESTERNIK: Z XXVII, 355
 DIVAČA: E XXI, 101, 371; XXII, 383; R XXI, 281
 DOB: U XXV, 22
 DOBLAR: E XXI, 372; XXII, 383; XXIV, 216; r E XXVIII, 367
 DOBLEŽICE: U XXIX, 323
 DOBLIČKA GORA: Z XXVIII, 342
 DOBOVA: A XXI, 206; XXIII, 127, 222; XXIV, 190; U XXVI, 309
 DOBRAVĀ: U XXVII, 332; XXIX, 323
 DOBRAVA NAD IHANOM: A XXI, 327
 DOBRAVICA: A XXII, 342; XXIV, 207
 DOBRAVICA PRI IGU: A XXI, 327
 DOBRAVLJE: A XXII, 342; XXVIII, 383; U XXII, 351; E XXII, 383; XXIX, 209
 DOBRAVLJE PRI DUTOVLJAH: E XXI, 372
 DOBREPOLJE: U XXIX, 32
 DOBRLJEVO: A XXVI, 217
 DOBRNA: U XXV, 22
 DOBRNICA: U XXIV, 221
 DOBRO POLJE: E XXVIII, 298
 DOBROVA: A XXIV, 168
 DOBROVA PRI LJUBLJANI: A XXV, 278
 DOBROVCE: Z XXVIII, 342
 DOBROVICA: A XXII, 342

- DOBROVLJE: Z XXIV, 235
 DOBROVNIK: A XXI, 208; XXIII, 326;
 U XXII, 351; XXV, 60
 DOBROVO: U XXI, 344; XXII, 351;
 XXV, 389; E XXII, 383; R XXIV, 238;
 r U XXVIII, 367
 DOBRUNJE: R XXIII, 239
 DOKLECE PRI PTUJSKI GORI: A XXI,
 327
 DOKLEŽOVJE: A XXVII, 225
 DOL: A XXIII, 301; r XXVI, 350; XXIX,
 359
 DOL PRI BOROVNICI: A XXVI, 217
 DOL PRI LJUBLJANI: U XXIV, 221;
 XXV, 308; R XXIV, 244; XXVII, 364;
 XXVIII, 349
 DOL PRI MEDVODAH: R XXVI, 345
 DOL PRI MOZIRJU: r U XXVIII, 368
 DOL PRI VOGLJAH: E XXII, 384
 DOLANCI: Z XXII, 420; XXVIII, 342
 DOLANE: U XXII, 351; XXVIII, 317;
 XXIX, 323; XXVII, 332
 DOLE: E XXII, 384
 DOLENJA TREBUŠA: A XXIV, 207;
 XXVII, 292; U XXI, 345; E XXII, 384
 DOLENJA VAS: A XXIV, 169, 207;
 XXVI, 226; XXVIII, 347; XXIX, 225;
 U XXII, 351; XXIV, 221
 DOLENJE: E XXII, 384; Z XXVIII, 342
 DOLENJE GRADIŠČE: A XXIX, 241
 DOLENJE LAKOVNICE: A XXII, 282
 DOLENJI NOVAKI: E XXII, 384; Z
 XXIV, 235; XXII, 420; r U, E, Z
 XXVIII, 359, 360
 DOLENJSKE TOPLICE: A XXIII, 224,
 U XXVI, 309
 DOLGA BRDA: E XXIV, 216; XXV, 280;
 XXVIII, 298
 DOLGA VAS: A XXV, 219
 DOLIČ: U XXIV, 222
 DOLJE: E XXII, 384
 DOLNJA STARAA VAS: A XXIV, 160;
 XXVII, 292; E XXVI, 290
 DOLNJE BREZOVO: A XXIV, 169
 DOLNJE CEROVO: E XXII, 384; r U
 XXVIII, 367
 DOLNJE KAMENCE: U XXVI, 309
 DOLNJE LEŽEČE: U XXII, 351; E XXII,
 384
 DOLNJE NEKOVO: r U XXVIII, 367
 DOLNJE VREME: E XXII, 384
 DOLNJI AJDOVEC: A XXVIII, 266
 DOLNJI GLOBODOL: U XXVI, 309
 DOLNJI LAKOŠ: A XXI, 175, 208, 302;
 XXII, 261, 330; XXV, 196; XXVI, 198
 DOLSKO PRI LJUBLJANI: R XXIV,
 239
 DOMANJŠEVCI: A XXI, 302; U XXI,
 342; XXII, 351
 DOMŽALE: R XXVIII, 349; Z XXVI,
 327; r R XXVII, 389
 DONAČKA GORA: A XXVII, 275
 DONJI ORAHOVAC: R XXVII, 364;
 XXVIII, 358
 DONJI STOLIV: R XXVIII, 358
 DORNJAVA: U XXI, 345; XXII, 351;
 XXIV, 222; XXVIII, 317
 DORNBERK: E XXII, 384; Z XXI, 381;
 r U XXVIII, 367
 DOSLOVČE: E XXVII, 301; XXVIII, 298;
 XXIX, 297; r Z XXVIII, 361
 DOVJE: U XXVIII, 206; E XXVII, 301;
 Z XXVIII, 342; r Z, U XXVIII, 361,
 363, 364
 DOVŠKA PLANINA: E XXVI, 61
 DOVŽE: U XXI, 345; XXII, 351
 DRAGA: A XXIII, 236; U XXVIII, 317
 DRAGA PRI BELI CERKVI: A XXI,
 302
 DRAGOMER: A XXVIII, 290; U XXIV,
 87
 DRAGOMLJA VAS: Z XXVI, 327
 DRAGONJA: A XXIII, 237; R XXVI,
 338
 DRAMA: U XXVI, 309
 DRAMLJE: U XXVIII, 317
 DRAŠČA VAS: A XXIII, 278
 DRAVČE: E XXII, 67
 DRAVOGRAD: U XXI, 345; XXII, 351;
 XXIII, 308; XXIV, 222; XXV, 60, 289;
 XXVIII, 317, XXIX, 324; Z XXIII,
 322; XXIV, 235; XXVIII, 343; XXIX,
 253
 DRAŽENVRH: E XXIX, 297
 DRČA: U XXIX, 324
 DRENIK: A XXIV, 207
 DRENOV GRIČ: A XXI, 209, 328; XXII,
 342; XXIII, 237; XXIV, 207; E XXIV,
 83
 DREŽNICA: A XXVII, 292; U XXII,
 352; E XXII, 385
 DREŽNIŠKE RAVNE: E XXII, 385
 DRNČA: U XXV, 22
 DRNOVK: E XXII, 385; r E XXVIII,
 367
 DRNOVO: A XX, 112; XXI, 209; XXII,
 282; XXIII, 127, 237; XXIV, 169; XXV,
 219; XXIX, 255
 DROBOČNIK: E XXII, 385
 DRSKOVČE: U XXIX, 324; Z XXVIII,
 343
 DRSTELJA: A XXIV, 207
 DRSTENIK: Z XXIV, 235
 DRULOVKA: U XXVIII, 211
 DRUŽINSKA VAS: A XXVI, 217
 DRUŽMIRJE: U XXVIII, 145
 DRVANJA: U XXIII, 309; XXVII, 332

- DUBROVNIK: R XXVIII, 356; XXIX, 369, 371
 DUBROVNIŠKA REKA: R XXIX, 371
 DUH: Z XXIV, 235
 DUH NAD DRAVOGRADOM: U XXIX, 324
 DUH NA OSTREM VRHU: U XXI, 345; XXVI, 309; Z XXII, 420; XXIII, 322; XXVIII, 343
 DUPLJE: E XXVI, 291
 DUTOVLJE: U XXII, 352; E XXII, 385
 DVOR: A XXII, 342; U XXV, 22
 DVOR PRI POLHOVEM GRADCU: U XXVI, 67
 DVORI NAD IZOLO: A XXIII, 225; r A, U, Z XXVII, 370
 DVORJANE: A XXV, 185; Z XXII, 420; XXVIII, 343
 DVORJE: E XXVII, 301
 DVORSKA VAS: U XXIX, 63
 ERZELJ: U XXI, 345; XXV, 289; XXVII, 332; XXVIII, 317
 ERZELJ NAD VIPAVO: E XXI, 372
 FALA: U XX, 34; XXI, 346; XXII, 352; XXIII, 309; XXIV, 222; XXV, 22, 289; Z XXVI, 328
 FAMILJE: E XXII, 385
 FARJEVCA — BABNO POLJE: A XXVIII, 280
 FIJEROGA: A XXIX, 285
 FILIPČJE BRDO: E XXII, 385
 FILOVCI: A XXIII, 237; XXVIII, 242
 FLORJAN PRI GORNJEM GRADU: r U XXVIII, 368
 FOJANA: U XXII, 352; XXVIII, 144; E XXII, 385; r U XXVIII, 367
 FORMIN: A XXI, 177, 209
 FORNAČE: A XXIX, 256
 FRAM: U XXII, 352; XXIII, 309; E XXIV, 216; Z XXIX, 352
 FRANJA: R XXIV, 237, 242; XXVI, 332; XXVII, 364
 FRANKOLOVO: U XXIV, 222
 FRANKOVCI: U XXV, 289
 FUŽINE PRI LJUBLJANI: U XXV, 22
 GABERJE: A XXV, 220
 GABRČE: E XXII, 385
 GABRJE: A XXIV, 288; U XXII, 352; XXVIII, 317; XXIX, 209
 GABRK V BRKINIH: R XXI, 381
 GABROVICA: E XXI, 101
 GABROVICA PRI KOMNU: U XXI, 346; E XXII, 386
 GABROVK: A XXII, 145
 GABRSKA GORA: A XXI, 328
 GABRSKO PRI TRBOVLJAH: E XXVI, 52
 GAJ: U XXVIII, 317
 GALICIJA: U XXVIII, 317; XXIX, 342
 GANČANI: A XXVII, 225
 GAŽON: A XXIII, 237, 301
 GENTEROVCI: E XX, 308
 GERLINCI: A XXIX, 291
 GERMAČE PRI LITIJI: U XX, 34
 GIBINA: Z XXIX, 352
 GLADOMES: A XXVII, 225
 GLEM: A XXIII, 301
 GLOBODOL: A XXIII, 301
 GOČE: E XXI, 101; XXVII, 302
 GOČE NA VRHEH: U XXI, 346
 GOČE PRI VIPAVI: E XXI, 372
 GOČOVA V SLOVENSKIH GORICAH: A XXI, 328
 GODENINCI: A XXI, 214
 GODEŠKE DOBRAVE NA SORŠKEM POLJU: A XXI, 181
 GODNJE: E XXII, 386
 GODOVIĆ: E XXII, 386; r A, U, R XXVIII, 359, 360
 GOJAČE: A XXI, 181, 283; XXII, 342; XXIX, 347; U XXI, 346; E XXII, 386; XXIX, 209, 297
 GOLAC: E XXVI, 291
 GOLEK: A XXIII, 281
 GOLEK PRI DRAGATUŠU: A XXVI, 282
 GOLICA: A XXIX, 294
 GOLJEVICA: U XXI, 346; XXIX, 324; U XXVIII, 367
 GOLNIK: E XXIX, 297
 GOLO: A XXIV, 184; R XXVII, 300
 GOLO POD MOKRCEM: A XXI, 328
 GOLO BRDO: U XXII, 352; R XXVI, 349; r A XXVIII, 366
 GOLO BRDO V BRDIH: A XXI, 214
 GOLOBINJEK OB SOTLI: A XXV, 221
 GOLOVEC: U XXV, 308
 GOMILA: A XXVII, 266; U XXIII, 309
 GOMILICA: A XXV, 222
 GONJAČE: A XXIII, 269, 281; E XXII, 386; Z XXVII, 355; r Z XXVIII, 367
 GORIČICA: A XXI, 190; XXIII, 282; XXIV, 207
 GORIČICA POD KRIMOM: A XXIII, 198, 225, 301; XXIV, 160
 GORIČANE: U XX, 34; R XXVI, 347
 GORIČKA PRI BLEDU: A XXVI, 289
 GORIŠKA BRDA: Z XXII, 420
 GORIŠKA VAS: U XXVI, 310
 GORIŠKI MUZEJ: R XXVI, 332; XXVII, 365
 GORIŠNICA: A XXI, 214, 328; U XXV, 289

- GORIŠNICA NAD ZGORNJIM PREKARJEM: A XXVI, 206; XXVII, 210
 GORIŠNICA PRI PTUJU: U XXI, 346
 GORE: E XXII, 387; r E, Z XXVIII, 360
 GORJUŠE: A XXIX, 286; E XXVI, 294; XXVII, 302; XXVIII, 298
 GORNJA LOKVICA: U XXVI, 310
 GORNJA KOSANA: E XXI, 372
 GORNJA RADGONA: A XXIV, 149; XXIX, 237, 294; U XXII, 352; XXIII, 309; XXIV, 222; XXV, 289; XXVI, 310; XXVII, 333; XXVIII, 318; XXIX, 325; E XXI, 372; Z XXIII, 322; R XXV, 324
 GORNJE CEROVO: E XXII, 386; r U XXVIII, 367
 GORNJE GRADIŠČE: U XXVI, 309
 GORNJE VREME: A XXIX, 249; E XXII, 387
 GORNJI GRAD: A XXIX, 274; U XX, 34; XXII, 153; XXIV, 222; XXV, 58; XXIX, 36; r U, E, Z XXVIII, 368, 379
 GORNJI KLJUČAROVCI: A XXVII, 193; Z XXVII, 356
 GORNJI LAKOŠ: A XXVI, 217, 227
 GORNJI PETROVCI: A XXII, 330
 GORNJI VRSNIK: r U, Z XXVIII, 359, 360
 GORA NAD BEGUNJAMI: U XXVIII, 192, 202
 GORCA PRI PODLEHNIKU: A XXI, 303
 GORE: E XXII, 386; r U XXVIII, 359
 GORELJEK: E XXIX, 298
 GORENJA KANOMLJA: E XXII, 237, 282; XXVI, 183; R XXVI, 332; r E, Z, R XXVIII, 360
 GORENJA STRAŽA: A XXIV, 150; XXVII, 200, 298
 GORENJA TREBUŠA: E XXVI, 291; R XXIX, 360
 GORENJA VAS: U XXIX, 325; E XXII, 382, 386
 GORENJE: A XXVII, 299
 GORENJE PRI DIVAČI: E XXII, 382
 GORENJE PRI POSTOJNI: U XXI, 346
 GORENJE PRI ZREČAH: A XXVII, 226
 GORENJE GRADIŠČE: A XXVII, 299
 GORENJE GRADIŠČE PRI ŠENTJERNEJU: A XXVII, 210
 GORENJE KAMENJE: A XXV, 201
 GORENJE KRONOVO: A XXV, 264
 GORENJE MOKRO POLJE: A XXIII, 238
 GORENJE POLJE: r A, E XXVIII, 367
 GORENJE VRHPOLJE: A XXVI, 267
 GORENJE VRHPOLJE PRI ŠENTJERNEJU: A XXI, 285
 GORENJE ZABUKOVJE: A XXIX, 242
 GORENJI LESKOVEC: A XXVIII, 266
 GORENJI MOKRONOG: A XXVI, 282
 GORENJI NOVAKI: E XXII, 382; Z XXVII, 18; r E, Z XXVIII, 360
 GORJANE: A XXII, 258; Z XXIV, 235
 GORJANSKO: E XXI, 101, 113; XXII, 382, 387
 GORSKI VRH: E XXII, 387
 GOSTEČE: A XXII, 330; U XXVIII, 318; XXIX, 325; R XXVIII, 356
 GOTNA VAS: A XXIX, 249
 GOTOVLJE: U XXIV, 222
 GOTTORF (DANSKA): A XXVI, 132
 GOZD: Z XXVIII, 343
 GOZD MARTULJEK: r Z XXVIII, 361
 GOZDNIK: A XXIX, 242
 GRABČE: E XXVII, 302; XXVIII, 299; XXIX, 299
 GRABROVEC: U XXVI, 310
 GRACARJEV TURN: U XX, 26, 32; XXIII, 125; XXVI, 310; XXVIII, 318
 GRAČANICA: Z XXVI, 328
 GRACIŠČE: E, U XXIX, 209
 GRAD: A XXI, 305; U XXIII, 309; XXV, 291; XXVII, 333; XXVIII, 318; XXIX, 325
 GRAD GORIČANE: R XXVI, 347
 GRAD V PREKMURJU: U XXV, 60
 GRADAC: U XX, 34; XXVIII, 318
 GRADEC NAD PODBOČJEM: A XXI, 215
 GRADEC PRI PRAPRETNEM: A XXIII, 269
 GRADIŠČE: A XXIII, 198; XXIV, 17; XXIX, 256, 292; U XXIV, 222; XXVIII, 318; XXIX, 325; E XXII, 387; r U XXVIII, 367
 GRADIŠČE NA KOZZAKU: Z XXVIII, 343
 GRADIŠČE NA SLIVNICI: A XXVII, 212
 GRADIŠČE NA ŠTUCLJU: r A XXVIII, 361
 GRADIŠČE NAD GRIŽAMI: A XXI, 190
 GRADIŠČE NAD HRAŠČAMI: A XXI, 190
 GRADIŠČE NAD PIJAVO GORICO: A XXIV, 150; XXV, 278
 GRADIŠČE NAD PIVKO: A XXI, 190, 216
 GRADIŠČE NAD PRVAČINO: U XXI, 346
 GRADIŠČE NAD ŽELIMLJEM: R XXVI, 332
 GRADIŠČE PRI DIVAČI: A XXVIII, 256; U XXII, 352

- GRADIŠČE PRI LUKOVICI: A XXVII, 200; U XXVIII, 204
 GRADIŠČE PRI MATERIJI: U XXII, 352
 GRADIŠČE V SLOVENSKIH GORICAH: U XXI, 346; XXV, 291; E XXIII, 321
 GRADNO: U XXII, 352; r U XXVII, 367
 GRAHOVO OB BAČI: E XXII, 387
 GRAJSKA VAS: E, Z XXVI, 52
 GRANT: E XXII, 387
 GRAŠKA GORA: U XXVI, 310
 GREBEN NAD PODSMREČJEM PRI BLAGOVICI: A XXIX, 275
 GRGAR: A XXII, 273; U XXI, 346; XXII, 352; E XXII, 387; r A, U, Z, E XXVIII, 366, 367
 GRGARSKE RAVNE: Z XXVIII, 343; r Z XXVIII, 367
 GRIČ: U XXVI, 310
 GRIČEK: Z XXIII, 129
 GROBLJE: R XXVII, 365; XXVIII, 349; XXIX, 360
 GROBLJE PRI DOMŽALAH: U XXIX, 133
 GROBLJE PRI RAZDELJU: A XXIX, 256
 GROBLJE PRI ŠENTJERNEJU: A XXI, 216; XXVI, 227; XXIX, 257
 GROSUPLJE: A XXI, 181; R XXVII, 300
 GROBELNO-ČRNLICA: R XXVIII, 349
 HUDOŠ: prav Hodoš U XXVIII, 319
 GUJŠKA PLANINA: E XXIX, 297
 GUNCLJE: E XXV, 72; XXVI, 48; R XXIV, 245; XXVI, 334
 GUŠTANJ: U XX, 34
 HAJDINA: A XXI, 217; XXV, 222; U XXIII, 309
 HAJNSKO: U XXIV, 222
 HARDEK PRI ORMOŽU: A XXI, 117, 219, 305; XXVIII, 294
 HERCEGOVNI: R XXVIII, 356
 HILANDAR: U XXVII, 109; XXVIII, 169; XXIX, 325
 HITENO: A XXIV, 197
 HLEVNIK: E XXII, 387; r Z XXVIII, 367
 HMELJČIČ: A XXI, 165; XXVII, 285
 HMELJNIK: U XX, 26; XXIII, 124, 125; XXIV, 222, XXV, 13
 HOČE: U XXI, 346; XXIII, 309; XXIV, 235; Z XXIII, 322
 HODOŠ: U XXVI, 310
 HOM: A XXIV, 184
 HOMC PRI ŠMARTNEM NA POHORJU: U XXI, 346
 HOMEC: A XXVII, 227; E XXII, 387
 HORJUL: U XXIX, 41
 HOTAVLJE: U XXVIII, 319
 HOTEMAŽE: A XXIV, 207; E XXVII, 302
 HOTEMEŽ: A XXVII, 227; U XX, 34
 HOTIZA: A XXVI, 288; E XXVI, 294
 HRASTJE: A XXVII, 202; U XXIX, 327, 328
 HRASTJE OB BISTRICI: A XXII, 282; XXIII, 238
 HRASTOVEC: U XX, 34; XXI, 347; XXV, 13
 EZ E882 ME
 HRASTOVLJE: A XXIII, 238, 301; U XXIV, 222; XXV, 307; XXVII, 105; XXVIII, 149; R XXIV, 245; XXVI, 332; XXVII, 365; XXVIII, 350; XXIX, 360
 HRASTNIK: E XXIX, 299
 HRENOVA: A XXVII, 276
 HRENVICE: Z XXVIII, 343; XXIX, 352
 HRIB PRI OREHKU: A XXVIII, 293
 HRPELJE: E XXII, 387
 HRUŠEVJE: E XXII, 388
 HRUŠEVLIJE: r U XXVIII, 367
 HRUŠICA: A XXI, 219; XXIII, 207; XXV, 251, 280; E XXVI, 294; Z XXVI, 328; r Z XXVIII, 361
 HRUŠICA PRI PODGRADU: U XXI, 347
 HRVATINI: A XXIV, 170, 191
 HUDAJUŽNA: E XXII, 388
 HUDI KOT: U XXVII, 333
 HUDINJA: A XXVI, 227; U XXVI, 310
 HUDO: r R XXVII, 395
 HUDO POLJE: r Z XXVIII, 360
 HUDOŠ: U XXVIII, 319
 HUM: E XXII, 388; XXIV, 93
 IDRIJA: U XXI, 347; XXII, 352, 353; E XXI, 372; XXII, 388, 389; XXVI, 295; XXIX, 299; XXVIII, 299; Z XXI, 379; XXII, 420; XXVI, 328; XXVII, 356; R XXV, 322; Z XXVII, 101; r U, Z XXVIII, 359
 IDRIJA PRI BAČI: E XXII, 390
 IDRIJSKA BELA: r R XXVIII, 360
 IDRIJSKI LOG: E XXII, 390; r Z, R XXVIII, 360
 IDRIJSKO: A XXVII, 293
 IDRJSKE KRnice: E XXII, 390
 IDRJSKO: A XXI, 329; U XXII, 353; E XXII, 390; Z XXII, 420
 IDRŠEK: r Z XXVIII, 360
 IG: A XXI, 165, 166, 168, 177, 222, 305, 329; XXII, 259, 265, 273, 282, 330, 342; XXIII, 238; XXIV, 131, 141, 208; XXV, 187; XXVI, 231; XXVIII, 266; XXIX, 231, 257; R XXVII, 300

- ILIRSKA BISTRICA: A XXII, 284; XXV, 264; XXVIII, 281; U XXII, 353; XXV, 308; E XXII, 391; XXVIII, 299; XXIX, 299; Z XXII, 420; R XXI, 381; XXV, 322; XXIX, 360
 IMENJE: E XXII, 391
 IMENSKA GORCA: U XXIV, 222; XXIX, 328
 IMPOLCA: U XX, 34
 IŠKA LOKA: A XXI, 177, 222, 329; XXII, 264, 331; XXIII, 199, 238, 302; XXIV, 149, 171, 198, 208; XXVI, 195, 199, 202
 IŠKA VAS: A XXI, 222; XXIV, 208; XXVIII, 267
 IVANCI: A XXI, 223
 IVANJE SELO PRI RAKEKU: A XXIII, 282
 IVANKOVCI: Z XXVIII, 342
 IZOLA: A XXIII, 239; XXIV, 171; XXV, 223; U XXII, 30; XXIV, 223; XXVII, 333; r A, U, Z XXVII, 370
 JABLANICA: U XXII, 353; XXVI, 310; XXVIII, 319; XXIX, 328
 JABLANICA PRI ILIRSKI BISTRICI: U XXI, 347
 JABLANKA: E XXII, 391
 JABLJE: R XXVI, 334
 JAGERŠČE: r U XXVIII, 359
 JAKOBSKI DOL: U XXII, 353; XXIII, 309; XXV, 291; XXVI, 311
 JARENINA: U XXVI, 310
 JAKOVICA: A XXIII, 283
 JAMA: U XXVIII, 211; E XXVII, 302
 JAMA PRI MACETOVEM MLINU PRI MORAVČAH: A XXI, 338
 JAMNICA: E XXII, 71
 JAMNIK: E XXIX, 299; Z XXVI, 328
 JAMNIK NAD KROPO: R XXIX, 369
 JAMNIKOV SPODMOL NA KOČNI: r A XXVIII, 361
 JARENINSKI DOL: U XXII, 353; XXVII, 334
 JARŠE: R XXXIX, 369
 JAVNIK: A XXV, 189
 JAVORCA: U XXVII, 334; Z XXIV, 325
 JAVORCA NAD TOLMINOM: R XXIV, 240
 JAVORICA: Z XXV, 314; R XXIV, 237; XXVII, 365
 JAVORICA NAD ZATOLMINOM: U XXI, 347
 JASTREBCI: Z XXIX, 352
 JAVORJE: E XXII, 391
 JAVORNIK: U XXIV, 223; XXVII, 334; Z XXII, 421
 JAVORNIŠKI ROVT: E XXVIII, 299; r Z XXVIII, 361, 362
 JAVOROVICA: Z XXVI, 328
 JAZNE: A XXIII, 302; U XXVIII, 359
 JELENDOL: Z XXVI, 328; XXVII, 137; R XXIX, 360
 JELENČE: Z XXVII, 356
 JELŠEVEC: U XXVI, 311; XXVII, 334; XXIX, 328
 JEPRCA: A XXV, 265; U XXV, 308; R XXIV, 242; XXVI, 332; XXVIII, 350, 357
 JERNEJ PRI LOČAH: Z XXVI, 328
 JERNEJEVA DRAGA: A XXVIII, 267
 JEROVICA: E XXIV, 216
 JERUZALEM: U XXIII, 309
 JESENICA: R XXVI, 332; XXVII, 365; r Z XXVIII, 360
 JESENICE: A XXIII, 225; E XXIV, 216; XXVII, 302; XXIX, 299; Z XXVI, 328; XXVIII, 342; r XXIX, 369; r U XXVIII, 362, 363, 364; r Z XXVII, 388; XXVIII, 362, 363, 364
 JEZERO: A XXIII, 199, 211, 239, 307; XXIV, 131, 141, 172, 208; XXV, 190; XXIX, 238
 JEZERO PRI PODPEČI: U XX, 35
 JOSIPDOL: U XX, 34
 JURKLOŠTER: U XX, 34; XXVI, 311
 JURIŠNA VAS: A XXV, 223; XXVII, 227; XXIX, 275
 JUROVSKI DOL: U XXIV, 223; XXV, 292
 JUROVSKI VRH: U XXIX, 328
 JURŠINCI: U XXIV, 223; Z XXIX, 352
 KALCE: A XXIII, 271; XXVII, 227
 KAL-KORITNICA: E XXII, 391
 KAL NAD KANALOM: A XXII, 273, 343; E XXII, 391; Z XXVI, 328; XXVIII, 344; r A, U, Z XXVIII, 366, 367
 KAMBERŠKO: A XXIII, 303; E XXII, 391
 KAMEN: U XXIV, 223
 KAMEN VRH: U XXIX, 129
 KAMENICA: r U XXVIII, 367
 KAMNA GORICA: E XXV, 282; XXVI, 295; XXVII, 303; XXVIII, 299; XXIX, 300
 KAMNICA: U XXI, 347; XXII, 353; Z XXIX, 353
 KAMNI POTOKE: A XXI, 288
 KAMNI VRH: A XXI, 329
 KAMNIK: A XXIV, 198, 214; XXVI, 282; U XXIV, 89, 223; XXV, 308, 292; E XXI, 129; R XXVI, 351; XXVII, 365; XXVIII, 350; XXIX, 360; r A, U, Z XXVIII, 365, 366
 KAMNIK POD KRIMOM: A XXIII, 201; E XXII, 375; XXIV, 48

- KAMNIŠKA BISTRICA: A XXV, 275
 KAMNJE: E XXVIII, 299
 KAMNO: A XXVII, 293; U XXII, 353; E XXII, 391
 KANAL: A XXIII, 272; XXV, 275; U XXII, 353; E XXI, 373; XXII, 391; XXVIII, 299; r U XXVIII, 366, 367
 KANALSKI LOM: A XXVII, 212; E XXVIII, 300
 KANALSKI VRH: U XXII, 354
 KANČEVCI: A XXII, 343
 KAPELA PRI RADENCHI: U XXVII, 347
 KAPELSKI VRH: E XXIII, 321
 KAPLANOVO: U XXIX, 63 ss
 KAPLJA VAS PRI TRŽIČU: A XXI, 191, 228
 KAPNIK: r Z XXVIII, 360
 KARLOVAC: R XXVIII, 356
 KAŠELJ: U XXV, 308
 KATARIA: A XXIX, 291; U XXVIII, 207, 210
 KAVALIČI: A XXIII, 303
 KAVERLJAG: A XXIX, 257
 KAZLJE: E XXII, 392
 KEBEL: U XX, 137
 KEBELJ: U XXVIII, 319
 KICAR: E XXIII, 321
 KIDRIČEVO: Z XXII, 421; XXIV, 235; XXVIII, 344; XXIX, 353
 KLADA: A XXI, 191
 KЛАДЈЕ: U XXII, 99; R XXIV, 245
 KЛАДЈЕ, TOLMIN: U XXIV, 223
 KЛАДЈЕ PRI CERKNEM: r A XXVIII, 359
 KLANEC PRI KOZINI: E XXII, 392
 KLANEC PRI KРАНJU: A XXI, 229
 KLEK: Z XXIV, 235
 KLENIK: A XXVI, 206
 KLENIK PRI VАČAH: A XXVII, 202; XXVIII, 248
 KLEVЕVŽ: U XX, 34; XXIII, 125
 KLIVNIK: E XXVII, 303
 KLJUČAROVCI: E XXIV, 216
 KLJUŽA: Z XXVII, 359
 KLOŠTER: A XXVIII, 293
 KNEŽA: E XXII, 392
 KNEŽA — PODMELEC: A XXVII, 293
 KNEŽAK PRI PIVKI: E XXI, 373
 KNEŽEC: Z XXVI, 52
 KOBARID: A XXI, 229; XXIII, 211; XXIV, 172; XXVI, 231; XXVII, 293; U XXI, 348; XXII, 354; XXIX, 328; E XXI, 373; XXII, 392; XXIV, 216; XXVII, 304; XXVIII, 159 s; R XXVIII, 350
 KOBДILJ: E XXI, 101 s; XXII, 394; XXV, 115
 KOBДILJ PRI ŠTANJELU: E XXI, 373
 KOBILJE: A XXI, 329; XXIII, 201
 KOBJEGLAVA: E XXII, 394; XXV, 115
 KOBJEGLAVA PRI ŠTANJELU: E XXI, 374
 KOBLE: A XXVI, 208
 KOBLE — LAZE: A XXVIII, 256
 KODELJEVO: R XXIV, 243
 KODRETI: E XXII, 395
 KOČE: E XXII, 394
 KOČEVJE: U XX, 34; R XXIV, 240
 KOČEVSKI ROG: Z XXVII, 356; R XXVII, 366; XXVIII, 350
 KOČEVSKI ROG — BAZA 20: U XXV, 309
 KOČNA: A XXVI, 217; r A XXVIII, 361; r Z XXVIII, 362
 KOČNO: E XXIV, 216
 KOČNO PRI ZGORNJI POLSKAVI: A XXI, 230
 KOG: E XXIV, 94
 KOJSKO: U XXI, 348; XXII, 354; XXVII, 334; XXVIII, 319; XXIX, 329; E XXII, 395; R XXIX, 360; r U XXVIII, 367
 KOKARJE: r E, U XXVIII, 368
 KOKRA: A XXIV, 160; E XXVII, 305
 KOLIČEVO: Z XXVIII, 344
 KOLOVEC PRI RADOMLJAH: U XX, 34
 KOMEN: E XXI, 374; XXII, 395
 KOMENDA: U XXIV, 223; XXV, 309; R XXIV, 242; XXVI, 332; XXVII, 366; XXIX, 360
 KOMPOLJE: E XXVIII, 50
 KONJIŠKA VAS: A XXVII, 193
 KOPER: A XXIII, 240, 278; XXIV, 200; XXVIII, 295; XXIX, 276; U XXIV, 223; U XXV, 309; XXVII, 335; XXIX, 329; E XXVI, 31; R XXIV, 238, 240, 243, 245; XXVII, 366; XXVIII, 348, 350; XXIX, 360, 369
 KOPRIVA: E XXI, 101; XXII, 395; XXVI, 59; XXVII, 305
 KOPRIVIŠČE NA BANJŠKI PLANOTI: U XXI, 348
 KOPRIVIŠČE (KAL NAD KANALOM): r A XXVIII, 366; U XXVIII, 367
 KOPRIVNA: U XXII, 354; XXVII, 335; XXIX, 330
 KOPRIVNIK: E XXVII, 305; XXVIII, 300; XXIX, 300
 KORENA: Z XXVIII, 344
 KORENO: R XXIV, 245; XXVII, 366
 KORENO NAD POLHOVIM GRADCEM: R XXVI, 332
 KORINJSKI HRIB: R XXVI, 334
 KORITA: A XXIII, 303

- KORITNICA: A XXVII, 293; E XXII, 395
 KORITNO: U XXIV, 223; E XXIX, 300
 KOROŠKA BELA: A XXI, 191; Z XXVIII, 344; r U XXVIII, 364
 KORTINA: A XXIII, 303
 KOSEČ: U XXV, 293; XXVI, 312, XXVII, 335
 KOSOVELJE: E XXI, 101; XXII, 395
 KOSTANJEVICA: U XX, 34; XXIII, 125; XXIV, 223; R XXIX, 361, 369
 KOSTANJEVICA NAD GORICO: U XXI, 348; r U XXVIII, 367
 KOSTANJEVICA NA KRASU: E XXII, 395; Z XXI, 379; r A XXVIII, 366
 KOSTANJEVICA OB KRKI: A, U XXVI, 107, 113; R XXVI, 334; XXVII, 356, 366
 KOSTEL: A XXIII, 284; XXIV, 208; U XXIV, 223
 KOŠTABONA: A XXIII, 303; XXVIII, 295; E XXIII, 29
 KOT: A XXIV, 172
 KOT — GABERJE: A XXII, 284
 KOT PRI PREVALJAH: E XXII, 75
 KOTLJE: U XXI, 348; E XXIII, 321; Z XXIII, 322; XXVIII, 357
 KOTLJE, PREŠKI VRH: Z XXI, 380
 KOTOR: U XXV, 309; R XXVIII, 358
 KOVAČEVŠE: A XXVI, 215
 KOVAŠKI VRH PRI OPLITNICI: A XXI, 230
 KOVK: E XXVIII, 300
 KOVOR: Z XXVI, 329
 KOZANA: U XXII, 354; E XXII, 395; XXVI, 295; Z XXII, 421; r U, E XXVIII, 367
 KOZARNO: A XXIII, 284; E XXIII, 395; r A XXVIII, 366
 KOZINA: E XXII, 395
 KOZJE: U XX, 34; XXV, 60
 KOZMAC PRI MALOVŠAH: A XXIX, 279
 KOŽBANA V BRDIH: A XXIII, 285; r U XXVIII, 367
 KRAJNA VAS: A XXI, 191; XXIX, 256; E XXII, 396
 KRANJ: A XXI, 8; XXII, 284, 319, 331; XXIII, 240; XXIV, 150, 184, 202, 212; XXV, 252; XXVII, 204; U XXII, 33; XXIV, 223; XXV, 309; E XXVII, 305; Z XXVI, 329; XXVII, 357; XXVIII, 344; R XXIV, 241, 242, 244, 245; XXVIII, 350, 357; XXIX, 316; r Z XXVII, 387
 KRANJSKA GORA: E XXI, 129; XXVI, 296; XXVII, 306; XXVIII, 301; XXIX, 300; r Z, U XXVIII, 362, 364
 KRASNO: E XXII, 396; r U XXVIII, 367
 KRAŠČE: U XXVIII, 194, 196
 KRED: U XXII, 354; E XXII, 386
 KREGOLIŠČE: E XXIX, 302
 KREMENICA: A XXIV, 162
 KREMENICA PRI IGU: A XXI, 330
 KREPLJE: E XXII, 396
 KRESNICE: A XXI, 231
 KRIŠKA PLANINA: E XXIX, 302
 KRIŽ: U XXV, 22; E XXII, 396
 KRIŽ PRI KAMNIKU: U XX, 33
 KRIŽE: U XXV, 309; E XXVI, 297; XXIX, 302; Z XXVII, 357; XXVIII, 344
 KRIŽEČA VAS: A XXV, 275
 KRIŽEVCI: A XXII, 343
 KRIŽNA GORA: A XX, 111
 KRKAVČE: A XXII, 225, 240; XXVIII, 295
 KRKOVO: U XXIX, 73
 KRMBERK, DOMŽALE: U XXIV, 223
 KROMBERK: A XXIII, 241; U XXI, 348; XXII, 354; XXV, 293; XXVIII, 319; E XXII, 396; Z XXII, 421; r U XXVIII, 367
 KRONSKA GORA: U XXIII, 310; XXVI, 313; XXVII, 336
 KROPA: A XXI, 231; E XXVII, 306; XXVIII, 301; XXIX, 302
 KRSTENICA (GORENJA VAS): r U XXVIII, 367
 KRŠKA VAS: U XXVI, 313; XXIX, 330; R XXVI, 332
 KRŠKO: A XXIII, 222; U XXIII, 130; XXVIII, 9; Z XXIII, 130; XXIV, 235; R XXIV, 244, 245; XXVI, 334; XXVII, 366; XXIX, 375
 KRTINA: U XXII, 355; XXVIII, 199, 200, 201
 KRTINA PRI DOMŽALAH: R XXIV, 238
 KRTINCE: U XXVII, 336
 KRTINOVICA PRI ŠTJAKU: A XXI, 192
 KRUMPERK: U XXIII, 152; XXV, 22; E XXVIII, 301
 KRUPA: U XX, 34
 KUBED: A XXIII, 225, 241, 303
 KUČAR: A XXVI, 219; XXIX, 243, 280
 KUČAR PRI PODZEMLUJU: A XXIII, 272
 KUHINJA: E XXVI, 60
 KUNGOTA: U XXVIII, 319
 KUNŠPERK: U XXV, 60; E XXIX, 303
 KUPŠinci: A XXIX, 256
 KUREN: U XXIV, 87, 223; R XXIV, 238, 241; XXVI, 332

- KUREN NAD VRHNIKO: A XXVIII, 290; R XXIX, 369
- LABINJE: E XXII, 396; r U XXVIII, 359
- LABORJE: A XXIII, 303
- LAČA VES PRI KOGU: A XXI, 330
- LAČJA VAS: r U XXVIII, 368
- LADJA PRI MEDVODAH: R XXVI, 350; XXVIII, 357
- LADRA: E XXII, 396; Z XXIX, 353
- LAHONCI: A XXVII, 193; U XXII, 355; E XXIV, 94
- LAHONCI PRI ORMOŽU: A XXI, 159
- LANIŠČE: A XXII, 286
- LANŠPREŽ: U XX, 34; XXIII, 127; XXVIII, 320
- LAPORJE: U XXIII, 310; XXIX, 330; Z XXIV, 235
- LAŠČE — urbanistični red Krajevne skupnosti: R XXVII, 300
- LAŠKA VAS: A XXVIII, 295
- LAŠKO: A XXII, 284; XXV, 13, 29, 59; XXVI, 313; XXVII, 336; XXVIII, 320; XXIX, 330; R XXV, 325; XXIX, 357, 375
- LAVRICA — zazidalni načrt: A XXV, 280
- LAZ — planina: E XXVII, 32
- LAZE: A XXV, 227; XXVII, 213; XXIX, 249
- LAZE (KOČEVJE): A XXIX, 294
- LAZEC: r U XXVIII, 359
- LAZIŠČE: U XXIX, 331
- LAZNA: r Z XXVIII, 367
- LAZNICA: A XXIX, 292
- LEBENICE: r A XXVIII, 361
- LEDEČA VAS: U XXVIII, 320
- LEDINE: A XXIV, 209; E XXII, 397; r U, Z XXVIII, 359, 360
- LEDINSKE KRnice: r U XXVIII, 359
- LEGEN: A XXI, 170; XXIII, 307; XXV, 201; XXVI, 210; XXVII, 204; U XXV, 13
- LEGEN PRI SLOVENJEM GRADCU: A XXI, 330
- LEMBERG: U XXIV, 223; XXV, 60
- LEMBERG PRI DOBRNI: U XXV, 60; XXVII, 337
- LEMBERG PRI STRMCU: U XXVI, 313
- LEMBERG PRI ŠMARJU: A XXII, 331
- LEMERJE: A XXI, 231
- LENART: U XXV, 60, 293; XXVIII, 320; XXIX, 331; Z XXIII, 322; R XXV, 324; XXIX, 358
- LENART PRI GORNJEM GRADU: r U XXVIII, 368
- LENART V SLOVENSKIH GORICAH: U XXI, 349; XXII, 355; Z XXII, 421
- LENDAVA: A XXIV, 148; XXVI, 195; U XXIV, 223; XXV, 60; XXVIII, 320; E XXVII, 306; Z XXII, 421; XXIII, 322
- LENDAVSKE GORICE: E XX, 308; XXVIII, 302; Z XXII, 421
- LEPA NJIVA: r U XXVIII, 368
- LESCE: U XXVII, 35; XXVIII, 196; E XXI, 131
- LEŠIČJE: U XXV, 22
- LESKOVEC: E XXII, 376; R XXVI, 332
- LESKOVEC NAD VIŠNJO GORO: E XXVI, 48
- LESNO BRDO: A XXI, 231, 330; XXII, 286; XXIV, 209; U XXIV, 87; Z XXVIII, 344
- LEŠE: U XXVII, 337; Z XXVII, 357; XXIX, 353
- LETENICE: Z XXVIII, 344; r A, Z XXVIII, 360, 361
- LETUŠ: U XXVII, 337
- LEVAKOVA JAMA PRI ŠUTNI: A XXI, 170, 181, 231
- LEVANJCI: A XXI, 231
- LEVPA: E XXII, 397; r A XXVIII, 366
- LEVSTIKOV KOZOLEC: R XXVI, 343
- LIBELIČE: U XXVII, 338; XXIX, 331
- LIBELIČE POD STROJNO: U XXI, 349
- LIBNA: A XXI, 181, 189, 231
- LIBOJE: U XXVIII, 320
- LIBUŠNJE: U XXII, 355; XXIX, 331
- LIG: r U XXVIII, 367
- LIMBUŠ: U XXI, 349; XXV, 294; XXVII, 339; XXIX, 331
- LINDEK: U XXV, 24
- LIPA: A XXVII, 196; r U, Z XXVIII, 367
- LIPA PRI RUPI: U XXIX, 130
- LIPCE: r Z XXVIII, 362
- LIPCE: A XXIII, 225, 241; XXIV, 172
- LIPICA: R XXVIII, 357
- LIPICE: r Z XXVIII, 362
- LIPLJE: r A XXVIII, 361
- LIPLJE NAD ŽIROVNICO: r A XXVIII, 361
- LIPOVCI: A XXVII, 294
- LITIJA: R XXIX, 375
- LIVEK: E XXII, 397
- LIVEŠKE RAVNE: E XXII, 397
- LJUBELJ: R XXIX, 371
- LJUBIJA: E XXVII, 306
- LJUBINJ: A XXVII, 294
- LJUBINJ PRI PODMELCU: U XXI, 349
- LJUBLJANA: A XX, 26, 267; XXI, 7, 11, 15, 177, 192, 232, 234, 287, 330; XXII, 286, 323; XXIII, 31, 105, 225, 241, 285, 286, 303; XXIV, 172, 213; XXV, 227, 228, 229, 230, 263, 278;

- XXIX, 41, 45, 133, 145, 197, 257, 258, 286;
 U XX, 26, 35, 129, 205, 267; XXII, 180, 206; XXIII, 31, 105; XXIV, 89, 223; XXV, 13, 129, 309, 310, 311; XXVII, 23, 94, 101, 152, 165, 339; XXVIII, 35, 320; XXIX, 41, 45, 133, 145, 197, 331; E XXIII, 31, 105; XXVI, 31; Z XXIV, 235; XXVII, 23, 94, 101, 152, 165; XXVIII, 135; XXIX, 41, 45, 133, 145, 197; R XXIV, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245; XXVI, 332, 333, 334, 344, 345; XXVII, 300; XXVIII, 350, 357, 367, 368, 369; XXIX, 361, 371, 375, 376; r R XXVII, 37, 390; r Z XXVIII, 358 359
- LJUBLJANICA: A XXVIII, 252
 LJUBLJANICA — izliv Zrnice:
 A XXVIII, 293
- LJUBLJANICA NA LJUBLJANSKEM BARJU: A XXVI, 232
- LJUBLJANSKO BARJE: A XXVI, 105
- LJUBNO OB SAVINJI: U XXIV, 223; r U, E XXVIII, 368
- LJUBNO: U XXV, 60; E XXVII, 306; XXVIII, 302
- LJUTOMER: A XXIX, 294; U XXI, 349; XXII, 355; XXIII, 310; XXIV, 224; XXV, 60, 294; U XXVIII, 321; Z XXII, 421; XXIII, 323; XXIV, 235; XXVII, 357; XXIX, 353; R XXIX, 358
- LOČE PRI POLJČANAH: U XXIV, 224; R XXVI, 330
- LOČICA OB SAVINJI: A XXII, 289
- LOČICA PRI POLZELI: A XXI, 234
- LOČICA PRI VRANSKEM: A XXII, 343; XXVI, 202
- LOČNA: A XXVII, 294
- LOG: A XXIX, 258
- LOG POD MANGRTOM: U XXII, 355; E XXI, 374; R XXVIII, 353
- LOG PRI BREZOVICI: A XXI, 192, 234, 331, 340; XXII, 290; XXIII, 241; E, U XXIV, 83, 87
- LOGARSKA DOLINA: E XXVII, 306; r U, E XXVIII, 368
- LOGARŠČE — PRI ŠORNU: A XXVI, 233
- LOGARIŠČE PRI PODMELCU: R XXI, 331
- LOGATEC: A XXVII, 228; U, E XXVII, 61, 73
- LOGJE: A XXVII, 294; U XXII, 355
- LOKA: A XXV, 252, 263
- LOKA (KOPER): A XXIII, 303; XXIV 185, 203
- LOKA — PREDLOKA: A XXII, 322; XXVII, 229
- LOKA (SEŽANA): A XXIII, 243
- LOKA PRI ZIDANEM MOSTU: U XX, 34; XXIV, 224; XXIX, 332
- LOKA PRI ŽUSMU: A XXII, 290; XXIII, 273; XXIV, 185
- LOKAVEC: U XXVIII, 321; XXIX, 332
- LOKAVEC PRI AJDOVŠČINI: E XXI, 374
- LOKE: A XXVI, 235; XXVII, 230; XXIX, 259; r Z XXVIII, 367
- LOKE (NOVA GORICA): A XXVIII, 268; E XXII, 397
- LOKEV: A XXI, 331; XXVI, 9; U XXII, 355; E XXII, 397
- LOKOVEC: E XXII, 397; Z XXII, 421; r E XXVIII, 367
- LOKVE: E XXII, 397
- LOKVICA: E XXII, 397; r A XXVIII, 366
- LOŠKA VAS: U XXVI, 314
- LOVRENC: U XXV, 60
- LOVRENC NAD BEŠLJEM: U XXVIII, 196
- LOVRENC NA DRAVSKEM POLJU: A XXI, 235, 349
- LOVRENC NA POHORJU: U XXIII, 310; XXV, 294; XXIX, 332; E XXIII, 321; Z XXIII, 323
- LOZICE: U XXII, 356
- LOZICE PRI PODNANOSU: A XXVII, 193; U XXI, 350
- LOŽE: U XXIX, 209, 332
- LOŽE PRI VIPAVI: U XXI, 350
- LUKENJSKA JAMA PRI PREČNI NA DOLENJSKEM: A XXI, 171
- LUKNJA: U XXIII, 125
- LUKNJA PRI NOVEM MESTU: U XXV, 25
- LUKOVEC: E XXII, 397
- LUKOVICA PRI BREZOVICI: A XXI, 331
- LUŽARJI: U XXIX, 63
- LUŽE: A XXIV, 141, 173
- MAČE PRI PREDDVORU: U XXIV, 224
- MAČKOVEC: U XXVI, 314
- MAČKOVEC PRI DVORU: A XXVII, 205
- MAČKOVEC PRI NOVEM MESTU: A XXVI, 283
- MAČKOVCI: U XXIX, 332
- MAGDALENSKA GORA: A XX, 121
- MAGOZD, Tolmin: E XXVI, 297
- MAJSKI VRH: A XXI, 235
- MAJŠPERK: U XXI, 350
- MAKOLE: U XX, 26; XXI, 350; XXII, 358; XXV, 60; Z XXII, 421

- MALA LIGOJNA: A XXI, 331; XXV, 185; U, E XXIV, 82, 87
 MALA PLANINA: E XXIX, 303
 MALA POLANA: A XXV, 276; E XX, 309; Z XXII, 421; XXVII, 357; XXIX, 354
 MALA PRISTAVA: A XXII, 344, 346
 MALA SLEVICA: U XXIX, 63
 MALA TRIGLAVCA: A XXVI, 9
 MALA VAS: A XXV, 201; E XXIX, 303
 MALE BRUSNICE: A XXI, 182; XXIX, 243
 MALEČNIK: Z XXII, 421
 MALE DOLE PRI STEHANJI VASI: A XXVIII, 244
 MALE LAŠČE: U XXIX, 63
 MALE LOČE: E XXIX, 303
 MALENSKI VRH: U XXVIII, 322
 MALE RODNE: U XXII, 356; XXIX, 332
 MALE ŽABLJE: E XXIX, 209
 MALI BREG: A XXVI, 210
 MALI GRAD V KAMNIKU: A XXIX, 249
 MALI LOČNIK NAD TURJAKOM: R XXVIII, 353
 MALI MENGEŠ: A XXII, 323
 MALI OTOK PRI POSTOJNI: U XXI, 351
 MALO HUDO: A XXIV, 151
 MALOVŠE: A XXVIII, 256
 MANŽAN: A XXVIII, 268
 MAREZIGE: A XXIII, 303; Z XXV, 318
 MARIBOR: A XXIV, 173; XXVI, 235; XXVII, 285; XXIX, 287;
 U XX, 137; XXI, 351; XXII, 356; XXIII, 311; XXIV, 224; XXV, 13, 55, 294, 295, 296; XXV, 314; XXVII, 340, 341; XXVIII, 322; XXIX, 332; E XXIII, 31; XXVI, 31; XXVIII, 303; Z XXI, 380; XXII, 421, 422; XXIII, 323; XXIV, 235; XXV, 318; XXVI, 329; XXVII, 357; XXVIII, 344; XXIX, 354;
 R XXV, 323; XXVII, 363, 369; XXVIII, 353; XXIX, 376;
 r R XXVII, 378
 MARIJA DOBJE: A XXVI, 236
 MARIJAGRADEC: U XXIV, 224
 MARIJA V PESKU: U XXIV, 224; krajina XXIII, 147
 MARIJA REKA: U XXVI, 315
 MARKEČICA: A XXV, 230
 MARKOVCI: A XXIV, 214; U XXVIII, 328
 MARKOVCI PRI PTUJU: A XXI, 235
 MARTINUČI: A XXVI, 236
 MARTJANCI: A XX, 137; U XXI, 353; U XXIV, 225
 MASORE: r Z XXVIII, 360
 MATAVUN: A XXVI, 8; E XXII, 397
 MATAVUN PRI ŠKOCJANSKIH JAHMAH: E XXI, 374
 MATENA: A XXI, 178; XXIII, 201, 214, 226, 243, 287, 304; XXIV 162, 173, 203, 209
 MATENA PRI IGU: A XXI, 235, 331
 MATERIJA: E XXII, 398
 MAVČIČE: E XXV, 282; XXVII, 306
 MEDANA: E XXI, 374; XXII, 398; r U XXVIII, 367
 MEDOŠI: A XXIV, 173, 203
 MEDVEDJEK: A XXVI, 219
 MELE PRI RADENCHI: U XXI, 354
 MELJSKI HRIB PRI MARIBORU: A XXVII, 214, 231
 MENGEŠ: A XXVI, 237; XXVIII, 269; XXIX, 259; Z XXVII, 357
 MENIŠKA VAS: A XXII, 214
 MERČE: E XXII, 398
 MESTNI VRH PRI PTUJU: U XX, 36
 METLIKA: A XX, 113; U XXVI, 315; XXIX, 334; E XXIX, 303
 MEVKUŽ: U XXVIII, 210
 MIHALOVEC: A XXIV, 174
 MIHELE: E XXII, 398
 MIHOVO: A XXVII, 299
 MIHOVO V GORJANCIH: A XX, 113
 MIKLAVŽ: U XXVII, 341
 MIKLAVŽ NA DRAVSKEM POLJU: U XXIX, 334
 MIKLAVŽ PRI MARIBORU: Z XXIII, 323; XXVII, 357
 MIRNA: A XXVII, 219; U XX, 34; XXIII, 135; XXV, 22; XXIX, 128; XXIX, 334
 MIRNA PEČ: A XXIII, 304; U XXIX, 335
 MIREN: A XXIII, 243, 304; XXVII, 214; U XXI, 354; XXII, 358; XXVIII, 328; E XXII, 398; r A, U XXVIII, 366, 367
 MIRENSKI GRAD: U XXIX, 336
 MISLIČE: E XXII, 398
 MLINSKO: E XXII, 398
 MODIJAN: A XXIII, 304
 MODREJ: E XXII, 398
 MODREJC: E XXII, 398
 MOHOREČ: A XXIII, 304
 MOJSTRANA: E XXVIII, 302; r U XXVIII, 364; Z XXVIII, 362
 MOKRICE: U XX, 34; XXV, 24, 311; XXVI, 315; R XXIV, 245; XXVI, 333
 MOKRIŠKA JAMA: A XX, 112
 MOKRONOG: A XXVIII, 248; U XX, 33, 35; XXIII, 125, 129; XXIX, 133; E XXIII, 130; Z XXVIII, 344
 MOLNIK: A XXVIII, 248; XXIX, 243
 MORAVCI: E XXVI, 56
 MORAVČE: U XXV, 311; R XXVI, 333

- MORAVČE PRI GABROVKI: A XXI, 332; XXII, 265
 MORJE PRI FRAMU: A XXI, 235
 MORSKO: E XXII, 399
 MOSTE: A XXIV, 185, 191; r A XXVIII, 361; Z XXVIII, 362, 363; U XXVIII, 364
 MOSTE (JESENICE): Z XXVIII, 344
 MOSTE PRI ŽIROVNICI: A XX, 111
 MOSTJE: U XXIII, 34; Z XXII, 422; XXVII, 357
 MOST NA SOČI: A XX, 110; XXI, 184, 333; XXII, 267, 271, 291; XXIII, 214, 223, 244; XXIV, 154; XXV, 202; XXVI, 237; XXVII, 232; U XXI, 354; XXII, 358, 399; XXVI, 329; R XXI, 380
 MOŠNJE: Z XXVII, 357
 MOTA: Z XXVIII, 344
 MOTA OB MURI: Z XXVII, 357
 MOZIRJE: U XXIV, 225; XXV, 60; E XXVI, 52; XXVII, 307; XXVIII, 303; XXIX, 303; R XXV, 325; r U, E, Z XXVIII, 368
 MOŽJANCA: A XXIV, 203; E XXIX, 304
 MRŠE: E XXII, 399
 MRŠEĆA VAS: E XXVIII, 303
 MRUTNI VRH: r Z XXVIII, 360
 MRZLAVA VAS: A XXIX, 259
 MULJAVA: A XXIX, 288; R XXVIII, 358
 MURETINCI: U XXII, 358; XXV, 13, 296; XXIX, 336
 MURSKA SOBOTA: A XXIX, 294; U XX, 36; XXII, 358; XXIII, 314; XXV, 13, 60; XXVIII, 329; XXIX, 335; E XX, 305; XXIII, 189; Z XXVIII, 344; XXIX, 354
 MUTA: U XXI, 355; XXII, 358; XXIV, 225; XXV, 59, 297; XXVI, 315; XXVII, 341; XXVIII, 329; XXIX, 335; E XXIII, 321; XXVII, 307
 NADANJE SELO: Z XXVIII, 344
 NADAVČE: U XXVI, 351; XXVII, 341; XXIX, 336; R XXIX, 371; r U XXVIII, 367
 NADBIŠEC: U XXI, 355; E XXIX, 304
 NADGORICA: A XXIII, 293
 NADLESK: U XXIX, 130
 NAKLO: U XXII, 358; E XXVII, 307; XXIX, 304; Z XXVIII, 344; r U, E XXVII, 360, 361
 NA LOGU: A XXVII, 223
 NARIN: U XXVIII, 329
 NASIREC: E XXII, 399
 NAZARJE: U XX, 34; XXIV, 225; XXVII, 391; r U XXVIII, 368
 NEBLO: A XXVII, 232; XXIX, 261; U XXII, 358; XXVIII, 329; XXIX, 337; E XXII, 399; r U XXVIII, 367
 NEDELICA: A XXV, 276; E XX, 308; Z XXII, 422; XXIV, 235; XXVII, 357
 NEGJAVA: U XX, 34; XXI, 355; XXII, 358; XXIII, 314; XXIV, 226; XXV, 297; XXVII, 341; XXIX, 337; E XXIII, 321; Z XXIII, 323
 NEMCI: E XXII, 399; Z XXII, 422; XXVII, 357; r Z XXVIII, 367
 NEMŠKA VAS: A XXV, 190; XXVI, 195
 NEMŠKI ROVT: E XXIX, 304
 NERADNOVCI: A XXII, 260
 NORIČKI VRH: U XXVIII, 329
 NORŠINCI: A XXVII, 236
 NOTRANJE GORICE: A XXI, 172, 192; XXII, 291, 332, 343
 NOVA GORICA: A XXI, 235; XXIII, 196, 226, 257, 278; XXIV, 143, 187; XXV, 203, 231, 254; XXIV, 162, 203; XXVII, 236, 278; XXVIII, 288; U XXII, 358; XXVIII, 329; E XXII, 399, 400; Z XXI, 380; XXII, 422; R XXV, 322; XXVII, 362; r A, XXVIII, 366; r R XXVII, 374; XXVIII, 366
 NOVAKI: R XXVIII, 353; XXIX, 361
 NOVA OSELICA: U XXVIII, 329
 NOVA ŠTIFTA: U XXII, 185; XXIX, 135
 NOVA VAS: Z XXI, 355; XXIII, 323; XXVIII, 344
 NOVO CELJE: U XXV, 13
 NOVO MESTO: A XXI, 185, 186, 305, 238; XXII, 271, 274, 291; XXIII, 223, 244, 293, 307; XXIV, 152; XXV, 197, 204, 213; XXVI, 203, 210, 289; XXVII, 197, 205, 299; XXVIII, 245, 249, 257; XXIX, 245; U XX, 36; XXV, 311, 312; XXVI, 316; XXVIII, 329; XXIX, 337; E XXIX, 304; Z XXIII, 123, 125; R XXIV, 238, 239, 244, 245; XXVI, 334; XXVII, 369; XXVIII, 353; XXIX, 361; r R XXVII, 374
 NOVOKRAČINE: E XXVIII, 303
 NOZNO: A XXIII, 304; r U XXVIII, 367
 OBLAKOV VRH: A XXVII, 295
 OBLOKE: E XXVI, 297
 OBROV: U XXII, 361; E XXII, 401
 OCIZLA: E XXII, 401
 OČESLAVCI: U XXVII, 341
 OKLO: Z XXVIII, 345
 OKROGLICE: U XXVIII, 330
 OKROGLO: E XXVII, 307; XXIX, 304; Z XXVII, 357
 OLEŠČE: U XXVII, 342

OLIMJE: U XXVI, 15; XXVII, 147; krajina XXIII, 147
 OLORIS: A XXVII, 196
 OLŠEVEK: E XXVI, 298; XXVII, 307; XXIX, 304
 OPATJE SELO: U XXI, 355; E XXII, 401; Z XXI, 380
 OPLOTNICA: U XXIX, 338
 OREHEK: A XXVI, 219, 283; R XXVII, 365; r U XXVIII, 359
 OREHOVEC: U XXVI, 316
 OREHOVICA: E XXIX, 305
 OREHOVLJE: A XXIII, 245; E XXII, 401
 OREŠJE: A XXVI, 237; U XXIX, 338
 ORLE: A XXIII, 215; XXIV, 152
 ORLICA: U XXVII, 342
 ORLICA NAD DRAVOGRADOM: E XXII, 83
 ORMOŽ: A XX, 112; XXI, 178, 189; XXII, 264, 332; XXIII, 203, 223, 293; XXIV, 214; XXV, 199, 265; XXVI, 205, 289; XXVII, 299; XXVIII, 296; XXIX, 250, 295; U XX, 36; XXI, 355; XXII, 361; XXIII, 314; XXIV, 226; XXV, 22, 55; XXVII, 342; XXVIII, 330; Z XXIII, 323; R XXV, 324; XXIX, 376
 ORTNEK: U XX, 34
 OSANKARICA: Z XXII, 423; XXIII, 323; XXIV, 235; XXIX, 355
 OSEK: E XXII, 401; r U, E, Z XXVIII, 367
 OSLUŠEVCI: U XX, 36
 OSOLNIK: R XXVI, 348
 OSP: A XXIII, 245; XXIV, 209
 OSREDEK PRI PODSREDI: A XXIII, 227, 274; XXVIII, 257; Z XXIV, 236
 OSTENK: U XXVIII, 330
 OSTROG: A XXV, 276
 OSTROŽNO BRDO V BRKINIH: U XXI, 357
 OŠEVLJEK: E XXII, 401; r Z XXVIII, 367
 OTALEŽ: E XXII, 401; r U XXVIII, 359
 OTALEŽ PRI CERKNEM: U XXI, 357
 OTIŠKI VRH: A XXVI, 205; U XXII, 361
 OTLICA NAD AJDOVŠČINO: U XXI, 357
 OTOČEC: A XXIV, 163, 204; XXVII, 221; XXVIII, 295; U XX, 32; XXIII, 125
 OTOK: A XXII, 323, 332; XXIII, 245; XXV, 265
 OTOK PRI DOBRAVI: A XXI, 288, 305; XXIII, 293; XXV 183; XXIX, 288; Z XXV, 183
 OTOŠČE: U XXIX, 225

OTOŠČE PRI PODNANOSU: A XXI, 333
 OZELJAN: U XXII, 361; XXIX, 225; E XXII, 401
 OZELJAN PRI ŠEMPASU: U XXI, 357; Z XXI, 380
 PAMEČE: U XXIII, 314; U XXVII, 342
 PAMEČE PRI SLOVENJEM GRADCU: A XXI, 333
 PANGERŠICA: E XXII, 307
 PANGRČ GRM: U XXVIII, 330
 PARADIŠČE: E XXVII, 15
 PARJE PRI PIVKI: U XXI, 357
 PARTIZANSKA BOLNICA FRANJA: U XXV, 312
 P.C. SV. JAKOBA NA PETELINCU: R XXVI, 350
 P.C. SV. NIKOLAJA V JEPRCI: R XXVI, 351
 PEĆICA: U XXVI, 316; U XXVII, 342
 PEĆINA PRI PLISKOVICI: A XXVIII, 245
 PEĆINE: A XXII, 325
 PEĆINE NA ŠENTVIŠKI PLANOTI: E XXI, 374
 PEĆOVNIK: A XXVII, 278
 PEDROVO (BRANIK): r A, U XXVIII, 366, 367
 PEKEL: Z XXIX, 356
 PEKEL (STESKE): r Z XXVIII, 367
 PEKEL PRI ŠEMPETRU V SAVINJSKI DOLINI: A XXI, 159
 PEKRE: A XXIX, 293; E XXVIII, 304
 PEKRSKA GORCA: U XXIII, 314
 PELINOVO: R XXVIII, 358
 PENDIRJEVK: A XXVII, 219
 PERNICA: U XXIV, 226; XXVI, 316; Z XXVIII, 345
 PERNICE: U XXII, 361; E XXII, 72
 PERNICE NAD MUTO: E XXI, 376
 PEROVNO: U XXVII, 343; XXIX, 339
 PERVENCI: Z XXVII, 357
 PESNICA: Z XXVIII, 345
 PESNIŠKI DVOR: U XXIII, 314
 PETANJCI: A XXIX, 293; U XXIV, 226
 PETIŠOVCI: R XXVIII, 354
 PETRINJE: A XXII, 274; E XXII, 401
 PETROVČE: U XXIX, 135, 339
 PETRUŠNJA VAS: A XXII, 291
 PIJAVA GORICA: A XXIV, 209; XXV, 278
 PIJOVCI: A XXII, 344
 PILŠTAJN: U XXV, 60
 PINCE: A XXIV, 143
 PIRAN: A XXIII, 246; XXVII, 285; XXVIII, 294; U XXIV, 226; XXVII, 343; XXVIII, 330; XXIX, 137; R XXVI, 334, 338, 339, 341, 342; XXVII, 368;

- XXVIII, 354, 358; XXIX, 364, 371, 377; r R XXVI, 335
PIŠECE: U XX, 34; XXV, 22; XXIX, 339
PIVKA: U XXII, 361; E XXI, 376; XXII, 401
PIVKA PRI NAKLEM: A XX, 111; r A XXVIII, 361
PIVOLA: A XXVIII, 251
PLANICA: U XXVIII, 331
PLANINA: U XXII, 361; XXV, 297; XXIX, 339; E XXII, 401; XXVIII, 303; Z XXVIII, 345; krajina XXIII, 154; r U, Z XXVIII, 359, 363, 364
PLANINA (IDRIJA): U XXIX, 339; r U XXVIII, 359
PLANINA JEZERCE: E XXVII, 308
PLANINA KONJSKA DOLINA: E XXIX, 305
PLANINA LAZ: E XXIX, 305
PLANINA POD GOLICO: Z XXVIII, 345; r U, Z XXVIII, 363, 364
PLANINA PRI AJDOVŠČINI: U XXI, 357; Z XXII, 423
PLANINA PRI CERKNEM: E XXII, 402
PLANINA PRI RAKEKU: U XX, 34; XXI, 358; XXIV, 226; XXVIII, 89
PLANINA PRI SEVNICI: U XX, 34; XXI, 53; XXV, 60
PLANINA SUHA: E XXIX, 305
PLANINA ŠEH: E XXVII, 308
PLANINICA: A XXIII, 295, 304
PLAT: E XXVIII, 303
PLAT PRI ČRNI V MEŽIŠKI DOLINI: U XXI, 358
PLAVE: E XXII, 402
PLAVSKI ROVT: r Z XXVIII, 363
PLEŠIVICA: A XXI, 192, 193; XXII, 274; XXIV, 131, 143, 153, 163; XXVI, 189
PLESIVICA, ZAMEDVEDNICA NA BARJU: A XXI, 333
PLEŠIVO: E XXII, 402
PLETERJE: A XXV, 268; U XXIV, 226; XXV, 297, 312; R XXIV, 239, 243, 244; XXVI, 334
PLISKOVICA: E XXI, 101; XXII, 402
PLITVIČKI VRH: U XXV, 298
PLODRŠNICA: Z XXII, 423
PLUŽNJE PRI CERKNEM: U XXI, 359
POBEGI: A XXIII, 246, 304
POBREŽJE: A XXV, 185; U XX, 34; XXIII, 125
POČE: E XXII, 402
PODBELA: U XXII, 99; XXII, 362; E XXII, 402; XXVI, 298
PODBELA PRI BREGINJU: U XXI, 359
PODBOČJE: A XXIV, 204; XXV, 266
PODBRDO: U XXII, 362
PODBRDO V BAŠKI GRAP: U XXI, 359
PODBREZJE: E XXV, 72; XXVII, 308
PODBRJE: U XXVII, 345; XXIX, 225; R XXVIII, 354; XXIX, 365
PODBRJE PRI PODNANOSU: U XXI, 359
PODBRJE PRI VIPAVI: R XXVII, 369
PODČETRTEK: U XX, 34; XXII, 362; XXIV, 226; XXV, 13, 60; XXVIII, 331; krajina XXIII, 147
PODGORCI PRI VELIKI NEDELJI: U XXI, 360
PODGORICA: (LJ. BEŽIGRAD): r Z XXVIII, 359
PODGORJE: U XXVII, 345; E XXII, 402
PODGORJE PRI PIŠECAH: A XXII, 260; XXIX, 250
PODGORJE PRI SLOVENJEM GRADCU: A XXI, 353
PODGRAD: A XXII, 332; XXVII, 237; E XXII, 402; XXVII, 308
PODGRAD PRI ILIRSKI BISTRICI: E XXI, 376
PODGRAD PRI VRANSKEM: U XXV, 22
PODGRČ: E XXIX, 226
PODHOM: A XXVIII, 289; E XXVIII, 304
PODKOREN: U XXVIII, 211; E XXVII, 309; XXVIII, 304; XXIX, 305; r U, Z XXVIII, 363, 364
PODKRAJ: A XXII, 291; XXIII, 246; XXVIII, 269
PODKRAJ NA KOROŠKEM: E XXII, 98
PODKRAJ POD COLOM: U XXI, 360
PODKRAJ PRI TOMIŠLJU: A XXI, 334
PODKUM: A XXI, 240
PODLANIŠČE: A XXII, 344; XXIV, 174; E XXII, 402; r E XXVII, 360
PODLEHNİK: U XXII, 362; XXIV, 226
PODLIPA: U XXIV, 87; XXV, 312; E XXIV, 83; R XXIV, 241
PODLIPLJE: U XXI, 360
PODLJUBINJ: U XXII, 363
PODLOŽE: A XXV, 204, 231; XXIX, 244
PODMELEC: A XXII, 291; U XXI, 360
PODMEŽAKLJA: Z XXVII, 357; XXVIII, 345
PODMOLNIK: A XXIII, 227, 274, 295; XXV, 205
PODNANOS: U XXII, 362; XXIX, 225, 339; Z XXVIII, 345; R XXI, 381
PODOB: A XXVI, 210; XXVII, 299
PODOLŠEVA: U XXVIII, 331; r U, Z XXVIII, 368, 369

- PODPECA: U XXI, 360
 PODPEČ: A XXIII, 201, 210, 216, 223, 246, 274, 278, 295, 304; XXIV, 144, 204, 209
 PODPEČ (KOPER): A XXIII, 304
 PODPEČ POD SKALO PRI GABROV-
 KI: A XXI, 334
 PODPEČ PRI ČRNEM KALU:
 U XXVIII, 147
 PODPLAT: U XXV, 22
 PODPLEČE: r E XXVIII, 360
 PODRAGA: U XXII, 362; E XXIX, 209
 PODRAVJE: U XXIX, 339
 PODREČA: Z XXVI, 329
 PODSENICA (PODSABOTIN): r U
 XXVIII, 367
 PODSREDA: U XX, 34; XXV, 60;
 XXVII, 345; XXVIII, 213; XXIX, 339;
 E, Z XXVI, 52; krajina XXIII, 145
 PODSREDA (ŠMARJE PRI JELŠAH):
 A XXVIII, 290
 PODTABOR PRI GROSUPLJEM: A
 XXIV, 210; XXV, 214
 PODTURN: A XXIII, 227, 274, 278;
 XXVII, 279
 PODTURN PRI KARTELJEVEM: A
 XXI, 334
 PODVINCI: U XXV, 298
 PODVOLOVLJEK: A XXIV, 214
 PODVRH: E XXIX, 305
 PODZEMELJ: A XX, 113; XXII, 291;
 XXIII, 223
 PODZEMELJ (ČRNOMELJ): A XXIII,
 212
 PODZEMELJ, KUČAR: A XXI, 241
 POGANCE: U XX, 34
 POLHOGRAJSKA GORA: A XXI, 242;
 U XXV, 312
 POLHOV GRADEC: A XXII, 292;
 XXIII, 227, 275; XXV, 255, 278; R
 XXVIII, 358; XXIX, 371
 POLENCI: Z XXII, 423
 POLENŠAK: U XXIV, 226
 POLETIČI: A XXIII, 246
 POLICA: A XXIV, 163
 POLICE: A XXVI, 220, 288; Z XXIV,
 236; R XXVI, 332; r U, R XXVIII,
 359, 360
 POLJANA: U XXVIII, 331; Z XXVIII,
 345
 POLJANE: E XXII, 402
 POLJANE NAD ŠKOFJO LOKO: R
 XXIV, 239
 POLJANE PRI PODGRADU: U XXII,
 363
 POLJANE PRI REČICI: r U XXVIII,
 368
 POLJANSKA DOLINA: A XXV, 278
 POLJČANE: U XXI, 360; XXV, 298;
 XXIX, 340
 POLJE NA ŠENTVIŠKI GORI: E XXI,
 376
 POLJE PRI LJUBLJANI: R XXIV, 241
 POLJŠICA: E XXVI, 298
 POLJUBINJ: E XXII, 402
 POLŠNIK: A XXIX, 280
 POLZELA: U XXIX, 340
 POLŽE: E XXVII, 310
 POMJAN: A XXIII, 246, 304; XXIX,
 250, 262
 PONIKVA: U XXII, 213; XXIV, 226
 PONIKVA NA KRASU: E XXI, 101
 PONIKVE: A XXVII, 295; U XXII, 363
 PONIKVE (SEŽANA): E XXII, 402
 PONIKVE (TOLMIN): E XXII, 402
 PONOVIČE: U XXIX, 12
 POPOETRE: A XXIII, 304
 POREZEN: r R XXVIII, 360
 PORTOROŽ: R XXVI, 340; XXVII, 363;
 XXVIII, 354
 POSTOJNA: A XXIX, 232; U XXV, 28;
 E XXII, 403; Z XXII, 423; XXVIII,
 357; XXVIII, 345; R XXI, 381; R XXV,
 322; XXVII, 369; XXVIII, 354
 POŠTELA: A XX, 112; XXVII, 295;
 XXVIII, 253
 POTOČE: A XXVIII, 283; U XXVIII,
 211; E XXVII, 310
 POTOČE NAD PREDDVOROM:
 U XXVIII, 211
 POTOČKA ZIJALKA: A XX, 112; r A
 XXVIII, 368
 POTOK: E XXII, 403
 POTOKI: A XXIV, 188; XXV, 255; E
 XXII, 403; XXVIII, 304; r Z XXVIII,
 363
 POTOKI POD KARAVANKAMI: A XXI,
 335
 POVIR: A XXIII, 246; XXVI, 237;
 XXVII, 238; E XXII, 403
 POVIR — MERIŠČE: A XXV, 231
 POVIR PRI DIVAČI: E XXI, 101
 POVIR PRI SEŽANI: A XXI, 243
 POZJAK V HRENOVI: A XXIX, 237
 PRAGERSKO: A XXI, 244; Z XXII, 424;
 XXIV, 236
 PRAPRETNO: A XXIII, 211; XXVII,
 280; U XXII, 363; E XXII, 404
 PRAŠE: E XXVI, 298; Z XXVII, 358;
 XXVIII, 345
 PREBOLD: U XXIV, 226; U XXIX, 340
 PREČNA: A XXIV, 132, 144; Z XXVI,
 329; XXVII, 358; XXVIII, 345
 PREDDVOR: U XX, 34; XXV, 22; E
 XXVIII, 304; XXIX, 306; R XXVIII,
 354; XXIX 366

- PREDDVOR — PUSTI GRAD:**
 A XXVIII, 291
PREDENCA: U XXIV, 226; XXVI, 316;
 XXVII, 346; XXVIII, 331; XXIX, 340
PREDGRAD: A XXIII, 210; U XX, 34
PREDIL: A XXV, 318; R XXI, 381
PREDJAMA: U XXVI, 317; E XXI, 376;
 E XXII, 404
PREDLOKA: A XXIII, 304
PREDLOKA PRI ČRNEM KALU: A
 XXI, 245, 288; XXIII, 278
PREDMOST: E XXII, 376; XXV, 72
PREDMOST PRI POLJANAH: E XXVI,
 48
PREDOSLJE: E XXVII, 310
PREGARJE V BRKINIH: U XXI, 360
PRELESJE: U XXV, 314
PRELOGE PRI ŠMARJU: A XXII, 332
PRELOŽE PRI LOKVI: E XXII, 404
PREM: A XXV, 266; XXVI, 283; U XXI,
 360; XXII, 363; XXIV, 227; XXV, 299;
 XXVIII, 331; E XXII, 404; XXVII,
 311
PREPOLJE: U XXVIII, 331
PRERIGEL: A XXIII, 296
PRERIGEL — BREZOVICA: A XXIII,
 227
PRESERJE: E XXII, 405
PRESKA: R XXIV, 241; XXVI, 350
PREŠKI VRH: A XXI, 246; Z XXII,
 424
PREŠNICA: E XXII, 405
PREVALJE: U XXIII, 314; XXIV, 227;
 XXV, 298; XXIX, 341; E XXIII, 322;
 Z XXVII, 358; R XXI, 381
PREVALJE POD KRIMOM: A XXI,
 177; XXII, 344; XXIII, 304; XXIV,
 149, 175, 210; XXV, 193
PREVOJE: Z XXVII, 358
PREVOLE — LOPATA: R XXVI, 334
PREŽEK: A XXIII, 295; U XX, 33;
 XXIII, 125; XXVIII, 331
PRIDVOR: A XXIII, 227, 247; XXVI,
 220
PRIDVOR (KOPER): A XXIII, 305
PRIHOVA: A XXVII, 239; U XXIII,
 315; XXIV, 227; r A XXVIII, 368
PRILESJE: A XXIII, 305; U XXVI, 317;
 XXVII, 346; r A, U XXVIII, 366, 367
PRILOZJE: E XXIX, 306
PRIMOŽ NA POHORJU: E XXI, 380
PRISTAVA: E XXV, 282; XXVI, 300;
 XXVII, 311
PRISTAVA (TRŽIČ): E XXVIII, 304;
 XXIX, 306
PRISTAVA NA BLEDU: A XXVIII, 288
PRISTAVA NAD STIČNO: A XXVI,
 268; XXVII, 280
PRISTAVA PRI TREBNJEM: A XXI,
 246; XXIII, 247
PRISTAVLJA VAS: A XXV, 214, 231
PROSTORSKI POSEGI NA TEMO »88
 DREVES: R XXVI, 331
PRULE: R XXVI, 334
PRVACINA: U XXII, 363; XXIX, 225;
 E XXII, 405; Z XXI, 380; r U, Z
 XXVIII, 367
PŠENIČNA POLICA: A XXIV, 210
PTUJ: A XX, 112; XXI, 180, 189, 247,
 251, 252; XXII, 264, 292, 332; XXIII,
 112, 228, 247, 307; XXIV, 175, 194;
 XXV, 193, 196, 200, 231; XXVI, 199,
 238, 290; XXVII, 239, 299; XXVIII, 269,
 295; XXIX, 262, 289, 294;
 U XX, 26, 137; XXI, 361; XXII, 363;
 XXIII, 316; XXIV, 227; XXV, 13, 55,
 85, 229, 301; XXVI, 317; XXVII, 346;
 XXVIII, 331; XXIX, 107, 341;
 E XXVI, 300;
 Z XXII, 424; XXIII, 323; XXIV, 236;
 R XXV, 324; XXVI, 334; XXVIII, 384;
 XXIX, 371
PTUJSKA GORA: A XXIX, 244; U XX,
 137; XXI, 361; XXV, 60, 303; XXVI,
 317; XXVII, 347; XXIX, 341; XXII,
 405
PUCONCI: A XXII, 261
PUČE: A XXIII, 305
PUGLED PRI KARLOVICI: E XXII,
 376
PUGLED PRI ORTNEKU: E XXVI, 48
PUKŠTAJN: U XXV, 22
PUSTI GRAD PRI RADOVLJICI: U
 XXV, 29
PUŠČAVA: U XXII, 364
PUŠČAVA NAD LOVRENCOM NA PO-
 HORJU: U XXI, 361
PUSHENCA NA SEŽANSKEM KRASU: A
 XXI, 193
PUŠENCI: Z XXVIII, 345
PUŽEVCI: A XXIX, 267, 294
RABELČJA VAS: A XXI, 180; XXII,
 269; XXIII, 210
RAČE: A XXV, 236; U XXV, 22; XXIX,
 342; Z XXVIII, 345
RAČICE PRI PODGRADU POD BRKI-
 NI: U XXI, 361
RAČJE SELO: A XXIII, 305
RADEČE: U XXIX, 342
RADEGUNDA: A XXIX, 280
RADELCA: E XXII, 73
RADENCI: U XXIV, 228
RADIZEL: krajina XXV, 110
RADL NAD MUTO: U XXI, 361

- RADLJE: U XXIV, 228; XXV, 59, 303; XXVII, 347; XXVIII, 332; XXIX, 342; Z XXIV, 236; XXVII, 358
 RADLJE OB DRAVI: U XXI, 361; XXII, 364; Z XXIII, 323
 RADMIRJE: r U, E XXVIII, 368
 RADNA PRI BREZOVICI PRI LJUBLJANI: A XXI, 254
 RADOHOVA VAS: A XXII, 274; R XXVI, 334; XXVIII, 355
 RADOMERŠČAK: Z XXVII, 358
 RADOV LJICA: U XX, 34; XXI, 45; XXIV, 228; R XXVII, 363; XXVIII, 355; XXIX, 366
 RADOVNA: E XXVII, 312; R XXVI, 334
 RADUŠE PRI SLOVENJEM GRADCU: A XXI, 290, 335; XXIV, 205
 RADVANJE: U XXIX, 342
 RAJEC: U XXIX, 342
 RAKIČAN: A XXVII, 285; U XXIII, 316; XXVII, 347; XXVIII, 332
 RAKOVICA PRI KRANJU: A XXVIII, 291
 RAKOVNIK: U XXIII, 125
 RAKOVNIK PRI ŠENTRUPERTU NA DOLENJSKEM: U XXV, 13
 RAŠČICA: U, Z XXIX, 63
 RAŠICA: A XXV, 208; R XXVI, 343
 RATEČE: A XXI, 313; U XXVIII, 211; Z XXVI, 329; R XXVIII, 355; r U, Z XXVIII, 363, 364
 RATJE: U XXVI, 318
 RAVNACE: A XXVII, 246
 RAVEN: R XXVI, 338
 RAVEN GORELI 36, PIRAN: E XXIV, 217
 RAVNE: A XXVII, 246; U XXIII, 316; XXV, 60; XXVIII, 332; XXIX, 342; Z XXVIII, 345; XXIX, 356; R XXIX, 377
 RAVNE, planina: E XXVI, 63
 RAVNE NA KOROŠKEM: A XXIII, 296; U XXI, 361; XXVI, 317; Z XXII, 424; XXIII, 323; XXIV, 236; R XXIX, 366
 RAVNE PRI CERKNEM: E XXI, 376; XXII, 405; XXIX, 306; r U, E XXVIII, 359, 360
 RAVNE PRI VIPAVI: E XXIX, 209
 RAVNICA: A XXII, 275; E XXII, 405; Z XXVII, 358; r A, U Z XXVIII, 366, 367
 RAZBORE: A XXIII, 202
 RAZDRTO: A XXII, 264; U XXI, 362
 RAZGOR: Z XXIX, 356
 RAZGURI: E XXII, 405
 RAZVANJE PRI MARIBORU: A XXI, 335; U XXVIII, 332
 REČICA: U XXV, 60
 REČICA OB SAVINJI: r U, E, Z XXVIII, 368
 REKA: A XXIV, 163; XXV, 185; XXVI, 191; XXVII, 189; 221, XXVIII, 239; XXIX, 233; r A, U XXVIII, 259
 RENČE: U XXII, 364; XXIX, 225; E XXII, 405; r Z XXVIII, 367
 RENČE PRI VOLČJI DRAGI: U XXI, 362
 RENKOVCI: A XXV, 277; E XXIX, 306
 REP: A XXV, 256
 REPNE: A XXII, 347
 RETJE: U XXIX, 63; XXIX, 342
 RIBČEV LAZ: U XXVII, 12; E XXIX, 307
 RIBIČJE PRI MUTI: U XXI, 362
 RIBJEK: A XXIX, 252
 RIBJEK PRI OSILNICI: R XXIX, 371
 RIBNICA: U XX, 33; XXII, 205; XXV, 22, 312; XXVIII, 332; R XXIV, 240
 RIBNICA NA DOLENJSKEM: U XXVII, 347
 RIBNICA NA POHORJU: E XXVII, 312
 RIBNIŠKA KOČA: Z XXIV, 236
 RIBNIŠKO SELO: U XXVI, 318
 RIBNO: U XXVIII, 210
 RIFNIK: A XX, 112; XXI, 186, 255; XXII, 310; XXVIII, 283; XXIX, 244, 280; U XXV, 29
 RIHEMBERK NAD BRANIKOM: A XXI, 316; XXVII, 286; U XXI, 362; XXV, 67
 RIJEKA: U XXVI, 135
 RIMSKE TOPLICE: E XXIV, 217
 RITOZNOJ: U XXVIII, 332
 ROB: A XXIV, 215
 ROBANOV KOT: E XXVII, 312; r U, E, Z XXVIII, 368, 369
 ROBIĆ: A XXIV, 144; XXVII, 295; E XXII, 406
 ROBIDNI BREG (ANHOVO): r Z XXVIII, 367
 ROČE: E XXII, 406
 ROČINJ: A XXIII, 305; E XXII, 406; XXVI, 298; r U, E XXVIII, 367
 RODEŽ: A XXIII, 228, 275, 396
 RODINE: A XX, 111; E XXVII, 312; r U, Z XXVIII, 363, 364
 RODINE PRI TREBNJEM: A XXI, 336; XXIX, 267
 RODIK: A XXV, 235; E XXII, 406
 RODIK PRI KOZINI: A XXI, 260
 RODNI VRH, Ptuj: U XXIV, 228
 ROG: Z XXIII, 128; XXVIII, 346
 ROGAŠKA SLATINA: U XXII, 215; E XXVII, 312; XXVIII, 304; krajina XXIII, 148
 ROGATEC: A XXII, 312; U XX, 34; XXIV, 228; XXV, 59; E XXVI, 52, 300;

- E XXVII, 313; XXVIII, 85, 305; XXIX, 307; Z XXVI, 52
 ROGOZA: U XXVIII, 333, 324
 ROGOZNICA: A XXIII, 257
 ROGLA — rekreacijsko-turistični center:
 R XXVI, 331
 ROJE PRI MORAVČAH PRI GABROV-
 KI: A XXI, 189, 290
 ROK: U XXIV, 228
 ROMANJA VAS: A XXVI, 251
 ROSALNICE PRI METLIKI: A XXI,
 261
 ROSKILDE: (DANSKA): A XXVI, 131
 ROŠPOH: E XXVIII, 306
 ROVIŠČE: A XXVI, 220
 ROŽANC: U XXV, 312
 ROŽANEĆ: A XX, 113; XXIII, 123;
 XXVI, 251; U XXVI, 318
 ROŽICE: E XXII, 406
 ROŽNA DOLINA: U XXII, 364; E XXII,
 406; Z XXVII, 358; XXIX, 356; r U, Z
 XXVIII, 367
 ROŽNO: A XXII, 312
 RUDNICA: A XXIX, 281
 RUDNIK: A XXIV, 164, 210
 RUNEČ: E XXIV, 93
 RUPA: Z XXVII, 358
 RUŠE: A XXV, 236, 266; XXVII, 246;
 U XXI, 362; XXII, 364; XXIII, 316;
 XXIV, 228; XXVII, 147; Z XXII, 424;
 XXIII, 324; XXIV, 236; XXVII, 358;
 XXVIII, 346
 RŽIŠČE: A XXII, 338
 SABOTIN: r Z XXVIII, 367
 SADINJA VAS: A XXVIII, 291
 SAJEVCE: A XXV, 214; XXVII, 221
 SANABOR: A XXIII, 257
 SARAJEVO, ILIDŽA: R XXVIII, 358
 SARSKO PRI IGU: A XXI, 336
 SAVA: R XXVII, 363
 SAVSKA VERIGA — HE: R XXVII, 300
 SEBEBORCI: A XXII, 344
 SEBENJE: E XXVII, 313
 SEČA: R XXVI, 340
 SEČOVLJE: R XXVI, 342
 SEDLO: A XXVII, 297; U XXIV, 228;
 E XXII, 406
 SEDLO PRI BREGINJU: U XXII, 99;
 R XXIV, 241
 SELA: U XXVI, 318; XXIX, 342; E
 XXIX, 209
 SELA NA KRASU: E XXII, 406
 SELA NAD PODMELCEM: A XXVII,
 297
 SELA PRI JUGORJU: A XXVII, 251
 SELA PRI VOLČAH: E XXII, 406
 SELA PRI ZAJČJEM VRHU: A XXI,
 193, 261; XXII, 276
 SELCA: U XXVIII, 333
 SELE PRI SLOVENJ GRADCU: U
 XXIX, 342
 SELO: A XXVI, 288; U XXII, 167, 173;
 U XXII, 365; XXIII, 101; XXV, 303;
 E XXVII, 313; r A, Z XXVIII, 361,
 363
 SELO NAD POLHOVIM GRADCEM: R
 XXVI, 334
 SELO PRI BLEDU: A XXIII, 296, 307
 SELO PRI ŠTJAKU: A XXI, 336
 SELO PRI ŽIROVNICI: r U XXVIII,
 364
 SELO V PREKMURJU: A XXI, 319;
 U XXIII, 316; XXIV, 228; XXIX, 127
 SELO V REBRU: r Z XXVIII, 363
 SELO V VIPAVSKI DOLINI: A XXIX,
 268
 SELNICA: U XXIV, 228
 SELNICA OB DRAVI: A XXVI, 253;
 U XXIII, 316; XXV, 303; XXIX, 343;
 E XXIII, 322; Z XXII, 424
 SELOVEC: U XXV, 304
 SELŠKA DOLINA — urbanistični načrt:
 A XXV, 279
 SEMIČ: U XXVI, 318; XXVIII, 333
 SENADOLE: E XXII, 406
 SENARSKA PRI CERKVENJAKU: U
 XXI, 362
 SENIČICA: R XXVI, 347
 SENOŽECE: U XXI, 363; E XXI, 376;
 XXII, 406; XXVIII, 306
 SENOŽETE: Z XXIV, 236; XXVI, 52;
 E XXVI, 52
 SENOŽETE NAD RIMSKIMI TOPLICA-
 MI: E XXIV, 217; XXVII, 313; XXIX,
 308; Z XXVIII, 346
 SERJUČE: A XXIII, 305
 SERMIN: A XXIV, 195
 SEVNICA: U XXIII, 316; XXV, 59;
 XXVIII, 189, 333; XXIX, 343; R XXV,
 325; XXVIII, 355
 SEŽANA: A XXI, 177; XXVIII, 272; U
 XXII, 365; E XXII, 406, 407; XXVIII,
 306; Z XXII, 424; XXVII, 359; R XXI,
 381; XXV, 322
 SIDRAŽ: E XXI, 127; XXVII, 313
 SIMONOV ZALIV: A XXIX, 268
 SINJA GORICA: A XXI, 337; XXII,
 313; XXIV, 210; E, U XXIV, 82, 87
 SKALNICA — SV. GORA: r U XXVIII,
 366
 SKOMARJE: A XXVII, 251; E XXIX,
 309
 SKOPO: U XXII, 365; E XXII, 408
 SKOPO PRI DUTOVLJAH: A XXI, 194;
 E XXI, 376
 SKORBA: A XXVII, 251
 SKRILJE: A XXIX, 268

- SLADKA GORA: U XXIV, 228; XXVII, 147; XXIX, 134; R XXVIII, 358
 SLAKE: U XXIV, 229
 SLAP: A XXII, 271, 365; E XXII, 408; XXIX, 209
 SLAP OB IDRIJCI: A XXVII, 221; E XXII, 408
 SLAPNIK: r E XXVIII, 367
 SLATINA PRI ŠMARTNEM V ROŽNI DOLINI: A XXVIII, 254
 SLATINA PRI LITIJI: U XX, 34
 SLAVINA: E XXII, 408
 SLEME: r Z XXVIII, 360
 SLIVJE: E XXII, 408
 SLIVNICA: U XX, 34; XXIX, 343
 SLIVNICA PRI MARIBORU: A XXI, 262, 320; U XXI, 363; XXIV, 229
 SLOPE PRI KOZINI: U XXI, 363; XXII, 365
 SLOVENIJA, partizanska tiskarna: Z XXIV, 236; R XXVI, 335; XXVIII, 355
 SLOVENJ GRADEC: U XXI, 363; XXII, 365; XXIII, 318; XXIV, 229; XXV, 55, 304; XXVI, 318; XXVII, 347; XXVIII, 333; XXIX, 343; Z XXII, 425; XXIII, 324; R XXV, 323
 SLOVENSKA BISTRICA: A XXI, 262; XXV, 241; XXVII, 252; U XX, 34, 137; XXI, 363; XXII, 365; XXIII, 318; XXIV, 229; XXV, 13, 55, 304; XXVI, 318; XXVII, 348; XXVIII, 333; XXIX, 343; Z XXII, 425; XXIII, 324; R XXI, 381; XXV, 325; XXIX, 358
 SLOVENSKE KONJICE: A XXI, 265; XXVI, 253; U XX, 34; XXI, 63; XXV, 38; XXVI, 318; XXVII, 348; XXVIII, 46; XXIX, 344; E XXIV, 217; R XXV, 325; XXVI, 331
 SMAST: A XXVII, 297; E XXII, 408
 SMLEDNIK: A XXV, 266, 279; U XX, 26; XXII, 206
 SMOKUČ: A XXIII, 279; XXIV, 195; E XXVII, 313; E XXVIII, 306; r A, Z XXVIII, 361, 363
 SMOKVICA: A XIII, 229
 SMOKVICE: E, U XXIX, 209
 SMOLENJA VAS: A XXVII, 223
 SMOLNIK: E XXVIII, 306; Z XXVIII, 346
 SMREČJE: E, U XXIV, 83, 87; R XXIV, 245
 SMRJENE: A XXIV, 210
 SNEBERJE: R XXVIII, 358
 SNEZATNO: E XXII, 408
 SNEŽNIK: U XX, 34; U XXIV, 89
 SOČA: U XXI, 364; E XXI, 376; XXII, 408
 SOČERGA: A XXIII, 306
 SODINCI: A XXII, 265
 SOLČAVA: U XXVI, 318; E XXIV, 217
 SOLKAN: A XXI, 262; XXVII, 300; U XXV, 305; E XXI, 377; Z XXVII, 359; r U, Z XXVIII, 367
 SOPOTE: U XXVII, 349; XXVIII, 333; XXIX, 345
 SORA: A XXVIII, 272; R XXIV, 237, 241; XXVI, 351
 SOSTRO: U XXII, 206
 SOTENSKO PRI ŠMARJU PRI JELŠAH: A XXII, 270
 SOTESKA: U XX, 32; XXIII, 125; XXIV, 229; XXVI, 319; XXVIII, 334; XXIX, 345; Z XXVII, 100; r A XXVIII, 361
 SOVODENJ: A XXVII, 292
 SOZE: Z XXVI, 329
 SPLIT: U XXVI, 135; R XXIX 359
 SPODNJA BESNICA: U XXVIII, 203; E XXVIII, 306
 SPODNJA BILPA: A XXVI, 201
 SPODNJA BRANICA: r U XXVIII, 367
 SPODNJA HAJDINA: A XXI, 265; XXII, 313; XXIII, 258, 375; XXVIII, 273
 SPODNJA IDRIJA: U XXI, 365; XXII, 366; XXIX, 132; E XXI, 377; XXII, 408; Z XXII, 426; r U, E XXVIII, 359, 360
 SPODNJA KANOMLJA: E XXII, 409
 SPODNJA KUNGOTA: Z XXIX, 356
 SPODNJA LIPNICA: A XXIII, 259, 296
 SPODNJA NOVA VAS: A XXV, 242; XXVIII, 274
 SPODNJA POLSKAVA: A XXI, 267; XXVII, 257; U XXI, 365; XXIV, 229; XXIX, 346; E XXVIII, 307; XXIX, 309; Z XXII, 426
 SPODNJA SENARSKA PRI GRADIŠCU V SLOVENSKIH GORICAH: A XXI, 337
 SPODNJA VELKA: Z XXVIII, 346
 SPODNJA VIŽNGA: A XXV, 247
 SPODNJE BITNJE: A XXVI, 268; E XXVII, 314; XXVIII, 307
 SPODNJE DUPLJE: E XXVII, 314; r U, E XXVIII, 360; R XXVIII, 361
 SPODNJE GORJE: A XXVI, 277; XXVIII, 288
 SPODNJE GRUŠOVLJE: A XXII, 313; XXVII, 258
 SPODNJE HOČE: U XXIX, 346
 SPODNJE JEZERSKO: E XXVII, 314
 SPODNJE SAVINSKO: A XXV, 210
 SPODNJE TINSKO: U XXVI, 322; XXVIII, 334
 SPODNJI DUPLEK: Z XXII, 426; XXIV, 236; XXIX, 356
 SPODNJI HOTIČ: E XXIX, 30

- SPODNJI OTOK: E XXVIII, 307
 SPODNJI SLEMEN: U XXIX, 346
 SPODNJI VRSNIK: r E XXVIII, 360
 SREBOTNIK: U XXIX, 63
 SRECE: Z XXIII, 324; XXIV, 236
 SREDIŠČE: U XXV, 60; XXVI, 332
 SREDNJA BELA: U XXVIII, 204
 SREDNJA BISTRICA: E XX, 309
 SREDNJA KANOMLJA: E XXII, 409;
 r Z XXVIII, 360
 SREDNJA VAS: E XXVII, 314
 SREDNJA VAS PRI BEGUNJAH: E
 XXV, 282
 SREDNJA VAS PRI GOLNIKU:
 E XXVIII, 307
 SREDNJA VAS PRI ŠENČURJU: U
 XXVIII, 210; E XXIX, 309
 SREDNJE (pri Mariboru): krajina XXV,
 107
 SREDNJE BITNJE: A XXVIII, 274; E
 XXVII, 314; XXVIII, 307
 SREDNJE GRČEVJE: R XXVI, 334
 SREDNJI VRH: r U, Z XXVIII, 363,
 365
 SRPENICA: E XXII, 409
 SRŽEVICA: A XXII, 276
 STAJE: A XXII, 314, 344; XXIII, 216,
 261, 275, 296, 305, 307; XXIV, 177, 196,
 210
 STAJE PRI IGU: A XXI, 268, 337
 STANEŽIČE: A XXIII, 260; XXIV, 177
 STARĀ CESTA: Z XXII, 426
 STARĀ FUŽINA: E XXVII, 314;
 XXVIII, 309; XXIX, 309
 STARĀ LOKA: U XXV, 22; XXIX, 345
 STARĀ OSELICA: A XXI, 268
 STARĀ SLEMENE: U XXVII, 350;
 XXVIII, 334
 STARI DVOR: A XXVII, 208
 STARI GRAD: U XX, 32; XXIII, 125;
 XXV, 31
 STARI TABOR NAD VILENICO: A
 XXVI, 9
 STARI TRG: A XXII, 262; XXIII, 210;
 XXVI, 285; U XXVI, 323; XXVIII, 334
 STARI TRG NAD KOLPO: U XXIX,
 346
 STARI TRG PRI LOŽU: A XXI, 320;
 XXV, 215; R XXVII, 300
 STARI TRG PRI SLOVENJ GRADCU:
 A XX, 112; XXI, 186, 337; XXII, 315;
 XXIV, 43; XXVI, 254; U XXI, 365;
 XXVIII, 334
 STARO SELO: A XXII, 276; XXVII,
 258; E XXII, 102, 409; R XXVIII, 358
 STARŠE: U XXIII, 319; Z XXII, 426;
 XXIII, 324; Z XXVIII, 346
 STESKE: U XXII, 366; r Z XXVIII, 367
 STIČNA: A XXIV, 190; XXVII, 258, 287;
 XXIX, 289; U XX, 239; XXII, 161;
 XXVII, 95; XXVIII, 53; R XXVI, 334;
 XXVII, 369; XXVIII, 355, 358; XXIX,
 366; r R XXVI, 335
 STIŠKA VAS: E XXVII, 314
 STOCKHOLM (ŠVEDSKA): A XXVI,
 134
 STOLNIK: A XXIII, 202, 306
 STOMAŽ PRI ŠTJAKU: A XXI, 268;
 U XXVI, 323
 STOPE: U XXVI, 321
 STOPERCE: U XXII, 366; U XXIII, 319
 STRAHINJ: E XXVIII, 309; Z XXVI,
 329; R XXVI, 334; r Z XXVIII, 360
 STRAHOMER: A XXI, 269, 337; XXII,
 339, 345; R XXVIII, 358; XXIX, 371
 STRANE: A XXIII, 263
 STRANJE PRI ŠKOCJANU: E XXVIII,
 309
 STRANSKA VAS PRI NOVEM MESTU:
 A XXI, 270
 STRAŽA: E XXII, 409; r U XXVIII, 359
 STRAŽGOJNCA: A XXV, 247; XXIX,
 294
 STRAŽIŠČE: E XXV, 282; XXVI, 301;
 XXVII, 314; XXVIII, 309
 STRAŽIŠČE PRI KRANJU: A XXV,
 211; XXVIII, 292; E XXVI, 79
 STREHOVCI: A XXIII, 263; XXVIII,
 243; XXIX, 270; E XXIV, 217
 STRHOVSKIE GORICE: E XX, 308;
 XXIII, 322; XXV, 106; Z XXIX, 356
 STRMEC: r U, E, Z XXVIII, 368, 369
 STRMEC PRI ROGATCU: A XXII, 345
 STRMOL: U XXV, 13
 STROČJA VAS: U XXVII, 350; Z XXIX,
 356
 STROJNA: E XXII, 72, 409; XXV, 108
 STROJNA PRI PREVALJAH: E XXI,
 378
 STRUNJAN: A XXIV, 179; XXIV, 229;
 XXV, 312; XXVIII, 61; E XXVIII, 61;
 R XXIV, 243; XXVII, 363
 STRUŽEVO: Z XXVIII, 346
 STUDENČICE: U XXVIII, 211
 STUDENEC: E XXII, 409
 STUDENEC NA BLOŠKI PLANOTI: A
 XXIII, 296
 STUDENICE: A XXV, 247; U XXII, 366;
 XXIII, 319; XXV, 60; XXVIII, 335
 STUDENICE PRI POLJČANAH: U XXI,
 365
 STUDENO: A XXIII, 229, 263; XXV,
 271; XXVI, 285; U XXII, 366
 STUDENO NA BLOŠKI PLANOTI: A
 XXIII, 297
 STUDENO PRI POSTOJNI: A XXI, 270;
 A XXIII, 297

STUDOR: U XXV, 313; E XXV, 282; XXVI, 302; XXVII, 314; XXVIII, 309, 310
 SUHA: A XXIV, 210; E XXVII, 315; XXVIII, 310; XXIX, 310
 SUHI VRH: A XXI, 173; Z XXIV, 236
 SUHI VRH PRI RADLJAH: U XXII, 366; Z XXII, 426
 SUHORJE: E XXVII, 315
 SUŽID: U XXII, 99, 366; U XXVIII, 335; XXIX, 347; E XXII, 409
 SVARJE: Z XXVIII, 346
 SVEČINA: U XXIII, 319; XXIV, 229
 SVETA ANA NAD TRŽIČEM: U XX, 34
 SVETA GORA: gl. SKALNICA
 SVETA JEDERT NAD POLHOVIM GRADCEM: R XXVI, 334
 SVETA MARJETA V ŽLEBEH: R XXVI, 349
 SVETE GORE: A XX, 112; U XXI, 23
 SVETE GORE NAD SOTLO: A XXI, 295
 SVETI AMBROŽ NAD TEMNICO: U XXII, 158
 SVETI ANTON: U XXIV, 230
 SVETI DUH: U XXII, 352; XXIV, 230
 SVETI DUH PRI DRAVOGRADU: E XXII, 81
 SVETI JAKOB NAD DOVŠKIM: A XXVIII, 243
 SVETI JAKOB NAD PREDDVOROM: A XXIX, 281
 SVETI JANEZ NAD DRAVOGRADOM: U XXII, 72
 SVETI KRIŽ NAD DOLSKIM: A XXI, 297
 SVETI LOVRENC POD STORŽIČEM: A XXI, 188, 272
 SVETI PAVEL NAD VRTOVINOM: A XX, 110; XXI, 272; XXIV, 31
 SVETI PETER NAD BEGUNJAMI: U XX, 35
 SVETI PETER V RIBIČJU: U XXVII, 350
 SVETI PRIMOŽ NA POHORJU: Z XXVII, 359
 SVETI PRIMOŽ NAD KAMNIKOM: U XXVII, 147; XXIX, 130
 SVETI PRIMOŽ NA PLANINICI: U XX, 34
 SVETI URH: R XXVIII, 353
 SVETINA: U XXIV, 230; XXVIII, 336; R XXVI, 331
 SVETLI DOL: U XXVI, 323
 SVETO: U XXII, 366; XXVII, 350; E XXII, 410
 SVIBNO: A XXIII, 297; U XXII, 366; XXIV, 230; XXIX, 348

SVINO: U XXII 99
 SVINO PRI KOBARIDU: U XXI, 365
 ŠAFARSKO: A XXIII, 202; XXIV, 145, 159; XXV, 194; XXVI, 196; XXVII, 196
 ŠALEK: U XXVII, 350; XXVIII, 336
 ŠALET: A XXVII, 259
 ŠARED: A XXIII, 264
 ŠAREDI: A XXIII, 297
 ŠATEJI PRI VRTOVINU: A XXIX, 282
 ŠEBERJAK: r E XXVIII, 367
 ŠEBRELJE: A XXIV, 211; XXIX, 295; E XXII, 410; r A, U, Z XXVIII, 359, 360
 ŠEMPAS: U XXII, 367; XXIX, 209; E XXII, 410; r U, E, Z XXVIII, 367
 ŠEMPETER: A XX, 112; R XXVI, 335; r U XXVIII, 367
 ŠEMPETER PRI NOVI GORICI: A XXI, 273; U XXI, 365; E XXII, 410; Z XXI, 380
 ŠEMPETER V SAVINJSKI DOLINI: A XXVI, 101; U XXVI, 323
 ŠENČUR: E XXVI, 302; E XXVII, 315; XXIII, 310; XXIX, 310; Z XXVII, 359; XXVIII, 346
 ŠENTANEL: U XXIV, 230; XXV, 306; E XXII, 71; Z XXV, 318
 ŠENTANEL NAD PREVALJAMI: U XXI, 365
 ŠENTILJ: U XXIII, 319; Z XXVIII, 346
 ŠENTILJ NAD TURJAKOM: U XXV, 291; XXVII, 350; XXIX, 348
 ŠENTILJ V SLOVENSKIH GORICAH: Z XXII, 426
 ŠENTJANŽ: U XXIV, 231; r A, U, E, Z XXVIII, 368, 369
 ŠENTJANŽ NAD DRAVČAMI: U XXIII, 319; E XXI, 378; XXII, 410; XXV, 282; XXVII, 315; XXIX, 310
 ŠENTJANŽ NAD RADLJAMI: E XXIII, 72
 ŠENTJANŽ NAD ŠTORAMI: U XXVIII, 336
 ŠENTJANŽ NA SUHEM VRHU: U XXIII, 319; XXVI, 324
 ŠENTJANŽ PRI DRAVOGRADU: U XXII, 368
 ŠENTJERNEJ: A XXIII, 307; XXVIII, 291; XXIX, 289; E XXVIII, 310; XXIX, 311; R XXIX, 366
 ŠENTJOŠT: U XXVI, 324
 ŠENTJUR: U XXIV, 231; XXV, 60; R XXV, 326
 ŠENTJUR NA POLJU: E XXVIII, 50
 ŠENTJUR PRI CELJU: U XXVII, 350; Z XXVIII, 359; R XXIX, 377

- ŠENTJURIJ: A XXIV, 179; U XXIX, 348; R XXIX, 366
- ŠENTJURSKI HRIB (TRŽIŠČE NA DOLENJSKEM): U XXI, 37
- ŠENTRUPERT: A XXVII, 283; U XXVI, 324; XXVIII, 336; XXIX, 348; R XXVIII, 370; XXVIII, 355
- ŠENTURŠKA GORA: A XXIV, 163
- ŠENTVID: E XXII, 376
- ŠENTVID PRI PLANINI: U XXVII, 350; XXVIII, 336
- ŠENTVIŠKA GORA: A XXII, 276, 317, 345; XXVII, 297; E XXI, 378; XXVII, 316; XXVIII, 310; Z XXII, 426
- ŠEPULJE: U XXII, 368; E XXI, 101; XXII, 410
- ŠEPULJE PRI DUTOVLJAH: U XXI, 365
- ŠIKOLE: A XXII, 277; U XXIV, 231
- ŠILENTABOR NAD ZAGORJEM PRI PIVKI: U XXI, 365
- ŠILENTABOR PRI ZAGORJU V BRKINIH: A XXI, 321
- ŠKOCJAN: A XXIII, 264; XXVI, 7; XXVIII, 296; U XXII, 368; XXVI, 325
- ŠKOCJAN PRI DIVAČI: A XXVIII, 292
- ŠKOCJAN PRI MATAVUNU: U XXI, 366
- ŠKOCJAN PRI NOVEM MESTU: U XXV, 313
- ŠKOCJAN PRI ŠKOCJANSKIH JAMAH: E XXI, 378
- ŠKOCJANSKE JAME: A XXVI, 8; E XXVIII, 310
- ŠKOFJA LOKA: A XXI, 273; XXV, 278; XXVII, 300; U XXIII, 40; XXV, 313; U XXVII, 381; XXVIII, 9, 18, 336; XXIX, 132, 349
- ŠKOFJA VAS: A XXVII, 260
- ŠKOFLJE: E XXII, 410
- ŠKOFLJICA: A XXV, 187; XXV, 194, 279; XXVII, 192
- ŠKRILJE: A XXI, 194; XXIV, 211
- ŠKRILJEVO: E XXIX, 311
- ŠLOVRENC: U XXII, 368; E XXII, 410; r U XXVIII, 367
- ŠLOVRENC PRI DOBROVEM V BRDIH: U XXI, 366
- ŠMARATA: A XXV, 212
- ŠMARČNA: E XXVIII, 50
- ŠMARJE: A XXIII, 264; U XXVII, 351; E XXIX, 209, 311
- ŠMARJE PRI JELŠAH: A XX, 112; U XXIV, 231; XXIX, 349; Z XXIV, 236; R XXV, 326; XXIX, 358, 371
- ŠMARJE PRI SEŽANI: E XXII, 410
- ŠMARJE PRI ŠTANJELU: U XXI, 366
- ŠMARJE — SAP: A XXIII, 297
- ŠMARJETA: A XXVI, 257
- ŠMARJETNA GORA: A XXIX, 244, 291
- ŠMARNA GORA: A XXIII, 297; U XXIV, 231; XXIX, 135
- ŠMARNIK PRI DOLENJI VASI: A XXI, 194
- ŠSMARTNO: A XXIII, 264, 276; XXV, 273; U XXII, 368; E XXIII, 322; XXV, 284; XXVII, 316; XXVIII, 310; r U XXVIII, 366
- ŠSMARTNO (NOVA GORICA): U XXIV, 231; E XXII, 410; XXIV, 217; XXIX, 311
- ŠSMARTNO NA POHORJU: A XXI, 273; XXVI, 257; U XXI, 366; XXIV, 232; Z XXI, 380
- ŠSMARTNO OB DRETI: U XXVII, 351; XXVIII, 336
- ŠSMARTNO OB PAKI: U XXIV, 231
- ŠSMARTNO PRI CERKLJAH: A XXVIII, 274
- ŠSMARTNO PRI LITIJI: U XXII, 206
- ŠSMARTNO PRI SLOVENJ GRADCU: U XXI, 366; XXII, 368; XXIV, 232
- ŠSMARTNO V BRDIH: U XXI, 366; XXVI, 17; E XXI, 378
- ŠMIHEL: A XXII, 317; XXIV, 211; E XXII, 412; r U XXVIII, 367
- ŠMIHEL NAD MOZIRJEM: E XXVI, 302; r A, U, E XXVIII, 368
- ŠMIHEL POD NANOSOM: A XXVI, 212
- ŠMIKLAVŽ: U XXIX, 349; Z XXIV, 236; r U, E, Z XXVIII, 368, 369
- ŠMOHOR NAD MORAVČAMI PRI GABROVKI: A XXI, 274
- ŠOŠTANJ: U XXIV, 232; XXV, 59; XXVIII, 47, 337; R XXIV, 237, 241
- SPEHOVKA: A XX, 112
- SRATOVCI: U XXIV, 232; XXVII, 351; XXIX, 349
- ŠTANJEL: A XXIII, 216; XXVI, 286; U XXI, 366; XXII, 368; XXIV, 232; XXV, 67, 115, 306; XXVIII, 337; E XXII, 412; XXV, 67, 115, 285; XXIX, 313; Z XXVII, 16, 360
- ŠTATENBERG: U XXI, 366; XXIII, 319; XXIV, 233; XXVI, 325; R XXVIII, 355
- ŠTATENBERK: U XXVII, 351; XXVIII, 338; XXIX, 349
- ŠTEFANJA GORA: A XXIV, 146, 165, 190, 206; XXV, 187; E XXV, 285; XXVII, 316; XXVIII, 310
- ŠTEFANJA VAS: R XXVIII, 358
- ŠTJAK: U XXIX, 349
- ŠTREKLJEVEC: U XXVI, 325
- ŠTORJE: E XXII, 413

- ŠTURJE: A XXII, 345; U XXI, 367; E XXIX, 209
 ŠUTNA: A XXIV, 179; r A XXVIII, 366
- TABOR: E XXII, 413
 TABOR NAD DORNBERKOM: Z XXVIII, 346
 TABOR NAD KNEŽAKOM: U XXII, 369
 TABOR NAD POVIRJEM: A XXVI, 9
 TABOR PRI GROSULJEM: U XXIX, 16
 TABOR PRI VRABČAH: A XXI, 194
 TEHOVEC — SV. FLORIJANA: R XXVI, 348
 TEMLJINE: E XXII, 413
 TEMNICA: U XXII, 369; r A, Z XXVIII, 366, 367
 TENETIŠE: E XXVIII, 310
 TEŠANOVCI: A XXVIII, 243
 TIHABOJ: A XXIV, 165, 179, 212
 TINJE: E XXIII, 332
 TIŠINA: U XX, 34
 TITOVO VELENJE: U XXIV, 233; R XXVII, 370; r R XXVII, 383
 TLAKE: A XXII, 347
 TLAKE PRI ROGATCU: E XXIV, 218
 TOLMIN: U XXII, 370; XXV, 306; XXVI, 99; XXVIII, 338; E XXII, 413, 414; XXVII, 316; R XXI, 381; XXV, 322; Z XXI, 380; XXV, 319; XXVI, 329
 TOLMINSKI LOM: E XXII, 414
 TOLMINSKO (popotresna problematika): E XXII, 414
 TOLMINSKO KORITO: R XXIX, 366
 TOLSTI VRH NA KOROŠKEM: E XXII, 93
 TOMAČEVICA: Z XXII, 426
 TOMAJ: U XXIX, 349; E XXI, 378; XXII, 416
 TOMAŽ: R XXIX, 358
 TOMAŽ NAD VOJNIKOM: A XXVII, 260
 TOMAŽ PRI ORTNEKU: U XXII, 213
 TOMAŽJA VAS: U XXVIII, 338
 TOMIŠELJ: A XXIII, 264, 298, 308; XXIV, 180, 212
 TOPLA: E XXII, 71; XXVII, 317
 TOPOLC: U XXIX, 349
 TOPOLOVEC: A XXIII, 306
 TOŠKO ČELO: Z XXIV, 236
 TRAVNIK (BIH): R XXVII, 370
 TRBINC: A XXIII, 217, 265, 276, 306; XXIV, 154
 TRBOVLJE: U XXIV, 233; XXVIII, 338; XXIX, 350; Z XXVI, 330; XXVII, 360; R XXIX, 366
 TREBČE: A XXIII, 229; XXVIII, 257; E XXVI, 52; Z XXVI, 52; XXVII, 360
 TREBELNO: Z XXVIII, 347; R XXVIII, 358
 TREBENČE: A XXII, 346; E XXII, 416; r U XXVIII, 360
 TREBEŠE: A XXIII, 265, 306
 TREBNJE: A XX, 111; XXIII, 265; U XXIX, 350
 TRENTA: U XXI, 367; E XXII, 416; XXVII, 317
 TRHLOVCA, jama: A XXVI, 9
 TRHLOVCA PRI DIVAČI: A XXI, 173
 TRIBAN: A XXIII, 280, 306
 TRIGLAVSKI NARODNI PARK: E XXVII, 317; XXVIII, 310
 TRIJE KRALJI: U XXIV, 233; XXVI, 325; XXVII, 351; XXIX, 350; Z XXVII, 361
 TRIJE KRALJI V SLOVENSKIH GORICAH: U XX, 137; XXI, 367; XXIII, 319
 TRIMLINI: A XXIV, 148
 TRIPOČCA PRI ZASIPU: A XXVIII, 257
 TRNJE PRI PIVKI: E XXI, 378
 TRNJE PRI ŠKOFJI LOKI: A XXI, 338
 TRNOVA VAS: Z XXII, 426
 TRNOVO: A XXIII, 217, 265; r Z XXVIII, 367
 TRNOVO (NOVA GORICA): E XXII, 416; Z XXII, 426
 TRNOVO OB SOČI: A XXVII, 298; E XXII, 416
 TRNOVSKA VAS: A XXVII, 261; U XXIX, 350
 TROBLJE: U XXV, 307
 TRST (TRIESTE): A XXIII, 113
 TRSTENIK: E XXVII, 319
 TRTNIK: A XXVI, 259; XXVII, 262; E XXII, 416
 TRUŠKE: A XXIII, 306
 TRZIN: A XXVIII, 296; U XX, 26; XXV, 307
 TRŽIČ: U XX, 34; XXV, 313; E XXI, 126; XXIV, 218; XXVIII, 310; Z XXIX, 198; r Z XXVII, 389; U, Z XXVIII, 361
 TRŽIŠČE PRI CERKNICI: A XX, 111
 TRŽIŠČE PRI MOKRONOGU: A XXI, 195
 TUPALIČE: A XXIII, 229; XXIV, 180; E XXVII, 319; XXVIII, 311; XXIX, 314
 TUPELČE: E XXII, 417

- TURJAK: U XX, 27, 31, 34; XXIV, 89, 233; Z XXIV, 236; R XXIV, 244; XXVII, 370; XXVIII, 356; XXIX, 366
- TURJE: U XXVIII, 338
- TURN PRI VELENJU: U XXV, 22
- TURNIŠČE: U XXII, 370; XXIII, 319; XXV, 60, 307; XXVII, 351; XXIX, 350; E XXIII, 322; XXIX, 314; Z XXVII, 361
- TURNIŠČE V PREKMURJU: U XX, 36
- UDIN BORŠT: E XXVIII, 311; Z XXVII, 361; r Z, R XXVIII, 360, 361
- UDJE: A XXIV, 149
- UJTOMAS: E XXV, 285
- UKANC: E XXVII, 319; XXVIII, 311; XXIX, 314
- UKANJE: U XXII, 370
- ULAKA PRI VELIKIH LAŠČAH: U XXIX, 63
- ULAKA — STARI TRG PRI LOŽU: A XX, 111
- UNEC: A XXII, 340; XXIX, 270
- URH: U XXVIII, 339; XXIV, 241
- URŠLJA GORA: U XXII, 370
- URŠNA SELA: U XXVI, 325
- USKOVNICA: E XXIX, 314
- USTJE: U XXII, 370
- V BELI: A XXVII, 263
- VAČE: A XX, 112; XXVIII, 129; U XXIX, 173; E XXVI, 303; Z XXIX 173
- VADARCI PRI CANKOVI A XXI, 274
- VALIČNA VAS: A XXIII, 220; XXVI 216, 260; XXVII, 208
- VILIŽAN: A XXIX, 295
- VATOVLJE: A XXIX, 295
- VAVPČA VAS: U XXVIII, 339
- VAVTA VAS: A XXVII, 262; E XXIX, 18
- VEČESLAVCI: A XXI, 175
- VEDRIJAN: U XXVIII, 339; E XXI, 379; XXII, 417; r U XXVIII, 367
- VELENIK: A XXI, 274; XXV, 248; XXVI, 212, 260
- VELENJE: U XXV, 22, 60; XXVII, 351; R XXV, 326; XXVI, 331
- VELESOVO: A XXIV, 181
- VELIKA LIGOJNA: A XXI, 338; E, U XXIV, 83, 87
- VELIKA NEDELJA: U XXI, 367; XXII, 370; XXV, 307; XXVI, 325; XXVII, 352; XXIX, 350; R XXVII, 370
- VELIKA PEĆINA: A XXIII, 230
- VELIKA PEĆINA NAD OREŠLJEM: A XXI, 195
- VELIKA PLANINA: E XXIV, 74; XXVI, 62; XXIX, 315
- VELIKA POLANA: Z XXIX, 357
- VELIKA RAČNA: A XXVI, 220, 268
- VELIKA SLEVICA: U XXIX, 63
- VELIKA STARA VAS: A XXII, 317
- VELIKA VAS: A XXIII, 306
- VELIKE BRUSNICE: A XXI, 276
- VELIKE LAŠČE: U XXIX, 63; R XXVIII, 356
- VELIKE MALENCE: A XX, 112; XXI, 277; XXVI, 221; XXIX, 271
- VELIKE ŽABLJE: E XXIX, 209
- VELIKE ŽABLJE PRI VIPAVSKEM KRIŽU: U XXI, 367
- VELIKI DOL: E XXII, 417
- VELIKI GABER: A XXIV, 156; Z XXIII, 129
- VELIKI KORINJ: A XXI, 277; XXV, 200, 213, 258; XXVI, 202, 205, 215, 216, 262, 273; XXVII, 281
- VELIKI LIPOVEC: A XXVIII, 251, 275
- VELIKI MENGEŠ: A XXII, 271
- VELIKI OSOLNIK: A XXV, 274
- VELIKI VIDEM: A XXVII, 288
- VELIKI VRH: U XXII, 370
- VELIKI VRH PRI BORLU: U XXI, 367
- VELIKO BRDO PRI ILIRSKI BISTRICI: U XXI, 367
- VELIKO POLJE: Z XXII, 426
- VELIKO POLJE PRI VRABČAH: E XXI, 379
- VELIKO TINJE: A XXV, 248, 277
- VELIKO TREBELJEVO: R XXIX, 366
- VELKA: Z XXVIII, 347
- VERD: A XXVIII, 285; U XXIV, 87; E XXIV, 83; XXVI, 48
- VERDUN PRI STOPIČAH: A XXVI, 262; XXVII, 262; XXVIII, 276; XXIX, 271
- VERŽEJ: U XXV, 60; XXVII, 352
- VEŠENIK: Z XXVI, 330
- VIČ: U XXII, 370; XXIX, 350
- VIDEM: Z XXII, 426
- VIDEM OB SAVI: U XXV, 314
- VIDEM OB ŠČAVNICI: U XXI, 367; XXIX, 350
- VIDEM PRI PTUJU: A XXI, 277; U XXVII, 352; XXVIII, 339; Z XXIV, 236
- VILIŽAN: A XXVIII, 226; XXIX, 295
- VILTUŠ: U XXI, 367; XXV, 22
- VINARJE: U XXVIII, 339
- VINE: U XXVII, 149
- VINICA: A XX, 113; XXIII, 266; Z XXIII, 130; XXVII, 19, 361
- VINJI VRH: A XXI, 195; XXII, 271; XXIII, 229; XXIV, 157, 159
- VINJI VRH V BELI KRAJINI: U XXIII,

- VINI VRH: E XXVI, 52
 VINKOV VRH: A XXIII, 229; XXVIII, 257; U XXVIII, 339
 VINO: A XXIV, 165, 212
 VINSKA GORA: U XXVI, 325; XXVIII, 339; XXIX, 351
 VINSKI VRH PRI ŠMARJU: U XXVI, 325
 VINTAROVCI: Z XXII, 426
 VIPAVA: A XXIII, 113; XXVII, 263; U XXI, 367; XXII, 371; XXIX, 209; E XXII, 417; XXIX, 209
 VIPAVSKI KRIŽ: U XXI, 367; XXII, 371; XXVIII, 9, 209, 339; E XXVII, 319; XXVIII, 209, 311; R XXI, 381; XXVIII, 356
 VIPOLŽE: U XXI, 368; E XXII, 417; r U XXVIII, 367
 VISOKO: A XXVIII, 247; U XXIV, 233; E XXVII, 319; XXIX, 315; R XXIV, 238
 VISOKO POD KUREŠČKOM: U XXVII, 96; XXIX, 127; R XXIV, 241; XXIX, 366
 VISNJEVIK: E XXII, 417
 VITANJE: U XXV, 60; XXVII, 353
 VITOMARCI: E XXVIII, 311; Z XXVIII, 347
 VITOVLJE: A XXVI, 278; XXIX, 272; U XXI, 368; XXII, 371; E XXII, 417; Z XXVI, 330; r O, U XXVIII, 366
 VNANJE GORICE: A XXI, 338; XXII, 346; XXIV, 181; XXV, 194; XXVIII, 240
 VODICE (SOČA): Z XXVIII, 347
 VODICE PRI GABROVKI: A XXI, 338
 VODIČNI VRH: E XXVI, 58
 VODNIKOVA DOMAČIJA: R XXVI, 344
 VODOLE: Z XXII, 426
 VODRANCI: U XXIII, 320
 VODRUŽ: U XXVI, 326
 VOGARSKO: A XXI, 338
 VOGLJE: E XXII, 417; XXV, 115; XXVII, 319; XXIX, 315; Z XXVIII, 347
 VOGLJE PRI DUTOVLJAH: E XXI, 379
 VOGRSKO: A XXV, 249; XXVI, 287; U XXI, 369; XXII, 189, 371; XXIV, 233; XXVIII, 339; E XXII, 417; Z XXIV, 236; XXVIII, 347; r U XXVIII, 367
 VOGRŠČEK: Z XXVIII, 348
 VOJNIK: U XXV, 60
 VOJSKO: E XXII, 418; Z XXII, 426; R XXVII, 366; XXVIII, 356; XXIX, 368; r A, U, E, Z XXVIII, 359, 360
 VOJŠČICA: E XXII, 418; r A, Z XXVIII, 366, 367
 VOKLO: E XXVII, 320; XXVIII, 311, XXIX, 315
 VOLARJE: E XXII, 418
 VOLARJE PRI TOLMINU: U XXI, 369
 VOLČE: A XXVII, 298; U XXII, 371; E XXII, 418; XXVII, 320
 VOLČJA DRAGA: E XXII, 418; r Z XXVIII, 367
 VOLČJI GRAD: E XXI, 101; XXII, 418
 VOLČJI POTOK: U XXV, 24
 VOLIČINA: Z XXVII, 361
 VRABČE: E XXII, 418; R XXIV, 239
 VRANJA PEČ: A XXVIII, 244, 295
 VRANJE: A XXV, 261; XXIX, 281
 VRANJE PRI SEVNICI: A XX, 112; XXVI, 276; XXVII, 87, 160; XXVIII, 284; R XXVI, 334
 VRANSKO: A XXIV, 212; XXVI, 264; E XXIX, 315; R XXIX, 368; krajina, XXIII, 151
 VRATA: r U XXVIII, 365
 VRATJA VAS: U XXVII, 353
 VRBA: A XX, 111; E XXVII, 321; XXVIII, 311; XXIX, 316; Z XXVIII, 347; r Z XXVIII, 363
 VRBOVEC: U XXIV, 233
 VREMSKI BRITOF: U XXII, 371
 VRH: A XXII, 346; U XXVIII, 341
 VRH PRI HINJAH: U XXVI, 326
 VRHE: U XXVIII, 341
 VRHNIKA: A XXI, 278, 338; XXII, 123, 317; XXIV, 47; XXV, 249, 280; XXVIII, 277; XXIX, 233; U XXII, 206; XXIV, 85; E XXIV, 79; R XXIV, 240, 245
 VRHPEČ: A XXII, 277; XXVI, 264
 VRHOVLJE: U XXVII, 353; E XXV, 115
 VRHOVLJE (NOVA GORICA): E XXII, 418
 VRHOVLJE (SEŽANA): E XXII, 418
 VRHOVLJE PRI KOJSKEM: r U XXVIII, 367
 VRHOVLJE PRI KOŽBANI: r U XXVIII, 367
 VRHOVO: U XX, 32; XXV, 22; XXVIII, 341
 VRHOVO PRI RADEČAH: U XXIV, 233
 VRHPOLJE: A XXVII, 263, 300; E XXVI, 303; XXIX, 227
 VRHPOLJE PRI VIPAVI: U XXI, 369; R XXIV, 243
 VRHPOLJE PRI SEŽANI: E XXII, 418
 VRIŠNIKOVA JAMA PRI PEČAH: A XXI, 340
 VRTJOJBA: E XXII, 418; Z XXII, 426

- VRTOVIN: A XXII, 317; Z XXII, 426;
R XXIV, 241
- VRZDENEC: U XX, 63; XXIX, 127; R
XXVIII, 386
- VUČJA GOMILA: A XXIII, 299
- VUČJA VAS: A XXI, 189
- VIHRED: U XXI, 369; XXIII, 321;
XXVII, 353; XXIX, 351; Z XXIII,
324
- VUKOVSKI DOL: E XXIX, 316
- VUMPAH: U XXII, 371; XXIII, 320
- VURBERK (prej VUMPAH): A XXIX,
252; U XX, 34; XXI, 369; XXV, 22;
Z XXVIII, 348
- VIUZENICA: U XXI, 369; XXII, 371;
XXIII, 321; XXV, 60; XXVII, 353; Z
XXI, 380
- ZABAHLJE: A XXIII, 306
- ZABIČE PRI ILIRSKI BISTRICI: U
XXI, 369
- ZABOČEVO: U XXIV, 87
- ZABRDO PRI VELENJU: U XXVII,
353
- ZABREZNICA: E XXIX, 317; r A, Z
XXVIII, 361, 363
- ZADAR: U XXV, 314
- ZADLAZ — ČADRG: U XXII, 371
- ZADLOG: E XXII, 418; XXVI, 304; r E
XXVIII, 360
- ZADOBROVA: R XXIX, 358
- ZAGAJ: A XXIX, 245
- ZAGORJE: A XXII, 277; U XXIX, 351
- ZAGOJE (POSTOJNA): E XXII, 418
- ZAGORJE PRI PIVKI: U XXI, 369
- ZAGRAD: U XXIII, 321; XXVII, 354;
E XXVIII, 312
- ZAGRAD PRI ŠKOCJANU: U XXVI
326
- ZAGREB: U XXVI, 135; R XXVIII, 356
- ZAJAMNIKI: E XXVI, 304; XXVIII
311; XXIX, 317
- ZAKOJCA: E XXII, 419; XXIV, 218
Z XXII, 427; r R XXVIII, 360; Z
XXVIII, 360
- ZAKRAJ: E XXVIII, 312
- ZAKRIŽ: A XXIV, 212; E XXII, 419; r
U XXVIII, 360
- ZALI BREG: E XXII, 419
- ZALI LOG: U XXVIII, 341
- ZALOG: A XXV, 249; E XXIX, 317
- ZALOG PRI MORAVČAH: U XXV, 131
- ZALOG PRI POSTOJNI: E XXI, 379
- ZALOŠČE: E XXII, 419; r U, Z XXVIII,
367
- ZALOŠKA GORICA: U XXIV, 234
- ZAMEŠKO: E XXIII, 129
- ZANIGRAD: A XXIII, 230, 265, 299
- ZAPLANA: A XXVII, 281; U XXIV, 87
- ZAPOTOK: E XXII, 419; r E XXVIII,
367
- ZAPRICE: r A XXVIII, 366
- ZAPUŽE: Z XXVII, 362
- ZAREČJE: E XXII, 419
- ZASIP: A XXVII, 264, 284; XXVIII,
289, 293
- ZASIP PRI BLEDU: A XXVII, 288
- ZASTRANJE: A XXII, 318
- ZATOLMIN: U XXII, 371; E XXII, 419
- ZAVODNJE: E XXVI, 52, 304; XXVII,
321; XXVIII, 312; XXIX, 317
- ZAVODNJE NAD ŠOŠTANJEM:
E XXII, 85
- ZAVOGLJE: R XXVIII, 358
- ZAVRATEC: E XXII, 239; r U, E
XXVIII, 360
- ZAVRATEC NAD GODOVIČEM:
E XXVIII, 145
- ZAVRH: Z XXVII, 362; XXIX, 357
- ZAVRH NAD DOBRNO: U XXVIII, 341;
XXIX, 351
- ZAVRŠE: U XXV, 307
- ZAZID: A XXII, 277; XXIII, 230, 265
- ZBELOVO: U XXV, 29
- ZBELOVSKA GORA: A XXVIII, 252
- ZDUŠA: U XXV, 22
- ZELENBREG PRI RAVNAH: E XXII,
89
- ZELŠE: U XXIV, 234
- ZEMONO: U XXI, 370; XXII, 372; E
XXII, 419
- ZGONCE: A XXV, 249; U XXV, 314; R
XXVI, 335; XXVII, 370; XXVIII, 356;
XXIX, 368
- ZGORNA BELA: E XXV, 287; XXVII,
323
- ZGORNA BESNICA: E XXVII, 323;
XXVIII, 313; XXIX, 317
- ZGORNA HAJDINA PRI PTUJU: A
XXI, 278
- ZGORNA JAMNICA: E XXIV, 218
- ZGORNA KOSTRIVNICA: U XXVI,
326
- ZGORNA KUNGOTA: U XXIV, 234;
XXV, 307; Z XXII, 427
- ZGORNA LOŽNICA: U XXIII, 321;
XXVIII, 341
- ZGORNA MUTA: U XXVII, 354
- ZGORNA POLSKAVA: U XXIV, 234;
XXV, 307; XXIX, 351; Z XXII, 427;
XXIII, 324
- ZGORNA RADGONA: U XXV, 22
- ZGORNA SELNICA: A XXV, 195
- ZGORNA SLIVNICA: A XXII, 271
- ZGORNA ŠČAVNICA: A XXIX, 272;
U XXIV, 234; XXVII, 354

- ZGORNJA VIŽINGA: U XXIII, 321; XXVII, 354
 ZGORNJA VOLIČINA: U XXVIII, 341
 ZGORNE BITNJE: A XXV, 278; XXVI, 290; E XXVII, 323
 ZGORNJE DUPLJE: E XXVII, 323; XXVIII, 313; Z XXVII, 362; r A, U, Z XXVIII, 360, 361
 ZGORNJE GORČE: A XXVI, 264
 ZGORNJE HOČE: A XXVII, 298
 ZGORNJE JEZERSKO: E XXV, 72; XXVII, 323; XXVIII, 313, 314
 ZGORNJE POLJČANE: U XXVIII, 341
 ZGORNJE RADVANJE: A XXV, 212
 ZGORNJE VERJANE PRI GRADISCU V SLOVENSKIH GORICAH: A XXI, 338
 ZGORNJI DUPLEK: A XXI, 297; U XXIV, 234; XXVIII, 341; Z XXVIII, 348
 ZGORNJI KAŠELJ: A XXV, 249
 ZGORNJI PORČIČ: U XXIX, 351
 ZIJALKA V MAČJEM DOLU: A XXI, 162
 ZLOGANJE: A XXIII, 265; U XXVI, 326
 ZLOGANJE PRI ŠKOCJANU: A XXVI, 265; XXIX, 272
 ZMINEC: A XXIII, 308
 ZREČE: A XXVII, 265; Z XXIV, 236; R XXVII, 364
 ŽABČE: E XXII, 419
 ŽABJAK: Z XXVIII, 348; XXIX, 357
 ŽABLJEK: A XXV, 274
 ŽABNICA: A XX, 111; XXV, 250, 277; E XXVII, 324; XXVIII, 314
- ŽAGA: E XXII, 419; Z XXII, 427
 ŽALE PRI ZASIPU: A XXVIII, 288; XXIX, 282
 ŽALEC: U XXV, 60, 314; R XXV, 326
 ŽALOSTNA GORA: A XX, 111
 ŽARŠCINA: A XXIII, 306
 ŽEJE: A XXVIII, 252; E XXVI, 305; Z XXIX, 357
 ŽELEZNJE DVERI: U XXV, 308; XXVI, 326; XXIX, 351; E XXIX, 317
 ŽELEZNIKI: E XXIX, 85
 ŽELINJE: r E XXVIII, 367
 ŽENAVLJE: A XXII, 346
 ŽEPOVCI: U XXVII, 354
 ŽEROVinci: E XXIV, 95
 ŽEROVNICA: A XXII, 340
 ŽETALE: U XXIII, 321; XXVII, 354
 ŽIBERCI: U XXVII, 354
 ŽIČE: U XXIV, 234; krajina XXIII, 149
 ŽIHLAVA: Z XXVIII, 348
 ŽIRI: A XXIII, 306; XXV, 280; R XXIX, 371
 ŽIRJE: A XXVIII, 278
 ŽIROVNICA: E XXVII, 324; XXVIII, 314; r A, Z XXVIII, 361, 363
 ŽLAN: E XXVII, 324
 ŽLEBIČ: A XXIII, 230, 266; XXV, 216
 ŽOVNEK: U XXV, 13
 ŽUMBERAK — GORJANCI: R XXVIII, 356; XXIX, 368
 ŽUPANČIČI: A XXIII, 306
 ŽUŽEMBERK: U XX, 33; XXIII, 127; XXIV, 234; XXV, 28; XXIX, 351

BIBLIOGRAFIJA OBJAVLJENIH DEL MILANA ŽELEZNIKA

- Cerkev v Ratečah. **Arhitektov bilten**, 1976, št. 29: Ilustr. (Soavtor.)
 — Historic monuments as cultural values. V: **Nessun futuro senza passato**. I. — ICOMOS: Congresso internationale di studi: Roma, Bari, Firenze, Verona, 25—31. maggio 1981: 79—100.
 — K problematiki »Zlatih oltarjev«. **Zbornik za umetnostno zgodovino**, n. v., 5/6, 1959: 429—445. Ilustr.
 — Kilogrami zlata na zaobljenih strehah: kulturni spomeniki v sodobni družbi. **Delo**, 20, 1978, št. 145 (24. 6.): 35.
 — Konservatorska poročila: Etnografski spomeniki. **Varstvo spomenikov**, 10, 1965 (1966): 250—256. (Soavtor.).
 — Konservatorska poročila: Poročilo o delu restavratorskega oddelka na pre-

- mičnih spomenikih. **Varstvo spomenikov**, 7, 1958—1959 (1960): 266—268.
 — Konservatorska poročila: Poročilo o delu restavratorskega oddelka na pre-mičnih spomenikih. **Varstvo spomenikov**, 8, 1960—1961 (1962): 181—183.
 — Konservatorska poročila: Umetnosti spomeniki. **Varstvo spomenikov**, 6, 1955—1957 (1959): 55—135. (Soavtor.).
 — Konservatorska poročila: Umetnosti spomeniki in urbanizem. **Varstvo spomenikov**, 7, 1958/59 (1960): 107—266 (Soavtor.).
 — Konservatorska poročila: Umetnosti spomeniki in urbanizem. **Varstvo spomenikov**, 8, 1960/1961 (1962): 92—181. (Soavtor.).

— Konservatorska poročila: Umetnostni in urbanistični spomeniki. **Varstvo spomenikov**, 9, 1962—1964 (1965): 210—256. (Soavtor.)

— Konservatorska poročila: Umetnostni in urbanistični spomeniki. **Varstvo spomenikov**, 10, 1965 (1966): 217—250. (Soavtor.)

— Konservatorska poročila: Umetnostni in urbanistični spomeniki. **Varstvo spomenikov**, 11, 1966 (1967): 137—172. (Soavtor.)

— Kranjska rezbarska delavnica druge polovice 17. stoletja. V: **900 let Kranja: spominski zbornik**. Kranj: Občinski ljudski odbor, 1960: 183—199. Ilustr.

— Kulturna krajina Selške doline in umetnostna arhitekturna dediščina. **Loški razgledi**, 28, 1981: 186—196. Ilustr.

— Kulturni spomeniki v sodobni družbi. **Sinteza**, 1979, št. 45/46: 65—67.

— Mednarodni tečaji za zgodovino arhitekture v Vicenzi. **Sinteza**, 1968, št. 12: 44—45.

— Nova Šiftta na Dolenjskem. (Izdaja Zavoda SR Slovenije za spomeniško varstvo v Ljubljani). — V Mariboru: Obzora, 1971. 31 str.: ilustr. (Kulturni in naravnii spomeniki Slovenije; 29).

Ponatis 1972 in 1979.

— O prvobitni podobi likovnih spomenikov in nekaterih aktualnih nalogah spomeniškega varstva. **Varstvo spomenikov**, 8, 1960—61 (1962): 48—55.

— Ob restavriranju fresk. **Varstvo spomenikov**, 7, 1958—59 (1960): 72—88. Ilustr.

— Ob restavriranju muljavskega oltarja. **Varstvo spomenikov**, 6, 1955—57 (1959): 36—45. Ilustr.

— Osnovni vidiki za študij »zlatih oltarjev« v Sloveniji. **Zbornik za umetnostno zgodovino**, n. v., 4, 1957: 131—182. Ilustr.

— Prenova Homanove hiše, Škofja Loka. **Sinteza**, 1971/72, št. 21/22: 68—70. Ilustr. (Soavtor.)

— Problemi urejanja mestnega prostora. **Arhitektov bilten**, 1972, št. 4: 8—9. (Iz razprave.)

— Revitalizacijska devastacija kulturnih spomenikov: referat na posvetovanju »Aktualni vidiki prenove naselbin na Slovenskem«. **Sinteza**, 1982, št. 58/59/60: 148—152. Ilustr.

— Rezbarstvo in kiparstvo 17. stoletja v Sloveniji. V: **Umetnost XVII. stoletja na Slovenskem I**. Ljubljana: Narodna galerija, 1968: 96—105.

— Rezbarstvo XVII. stoletja na Slovenskem. **Zbornik za umetnostno zgodovino**, n. v., 7, 1965: 171—194. Ilustr.

— Rezbarstvo 17. stoletja na Slovenskem v tiskane predloge. **Zbornik za umetnostno zgodovino**, 21, 1985: 149—153 + pril.

— Stara mestna jedra in nekatere najne naloge spomeniške službe. **Varstvo spomenikov**, 10, 1965 (1966): 85—94. Ilustr.

— Stare polihromacije: (predavanje na posvetovanju konservatorjev v Ljubljani junija 1963.) **Varstvo spomenikov**, 9, 1962—64 (1965): 82—92. Ilustr.

— Uranska cesta v Škofji Loki. **Arhitektov bilten**, 1980, št. 48/49: 5—6. Ilustr. (Soavtor.)

— Varstvo in oblikovanje kulturne pokrajine: simpozij konservatorjev in urbanistov v Piranu. **Naši razgledi**, 14, 1965, št. 7 (10. 4): 136—138.

— Varstvo integrirate kulturnih spomenikov. **Sinteza**, 1981, št. 53/54: 65—66.

— Varstvo predmetov uporabne kulture polpretekle dobe. **Arhitektov bilten**, 1977, št. 33: 11—17. Ilustr. (Razgovor.)

— Varujmo kulturne ostaline. **Moščanska kronika**, 2, 1958, št. 2: 46—50. Ilustr.

— Zlati oltarji na loškem ozemlju: prva polovica 17. stoletja. **Loški razgledi**, 19, 1972: 199—205. Ilustr.

— Zlati oltarji na loškem ozemlju od 1620—1720. **Loški razgledi**, 26, 1979: 45—54. Ilustr.

— Zlati oltarji na loškem ozemlju od 1650 do 1670. **Loški razgledi**, 20, 1973: 123—136. Ilustr.

— Zlati oltarji na loškem ozemlju iz let 1670—1690. **Loški razgledi**, 22, 1975: 57—66. Ilustr.

POPRAVEK

Dopolnilo k bibliografiji dr. Ivana Komelja VS 28, 1986, 384.

— Burgen in Oberkrain, **Burgen und Schlösser** 75/II (1976) 88—95

